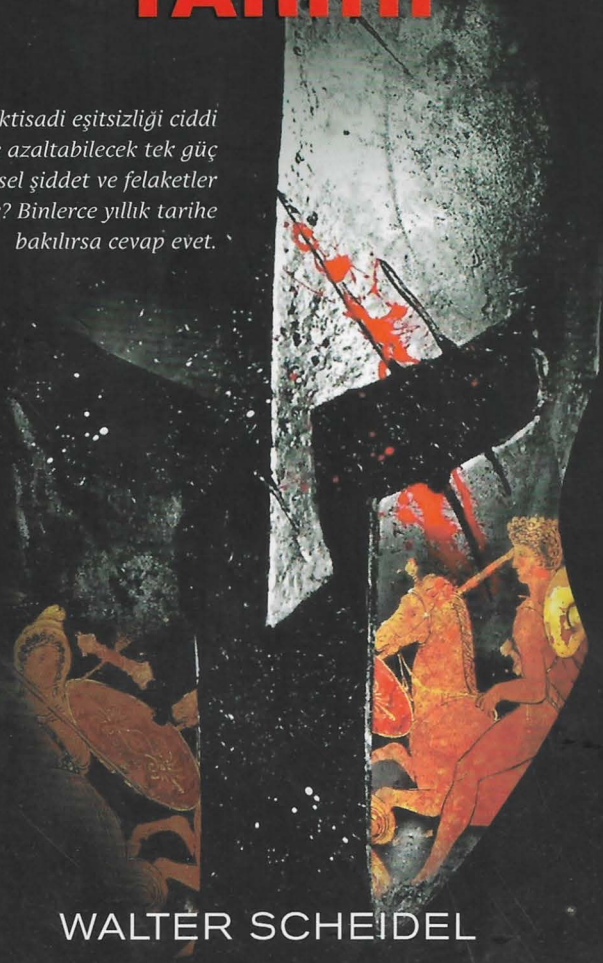
BÜYÜK DÜZLEYİCİ

Taş Devri'nden Günümüze

ŞİDDET VE EŞİTSİZLİĞİN TARİHİ

İktisadi eşitsizliği ciddi şekilde azaltabilecek tek güç kitlesel şiddet ve felaketler midir? Binlerce yıllık tarihe bakılırsa cevap evet.

WALTER SCHEIDEL

ÇEVİREN / S. ERDEM TÜRKÖZÜ

FOL

FOL

Albrecht Dürer, Mahşerin Dört Atlısı, Kıyamet Dizisi,
1497–1498.

FOL 322
© Mak Grup Medya Pro. Rek. Yay. A.Ş.
Sertifika No: 44396

İktisat Tarihi 01

Büyük Düzleyici –Taş Devri'nden Bugüne Şiddet ve Eşitsizliğin Tarihi–
Walter Scheidel

Çeviren: S. Erdem Türközü

Özgün Adı: *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century*
Edisyon: © 2017 Princeton University Press,
Her hakkı saklıdır.

Editör: İsmail Yılmaz
Redaksiyon: Mak Grup Redaksiyon Ekibi
Görsel Yönetmen: Nurullah Özbay
Grafik Tasarım ve Uygulama: Tavoos

ISBN 978-625-6584-26-6

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.
Matbaa Sertifika No: 49599

1. Baskı: Aralık 2023

İletişim Adresleri
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06420 Çankaya Ankara
Tel.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

Büyük Düzleyici

Taş Devri'nden Bugüne Şiddet ve Eşitsizliğin Tarihi

Walter Scheidel

Çeviren
S. Erdem Türközü

FOL

Anneme

Walter Scheidel

Avusturyalı tarihçi (d. 1966). Viyana Üniversitesi'nde Eskiçağ ve nümizmatik alanlarında lisans eğitimi aldı. (1984-1993). Aynı üniversitede doktora eğitimini tamamladıktan sonra (1993), Graz Üniversitesinde habilitasyon hizmetini tamamladı (1998). 1999 yılında ABD'ye taşınan Scheidel, Stanford Üniversitesi'nde Dickason Beşeri Bilimler Fakültesi, Klasikler ve Tarih Kürsüsü Öğretim Üyesi ve İnsan Biyolojisi alanında Kennedy-Grossman Araştırmacısıdır. On beşten fazla kitabın yazarı ve editörü olan Scheidel, modern öncesi toplumsal ve iktisadi tarih, demografi ve karşılaştırmalı tarih konularında çok sayıda yayının sahibidir.

Başlıca eserleri: *Escape from Rome: The Failure of Empire and the Road to Prosperity* (2019), *Death on the Nile: Disease and the Demography of Roman Egypt* (2001), *Measuring Sex, Age and Death in the Roman Empire: Explorations in Ancient Demography* (1996), *Grundpacht und Lohnarbeit in der Landwirtschaft des römischen Italien* (1994).

S. Erdem Türközü

Ankara'da doğdu (1972). 1996'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesü Kamu Yönetimi Bölümü'nden, 2001 yılında aynı üniversitenin Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programından mezun oldu. Hâlen siyaset bilimi "doktora terk". İyi yazamadığını fark ettiği lisans yıllarında çeviri yapmaya başladı. Çeviride karar kılmadan önce birkaç işe girip çıktı. 2014'ten bu yana sadece çeviri yapıyor.

Başlıca çevirileri: Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (2023) Robin Walz, *Modernizm* (2023); Mary Kaldor; *Yeni ve Eski Savaşlar* (2023); Bruce Haddock, *Siyasi Düşüncenin Tarihi* (2023), W. Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı* (2019); Natalia M. Belting, *Dünyadan Kedi Masalları* (2019); Cas Mudde, *Cristobal Rovira Kaltwasser, Popülizm: Kısa Bir Giriş* (2019); William H. McNeill, *Avrupa'nın Bozkır Sınırları & Osmanlı'nın Batıdaki İlerleyişi Neden Durdu?* (2017); Tom Burns, *Psikiyatri: Kısa Bir Giriş* (2015); Ilan Pappe, *İsrail Hakkında On Mit* (2018); John Alexander Armstrong, *Milliyetçilikten Önce Milletler* (2018); Cas Mudde, *Günümüzde Aşırı Sağ* (2022).

"Dağılsın bu abartılı zenginlik ki herkes ihtiyacı kadarını alsın."
Shakespeare, *Kral Lear*

"Zenginlerden kurtulursanız ortada yoksul da kalmaz."
De Divitiis

"Tanrı bize sık sık dertlerimizden beter dermanlar verir!"
Seneca, *Medea*

İçindekiler

Teşekkür 15

Giriş
Eşitsizliğin Meydan Okuması 19

Birinci Kısım
Eşitsizliğin Kısa Tarihi

1
İlkel Düzlenme 51

2
Eşitsizlik İmparatorlukları 102

3
Bir Aşağı Bir Yukarı: İkiz Tepeler 135

İkinci Kısım
Savaş

4
Topyekûn Savaş 173

5
Büyük Azalma 193

6
Sanayi Öncesi Savaşlar ve İç Savaş 248

Üçüncü Kısım
Devrim

7
Komünizm 297

8
Lenin'den Önce 322

Dördüncü Kısım
Çöküş

9
Devletin İflası ve Sistemlerin Çöküşü 355

Beşinci Kısım
Veba 397

10
Kara Ölüm 399

11
Salgın Hastalıklar, Kıtlık ve Savaş 427

Altıncı Kısım
Alternatifler

12
Reform, Durgunluk ve Temsil 467

13
İktisadi Kalkınma ve Eğitim 498

14
Öyle Olsaydı Ne Olurdu? Tarihten Karşıolgulara 526

Yedinci Kısım
Tekrarlanan Eşitsizlik ve Düzlenmenin Geleceği

15
Bugün 545

16
Gelecek Ne Getiriyor? 569

Ek
Eşitsizliğin Sınırları 597

Kaynakça 612

Dizin 682

Şekiller ve Tablolar

Şekiller

Şekil 1.1 ABD'de en yüksek %1'lik gelir payı (yıllık) ve "gelir eşitsizliği" referansları (üç yıllık hareketli ortalamalar), 1970-2008 21

Şekil 1.1 Tarım toplumlarının toplumsal yapısının genel biçimi 80

Şekil 3.1 Uzun vadede Avrupa'da eşitsizlik eğilimleri 136

Şekil 3.2 İtalya ve Alçak Ülkeler'de servet dağılımının Gini katsayıları, 1500-1800 151

Şekil 3.3 İspanya'da ortalama kişi başına GSYİH'nın ücretlere ve reel ücretlere oranı, 1277-1850 152

Şekil 3.4 Uzun vadede Latin Amerika'da eşitsizlik eğilimleri 158

Şekil 3.5 Uzun vadede ABD'deki eşitsizlik eğilimleri 169

Şekil 4.1. Japonya'da en yüksek gelir payları, 1910-2010 174

Şekil 5.1 Dört ülkede en yüksek %1'lik gelir payları, 1935-1975 194

Şekil 5.2 Almanya ve Birleşik Krallık'ta en yüksek %0,1'lik gelir payları 195

Şekil 5.3 On ülkede en yüksek %1 servet payları, 1740-2011 203

Şekil 5.4 Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve dünyada özel servetin milli gelire oranları, 1870-2010 205

Şekil 5.5 Fransa, İsveç ve ABD'de en yüksek gelire sahip %1'lik kesimin toplam brüt geliri içinde sermaye gelirinin payı, 1920-2010 206

Şekil 5.6 Yedi ülkede devlet harcamalarının milli gelir içindeki payı, 1913-1918 207

Şekil 5.7 Dokuz ülkede en yüksek marjinal vergi oranları, 208

1900-2006 208

Şekil 5.8 Yirmi ülkede ortalama en yüksek gelir ve miras vergisi oranları, 1800-2013 211

Şekil 5.9 Birinci Dünya Savaşı ve on yedi ülkede ortalama en yüksek gelir vergisi oranları 212
Şekil 5.10 Almanya'da en yüksek %1'lik gelir payı, 1891-1975 219
Şekil 5.11 İsveç'te en yüksek %1'lik gelir payı, 1903-1975 230
Şekil 5.12 İsveç'te eyalet marjinal gelir vergisi oranları, 1862-2013 230
Şekil 5.13 On OECD ülkesinde sendika yoğunluğu, 1880-2008 239
Şekil 6.1 Büyük güç devletlerinde savaş yıllarında askeri büyüklük ve seferberlik oranları, 1650-2000 249
Şekil 6.2 İspanya'da gelirin Gini katsayıları ve en yüksek %0.01 gelir payı, 1929-2014 289
Şekil 9.1 Demir Çağı'ndan Erken Ortaçağa kadar Britanya'da medyan ev büyüklükleri 370
Şekil 9.2 Demir Çağı'ndan Erken Ortaçağa kadar Britanya'da ev büyüklüğü çeyrekleri 370
Şekil 9.3 Demir Çağı'ndan Erken Ortaçağa kadar Britanya'da ev büyüklüklerinin Gini katsayıları 371
Şekil 10.1 Avrupa ve Levant'ta kentli vasıfsız işçilerin reel ücretleri, 1300-1800 411
Şekil 10.2 Avrupa ve Levant'ta kentli vasıflı işçilerin reel ücretleri, 1300-1800 412
Şekil 10.3 İngiltere'de tahıl cinsinden ölçülen kırsal reel ücretler, 1200-1869 413
Şekil 10.4 Piedmont'un kentlerinde en yüksek %5'lik servet payları ve servet dağılımının Gini katsayıları, 1300-1800 418
Şekil 10.5 Poggibonsi'de servetin Gini katsayıları, 1338-1779 420
Şekil 10.6 Toskana'da en yüksek %5 servet payları, 1283-1792 421
Şekil 10.7 Lucca'da en yüksek %5 servet payları ve servet dağılımının Gini katsayıları, 1331-1561 421
Şekil 11.1 Orta Meksika'da katkısız tüketim sepetlerinin katları olarak ifade edilen reel ücretler, 1520-1820 431
Şekil 11.2 Mısır'da vasıfsız kır ve kent işçilerinin günlük buğday ücretleri, MÖ. 3. yüzyıldan MS. 15. yüzyıla 439
Şekil 11.3 Roma Mısır'ında MS. 100-160'lar ve 190-260'lar arasında reel fiyat ve kiralardaki değişimler 444

Şekil 11.4 Augsburg'da servet eşitsizliği: vergi mükelleflerinin sayısı, ortalama vergi ödemeleri ve vergi ödemelerinin Gini katsayıları, 1498-1702 456

Şekil 13.1 Farklı ülkelerde Gayri Safi Milli Gelir ve Gini katsayıları, 2010 504

Şekil 13.2 Latin Amerika için tahmin edilen ve varsayılan gelir Gini katsayıları, 1870-1990 (dört, altı ve on altı ülke için nüfus ağırlıklı ortalamalar) 517

Şekil 14.1 20. yüzyılda karşıolgusal eşitsizlik eğilimleri 540

Şekil 15.1 Yirmi OECD ülkesinde en yüksek %1'lik gelir payları, 1980-2013 549

Şekil A.1 Gelir İmkânları Sınırı (GİS) 598

Şekil A.2 Sanayi öncesi toplumlarda tahmin edilen gelir Gini katsayıları ve Gelir İmkânları Sınırı (GİS) 601

Şekil A.3 Sanayi öncesi toplumlar için artığa el koyma oranları ve bunlara karşılık gelen modern toplumlar 602

Şekil A.4 Toplumsal asgarinin farklı değerleri için Gelir İmkânları Sınırı (GİS) 605

Şekil A.5 Farklı türde Gelir İmkânları Sınırı (GİS) sınırları 609

TABLOLAR

Tablo 2.1 Roma toplumunda bildirilen en büyük servetlerin ve Roma denetimi altındaki nüfusun gelişimi, MÖ. 2. yüzyıldan MS. 5. yüzyıla kadar 115

Tablo 5.1 Dünya savaşları sırasında en yüksek gelir paylarının gelişimi 196

Tablo 5.2 En yüksek %1'lik gelir paylarındaki azalma oranının dönemlere göre değişimi 199

Tablo 6.1 Güneyli beyazlar için, 1860 yılına göre 1870 yılında mülkiyet (1860 = 100) 252

Tablo 6.2 Güneyli hanehalkı gelirlerinin eşitsizliği 254

Tablo 8.1 Fransa'da gelir payları, 1780-1866 329

Tablo 11.1 Augsburg'da vergi dilimine göre vergiye tabi hanelerin payı ve sayısı, 1618 ve 1646 461

Tablo 15.1 Seçilmiş ülkelerde en yüksek gelir payları ve gelir eşitsizliğindeki eğilimler, 1980-2010 546

Teşekkür

Sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki uçurum, insan uygarlığı boyunca dönüşümlü olarak genişledi ve daraldı. İktisadi eşitsizlik popüler söylemde ancak son zamanlarda büyük bir önem kazanmış olsa da tarihi derinlere uzanıyor. Kitabım bu tarihi çok uzun vadede izlemenin ve açıklamanın yollarını arıyor.

Dikkatimi bu çok uzun vadeye ilk çekenlerden biri, kendi araştırmalarında kadim çağlara kadar uzanan bir eşitsizlik uzmanı olan Branko Milanović oldu. Onun gibi daha fazla iktisatçı olsaydı, daha fazla tarihçi onu dinlerdi. Yaklaşık 10 yıl önce, Steve Friesen eski gelir dağılımları hakkında daha fazla düşünmemi sağladı ve Emmanuel Saez, Stanford'un Davranış Bilimleri İleri Araştırmalar Merkezi'nde ortak çalıştığımız bir yıl boyunca eşitsizliğe olan ilgimi daha da artırdı.

Bakış açım ve savlarım, Thomas Piketty'nin çalışmalarından azımsanmayacak ölçüde ilham aldı. 21. yüzyılda sermaye üzerine yazdığı kışkırtıcı kitabının fikirlerini daha geniş bir kitleye tanıtmasından birkaç yıl önce çalışmalarını okumuş ve ulaştığı sonuçların son birkaç yüzyılın ötesindeki (benim gibi bir eski dönemler tarihçi için bu "kısa dönem" olarak da bilinir) geçerliliğini düşünmüştüm. Onun *Magnum opus*'u düşünme faslından yazma faslına geçmek için fazlasıyla ihtiyaç duyduğum itici gücü sağladı. Ona bu alandaki öncülüğü ve etkisi için özellikle teşekkür ediyorum.

Paul Seabright'ın Aralık 2013'te Toulouse'daki İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde bir konferans verme daveti, bu konudaki dağınık düşüncelerimi daha tutarlı bir sav hâline getirmemi sağladı ve beni bu kitap tasarısına devam etmeye teşvik etti.

Tartışmanın Santa Fe Enstitüsü'nde devam eden ikinci turu sırasında Sam Bowles sert ama dostane bir eleştirmen olduğunu kanıtladı ve Suresh Naidu da bana yararlı girdiler sağladı.

Meslektaşım Ken Scheve, Stanford'un Avrupa Merkezi adına bir konferans düzenlememi istediğinde, tarihin uzun döneminde maddi eşitsizliğin evrimini tartışmak üzere farklı disiplinlerden bir grup uzmanı bir araya getirme fırsatını değerlendirdim. Eylül 2015'te Viyana'daki toplantımız hem keyifli hem de eğiticiydi: yerel ortak organizatörlerim Bernhard Palme ve Peer Vries'in yanı sıra Ken Scheve ve August Reinisch'e finansal destekleri için teşekkür ederim.

Ayrıca Evergreen State College, Kopenhag ve Lund Üniversiteleri'yle Beijing'deki Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nde yaptığım sunumlardaki geri bildirimlerden de yararlandım. Bu etkinliklerin düzenleyicilerine de minnettarım: Ulrike Krotscheck, Peter Bang, Carl Hampus Lyttkens, Liu Jinyu ve Hu Yujuan.

David Christian, Joy Connolly, Peter Garnsey, Robert Gordon, Philip Hoffman, Branko Milanović, Joel Mokyr, Reviel Netz, Şevket Pamuk, David Stasavage ve Peter Turchin metnin tamamını büyük bir nezaketle okuyup yorumladılar. Kyle Harper, William Harris, Geoffrey Kron, Peter Lindert, Josh Ober ve Thomas Piketty de kitabın bazı bölümlerini okudu. Kopenhag'daki Saxo Enstitüsü'nde bir grup tarihçi taslağımı tartışmak üzere bir araya geldi ve özellikle Gunner Lind ve Jan Pedersen'e kapsamlı katkıları için minnettarım. Anne Austin, Kara Cooney, Steve Haber, Marilyn Masson, Mike Smith ve Gavin Wright'tan belirli bölümler ve sorular hakkında değerli uzman tavsiyeleri aldım. Onların yorumlarına gerektiği kadar açık olamamış olmam tamamen benim hatamdır.

Yayınlanmamış çalışmalarını benimle cömertçe paylaşan bazı meslektaşlarıma da son derece minnettarım: Guido Alfani, Kyle Harper, Michael Jursa, Geoffrey Kron, Branko Milanović, Ian Morris, Henrik Mouritsen, Josh Ober, Peter

Lindert, Bernhard Palme, Şevket Pamuk, Mark Pyzyk, Ken Scheve, David Stasavage, Peter Turchin ve Jeffrey Williamson. Brandon Dupont ve Joshua Rosenbloom, İç Savaş döneminde ABD'deki servet dağılımına ilişkin istatistikleri çok yararlı bir şekilde oluşturdu ve paylaştı. Leonardo Gasparini, Branko Milanović, Şevket Pamuk, Leandro Prados de la Escosura, Ken Scheve, Mikael Stenkula, Rob Stephan ve Klaus Walde bana nazikçe veri dosyaları gönderdi. Stanford iktisat bölümü öğrencisi Andrew Granato değerli araştırma yardımı sağladı.

Bu projeyi 2015/2016 akademik yılı için verilen Stanford Beşeri Bilimler ve Sanat Geliştirilmiş Sabbatical Bursu sırasında tamamladım: Bu konudaki destekleri için (diğerlerinin yanı sıra) dekanlarım Debra Satz ve Richard Saller'e teşekkür ederim. Bu izin sayesinde 2016 baharını Kopenhag Üniversitesi Saxo Enstitüsü'nde ziyaretçi olarak geçirdim. O sırada metnin son rötuşlarını yapıyordum. Sıcak misafirperverlikleri için Danimarkalı meslektaşlarıma ve özellikle de iyi arkadaşım ve seri işbirlikçim Peter Bang'e minnettarım. Ayrıca bu tasarıyı sürdürmem için bana burs veren John Simon Guggenheim Memorial Foundation'a da bursu almaya fırsat bulamadan bir şekilde bu kitabı bitirmeyi başardığım için biraz garip bir teşekkür borçluyum. Gelecekteki çabalarımda bu burstan en iyi şekilde yararlanacağımdan eminim.

Tasarım tamamlanmaya yaklaşırken Joel Mokyr nazik bir şekilde bu kitabı kendi dizisine dahil etmeyi teklif etti ve inceleme sürecinde bana yardımcı oldu. Desteğini ve mantıklı yorumlarını çok takdir ettim. Rob Tempio muhteşem bir teşvikçi ve editör, gerçek bir kitap aşığı ve yazarın savunucusu oldu. Bu kitabın ana başlığını önerdiği için de ona borçluyum. Meslektaşı Eric Crahan, Princeton'ın ilgili iki kitabının sayfa provalarına zamanında erişmemi sağladı. Jenny Wolkowicki, Carol McGillivray ve Jonathan Harrison'a son derece sorunsuz ve hızlı bir üretim süreci sağladıkları için ve Chris Ferrante'ye çarpıcı kapak tasarımı için ayrıca teşekkür ederim.

Giriş
Eşitsizliğin Meydan Okuması

1. *"Tehlikeli ve Büyüyen Eşitsizlik"*

Dünya nüfusunun yarısının net servetine denk bir servete sahip olmak için kaç milyarder gerekir? 2015 yılında gezegendeki en zengin 62 kişi, insanlığın daha yoksul yarısının, yani 3,5 milyardan fazla insanın sahip olduğu kadar özel net servete sahipti. Birlikte bir okul gezisine çıkmaya karar verselerdi büyük bir otobüse rahatlıkla sığarlardı. Bir önceki yıl, bu eşiği aşmak için 85 milyarder gerekiyordu, bu da belki daha geniş bir çift katlı otobüs gerektirirdi. Çok da uzun olmayan bir süre önce, 2010 yılında, küresel diğer yarının varlıklarını dengelemek için en az 388'inin kaynaklarını bir araya getirmesi gerekiyordu ki bu da küçük bir araç konvoyu gerektirecek ya da tipik bir Boeing 777 ya da Airbus A340'ı dolduracak bir toplamdı.[1]

Fakat eşitsizlik sadece multimilyarderler tarafından yaratılmaz. Dünyadaki hane halklarının en zengin %1'i şu anda küresel özel net servetin yarısından biraz fazlasını elinde tutuyor. Bazılarının offshore hesaplarda sakladığı varlıkların da hesaba katılması bu dağılımı daha da bükecektir. Bu eşitsizliklerin tek nedeni gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki ortalama gelirdeki büyük farklılıklar değil. Benzer dengesizlikler toplumların kendi içinde de var olurlar. Şu anda en zengin 20 ABD'li, ülkelerindeki hanelerin en alttaki yarısının toplamı kadar gelire sahip ve gelirlerin en üstte-

Hardoon, Ayele, ve Fuentes-Nieva 2016: 2; Fuentes-Nieva ve Galasso 2014: 2.

ki %1'i ulusal toplamın yaklaşık beşte birini oluşturuyor. Eşitsizlik dünyanın büyük bir kısmında artıyor. Son yıllarda Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da, eski Sovyet blokunda, Çin, Hindistan ve başka yerlerde gelir ve servet daha eşitsiz bir şekilde dağıtılıyor. Üstelik, olana daha fazlası da verilecek: ABD'de, en iyi kazanan %1'lik kesimin en iyi kazanan %1'i (tepedeki %0,01'lik gelir diliminde yer alanlar), bu grubun en üst onda biri (en üst %0,1) payını dört katına çıkarırken bile kendi payını 1970'lerdekinin neredeyse altı katına çıkardı. Geri kalanların kazançlarının ortalaması ise yaklaşık dörtte üçtür ki bu da kaş çatılacak bir şey değildir ama daha yüksek kademelerdeki artıştan çok uzaktır.[2]

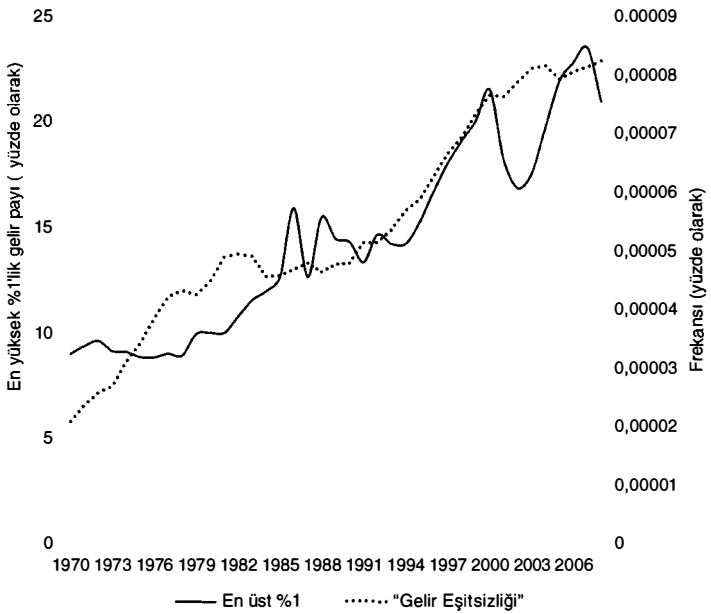
"Yüzde 1" dilden kolaylıkla dökülen ve bu kitapta defalarca kullandığım uygun bir adlandırma olabilir ama aynı zamanda servetin daha az sayıda elde toplanma derecesini gizlemeye de hizmet ediyor. 1850'lerde Nathaniel Parker Willis, New York sosyetesini tanımlamak için "Yukarı On Bin" terimini icat etti. Eşitsizliğin artmasına en çok katkıda bulunanların hakkını vermek için şimdi bunun "Yukarı On Binde Bir" gibi bir türevine ihtiyaç duyuyor olabiliriz. Bu seçkin grup içinde bile, en tepedekiler diğerlerini geride bırakmaya devam ediyor. ABD'de en büyük servet şu anda ortalama yıllık hane halkı gelirinin yaklaşık 1 milyon katına eşittir ve 1982'dekinden 20 kat daha büyüktür. Yine de ABD, nominal GSYH'si oldukça küçük olmasına rağmen daha fazla sayıda dolar milyarderine ev sahipliği yaptığı söylenen Çin'e yeniliyor olabilir.[3]

Küresel servet: Credit Suisse 2015: 11. WWID'ye göre ABD'nin en yüksek gelir payları: sermaye kazançları da dâhil olmak üzere en yüksek %0,01, 0,1 ve 1'lik paylar 1975'te %0,85, 2,56 ve 8,87 iken 2014'te %4,89, 10,26 ve 21,24'e yükseldi; bu da sırasıyla %475, %301 ve %139 ve en yüksek %0,1 ile %1 arasındakiler için %74'lük artışı temsil eder.

Bill Gates'in Şubat 2016'daki 75,4 milyar dolarlık serveti ABD'deki ortalama hane halkı gelirinin yaklaşık 1 milyon katına ve medyan hane halkı gelirinin 1,4 milyon katına eşitken, Daniel Ludwig'in 1982'de yayımlanan ilk Forbes 400 listesindeki 2 milyar dolarlık varlığı o dönemdeki ortalama hane halkı

Tüm bunlar artan bir endişeyle karşılandı. Başkan Barack Obama 2013 yılında artan eşitsizliği "belirleyici bir meydan okuma" düzeyine yükseltti:

> Bu, ABD orta sınıfının temel pazarlığını –çok çalışırsanız ilerleme şansınız vardır– tehlikeye atan, tehlikeli ve büyüyen bir eşitsizlik ve yukarı doğru hareketliliğin eksikliğidir. Bunun zamanımızın en önemli sorunu olduğuna inanıyorum: Ekonomimizin çalışan her ABD'li için çalıştığından emin olmamız gerekiyor.

Şekil I.1 ABD'de en yüksek %1'lik gelir payı (yıllık) ve "gelir eşitsizliği" referansları (üç yıllık hareketli ortalamalar), 1970-2008

gelirinin yaklaşık 50.000 katına ve medyan hane halkı gelirinin 85.000 katına eşitti. Çin'in milyarderleri için, bkz. www.economist.com/news/china/21676814-crackdown-corruption-has -spread-anxiety-among-chinas-business-elite-robber-barons-beware.

İki yıl önce multimilyarder yatırımcı Warren Buffett, kendisinin ve "mega zengin arkadaşlarının" yeterince vergi ödemediğinden şikayet etmişti. Birçok insan da aynı fikirde. Kapitalist eşitsizlik üzerine yazılmış 700 sayfalık bir akademik kitap 2013 yılında yayınlanmasının ardından 18 ay içinde 1,5 milyon kopya satmış ve *New York Times*'ın kurgudışı, ciltli, en çok satan kitaplar listesinde zirveye yükselmişti. Demokrat Parti'nin 2016 başkanlık seçimleri önseçimlerinde Senatör Bernie Sanders'ın "milyarderler sınıfı"nı acımasızca kınaması büyük kalabalıkları harekete geçirdi ve tabandaki destekçilerinden milyonlarca küçük bağış topladı. Çin Halk Cumhuriyeti liderliği bile "gelir dağılımı sisteminin nasıl reforme edileceğine" ilişkin bir raporu onaylayarak sorunu kamuoyunun önünde itiraf etti. Yaşadığım yer olan San Francisco Körfez Bölgesi'nin en çok para kazanan eşitsizleştiricilerinden biri olan Google, gelir eşitsizliğinin kamu bilincinde giderek artan önemini izlememize olanak tanıyarak kalan tüm şüpheleri dağıttı (Şekil 1.1).[4]

Peki, zenginler daha da zenginleşmeye devam ettiler mi? Pek sayılmaz. "Milyarder sınıfı"nın ya da daha geniş anlamda "yüzde 1"in çokça kötülenen tüm açgözlülüğüne rağmen, Amerika'nın en yüksek gelir payları 1929'da ulaşılan düzeyi ancak çok yakın bir zamanda yakaladı ve bugün varlıklar o zamankinden daha az yoğunlaşmış durumda. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde İngiltere'de hanelerin en zengin onda biri tüm özel servetin %92'si gibi şaşırtıcı bir oranını elinde tutuyor ve hemen hemen diğer herkesi dışlıyordu. Bugünse bu oran yarıdan sadece biraz daha fazladır. Yüksek eşitsizliğin son derece uzun bir geçmişi vardır. 2.000 yıl önce

"Remarks by the President on Economic Mobility," 4 Aralık 2013, https://www.whitehouse.gov /the-press-office/2013/12/04/remarks-president-economic-mobility. Buffett 2011. Bestseller: Piketty 2014. Çin: Devlet Konseyi 2013. Şekil 1.1: WWID (sermaye kazançları dâhil); https://books.google.com/ngrams. Bu *mem*in önemi son olarak, moda olan "Widening income inequality" [Gelir eşitsizliğini genişletmek] başlıklı bir şiir derlemesinin yayınlanmasıyla vurgulanmıştır (Seidel 2016).

Roma'da en büyük şahsi servet, imparatorlukta kişi başına düşen ortalama yıllık gelirin yaklaşık 1,5 milyon katına eşitti. Bu oran bugün Bill Gates ve ortalama bir ABD'li için de aşağı yukarı aynı. Tüm söyleyebileceğimiz, Eski Roma'daki gelir eşitsizliğinin genel boyutlarının bile ABD'dekinden çok farklı olmadığıdır. Yine de Papa Büyük Gregorius zamanında, yani MS. 600 dolaylarında, büyük malikâneler ortadan kalkmış ve Roma aristokrasisinden geriye kalanlar, ayakta kalabilmek için papalığın yardımlarına bel bağlamışlardı. Bu olayda olduğu gibi bazen tarihte eşitsizlik azaldı çünkü birçok kişi fakirleşse de zenginlerin her zaman kaybedecek daha çok şeyi vardı. Diğer durumlarda ise sermayenin getirisi düşerken işçiler daha iyi duruma geldiler: Kara Ölüm'den sonra reel ücretlerin ikiye ya da üçe katlandığı ve toprak sahipleri görünüşü kurtarmak için mücadele ederken işçilerin et ve birayla beslendikleri Batı Avrupa bunun en ünlü örneğidir.[5]

Gelir ve servet dağılımı zaman içinde nasıl gelişti ve neden zaman zaman bu kadar çok değişti? Eşitsizlik meselesinin son yıllarda gördüğü muazzam ilgi göz önüne alındığında bu konuda hâlâ beklenenden çok daha az şey biliyoruz. Çoğu zaman son derece teknik olan ve giderek büyüyen geniş bir akademik literatür en acil soruyla ilgileniyor: gelirin son kuşak boyunca neden sıklıkla daha fazla yoğunlaştığı. 20. yüzyılın başlarında dünyanın büyük bölümünde eşitsizliğin azalmasına neden olan güçler hakkında az şey yazıldı. Daha uzak geçmişte maddi kaynakların dağılımı hakkındaysa çok daha az şey yazılmıştır. Kuşkusuz, günümüz dünyasında artan gelir uçurumlarına ilişkin endişeler, tıpkı bugünkü iklim değişikliğinin ilgili tarihsel verilerin analizini teşvik etmesi gibi, uzun vadede eşitsizlik çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Ama hâlâ

ABD: WWID, ve burada, bölüm 15, s. 550. İngiltere: Roine ve Waldenstrom 2015: 579 tablo 7.A4. Roma için bkz. burada, bölüm 2, s. 124 (servetler), bölüm 9, s. 266 (yardımlar) ve Scheidel ve Friesen 2009: 73-74, 86-87 (GSYH ve gelir Gini katsayısı). Genel eşitsizlik düzeyleri için bkz. burada, Ek, s. 609. Kara Ölüm için bkz. Onuncu Bölüm, s. 410-416.

büyük resme dair doğru düzgün bir algıdan, gözlemlenebilir tarihin geniş alanını kapsayan küresel bir araştırmadan yoksunuz. Gelir ve servet dağılımını şekillendiren mekanizmaları anlayabilmek için kültürlerarası, karşılaştırmalı ve uzun vadeli bir bakış açısına ihtiyacımız var.

2. Dört Atlı

Maddi eşitsizlik, hepimizi hayatta tutmak için gereken asgari geçimlik miktarın ötesinde kaynaklara erişim gerektirir. Artık değer ve bunları eşitsiz biçimde paylaşmaya hazır insanlar on binlerce yıl önce de vardı. Son Buzul Çağı'nda avcı toplayıcılar, bazı bireyleri diğerlerinden çok daha cömertçe gömmek için zaman ve araçlar buldular. Ama tamamen yeni bir ölçekte servet yaratan değişiklik gıdanın üretilmesi –çiftçilik ve çobanlık– oldu. Büyüyen ve süregiden eşitsizlik Holosen'in belirleyici bir özelliği hâline geldi. Bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi, üretken kaynakların biriktirilmesini ve korunmasını olanaklı kıldı. Toplumsal normlar, gelecek kuşaklara aktarma becerisi dâhil olmak üzere bu varlıklar üzerindeki hakları belirleyecek şekilde gelişti. Bu koşullar altında, gelir ve servetin dağılımı çeşitli deneyimlerle şekillenmeye başladı: Sağlık, evlilik stratejileri ve üreme başarısı, tüketim ve yatırım tercihleri, bereketli hasatlar, çekirge ve süne istilaları servetin bir kuşaktan diğerine geçişini belirledi. Zaman içinde bütün bunlar toplandığında, şans ve çaba uzun vadede eşitsiz sonuçları kayırdı.

İlkece, kurumlar, ortaya çıkan bu eşitsizlikleri maddi kaynakların ve emeğin meyvelerinin dağılımını yeniden dengelemek amacıyla tasarlanmış müdahalelerle düzleyebilirlerdi ve modern öncesi bazı toplumlar gerçekten de öyle yaptılar. Fakat uygulamada toplumsal evrim genellikle tam tersi bir etkiye sahipti. Besin kaynaklarının evcilleştirilmesi insanları da evcilleştirdi. Son derece rekabetçi bir örgütlenme biçimi

olan devletlerin ortaya çıkışı, gelir ve servete erişimi çarpıtan dik iktidar hiyerarşilerini ve zorlayıcı gücü kurumlaştırdı. Siyasi eşitsizlik iktisadi eşitsizliği pekiştirdi ve büyüttü. Tarım döneminin büyük bölümünde devlet, azınlığı çoğunluğun aleyhine olacak şekilde zenginleştirdi: Kamu hizmetlerinden elde edilen kazançlar genellikle yolsuzluk, gasp ve yağmadan elde edilenlerin yanında sönük kaldı. Sonuç olarak, birçok modern öncesi toplum, kişi başına düşük üretim ve asgari büyüme koşullarında, küçük bir seçkinler grubunun artığa el koymanın sınırlarını zorlaması nedeniyle olabildiğince eşitsiz hâle geldi. Daha iyi huylu kurumlar da özellikle de yükselen Batı'da daha güçlü iktisadi gelişmeyi teşvik ettiklerinde yüksek eşitsizliği sürdürmeye devam ettiler. Kentleşme, ticarileşme, finans sektöründeki yenilikler, küresel ölçekte ticaretin giderek artışı ve son olarak sanayileşme, sermaye sahipleri için zengin getiriler üretti. İktidarın çıplak kullanımından elde edilen rantlar azalarak seçkinlerin zenginleşmesinin geleneksel kaynağının önünü keserken, daha güvenli mülkiyet hakları ve devlet taahhütleri kalıtsal özel servetin korunmasını güçlendirdi. İktisadi yapılar, toplumsal normlar ve siyasi sistemler değiştiyse bile gelir ve servet eşitsizliği yüksek kalmaya devam etti ya da büyümenin yeni yollarını buldu.

Binlerce yıl boyunca uygarlık barışçıl bir eşitlenmeye elverişli olmadı. Çok çeşitli toplumlarda ve farklı gelişmişlik düzeylerinde, istikrar iktisadi eşitsizlikten yana oldu. Bu durum Firavunlar dönemi Mısırı için olduğu kadar Viktorya dönemi İngilteresi için de, Roma İmparatorluğu için olduğu kadar ABD için de geçerliydi. Şiddet içeren şoklar, kurulu düzeni kesintiye uğratmada, gelir ve servet dağılımını azaltmada, zengin ile yoksul arasındaki uçurumu daraltmada olağanüstü önem taşıdılar. Kayıtlı tarih boyunca en güçlü düzlenme her zaman en güçlü şoklardan kaynaklandı. Dört farklı türde şiddetli kırılma, eşitsizliği "düzledi": kitlesel seferberlik savaşı, dönüştürücü devrim, devletlerin çöküşü ve ölümcül salgınlar. Ben bunlara Düzlemenin Dört Atlısı diyorum. Tıpkı

Kitabı Mukaddes'teki emsalleri gibi, "yeryüzünden barışı almak" ve "kılıçla, açlıkla, ölümle ve yeryüzünün canavarlarıyla öldürmek" üzere yola koyuldular. Zaman zaman tek başlarına, zaman zaman da birlikte hareket ederek çağdaşlarına kıyametten başka bir şey değilmiş gibi görünen sonuçlar ürettiler. Onların ardından yüz milyonlar yok oldu. Ortalık yatıştığındaysa zenginler ile yoksulluklar arasındaki uçurum zaman zaman keskin bir şekilde küçüldü.[6]

Sadece belirli şiddet türleri eşitsizliği sürekli olarak azalttı. Savaşların çoğu, kaynakların dağılımı üzerinde sistematik bir etkiye sahip olamadı: Fetih ve yağmayla gelişen iptidai çatışma biçimlerinin galip seçkinleri zenginleştirmesi ve mağlupları yoksullaştırması olası olsa da, daha az kesin bir biçimde sonuçlanan çatışmalar öngörülebilir sonuçlara sahip olamadılar. Savaşın gelir ve servet eşitsizliklerini düzleyebilmesi için topluma bir bütün olarak nüfuz etmesi, insanları ve kaynakları, genel olarak sadece modern ulus devletlerinde uygulanabilir olan bir ölçekte seferber edebilmesi gerekiyordu. Bu durum, iki dünya savaşının neden tarihteki en büyük düzleyiciler arasında yer aldığını da açıklıyor. Sınai ölçekli savaşların yarattığı fiziksel yıkım, müsadereci vergilendirme, hükümetin ekonomiye müdahalesi, enflasyon, küresel mal ve sermaye akışının kesintiye uğraması ve diğer etkenler, seçkinlerin servetini yok etmek ve kaynakları yeniden dağıtmak için bir araya geldiler. Aynı zamanda, oy hakkının genişletilmesi, sendikalaşma ve refah devletinin genişletilmesi için de güçlü bir ivme sağlayarak, siyasa değişikliğini eşitlemek üzere benzersiz derecede güçlü bir katalizör görevi de gördüler. Dünya savaşlarının yarattığı şoklar "Büyük Azalma" olarak bilinen, gelişmiş ülkelerdeki gelir ve servet eşitsizliklerinin büyük ölçüde azalmasına yol açtılar. Çoğunlukla 1914'ten 1945'e kadar olan dönemde yoğunlaşan bu sürecin tamamlanması genellikle birkaç onyıl daha aldı. Daha önceki kitlesel seferberlik savaşları benzer

Vahiy 6:4, 8.

yaygın etkilerden yoksundu. Napolyon döneminin savaşları ya da Amerikan İç Savaşı gelir ve servet dağılımı konusunda karışık sonuçlar üretti. Zamanda ne kadar geriye gidersek, konuyu ele almamıza izin veren kanıtlar da o kadar azalıyor. Atina ve Sparta tarafından temsil edilen Eski Yunan şehir devleti kültürü, halkın yoğun askerî seferberliğinin ve eşitlikçi kurumların, karışık bir başarıyla da olsa maddi eşitsizliği sınırlamaya nasıl yardımcı olduğuna dair tartışmasız en eski örnekleri bize sağlıyor. Dünya savaşları ikinci büyük düzleyici güç olan dönüştürücü devrimi ortaya çıkardı. Olağan hâlleriyle iç çatışmalar eşitsizliği azaltmadılar: Köylü isyanları ve kent ayaklanmaları modern öncesi tarihte yaygındı ama bunlar genellikle başarısız oldular. Gelişmekte olan ülkelerdeki iç savaşlarsa gelir dağılımını azaltmak yerine daha eşitsiz hâle getirmeye meyillidirler. Şiddet içeren toplumsal yeniden yapılanma, maddi kaynaklara erişimi yeniden şekillendirecekse istisnai biçimde yoğun olmalıdır. Bu da eşitleyici kitlesel seferberlik savaşına benzer şekilde öncelikle 20. yüzyıla özgü bir olguydu. Kamulaştıran, yeniden dağıtan ve daha sonra çoğu zaman kolektifleştiren komünistler eşitsizliği büyük çapta düzlediler. Bu devrimlerin en dönüştürücü olanlarına, sonunda ölü sayısı ve insani sefaleti açısından dünya savaşlarıyla yarışan olağanüstü bir şiddet eşlik etti. Fransız Devrimi gibi çok daha kansız kırılmalarsa buna bununla orantılı olarak eşitsizlikleri daha küçük çapta düzlediler.

Şiddet devletleri tamamen yok edebilir. Bu itibarla devletin iflası ya da sistemlerin çöküşü bir zamanlar özellikle güvenilir bir düzleme aracıydı. Tarihin büyük bir bölümünde zenginler ya siyasi güç hiyerarşisinin tepesinde ya da tepeye yakın bir yerde konumlandılar ya da tepedekilerle bağlantı içinde oldular. Dahası, devletler geçimlik düzeyin ötesine geçen iktisadi faaliyetler için modern standartlara göre mütevazı da olsa bir koruma önlemi sağladılar. Devletler yıkıldığında bu konumlar, bağlantılar ve korumalar ya baskı altına girdi ya da tamamen kayboldu. Devletler yıkıldığında herkes zarar

görse de zenginlerin kaybedecek çok daha fazla şeyi vardı: Seçkinlerin azalan ya da çöken geliri ve serveti, kaynakların genel dağılımını azalttı. Bu, devletler var olduğu sürece bu şekilde meydana geldi. Bilinen en eski örnekler 4.000 yıl öncesine, Eski Krallıkların Mısırı'na ve Mezopotamya'daki Akad İmparatorluğu'nun son günlerine kadar uzanıyor. Bugün bile Somali deneyimi, bir zamanlar son derece etkili olan bu düzleyici gücün tamamen ortadan kalkmadığını gösteriyor. Devletin iflası olgusu, şiddet yoluyla düzlenme ilkesini mantıksal uç noktalarına taşır: Var olan yönetimleri onarıp yeniden yapılandırarak yeniden dağıtım ve yeniden dengeleme sağlamak yerine, sil baştan başlar. Düzlemenin ilk üç atlısı, ardışık bir biçimde ortaya çıkma olasılıkları anlamında değil –en büyük devrimler en büyük savaşlar tarafından tetiklenirken, devletin çöküşü normalde benzer güçlü baskılar gerektirmez– ama yoğunlukları açısından düzlenmenin farklı aşamalarını temsil ederler. Hepsinin ortak noktası, siyasi ve toplumsal düzenin yanı sıra gelir ve servet dağılımını yeniden şekillendirmek için şiddete dayanmalarıdır.

İnsan kaynaklı şiddet uzun zamandır rakiplere de sahiptir. Geçmişte veba, çiçek hastalığı ve kızamık, en büyük orduların ya da en ateşli devrimcilerin bile yapmayı umabileceğinden daha güçlü bir şekilde tüm kıtaları kasıp kavurdu. Tarım toplumlarında, nüfusun büyük bir kısmının, zaman zaman üçte birinin ya da daha fazlasının mikroplar tarafından yok edilmesi işgücünü kıt hâle getirdi ve genellikle sağlam kalan sabit varlıkların ve diğer insandışı sermayenin fiyatına göre emeğin fiyatını yükseltti. Sonuç olarak, reel ücretler yükselip kiralar düştüğü için işçiler kazanırken, toprak sahipleri ve işverenler kaybettiler. Bu değişimlerin ölçeğini kurumlar belirledi: Seçkinler genellikle hâlihazırdaki düzenlemeleri kararnameler ve kuvvet kullanarak korumaya kalkıştılar ama çoğu zaman eşitleyici piyasa güçlerini denetim altında tutmada başarısız oldular. Salgın hastalıklar, şiddetle düzleyen dört atlının dördüncüsüdür ve takımı tamamlar. Peki, eşitsizliği azaltmanın

başka, daha barışçıl mekanizmaları da var mıydı? Düzlenmeyi büyük ölçekte düşünürsek yanıtın "hayır" olması gerekiyor. Tarih boyunca maddi eşitsizlikte gözlemleyebildiğimiz büyük düşüşlerin her biri bu dört düzleyiciden biri ya da daha fazlası tarafından yönlendirildi. Dahası, kitlesel savaşlar ve devrimler sadece bu olaylara doğrudan dâhil olan toplumlar üzerinde etkili olmadılar: Dünya savaşları ve komünist meydan okumalara maruz kalma, iktisadi koşulları, toplumsal beklentileri ve bunlardan doğrudan etkilenmeyenlerin siyasa yapım süreçlerini de etkiledi. Bu dalgalanma etkileri, şiddetli çatışmalara dayanan düzlenmenin etkilerini daha da genişletti. Bu durum, dünyanın büyük bölümünde 1945'ten sonra yaşanan gelişmeleri, önceki şoklardan ve bunların devam eden yankılarından ayırmayı zorlaştırıyor. Latin Amerika'da 2000'lerin başında gelir eşitsizliğinin azalması şiddet içermeyen eşitleme için en umut verici aday olsa da bu eğilim kapsam olarak görece mütevazı kaldı ve sürdürülebilirliği de belirsizdir.

Diğer etkenlerse karışık bir sicile sahiptir. Eski çağlardan günümüze kadar toprak reformu şiddet ya da şiddet tehdidiyle ilişkilendirildiğinde en çok –ve şiddet içermediğindeyse en az– eşitsizliği azaltma eğiliminde oldu. Makro iktisadi krizler gelir ve servet dağılımı üzerinde sadece kısa süreli etkilere sahiptir. Kendi başına demokrasi eşitsizliği azaltmaz. Eğitim ve teknolojik değişimin karşılıklı etkileşimi şüphesiz gelir dağılımını etkilese de eğitimin ve becerilerin getirisinin şiddet şoklarına karşı son derece hassas olduğu tarihsel olarak kanıtlanmıştır. Son olarak, modern iktisadi kalkınmanın eşitsizlikleri azalttığı görüşünü destekleyen ikna edici bir empirik kanıt yoktur. Şimdiye kadar eşitsizliği azaltmak için geliştirilen iyi huylu araçlardan hiçbiri, Dört Atlı tarafından üretilenlerle uzaktan yakından kıyaslanabilecek sonuçlara ulaşamamıştır.

Yine de şoklar azalır. Devletler çöktüğünde eninde sonunda başkaları onların yerini aldı. Nüfusta meydana gelene azalma salgın hastalıkların azalmasının ardından tersine döndü ve yenilenen nüfus artışı emek ve sermaye dengesini kademeli

olarak önceki düzeylere getirdi. Dünya savaşları nispeten kısa sürdü ve etkileri zamanla söndü: Yüksek vergi oranları düştü ve sendika yoğunluğu azaldı. Küreselleşme arttı, komünizm ortadan kalktı, Soğuk Savaş sona erdi ve Üçüncü Dünya Savaşı riski azaldı. Tüm bunlar eşitsizliğin son dönemde yeniden canlanışını anlamayı kolaylaştırıyor. Geleneksel şiddetli düzleyiciler bugün uykudadır ve öngörülebilir gelecekte uyanmaları da pek olası değil. Benzer güçte alternatif eşitleme mekanizmaları ise ortaya çıkmamıştır.

En ilerici gelişmiş ekonomilerde bile yeniden dağıtım ve eğitim, vergilerden ve aktarımlardan önce genişleyen gelir eşitsizliğinin baskısını tam olarak soğuramamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde daha kolay ulaşılabilir hedefler dikkat çeker ama mali kısıtlamalar güçlü olmaya devam etmektedir. Kayda değer biçimde daha fazla eşitliğe giden yolda oy kullanmanın, düzenlenmenin ya da öğretmenin kolay bir yolu yokmuş gibi görünüyor. Küresel tarihsel bakış açısından bakıldığında bu durum sürpriz olmamalıdır. Bildiğimiz kadarıyla büyük şiddetli şoklardan ve bunların geniş çaplı yan etkilerinden uzak olan ortamlar, eşitsizliğin büyük ölçüde azalmasına neredeyse hiç tanık olmadılar. Gelecek geçmişten farklı olacak mı?

3. Bu Kitap Ne Hakkında Değil

Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler, toplumsal ya da tarihsel açıdan önem taşıyan tek eşitsizlik türü değildir: Toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim; ırk ve etnik köken; yaş, yetenek ve inançlara dayanan eşitsizlikler ve eğitim, sağlık, siyasi söz hakkı ve yaşam şansı eşitsizlikleri de önemlidir. Bu nedenle bu kitabın başlığı, aslında olabileceği kadar kesin değil. Ama "Şiddetli Şoklar ve Taş Devri'nden Bugüne ve Ötesine Gelir ve Servet Eşitsizliğinin Küresel Tarihi" gibi bir alt başlık da hem yayıncının sabrını taşırır hem de gereksiz yere dışlayıcı olurdu. Ne de olsa güç eşitsizlikleri maddi

kaynaklara erişimi engellemede her zaman merkezî bir rol oynayageldi: Daha ayrıntılı bir başlık hem daha kesin hem de çok daraltıcı olurdu.

İktisadi eşitsizliği bile tüm görünümleriyle ele almaya çalışmıyorum. Önemli ve çok tartışılan bir konu olan ülkeler *arasındaki* iktisadi eşitsizlikle ilgili soruları bir kenara bırakarak maddi kaynakların toplumlar *içindeki* dağılımına odaklanıyorum. Belirli toplumlar içindeki koşulları, gelir ve servet dağılımı üzerindeki etkileri çok uzun vadede izlenmesi ve karşılaştırılması olanaksız olmasa da zor olan, az önce bahsedilen diğer birçok eşitsizlik kaynağına açıkça atıfta bulunmadan ele alıyorum. Öncelikle eşitsizliğin neden azaldığı sorusunu yanıtlamakla, düzleme mekanizmalarını tanımlamakla ilgileniyorum. Çok genel olarak konuşmak gerekirse, türümüz evcilleştirilmiş gıda üretimini ve bunun yaygın sonuçlarını, yerleşikliği ve devlet oluşumunu benimsedikten ve bir tür kalıtsal mülkiyet hakkını kabul ettikten sonra maddi eşitsizlik üzerindeki yukarı yönlü öngörü de fiilen verili –yani insanın toplumsal varlığının temel bir özelliği– hâline geldi. Bu öngörülerin yüzyıllar ve binyıllar boyunca nasıl geliştiğine dair daha incelikli noktaların, özellikle de kabaca zor kullanımı ve piyasa güçleri olarak adlandırabileceğimiz unsurlar arasındaki karmaşık sinerjilerin ele alınması daha da uzun ve ayrı bir çalışma gerektirecektir.[7]

Son olarak, şiddet şoklarını (alternatif mekanizmaların yanı sıra) ve bunların maddi eşitsizlik üzerindeki etkilerini tartışıyorum ama genellikle ters ilişkiyi, yani eşitsizliğin bu şiddet şoklarının oluşmasına yardımcı olup olmadığı –ve öyleyse nasıl olduğu– sorusunu araştırmıyorum. Bu isteksiz-

Milanović 2005; 2012; Lakner ve Milanović 2013; ve son olarak Milanović 2016: 10-45, 118-176 uluslararası gelir eşitsizliğine ilişkin en önemli çalışmalar arasındadır. Anand ve Segal 2015 bu alandaki çalışmaları incelemiştir. Ponthieux ve Meurs 2015, iktisadi toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine yapılan çalışmaların büyük bir özetini sunmaktadır. İktisadi düşüncede gelir dağılımı konusunda Sandmo 2015'e de bakınız.

liğimin birkaç nedeni var. Eşitsizliğin yüksek düzeyleri tarihte toplumların ortak bir özelliği olduğundan, özgül şokları bu bağlamsal duruma atıfta bulunarak açıklamak kolay değildir. İç istikrar, karşılaştırılabilir düzeyde maddi eşitsizliğe sahip çağdaş toplumlar arasında büyük farklılıklar gösterdi. Şiddetli kırılmalar yaşayan bazı toplumlar bilhassa eşitsiz değildi: Devrimden önceki Çin buna bir örnektir. Belirli şoklar, özellikle de sermaye ve emek dengesini değiştirerek eşitsizliği düzleyen salgın hastalıklar, büyük ölçüde ya da tamamen dış kaynaklıydı. Dünya savaşları gibi beşeri olaylar bile, bu çatışmalara doğrudan dâhil olmayan toplumları derinden etkiledi. Gelir eşitsizliğinin iç savaşı tetiklemedeki rolü üzerine yapılan çalışmalar bu ilişkinin karmaşıklığını vurgulamaktadır. Bunların hiçbiri, yerel kaynak eşitsizliğinin savaşların ve devrimlerin patlak vermesine ya da devletin çöküşüne katkıda bulunma potansiyeline sahip olmadığı anlamına gelmemelidir. Bu sadece hâlihazırda genel gelir ve servet eşitsizliğiyle şiddet şoklarının ortaya çıkması arasında sistematik bir nedensel bağlantı olduğunu varsaymak için zorlayıcı bir nedenin olmadığı anlamına gelir. Yakın geçmişte yapılan çalışmaların gösterdiği gibi, seçkin gruplar arasındaki rekabet gibi gelir ve servet dağılımıyla ilgili bir boyuta sahip daha belirli özelliklerin analizi, şiddetli çatışmaları ve çöküşü açıklamada daha fazla umut vaat edebilir.

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda, şiddet şoklarını maddi eşitsizlik üzerinde etkili olan ayrı fenomenler olarak ele alıyorum. Bu yaklaşım, bu olaylar ile onların cereyan edişinden önce var olan eşitsizlikler arasında anlamlı bir bağlantı kurmak ya da reddetmek için yeterli kanıt olup olmadığına bakılmaksızın bu tür şokların çok uzun vadede düzleyici güçler olarak önemini değerlendirmek üzere tasarlandı. Şoklardan eşitsizliğe uzanan tek bir nedensellik okuna odaklanmam bunun tersiyle daha fazla ilgilenilmesini de teşvik ediyorsa ne âlâ. Zaman içinde gelir ve servet dağılımındaki gözlemlenebilir değişimi tamamen içselleştiren makul bir açıklama

üretmek hiçbir zaman olanaklı olmayabilir. Öyle olsa bile, eşitsizlik ile şiddetli şoklar arasındaki olası geribildirim döngüleri kesinlikle daha derinlemesine araştırılmaya değerdir. Benim çalışmam bu büyük tasarı için bir yapıtaşı olmaktan öteye gidemez.[8]

4. Nasıl Yapılacak?

Eşitsizliği ölçmenin birçok yolu vardır. İlerleyen bölümlerde genel olarak sadece en temel iki ölçütü, Gini katsayısını ve toplam gelir ya da servetin yüzde paylarını kullanacağım. Gini katsayısı, gelir ya da maddi varlıkların dağılımının kusursuz eşitlikten hangi oranda saptığını ölçer. Belirli bir nüfusun her bir üyesi tam olarak aynı miktarda kaynak alıyor ya da elinde tutuyorsa Gini katsayısı 0'dır; bir üye her şeyi denetliyorsa ve diğerleri hiçbir şeye sahip değilse katsayı 1'e yaklaşır. Dolayısıyla dağılım ne kadar eşitsizse Gini değeri de o kadar yüksek olacaktır. Gini katsayısı 1'in bir kesri ya da yüzde olarak ifade edilebilir. Ben genellikle yüzde olarak verilen gelir ya da servet paylarından daha net bir şekilde ayırt edebilmek için ilkini [kesri] tercih ediyorum. Paylar bize belirli bir nüfustaki toplam gelir ya da servetin hangi oranının genel dağılım içindeki konumuyla tanımlanan belirli bir grup tarafından alındığını ya da kimin bu servete sahip olunduğunu gösterir. Örneğin sık sık anılan "yüzde 1", belirli bir nüfusun birimlerinin %99'undan daha yüksek gelire sahip olan ya da daha büyük varlıklara sahip olan birimlerini –çoğunlukla hane halklarını– temsil eder. Gini katsayıları ve gelir payları, belirli bir dağılımın farklı özelliklerini vurgulayan tamamlayıcı ölçütlerdir: Birincisi genel eşitsizlik derecesini hesaplarken, ikincisi dağılımın şekli hakkında fazlasıyla ihtiyaç duyulan kavrayışı sağlar.

Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. bu kitapta bölüm 14, s. 530-33.

Her iki endeks de gelir dağılımının farklı boyutlarının dağılımını ölçmek için kullanılabilir. Vergi ve kamu transferlerinden önceki gelir "piyasa" geliri, transferlerden sonraki gelir "brüt" gelir, tüm vergi ve aktarımlardan arındırılmış gelir ise "harcanabilir" gelir olarak bilinir. Aşağıda sadece piyasa gelirine ve harcanabilir gelire atıfta bulunacağım. *Gelir eşitsizliği* terimini daha fazla açıklama yapmadan kullandığımda öncekini kastediyorum demektir. Kayıtlı tarihin büyük bölümünde piyasa geliri eşitsizliği bilinen ya da tahmin edilebilen tek türdür. Dahası, modern Batı'da kapsamlı mali yeniden dağıtım sistemlerinin oluşturulmasından önce piyasa, brüt ve harcanabilir gelir dağılımındaki farklılıklar, bugün gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi genellikle çok küçüktü. Bu kitapta gelir payları her zaman piyasa gelirinin dağılımı üzerine temellenecek. Gelir payına ilişkin hem güncel hem de tarihsel veriler, özellikle de dağılımın en tepesinde yer alanlar, genellikle mali müdahaleden önceki gelire atıfta bulunan vergi kayıtlarından çıkarsanırlar. Birkaç durumda, farklı dilimlerin göreli ağırlığının alternatif bir ölçüsü olarak gelir dağılımının payları ya da belirli yüzdelik dilimleri arasındaki oranlara da atıfta bulunuyorum. Daha incelikli eşitsizlik endeksleri de mevcuttur ama bunlar normalde çok çeşitli veri kümelerini kapsayan uzun vadeli çalışmalara uygulanamazlar.[9]

Maddi eşitsizliğin ölçümü iki tür sorun ortaya çıkarır: kavramsal ve kanıtsal. Burada iki önemli kavramsal soruna dikkat çekmek gerekiyor. Birincisi, mevcut endekslerin çoğu,

Sıklıkla söylenenin aksine, Gini katsayısı G hiçbir zaman tam olarak 1'e ulaşamaz, çünkü G = 1-1/n, burada n nüfusun büyüklüğüdür. Farklı gelir türleri ve ilgili ölçütlerin kısa bir özeti için bkz. Atkinson 2015: 29-33; transferlere ek olarak kamu hizmetlerinin değerini ve tahakkuk eden ve gerçekleşen kayıplar arasındaki farkı kontrol etme ihtiyacından kaynaklanan karmaşıklıklara dikkat çekmektedir. Bu geniş incelemenin amaçları doğrultusunda, bu tür ayrımlar güvenli bir şekilde bir kenara bırakılabilir. Gelir payları oranları için bkz. son olarak Palma 2011 (en üst %10/en alt %40) ve Cobham ve Sumner 2014. Eşitsizlik ölçümü metodolojisi için Jenkins ve Van Kerm 2009'a ve daha teknik bir yaklaşımla Cowell ve Flachaire 2015'e bakınız.

nüfusun belirli kesimleri tarafından ele geçirilen toplam kaynakların *payına* dayalı olarak *göreli* eşitsizliği ölçer ve ifade eder. Buna karşın *mutlak* eşitsizlik, bu kesimlere tahakkuk eden kaynak *miktarındaki* farka odaklanır. Bu iki yaklaşım çok farklı sonuçlar üretmeye meyillidir. Gelir dağılımının en üst dilimindeki ortalama hane halkının, en alt dilimdeki ortalama hane halkının 10 katı kadar –örneğin 100.000 dolara karşılık 10.000 dolar– kazandığı bir nüfusu ele alalım: Gelir dağılımı değişmeden kalırken milli gelir ikiye katlanır. Gini katsayısı ve gelir payları eskisi gibi kalır. Bu bakış açısından, gelirler süreç içinde eşitsizliği artırmadan artmıştır. Ama aynı zamanda, en üst ve en alt dilimler arasındaki gelir farkı, düşük gelirli hanelere kıyasla varlıklı haneler için çok daha büyük kazançlar sağlayarak iki katına, yani 90.000 dolardan 180.000 dolara çıkmıştır. Aynı ilke servet dağılımı için de geçerlidir. Gerçekten de iktisadi büyümenin mutlak eşitsizliğin artmasına neden olmayacağı neredeyse hiçbir inandırıcı senaryo yoktur. Bu nedenle göreli eşitsizlik ölçütlerinin, maddi kaynakların dağılımındaki daha küçük ve çok seçenekli değişimler lehine dikkatleri sürekli büyüyen gelir ve servet uçurumlarından saptırmaya hizmet ettikleri için daha muhafazakâr bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Bu kitapta Gini katsayısı ve en yüksek gelir payları gibi standart göreli eşitsizlik ölçütlerine öncelik verme geleneğini takip ediyorum ama gereken yerlerde bunların sınırlamalarına da dikkat çekiyorum.[10]

Farklı bir sorunsa gelir dağılımının Gini katsayısının geçim gereksinimlerine ve iktisadi gelişme düzeylerine olan duyarlılığından kaynaklanıyor. Tek bir kişinin belirli bir nüfusta var olan tüm servetin sahibi olması en azından kuramsal açıdan olanaklıdır. Bununla beraber gelirden tamamen mahrum olan hiç kimse hayatta kalamayacaktır. Bu da gelir için en yüksek

Bkz. Atkinson ve Brandolini 2004, özellikle 19 şekil 4 ve ayrıca Ravaillon 2014: 835 ve bu kitapta bölüm 16, s. 424. Milanović 2016: 27-29 göreli eşitsizlik ölçümlerinin bir savunmasını sunar.

uygulanabilir Gini değerlerinin ~1'lik nominal tavanın altında kalacağı anlamına gelir. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, bunlar asgari geçim gereksinimlerini karşılamak için gerekli olanları aşan kaynak miktarıyla sınırlıdır. Bu kısıtlama, insanlık tarihinin büyük bölümünde tipik olan ve bugün hâlâ dünyanın bazı bölgelerinde varlığını sürdüren düşük gelirli ekonomilerde özellikle kuvvetlidir. Örneğin asgari geçimliğin iki katına eşdeğer bir GSYH'ye sahip bir toplumda tek bir birey bir şekilde herkesin hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğunun ötesindeki tüm geliri tekeline almayı başarsa bile Gini katsayısı 0,5'in üzerine çıkamaz.

Daha yüksek üretim düzeylerinde, azami eşitsizlik derecesi, asgari geçimliği neyin oluşturduğuna dair değişen tanımlar ve büyük ölçüde yoksullaşmış nüfusların gelişmiş ekonomileri sürdürme konusundaki yetersizlikleri tarafından daha da denetim altında tutulmaktadır. Nominal Gini katsayılarının, belirli bir ortamda kuramsal olarak olanaklı azami eşitsizlik miktarının ne ölçüde gerçekleştiğini gösteren artık değere veya üretim fazlasına el koyma [*extraction*] oranı olarak adlandırılan şeyi hesaplamak için buna göre ayarlanması gerekir. Bu, çok uzun vadede eşitsizlikle ilgili her türlü karşılaştırma için özellikle önemli olan ama ancak yakın zamanda dikkat çekmeye başlamış karmaşık bir konudur. Bu kitabın sonundaki ekte bu konuyu daha ayrıntılı olarak ele alıyorum.[11]

Bu da beni ikinci kategoriye getiriyor: kanıtların sağlamlığıyla ilgili sorunlar. Gini katsayısı ve en yüksek gelir payları genel olarak uyumlu eşitsizlik ölçütleridir: Zaman içinde değişirken her zaman olmasa da genellikle aynı yönde hareket ederler. Her ikisi de temel veri kaynaklarının eksikliklerine karşı hassastır. Modern Gini katsayıları genellikle varsayılan ulusal dağılımların dışkestiriminin [*extrapolation*] yapıldığı hane halkı anketlerinden elde edilir. Bu usul, en büyük gelirleri yakalamaya pek uygun değildir. Batı ülkelerinde bile nomi-

[11] Bkz. burada, s. 609-610; örnek için bkz. s. 609.

nal Gini'lerin, en üst gelirlerin gerçek katkısını tam olarak hesaba katmak için yukarı doğru ayarlanmaları gerekir. Dahası, gelişmekte olan birçok ülkede anketler güvenilir ulusal tahminleri desteklemek için genellikle yetersiz kalır. Bu gibi durumlarda, geniş güven aralıkları sadece ülkeler arasında karşılaştırma yapılmasını engellemekle kalmaz, aynı zamanda zaman içindeki değişimin izlenmesini de zorlaştırabilir. Servetin genel dağılımını ölçme girişimleri, sadece seçkinlere ait varlıkların önemli bir kısmının offshore'da saklandığı düşünülen gelişmekte olan ülkelerde değil, ABD gibi veri açısından zengin ortamlarda bile daha büyük zorluklarla karşılaşır. Gelir payları genellikle, kalitesi ve özellikleri ülkeler arasında ve zaman içinde büyük farklılıklar gösteren ve vergi kaçakçılığından kaynaklanan çarpıtmalara karşı savunmasız olan vergi kayıtlarından hesaplanır. Düşük gelirli ülkelerdeki düşük katılım oranları ve vergilendirilebilir geliri neyin oluşturduğuna dair siyasi olarak yönlendirilen tanımlar sorunu daha da karmaşıklaştırır. Bu zorluklara rağmen, "Dünya Servet ve Gelir Veritabanı"nda en yüksek gelir paylarına ilişkin artan miktarda bilginin derlenmesi ve çevrimiçi olarak yayınlanması, gelir eşitsizliği anlayışımızı daha sağlam bir zemine oturtmuş ve dikkatleri Gini katsayısı gibi biraz opak tek değerli ölçütlerden daha açık bir şekilde ifade edilen kaynak yoğunluğu endekslerine yönlendirmiştir.[12]

Gini'ler ve üst gelir payları arasındaki ilişki için bkz. Leigh 2007; Alvaredo 2011; Morelli, Smeed- ing ve 'Thompson 2015: 683-687; Roine ve Waldenstrom 2015: 503-606, özellikle 504 şekil 7.7. Gini düzeltmeleri için bkz. özellikle Morelli, Smeeding ve Thompson 2015: 679, 681-683 ve burada, bölüm 15, s. 550. Palma 2011: 105, Piketty 2014: 266-267 ve Roine ve Waldenstrom 2015: 506 en yüksek gelir paylarının kanıt değerini vurgulamaktadır. Gini karşılaştırmaları için bkz. örneğin Bergh ve Nilsson 2010: 492-493 ve Ostry, Berg ve Tsan- garides 2014: 12. Her ikisi de Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veritabanı'nda (SWIID) raporlanan Gini değerlerini tercih etmektedir; ben de kitap boyunca diğer akademisyenlerin referanslarına atıfta bulunduğum durumlar dışında bu değerleri kullanıyorum. Güven aralıkları SWIID web sitesinde görselleştirilmiştir, http://fsolt.org/swiid/; ayrıca bkz. burada, bölüm 13, s. 511-512. Servetin gizlenmesi için bkz. Zucman 2015. Kopczuk 2015, ABD servet paylarını ölçmenin zorluklarını tartışmaktadır. Üst gelir verilerinin niteliği ve güvenilirliği için bkz.

Tüm bu sorunlar, gelir ve servet eşitsizliği çalışmalarını zaman içinde daha da geriye götürmeye çalıştığımızda karşılaştığımız sorunların yanında sönük kalır. Düzenli gelir vergileri nadiren 20. yüzyıldan öncesine tarihlenirler. Hane halkı anketlerinin yokluğunda Gini katsayılarını hesaplamak için vekil verilere güvenmek zorundayız. Yaklaşık 1800'den önce, tüm toplumlardaki gelir eşitsizliği ancak toplumsal tablolar yardımıyla tahmin edilebilir; bu tablolar nüfusun farklı kesimlerinin elde ettiği gelirlerin dönemin gözlemcileri tarafından hazırlanan ya da daha sonraki uzmanlar tarafından zayıf da olsa çıkarılan kaba tahminleridir. Daha da önemlisi Avrupa'nın bazı bölgelerinde Yüksek Ortaçağa kadar uzanan ve sayıları giderek artan veri kümeleri, tek tek kentlerdeki ya da bölgelerdeki koşullara ışık tutmuştur. Fransız ve İtalyan kentlerinde servet vergileri, Hollanda'da konut kira değerleri üzerinden alınan vergiler ve Portekiz'de gelir vergileriyle ilgili arşiv kayıtları, varlıkların, hatta bazen gelirlerin bile temel dağılımını yeniden inşa etmemize olanak sağlar. Fransa'da tarım arazilerinin dağılımına ve İngiltere'de veraset yoluyla intikal eden mülklerin değerine ilişkin erken modern dönem kayıtları da aynı şekilde bize yardımcı olur. Aslında Gini katsayıları, zamanda çok daha geriye giden kanıtlara bile verimli bir şekilde uygulanabilir. Geç Roma döneminde Mısır'daki toprak sahipliği örüntüleri Antikçağda ve Erken Ortaçağda Yunanistan, Britanya, İtalya ve Kuzey Afrika ile Azteklerin Meksikası'ndaki evlerin büyüklüğündeki farklılıklar; Babil toplumundaki miras payları ve çeyizlerin dağılımı, hatta neredeyse 10.000 yıl önce kurulmuş olan ve dünyanın bilinen en eski proto-kentsel yerleşimlerinden biri olan Çatalhöyük'teki taş aletlerin dağılımı bile bu şekilde analiz edilmiştir. Arkeoloji, maddi eşitsizlik çalışmalarının

özellikle Roine ve Waldenstrom 2015: 479-491 ve Atkinson ve Piketty 2007a ve 2010'a yapılan birçok katkıdaki çok kapsamlı teknik tartışmalar. Dünya Servet ve Gelir Veritabanı'na (WWID) http://www.wid.world/ adresinden erişilebilir.

sınırlarını son Buzul Çağı'nın yaşandığı Paleolitik döneme kadar geri götürmemizi sağlamıştır.[13]

Ayrıca, dağılımları doğrudan belgelemeyen ama yine de gelir eşitsizliği düzeyindeki değişikliklere duyarlı olduğu bilinen bir dizi vekil veriye de erişimimiz vardır. Toprak kiralarının ücretlere oranı buna iyi bir örnektir. Ağırlıklı olarak tarım toplumlarında, en önemli sermaye türünün değerine göre emeğin fiyatındaki değişiklikler, farklı sınıflara tahakkuk eden göreli kazançlardaki değişiklikleri yansıtmaya meyillidir: Yükselen bir endeks değeri, toprak sahiplerinin işçilerin aleyhine zenginleştiğini ve eşitsizliğin artmasına neden olduğunu gösterir. Aynı durum, ilgili bir ölçüt olan ortalama kişi başına GSYH'nin ücretlere oranı için de geçerlidir. GSYH'de emek dışı pay ne kadar büyükse endeks o kadar yüksek ve gelirler de o kadar eşitsiz olacaktır. Elbette her iki yöntemin de ciddi birtakım zayıflıkları vardır. Kiralar ve ücretler belirli bölgeler için güvenilir bir şekilde bildirilebilir ama daha büyük nüfusları ya da tüm ülkeleri temsil etmeleri gerekmez ve herhangi bir modern öncesi toplum için GSYH tahminleri kaçınılmaz olarak önemli hata paylarını da beraberinde getirir. Bununla birlikte, bu tür göstergeler genellikle bize zaman içindeki eşitsizlik eğilimlerinin ana hatları hakkında bir fikir verebilir. Reel gelirler daha yaygın olarak kullanılabilen ama daha az öğretici bir gösterge türüdür. Batı Avrasya'da, tahıl eşdeğeri olarak ifade edilen reel ücretler 4.000 yıl öncesine kadar takip edilebilir. Bu çok uzun vadeli bakış açısı, işçiler için alışılmadık derecede yüksek reel gelir örneklerini tespit etmeyi olanaklı kılmaktadır ki bu da eşitsizliğin azalmasıyla makul bir şekilde ilişkilendirilebilecek bir olgudur. Yine de sermaye değerlerine ya da GSYH'ye referansla bağlamsallaştırılamayan reel ücretler hakkındaki bilgiler, genel gelir eşitsizliğinin çok kaba ve özellikle güvenilir olmayan bir göstergesi olmaya devam etmektedir.[14]

Tüm bunlar ve ek örnekler Bölüm I boyunca ve Bölüm 9, s. 267-269 ve Bölüm 10, s. 306-310'da tartışılmıştır.

[14] Bir kez daha, bu kitabın büyük bölümünde, özellikle de Birinci ve Beşinci Bölümler-

Son yıllar modern öncesi vergi kayıtlarının incelenmesinde ve reel ücretlerin, kira/ücret oranlarının, hatta GSYH düzeylerinin yeniden inşa edilmesinde önemli ilerlemelere tanıklık etti. Bu kitabın büyük bir kısmının 20, hatta 10 yıl önce bile yazılmış olamayacağını söylemek abartı olmaz. Tarihsel gelir ve servet eşitsizliği çalışmalarındaki ilerlemenin ölçeği, kapsamı ve hızı, bu alanın geleceği için bize büyük bir umut vermektedir. İnsanlık tarihinin uzun dönemlerinin, maddi kaynakların dağılımının en temel niceliksel analizine bile izin vermediği inkâr edilemez. Yine de bu durumlarda bile zaman içindeki değişimin işaretlerini belirleyebiliriz. Seçkinlerin zenginlik gösterileri eşitsizliğin en umut verici –ve aslında çoğu zaman tek– işaretidir. Konutlarda, beslenme düzeninde ya da mezarlarda seçkinlerin lüks tüketimine dair arkeolojik kanıtlar yerini daha mütevazı kalıntılara bıraktığında ya da tabakalaşma işaretleri tamamen kaybolduğunda, bir dereceye kadar eşitlenmenin gerçekleştiği sonucuna varmak makuldür. Geleneksel toplumlarda, servet ve iktidar sahibi seçkinler genellikle büyük kayıplara –yani maddi kayıtlara da yansıyabilecek boyutlarda kayıplara– maruz kalacak geliri ya da varlığı denetleyebilen tek tabakaydı. İnsan boyundaki ve diğer fizyolojik özelliklerdeki değişim de aynı şekilde kaynakların dağılımıyla ilişkilendirilebilir ama patojen yükleri gibi diğer etkenler de önemli bir rol oynamıştır. Eşitsizliği daha doğrudan belgeleyen verilerden uzaklaştıkça, okumalarımız daha kestirimsel hâle gelecektir. Yine de esnemeye hazır olmadığımız sürece küresel tarih yazmak olanaksızdır. Bu kitap tam da bunu yapmaya yönelik bir girişimdir.

Bunu yaparken, ABD'de gelir eşitsizliğindeki son artışın ardındaki etmenlere ilişkin ayrıntılı istatistiklerden, uygarlığın

de bu yaklaşımları kullandım. Ortaçağa kadar uzanan reel ücretlere ilişkin kanıtlar, International Institute of Social History [Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü] tarafından barındırılan "The IISH list of datafiles of historical prices and wages" ["IISH tarihi fiyatlar ve ücretler veri dosyaları listesi"], http://www.iisg.nl/hpw/data.php adresinde toplanmıştır. Scheidel 2010 en eski kanıtları kapsamaktadır. Tarihsel GSYİH verileri, tahminler ve varsayımlar için bkz. "Maddison projesi," http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm.

şafağındaki kaynak dengesizliklerine ilişkin belirsiz ipuçlarına ve bunların arasında çok çeşitli veri kümelerine kadar belgelemede muazzam bir gradyanla yüzleşiriz. Tüm bunları mantıklı bir şekilde tutarlı bir analitik anlatıda bir araya getirmek bize zorlu bir görev sunmaktadır: Bu girişin başlığında çağrıştırılan eşitsizliğin gerçek zorluğu hiç de azımsanmayacak ölçüde budur. Bu kitabın her bir bölümünü, bana bu sorunu ele almak için en iyi yol olarak görünen şekilde yapılandırmayı seçtim. Giriş kısmı, primat kökenlerimizden 20. yüzyılın başlarına kadar eşitsizliğin evrimini takip ediyor ve bu nedenle geleneksel kronolojik tarzda düzenlendi (Birinci, İkinci ve Üçüncü Bölümler).

Bu durum, şiddetle düzlemenin başlıca itici güçleri olan Dört Atlı'ya döndüğümüzde değişmektedir. Bu dörtlünün ilk iki üyesi olan savaş ve devrime ayrılan bölümlerde, incelemem 20. yüzyılda başlıyor ve ardından zamanda geriye doğru ilerliyor. Bunun basit bir nedeni var: Kitlesel seferberlik savaşları ve dönüştürücü devrim yoluyla düzlenme öncelikle modernliğin bir özelliğidir. 1910'lardan 1940'lara kadar süren "Büyük Azalma" bu sürecin en iyi kanıtlarını üretmekle kalmadı, aynı zamanda onu paradigmatik biçimde temsil etti, hatta bizzat oluşturdu (Dördüncü ve Beşinci Bölümler). İkinci adımda, Amerikan İç Savaşı'ndan Eski Çin, Roma ve Yunan deneyimlerine, Fransız Devrimi'nden modern öncesi çağın sayısız isyanına kadar uzanarak bu şiddetli kopuşların öncellerini arıyorum (Altıncı ve Sekizinci Bölümler). Altıncı Bölümün son kısmındaki iç savaş tartışmamda da bu tür çatışmaların gelişmekte olan çağdaş ülkelerdeki sonuçlarından Roma Cumhuriyeti'nin sonuna kadar, aynı hattı izliyorum. Bu yaklaşım, daha uzak geçmişe de uygulanıp uygulanamayacağını araştırmadan önce, modern verilerle sağlam bir şekilde temellendirilmiş şiddet içeren düzlenme modelleri oluşturmama izin veriyor.

Salgınlar üzerine olan Beşinci Kısımda, en iyi belgelenmiş vakadan –Geç Ortaçağdaki Kara Ölüm (Onuncu Bölüm)– giderek daha az bilinen örneklere doğru ilerleyerek aynı stratejinin bir çeşitlemesini kullanıyorum. Bu vakalardan biri

(1492'den sonra Amerika) biraz daha yakın bir zamanda gerçekleşirken diğerleri daha eski zamanlarda yer alıyor (On Birinci Bölüm). Gerekçem aynı: Başka yerlerde benzer olaylar aramadan önce eldeki en iyi kanıtların yardımıyla salgının kitlesel ölümlere yol açtığı şiddetle düzlenmelerin temel mekanizmalarını ortaya koymak. Devlet iflası ve sistem çöküşü üzerine olan Dördüncü Kısım, bu düzenleyici ilkeyi mantıksal sonuçlarına kadar takip ediyor. Büyük ölçüde modern öncesi tarihle sınırlı olan olguların analizinde kronolojinin çok az önemi vardır ve belirli bir zaman sırasını takip etmekten kazanılacak hiçbir şey yoktur. Belirli vakaların tarihleri, kanıtların doğasından ve modern uzmanlığın kapsamından daha az önemlidir. Her ikisi de zaman ve mekân içinde önemli ölçüde farklılık gösterir. Bu nedenle, daha az ayrıntılı olarak tartıştığım diğerlerine geçmeden önce iyi kanıtlanmış birkaç örnekle konuya başlıyorum (Dokuzuncu Bölüm). Şiddetin dengelenmesinin alternatifleri üzerine olan Altıncı Kısım, karşıolgusal sonuçlara dönmeden önce (On Dördüncü Bölüm) farklı etkenleri değerlendirdiğim için (On İkinci ve On Üçüncü Bölümler) çoğunlukla konuya göre düzenlenmiştir. Birinci Kısımla birlikte tematik araştırmamın çerçevesini çizen son bölüm kronolojik formata geri dönüyor. Eşitsizliğin son dönemdeki yeniden yükselişinden (On Beşinci Bölüm) yakın ve daha uzak gelecekteki dengelenme beklentilerine (On Altıncı Bölüm) geçerek evrimsel genel bakışımı tamamlıyor. Hideki Tojo'nun Japonyası ile Perikles'in Atinası'nı ya da Klasik Ova Mayaları ile bugün Somali'yi bir araya getiren bir çalışma bazı tarihçi dostlarıma şaşırtıcı gelebilir ama umarım sosyal bilimlerden okuyuculara daha az şaşırtıcı gelecektir. Dediğim gibi, eşitsizliğin küresel tarihini araştırmanın zorluğu büyüktür. Kaydedilmiş tarih boyunca dengeleyici güçleri tespit etmek istiyorsak akademik disiplinlerin hem içinde hem de ötesinde farklı uzmanlık alanları arasındaki uçurumu kapatmanın ve verilerin nitelik ve niceliğindeki büyük farklılıkların üstesinden gelmenin yollarını bulmamız gerekiyor. Uzun vadeli bir bakış açısının alışılmışın dışında çözümlere ihtiyacı vardır.

5. Önemli mi?

Tüm bunlar basit bir soruyu gündeme getiriyor: Çok farklı kültürlerde ve çok uzun vadede eşitsizlik dinamiklerini incelemek bu kadar zorsa bunu neden deneyelim? Bu soruya verilecek herhangi bir yanıtın iki ayrı ama birbiriyle ilişkili konuyu ele alması gerekiyor: İktisadi eşitsizlik bugün önemli mi ve eşitsizliğin tarihi neden araştırılmaya değerdir? *On Bullshit* [*Saçmalık Üzerine*] adlı eseriyle tanınan Princetonlı felsefeci Harry Frankfurt, *On Inequality* [*Eşitsizlik Üzerine*] adlı kitapçığına Obama'nın bu girişin başında alıntılanan değerlendirmesine katılmayarak başlar: "En temel sorunumuz ABD"lilerin gelirlerinin büyük ölçüde *eşitsiz* olması değildir. Daha ziyade, çok sayıda insanımızın *yoksul* olduğu gerçeğidir" Elbette yoksulluk hareketli bir hedeftir: ABD'de yoksul sayılan birinin Orta Afrika'da öyle görülmesi gerekmez. Hatta bazen yoksulluk eşitsizliğin bir türevi olarak da tanımlanır –Birleşik Krallık'ta resmî yoksulluk sınırı medyan gelirin bir kesri olarak belirlenmiştir– ama Dünya Bankası tarafından kullanılan 2005 fiyatlarıyla 1,25 dolar eşiği ya da ABD'de bir tüketim malları sepetinin maliyetine atıfta bulunulması gibi mutlak standartlar daha yaygındır. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, yoksulluğun istenmeyen bir durum olduğuna kimse karşı çıkmayacaktır: Buradaki meydan okuma, *olduğu hâliyle* gelir ve servet eşitsizliğinin, ilişkilendirilebileceği yoksulluk ya da büyük servetlerden ziyade, yaşamlarımız üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermektir.[15]

En katı yaklaşım, eşitsizliğin iktisadi büyüme üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. İktisatçılar bu ilişkiyi değerlendirmenin zor olabileceğini ve sorunun kuramsal karmaşıklığının hâlihazırdaki araştırmaların empirik özellikleriyle her zaman eşleşmediğini defalarca belirttiler. Buna rağmen, bir

Frankfurt 2015: 3. Tarihçi şapkamı taktığımda, her türlü tarihin keşfedilmeye değer olduğunu ve bilginin kendi başına bir ödül olduğunu kabul etmekten mutluluk duyuyorum. Öte yandan, içinde yaşadığımız dünya söz konusu olduğunda, bazı sorular diğerlerinden daha eşit olabilir.

dizi çalışma daha yüksek eşitsizlik düzeylerinin daha düşük büyüme oranlarıyla gerçekten de ilişkili olduğunu ileri sürüyor. Örneğin daha düşük harcanabilir gelir eşitsizliğinin sadece daha hızlı büyümeye değil, aynı zamanda daha uzun büyüme evrelerine de yol açtığı saptandı. Eşitsizlik özellikle gelişmiş ekonomilerde büyümeye zarar veriyor gibi görünür. ABD hane halkları arasındaki yüksek eşitsizlik düzeylerinin 2008'deki Büyük Durgunluğu tetiklemeye yardımcı olan kredi balonuna katkıda bulunduğuna dair çok tartışılan sav için bile bazı destekler vardır çünkü düşük gelirli hane halkları, daha varlıklı grupların tüketim kalıplarına ayak uydurmak amacıyla borç almak için (kısmen en üstteki servet birikimi tarafından üretilen) hazır krediden yararlanmışlardır. Buna karşılık, daha kısıtlayıcı kredi koşulları altında, servet eşitsizliğinin düşük gelirli grupların krediye erişimini engelleyerek onları dezavantajlı hâle getirdiği düşünülmektedir.[16]

Gelişmiş ülkeler arasında daha yüksek eşitsizlik, kuşaklar arasında daha az iktisadi hareketlilikle ilişkilendirilir. Ebeveyn geliri ve serveti, kazançların yanı sıra eğitim kazanımlarının

[16] Zorluklar için bkz. Bourguignon 2015: 139-140 ve özellikle Voitchovsky 2009: 569, çelişkili sonuçları özetleyen (562 tablo 22.11). Olumsuz sonuçlar bildiren çalışmalar arasında Easterly 2007; Cingano 2014; ve Ostry, Berg ve Tsangarides 2014, özellikle 16, 19 (daha fazla ve daha uzun büyüme) bulunmaktadır. En üst beşte birlik dilimin gelir payındaki değişiklikler, takip eden beş yıllık dönemdeki büyüme oranı üzerinde etkili olmaktadır: Dabla-Norris vd. 2015. 1985-2005 yılları arasında artan gelir eşitsizliği, 1990-2010 döneminde ortalama bir OECD ülkesinde birikimsel büyümeyi %4,7 oranında azaltmıştır: OECD 2015: 59-100, özellikle 67. 104 ülkeyi kapsayan bir araştırma, 1970 ve 2010 yılları arasında daha yüksek gelir eşitsizliğinin düşük gelirli ülkelerde kişi başına düşen GSYH'yi (beşeri sermayenin yanı sıra) artırma eğiliminde olduğunu ama orta ya da yüksek gelirli ülkelerde tam tersi bir etki yarattığını göstermektedir: Brueckner ve Lederman 2015. Bu, gelişmiş ekonomilerin ötesinde büyüme için olumsuz sonuçlar gösteremeyen daha önceki bir çalışmayla tutarlıdır: Malinen 2012. Kendimizi milyarder servetlerinin göreli büyüklüğüyle ifade edilen eşitsizlikle oldukça dar bir şekilde sınırlandırırsak, olumsuz etkiler siyasi bağlantılarla ilişkili servet eşitsizliğiyle bile sınırlı olabilir: Bagchi ve Svejnar 2015. Van Treeck 2014, finansal krizde eşitsizliğin rolü hakkındaki tartışmaları gözden geçirmektedir. Servet eşitsizliği ve krediye erişim: Bowles 2012a: 34-72; Bourguignon 2015: 131-132.

da güçlü göstergeleri olduğundan, eşitsizlik zaman içinde kendini sürdürme eğilimindedir ve eşitsizlik ne kadar yüksekse kendini sürdürme olasılığı da o kadar fazladır. Gelire göre konut ayrımının eşitsizleştirici sonuçları da ilişkili bir sorundur. ABD'deki büyükşehirlerde 1970'lerden bu yana yüksek ve düşük gelirli bölgelerdeki nüfus artışının yanı sıra orta gelirli bölgelerin küçülmesi, kutuplaşmanın artmasına neden olmuştur. Özellikle varlıklı mahalleler daha yalıtılmış hâle gelmiştir. Bu gelişme, yerel olarak finanse edilen kamu hizmetleri de dâhil olmak üzere kaynakların yoğunlaşmasını hızlandırabilir, bu da çocukların yaşam şanslarını etkiler ve kuşaklararası hareketliliği engeller.[17]

Gelişmekte olan ülkelerde, gelir eşitsizliğinin en azından belirli türleri iç çatışma ve iç savaş olasılığını artırır. Yüksek gelirli toplumlar daha az uç sonuçla baş etmek zorundadır. ABD'de eşitsizliğin, zenginlerin nüfuz sahibi olmasını kolaylaştırarak siyasi süreçler üzerinde etkili olduğu söylenir ama bu durumda bu fenomeni açıklayanın *kendi başına* eşitsizlikten ziyade devasa servetlerin varlığı olup olmadığını merak edebiliriz. Bazı çalışmalar yüksek eşitsizlik düzeylerinin bildirilen daha düşük mutluluk düzeyleriyle ilişkili olduğunu saptamıştır. Kaynak dağılımından, gelir düzeylerinin aksine

Bjorklund ve Jantti 2009 ve Jantti ve Jenkins 2015 en güncel araştırmalardır. Eşitsizlik ve hareketlilik arasındaki ilişki için bkz: 82 şek. 1 ve Jantti ve Jenkins 2015: 889-890, özellikle 890 şekil 10.13. OECD içinde büyük farklılıklar söz konusudur: ABD ve Birleşik Krallık hem yüksek eşitsizlik hem de düşük hareketlilik bildirirken, İskandinav ülkeleri için bunun tersi geçerlidir: OECD 2010: 181-198. Bjorklund ve Jantti 2009: 502-504 ABD'de aile geçmişinin iktisadi statü üzerinde İskandinavya'ya kıyasla daha güçlü bir etkisi olduğunu ortaya koyar ama daha geniş kapsamlı ülkeler arası çalışmalar bazen sadece zayıf etkilere işaret eder. 1970'lerde daha eşitsiz toplumlarda büyüyen erkeklerin 1990'ların sonlarında toplumsal hareketlilik yaşamış olma olasılığı daha düşüktür: Andrews ve Leigh 2009; Bowles ve Gintis 2002 (göstergeler); Autor 2014: 848 (kendini devam ettirme, eğitim). Reardon ve Bischoff 2011a ve b konut ayrımını tartışır. Kozol 2005 okullaşma üzerindeki sonuçlarına odaklanır. Bu konuda muhafazakâr bir bakış açısı için Murray 2012'ye de bakınız. İktisadî eşitsizlikteki değişimler bir yana, Clark 2014'ün bulguları toplumsal hareketliliğin daha genel olarak çok çeşitli toplumlarda ve uzun vadede mütevazı olma eğiliminde olduğunu gösterir.

sadece sağlık etkilenmiyormuş gibi görünmektedir: Nitekim sağlık farklılıkları gelir eşitsizliği yaratırken, bunun tersi kanıtlanamamıştır.[18]

Tüm bu çalışmaların ortak noktası, maddi eşitsizliğin pratik sonuçlarına, bunun neden bir sorun olarak görülebileceğine dair araçsal nedenlere odaklanmalarıdır. Kaynakların çarpık dağılımına yönelik farklı bir dizi itiraz, normatif etik ve toplumsal adalet kavramlarına dayanır. Bu benim çalışmamın kapsamının çok ötesinde bir bakış açısıdır ama çoğu zaman iktisadi kaygıların hâkim olduğu bir tartışmada daha fazla ilgiyi hak etmektedir. Yine de tamamen araçsal akıl yürütmenin daha sınırlı temelinde bile, en azından belirli bağlamlarda yüksek eşitsizlik düzeylerinin ve artan gelir ve servet eşitsizliklerinin sosyal ve iktisadi kalkınma için zararlı olduğundan şüphe yoktur. Bununla birlikte "yüksek" düzeyi ne oluşturur ve "artan" dengesizliklerin çağdaş toplumun yeni bir özelliği mi olduğunu yoksa bizi yalnızca tarihsel olarak yaygın koşullara mı yaklaştırdığını nasıl bilebiliriz? Francois Bourguignon'un terimini kullanarak sorarsak, eşitsizliğin arttığı ülkelerin geri dönmeyi hedeflemesi gereken "normal" bir eşitsizlik düzeyi var mıdır? Ayrıca –birçok gelişmiş ekonomide olduğu gibi– eşitsizlik şu anda birkaç onyıl öncesine göre daha yüksek ama bir yüzyıl öncesine göre daha düşükse, bu durum gelir ve servet dağılımının belirleyicilerini anlamamız açısından ne anlama gelir?[19]

Eşitsizlik ve iç savaş için bkz. bundan sonra Altıncı Bölüm, s. 202-203 ve kısaca Bourguignon 2015: 133-134. Politika: Gilens 2012. Mutluluk: van Praag ve Ferrer-i-Carbonell 2009: 374 ve ayrıca eşitsizliğin öznel refah ve tutumlar üzerindeki etkisi hakkında Clark ve D'Ambrosio 2015'e bakınız. Sağlık: Leigh, Jencks ve Smeeding 2009; O'Donnell, Van Doorslaer ve Van Ourti 2015. Bununla birlikte, farklı toplumsal iktisadi gruplar arasındaki yaşam beklentisi farkı hem ABD'de hem de bazı Batı Avrupa ülkelerinde artmaktadır: Bosworth, Burtless ve Zhang 2016: 62-69.

Atkinson 2015: 11-14 eşitsizliğin neden bir sorun olduğuna dair araçsal ve içsel nedenler arasında ayrım yapar. Ayrıca bkz. Frankfurt 2015. Adil olmak gerekirse, Bourguignon 2015: 163 kendisi de "normal" eşitsizlik düzeyi kavramına ihtiyatlı bir şekilde tırnak işareti uygular ama yine de "son yirmi otuz yıldan önceki" koşulları bu terimlerle tanımlar.

Kayıt altına alınmış tarihin büyük bir kısmında eşitsizlik ya arttı ya da oldukça sabit kaldı. Eşitsizlikte kayda değer azalmalar tarihte nadirdir. Yine de eşitsizliğin yükselen dalgasını durdurmak ya da tersine çevirmek için tasarlanan siyasa önerileri bu tarihsel geçmişin ya çok az farkındalar ya da onu anlamaktan uzaklar. Peki, olması gereken bu mu? Belki de çağımız geçmiş çağlardan o denli farklılaştı ve tarımsal ve gayridemokratik temellerinden o denli koptu ki tarihin bize öğreteceği hiçbir şey kalmadı. Çok şeyin değiştiğine şüphe yok: Zengin ekonomilerdeki düşük gelirli gruplar genellikle geçmişte çoğu insanın olduğundan daha iyi durumdalar ve en az gelişmiş ülkelerin en dezavantajlı sakinleri bile atalarının yaşadığından daha uzun yaşıyorlar. Eşitsizliğin mağdurlarının yaşam deneyimi bugün birçok açıdan bir zamanlar olduğundan çok farklı. Ama burada bizi ilgilendiren iktisadi ya da daha geniş anlamda insani kalkınma değil, uygarlığın meyvelerinin nasıl dağıtıldığı, bu şekilde dağıtılmasına neyin neden olduğu ve bu sonuçları değiştirmek için nelerin yapılması gerektiğidir. Bu kitabı, geçmişte eşitsizliği şekillendirmiş güçlerin aslında tanınamayacak kadar değişmediğini göstermek için yazdım. Gelir ve servet dağılımını daha fazla eşitlik lehine yeniden dengelemek istiyorsak geçmişte bu hedefe ulaşmanın neleri gerektirmiş olduğuna gözlerimizi yumamayız. Büyük eşitsizliğin daha önce büyük bir şiddet olmadan giderilip giderilemediğini, daha iyi huylu etkilerin bu Büyük Düzleyici'nin gücüne kıyasla nasıl olduğunu ve –yanıtlar hoşumuza gitmese de– geleceğin çok farklı olup olmayacağını sormamız gerekiyor.

Birinci Kısım

Eşitsizliğin Kısa Tarihi

1
Eşitsizliğin Yükselişi

1. İlkel Düzlenme

Eşitsizlik her zaman bizimle miydi? Bugün dünyadaki en yakın insan olmayan akrabalarımız olan Afrika'nın büyük maymunları –goriller, şempanzeler ve bonobolar– son derece hiyerarşik canlılardır. Yetişkin erkek goriller, dişilerden oluşan haremlere sahip baskın bir azınlık ve hiç eşi olmayan diğerleri olarak ikiye ayrılırlar. Gümüş sırtlılar sadece gruplarındaki dişilere değil, aynı zamanda olgunluğa eriştikten sonra grupta kalan erkeklere de hükmederler. Şempanzelerin de hem erkekleri hem de dişiler grup içinde statü rekabeti için muazzam bir enerji harcar. Zorbalık ve saldırgan baskınlık gösterileri, hiyerarşinin alt basamaklarında yer alanların çok çeşitli boyun eğme davranışlarıyla eşleşir. 50 ya da 100 bireyden oluşan gruplarda, hiyerarşi hayatın merkezi ve stresli bir gerçeğidir çünkü her üye hiyerarşide belirli bir yer işgal eder ama her zaman yerini iyileştirmenin yollarını arar. Üstelik bundan kaçış da yoktur: Zorbaların baskılarından kaçmak için gruplarını terk eden erkekler, diğer gruplardaki erkekler tarafından öldürülme riskiyle karşı karşıya kaldıklarından, yerlerinde kalıp rekabet etmeye ya da boyun eğmeye meyillidirler. İnsanlar arasında hiyerarşinin ortaya çıkışını açıklamak için başvurulan toplumsal sınırlandırma olgusunu yanıklayan bu güçlü kısıtlama, eşitsizliği desteklemeye hizmet eder. Şempanzelerin en yakın akrabaları olan bonobolar dünyaya daha sevecen bir görüntü verseler de aynı şekilde alfa erkeklere ve dişilere sahiptirler. Şempanzelere kıyasla şiddete ve zorbalığa daha az meyilli olan bonobolar, yine de

gruplarında hiyerarşik bir düzende yaşarlar. Yumurtlamanın gizlenmesi ve dişilerin erkekler tarafından sistematik olarak tahakküm altına alınmaması çiftleşme fırsatları üzerindeki şiddetli çatışmaları azaltsa da, hiyerarşi erkekler arasındaki beslenme rekabetinde kendini gösterir. Bu primat türlerinde eşitsizlik, gıda kaynaklarına eşitsiz erişim –ki insan tarzı gelir eşitsizliklerine en fazla benzeyeni budur– ve her şeyden önce üreme başarısı açısından ifade edilir. En çok tüketen ve en çok dişiyle cinsel ilişkiye giren en büyük, en güçlü ve en saldırgan erkeklerin başını çektiği baskınlık hiyerarşisi bu canlılarda standart örüntüdür.[1]

Bu ortak özelliklerin bu üç farklı tür ortak bir atadan ayrıldıktan sonra evrimleşmiş olması olası değildir. (Bu süreç yaklaşık 11 milyon yıl önce gorillerin ortaya çıkışıyla başlamış ve 3 milyon yıl sonra şempanze ve bonoboların ortak atasının avustralopit'lere ve nihayetinde insanlara evrimleşecek olan ilk öncülerden ayrılmasıyla devam etmiştir.) Öyle olsa bile, eşitsizliğin belirgin toplumsal ifadeleri primatlar arasında her zaman yaygın olmayabilir. Hiyerarşi grup yaşamının bir ürünüdür ve daha erken dallanan daha uzak primat akrabalarımız bugün artık daha az toplumsaldır: Ya kendi başlarına ya da çok küçük ya da geçici gruplar hâlinde yaşamaktadırlar. Bu durum hem ataları yaklaşık 22 milyon yıl önce büyük maymunlardan ayrılan gibonlar hem de yaklaşık 17 milyon yıl önce türleşmeye uğrayan ilk büyük maymun olan ve şu anda Asya'da yaşayan orangutanlar için geçerlidir. Buna karşılık hiyerarşik toplumsallık, bizimki de dâhil olmak üzere bu taksonomik ailenin Afrikalı cinslerinin tipik bir özelliğidir. Bu da gorillerin, şempanzelerin, bonoboların ve insanların en son ortak atasının bu özelliğin bir çeşitlemesini zaten sergilediğini,

Boehm 1999: 16-42 klasik bir açıklamadır. Bu üç toplumdaki toplumsal ilişkilerin neden (az ya da çok) "despotik" olarak tanımlanabileceği konusunda özellikle bkz. 130-137. İnsan olmayan primatlar arasında bile, kitlesel ölüm şeklinde şiddetli bir şokun hiyerarşileri yumuşatabileceğini ve rütbeye dayalı zorbalığı azaltabileceğini unutmayın: Sapolsky ve Share 2004.

daha uzak atalarınsa bunu sergilemesine gerek olmadığını akla getirmektedir.[2]

Diğer primat türleriyle yapılan benzetmeler, daha önceki insansılar ile insanlar arasındaki eşitsizlik konusunda bize ancak zayıf bir rehber olabilir. Elimizdeki en iyi vekil kanıt, cinsiyet dimorfizmine ilişkin iskelet verileridir, yani bir cinsiyetin (bu durumda erkeklerin) olgun üyelerinin hemcinslerinden ve karşıcinslerinden ne ölçüde daha uzun, daha ağır ve daha güçlü olduğudur. Örneğin denizaslanlarında olduğu gibi gorillerde de haremleri olan erkekler ile olmayan erkekler ve erkekler ile dişiler arasındaki yoğun eşitsizlik, yüksek derecede erkek yanlı boyut dimorfizmiyle ilişkilidir. Fosil kayıtlarına bakılırsa, 4 milyon yıldan daha eskiye uzanan insan öncesi insansılar –avustralopit'ler ve parantropi'ler– insanlardan daha dimorfiktiler. Son zamanlarda giderek tartışmalı hâle gelen bir görüşe göre, 3-4 milyon yıl önce ortaya çıkan *Australopithecus afarensis* ve *anamensis* gibi en eski türlerden bazıları %50'den fazla erkek beden kütlesi avantajıyla tanımlanırken, daha sonraki türler onlarla insanlar arasında bir ara konum işgal ediyorlardı. Daha büyük beyinli *Homo erectus*'un 2 milyon yıldan daha uzun bir süre önce ortaya çıkmasıyla, cinsiyet dimorfizmi bugün hâlâ gözlemlediğimiz nispeten mütevazı orana düşmüştü. Dimorfizmin derecesi, dişiler için erkek erkeğe rekabetin yaygınlığıyla ilişkili olduğu ya da dişi cinsel seçilimi tarafından şekillendirildiği ölçüde, azalan cinsiyet farklılıkları erkekler arasında daha az üreme varyansının bir işareti olabilir. Bu okumaya göre, evrim hem erkekler arasında hem de cinsiyetler arasında eşitsizliği azaltmıştır. Buna rağmen, erkekler için kadınlardan daha yüksek

Bu türleşme tarihleri için bkz. Pozzi vd. 2014: 177 şek. 2, bu yazının yazıldığı sırada var olan en yeni ve kapsamlı çalışma. Gelecekteki araştırmalar bu tahminleri değiştirebilir: sadece üç yıl önce, Tinh vd. 2011: 4 önemli ölçüde daha geç tarihler bildirmiştir. Ortak ata özellikleri: Boehm 1999: 154.

üreme eşitsizliği oranları, orta düzeyde üreme polijinisi ile birlikte devam etmiştir.[3]

2 milyon yıl kadar önce başlamış olabilecek diğer gelişmelerin de daha fazla eşitliği teşvik ettiği düşünülmektedir. Beyinde ve fizyolojide işbirliğine dayalı üreme ve beslenmeyi teşvik eden değişikliklerin meydana gelmesi baskın bireylerin saldırganlığına karşı koymuş ve daha büyük gruplardaki hiyerarşileri yumuşatmış olabilir. Şiddet uygulamada yenilikler de bu sürece katkıda bulunmuş olabilir. Madunların egemenlere direnmesine yardımcı olan herhangi bir şey, ikincilerin güçlerini kısıtlamış ve böylece genel eşitsizliği azaltmış olabilir. Alt statüdeki erkekler arasında ittifaklar kurmak bu amaca yönelik araçlardan biri, ateşli silahların kullanımı ise diğeriydi. İster ellerle ve dişlerle ister sopalar ve taşlarla olsun, yakın mesafelerdeki kavgalar daha güçlü ve daha saldırgan erkeklerin lehineydi. Silahlar daha uzak mesafelerden kullanılabilir hâle gelince eşitleyici bir rol oynamaya başladılar.

Yaklaşık 2 milyon yıl önce, omuzdaki anatomik değişiklikler ilk kez taşları ve diğer nesneleri etkili bir şekilde fırlatmayı olanaklı kıldı. Bu, daha önceki türlerde ve bugün insan olmayan primatlarda bulunmayan bir beceriydi. Bu uyarlanma insanın avlanma yeteneğini geliştirmekle kalmadı, gamaların alfalara meydan okumasını da kolaylaştırdı. Mızrak üretimi bir sonraki adımdı ve bunu ateşle sertleştirilmiş mızrak uçlarının ve daha sonra yontularak sivriltilmiş taş uçların kullanılması gibi geliştirmeler izledi. Ateşin denetimli kullanımı muhtemelen 800.000 yıl öncesine dayanır, ısıl işlem teknolojisi ise en az 160.000 yıllıktır. İlk kez yaklaşık

Ortodoksluk: Klein 2009: 197. Plavcan 2012: 49-50, Reno, McCollum, Meindl ve Lovejoy 2010; Reno ve Lovejoy 2015 tarafından *Australopithecus afarensis*'te önerilen modern insan düzeyleriyle karşılaştırılabilir düşük dimorfizm fikrini reddeder. Ayrıca bkz. Shultziner vd. 2010: 330-331. Bkz. Plavcan 2012: 47 şekil 1'de insanlar ve diğer maymunlardaki dimorfizmin karşılaştırması ve 50-58'de bunun olası nedenlerinin tartışılması. Labuda vd. 2010 ve Poznik vd. 2013: 565 modern insanlarda ılımlı polijiniye dair genetik kanıtlar sunar. Bowles 2006, insan özgeciliğinin evriminde üreme düzeyinin bir rolü olduğunu savunur.

70.000 yıl önce Güney Afrika'da görülen taştan dart ya da ok uçlarının ortaya çıkışı, uzun süren atışlı silahları geliştirme sürecinin yalnızca son aşamasıydı. Bu aletler modern gözlemcilere ne kadar ilkel görünürlerse görünsünler cüsse, güç ve saldırganlık yerine beceriyi öne çıkardılar ve ilk saldırıları, pusuları ve daha zayıf bireyler arasında işbirliğini teşvik ettiler. Bilişsel becerilerin evrimi daha isabetli atış, gelişmiş silah tasarımı ve daha güvenilir ittifakların inşası için hayati bir tamamlayıcı görevi gördü. Daha karmaşık ve büyük ittifakları kolaylaştıracak ve ahlak mefhumunu güçlendirecek olan tam dil yeteneği ise 100.000 ila 300.000 yıl kadar eskiye dayanıyor olabilir. Bu toplumsal değişimlerin kronolojisinin büyük bir kısmı hâlâ belirsizliğini koruyor: Son 2 milyon yılın daha büyük bir kısmına yayılmış olabilirler ya da en az 200.000 yıl önce Afrika'da ortaya çıkmış anatomik açıdan modern insanın, yani *Homo sapiens* türünün bireyleri arasında daha fazla yoğunlaşmış olabilirler.[4]

Burada bizim için en önemli olan noktaysa bu sürecin birikimli sonucudur, yani düşük statülü bireylerin alfa erkeklerle –insan olmayan primatların aralarında olanaklı olmayan türden– yüzleşme becerileri geliştirmiş olmalarıdır. Grubun baskın üyeleri, taşlar ve mızraklarla silahlanıp ittifaklar oluşturarak onların etkilerini dengeleyebilen diğer grup üyeleriyle kuşatıldıklarında, kaba kuvvet ve gözdağı yoluyla açıktan baskınlık gösterileri sergilemek artık geçerli

Omuz: Roach, Venkadesan, Rainbow ve Lieberman 2013. Ateş: Marean 2015: 543, 547. Atışı silahlardaki taş uçlar: Henshilwood vd. 2001; Brown vd. 2012. Boehm 1999: 174-181 bu gelişmelere önemli ölçüde tesviye etkileri atfeder, bunu en son Turchin 2016b: 95-111 takip eder. Ayrıca bkz. Shultziner vd. 2010: 329. Dil: Marean 2015: 542. Boehm 1999: 181-183, 187-191 dil ve ahlakın eşitleyici potansiyelini vurgular. Zamanlama: Boehm 1999: 195-196, 198, nispeten yeni ve ani değişiklikleri tercih ederken, Dubreuil 2010: 55-90 ve Shultziner vd. 2010: 329-331 daha önceki değişimlere daha fazla ağırlık verir. *Homo sapiens*'in bilinen en eski fosil kalıntıları yaklaşık 195.000 yıl öncesine aittir: McDougall, Brown ve Fleagle 2005. Bu, Elhaik vd. 2014 tarafından yapılan ve muhtemelen 200.000 yıldan biraz daha uzun bir süre önce türleşmeye işaret eden modern DNA analizi ile tutarlıdır.

bir seçenek olmaktan çıkmıştır. Bu kestirim –ki ancak bir kestirim olabilir– doğruysa şiddet ve daha özgül olarak şiddet eylemlerini örgütlemeye ve rakipleri tehdit etmeye yönelik yeni stratejiler, insanlık tarihindeki ilk büyük düzlenmede önemli, hatta belki de hayati bir rol oynadı demektir. O zamana kadar insanın biyolojik ve toplumsal evrimi eşitlikçi bir dengeye yol açmıştı. Gruplar henüz yeterince büyük değillerdi, üretim becerileri henüz yeterince farklılaşmamıştı ve gruplararası çatışma ve bölgecilik henüz azınlığa boyun eğmeyi çoğunluk için ehvenişer hâline getirecek kadar gelişmemişti. Hayvansı tahakküm ve hiyerarşi biçimleri aşınmış olsa da bunların yerini henüz evcilleştirmeye, mülkiyete ve savaşa dayalı yeni eşitsizlik biçimleri almamıştı. O dünya büyük ölçüde kayboldu ama hepten de kaybolmadı. Düşük düzeyde kaynak eşitsizliği ve güçlü bir eşitlikçi *ethos*'la tanımlanan bugünün toplayıcı kabileleri, Orta ve Üst Paleolitik Çağ'da eşitlik dinamiklerinin neye benziyor olabileceği konusunda bize sınırlı da olsa bir fikir vermektedir.[5] Avcı-toplayıcılar arasındaki eşitsizliğin denetim altına alınmasına katı lojistik ve altyapısal kısıtlamalar yardımcı olur:

Yük hayvanlarının olmadığı bir göçebe yaşam tarzı onların maddi varlık birikimini ciddi ölçüde sınırlandırır. Küçük ve değişken gruplar olmaları itibarıyla yaş ve cinsiyet gibi temel güç eşitsizliklerinin ötesinde istikrarlı asimetrik güç ilişkiler kurmaya elverişli değildirler. Dahası, toplayıcıların eşitlikçiliği, tahakküm kurma girişimlerini kasıtlı olarak reddetmelerine dayanır. Bu tutumsa insanların hiyerarşiler kurmaya yönelik doğal eğilimine karşı önemli bir önleme mekanizması görevi görür: Bir anlamda oyuncuların bu oyunu eşitler olarak oynayabilmesini, oyunun adil olmasını teminat altına alır. Antropologlar avcı-toplayıcıların eşitliği korumak ve sürdürmek adına başvurdukları birçok araç belgelemişler ve bunları sertliklerine göre sıralamışlardır. Dilencilik, otlakçılık ve hırsızlık gibi faa-

Bu terimler geleneksel olarak yaklaşık 300.000 yıl öncesinden tarımın başlangıcına kadar olan döneme atıfta bulunur. Bu bakış açısının sınırlılıkları için bkz. burada, s. 58-59.

liyetler kaynakların daha eşit dağılımını sağlamaya yardımcı olur. Otoriter davranışlara ve büyüklenmeye karşı takınılan tavırlar ve uygulanan yaptırımlarsa dedikodu, eleştiri, alay ve itaatsizlikten dışlanma, hatta cinayet dâhil olmak üzere fiziksel şiddete kadar uzanır. Bunların bir sonucu olarak bu tür topluluklarda liderlik hassas, grup üyesi arasında dağılmış ve geçici olmaya meyillidir. Hatta en mütevazı olanlar diğerlerini etkilemek için en fazla şansa sahiptir. Bu kendine özgü ahlak ekonomisi antropologlar tarafından "tersine tahakküm hiyerarşisi" olarak adlandırılmıştır: Yetişkin erkekler –genellikle kadınlara ve çocuklara hâkim olan erkekler– arasında işleyen bu hiyerarşi, otoritenin sürekli ve önleyici bir şekilde etkisizleştirilmesini temsil eder.[6] Tanzanya'da birkaç yüz avcı-toplayıcıdan oluşan Hadza grubunun kamp üyeleri bireysel olarak yiyecek ararlar ve elde ettikleri yiyecekleri bölüşmek için kendi ailelerini tercih ederler. Fakat özellikle kaynakları başkaları tarafından kolayca fark edildiğinde, yiyeceklerini ailelerinin dışında kalan diğer grup üyeleriyle paylaşmaları beklenir. Yani Hadzalar saklaması daha kolay olduğu için balı başkalarından gizlemeye çalışabilirler ama bu ortaya çıkarsa onu paylaşmak zorunda kalırlar. Kabilede aşırmacılık müsamaha gösterilen yaygın bir davranıştır. Dolayısıyla bireyler yakaladıkları avları ve ele geçirdikleri ganimeti kendileri ve yakın akrabaları için ayırmayı ve saklamayı tercih etseler de normlar buna engel olur: Paylaşım yaygındır çünkü tahakkümün yokluğu paylaşıma direnmeyi zorlaştırır. Hatta büyük av hayvanları gibi çabuk bozulabilen gıdalar kampın dışındakilerle bile paylaşılabilir. Tasarrufa değer vermezler, hatta ellerine geçirdikleri kaynakları gecikmeden tüketmeye meyillidirler ve ellerindekileri o sırada orada olmayanlarla paylaşmazlar. Sonuç olarak Hadzalar yalnızca asgari düzey-

Maddi kısıtlamalar: örneğin, Shultziner vd. 2010: 327. Doğal hiyerarşilerle mücadele etmek için düzlenme gereklidir: Boehm 1999: 37, 39. Uygulama: Boehm 1999: 43-89; ayrıca, daha kısaca, Shultziner vd. 2010: 325-327; Kelly 2013: 243-244; Boix 2015: 46-51; Morris 2015: 33-43.

de özel mülkiyete sahiptirler: takılar, giysiler, kazma sopası ve bazen kadınlar için bir kap, erkekler için yay ve oklar, giysiler ve takılar ve belki de birkaç alet. Bu eşyaların çoğu fazla dayanıklı değildir ve sahipleri bunlarla güçlü bağlar kurmaz. Bu temel eşyaların ötesinde mülkiyet yoktur ve toprak savunulmaz. Otoritenin yokluğu ya da dağınıklığı, grup kararlarının bırakın uygulanmasını, alınmasını bile zorlaştırır. Tüm bu açılardan Hadzalar, hâlâ varlığını sürdüren toplayıcı grupları genel olarak gayet iyi temsil ederler.[7]

Toplayıcı geçim tarzı ve eşitlikçi bir ahlak ekonomisi, iktisadi büyümenin yenilikçiliği ve artık üretimi teşvik etmek için gelir ve tüketimde bir dereceye kadar eşitsizlik gerektirmesi gibi basit bir nedenden ötürü, her türlü kalkınmanın önünde zorlu bir engel olarak durur. Büyüme olmadığı için sahiplenilecek ve aktarılacak artık değer de neredeyse yoktu. Ahlak ekonomisi büyümeyi engelledi; büyümenin olmaması artığın üretilmesini ve yoğunlaşmasını engelledi. Fakat bu, toplayıcıların bir tür komünizm uyguladığı anlamına gelmemelidir: Tüketim eşitlenmemiştir ve bireyler yalnızca bedensel donanımları açısından değil, ayrıca destek ağlarına ve maddi kaynaklara erişimleri açısından da farklılıklar sergilerler. Bir sonraki bölümde göstereceğim gibi, toplayıcılar arasında eşitsizlik yok değildir, onların arasındaki eşitsizlik, diğer geçim tarzlarına dayanan toplumlardakine kıyasla çok düşüktür.[8]

Ayrıca, günümüzün avcı-toplayıcılarının tarım öncesi atalarımızdan önemli ölçüde farklı olma olasılığını da göz ardı etmememiz gerekiyor. Bugün varlığını sürdüren toplayıcı gruplar tamamen marjinalleşmiş olmanın yanı sıra çiftçilerin ve göçebe çobanların ulaşamayacağı ya da çok az ilgi gösterdiği

Marlowe 2010: 225-254, özellikle 232-234, 237-238, 240-241, 248, 251-254. Tipik karakter ("medyan toplayıcılar" olarak Hadzalar üzerine): 255-283. !Kung buşmanları iyi bilinen ve çokça atıfta bulunulan bir başka örnektir: Lee 1979; 1984.

Büyüme ve artık: Boix 2015: 54-55 heterojen sonuçlarla ilgili nokta için. Düşük eşitsizlik: Smith vd. 2010b, ve bkz. burada, s. 69-71.

ücra alanlarda, maddi kaynak birikiminden ve toprak üzerinde kesin hak iddialarından kaçınan bir yaşam tarzına elverişli ortamlarda yaşamaktadırlar. Oysa bitkilerin ve hayvanların gıda üretimi için evcilleştirilmesinden önce yaşamış toplayıcı atalarımız dünya üzerinde çok daha geniş bir alana yayılmışlardı ve daha bol doğal kaynaklara erişebiliyorlardı. Dahası, bazı hâllerde çağdaş toplayıcı gruplar hiyerarşik bir yaşam tarzına sahip çiftçiler ve göçebe çobanların baskın dünyasına tepki olarak, kendilerini onların karşısında konumlandırarak tanımlamaktadırlar. Yani bugün var olan toplayıcılar zamandan münezzeh ya da "yaşayan fosiller" değillerdir ve bu itibarla uygulamalarının belirli tarihsel bağlamlar içinde anlaşılması gerekir.[9]

Bu nedenle, tarihöncesi avcı-toplayıcı toplulukların çağdaş muadillerinin deneyimlerinin telkin ettiği kadar eşitlikçi olmaları gerekmez. Nitekim yaklaşık 11.700 yıl önce başlayan Holosen döneminin başlangıcından önceye tarihlenen mezarlarda maddi eşitsizliklerin izlerine nadir rastlanmakla birlikte böyle izler yok değildir. Kazanılmamış statü ve eşitsizliğe dair en ünlü tarihöncesi kanıtlar, Moskova'nın yaklaşık 200 kilometre kuzeyinde yer alan ve yaklaşık 30.000 ila 34.000 yıl öncesine, yani son Buzul Çağı'nın görece ılıman bir evresi olan Pleistosen dönemine tarihlenen Sungir kazı alanından gelmektedir. Burası kurt, tilki, bozayı ve mağara aslanının yanı sıra bizon, at, ren geyiği, antilop ve özellikle mamut gibi büyük memelileri öldüren ve tüketen bir grup avcı-toplayıcının kalıntılarını barındırmaktadır ve bu kalıntılardan özellikle üçü öne çıkmaktadır. Bunlardan birinde, muhtemelen kürk giysisine dikilmiş mamut dişinden yapılmış yaklaşık 3.000 boncuk, 20 kadar kolye ucu ve 25 mamut dişi yüzükle gömülmüş yetişkin bir erkek iskeleti bulunmuştur. Ayrı bir

Dış temaslar: Sassaman 2004: 229, 236-238. "Yaşayan fosiller" değil: Marlowe 2010: 285-286; ve Kelly 2013: 269-275, tarih öncesi için bir vekil olarak avcı toplayıcılar üzerine, karmaşık ama faydalı bir benzetme.

mezarda ise yaklaşık 10 yaşlarında bir kız çocuğunun ve 12 yaşlarında bir erkek çocuğunun kalıntılarına rastlanmıştır. Her iki çocuğun giysileri yetişkin erkeğinkinden çok daha fazla sayıda –yaklaşık 10.000– mamut dişi boncukla süslenmiştir ve mezar eşyaları arasında düzeltilmiş mamut dişinden yapılmış mızraklar ve çeşitli sanat nesneleri gibi çok çeşitli itibar nesneleri de bulunmuştur.

Bu mezar emanetleri için büyük çaba harcanmış olmalıdır: Nitekim modern araştırmacılar tek bir boncuğun yontulup oyulmasının 15 ila 45 dakika arasında bir zaman alacağını tahmin etmektedirler ki bu da haftada 40 saat oyma yapan biri için toplam 1,6 ila 4,7 yıllık bir çalışma anlamına gelir. Çocuk mezarlarındaki kemer ve başlığa bağlı 300 köpek dişini çıkarmak için de en az 75 kutup tilkisinin yakalanması gerekiyordu. Bu dişleri sağlam bir şekilde çıkarmanın zorluğu düşünüldüğünde, gerçek sayılar bundan daha da yüksek olabilir. Geçici bir süre konaklamak bu grubun üyelerine tüm bunları yapmak için yeterli boş zamanı vermiş olabilir ama neden böyle bir şey yapmak istedikleri sorusu hâlâ yanıt beklemektedir. Bu üç kişi gündelik giysiler ve eşyalarla gömülmüş gibi görünmemektedir. Çocuklara takılan boncukların erkeklere takılanlardan daha küçük olması, bu boncukların çocuklar hayattayken ya da daha büyük olasılıkla sadece birlikte gömülmeleri için özel olarak üretildiğini düşündürmektedir. Bizim bilmediğimiz nedenlerden dolayı bu bireyler özel addedilmişlerdi. Yine de iki çocuk kendi başlarına ayrıcalıklı muameleyi hak etmek için fazla küçüktü: Muhtemelen bu özeni diğerlerinden daha önemli biriyle olan aile bağlarına borçluydular. Hem yetişkin erkekte hem de oğlanda ölümcül olabilecek yaralanmaların izlerinin varlığı ve kız çocuğunun bir femur kemiğinin kısalığı nedeniyle hayattayken muhtemelen topal olması bu gizemi biraz daha artırmaktadır.[10]

[10] Trinkaus, Buzhilova, Mednikova ve Dobrovolskaya 2014 şu anda Sungir buluntularının yetkili incelemesidir: özellikle yerleşim yeri, tarih ve morg davranışı

Şimdiye kadar Paleolitik kayıtlarda Sungir mezarlarının ihtişamının bir benzerine rastlanmamış olsa da, daha batıda başka zengin mezarlar da bulunmuştur. Moravya'daki Dolm Vestovice'de, aşağı yukarı aynı zamanlarda, üç kişi karmaşık başlıklarla ve aşı boyasıyla renklendirilmiş toprak üzerine gömülmüştür. Daha sonraki örnekler biraz daha fazladır. Ligurya kıyısındaki Arene Candide mağarası, yaklaşık 28.000 ya da 29.000 yıl önce kırmızı aşı boyası yatağına yatırılmış, cömertçe süslenmiş ergen bir erkeğe ait derin bir çukur mezara ev sahipliği yapmaktadır. Başının etrafında bulunan yüzlerce delikli deniz kabuğu ve geyik köpekdişi, özgün hâlinde organik malzemeden yapılmış bir başlığa takılmış olmalıdır. Mamut fildişinden yapılmış kolyeler, geyik boynuzundan yapılmış dört sopa ve sağ eline yerleştirilmiş egzotik çakmaktaşından yapılmış son derece uzun bir bıçak da bu koleksiyona eklenmiştir. Yaklaşık 16.000 yıl önce Saint-Germaine-la-Riviere'de gömülmüş olan genç bir kadının iskeleti ise deniz kabuklarından ve dişlerden oluşan süs eşyaları taşıyordu. Bunlardan sonuncusu olan yaklaşık 70 adet delikli kızıl geyik köpekdişi, yaklaşık 320 kilometre öteden getirilmiş olmalıdır. Yaklaşık 10.000 yıl önce, Holosen'in başlarında bu kez avcı-toplayıcılara ait olduğu belirlenen bir mezara üç yaşında bir çocuk Dordogne'daki La Madeleine kaya sığınağında 1.500 kabuk boncukla birlikte gömülmüştür.[11]

Bu bulguları, gelecekteki eşitsizliklerin ilk habercileri olarak yorumlamak çekici gelebilir. Gelişmiş ve standartlaştırılmış zanaat üretimine dair kanıtlar, yüksek oranda tekrar eden işlere yapılan zaman yatırımı ve uzaklardan temin edilen hammaddelerin kullanımı, bize bu vakalarda çağdaş avcı-toplayıcılarınkinden daha gelişmiş iktisadi faaliyetlerin söz

hakkında 3-33'e ve yaralanmalar ve bozukluklar hakkında 272-274, 282-283, 287-288'e bakınız. Boncuk boyutu: Formicola 2007: 446. Kalıtsal durum: Anghelinu 2012: 38.
Vanhaeren ve d'Errico 2005; Pettitt, Richards, Maggi ve Formicola 2003; d'Errico ve Vanhaeren 2016: 54-55.

konusu olduğunu telkin etmektedir. Normalde toplayıcılıkla ilişkilendirilmeyen toplumsal eşitsizlikleri de işaret etmektedir: Çocuklar ve gençler için yapılan gösterişli mezarlar, onlara atfedilen, hatta belki de miras aldıkları bir statünün işaretidir. Hiyerarşik ilişkilerin varlığını elimizdeki bu malzemelerden çıkarmak daha zordur ama bu en azından akla yatkın bir seçenektir. Yine de bu örneklerde kalıcı eşitsizliklere dair bir işaret yoktur. Karmaşıklık ve statü farklılaşmasındaki artışlar geçici nitelikte görünmektedir. Eşitlikçilik istikrarlı bir kategori olmak zorunda da değildir: Toplumsal davranış değişen koşullara, hatta yinelenen mevsimsel baskılara bağlı olarak bile değişebilir. Kabuklu deniz ürünleri gibi deniz mahsullerine erişimin bölgeselliği ve daha etkili liderliği teşvik ettiği toplumsal evrimin beşiği olan en eski kıyı uyarlanmaları 100.000 yıl öncesine kadar uzanıyor olsa da, bu vakalarda daha sonraları ortaya çıkan hiyerarşi ve tüketim eşitsizlikleriyle ilgili –en azından henüz– hiçbir kanıt yoktur. Tüm söyleyebileceğimiz, Paleolitik Çağ'daki toplumsal ya da iktisadi eşitsizliğin düzensiz ve geçici kaldığıdır.[12]

2. *Büyük Eşitsizleşme*

Eşitsizlik ancak son Buzul Çağı sona erdikten ve iklim koşulları olağandışı bir istikrar dönemine girdikten sonra hızlandı. Holosen, yani 100.000 yıldan uzun bir süre devam eden buzul çağları arasında ortaya çıkan ilk sıcak dönem, iktisadi ve toplumsal gelişim için daha elverişli bir ortam yarattı. Bu gelişmeler insanların daha fazla enerji elde etmelerine ve sayıca artmalarına olanak tanırken, güç ve maddi kaynakların giderek daha eşitsiz bir şekilde dağılmasına da

Bkz. özellikle Shultziner vd. 2010: 333-334; Anghelinu 2012: 37-38; Wengrow ve Graeber 2015. Marean 2014 kıyı uyarlanmalarının eskiliğini ve önemini savunur.

zemin hazırladı. Bu durum benim "Büyük Eşitsizleşme" olarak adlandırdığım, yeni geçim tarzlarına ve yeni toplumsal örgütlenme biçimlerine geçişe yol açarak, toplayıcıların eşitlikçiliğini aşındırdı ve bunun yerine kalıcı hiyerarşiler ve gelir ve servette eşitsizlikler getirdi. Bu gelişmelerin meydana gelmesi için çöreklenmeye [*enchroachment*] karşı savunulabilecek ve sahiplerinin öngörülebilir yollardan artık elde edebilecekleri üretken varlıkların mevcut olması gerekiyordu. Çiftçilik ve göçebe çobanlık yoluyla gıda üretimi her iki gerekliliği de yerine getirdi ve böylece iktisadi, toplumsal ve siyasi değişimin başlıca itici gücü hâline geldi.

Bununla birlikte bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi eşitsizleşmenin vazgeçilmez bir önkoşul değildi. Nitekim belirli koşullar altında toplayıcılar da evcilleştirilmemiş doğal kaynakları benzer tarzda kullanabildiler. Bölgecilik, hiyerarşi ve eşitsizlik, balıkçılığın yalnızca belirli yerlerde uygulanabilir ya da verimli olduğu durumlarda ortaya çıkabildi. Deniz ya da nehir kıyısına uyarlanma olarak bilinen bu olgu etnografik kayıtlarda etraflıca belgelenmiştir. MS. 500'lerden itibaren Alaska'dan Kaliforniya'ya kadar Kuzey Amerika'nın batı kıyısı boyunca nüfus artışının bir sonucu olarak balık stokları üzerinde meydana gelen baskı, yiyecek arayan nüfusları yerleşmiş somon akarsuları üzerinde denetim kurmaya cesaretlendirdi. Zaman zaman buna çoğunlukla tek tip konutlardan, önde gelen aileler, mahmiler ve köleler için büyük evleri içeren tabakalı toplumlara geçiş eşlik etti.[13]

Ayrıntılı vaka çalışmaları, kaynak kıtlığıyla eşitsizliğin ortaya çıkışı arasında yakın bir bağlantı bulunduğuna dikkat çekmişlerdir. MS. yaklaşık 400 ile 900 yılları arasında Britanya Kolumbiyası'ndaki Keatley Creek bölgesi, Fraser Nehri yakınlarında yerel somon akınlarından faydalanan birkaç

Genel olarak Batı Kıyısı için bkz. şimdi kısaca Boix 2015: 98-101; Morris 2015: 37. Uygulamada nedensellik daha karmaşık olabilir: Örneğin, Sassaman 2004: 240-243, 264-265. Kelly 2013: 252-266, özellikle 251 şek. 9.3, genel bir model sunar. Sucul toplayıcılar: Johnson ve Earle 2000: 204-217, özellikle 211-216.

yüz kişilik bir topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Arkeolojik kalıntılara bakılırsa somon balığı tüketimi MS. 800 civarında azalmış ve balığın yerini memeli eti almıştır. Bölgeye ilişkin kayıtlarda eşitsizlik belirtileri de işte bu dönemde görülmeye başlamaktadır. En büyük evlerin çukurlarından çıkarılan balık kılçıklarının büyük bir kısmı, yağ ve kalori açısından zengin değerli bir av olan olgun chinook ve sockeye somonlarına aittir. Nadir bulunan taş türleri gibi itibar nesneleri de burada bulunmuştur. Buna karşın, en küçük evlerden ikisinin çukurları sadece daha genç ve daha az besleyici balıkların kılçıklarını barındırmaktadır. Bu karmaşıklık düzeyindeki diğer birçok toplumda olduğu gibi, burada da eşitsizlik hem yüceltiliyordu hem de törensel nitelikli bir yeniden dağıtımla hafifletiliyordu: Büyük kalabalıklar için yiyecek hazırlamaya yetecek büyüklükte kazılmış hendek ocaklar, zenginlerin ve güçlülerin topluluk için ziyafetler düzenlediğini akla getirmektedir. 1.000 yıl sonra, liderlerin cömertlik gösterileriyle kendi aralarında yarıştığı potlaç törenleri Kuzeybatı Pasifik'te yaygın hâle gelmişti. Aynı bölgedeki Bridge River bölgesinde de benzer değişiklikler meydana geldi: Yaklaşık 800 yılından itibaren, büyük binaların sahipleri itibar nesneleri biriktirmeye başlayıp dışarıda ortak yemek hazırlama âdetini terk ettikçe, daha yoksul sakinler kendilerini bu hanelere bağladılar ve eşitsizlik kurumlaştı.[14]

Diğer durumlardaysa eşitlikçi olmayan toplumsal ve iktisadi değişimi hızlandıran etken teknolojik ilerlemeydi. Chumash'lar binlerce yıl boyunca Kaliforniya kıyılarında bugünkü Santa Barbara ve Ventura civarında basit tekneler kullanan ve meşe palamudu toplayan eşitlikçi toplayıcılar olarak yaşamışlardır. Yaklaşık 500 ile 700 yılları arasında, bir düzine adamı taşıyabilen ve denizde 90 kilometreden fazla açılabilen büyük okyanus kanolarının kullanılmaya başlanması Chumash'ların

[14] Prentiss vd. 2007; Speller, Yang ve Hayden 2005: 1387 (Keatley Creek); Prentiss vd. 2012, özellikle 321 (Bridge River).

daha büyük balıklar yakalamalarına ve kıyı boyunca deniz kabuğu ticaretinde komisyoncu olmalarına olanak sağladı. Channel Adaları'ndan elde ettikleri çakmaktaşını meşe palamudu, fındık ve yenilebilir otlar karşılığında iç kesimlerdeki gruplarla takas ettiler. Bu durum, çokeşli şeflerin kanolara ve bölgeye erişimi denetlediği, savaşta adamlarına liderlik ettiği ve ritüellere başkanlık ettiği hiyerarşik bir düzen oluşturdu. Bunun karşılığında, takipçilerinden yiyecek ve deniz kabukları aldılar. Bu tür ortamlarda, yiyecek arayan toplumlar görece yüksek karmaşıklık düzeylerine ulaşabilirdi. Yoğunlaşmış yerel kaynaklara bağımlılık arttıkça hareketlilik azaldı ve mesleki uzmanlaşma, varlıkların kesin olarak tanımlanmış mülkiyeti, çevre savunması ve genellikle esirlerin köleleştirilmesini içeren komşu gruplar arasındaki yoğun rekabet, hiyerarşiyi ve eşitsizliği besledi.[15] Toplayıcılar arasında bu tür uyarlanmalar yalnızca belirli ekolojik nişlerde olanaklıydı ve olağan durumlarda buraların ötesine yayılmadı. Sadece gıda kaynaklarının evcilleştirilmesi iktisadi faaliyetleri ve toplumsal ilişkileri küresel ölçekte dönüştürme potansiyeline sahipti: Bunun yokluğunda keskin eşitsizlikler kıyılar ve nehirler boyunca küçük ceplerle sınırlı kalabilir ve bu eşitsizlik adaları daha eşitlikçi bir toplayıcılar dünyasıyla çevrili olabilirdi. Ama böyle olmayacaktı. İlk olarak yaklaşık 11.500 yıl önce Güneybatı Asya'da, ardından 10.000 yıl önce Çin ve Güney Amerika'da, 9.000 yıl önce Meksika'da, 7.000 yıldan fazla bir süre önce Yeni Gine'de ve yaklaşık 5.000 yıl önce Güney Asya, Afrika ve Kuzey Amerika'da olmak üzere farklı kıtalarda, çeşitli yenebilir bitkiler evcilleştirilmeye başladı. Hayvanların evcilleştirilmesi de meydana geldiği yerlerde zaman zaman bu yenilikleri önceledi, zaman zaman da onları takip etti. Nitekim toplayıcılıktan çiftçiliğe geçiş, her zaman

Flannery ve Marcus 2012: 67-71 (Chumash). Karmaşıklık: Kelly 2013: 241-268, özellikle 242 tablo 9.

doğrusal bir güzergâhı takip etmeyen uzun ve yavaş bir süreç olabiliyordu.[16]

Bu durum, bu geçişe ilk tanıklık eden Levant'taki Natufyan kültürü ve onun Çömleksiz Neolitik ardılları için bilhassa geçerliydi. Yaklaşık 14.500 yıl öncesinden itibaren, daha sıcak ve yağışlı hava, bölgedeki toplayıcı grupların büyümesine ve daha kalıcı yerleşim yerlerinde faaliyet göstermelerine, bol miktarda avlamalarına ve en azından küçük depolama tesisleri gerektirecek miktarda yabani tahıl toplamalarına olanak sağladı. Bu konudaki maddi kanıtlar çok sınırlıdır ama önde gelen uzmanlar bu gruplarda, "filizlenen toplumsal hiyerarşi" diye adlandırdıkları durumun işaretlerini görmektedirler. Ortak kullanıma hizmet etmiş olabilecek daha büyük bir bina ve üretimi büyük çaba gerektirmiş olabilecek birkaç özel bazalt havan da keşfettiler. Bir hesaba göre, yaklaşık 14.500 ila 12.800 yıl önceki Erken Natufyan dönemine ait iskeletlerin yaklaşık %8'i, bazen yüzlerce kilometre öteden getirilen deniz kabukları ve kemik ya da dişlerden yapılmış takılarla süslenmişti. Bir alanda üç erkek, deniz kabuklarından yapılmış başlıklarla gömülmüştü. Bu başlıklardan biri dört sıra deniz kabuğundan yapılmış bir saçağa sahipti. Sadece birkaç mezarda taş aletler ve heykelcikler vardı. Kazı alanında büyük hendek ocakların varlığı, daha sonraları Kuzeybatı Amerika'da yapılan türden yeniden dağıtım şölenlerinin burada da yapılmış olduğunu işaret ediyor olabilir.[17]

Yine de bu iyi çevresel koşullar altında gelişen toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik, yaklaşık 12.800 ila 11.700 yıl önce Erken Dryas olarak bilinen soğuk evrede yerel kaynaklar azaldıkça ya da daha az öngörülebilir hâle geldikçe hayatta

Evcilleştirme kronolojisi: Price ve Bar-Yosef 2011: s. 171 tablo 1. Tarımın kökenleri konusunda özellikle Barker 2006'ya ve Current Anthropology 52, S4 (2011), S161-S512 özel sayısına yapılan katkılara bakınız. Diamond 1997, evcilleştirmenin kapsamı ve hızındaki küresel değişimin en erişilebilir açıklaması olmaya devam eder. Doğrusal olmama: Finlayson ve Warren 2010.
Natufyanlar: Barker 2006: 126; Price ve Bar-Yosef 2010: 149-152; Pringle 2014: 823; ve ayrıca bkz. Bowles ve Choi 2013: 8833-8834; Bowles 2015: 3-5.

kalan toplayıcıların daha hareketli bir yaşam tarzına geri dönmeleriyle azaldı. Yaklaşık 11.700 yıl önce iklimin istikrar kazanması ile siyez, emmer, buğday ve arpa gibi yabani ürünlerin yetiştirildiğini gösteren en eski kanıtlarla aynı zamana tarihlenmektedir. Erken Çömleksiz Neolitik olarak bilinen dönemde (yaklaşık 11.500 ila 10.500 yıl önce), yerleşim alanları genişledi ve yiyecekler, mülkiyet mefhumunun değiştiğini işaret eden bir uygulama olan bireysel hanelerde depolanmaya başladı. Camtaşı gibi bazı egzotik malzemelerin ilk kez ortaya çıkması da o dönemde yüksek statüyü ifade etme ve destekleme arzusunu yansıtıyor olabilir. Geç Çömleksiz Neolitik (yaklaşık 10.500 ila 8.300 yıl önce) ise bu konuda bize daha somut bilgiler sağlamaktadır. Türkiye'nin güneydoğusundaki Çayönü köyündeki kazı alanında bundan yaklaşık 9.000 yıl önce yapıları ve buluntuları boyut ve kalite açısından farklılaşan mıntıkalar gün ışığına çıkarılmıştır. Buradaki baha büyük ve daha iyi inşa edilmiş yapılar sıradışı ve egzotik eserler sunuyorlardı ve bir meydan ile tapınağın yakınında yer almaya meyilliydiler. Mezarların sadece küçük bir kısmı camtaşından boncuk ya da aletler barındırırken, en zengin gömütlerden üçü meydanın yanındaki evlerden çıkarılmıştır. Tüm bunlar seçkinliğin işaretleri olarak görülebilir.[18]

Sonraki binyıllarda gözlemlediğimiz eşitsizliğin çoğunun çiftçilik sayesinde olanaklı hâle geldiğinden şüphe yoktur. Ama başka yolları da vardı. Gıdaların evcilleştirilmediği durumlarda önemli siyasi ve iktisadi eşitsizliklerin ortaya çıkmasına izin veren sucul uyarlanmalardan daha önce bahsetmiştim. Diğer durumlarda, evcilleştirilmiş atın bir taşıma aracı olarak kullanılmaya başlaması, gıda üretiminin yokluğunda bile eşitsizleştirici etkilere sahip olmuş olabilir. Nitekim 18 ve 19. yüzyıllarda Kuzey Amerika'nın güneybatısındaki sınır bölgelerinde yaşayan Komançiler, uzun mesafelerde savaşmak ve

Erken Dryas'ın etkisi: Mithen 2003: 50; Shultziner vd. 2010: 335. Çömleksiz Neolitik Çağ: Price ve Bar-Yosef 2010: 152-158.

baskınlar düzenlemek amacıyla, Avrupa'dan getirilmiş atlara dayanan bir savaşçı kültürü oluşturdular. Bizon ve diğer yabani memeliler başlıca besin kaynaklarıydı ve bunları ticaret ya da yağmayla elde ettikleri yabani bitkiler ve mısırla takviye ediyorlardı. Bu düzenlemeler kabile içinde yüksek düzeyde eşitsizliği destekledi: Zenginlerin atlarına bakmak için esir erkek çocuklar çalıştırıldı ve sahip olunan at sayısı Komançi hanelerini keskin bir şekilde "zenginler" (*tsaanaakatu*), "yoksullar" (*tahkapu*) ve "çok yoksullar" (*tubitsi tahkapu*) olarak ayırdı. Daha genel olarak baktığımızdaysa toplayıcılık, bahçecilik ve tarım toplumları her zaman sistematik olarak farklı eşitsizlik düzeyleriyle ilişkilendirilmemişlerdir: Bazı toplayıcı gruplar bazı çiftçi topluluklardan daha eşitsiz olabilirler. Kuzey Amerika'daki 258 Amerikalı yerli topluluğu hakkında yapılan bir araştırma, maddi eşitsizlik düzeylerinin temel belirleyicisinin evcilleştirme değil, artığın büyüklüğü olduğunu ortaya koymuştur: Hiç artığı olmayan ya da çok az artığı olan toplumların üçte ikisi kaynak eşitsizliği sergilemezken, orta ya da büyük miktarda artık üretenlerin beşte dördü eşitsizlik sergilemiştir. Bu bağlılaşım bir yanda farklı geçim tarzlarıyla diğer yandan eşitsizlik arasında olduğundan çok daha güçlüdür.[19]

Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan avcı-toplayıcı, bahçeci, göçebe çoban ve çiftçi gibi farklı gelişmişlik düzeylerine sahip 21 küçük ölçekli toplum üzerinde yapılan ortak bir çalışma, eşitsizliğin iki önemli belirleyicisini tanımlamaktadır: toprak ve çiftlik hayvanları üzerinde mülkiyet hakları ve zenginliğin bir kuşaktan diğerine aktarılabilmesi. Araştırmacılar üç farklı zenginlik türünü incelediler: bedensel (çoğunlukla beden gücü ve üreme başarısı), ilişkisel (iş ortakları ile örneklenen) ve maddi (ev eşyaları, arazi ve çiftlik hayvanları). Örneklemde, bedensel yetenekler toplayıcılar ile bahçeciler

Rivaya-Martmez 2012: 49 (Komançiler); Haas 1993, özellikle 308-309 tablo 1-2 (Kuzey Amerika toplumları).

arasında en önemli zenginlik kategorisiyken, maddi zenginlik en az önemli olanıydı. Göçebe çobanlar ile çiftçiler içinse bunun tam tersi geçerliydi. Farklı servet sınıflarının birbirine göre ağırlığı, genel eşitsizlik derecesine aracılık eden önemli bir etkendi. Bedensel zenginlik üzerindeki fiziksel kısıtlamalar, özellikle beden büyüklüğü için görece katıdır ve güç, avlanma getirisi ve üreme başarısı için biraz daha azdır. Daha esnek olmakla birlikte ilişkisel zenginlik, çiftçiler ile göçebe çobanlar arasında daha eşitsiz dağılmıştır ve bu iki gruptaki toprak ve hayvan eşitsizliği ölçümleri, toplayıcılar ve bahçecilikle uğraşanlar arasındaki mutfak eşyaları ya da tekne paylarından daha yüksek düzeylere ulaşmaktadır. Farklı servet türleri için geçerli olan çeşitli eşitsizlik kısıtlamalarının ve belirli servet türlerinin birbirine göre öneminin birleşimi, geçim tarzlarına göre gözlemlenen farklılıkları açıklar. Ortalama bileşik servet Gini katsayıları avcı-toplayıcılar ve bahçecilikle uğraşanlar için 0,25 ila 0,27 kadar düşükken, göçebe çobanlar (0,42) ve tarımla uğraşanlar (0,48) için çok daha yüksektir. Yalnızca maddi zenginlik açısından bakıldığında, ana uçurumun toplayıcılar (0,36) ile diğerleri (0,51 ila 0,57) arasında olduğu görülmektedir.[20]

Servetin aktarılabilirliği de bir diğer önemli değişkendir. Kuşaklararası servet aktarımının derecesi çiftçiler ve göçebe çobanlar için diğerlerine kıyasla yaklaşık iki kat daha yüksektir ve bu gruplardakilerin sahip oldukları maddi varlıklar, aktarıma, toplayıcılarınkinden ve bahçecilerinkinden çok daha uygundur. Bu sistematik farklılıklar, en üst bileşik servet dilimindeki bir ebeveynin çocuğunun, en yoksul dilimdeki bir ebeveynin çocuğuna kıyasla aynı dilime düşme olasılığı

Borgerhoff Mulder vd. 2009: 683 şek. 1 (örnek), 684 tablo 1 (bu toplumlar için 43 servet ölçümü), S34 tablo S4 (farklı servet türleri için eşitsizlik), 685 tablo 2, S35 tablo S5 (Gi i'ler). Dominika'nın sınırlı bahçecileri arasındaki yüksek arazi eşitsizliği, bu geçim biçimi için ortalama maddi eşitliği toplayıcılara göre artırır; bu da bu iki grubun bu küçük örneklemin önerdiğinden daha fazla ortak noktaya sahip olabileceği anlamına gelir. Bahçecilikle ilgili veriler için bkz. Gurven vd. 2010.

açısından ölçülen yaşam şansı eşitsizliği üzerinde de güçlü bir etkiye sahiptir. Bu şekilde tanımlandığında, kuşaklararası hareketlilik genel olarak ılımlıydı: Toplayıcılar ve bahçecilikle uğraşanlar arasında bile, en üst dilimde yer alanların çocuklarının bu konuma yükselme olasılığı, en alt dilimde yer alanların çocuklarının yükselme olasılığından en az üç kat daha fazlaydı. Bununla beraber çiftçiler için bu oran çok daha iyiydi (yaklaşık 11 kat) ve göçebe çobanlar için daha da iyiydi (yaklaşık 20 kat). Bu farklılıklar iki etkene bağlanabilir. Bu etkinin yaklaşık yarısı, farklı servet türlerinin birbirine göre önemini ve özelliklerini belirleyen teknolojiyle açıklanmaktadır. Tarım ve göçebe çobanlık normları akrabalara dikey aktarımı desteklediğinden, servet aktarım şeklini yöneten kurumlar diğer yarısını açıklar.[21]

Bu analize göre, eşitsizlik ve onun zaman içindeki sürekliliği üç etkenin bileşiminin bir sonucudur: farklı varlık sınıflarının birbirine göre önemi, başkalarına aktarılmaya ne kadar uygun oldukları ve gerçek aktarım oranları. Dolayısıyla, maddi servetin küçük bir rol oynadığı, aktarıma kolaylıkla elverişli olmadığı ve mirasın caydırıldığı gruplar, maddi servetin baskın varlık sınıfı olduğu, yüksek oranda aktarılabilir olduğu ve bir sonraki kuşağa bırakılmasına izin verildiği gruplara kıyasla daha düşük genel eşitsizlik düzeylerinde yaşamaya mahkûmdurlar. Uzun vadede aktarılabilirlik hayati öneme sahiptir: Servet kuşaklar arasında aktarılırsa, eşitsizlik yaratan sağlık, eşitlik ve sermaye ve emek getirileriyle ilgili rastgele şoklar korunacak ve dağılımsal sonuçların ortalamaya gerilemesine izin vermek yerine zaman içinde birikecektir.[22]

Yukarıda belirtilen Amerikan yerli toplumları araştırmasında yapılan gözlemlere uygun olarak, 21 küçük ölçekli toplumdan oluşan bu örneklemden elde edilen empirik bulgular

Borgerhoff Mulder vd. 2009: 686, S37 tablo S7; Smith vd. 2010a: 89 şekil 3. Model: Borgerhoff Mulder vd. 2009: 682. Bağıntı: Smith vd. 2010a: 91 şekil 5. Shennan 2011 de maddi olmayan mülkiyet kaynaklarından maddi mülkiyet kaynaklarına geçişe ve bunun eşitsizlik yaratma potansiyeline büyük önem verir.

da aynı şekilde evcilleştirmenin önemli ölçüde eşitsizleşme için yeterli bir önkoşul olmadığını göstermektedir. Savunulabilir doğal kaynaklara güvenmek daha hayati bir etken gibi görünmektedir çünkü bunlar genellikle bir sonraki kuşağa miras bırakılabilirler. Aynı durum çiftçilik, teraslama ve sulama gibi yatırımlar için de geçerlidir. Bu tür üretken varlıkların ve bunların iyileştirilmesinin miras yoluyla aktarılabilmesi eşitsizliği iki şekilde besler: zaman içinde artmasını sağlayarak ve kuşaklararası çatışmayı ve hareketliliği azaltarak. Farklı gelişmişlik düzeylerindeki 1000'den fazla toplumu kapsayan çok daha geniş kapsamlı bir araştırma, aktarımın merkezî rolünü doğrulamaktadır. Bu küresel veri kümesine göre, basit toplayıcı toplumların yaklaşık üçte biri taşınır mallar için miras kurallarına sahiptir ama 12 toplumdan yalnızca biri gayrimenkulün aktarımını kabul etmektedir. Buna karşılık, yoğun tarım biçimlerini uygulayan neredeyse tüm toplumlar her ikisini de kapsayan kurallarla donatılmıştır. Karmaşık toplayıcılar ve bahçecilikle uğraşanlar ara bir konumdadır. Miras, mülkiyet haklarının varlığını gerektirir. Mülkiyet haklarının ortaya çıkış koşullarını ise ancak tahmin edebiliriz: Samuel Bowles, çiftçiliğin, toplayıcılar için pratik ya da olanaksız mülkiyet haklarını desteklediğini çünkü ekinler, binalar ve hayvanlar gibi çiftlik kaynaklarının kolayca sınırlandırılabildiğini ve savunulabildiğini, toplayıcıların güvenme eğiliminde olduğu dağınık doğal kaynaklar tarafından paylaşılmayan önkoşullar olduğunu ileri sürmüştür. Sucul uyarlanmalar ve at kültürleri gibi istisnalar da bu açıklamayla tamamen tutarlıdır.[23]

Tarihsel olarak eşitsizliğin yola çıkışı zaman zaman yavaş olmuştur. Güneybatı Anadolu'da MÖ. 8. binyıla kadar uzanan şehir öncesi bir Neolitik yerleşim yeri olan Çatalhöyük

Smith vd. 2010a: 92 (savunulabilirlik); Boix 2015: 38 tablo 1.1.B (küresel anket); Bowles ve Choi 2013 (mülkiyet hakları). Sonuncusu, iklimin iyileştirilmesinin tarımı daha üretken ve öngörülebilir hale getirdiği ve tarımın ve özel mülkiyet haklarının genişlemesine yol açtığı resmi bir model geliştirmektedir (8834 şekil 2).

bunun çarpıcı bir örneğidir. Buranın birkaç bin sakininin geçimi bahçecilik, çapa tarımı ve göçebe çobanlığın bir karışımına dayanıyordu. Toprak boldu; yönetimsel yapılara ya da toplumsal tabakalaşmaya dair açık bir işaret yoktu. Sakinleri tahıl, meyve ve fındık depoladıkları aile evlerinde ikamet ediyorlardı. Bu alandan çok sayıda taş eser çıkarılmıştır. MÖ. 7400 ila 6000 yılları arasına tarihlenen 20 bina ve 9 avluda 2.429 nesnenin kapsamlı bir incelemesi, belirli eser türlerinin dağılımındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Sağlam değirmen taşları ve el değirmenleri haneler arasında çok dengesiz bir dağılım gösterirken, haneler genellikle pişirme gereçlerine ve taş aletlere kolaylıkla erişebiliyorlardı. Sağlam el değirmenleri ağırlıklı olarak daha özenli yapılarda bulunuyordu ama bunların daha yüksek statülü haneleri mi temsil ettiğini yoksa yalnızca gıda işlemeyle ilgili ortak işlere mi ev sahipliği yaptığını söyleyemeyiz. Değirmen taşlarının ve el değirmenlerinin çoğunun eskimeden çok önce kasıtlı olarak kırıldığı gözlemi, bu yorumlardan ilkine karşı çıkabilir. Bu gelenek, bu değerli varlıkların kuşaklar arasında aktarımına karşı evrensel olmasa da yaygın bir emri yansıtıyor bile olabilir: Daha sonraki Mezopotamya toplumlarında el değirmenleri miras bırakılan servetler arasında önemli bir yere sahiptir. Haneler arasındaki servet dengesizliklerini engellemek için düzleyici önlemlerin etkin bir biçimde uygulanmış olması da olanaklıdır.[24]

Bununla birlikte zaman içinde eşitsizlik norm hâline geldi. Mezopotamya'dan elde edilen arkeolojik kanıtlar, bu bölgede ilk devletler kurulmadan çok önce tabakalaşmanın var olduğunu gösteren kuvvetli işaretler taşımaktadır. Örneğin modern Bağdat'ın kuzeyinde Dicle Nehri üzerindeki Tell es-Sawwan köyünde, tamamı kilden yapılmış çok sayıda sapan taşı içeren bir hendeğe sahip kerpiç bir duvar, yaklaşık 7.000 yıl önce, merkezî liderliğin ve hiyerarşinin oluşmasına elverişli

[24] Wright 2014.

koşullarda burada şiddetli çatışmaların yaşandığını işaret eder. Bu alandaki en zengin mezarlardan bazıları çocuklara aittir ve kişisel başarıdan ziyade aile zenginliğine dayalı statü ayrımını yansıtırlar. Musul yakınlarındaki Tell Arpachiyah'ta aşağı yukarı aynı dönemde iskân edilmiş bir yerleşimde, seçkin bir ailenin ikametgâhı gibi görünen, süslü çömlekler, kaymaktaşından kaplar, camtaşı ve çeşitli süs eşyaları ve zanaat aletlerinden oluşan çok sayıda oda bulunmuştur. Bu yerleşimde liderler, ticareti, daha Mezopotamya'nın daha sonraki tarihinde yaygınlaşacak karmaşık mühürlemenin öncüleri olan, kurumadan önce üzerlerine basit mühürler kazınmış kil parçacıklarıyla mühürleyerek denetlediler. Yarım Tepe'de yakılan bir gencin sadece camtaşından boncuklarla değil, aynı zamanda bir mühür delgi aletiyle gömülmüş olması, onun bu tür bir yetkilinin çocuğu ve belki de vârisi olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır.[25]

O zamana kadar, MÖ. 6000 ile 4000 yılları arasında, yapısal eşitsizliğin tüm temel bileşenleri zaten yerini almıştı: kıt kaynaklar için rekabeti ve etkili liderlik gereksinimini çağrıştıran çok sayıda savunma yapısı; yönetim işlevleriyle ilişkilendirilebilecek seküler kamu binaları; ritüel gücün önemini işaret eden hane tapınakları ve toplu tapınaklar; gösterişli çocuk mezarlarıyla örneklenen kalıtsal rütbe işaretleri ve farklı yerleşimlerdeki seçkin aileler arasında zanaat ürünlerinin mübadelesine dair kanıtlar. Siyasi, askeri ve iktisadi gelişme nüfusu farklılaştırmış ve öne çıkan konum, iktisadi mübadele üzerindeki denetim ve kişisel zenginlik el ele gitmiştir.

Diğer bağlamlarda, siyasi liderlik yüksek düzeyde maddi eşitsizlikle ilişkilendirilmiştir. Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Karadeniz kıyısındaki Varna'da bulunan bir mezar-

[25] Mezopotamya: Flannery ve Marcus 2012: 261-282, özellikle 264-266, 268, 272, 274, 281. Ayrıca Susiana'da (Huzistan) 1.000'den fazla gömünün bulunduğu, bakır ve süslü boyalı çanak çömlek bakımından zengin mezarlardan yemek pişirme kapları bulunan yoksul mezarlara kadar değişen bir mezarlık için 451'e ve Tell'deki 100 mezar arasındaki eşitsizlik için Price ve Bar-Yosef 2010'a bakınız: 159 Fırat üzerindeki Tell Halula'da bulunan 100'den fazla mezar arasındaki eşitsizlik için bkz.

lıkta MÖ. 5. binyıldan kalma 200'den fazla mezar gün ışığına çıkarılmıştır. Mezarlardan biri diğerlerinden öne çıkmaktadır. Bu mezarda orta yaşlı bir adam, toplam ağırlığı üç kilodan fazla olan en az 990 altın nesneyle birlikte gömülmüştür: Muhtemelen özgün kıyafetlerine iliştirilmiş altın süslemelerle kaplıydı, kollarında ağır altın halkalar taşıyordu ve bir balta asa kullanıyordu; penisi bile altınla kaplanmıştı. Bu adamın mezarı, bu alanda bulunan tüm altın nesnelerin üçte birini ve toplam ağırlıklarının dörtte birini oluşturuyordu. Mezar eşyaları genel olarak çok dengesiz bir şekilde dağılmıştı: Dolu olan mezarların yarısından fazlası bazı eşyalar içeriyordu ama onda birinden daha azı emanetler bakımından zengindi ve bir avuç dolusu altın da dâhil olmak üzere çok çeşitli mallar içeriyordu. Mezar başına düşen mal sayısı için Gini katsayısı, döneme bağlı olarak, 0,61 ile 0,77 arasında değişmektedir ama dağılımı değere göre ayarlayabilseydik muhtemelen çok daha yüksek olurdu. Bu toplumun örgütlenmesi hakkında sadece tahminlerde bulunabiliyorsak da hiyerarşik karakterinden şüphe duymak pek olanaklı değildir. Altınla kaplanmış adam ve onun daha alt düzeydeki akranlarından bazıları ancak en üst düzey reisler olabilirler.[26]

Bu bulgular, eşitsizliğin tamamlayıcı bir kaynağını işaret ediyor. Savunulabilir kaynaklardan elde edilen artıkla bu kaynakların torunlara ya da diğer akrabalara aktarılma hakkını içeren kişisel ya da ailesel mülkiyet iddialarının birleşimi, artan toplumsal-iktisadi tabakalaşmanın temelini oluşturdu. Yeni siyasi ve askeri iktidar biçimleri, gelir ve servette ortaya çıkan eşitsizliklere katkıda bulundu ve bu eşitsizlikleri artırdı. Gıdaların evcilleştirilmesine geçişte olduğu gibi, siyasi hiyerarşilerin evrimi de yavaş ve kademeli bir süreçti ve büyük ölçüde çevre koşullarına, teknolojik ilerlemeye ve demografik büyümeye bağlıydı. Uzun vadede değişimin genel yönü, basit toplayıcı ekonomilerin tipik özelliği olan birkaç

Biehl ve Marciniak 2000, özellikle 186, 189-191; Higham vd. 2007, özellikle 639-641, 643-647, 649; Windier, Thiele ve Muller 2013, özellikle 207 tablo 2 (ayrıca bölgedeki başka bir sit alanında).

düzine kişiden oluşan aile düzeyindeki küçük gruplardan, üye sayıları genellikle yüzlerle ifade edilen yerel gruplara ve kolektiflere, oradan da binlerce ya da on binlerce kişiyi denetleyen daha büyük aşiretlere ya da devlet öncesi yapılara doğru ilerliyordu. Fakat bu her zaman doğrusal bir ilerleme değildi ve tüm ortamlar daha karmaşık toplumsal örgütlenme biçimlerini desteklemedi. Sonuç olarak, tarıma dayalı devlet düzeyindeki karmaşık toplumlar, gezegeni göçebe çobanlar, bahçecilikle uğraşanlar ve atalarından kalan avcı-toplayıcı nüfustan oluşan gruplar, kabileler ve aşiretlerle paylaşmaya başladılar. Farklı geçim tarzlarının özelliklerini ve bunların daha önce özetlendiği üzere servet birikimi, aktarımı ve yoğunlaşması üzerindeki sonuçlarını karşılaştırmamıza olanak sağlayan bu çeşitlilik, eşitsizliğin ortaya çıkışının ardındaki itici güçleri anlamamız açısından hayati bir öneme sahiptir.[27]

İktidar ve statü eşitsizliklerini servet eşitsizlikleriyle ilişkilendirmeyi olanaklı kılan, dünya genelinde toplumsal-siyasi örgütlenmedeki belgelenmiş çeşitlilik de benzer şekilde geniştir. Küresel bir bakış açısından bakıldığında tarım, toplumsal ve siyasi tabakalaşmayla yakından bağlantılıdır. 1000'den fazla topluluktan oluşan bir örneklemde, yoğun tarım biçimlerini uygulayanların üçte birinden daha azının aksine basit toplayıcı toplulukların dörtte üçünden fazlası toplumsal tabakalaşma belirtileri göstermemiştir. Siyasi hiyerarşiler yerleşik tarıma daha da sıkı biçimde bağımlıdır: Seçkinler ve sınıf yapısı basit toplayıcılar arasında neredeyse bilinmezken, günümüze kadarki tarım toplumlarının çoğunluğu için bunların varlığı kanıtlanmıştır. Bununla beraber bir kez daha, burada hayati değişken olarak işlev gören unsur geçim tarzından ziyade iktisadi artığın ölçeğidir. Daha önce değindiğimiz 258 Amerikan yerli toplumunu kapsayan araştırmada, önemli miktarda üretim fazlası olmayan grupların %86'sında siyasi eşitsizlik belirtileri de görülmezken, orta ya da büyük miktarda üretim

Johnson ve Earle 2000 toplumsal evrim konusunda mükemmel bir inceleme sunar. Tipik grup büyüklüğü için bkz. 246 tablo 8.

fazlası olanların aynı oranı en azından bir dereceye kadar siyasi hiyerarşi geliştirmiştir. Standart Kültürlerarası Örneklem olarak bilinen, dünyanın dört bir yanından daha ayrıntılı olarak belgelenmiş 186 toplum arasında, her beş avcı-toplayıcı topluluktan dördünün lideri yokken, tarım toplumlarının dörtte üçü aşiret ya da devlet olarak örgütlenmiştir.[28]

Fakat tüm tarım toplumları aynı güzergâhı izlemedi. Yeni bir küresel araştırma, tahıl yetiştiriciliğinin daha karmaşık toplumsal hiyerarşilerin gelişiminde hayati bir rol oynadığını telkin etmektedir. Her daim bulunabilen ama çabuk çürüyen uzun ömürlü bitkilerin köklerinin aksine, tahıl ürünleri yalnızca belirli hasat zamanlarında toplu olarak toplanır ve daha uzun süre depolanmaya uygundur. Bu özelliklerin her ikisi de seçkinlerin artık gıda kaynaklarını sahiplenmesini ve ellerinde tutmasını kolaylaştırmıştır. Devletler ilk olarak dünyanın tarımı ilk geliştiren bölgelerinde ortaya çıktılar: Bitkiler –ve özellikle de tahıllar– ve hayvanlar evcilleştirildikten sonra, insanlar er ya da geç onların kaderini paylaştılar ve eşitsizlik daha önce hayal bile edilemeyecek boyutlara ulaştı.[29]

3. Özgün "Yüzde 1"

Gelire ve servete eşitsiz erişim devletin oluşumunu önceledi ve gelişimine katkıda bulundu. Fakat devlet kurumları bir kez yerleşik hâle geldiklerinde mevcut eşitsizlikleri daha da kötüleştirip yeni eşitsizlikler yarattılar. Modern öncesi devletler hem ticari faaliyetler için bir ölçüde koruma sağlayarak hem de siyasi gücün kullanımıyla en yakından ilişkili

Küresel örneklem: Boix 2015: 38 tablo 1.1.C. Kuzey Amerika: Haas 1993: 310 tablo 3. SCCS: Boix 2015: 103 tablo 3.1.D.

[29] Tahıllar: Mayshar, Moav, Neeman ve Pascali 2015, özellikle 43-45, 47. Tarım ve devlet oluşumu: Boix 2015: 119-121, özellikle 120 şekil 3.3. Evcilleştirmeyi etkileyen coğrafi ve iklimsel özelliklere bağlı olarak devlet oluşumunun zamanlamasındaki farklılıklar için Petersen ve Skaaning 2010'a bakınız, bu da Diamond 1997'yi destekler. Ayrıca devlet oluşumunun sonraki aşamalarında ürün depolamanın rolü için Haber 2012'ye bakınız.

olanlar için yeni kişisel kazanç kaynakları açarak, maddi kaynakların azınlığın elinde birikmesi ve yoğunlaşması için benzeri görülmemiş fırsatlar yarattılar. Uzun vadede siyasi eşitsizlik ile maddi eşitsizlik, "değişkenlerden birindeki her artışın diğerindeki bir artışı daha olası hâle getirdiği, etkileşimli etkilerin yukarı yönlü bir sarmalı" olarak adlandırılan bir şekilde birlikte evrildi. Modern bilginler, devlet olmanın temel özelliklerini yakalamaya çalışan çok çeşitli tanımlar ortaya koydular. Bunlardan birkaçının unsurlarını ödünç alarak burada devleti, bir toprak parçası, o toprak parçası üzerindeki nüfus ve kaynaklar üzerinde otorite iddiasında bulunan, bağlayıcı emirler ve kurallar çıkararak fiziksel şiddet dâhil meşrulaştırılmış zorlayıcı önlemleri uygulama tehdidiyle ya da bilfiil uygulayarak bunları desteklemek suretiyle yönetim işlevlerini yerine getiren bir dizi kurum ve personele sahip bir siyasi örgüt olarak tanımlayabiliriz. İlk devletlerin ortaya çıkışını açıklamaya çalışan kuramların sayısı hiç de az değildir. Fakat devlet oluşumunun varsayılan itici güçlerinin hepsi bir şekilde iktisadi gelişmeye ve bunun toplumsal ve demografik sonuçlarına dayanır: İyi konumlanmış olanların ticaret akışlarının denetiminden elde ettikleri kazançları, artan nüfus yoğunluğunu ve daha karmaşık üretim ve mübadele ilişkilerinden kaynaklanan sorunları yönetmek için liderleri güçlendirme gereksinimi, üretim araçlarına erişim konusunda sınıf çatışması ve kıt kaynaklar üzerindeki askeri çatışmanın yarattığı baskılar, ölçek büyütmeyi, hiyerarşiyi ve merkezi komuta yapılarını desteklemiştir.[30]

Eşitsizlik çalışmaları açısından bakıldığında bu etkenlerden hangisinin daha önemli olduğunun fazla önemi olmayabilir: Devlet oluşumu, önemli boyutlarda artık değere sahip toplum-

Alıntı: Haas 1993: 312. Scheidel 2013: 5-9, devletin çeşitli tanımlarını sunar ve tartışır; bunların birçoğu metinde verilen özete katkıda bulunur. Modern öncesi devletlerin doğası için bkz. burada, s. 80-83. Maisels 1990: 199-220, Sanderson 1999: 53-95 ve Scheidel 2013: 9-14 modern devlet oluşumu kuramları üzerine incelemeler sunar.

lara dik ve istikrarlı hiyerarşiler getirdikçe güç, statü ve maddi zenginlik konusunda eşitsizliklerin artması da kaçınılmazdı. Böyle olmakla birlikte, örgütlü şiddetin bu sürecin merkezinde yer aldığı konusunda giderek artan bir fikir birliği vardır. Robert Carneiro'nun etkili olmuş *sınırlandırma* kuramı, bölgesel sınırlılık koşulları altında nüfus artışı ile savaş arasındaki etkileşimin, daha önceleri daha özerk ve eşitlikçi olan, evcilleştirilmiş kıt gıda kaynaklarına bel bağlayan ve stresli ortamlarda yaşayan hanelerin neden otoriter liderliğe boyun eğmeye ve diğer gruplarla rekabette daha etkili olmak için eşitsizliğe katlanmaya hazır olduklarını açıkladığını savunur. Devlet oluşumuna ilişkin en yeni kuramlar ve simülasyon modelleri de aynı şekilde gruplararası çatışmanın bu süreçte hayati bir önem taşıdığını vurgulamaktadır. Şiddetin hayati rolü, çoğu modern öncesi devletin özellikle despot liderlik ve savaşa odaklılık gibi belirli özelliklerini de tatmin edici şekilde açıklar.[31]

Fakat ilk devletlerin hepsi birbirine benzemiyordu ve merkezî yönetimler daha heterarşik ya da tüzel siyasi örgütlenmelerle bir arada var oldular. Yine de merkezî otoriter devletler farklı yapıdaki rakiplerini zamanla genel olarak geride bıraktılar. Ekolojik önkoşulların izin verdiği her yerde –Eski Dünya'da, Amerika'da, Mısır'ın ve Mezopotamya'nın alüvyonlu taşkın yataklarından And Dağları'nın dağlık bölgelerine kadar çok geniş ve çeşitli bir alanda– birbirinden bağımsız olarak ortaya çıktılar. Gelgelelim, aralarından en iyi bilinenleri bu hatırı sayılır çevre çeşitliliğine meydan okuyarak çarpıcı biçimde birbirine benzeyen yapılara dönüştüler. Hepsi siyasi alandan başlayıp aile ve dinî inanç sistemlerine kadar uzanan farklı alanlarda hiyerarşilerin genişlemesine tanıklık ettiler: "Hiyerarşik yapının kendisinin, otorite yapısını destekleyen genel bir sisteme daha yakın hâle getirmek için tüm toplumsal

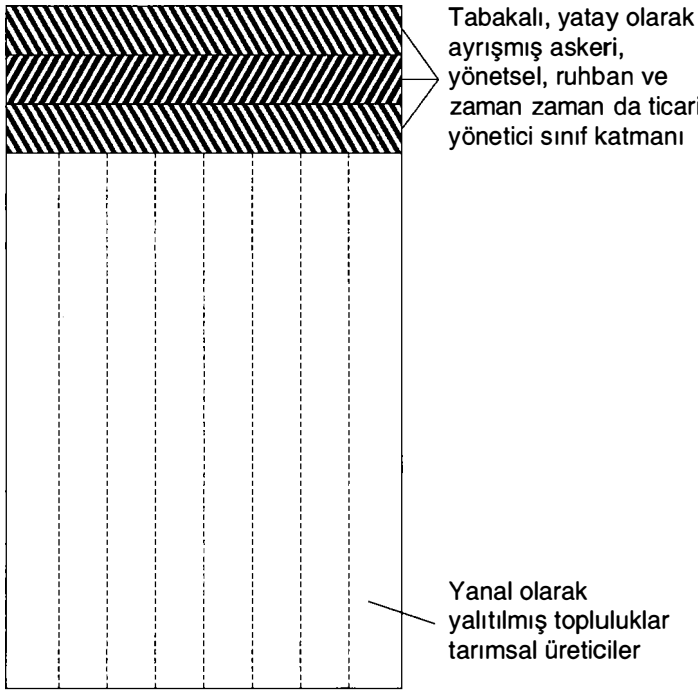
Kısıtlama kuramı: Carneiro 1970; 1988. Savaşın yönlendirdiği devlet oluşumu simülasyon modelleri için bkz. Turchin ve Gavrilets 2009; Turchin, Currie, Turner ve Gavrilets 2013. Boix 2015: 127-170, 252-253 de savaşın rolünü vurgular.

etkenleri geri beslediği" bir süreçti bu. Artan tabakalaşma baskısının ahlaki değerler üzerinde muazzam bir etkisi oldu çünkü atalardan kalma eşitlikçiliğin kalıntılarının yerini eşitsizliğin erdemlerine duyulan inanç ve hiyerarşinin doğal ve kozmik düzenin ayrılmaz bir unsuru olduğu düşüncesi aldı.[32]

Sayısal açıdan tarım devletleri son derece başarılı oldular. Bu sayılar denetimli bir kestirim olmaktan öteye gidemiyorsa da, 3.500 yıl önce devlet düzeyindeki yönetim biçimlerinin, yeryüzünün (Antarktika hariç) %1'inden fazlasını kaplamazlarken bile türümüzün bireylerinin yaklaşık yarısı üzerinde hak iddia ettiklerini tahmin edebiliyoruz. Miladi takvimin başlangıcında devletlerin –çoğunlukla Roma İmparatorluğu ve Han Hanedanı gibi büyük devletlerin– yerkürenin kara kütlesinin yaklaşık onda birini ve fakat o dönemde yaşayan tüm insanların üçte ikisi ila dörtte üçü arasında bir kısmını oluşturduğunu tahmin ederek aslında daha sağlam bir zemin üzerinden oluruz. Bu sayılar sarsıcı olsa da devletin belirli bir türünün rekabet avantajına dair bir fikir verirler: güçlü çıkarcı seçkinler tarafından bir arada tutulan geniş alanlara yayılmış imparatorluk yapıları. Bir kez daha, tek sonuç bu değildi: Bağımsız şehir devletleri bu imparatorlukların aralarındaki boşluklarda gelişebilirdi ama MÖ. 5. yüzyılda Eski Yunanların başardığı gibi büyük komşularını durdurmayı nadiren başardılar. Çoğu zaman daha büyük devletler tarafından yutuldular; zaman zaman da Roma, Venedik ve Meksika Üçlü İttifakı (Tenochtitlan, Texcoco ve Tlacopan) gibi kendi imparatorluklarını kurdular. Dahası, imparatorluklar zaman zaman yıkılarak yerlerini daha parçalı siyasi çevrelere bıraktılar. Ortaçağ Avrupası bu değişimin özellikle uç bir örneğiydi.[33]

Merkezsizleştirilmiş yönetimler: Örneğin, Ehrenreich, Crumley ve Levy 1995; Blanton 1998. Alıntı: Cohen 1978: 70; ayrıca yaygın hiyerarşi için bkz. Trigger 2003: 668-670. Değerler: Morris 2015: 71-92, özellikle 73-75, 92.

[33] Tahminler: Scheidel 2013, McEvedy ve Jones 1978 ve Cohen 1995: 400'den tahmin edildi. Erken devletin doğası hakkında bkz. İmparatorlukların yapısı ve

Şekil 1.1 Tarım toplumlarının toplumsal yapısının genel biçimi

Bununla birlikte, yeni fetihçi rejimler daha önceki güç ağlarını yeniden sağlamlaştırdıkça, imparatorluğun imparatorluk doğurması daha yaygın bir durumdu. Çok uzun vadede bu, Çin'in giderek daha düzenli hâle gelen "hanedan döngü"lerinden Güneydoğu Asya, Hindistan, Ortadoğu ve Levant, Orta Meksika ve And bölgesinde daha uzun salınımlarla tekrarlanan bir çözülme ve birleşme modeli yarattı. Avrasya bozkırları da güneydeki yerleşik toplumların yarattığı zenginliklerin mahmuzlamasıyla yağmacı akınlara ve fetihlere girişen çok sayıda imparatorluğa ev sahipliği yaptı. Devletler

dünya tarihi için bkz. özellikle Doyle 1986; Eisenstadt 1993; Motyl 2001; Burbank ve Cooper 2010; Leitner 2011; Bang, Bayly ve Scheidel yakında çıkacak; ve Scheidel 2013: 27-30'daki önsöz. Şehir devletleri için bkz. özellikle Hansen 2000 ve çok kısaca Scheidel 2013: 30-32.

zaman içinde büyüdüler. MÖ. 6. yüzyıldan önce dünyadaki en büyük imparatorluklar birkaç yüz bin kilometrekarelik bir alanı kaplıyorlardı. Takip eden 1.700 yıl boyunca ise bu devletlerin en güçlü ardılları rutin olarak bu sınırı büyüklük sırasına göre aştılar ve 13. yüzyılda Moğolların sınırları Orta Avrupa'dan Pasifik'e kadar uzandı. Burada toprak sadece *bir* ölçüttür: Nüfusta uzun vadeli artışı hesaba katarsak, imparatorluk yönetiminin fiili genişlemesinin daha da çarpıcı olduğunu görürüz. Türümüz bugünkünden çok daha çarpıcı bir ölçüde Avrasya'nın ılıman bölgelerinin yanı sıra Orta Amerika ve Güney Amerika'nın kuzeybatısında yoğunlaşmıştı. Buralar imparatorlukların serpildiği yerlerdi: Binlerce yıl boyunca insanlığın büyük bir kısmı bu devlerin gölgesinde yaşadı ve küçük bir azınlık sıradan ölümlülerin çok üstüne yerleşti. Bu, benim "özgün yüzde 1" olarak adlandırdığım, devlet inşası ve emperyal bütünleşmenin harekete geçirdiği siyasi rantları ve ticari kazançları ele geçirmek amacıyla ellerinden geleni yapan rakip ama genellikle iç içe geçmiş seçkin gruplardan oluşan ortamı yarattı.[34] Modern öncesi devlet oluşumu, küçük bir yönetici sınıfı birincil üreticiler kitlesinden ayırdı. Genellikle kendi içlerinde de tabakalaşan bu seçkinler, devletin temel yapıtaşlarını oluşturan yerel toplulukları hem aştılar hem de ortaklaşa denetlediler. Ernest Gellner'in ünlü tasviri bu yapıları rakipsiz bir netlikle yakalar (Şekil 1.1).[35]

Yönetici sınıfın bazı üyeleri, örneğin devlet makamına ya da ilgili rütbelere yükselmiş yerel eşraf, bu topluluklardan gelmiş ya da bu topluluklarda kök salmış olabilirken, yabancı fatihler gibi diğerleri, aslında ayrı bir toplum oluşturacak kadar onlardan kopuk olabiliyorlardı. Bu devletlerde merkezî

[34] Bozkır imparatorlukları ın evrimi için –ki bu çalışmada ilgili veriler bulunmadığı için yer verilmemiştir– bkz. Barfield 1989; Cioffi-Revilla, Rogers, Wilcox ve Alterman 2011; http://nomadicempires.modhist.ox.ac.uk/. Ayrıca büyük ölçekli devlet oluşumundaki rolleri için Turchin 2009'a bakınız. Büyüyen boyut: Taagepera 1978: 120.

[35] Şekil 1.1 Gellner 1983: 9 şekil 1'den Morris 2015'te yeniden üretilmiştir: 66 şek. 3.6.

yönetim modern standartlara vurulduğunda çok sınırlıydı: Nüfusun genelinin indinde devletler onları iç ve dış rakiplerden esirgeyen ve Patricia Crone'un "koruyucu kabuklar" dediği yapılardan fazlası değildi. Ama örgütlü şiddet kullanımındaki üstünlüklerinden yararlanan yöneticiler ve onların temsilcileri, modern toplumlarda mafya örgütlerinin yaptığı gibi halka koruma da sağladılar. Sık sık büyük miktarda despotik güç kullandılar çünkü sivil toplum kurumları, yaşam ve ölüm üzerindeki gücün uygulanması ve mülkiyetin tahsisi de dâhil olmak üzere seçkinlerin eylemlerini kısıtlamak için fazlasıyla zayıftı. Aynı zamanda, bu devletlerin birçoğu altyapı gücünden, topluma nüfuz etme ve siyasaları geniş çapta uygulama kapasitesinden yoksundu. Büyük ölçüde kendi kendilerini yöneten topluluklar, görece küçük ve genellikle uzaklardaki bir merkezî hâkim otorite tarafından gevşek bir şekilde denetleniyorlardı.

Yönetimler doğaları gereği yarı özeldi ve tabi nüfusları denetlemek ve yöneticiler için kaynakları seferber etmek amacıyla çeşitli siyasi, askeri, iktisadi ve ideolojik iktidar sahiplerinin ortaklaşa seçilmesine ve işbirliğine dayanıyorlardı. Çoğu zaman zenginler ile güçlüler arasındaki çatışmaları yönetmeye odaklandıklarından, rakip seçkinler arasındaki dengeleri korumak için ödüller ve şiddet tehditlerinin bir karışımını kullanmaya meyilliydiler. Genellikle kesişen kategoriler olan yöneticiler, onların temsilcileri ve büyük toprak sahipleri, devlet vergileri ve özel kiralar yoluyla hortumlanabilecek artığın sahipliği üzerinde çatışmaya kilitlenmişlerdi. Yerleşik seçkinlerin devlet görevlisi olarak istihdam edilmesi yöneticilerin özerkliğini kısıtlarken, daha düşük statüdeki alt kademe aracılara başvurulması, hâlihazırdaki seçkin çevrelere katılmak için devlet gelirlerini aktarmaya ve görevden elde edilen kazançları özelleştirmeye hevesli yeni seçkin adayları yarattı. Yöneticiler iktidar ve ayrıcalığı devlet hizmetinin şarta bağlı ve geri alınabilir bir işlevi hâline getirmeye çalışırken, onların temsilcileri kendilerinin ve torunlarının çıkarlarının peşinden koştular. Uzun vadede

ikincisi genellikle daha başarılı oldu. Yolsuzluk ve diğer yağma biçimleri yaygındı. Yönetici sınıfın üyeleri makam ve avantaj için rekabet ettiklerinden, makamlardaki bireylerin değişme oranı yüksek olabilirdi ama devlet yapıları başarılı bir şekilde sürdürüldüğü sürece seçkinlerin yönetimi istikrarlı olmaya meyilliydi. Üst sınıflar kendilerini halktan, sık sık doğası gereği savaşçı ve liderleri aşağı tarımsal üreticilerin sömürücüleri olarak tanımlayan yaşam tarzları ve dünya görüşleriyle ayırdılar. Gösterişçi tüketim, iktidar ilişkilerini ortaya koymanın ve pekiştirmenin önemli bir aracı hâline geldi.[36]

Bu temel koşullar, gelir ve servet dağılımını derinden şekillendirdi. Özüne indirgendiğinde, tarih servet edinmenin sadece iki ideal-tipini tanımıştır: yapmak ve almak. Artık üretim, evcilleştirme ve kalıtsal mülkiyet haklarının ortaya çıkışı, kişisel servetlerin yaratılmasının ve korunmasının yolunu döşedi. Uzun vadede, bu sürece neden olan kurumsal uyarlanmalar, teknolojik ilerleme ve iktisadi faaliyetlerin artan ölçeği ve kapsamı, bireysel ya da ailevi servet birikiminin tavanını yükseltti; böylece gelir ve üretken varlıkların dağılımının en azından potansiyel aralığını artırdı. İlkece, rastgele şokların birikimli etkisi bazı haneleri diğerlerinden daha zengin yapmak için yeterli oluyordu: Toprak, çiftlik hayvanları, binalar, kredi ve ticarete yatırılan kaynaklar gibi sermayenin getirisindeki farklılıklar bunu sağlıyordu. Onların talihi döndüğünde, başkaları onların yerini alabiliyordu.

İktisadi gelişmeden kaynaklanıyormuş gibi görünen seçkin altı çevrelerde artan servet eşitsizliğini gösteren muhtemelen en eski ölçülebilir kanıt, birkaç bin yıl önceki antik Mezopotamya'dan gelmektedir. Eski Babil döneminde (MÖ. 2. binyılın ilk yarısında) erkek çocuklar için miras paylarıyla

Genel olarak modern öncesi devletlerin doğası hakkında bkz. özellikle Claessen ve Skalmk 1978b; Gellner 1983: 8-18; Tilly 1985; Giddens 1987: 35-80; Kautsky 1982, özellikle 341-348; Haldon 1993; Sanderson 1999: 99-133; Crone 2003: 35-80 (alıntı: 51); North, Wallis ve Weingast 2009: 30-109 ve Scheidel 2013'te disiplinlerarası bir meta-araştırma: 16-26.

Yeni Babil döneminde (MÖ. 7. yüzyılın sonları ve altıncı yüzyılın büyük bir kısmında, yaklaşık bin yıl sonra) kız çocukları için belgelenmiş çeyizlerin bir örneğinin karşılaştırılması iki önemli farkı ortaya çıkarmaktadır. Buğday ücretlerine dönüştürüldüğünde, ikincisi ilkinden yaklaşık iki kat daha fazladır. Her iki veri kümesi de aynı tabakayı (kent sakinlerini, belki de kent nüfusunun en üst tabakasını) işaret ediyormuş gibi göründüğünden, özellikle erkek çocukların kız çocuklara tercih edilmesini beklediğimiz düşünüldüğünde, bu durum genel olarak daha büyük bir refahı işaret eder. Dahası, çeyizlerin gerçek değerleri de çok daha eşitsiz dağılmıştır. Yeni Babil dönemi alışılmadık derecede dinamik bir iktisadi gelişme dönemi olduğundan, bu karşıtlık belki de en iyi şekilde büyüme ve ticarileşmenin eşitsizleştirici etkisiyle açıklanabilir.[37]

Gelgelelim bu, sadece bu örnekte değil, daha genel hikâyenin ancak bir kısmı olabilir. Modern öncesi devlet oluşumunun az önce özetlediğimiz belirleyici özelliklerinin iktisadi faaliyetleri nasıl kendine özgü şekillerde etkilediğini anlamak kolaydır. Siyasi bütünleşme piyasaların genişlemesine yardımcı olup en azından bazı işlemlerin ve bilgilerin maliyetlerini düşürdü. Modern öncesi yönetimleri genel olarak karakterize eden yaygın güç asimetrileri ise iktisadi aktörler için eşit olmayan bir oyun alanı sağladılar. Kırılgan mülkiyet hakları, yetersiz kolluk, adaletin keyfi uygulanması, devlet görevlilerinin zalimliği ve kişisel ilişkilerin ve zorlayıcı güç kaynaklarına yakınlığın büyük önemi, sonuçları statü piramidinin üst kısımlarında yer alanların ve onlarla kârlı bir şekilde bağlantılı olanların lehine çarpıtması muhtemel etkenler arasındaydı. Bu durum, yönetici sınıfın üyeleri ile onların ortakları için erişilebilir olan çeşitli "alma" biçimleri için daha

Yapıcılar ve alıcılar: Balch 2014. Babil: Jursa 2015 ve kişisel iletişim. Çeyizlerin medyan ve ortalama gerçek değeri yaklaşık %70 ve %130 daha yüksektir ve Gini'ler iki dönem için 0,43 (n = 82) ve 0,55 (n = 84) ya da her veri kümesinden en yüksek aykırı değer çıkarıldığında 0,41 ve 0,49'dur. Yeni Babil iktisadi dinamizmi için bkz. Jursa 2010.

fazla geçerliydi. Yönetime katılım, resmî tazminatlardan, yöneticilerin ve diğer üstlerin lütuflarından ve rüşvet, zimmete para geçirme ve haraç taleplerinden elde edilen gelire erişim ve genellikle vergi ile diğer yükümlülüklerden de muafiyet sağladı. Kıdemli askerî makamlar savaş ganimetlerinden pay almakla ödüllendirilebilirlerdi. Dahası, devlet için doğrudan hizmet etmek bir önkoşul bile değildi. Akrabalık bağları, evlilikler ve makam sahipleriyle kurulan diğer ittifaklar, orantılı faydalar sağlayabiliyordu. Devletin genellikle oldukça sınırlı olan altyapı gücü düşünüldüğünde, kişisel servet ve yerel nüfuz, yalnızca kişinin kendi varlıklarını değil, aynı zamanda arkadaşlarının ve tabiiyetindekilerin varlıklarını da –başka faydalar karşılığında– devletin ya da topluluğun taleplerinden korumayı kolaylaştırdı. Gerekirse vergi kotaları güçsüzlerin üzerine ek yükler bindirilerek karşılanabilirdi.

Bu koşullar altında, siyasi iktidarın maddi kaynakların dağılımı üzerinde büyük bir etki yaratmaması olanaksızdı. Kabileler ya da Büyük Adam kolektifleri gibi daha küçük ve daha az hiyerarşik yönetimlerde, liderlerin statüleri en küçük ölçüde sahip oldukları armağanları tüm toplulukla paylaşma becerilerine ve istekliliklerine bağlıydı. Tarım devletlerinin ve imparatorluklarının yönetici sınıfları ise genellikle daha büyük bir özerklikten yararlandılar. Ara sıra yapılan ve iyi duyurulan cömertlik gösterilerine rağmen, yeniden dağıtım akışı azınlığı çoğunluğun aleyhine daha da zenginleştirerek tersine dönmeye meyilliydi. Seçkinlerin birincil üreticilerin artığına el koyma konusundaki ortak kapasitesi, el konabilecek toplam kaynakların oranını belirledi ve devlet yöneticileriyle çeşitli seçkin gruplar arasındaki güç dengesi, bu kazançların devlet kasası, devlet görevlilerinin özel hesapları ve toprak sahibi ve ticari servet sahibi seçkinlerin mülkleri arasında nasıl paylaştırılacağını belirledi.[38] Modern öncesi devletlerin

[38] Despotik rejimlerdeki regresif dağılım için bkz. örn: 389 ve Boix 2015: 259. Winters 2011 dünya tarihi boyunca oligarşik gücün izini sürmüş ve sıklıkla

kaynakları güç sahibi olanlara yönlendiren aynı özellikleri, gelir ve servetin yoğunlaşması üzerinde güçlü bir denetim mekanizması olarak da hizmet etti. Yağmacılık, özel mülkiyet haklarının hiçe sayılması ve otoritenin keyfi kullanımı servet yaratmaya yardımcı olmakla kalmadı aynı zamanda bu serveti göz açıp kapayıncaya kadar yok edebildi. Devlet makamları, iktidara yakınlık ve yöneticilerin teveccühü, iyi bağlantıları olanları büyük servetlere kavuşturduğu gibi, rakiplerin entrikaları ve yöneticilerin ortaklarının nüfuzunu kırma ve haksız kazançlarını ellerinden alma arzusu da hayatlarını olmasa bile servetlerini kolayca ellerinden alabildi. Özel mülklerin ayakta kalmasını ya da dağılmasını açıklamaya yardımcı olan ailesel demografinin kaprislerine ek olarak, şiddetli yeniden dağıtım, kaynakların seçkin çevreler içinde yoğunlaşmasının derecesini sınırladı.

Uygulamadaysa sonuçlar tarihteki toplumlar arasında büyük çeşitlilik gösterdi. Ortaçağda Memlûklerin Mısırı bu yelpazenin bir ucunda yer alıyordu. Liderliğin babadan oğula geçmediği bu seçkin yabancı fatihler, sık sık ayarlamalara tabi olan iktidar yapısı içindeki konumlarına bağlı olarak devlet sınıfının üyelerine tahsis edilen toprağın denetimini kolektif olarak talep ettiler. Bu durum kaynaklara erişimi kaygan ve öngörülemez hâle getirdi çünkü şiddetli hizipçilik güç odaklarının hızla değişmesine yol açabiliyordu. Yelpazenin diğer ucunda bulunan İlkbahar ve Sonbahar Çini ya da Ortaçağ Avrupası gibi zayıf yöneticilere sahip feodal toplumlar ise lortların kendi varlıkları üzerinde görece güvenli bir denetime sahip olmalarını sağladılar. Aynı durum, aristokratların

servet savunmasına odaklanır (özellikle 20-26). Mütekabiliyet mefhumları esas olarak düşünsel alanda varlığını sürdürmüştür. Claessen ve Skalmk 1978a: 640 tarafından zarif bir şekilde tanımlandı: "İlk devlet, karmaşık, tabakalı bir toplumda toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi için merkezi bir toplumsal-siyasal örgütlenmedir ve en az iki temel tabakaya ya da ortaya çıkan toplumsal sınıflara -yönetenler ve yönetilenler- bölünmüştür; bunların ilişkileri, birincisinin siyasi tahakkümü ve ikincisinin haraç yükümlülükleriyle karakterize edilir ve karşılıklılığın temel ilke olduğu ortak bir ideoloji tarafından meşrulaştırılır."

rejimi kendi çıkarları için ortaklaşa yönettikleri ve özel mülkiyet haklarını korumaya istekli oldukları, son krizlerinden önceki Roma Cumhuriyeti için de geçerliydi. Çoğu modern öncesi toplum ve gelişmekte olan birkaç çağdaş ülke ise özel mülkiyet ilişkilerine zaman zaman şiddetli siyasi müdahaleyi kişisel servete saygıyla birleştirerek bu ideal-tip uçlar arasında yer alagelmiştir. İlerleyen sayfalarda bu ilişkiyi daha ayrıntılı olarak inceleyeceğim.[39]

Siyasi iktidar aracılığıyla elde edilen rantlar düşük gelişmişlik düzeylerindeki yönetimlere özgü değildir. Batı ülkelerindeki düzinelerce aşırı zengin girişimci hakkında kısa süre önce yapılan bir çalışma, bu kişilerin siyasi bağlantılarından nasıl yararlandıklarını, düzenlemelerdeki boşlukları nasıl sömürdüklerini ve piyasanın kusurlarını nasıl kendi çıkarlarına kullandıkları göstermektedir. Bu bakımdan gelişmiş demokratik piyasa ekonomileri ile diğer devlet türleri arasında sadece bir derece farkı vardır. Bazı durumlarda, seçkinlerin servetlerinin ne kadarını iktisadı faaliyetler dışındaki kaynaklardan elde edilen gelirlere borçlu olduklarını tahmin etmek olanaklıdır: MÖ. 2 ve 1. yüzyıllardaki Romalı aristokratların servetlerini yalnızca çiftçilik ve ticaretle elde edemeyecek kadar zengin olduklarını söyleyebiliyorsak, daha yakın tarihlerdeki toplumlar için daha somut dökümlere ulaşmak da mümkün olsa gerektir. Bu kısmın ilerleyen bölümlerinde kısaca ele alacağım *ancien régime* Fransası bunun bir örneğidir. En genel anlamda, geçmişte kişisel siyasi bağlantıların ve iltimasların seçkinlerin servetine bugün gelişmiş ülkelerde olduğundan çok daha büyük bir katkı sağlamış olduğundan şüphe yoktur. Latin Amerika'da ya da Afrika'da rant peşinde koşan seçkinler, küresel tarih açısından geleneksel ve gerçekten de "normal" servet edinme ve yoğunlaştırma stratejileri olarak sayılması gerekenlere biraz daha yaklaşmaktadırlar. Servetlerinin hem

Memlûk Mısırı için, bkz. burada, s. 129; Roma Cumhuriyeti için, burada, s. 114-118 ve bölüm 6, s. 264-65.

yaratılmasının hem de korunmasının kişisel siyasi iktidar ilişkilerine bağlı olması itibarıyla bazı modern öncesi seçkin gruplarına benzeyen çağdaş Rus "oligarklar" da öyledir. Hatırı sayılır bir bağlam çeşitliliğine izin verilse bile Rus kredi kartı kralı Oleg Tinkov'un akranları için yaptığı –"varlıklarının gerçek sahipleri değil, geçici yöneticileriler"- betimlemesi, Eski Roma ve Çin'den erken modern Avrupa monarşilerine kadar birçok öncelinin istikrarsız konumu için de aynı ölçüde geçerlidir.[40] Piketty, 18 ve 19. yüzyılın Avrupası'na özgü çok yüksek servet eşitsizliği düzeylerini, iktisadi büyüme oranlarıyla sermaye getirisi arasındaki büyük farka ("r > g") atıfta bulunarak açıklamanın yollarını aradı. Yatırım stratejileri ya da şansla bağlantılı olarak sermayenin getiri oranına; ölüm oranı ve pariteden kaynaklanan nüfus parametrelerine; tüketim ve tasarrufla ilgili tercihlere ya da dış gelir eklendiğinde üretkenliğe yönelik şokları içeren dinamik modellerde, bu durum başlangıçtaki servet eşitsizliklerini artırmaya meyillidir ve yüksek derecede servet yoğunlaşmasına yol açar. 20. yüzyılın ilk yarısında, sermaye stokuna ve getiri oranına savaş zamanı yıkımı, enflasyon, vergilendirme ve kamulaştırma şeklinde gelen olumsuz şokların serveti ve daha da önemlisi servetten elde edilen net geliri büyük ölçüde azaltmasının aksine, bu kayda değer düzlenme döneminden önceki daha istikrarlı koşullar servet sahiplerinin lehine olmuştur. Sonuç olarak, sermayeden elde edilen gelir toplam gelir içinde o zamandan beri olduğundan daha büyük bir paya sahiptir.

Bu durum daha genel olarak modern öncesi toplumları temsil ediyor muydu? İktisadi büyüme oranı ile sermayenin nominal getirisi (faiz oranları ya da mülk ya da bağışlardan

[40] Girişimciler: Villette ve Vullermot 2009. Roma Cumhuriyeti için bkz. burada, s. 116; Fransa için s. 83-84. Bu etmenleri, ABD ve diğer bazı Anglosakson ülkelerindeki en yüksek gelir paylarının yakın zamandaki yükselişinde vergi indirimlerinin rolünden ayırmak için "kişiselleştirilmiş" siyasi kayırmalardan bahsediyorum ve bu da toplamda varlıklılara fayda sağlamıştır: bkz. burada, bölüm 15, s. 557-560. Alıntı: "FT ile öğle yemeği: Oleg Tinkov," *Financial Times*, 30 Aralık 2015.

elde edilen sabit gelirlerle gösterildiği üzere) arasındaki farkın her zaman son derece büyük olduğu düşünüldüğünde, sermaye sahiplerinin genel olarak daimi bir avantaja sahip olduklarını varsaymak akla yatkındır. Aynı zamanda sermayeye yönelik şokların yoğunluğunun, varlıkların şiddet kullanılarak yeniden dağıtılma olasılığına bağlı olarak önemli ölçüde çeşitlilik göstermesini de bekleyebiliriz. İstikrar zamanlarında otokratik yönetimin keyfi bir şekilde uygulanması, özellikle seçkinlerin servetlerine yönelik güçlü şoklar yaratabilir ve onları yok ettiği kadar sık bir şekilde şişmesine neden olabilir. Bu müdahaleler yalnızca toplumun en üst tabakası tarafından zaten sahiplenilmiş olan varlıkları yeniden dağıttığı sürece, servet dağılımı üzerindeki genel etki nötr olabilirdi. Buna karşın savaş, fetih ya da devletin çöküşünden kaynaklanan şoklar daha az öngörülebilir sonuçlara yol açtı: Askeri başarı, yönetici sınıfı zenginleştirerek galip taraftaki eşitsizliği artırırken, yönetim yapılarının parçalanmasını genellikle genelleştirilmiş düzlenme izledi. Bu ve sonraki bölümlerde bu gelişmelere ilişkin tarihsel kanıtlar sunacağım.

Uzun vadede servet eşitsizliği düzeyleri bu daha istikrarsızlaştırıcı şiddetli kırılmaların meydana gelme sıklığına göre şekillenmiş olmalıdır. Daha önceki gelir dağılımı ve servet birikimi mekanizmaları 18 ve özellikle 19. yüzyılın Avrupası'nda gözlemlenenlerden farklı olduğu ölçüde, bunu emek dışındaki kaynaklardan elde edilen seçkinlerin gelirinin göreceli önemi açısından yapmış olabilirler. Kişisel servetler siyasi rantlara erişime ne kadar bağlıysa, emekten elde edilen gelir de –yolsuzluk, zimmete para geçirme, gasp, askeri yağma, hayırseverlik için rekabet ve rakiplerin varlıklarını ele geçirmeyi emek biçimleri olarak tanımlayabilirsek– daha düzenli ve etkisizleştirilmiş toplumlarda girişimci ya da rantiye sermaye yatırımcıları için olduğundan daha önemli olurdu. Bu bölümün geri kalanında iddia ettiğim gibi, bu tür gelirler seçkinlerin konumunu belirleyen önemli, hatta zaman zaman başlıca etkenler olabilir. Bu durum, özellikle üst sınıfları özel

varlıkların getirilerinden ziyade mal ve emek hizmetlerinin rantları üzerinde devlet destekli hak iddialarına dayanan iptidai devletler için geçerliydi. Bu yetkilendirmeler, sermayeden elde edilen gelirle emekten elde edilen gelir arasındaki geleneksel ayrımı niteler ve bir kez daha özgün "yüzde 1"in yaratılmasında siyasi iktidar ilişkilerinin hayati öneminin altını çizer.[41]

Oldukça eşitlikçi toprak mülkiyeti biçimleri, daha sonra büyük imparatorluklara ev sahipliği yapacak olan bölgelerin çoğunda bir zamanlar yaygındı. Yazılı kaynaklardan bilinen en eski uygarlıklardan biri olan ve 5.000 yıldan daha eskiye dayanan Güneydoğu Mezopotamya'daki Sümerler arasında tarım arazilerinin çoğu, bu arazileri topluluk mülkiyeti olarak işleyen ortakçıların babasoylu aileleri tarafından denetim altında tutulurdu. Bu tür bir mülkiyet Çin'in erken dönemlerinde –MÖ. 2. binyılda Shang ve Batı Zhou dönemlerinde– özel toprak satışlarının kabul edilemez olduğu varsayılan bir zamanda da tipikti. Aztek döneminde Meksika Vadisi'nde çoğu araziye, aile tarlaları ile ortak arazileri birleştiren mülkiyet grupları olan *calpotin* tarafından sahip olunur ve bu araziler onlar tarafından işlenirdi. Bunlardan ilki, aile büyüklüğündeki değişiklikleri hesaba katmak için zaman zaman yeniden yapılandırılırdı. Aynı durum İnkalar döneminde Peru'nun dağlık bölgelerindeki *ayllukuna* için de geçerliydi. Bu içevlilik grupları, farklı rakımlardaki parselleri tek tek üye ailelere tahsis ettiler ve adil bir dağılım sağlamak için parselleri düzenli olarak uyarladılar. Bu gibi düzenlemeler, toprağın yoğunlaşmasını ve ticari olarak sömürülmesini bir noktaya kadar kısıtladı.

Bununla birlikte zamanla sermaye sahipleri toprak edin-

[41] Sermaye getirilerinin ve bu getiriler üzerindeki şokların rolü için özellikle Piketty ve Saez 2014'teki özlü açıklamalara bakınız: 841-842; Piketty 2015b: 73-78 ve daha genel olarak Piketty 2014: 164-208. Tartışma için bkz. burada, bölüm 15, s. 553-568.

dikçe ve siyasi liderler hâlihazırdaki mülklerin üzerine haraç yapıları da ekledikçe eşitsizlik büyüdü. Sümerlerin kayıtları MÖ. 3. binyıl boyunca genişlediğinde, büyük miktarda toprağı elinde tutan ve kendi kurumsal işgücüyle işleyen tapınaklarla ve bir şekilde daha büyük mülkler edinmiş olan soylularla karşılaşıyoruz. Ata topraklarının özelleştirilmesi, grubun diğer üyeleri de bunu kabul ettiği sürece olanaklıydı. Borç, gelir fazlasını ek araziye dönüştürmek için güçlü bir araç görevi gördü: Üçte bire varan yüksek yıllık faiz oranları, kredi alan geleneksel mülk sahiplerini sık sık mülklerini alacaklılara devretmeye zorladı, hatta kendilerini teminat olarak göstermişlerse onları köleliğe mahkûm da edebiliyordu. Bu süreç hem büyük malikâneler hem de bunları işleyecek topraksız bir işgücü yarattı. Alacaklılar, başkalarına borç verdikleri harcanabilir kaynakların bir kısmını kendi iktisadi varlıklarının yönetiminden elde etmiş olsalar da siyasi rantlar da onlara bu stratejiyi sürdürme olanağı sağlamada önemli bir rol oynamış olabilir. Özelleştirme, toprak sahiplerinin tebaasına ve destekçilerine karşı geleneksel toplumsal yükümlülüklerini azalttı: Özel mülkiyete ne kadar maliyetsiz toplumsal sorumluluk yüklenirse, topraklar yatırımcılar için o kadar cazip hâle gelirdi. Sermaye sahiplerinin işgücü gereksinimlerini karşılamak için ortakçılar ve borç senetçileri gibi çeşitli toplumsal statüler geliştirildi ve daha ilkel bir tabiiyet türü olan kölelik de bu karışıma eklendi. Benzer süreçler, 4.000 yıl sonra ama karşılaştırılabilir bir toplumsal-iktisadi gelişme düzeyinde, kırsal borcun ve topraksız serflere ve kölelere başvurmanın artan eşitsizliği sürdürdüğü Aztekler arasında da gözlemlenebilecekti.[42] Devlet yöneticilerinin uygulamaları, çöreklenmenin hem bir modelini hem de sık sık araçlarını sağladı. Sümer kralları kendileri ve ortakları için toprak elde etmenin yollarını ara-

Hudson 1996b: 34-35, 46-49; 1996c: 299, 303; Trigger 2003: 316-321, 333; Flannery ve Marcus 2012: 500-501, 515-516. Sümer deneyimine, bu süreçlerin günümüze ulaşan en eski örneğini temsil ettiği için, burada en yüksek mevki verildi.

dılar ve varlıklarını denetimleri altında tutmak için tapınak mülklerinin idaresine bizzat dâhil oldular. Tapınak yöneticileri kurumsal varlıkların yönetimiyle kendi varlıklarının yönetimini iç içe geçirdiler. Rüşvet, yolsuzluk ve zor kullanma o zamana kadar iyice kurumlaşmış el koyma yöntemleriydi. MÖ. 24. yüzyılda Lagaş kentinde bulunan Sümer çivi yazısı kayıtları, yerel kralların ve kraliçelerin tapınak arazilerine ve bunlara bağlı işçilere el koyduğunu; aristokratların yüksek faizli kredilere el koyarak arazi edindiğini; memurların tekneler ve balıkçılık alanları gibi devlet varlıklarını kötüye kullandığını, cenaze törenleri ve yün kırkma gibi temel hizmetler için fazla ücret aldıklarını, işçilerden ücretlerini esirgediklerini ve genel olarak yolsuzluk ve rüşvetle ceplerini doldurduklarını; zenginlerin yoksulların havuzlarından balık çaldıklarını ortaya koymaktadır. Bu iddialardan bazılarının haklılığı ne olursa olsun genel izlenim, iktidarın kişisel çıkarlar için kullanılmasıyla desteklenen çöreklenme ve zenginleşmeyi teşvik eden belirli bir yönetim türünün ortaya çıktığı yönündedir. Erken dönemlerden itibaren, özel servetin sürekli olarak seçkinler tarafından edinilip onların elinde yoğunlaşması, vergi ödemesi ve devlet için emek hizmeti vermesi beklenen birincil üreticileri yağmacı borç verenlerden ve otoriter toprak sahiplerinden koruması gereken yöneticilerde endişe yarattı. MÖ. 3. binyılın ortalarından 2. binyılın ortalarına kadar Mezopotamya kralları özel sermayenin ilerleyişini yavaşlatmak amacıyla düzenli olarak borçların iptal edilmesine karar verdiler. Hepimizin bildiği gibi bu, kaybetmeye mahkûm oldukları bir savaştı.[43]

Bu gerilimlerin anlamlı bir örneği, MÖ. 15. yüzyılda Hititçeye çevrilen bir Hurri miti olan "Azat Şarkısı"nda bulunabilir. Bu mitte Hurrilerin hava tanrısı Tessub, (Kuzeybatı Suriye'de bulunan) Ebla kent meclisinde borçlu kılığında, muhtaç ve "kurumuş" bir hâlde zuhur eder. Kral Megi, borçlu

Hudson 1996a: 12-13, 16; Flannery ve Marcus 2012: 474-502, özellikle Lagaş üzerine 489-491. Borç erteleme için bkz. burada, bölüm 12, s. 487-88.

kölelerin azat edilmesi konusunda kentin güçlü ileri gelenleriyle çatışmaktadır; bu, ilahi buyruğun gerektirdiği bir önlemdir ama seçkinler meclisinde fikirleri değiştiren yetenekli bir hatip olan Zazalla buna karşı çıkar. Onun etkisiyle meclis üyeleri, Tessub'a borçluysa altın ve gümüş, teni kuruduysa yağ, üşüyorsa yakıt hediye ederler ama Megi'nin istekleri doğrultusunda köleleştirilmiş borçluları serbest bırakmayı reddeder:

> Ama biz [köleleri] serbest bırakmayacağız. Senin ruhunda bir sevinç olmayacak, ey Megi.
>
> Borçluları esaret altında tutmanın gerekliliğinden söz ediyorlar, çünkü
>
> Onları salıverecek olursak, bize kim yemek verir? Bir yandan onlar bizim sakilerimizdir; diğer yandan bize (yemek) sunarlar. Onlar bizim aşçılarımızdır ve bizim için bulaşık yıkarlar.

Megi onların inatçılığı karşısında gözyaşlarına boğulur ve kendi köleleri üzerindeki her türlü hak iddiasından vazgeçer. Metin sona ermeden hemen önce, Tessub diğer borçların ödenmesi hâlinde ilahi ödüller vadeder ve ödenmemesi hâlinde şiddetli bir ceza tehdidinde bulunur.[44]

Bu gibi anlatılar, seçkin ayrıcalıkları ve el koyma karşısında kraliyetin gücünün sınırlarını ortaya koymaktadır. Eski Yakındoğu kentlerinin kralları da yerel tapınaklar ve diğer nüfuzlu seçmenlerle rekabet içinde kendi varlıklarını genişletirken dikkatli davranmak zorundaydılar. Bir noktaya kadar, dengeleme ve bu rejimlerin çoğunun görece mütevazı ölçeği, eşitlik bozucu müdahalenin derecesi üzerinde bir denetim işlevi görüyordu. Bununla beraber büyük ölçekli fetihler bu denklemi önemli ölçüde değiştirdi. Rakip rejimlerin ve bölgelerin şiddet yoluyla ele geçirilmesi, daha açık bir yağmaya ve geleneksel yerel kısıtlamalar tarafından engellenmeyen zenginlik birikimine kapı

[44] Ebla: Hoffner 1998: 65-80, özellikle 73-77. Alıntılar: 75 paragraf 46, 48. Hurriler kuzey Mezopotamya'da, Hititler ise Anadolu'da konumlanmıştı.

araladı. Mevcut rejimlerin daha büyük yapılarda toplanması yeni hiyerarşi kademeleri yarattı ve en tepedekilerin daha geniş bir kaynak tabanından elde edilen artığa erişmesini sağladı ki bu gelişmelerin en üst gelir ve servet paylarını artırarak genel eşitsizliği yoğunlaştırmaması olanaksızdı.

Geniş çaplı fetihlerle devlet kurmanın eşitsizleştirici etkileri, MÖ. 24 ile 22. yüzyıllar arasında Akad Krallığı örneğinde açıkça görülebilmektedir. İmparatorluğu yalnızca büyüklük açısından değil, aynı zamanda çok etnikli heterojenlik, asimetrik merkez-çevre ilişkileri ve yerel ayrım ve hiyerarşi gelenekleri açısından da tanımlarsak, tarihteki ilk "gerçek" imparatorluk olarak kabul edilen bu krallık, Suriye'nin kuzeyinden İran'ın batısına kadar çeşitli toplumlara hükmetti. Bu eşi benzeri görülmemiş genişleme, Akad yöneticilerini sadece tanrısal bir rütbe edinmeye değil –yaşayan metinler, imparatorluğun kurucusu Sargon'un oğlu ve halefi Rimuş'un "kendisini tanrılar arasında saydığını" ve yeğeni Naram-Sin'in "kentinin halkının ondan kentleri Agade'nin tanrısı olmasını istediğini . ve Agade'de onun tapınağını inşa ettiklerini" beyan ettiğini ilan etti– aynı zamanda varlıkları geniş ölçekte ele geçirmeye ve yeniden dağıtmaya teşvik etti. Yerel şehir devleti krallarının yerini Akad valileri aldı ve büyük miktarda toprak yeni yöneticilerin ve onların kıdemli temsilcilerinin eline geçti. En verimli tarım arazilerinin çoğu tapınakların elinde olduğundan, yöneticiler ya bu arazilere el koydurdular ya da akrabalarını ve memurlarını bu kaynakların denetimini üstlenmeleri için tapınaklara rahip olarak atadılar. Bu uzak diyarın iç bölünmelerini aşan yeni bir imparatorluk yönetici sınıfı, elinde büyük mülkler biriktirdi. Yetkililere teslim edilen el konmuş topraklar, onları desteklemek ve bazıları "seçkinler" olarak bilinen kendi tabiiyetindekileri ve astlarını ödüllendirmek için kullanıldı. Daha sonraki gelenekler "bozkırdaki tarım arazilerini parselleyen kâtiplerden" nefret edildiğini ifade ederler. Devlet ihsanlarından yararlananlar, özel araziler satın alarak varlıklarını daha da arttırdılar.

Bazı Akad kayıtları seçkinlerin servetinin büyümesi hakkında ayrıntılı betimlemeler sunar. Tanrı-kral Naram-Sin'in *majordomo*'su [kahyası] Yetib-Mer, imparatorluğun farklı bölgelerinde yaklaşık 2.500 dönüm araziye sahipti. MÖ. 23. yüzyılın sonlarında önemli bir kişi olan Mesag, 3.000 dönümden fazla araziyi elinde tutuyordu: Arazinin üçte biri kendi geçimi için ihsan edilmiş ve geri kalanı için kullanım hakları satın alınmıştı. Mülkiyeti daha alt düzeydeki yöneticilere, zanaatkârlara ve diğer tabiiyetindekilere parsellenmişti. Bunlardan sadece birkaçı 90 dönümü aşan büyük tahsisler aldılar. Aslında çoğu, çok daha küçük arazilerle yetinmek zorundaydı. Maddi kaynaklara erişim böylece devlet sınıfları arasında keskin bir şekilde derecelendirildi. Varlıkların yerleşik mülkiyet kalıplarına çok az saygı gösterilerek yeniden tahsis edilebilmesiyle birleştiğinde, üretken kaynakların imparatorluk tarafından birleştirilmesi, küçük bir iktidar seçkinlerine orantısız bir şekilde fayda sağlayan bir "kazanan her şeyi alır" ortamı yarattı. Önde gelen bir uzmana göre, "Akadlı yönetici seçkinler, kendilerinden önceki Sümer ileri gelenlerinin bildiğinden çok daha fazla kaynağa sahipti."[45] İmparatorluk inşası, gelir ve servet dağılımını, iktisadi faaliyetin getirileriyle ilgisi olmayan şekillerde etkileme potansiyeline sahipti ve maddi eşitsizliği güç ilişkilerinin temelde yeniden yapılandırılmasının bir yan ürününe dönüştürdü. Büyük ölçekte siyasi birleşme, işlem maliyetlerini düşürerek, üst düzey mallara ve hizmetlere olan talebi artırarak ve girişimcilerin çıkar amaçlı kurulan alım-satım ağlarından faydalanmalarını sağlayarak ticari faaliyetler için genel koşulları iyileştirebilir ve böylece sermaye sahipleriyle diğerleri arasındaki uçurumu genişletebilir. Özellikle büyük şehirlerde olmak üzere kentsel

Foster 2016: 40, 43, 56, 62, 72, 90, 92; ayrıca Hudson 1996c: 300. Alıntılar: Foster 2016: 8 (Rimuş), 13 (Naram-Sin), 40 (kâtipler), 43 (seçkinler). Akad İmparatorluğu'nun çöküşü için bkz. burada, bölüm 9, s. 387. Sonraki imparatorluk oluşumlarında, başkentlerdeki seçkinler ve devlet personeli orantısız bir şekilde yararlandı: Örneğin, Yoffee 1988: 49-52.

büyümeyi mahmuzlayarak maddi dengesizlikleri daha da kötüleştirdi. Ayrıca, merkezi otoritelerle ittifak hâlinde olan varlıklı seçkinleri halkın taleplerinden ve beklentilerinden koruyarak kişisel kazanç peşinde daha serbest hareket edebilmelerini sağladı. Diğerlerinin yanı sıra tüm bu etkenler de gelir ve servetin yoğunlaşmasına yardımcı oldu.

Ama imparatorluk eşitsizliği çok daha doğrudan bir biçimde de şekillendirdi. Maddi kaynakların devlet eliyle siyasi seçkinlere ve idari personele tahsis edilmesi, siyasi eşitsizliği gelir ve servet eşitsizliğine dönüştürdü. Bu tahsis, iktisadi alandaki güç asimetrilerini doğrudan ve anında yeniden üretti. Modern öncesi devletlerde yönetimin yetki devrine dayalı doğası, yöneticilerin kazanımlarını kendi temsilcilerinin ve destekçilerinin yanı sıra önceden var olan seçkinlerle de paylaşmalarını gerektiriyordu. Bu bağlamda, üretim fazlası üzerindeki hak iddiaları, üretken varlıklar üzerindeki resmi mülkiyet haklarından daha önemli olabiliyordu. Bu durum özellikle emek hizmetlerinin devletin ve seçkinlerin gelirlerinin önemli bir bileşenini temsil ettiği toplumlar için geçerliydi. Bu konuda İnka İmparatorluğu'ndaki angarya düzenlemeleri tarihte kaydedilen en kapsamlı düzenlemeler arasındaydı ama zorla çalıştırma Mısır, Yakındoğu, Çin ve Mezoamerika'da da yaygındı. Hawaiili şefler, Akad'ın kralları ve Cuzco'nun tanrı-kralları, Mısır Firavunları ve Zhou imparatorları, Ortaçağ Avrupası'nın kralları ve Yeni Dünya'da V. Charles tarafından dağıtılan toprak ihsanları, önemli ortakları ödüllendirmenin neredeyse evrensel bir yoluydu. Bu kayırmacılık, mülkleri ilk hak sahiplerinin aileleri içinde kalıtsal hâle getirme ve sonunda özel mülkiyete dönüştürme girişimleri, kurulan düzenin neredeyse kaçınılmaz bir sonucuydu. Ama bu dönüşümler başarıyla gerçekleştirildiklerinde bile, siyasi alanda ortaya çıkan maddi eşitsizliği sürdürmekten ve pekiştirmekten başka bir işe yaramadılar.

Toprak ve işgücü ihsanlarının yanı sıra devlet gelirlerinin toplanmasına katılım da seçkinlerin iktidarı kullanarak

zenginleşmesinin bir diğer önemli yoluydu. Bu süreç o kadar iyi kanıtlanmıştır ki uzun bir kitap bu konuya ayrılabilir ve aslında ayrılmalıdır. Fakat daha az bilinen bir örnek vermek gerekirse, erken modern dönemde Batı Afrika'daki büyük bir Yoruba devleti olan Oyo İmparatorluğu'nda, küçük krallar ve alt şefler başkentteki yıllık festivalde bir araya gelmeden önce yerel haraç toplama merkezlerinde toplanırlardı. Börülce kabukları, çiftlik hayvanları, et, un ve inşaat malzemeleri şeklindeki haraçlar, belirli haraç veren gruplar için hamilik yapmak üzere atanan ve zahmetleri karşılığında gelirden pay almaya hak kazanan memurların aracılığıyla krala sunulurdu. Resmî yetkilendirmelerin genellikle mali temsilcilerin hizmetlerinden elde ettikleri kişisel gelirin sadece mütevazı bir kısmını oluşturduğunu hepimiz zaten biliyoruz.[46] Orta Babil dönemine gelindiğinde, 3.000 yıldan daha uzun bir süre önce, yüzyıllar boyunca birbirini izleyen imparatorluk rejimlerine maruz kalmak Mezopotamya sakinlerine önemli bir ders vermişti: "Kral, servetin yanında yürüdüğü kişidir." Bilmedikleri ama öğrendiklerinde muhtemelen pek de şaşırmayacakları şeyse bunun binlerce yıl daha ve dünyanın her yerinde geçerli olacağıydı. Şiddet içeren yağmacılık ve siyasi tercihler, artık üretim ve kalıtsal olarak aktarılabilen varlıklardan kaynaklanan gelir ve servet eşitsizliklerini büyük ölçüde tamamladı ve güçlendirdi. Özgün "yüzde 1"i ortaya çıkaran, bu iktisadi ve siyasi gelişmeler arasındaki etkileşimdi. Burada sözü Bruce Trigger'a ve onun Azteklerin *pipiltin*'ine ilişkin özlü betimlemesine bırakmak gerekiyor:

> Pamuklu giysiler, sandaletler, tüy işlemeler ve yeşim taşından süs eşyaları giyer, iki katlı taş evlerde yaşar, kurban eti yer, halka açık yerlerde çikolata ve alkollü içecekler (ölçülü olmak kaydıyla) içer, cariyeler tutar, kraliyet sarayına iste-

Trigger 2003: 375-394 bu özellikleri çeşitli erken uygarlıklarda incelemektedir. Oyo için bkz. 393. Yun-Casalilla ve O'Brien 2012 ile Monson ve Scheidel 2015'teki katkılar dünya tarihindeki mali rejimlere dair geniş bir genel bakış sunar.

dikleri zaman girer, sarayın yemekhanesinde yemek yiyebilir ve halka açık ayinlerde özel danslar yaparlardı. Vergi ödemezlerdi.[47]

Özetle bu, modern öncesi eşitsizliğin kamusal yüzüydü. Sadece yamyamlık eğilimleri sayesinde bu seçkinler, kendi sınıflarına özgü insan teri ve emeğinin metaforik tüketimini alışılmadık derecede gerçek düzeylere çıkardılar. İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde, çok zenginler gerçekten de "sizden ve benden farklıydı". Daha doğrusu, daha sıradan atalarımızdan farklıydılar. Maddi eşitsizlik insan bedenini bile şekillendirmiş olabilir. 18 ve 19. yüzyıllarda tıp alanında meydana gelen ilerlemeler zenginlerin daha uzun bir yaşam ve uzuvlar satın almasını nihayet olanaklı kıldığında, İngiliz üst sınıflarının bodur kitlelere tepeden bakmaya başlaması bu konuda meşhur bir örnektir. Kusursuz olmaktan (çok) uzak olan veri kümelerine güvenilecekse, bu tür eşitsizlikler zaman içinde pekâlâ çok daha geriye uzanıyor olabilir. Mısır firavunları ve Bronz Çağı'nın Yunanistanı'nın Mikenli seçkinleri, sıradan insanlardan gözle görülür şekilde daha uzun boyluydular. Yoğun tabakalaşmanın hâkim olduğu bazı toplumların iskelet kayıtları, daha az tabakalaşmış toplumlara kıyasla beden boyunda daha büyük bir dağılım göstermektedir. Son olarak ve Darwinci bir bakış açısıyla en önemlisi, maddi eşitsizlik rutin olarak, seçkinler haremler oluşturup düzinelerce çocuk doğurdukça, abartılı üreme eşitsizliğine dönüştü.[48] Modern öncesi toplumlardaki gelir ve servet eşitsizliğinin derecesi yalnızca iyi bağlantıları olan seçkinlerin açgözlülüğü tarafından belirlenmedi, bundan kuşku yok. Mirasların ve çeyizlerin tabi seçkin çevrelerde dağılımına dair daha önce değindiğimiz eski Babil kanıtları, iktisadi büyümeye ve ticarileşmeye

İlk alıntı, Orta Babil dilinde yazılmış bir metin olan "Babil Teodisesi"nden alındı: Oshima 2014: 167, satır 282, ikincisi ise Trigger 2003: 150-151'den alındı. Alıntı: Fitzgerald 1926. Boy eşitsizliği için bkz. Boix ve Rosenbluth 2014: 11-14, tekrar Boix 2015: 188-194; ve ayrıca bkz. Payne 2016: 519-520. Scheidel 2009b dünya tarihi boyunca üreme eşitsizliğini araştırır.

tepki olarak artan eşitsizliklere dair zayıf da olsa bir bakış atmamız sağlamaktadır. Sonraki bölümde ve Dokuzuncu Bölümde Avrupa'nın ve Kuzey Afrika'nın farklı bölgelerinde Roma egemenliği dönemi öncesinde, sırasında ve sonrasında evlerin büyüklüklerine dair arkeolojik birtakım veriler sunarak, kentli halk arasındaki tüketim eşitsizliğinde önemli farklılıklar olduğunu ortaya koyacağım. Yine de özellikle mezarlıklardan ek malzemeler elde edilebileceğinden şüphe yoksa da modern öncesi dönemin çoğu için genel nüfustaki gelir ve servet dağılımı hakkında anlamlı bilgiler toplamanın olanaksız olmasa bile zor olduğunu belirtmek gerekiyor.[49]

Ama benim varlıklılara odaklanmamın başlıca nedeni pragmatik değil. Üçüncü Bölümde ve ekte göreceğimiz gibi, bir dizi örnekte toplumsal tablolar ya da nüfus sayımı kayıtları, en azından çok kaba hatlarıyla, eski çağlardan modern sömürge dönemine kadar belirli toplumlardaki maddi kaynakların dağılımını izlemeyi mümkün kılmaktadır. Bu tahminlere dayanarak çizebileceğimiz Lorenz eğrilerinin çoğu, hilalden ziyade hokey sopasına benzeyecek ve seçkin bir azınlıkla temel geçim düzeyinde ya da çok uzağında olmayan büyük bir çoğunluk arasındaki keskin eşitsizlikleri işaret edecektir. Üçüncü ve Altıncı Bölümlerde tekrar değineceğim Eski Yunanlar ve Kuzey Amerika'nın sömürge yerleşimcileri gibi birkaç istisna dışında, devlet düzeyinde yönetimlerde örgütlenmiş tarım toplumları genellikle kaynakları seçkinlerin zenginliğini dengeleyebilecek güçlü orta sınıflardan yoksunlardı. Sırf bu nedenle bile, eşitsizlikteki çeşitlilik büyük ölçüde varlıklıların kaynaklarda ne kadar pay sahibi olduklarına bağlıydı.[50]

Son olarak, çok sayıda aşırı yoksul bireyin ortaya çıkması da genel eşitsizliği artırdı. Birçok modern öncesi toplumda,

[49] Bkz. burada, s. 83-84 (Babilliler), s. 76-77, ve bölüm 9, s. 368-71 (barınma).

[50] Bkz. burada, ek, s. 599-602 (dağılımlar), bölüm 6, s. 266-80 (Yunanlar), bölüm 3, s. 108 (Amerika). Lorenz eğrisi, belirli bir nüfus içindeki varlıkların dağılımını çizmek için kullanılan bir grafiktir. Birkaç üye arasındaki güçlü yoğunlaşma, eğrinin sağ ucunun keskin bir şekilde yükselmesine neden olur.

yabancıların köleleştirilmesi ya da sürgüne gönderilmesi bu amaçla kullanılabilen çok güçlü bir araçtı. Bereketli Hilal'deki Yeni Asur İmparatorluğu, çoğunlukla boyun eğdirdiği çevre bölgelerden Kuzeydoğu Mezopotamya'daki merkezine kitlesel zorunlu iskân uygulamasıyla ün salmıştı. Nitekim III. Tiglath-Pileser (MÖ. 745-727) döneminde imparatorluğun genişlemesi ve güçlenmesi ivme kazandığında bu büyük çaplı nakiller başladı. Eski kayıtlar üzerinde yapılan bir araştırma, 1.210.928 sürgünü içeren bu tür 43 vakanın yanı sıra sayıları hiç bilinmeyen ya da sadece kısmen bilinen 100'den fazla sürgün daha belirlemiştir. Bildirilen sayıların güvenilirliği şüpheli olsa da ve tüm nüfusun yerinden edildiğine dair iddialara –"ülkesinin insanlarını, erkek ve kadın, küçük ve büyük, istisnasız dışarı çıkardım, onları ganimet olarak aldım"– ihtiyatla yaklaşılması gerekse de bu uygulamanın birikimli etkisi muazzamdı.

Takip eden yüzyıl boyunca, sürgün edilenlerin devam eden akını Asur krallarının birkaç başkent inşa etmesine, buraları nüfuslandırmasına ve tedarik etmesine izin verdi. Krallığın kahramanlıklarını yücelten taş kabartmalar, sürgünlerin bu şehirlere yanlarında sadece bir heybe ya da çuval gibi çok az kişisel eşyayla geldiklerini tasvir etmektedir. Bu sürgünler eski varlıklarından mahrum bırakıldıklarından, çoğu tanımadıkları bu topraklarda açlık sınırında yaşamaya mahkûm oldu. Hatta imparatorluk gücünün zirvesine ulaştığında durumları daha da kötüleşmiş olabilir. Uzun bir süre boyunca, kayıtlarda, yeniden yerleştirilen tebaanın yerli nüfustan resmî olarak ayrıldığına dair hiçbir işaret yoktu. Aksine, "Asurlularla birlikte sayıldılar" deniyordu. Bu ifade, Asur fetihlerinin son aşamasında, büyük zaferlerin ve devam eden genişlemenin Asurlularda üstünlük duygusunu kabarttığı MÖ. yaklaşık 705 ile 627 arasında ortadan kalktı. Sürgünler zorunlu işçi statüsüne indirgendiler ve büyük bayındırlık projelerinde istihdam edildiler.

Zorunlu göç sadece yoksulların sayısını artırmakla kalmadı aynı zamanda üst sınıfın servetine ve gelirine de katkıda bulun-

du. Birçok metinde savaş esirlerinin sarayda ve tapınaklarda dağıtıldığından bahseder. Büyük fatihlerin sonuncusu olan Kral Asurbanipal (MÖ. 668-627) Elam'dan (günümüzde İran'ın güneybatısındaki Huzistan'da) çok sayıda sürgün getirdiğinde, "en seçkinleri tanrılarıma sundum; . . . askerleri . . . kraliyet orduma kattım; . . . geri kalanları başkentler, büyük ibadethaneler, memurlarım, soylularım ve tüm ordugâhım arasında koyun gibi paylaştırdım" demişti. Tahsis edilen esirler, memurlara da verilen tarla ve meyve bahçelerinde çalıştırılırken, diğerleri kraliyet topraklarına yerleştirildiler. Büyük çapta uygulanan bu düzenlemeler aynı anda hem düşük gelirli ve servetsiz işçilerin nüfus içindeki payını artırdı hem de en tepedekilerin gelirini yükseltti. Bu bileşimin genel eşitsizliği daha da kötüleştirmesi kaçınılmazdı.[51]

Kölelik de benzer sonuçlar üretti. Yabancıların köleleştirilmesi, sadece Kuzeybatı Pasifik'in sucul toplayıcıları arasında değil, ayrıca çok çeşitli kabile grupları arasında da, küçük boyutlu ve düşük ya da orta karmaşıklıktaki toplayıcı toplumlarda önemli düzeyde eşitsizlik yaratabilen birkaç mekanizmadan biriydi. Yine de köle emeğinin kullanımının yeni zirvelere ulaşması için evcilleştirme ve devlet gerekliydi. Roma Cumhuriyeti döneminde İtalya yarımadasına birkaç milyon köle girdi. Bu kölelerin çoğu zenginler tarafından satın alınarak onların malikânelerinde, atölyelerinde ve tarlalarında çalıştırıldı. Bundan 2.000 yıl sonra 19. yüzyılda, bugün Nijerya'da bulunan cihatçı Sokoto Halifeliği, "tuhaf kurum"un Eski Güney'de [ABD'nin güney eyaletleri] maddi eşitsizliği artırdığı sırada, siyasi ve askeri seçkinlerine muazzam sayıda savaş esiri tahsis edecekti.[52]

[51] Oded 1979: 19, 21-22, 28, 35, 60, 78-79, 81-91, 112-113. Ayrıca bakınız burada, bölüm 6, s. 282.
Kölelikle ilgili olarak, köle kılma ve edinmenin farklı biçimleri hakkında özellikle Patterson 1982: 105-171'e, küresel tarihte kölelik için Miller 2012'ye ve köleliğin küresel tarihi için Zeuske 2013'e bakınız. Roma için bakınız Scheidel 2005a; Sokoto için Lovejoy 2011; ve ABD için, burada, s. 164.

2
Eşitsizlik İmparatorlukları

Eşitsizleşmenin birçok babası vardı. Üretken değerlerin doğası ve bunların gelecek kuşaklara aktarılma biçimi, geçimlik üretimin ötesinde kalan artık üretimin boyutu ve ticari faaliyetin göreli önemiyle emek arzı ve talebi, maddi kaynakların dağılımını belirleyecek şekilde, karmaşık ve sürekli değişen yollardan etkileşime girdi. Bu etkileşime aracılık eden kurumlar, temellerini son kertede seferber olma ve şiddet kullanma kapasitesinde bulan siyasi ve askeri güç kullanımına, baskılara ve şoklara karşı son derece duyarlıydılar. Bu itibarla, istikrarlı ve dikey hiyerarşilerle karakterize olan ve enerji kaynaklarına sahip olma, kentleşme, bilgi işleme ve askeri kabiliyetler gibi temel toplumsal gelişme endekslerinde –en azından sanayi öncesi toplumların standartlarına göre– yüksek puan alan, engin topraklara sahip uzun ömürlü tarım imparatorlukları, büyük çaplı şiddet olaylarından görece iyi korunan ortamlarda hüküm süren eşitsizlik dinamikleri hakkında bize en iyi bilgileri sağlıyorlar. Bu son açıdan bu imparatorluklar, daha önce benzeri görülmemiş bir iktisadi ve kültürel dönüşüm dönemi olan 19. yüzyılın görece barışçıl Batı dünyasına benziyorlardı. Eski imparatorluklar ile sanayileşen toplumların gelir ve servet eşitsizliği açısından çok benzer sonuçlarla karşı karşıya kaldıklarını ilerleyen sayfalarda göreceğiz. Aralarında 1.500 yıl ya da daha uzun bir süre bulunan ve ortak bir düzen, istikrar ve devlet himayesinde kalkınma deneyiminin ötesinde çok az ortak noktası olan uygarlıklar, maddi kaynakların dağılımında çarpıcı eşitsizlikler sergilediler. Zaman içinde ve iktisadi kalkınmanın farklı aşamalarında büyük ve

şiddetli kırılma anlarının olmaması, yüksek eşitsizliğin hayati bir önkoşulu olagelmiştir.[1]

Bu öncülleri örneklendirmek üzere burada iki vaka çalışması sunuyorum: gücünün zirvesindeyken dünyadaki tüm insanların yaklaşık dörtte birinin yaşadığı Han ve Roma İmparatorlukları. Eski Roma, zenginliğin her şeyden önce toprak edinmeyle yaratıldığı bir mülkiyet imparatorluğu olarak nitelendirilirken, Çin, zenginliğini özel yatırımlardan ziyade memuriyetten elde etti. Fakat bu karşıtlık abartılmış gibi görünmektedir. Nitekim her iki ortamda da siyasi iktidar, iktisadi faaliyetle ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmişti ve maddi eşitsizliğin güçlü bir belirleyicisi olan hayati bir gelir ve servet kaynağıydı.[2]

1. Erken Çin

Daha önceki "Savaşan Devletler"i birleştiren ilk imparatorluk olan kısa ömürlü Qin İmparatorluğu'nun izinden giden ve dört yüzyılı aşkın bir süre (MÖ. 206'dan MS. 220'ye kadar) hüküm süren Han yönetimi, epey istikrarlı bir dünya imparatorluğunda gelir ve servet yoğunlaşmasının dinamikleri –yöneticiler ile seçkinler arasında toprağı, artığı ve kırsal işgücünü kimin denetleyeceği konusundaki çatışmalar ve büyük servetler yaratan ve yok eden iktisadi ve siyasi güçler– hakkında çok sayıda kanıt sunmaktadır. Çiftçiliğin ticarileştirilmesi etkenlerden biriydi: Beşinci Han imparatoru Wendi (MÖ. 180-157) dönemine tarihlenen bir kaynağa bakılırsa yüksek faiz oranlarıyla borç para almak zorunda kalan küçük

Morris 2010 ve 2013'te tarım imparatorluklarında görece yüksek toplumsal kalkınma düzeyleri gözlemler. Hem nominal hem de reel anlamda sanayi öncesi ve erken sanayi eşitsizliğinin eşdeğerliği için bkz. burada, s. 155 ve ek, s. 609-10. Wood 2003: 26-32 bu ideal tip karşıtlığını önerir. Aralarındaki yakınsak gelişmeler ve benzerlikler için bkz. Scheidel 2009a; Bang ve Turner 2015. Scheidel 2016'da bu iki imparatorluktaki eşitsizliğe dair çok daha detaylı bir tartışma sunuyorum.

çiftçiler, topraklarını –hatta zaman zaman köle olarak satılan kendi çocuklarını– kiracılar, kiralık işçiler ya da kölelerin yardımıyla işledikleri büyük mülkler inşa eden tacirlere ve tefecilere kaptırmışlardı.[3]

Maliye ve askere alım sisteminin temeli olarak küçük ölçekli çiftçi-mülk sahiplerini korumaya çalışan devlet yöneticileri, bu baskıları denetlemek için mücadele ettiler. MÖ. 140 ile MS. 2 yılları arasında devlet arazisi 11 kez köylülere dağıtıldı. Bölgesel seçkinler hem siyasi bağlılıklarını göstermelerini sağlamak hem de yerel düzeydeki güçlerini sınırlamak amacıyla başkent bölgesine taşınmaya zorlandılar. Bu uygulama yürürlükten kalktığında zengin ve iyi durumdaki kişilerin toprak satın alarak ya da toprak işgal ederek ve yoksullar üzerinde tahakküm kurarak varlık biriktirmeleri daha da kolay hâle geldi. MÖ. 7'de, seçkinlerin kuşaklar boyu süren çöreklenmelerinin ardından, saraydaki üst düzey danışmanlar nihayet toprak sahipliğinin yoğunlaşmasıyla mücadele etmek adına birtakım yasal kısıtlamaların getirilmesini önerdiler. Bununla beraber seçkinlerin toprak ve köle varlıklarına genel bir tavan sınır getiren ve fazla varlıklara el konmasını öngören tedbirler, güç odaklarının müdahaleleriyle hızla amacından saptırıldı. Kısa süre sonra tahta çıkan gaspçı Wang Mang (MS. 9-23) ise daha kararlı müdahalelerde bulunmaya çalıştı. Sonraki düşman kaynaklar ona toprağın kamulaştırılmasından köle ticaretine son verilmesine kadar, ihtiraslı birçok tasarıyı atfetmişlerdir. Örneğin hanelerin belirli bir sınırın üzerindeki tüm topraklarını akrabalarına ve komşularına bırakmaları bekleniyordu. Düzenli aralıklarla ("kaynak-tarla sistemi" olarak bilinen) yeniden dağıtım gibi varsayılan eski geleneklere geri dönülerek toprak sahipliğinin düzenli olarak ayarlanmasıyla adil koşulların sağlanması amaçlandı ve toprak, ev ve köle satışı, idam cezasını öngören bir suç hâline getirilerek

Savaşan Devletler reformları ve onların kitlesel seferberlik kültürleri için, bkz. burada, bölüm 6, s. 258-63.

yasaklandı. Fakat bu düzenlemelerin –gerçekten denendiklerinden ve daha sonraki Han propagandası tarafından icat edilmediklerinde ya da süslenmediklerinde– uygulanamaz oldukları ortaya çıktı ve kısa süre sonra terk edildi. Böylece yeni rejim, toprakbeylerinin desteğini alan Hanların bölgede hâkimiyeti tekrar ele geçirmeleriyle kısa sürede yıkıldı.[4] Han kaynakları, piyasa faaliyetleri olarak adlandırabileceğimiz yollardan servet edinmeyi tüccarlara atfetmeyi tercih ederler ki bu sınıf, şu anda güvendiğimiz kaynak metinleri üreten ve siyasi bağlantıları kuvvetli *literati* [mürekkep yalamış kesim] tarafından hor görülegelmiştir. Tarihçi Sima Qian, zengin tüccarları "yoksulların hizmetlerine hükmeden" bir sınıf olarak betimlemiştir ki onlara atfedilen en büyük servetler, en üst düzey imparatorluk görevlilerinin servetlerine rakipti. Sonuç olarak imparatorluk yetkilileri özel ticari serveti hedef aldı. Tacirler diğer meslek mensuplarına kıyasla daha yüksek vergilere tabi tutuldular. MÖ. 130'larda İmparator Wudi'nin kuzeydeki Hun [*Xiongnu*] bozkır imparatorluğuna karşı koymak için masraflı askerî seferberlik programları başlatmasıyla, mali müdahale çok daha saldırganlaştı. Wudi tuz ve demir üzerinde devlet tekeli kurdu. Bunu yaparken daha önce özel girişimciler tarafından cebe indirilen kârları ele geçirmekle kalmadı, asker ve vergi mükellefi olarak gereksinilen küçük çiftçileri, gayrimenkule yatırım yapmak isteyen tacir sermayesi sahiplerinin yerinden etmesinden de korudu. Yönetimi ticari mülkler üzerindeki yıllık vergileri artırdı. Birçok büyük servet güya yok edildi. Bu kitabın temel savına uygun olarak, bu eşitleyici önlemler kitlesel seferberlik savaşıyla yakından bağlantılıydı ve seferberlik savaşının azalmasıyla birlikte ortadan kalktı.[5]

Ch'u 1972: 196-199; Hsu 1980: 31; Loewe 1986a: 205; Sadao 1986: 555-558. Wang Mang: Hsu 1980: 558; Sadao 1986: 558; Li 2013: 277.
Tacirler: Swann 1950: 405-464 (biyografiler); Ch'u 1972: 115-116, 176; Sadao 1986: 576, 578 (faaliyetler). Sima Qian: Ch'u 1972: 182-183. Wudi'nin önlemleri için bkz: Hsu 1980: 40-41; Sadao 1986: 584, 599, 602, 604. Askeri çabalarının ölçeği hakkında Barfield 1989: 54, 56-57; genel olarak modernist siyasalar için Loewe 1986a: 152-179. İkinci tur müdahaleler de aynı şekilde şiddet içeren el

Ticari sermayenin yoğunlaşmasına ve bu yoğunlaşmanın eşitsizleştirici toplumsal sonuçlarına karşı alınan önlemler, yalnızca siyasa yapımındaki süreksizlikler nedeniyle değil, her şeyden önce tacirler kazançlarını devletin talebinden korumak amacıyla toprağa yatırdıklarından, son kertede başarısız oldu. Sima Qian'ın *Shiji*'sine göre, tacirlerin stratejisi "ikinci işleri [örneğin ticaret] yoluyla zenginlik edinmek ve bunları asıl işleriyle [yani çiftçilikle] korumaktı." Yasaklar da bunu önleyemedi: Tüccarların toprak satın almaları nasıl engellenemediyse memuriyete girmeleri de engellenemedi, hatta bazı zengin girişimciler ya da onların bazı akrabaları soylular sınıfına yükselip unvan sahibi bile oldular.[6] İktisadi faaliyetlerin yanı sıra devlet görevinde bulunmak ve daha genel olarak siyasi iktidarın merkezine yakın olmak da büyük zenginliğin diğer başlıca kaynakları arasında yer alıyordu. Yüksek makam sahibi memurlar imparatorluğun armağanlarından ve tımarlardan yararlandılar. Tımar sahiplerinin, kendilerine tahsis edilen haneler tarafından ödenen kelle vergilerinden pay almalarına izin verildi. Kayırmacılıktan ve yolsuzluktan büyük servetler edinildi. Hatta imparatorluğun birkaç bakanının ve diğer bazı üst düzey memurlarının kayda geçirilmiş en büyük servetlere eşit servet sahibi oldukları söylenir. Doğu Han Hanedanı'nın sonraki dönemlerinde, üst düzey makamların kazanç getiren doğası, bu makamların satın alınabileceği fiyatlara da yansımaya başlamıştı. Rüşvetçi memurlar yasal ayrıcalıklardan gitgide daha fazla yararlanıyorlardı. Maaşı belirli bir düzeyin üzerinde olan memurlar artık imparatorun önceden onayı olmadan tutuklanamıyordu. Yargılama ve cezalandırma sırasında da benzer biçimde korunuyorlardı.[7]

değiştirmelerden, yani Wang Mang'ın gaspından kaynaklandı: Loewe 1986a: 232; Sadao 1986: 580, 606.

Alıntı: Sadao 1986: 578 (*Shiji* 129); ayrıca üreticiler için 584. Yasaklama: Hsu 1980: 41-42; Sadao 1986: 577. Toprakbeyleri ve memurların çakışması için: Ch'u 1972: 119-121, 181.

Nominal maaşlar nispeten mütevazıydı: Scheidel 2015c: 165-174. Kayırmacılık: Hsu 1980: 46-53. Servetlerin büyüklüğü: Swann 1950: 463-464. Satış: Mansveldt Beck 1986: 332 (MS 178 yılı için). Koruma: Ch'u 1972: 96-97.

Yeni edindikleri servetlerini meşru işlere yatırmanın ötesinde, sıradan insanlara zorbalık etmek ve onları sömürmek de iyi bağlantıları olanların kolayına geldi. Memurlar kamu arazilerini işgal ederek ya da başkalarının elinden alarak yetkilerini kötüye kullandılar. Kaynaklar, ister devlet tarafından verilsin ister nüfuz ve baskı yoluyla elde edilsin, siyasi iktidarın toprakta kalıcı maddi zenginliğe dönüşeceği beklentisinin olağan görüldüğünü bize aktarmaktadır. Zamanla bu süreçler, koalisyonlar kuran ve birbiriyle evlenen unvanlı soylulardan, memurlardan ve gözdelerden oluşan seçkin bir tabaka yarattı. Zenginler ya kendileri makam sahibi oldular ya da makam sahibi olanlarla bağlantılar kurdular; devlet hizmetinde bulunmak ve devlet görevlileriyle bağlantıları artırmak da kişisel kişisel serveti artırdı.[8]

Bu dinamikler servetin aile içinde bir kuşaktan diğerine aktarılmasını hem destekledi hem de kısıtladı. Bir yandan, üst düzey memurların oğullarının babalarının izinden gitmeleri daha olasıydı. Çünkü oğullar ve diğer yaşı küçük yakın akrabalar memuriyete girme hakkına kendiliğinden sahiplerdi ve yönetim makamlarını doldurmak için kullanılan tavsiye sisteminden alabildiğine yararlandılar. Bir memurun kardeşlerinden ve oğullarından altısının ya da yedisinin –hatta bir örnekte en az 13 oğlunun– imparatorluk yöneticisi olarak görev yaptığı vakidir. Fakat siyasi iktidarın sivil memurları plütokratlara dönüştüren aynı yağmacı ve kaprisli kullanımı diğer yandan onların başarılarını baltalıyordu. Üst düzey bir devlet memuru olan Guan Fu o kadar büyük bir servet edinmiş ve kendi bölgesinde o kadar fazla araziye sahip olmuştur ki onun kör göze parmak sokarcasına sergilediği zenginliğine duyulan nefret, döneme ait bir çocuk şarkısına bile ilham vermişti:

Ying Nehri temiz olduğu sürece Guan ailesi güvende olacaktır.
Ying Nehri çamurlu akıyor, Guan ailesi yok edilecek!

Chu 1972: 160-161, 175; Hsu 1980: 49, 54; Lewis 2007: 70.

Bu çocuk şarkısı, siyaseti zenginleşme aracı olarak kullananların istikrarsız talihlerini yansıtıyordu. Nitekim yüksek mevkilere gelen aileler çoğu zaman çıktıkları zirvelerden bir anda düşebiliyorlardı. Hatta statü piramidinin en tepesinde bulunan Han imparatorlarının eşlerinin aileleri bile bu kaderden kaçamamıştı.[9]

Farklı seçkin tabakaları arasında daha sistematik tasfiyeler de gerçekleştirildi. Han hanedanının kurucusu, 165 takipçisini unvanlar ve tımar gelirleriyle ödüllendirmek amacıyla soylulaştırmışı. Bu zümreye mensup aileler zamanla devletin üst makamlarını tekellerine alıp epey toprak biriktirdiler. Fakat Wudi döneminde çoğunun unvanları ve toprakları neredeyse tamamen ellerinden alındı. Hatta bir iddiaya göre onun büyük torunu Xuandi'nin yönetimi sırasında "en şöhretli ve liyakatli generallerin torunları bile kiralık işçiler ve köleler olarak çalıştırıldılar."

Dolayısıyla Han Hanedanı'nın ilk seçkinlerinin en üst kademesi bir yüzyıldan fazla ayakta kalamadı ve Savaşan Devletler döneminin yönetici hanelerinin kalıntılarıyla birlikte tasfiye edildi. Onların yerini yeni gözdeler aldı. Bir yüzyıl sonraysa gaspçı Wang Mang onların soyundan gelenleri tasfiye etmeye çalıştı. Onun taraftarlarını da Doğu Han Hanedanı'nın takipçileri yerinden edecekti. İktidarın ve zenginliğin sürekli el değiştirmesi nedeniyle Batı Han Hanedanı'nın soylu ailelerinin çok azı MS. 1. yüzyılın sonlarında ayakta kalabilmişti.[10] Devlet erkânı sınıfı şiddetli ölümler ve kamulaştırmalarla doluydu. Yüksek makam sahibi birçok kişi ya idam edildi ya da intihar etmeye zorlandı. *Shiji* ve *Hanshu* tarihlerinde yer alan biyografilerde, imparatorlarının emriyle yönetici seçkinlere zulmeden "gaddar memurlar" hakkında özel bölümler yer almaktadır. Bunlara bakılırsa hedef tahtasına oturtulanların çoğu hayatını kaybetmiş, bazense tüm aileleri yok edilmiş-

Chu 1972: 94, 176-178 (süreklilik), ve ayrıca belirli aileler için 173-174; Hsu 1980: 49 (yükseliş ve düşüş ilkesi).

[10] Wudi'nin tasfiyeleri hakkında bkz. Hsu 1980: 44-46 (*Hanshu* 16:2b-3b'den alıntı); Ch'u 1972: 164-165; Lewis 2007: 69, 120. Doğu Han: Loewe 1986b: 275.

ti. Devlet erkânı sınıfının farklı kesimleri arasında yaşanan çekişmeler de aynı şekilde büyük çaplı değişimlere ve varlık aktarımlarına yol açmıştı. Bir türlü dinmek bilmeyen bu çalkantılar seçkinler sınıfı açısından güç ve servet arayışını sıfır toplamlı bir oyuna dönüştürmüştü: Bazılarının kazanması için diğerlerinin kaybetmesi gerekiyordu, bununa başka bir yolu yoktu. Servet oluşturma ve yeniden dağıtma dinamiklerine şiddet unsurunun dâhil olması seçkinlerin servetinin yoğunlaşmasını kısıtladı: Diğerlerinin arasından sıyrılan aileler hemen rakipleri tarafından hizaya getiriliyor ve devriliyordu.[11]

Bu durum, uzun vadede mevkilerini ve servetlerini koruyup genişletebilecek bir avuç aşırı varlıklı hanenin ortaya çıkmasını engellemiş olsa da bir bütün olarak baktığımızda zengin ve güç sahibi seçkinlerin nüfusun geneli karşısında zemin kazanmaya devam ettiğini görüyoruz. Nitekim devletin aşırı müdahalesi zamanla azaldı ve Doğu Han'ın yükselişi eşitsizliğin daha fazla artmasına zemin teşkil etti. Han Hanedanı'na tâbi ve hükümdarların yakın akrabaları olan 20 altkral tarafından tımar olarak tutulan hanelerin sayısı MS. 2'de 1,35 milyonken MS. 140'ta 1,9 milyona yükselmişti. Bu sayılar imparatorluk sayımlarında kayıtlı tüm hanelerin %11'ine ve %20'sine karşılık geliyordu. Şiddetli hizipçilik, klanların tamamının katledilmesi ya da sürgüne gönderilmesiyle can almaya ve aile servetlerine el koymaya devam etse de, zengin sınıf bir bütün olarak yeni düzenden yararlandı. Han'ın yeniden iktidara gelmesinde etkili olan büyük toprak sahibi aileler toprakları gittikçe daha fazla denetimleri altına aldılar ve toprağı işleyenleri borçlandırarak kendilerine tabi kıldılar. Dönemin kaynakları, vergiye tabi varlıkları gizlemek amacıyla nüfus sayımı hesaplarında tahrifat yapan seçkinlere atıfta bulunur. Kayıtlı hane sayısının MS. 2'de 12 milyondan fazla iken MS. 140'ta 10 milyonun altına düşmesi –imparatorluğun güney kesimlerinde yerleşimin arttığı bir dönemde– en azından kısmen, toprak sahiplerinin

[11] Ch'u 1972: 97, 184, 200-202, 212-213, 218, 226, 228, 237-243; Loewe 1986b: 276-277, 289; Mansvelt Beck 1986: 328-329.

topraksız kiracılara dönüşmesi ve onları devlet görevlilerinden korumasıyla kötüleşen uyumsuzluğu yansıtır.[12]

Doğu Han döneminde, daha istikrarlı bir imparatorluk seçkinleri zümresi oluşmuş gibi görünmektedir çünkü yüksek rütbelere toplumsal yükseliş olağanüstü kabul edilmeye başlamıştı. Yönetici sınıfın bu şekilde dışa kapanması, uzun vadede birkaç ailenin aşırı temsil edilmesine neden olan, altı ya da yedi kuşak boyunca üst düzey memurların yetiştirilmesinde ailelerin öne çıktığı örneklerin sayısındaki artışla da tutarlıdır. Devam eden çekişmelere ve yeniden dolaşıma rağmen bu dönemde hem iktidarın hem de servetin daha kalıcı bir şekilde yoğunlaşması yönünde örtük bir eğilimin bulunduğunu gözlemliyoruz. Bu sürece, makam sahibi olmaya daha az bağımlı, kendi aralarında daha tutunumlu seçkinlerin oluşumu eşlik etti. Devlet gücünün azalması yönetim makamlarına erişimi daha önemsiz hâle getirirken, servetin özelleştirilmesi nihayet yağmacı müdahaleye karşı daha fazla koruma sağlayan düzeylere ulaştı. Aynı zamanda toprak sahipleri ile kiracılar arasındaki kutuplaşmanın arttığı ve kiracıların sözleşmeye dayalı yükümlülüklerin ötesinde itaat düzenlemelerine girdiği de görülmektedir. İmparatorluk devleti çözüldükçe, kiracılar güçlü yerel (toprak) beylerin(in) hizmetkârlarına dönüştüler. Bağımlı kiracılık, özel orduları destekleyen himayeciliğe yol açtı. MS. 3. yüzyılda, eşraf büyük ölçüde rakipsiz hâle geldi.[13] Han İmparatorluğu, devlet memurları, toprakbeyleri ve ticari yatırımcılardan oluşan, üyelikleri önemli ölçüde örtüşen ve kaynaklar için hem kendi aralarında hem de başkalarıyla rekabet eden gruplardan oluşan bir seçkinler sınıfını ayakta tuttu. Uzun vadede bunun genel sonucu, devletin geçimlik üreticiler üzerindeki hâkimiyetinin zayıflaması ve rantın vergiyi bastırmasıyla toprak sahipliğinin

Devlet müdahalesi: Lewis 2007: 67 (zorunlu askerlik üzerine). Tımarlar: Loewe 1986b: 257, 259. Toprakbeyleri ve Han soyu: Li 2013: 295; Lewis 2007: 69-70. Başarısız reform girişimleri için bkz: Ch'u 1972: 204; Hsu 1980: 55; Ebrey 1986: 619-621. Nüfus sayımı: Li 2013: 297.

[13] Ebrey 1986: 635-637, 646 (toplumsal kapanma, seçkinlerin özerkliği); Hsu 1980: 56 (hizmetliler); Lewis 2007: 263 (kayırmacılık); Lewis 2009a: 135 (hamiler).

giderek yoğunlaşması oldu. Önde gelen aileler zaman içinde daha güçlü hâle geldiler. Yöneticiler ve seçkinler arasındaki ilişki Qin dönemindeki merkezîleştirilmiş militarist liderlikten Han döneminde sadece saldırgan yönetici müdahaleleriyle arada sırada kesintiye uğrayan bir uzlaşma siyasasına dönüştü. Han'ın restorasyonu güç dengesini zengin seçkinler lehine daha da bozdu. Eşitsizliğin evrimi bu süreçte iki etken tarafından şekillendirildi: küçük çiftçilerin ve nihai olarak devlet yöneticilerinin aleyhine servetin yoğunlaşmasına izin veren uzun bir barış dönemi ve seçkin sınıf üyeleri tarafından elde edilen kazanımların sürekli olarak yağmacı bir şekilde yeniden dolaşıma sokulması. Birincisi eşitsizliği artırırken, ikincisi eşitsizliğin artışını yavaşlattı. Yine de Doğu Han döneminin ikinci yarısında ve MS. 3. yüzyılın Han sonrası krallıklarında servet yoğunlaşması galip geldi. Han deneyimi, Çin'deki eşitsizlik tarihinin belirleyici bir özelliği hâline gelecek olan olgunun ilk adımıydı. Ana hanedanlıkları birbirinden ayıran şiddetli yerinden oynamalar, var olan iktisadi eşitsizliklerin bir kısmını azaltmaya mahkûmdu. Yeni rejimler tarafından gerçekleştirilen toprak dağıtımları bu düzlenmeye katkıda bulunabilirdi ama Sui (581'den itibaren), Tang (618'den itibaren), Song (960'tan itibaren) ve Ming (1368'den itibaren) Hanedanlarında olduğu gibi, genellikle toprak sahipliğinin yinelenen yoğunlaşmasına yol açtı. Her yeni hanedanla birlikte, siyasi nüfuz ve kişisel serveti birleştiren yeni destekçi seçkinler ortaya çıktı. Dokuzuncu Bölümde anlattığım bir gelişme olan Tang döneminin sonunda yıkılan aristokrasinin derin kökleri vardı. Az sayıda önde gelen aile, yüksek makamlara ayrıcalıklı erişimden yararlanarak ve büyük servetler biriktirerek iki ya da üç yüzyıl boyunca iktidarı elinde tutmayı başardı. Soylular, memurlar ve resmi unvan sahipleri genellikle vergiden ve işgücü hizmetlerinden muaf tutuldular; bu da kaynakların onların elinde toplanmasını hızlandırdı. Bir kez daha özel topraklar devlet mülkiyetinin aleyhine genişledi; bir kez daha toprakbeyleri denetimleri altındaki köylü hanelerini vergi kayıtlarından sildirdi.

Bu sınıfın çarpıcı bir şekilde yok edilmesinden sonra, Song döneminde tamamen yeni bir seçkinler grubu ortaya çıktı. Hükümdarlar tarafından verilen armağanlar büyük mülkler yarattı ve çiftçilere ucuz devlet kredileri sağlama çabaları kısa sürede duraksadı. Güney Song döneminde toprak yoğunlaşması ve himayecilik yaygınlaştı; mülklerin büyüklüğünü sınırlandırmaya yönelik gecikmiş bir girişim seçkinlerin düşmanlığıyla karşılandı. Moğol istilacılar, liderleri cömert toprak bağışlarıyla ödüllendirdi ve kendi askerleri için bir emeklilik sistemi oluşturdu. Moğol toprakbeyleri ve memurları Ming tarafından topraklardan kovulduktan sonra, yeni hanedanın kurucusu imparator Hongwu, yeni bir soyluluk oluşturan takipçilerine büyük mülkler dağıttı; daha sonra kendisinin ve haleflerinin bağışları azaltma girişimleri ise başarısız oldu. Aksine, seçkinlerin mülkleri imparatorluk vergileri, satın almalar, zorla el koymalar ve bağışlar (köylülerin imparatorluk vergilerinden kaçmak için zenginlere toprak devretmesi) sayesinde büyüdü. 16. yüzyıla ait bir kaynağın özetinde, "Yangtze'nin güneyinde, yoksullar ve zenginler birbirlerine güvenir, zayıfların hepsi topraklarını bağışlar" yazıyordu.

Nüfus sayımlarında yapılan tahrifat, seçkinlerin sahip olduğu servetin gerçek boyutunu gizledi. Bir kez daha, makam sahibi olmak zenginliğe giden bir yol olarak hizmet etti: *Ming Mevzuatının Yorumu* [*Commentary to the Ming Code*] açıkça şunu belirtiyordu:

> Birçok liyakatli memurun güçlerini kullanarak geniş ölçekte tarlalar ve konaklar elde etmelerinden ve nüfusu ele geçirmelerinden korkulmaktadır.

Gördüğümüz şey, bazı yönlerden 1.500 yıl önceki Doğu Han dönemine kadar izi sürülebilecek süreçlerin bir tekrarıydı:

> Ming döneminin sonunda soylular, kalıtsal olarak tabi tuttukları çok sayıda serf edinmişti. Eyalette neredeyse hiç özgür ortakçı yoktu. Bununla birlikte, bir efendinin gücü

zayıflarsa, gemi azıya alı başkaldırır ve terk ederlerdi. Hatta bazen isyan ederek efendilerinin tarlalarını ele geçirir, mallarına el koyar ve bağlılıklarını yeni rütbe kazanmış başka bir kişiye devrederlerdi. İlk baştaki güçlü aile bu konuda bir dava açabilirdi ama yetkililer davayı yalnızca kimin daha güçlü olduğu temelinde ele alırdı.[14]

Geniş Ming mülklerine el koyan ve bunları imparatorluk klanına ve diğerlerine yeniden tahsis eden son hanedan Mançu Qing, çok çeşitli vergi yolsuzluklarıyla kuşatılmıştı. Yetkililer borçlar uydurarak zimmete para geçirmeyi gizlediler; vergi muafiyeti gerektiren doğal afetlerin boyutunu abarttılar; kendi toprakları için sahte çorak arazi statüsü beyan ettiler; zenginlerden vergi avansları aldılar, para çaldılar ve sonra borçları sıradan insanlara borç olarak yüklediler; arazileri geri aldılar ama vergileri normal oran üzerinden topladılar ve farkı cebe indirdiler; makbuzları sakladılar ya da tahrif ettiler. Soylular ve emekli memurlar genellikle hiç vergi ödemezken, görevi başındaki memurlar ve kâtipler kârdan pay alma karşılığında yükü halka aktardılar. Son olarak, topraklar yüzlerce sahte ad altında kaydedildi; bu da küçük borçların takibini çok zahmetli hâle getirdi. Üst düzey memurların yaptığı yolsuzluklar, rütbe yükseldikçe daha da artan standart bir servet biriktirme mekanizması hâline geldi. Bir tahmine göre, memurların ortalama gelirleri, maaşlar, ödüller ve ödenekler şeklinde resmî, yasal gelirlerinin bir düzine katına ulaştı ama bir genel vali için yüz katından çok daha fazlasına ve 18. yüzyılın ikinci yarısında Qing sarayının Büyük Katibi He Shen'in durumunda 400.000

[14] Toprak yeniden dağıtımları: Powelson 1988: 164, 166, 168, 171. (Çin'i model alan benzer girişimler Vietnam'da da yapıldı: 290-292.) Tang için bkz. burada, bölüm 9, s. 359-60. Song: Powelson 1988: 166-167. Ming: Elvin 1973: 235 (ilk alıntı), 236 (ikinci alıntı), 240 (üçüncü alıntı, 1800 civarında Şanghay Vilayeti'yle ilgili bir metinden).

katına kadar çıktı. İdamlar ve müsadereler de aynı şekilde zamansız karşı önlemler olarak kullanıldılar.[15]

Günümüz Çini bu tür uygulamaların zamana olağanüstü dayanıklılığını sergilemektedir. Politbüro Daimi Komitesi üyesi olan Zhou Yongkang, kendisine ve aile üyelerine ait yüzlerce banka hesabına yatırılan 6 milyar dolara ve 8,24 milyar dolar değerindeki menkul kıymetlere ek olarak Çin genelinde 1,76 milyar dolar değerinde 326 mülk edinebilmişti. Aralık 2014'te tutuklandığında, çeşitli konutlarında 300 milyon dolar değerinde yerli ve yabancı banknotların yanı sıra altın zulaları bulundu. Yüksek rütbesi sayesinde –her ne kadar onlar da bunun için çok uğraşmış olsalar da– serveti rakiplerini gölgede bıraktı. Toplam serveti onu 2015 Forbes Dünya Milyarderleri sıralamasında 55. sıraya yerleştirdi: Bir generalin malikânesinde özenle kutulanmış bir ton nakit para bulundu ve parti liderleri arasında popüler olan bir tatil beldesindeki orta düzey bir su tedarik görevlisi bile 180 milyon dolardan fazla değerde gayrimenkul ve nakit biriktirmeyi başardı.[16]

2. Roma İmparatorluğu

Şimdi bir kez daha kadim dünyanın özgün "yüzde 1"ine dönelim. Roma'daki eşitsizliğin evrimi birçok yönden Çin'dekini andırır ama metinlerden arkeolojik kalıntılara kadar kanıtların derinliği ve zenginliği, burada gelir ve servetin yoğunlaşmasını daha ayrıntılı bir şekilde izlememize ve bunu imparatorluk gücünün yükselişi ve sağlamlaşmasıyla daha yakından ilişkilendirmemize olanak tanır. MÖ. 2. yüzyıldan itibaren Roma'nın gücünü İtalyan yarımadasının çok ötesine taşıması

Schemes: Zelin 1984: 241-246. Gelir artışları ve karşı önlemler: Deng 1999: 217-219.
Jacobs 2015; www.forbes.com/billionaires/.

ve Doğu Akdeniz'deki Helen krallıkların kaynaklarından giderek daha fazla yararlanmaya başlamasıyla sayısal veriler de akmaya başlar. İmparatorluk genişledikçe soylulara ait servetin büyüklüğü de muazzam ölçüde artmıştır (Tablo 2.1).[17]

Tablo 2.1 Roma toplumunda bildirilen en büyük servetlerin ve Roma denetimi altındaki nüfusun gelişimi, MÖ. 2. yüzyıldan MS. 5. yüzyıla kadar

(a)

Dönem	Servetler*	Çarpan
MÖ. 2. yüzyıl ortası/sonu	4-5 milyon	1
MÖ. 1. yüzyıl başı	25 milyon	5
MÖ. 60'lar	100 milyon	20
MÖ. 60'lar/50'ler	200 milyon	40
MS. 1. yüzyıl	300-400 milyon	80
MS. 5. yüzyılın ortası	350 milyon	70

(b)

Dönem	Nüfus	Çarpan
MÖ. 2. yüzyılın başı	7-8 milyon	1
MÖ. 1. yüzyılın ortası	25 milyon	3
MS. 5. yüzyılın başı	60-70 milyon	9

* İmparatorluk dönemi para biri sestertius [1.000 sestertius kabaca dört kişilik bir ailenin ortalama yıllık gelirine eşittir] cinsinden ifade edildi.

Bu sayılar yaklaşık beş kuşak boyunca özel servetin tavanının 40 kat arttığını gösteriyor. En muhafazakâr varsayımlara göre bile devleti yöneten senatör sınıfı tarafından denetlenen toplam

Shatzman 1975: 237-439, MÖ. 200'den 30'a kadar senatör sınıfının kapsamlı bir "iktisadi prosopografisini" sunar. Erken imparatorluk dönemi için bkz. Duncan-Jones 1982: 343-344 ve 1994: 39; MS. beşinci yüzyıl için bkz. burada, s. 124. İlgili bireysel servetler Scheidel 2016'da listelendi ve tartışıldı. Parasal değerleri daha sonraki değerlere göre standartlaştırıyorum: 1.000 sestertius kabaca dört kişilik bir ailenin ortalama yıllık gelirine eşittir (kişi başına düşen GSYH için bkz. Scheidel ve Friesen 2009: 91).

servet MÖ. 2 ile 1. yüzyıllar arasında bir kat arttı. Enflasyon mütevazı düzeydeydi ve sıradan yurttaşlar arasında kişi başına düşen ortalama üretimin ya da kişisel servetin, üst sınıfların servetinin yaşadığı genişlemenin önemsiz bir kısmından daha fazla büyüdüğüne dair hiçbir işaret yoktur. Dolayısıyla Roma'da iktidara hâkim olan zümre sadece mutlak olarak değil, aynı zamanda göreli olarak da aşırı derecede zenginleşmişti: Senatörlerin servetinin artış hızı, Akdeniz havzasında ve artalanında Roma egemenliği altında yaşayan insan sayısında eşzamanlı artışı önemli ölçüde geride bıraktı. Seçkinlerin zenginleşmesi Roma toplumunun diğer kesimlerine de sirayet etti. MÖ. 1. yüzyıla gelindiğinde, çoğu İtalya'da olmak üzere en az 10.000, hatta belki de bunun iki katı kadar yurttaş, senatör sınıfından sonraki en yüksek rütbe olan *equestrian* [atlılar] düzenine üyelik için 400.000 sestertius'luk nüfus sayımı eşiğini aşmıştı. Sadece birkaç kuşak önce birkaç milyonluk kişisel servetlerin istisnai örnekler olduğu düşünüldüğünde, bu durum Roma yönetici sınıfının alt kesimlerinin de önemli kazanımlar elde ettiğini göstermektedir. Sıradan yurttaşlar arasındaki eğilimler belirsizliğini korumakla birlikte, iki eşitsizleştirici güç tarafından şekillendirilmiş olmalıdır: Genellikle eşitsizliği şiddetlendirme eğiliminde olan güçlü kentleşme ve yasal olarak herhangi bir özel mülkiyetten yoksun olan ve her zaman olmasa da çoğunlukla geçimlik gelirlerle tutulan, muhtemelen sadece İtalya'da 1 milyonu aşan bir köle nüfusunun yaratılmasının, toplumun genelindeki iktisadi eşitsizlikleri genişletmiş olduğu düşünülebilir.[18]

Peki, tüm bu ek kaynaklar nereden geldi? Piyasa ilişkilerine dayanan iktisadi gelişmenin Cumhuriyet döneminin ilerleyen aşamalarında kesinlikle hız kazandığını söyleyebiliyoruz. İhracat ürünlerinin üretiminde ve imalatta kölelerin kullanılması ve şarap ve zeytinyağı ihracatına dair zengin arkeolojik

[18] Halk arasında sınırlı reel gelir artışı için bakınız Scheidel 2007. Nüfus rakamları kaba tahminlerdir. Equestrianlar: Scheidel 2006: 50. Kentleşmenin etkileri için bkz. bu kitap, s. 93. Köleler: Scheidel 2005a.

kanıtlar, Romalı sermaye sahiplerinin başarılı işler yaptıklarını gösteriyor. Ama bu, öykünün sadece bir parçasıydı. Muhtemel arz ve talep ölçeğine ilişkin basit tahminler, toprak sahipliğinin ve ilgili ticari faaliyetlerin Roma seçkinlerini bildiğimiz kadar zengin yapmaya yetecek denli gelir yaratamayacağını ima etmektedir. Gerçekten de kaynaklarımız, üst düzey gelirlerin ve servetlerin kaynağı olarak zor kullanımının büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır. İtalya dışındaki devlet yönetiminden büyük servetler elde ediliyordu ve Roma tarzı yönetim sömürüye son derece elverişliydi. Eyalet yönetimi son derece kazançlıydı ve rant kollama davranışı, gaspı kovuşturmak için kurulan yasalar ve mahkemeler tarafından sadece zayıf bir şekilde kısıtlandı; güçlüler arasında ittifak kurma ve rant paylaşımı, itham edilmeye karşı güvence sağladı. Dahası, Roma'da yıllık %6 faiz oranlarının yaygın olduğu bir dönemde, zengin Romalılar valilerinin taleplerini karşılamak için çaresizce paraya gereksinim duyan taşra kentlerine %48'e varan oranlar dayattı. *Equestrian* kardeşliğinin üyeleri, belirli bir eyalette belirli vergileri toplama hakkı açık artırmayla *consortia*'ya [ortaklıklara] satıldığından, bu ortaklıklar da kâr elde etmek için ellerinden geleni yapmaya devam ettiğinden, yaygın iltizam yöntemiyle vergi toplama uygulamasından yararlandılar. Seçkinler için savaş da benzer şekilde, hatta daha da önemli bir gelir kaynağıydı. Romalı komutanlar savaş ganimetleri üzerinde tam yetkiye sahipti ve bu ganimetleri, askerleri, seçkin sınıftan gelen subayları ve yardımcıları, devlet hazinesi ve kendileri arasında nasıl paylaştıracaklarına karar verirlerdi. Savaş alanlarının ve savaşların sayısına dayanarak, MÖ. 200 ile 30 yılları arasında, bu dönemde yaşayan yaklaşık 3.000 senatörün en az üçte birinin bu şekilde zenginleşme şansı bulduğu tahmin edilmektedir.[19]

[19] İktisadî kalkınma için bkz. en son Kay 2014. Gelir kaynakları tahminleri: Rosenstein 2008, öncesinde Shatzman 1975: 107, "Tarımdan elde edilen gelirin, senatörlük kariyerinden elde edilen kârla kıyaslandığında önemsiz olduğu açıktır" gözleminde bulunmuştur. Valilerin, borç verenlerin ve mültezimlerin gelirleri:

MÖ. 80'lerde Cumhuriyet sistemi yarım yüzyıl sürecek bir istikrarsızlık dönemine girdiğinde, şiddetli iç çatışmalar, seçkinlerin hâlihazırdaki servetini zorla yeniden dağıtarak yeni servetler yarattı. O dönemde, Roma yönetici sınıfının 1.600'den fazla üyesi –senatörler ve *equestrian*'lar– mal varlıklarına ve çoğu zaman da hayatlarına mal olan siyasi güdümlü bir tür yasadışı ilan edilmenin kurbanı oldu. Galip gelen hizbin destekçileri, değeri düşürülerek el konan malları açık artırmada kapışarak kâr etti. MÖ. 40'lı ve 30'lu yıllardaki daha uzun süreli iç savaşlar sırasında şiddetli yeniden dağıtım hızlandı. MÖ. 42'de, başka bir yasaklama turu 2.000'den fazla seçkin haneyi yok etti. Bu yerinden edilmelerin ve savaş beylerinin kuyruğuna takılan yeni gelenlerin yükselişinin bir sonucu olarak, Roma yüksek sosyetesi Cumhuriyet'in başlangıcından bu yana ilk büyük değişimini yaşadı. Yüzyıllar boyunca sahneye hâkim olan aileler nihayet iktidardan düştüler ve yerlerini başkaları aldı. Roma Cumhuriyeti çözüldükçe, Han Hanedanı örneğinde uzun uzadıya gözlemlediğimiz gibi monarşik rejimlerin tipik özelliklerini sergilemeye başladı: kanlı iç iktidar mücadelelerinden kaynaklanan seçkinlerin kazanımları ve kayıpları ve seçkinlerin servetlerinde siyasi kaynaklı süreksizlikler.[20]

Cumhuriyet'in çöküşü, Cumhuriyet kurumlarının sadece dış görünüşünü koruyan kalıcı bir askeri diktatörlüğün kurulmasına yol açtı. Büyük servet artık yeni yöneticilere –imparatorlara– ve onların sarayına yakınlıktan kaynaklanıyordu. MS. 1. yüzyıla ait 300 milyon ila 400 milyon sestertius arasında altı kişisel servet bildirildi ki bu sayı Cumhuriyet dönemine ait bilinen her şeyi aşar: Sarayın üst düzey mensupları tarafından edinilen bu servetlerin çoğu, eninde sonunda hazine

Shatzman 1975: 53-63, 296-297, 372, 409, 413, 429-437. Savaş: 63-67, 278-281, 378-381. Tan'ın seçkinlerin gelirlerinin yapısını ve bu dönemin mali sistemi analiz eden çalışması yakında basılacaktır.

[20] Shatzman 1975: 37-44, 107, 268-272; Scheidel 2007: 332. Yasakları ilk turunun yarattığı büyük mülkler için bkz. Roselaar 2010: 285-286.

tarafından emildi. Seçkinlerin servetinin yeniden dolaşımı birçok biçim aldı. Aristokrat müttefiklerin ve gözdelerin genellikle hükümdarları vasiyetlerine dâhil etmeleri beklenirdi. İlk imparator Augustus 20 yıl boyunca dostlarından 1,4 milyar sestertius miras aldığını iddia etti. Onun halefleri döneminde Roma yıllıkları, gerçek ya da hayali hainlik eylemleri ve planları nedeniyle hiç bitmeyen bir dizi idam ve seçkinlerin servetlerine el koyma olayını kaydeder. Bazı imparatorların hükümdarlıkları sırasında seçkinlerin toplam servetinin yüzde birkaçına varan, Roma toplumunun tepesindeki müsaderelerin kaydedilen ya da ima edilen ölçeği, çok zenginler arasındaki şiddetli yeniden dağıtımın vahşetinden söz eder. Son tahlilde, cömertlik ve geri alma, yöneticilerin siyasi hesaplara uygun olarak seçkinlerin servetlerine yaptıkları ve yapmadıkları aynı sürecin iki tarafıydı.[21]

Daha geleneksel siyasi zenginleşme türleri otokrasi altında da devam etti. Eyalet valilerine artık iyi hizmetleri karşılığında yılda 1 milyon sestertius'a kadar maaş verildi ama onlar bir yandan da büyük servetler elde etmeye devam ettiler: Bir vali Suriye eyaletine *pauper* [yoksul] olarak girdi ve iki yıl sonra oradan *dive* (zengin) olarak ayrıldı. Bir yüzyıl sonra, Güney İspanya'nın bir valisi yazışmalarında taşralılarından 4 milyon sestertius'u zorla aldığını, hatta bazılarını köle olarak sattığını söyleyerek akılsızca övünecekti. Besin zincirinin çok daha aşağısında, Galya'da imparatorluk hazinesini denetleyen bir imparatorluk kölesi 16 kölenin hizmetini yönetti ve bunlardan

Destekçilerin serveti: Shatzman 1975: 400, 437-439; Mratschek-Halfmann 1993: 78, 97, 111, 160-161. İmparatorların mal varlıkları için bkz: Millar 1977: 133-201. Mratschek-Halfmann 1993: 44 (Augustus). Müsaderelerin ölçeği: 52-54; Burgers 1993. Hopkins 2002: 208'de imparatorların servete el koyup dağıtarak "yedek aristokratlar" yarattığını yazar. Toplam ulusal servet ve seçkinlerin serveti Scheidel ve Friesen 2009'dan alındı: 74, 76 ve Piketty 2014: 116-117 şekiller. 3.1-2, 1700 Fransa ve İngilteresi'ni yıllık GSYH'nin bir katı olarak ulusal servet için analog olarak kullanarak.

ikisi görünüşe göre çok geniş gümüş yemek takımlarından sorumluydu.[22]

İmparatorluğun birleşmesi ve merkezlerin birbirine bağlanması kişisel servetin genişlemesini ve yoğunlaşmasını kolaylaştırdı. Neron döneminde, sadece altı adamın Afrika eyaletinin (modern Tunus'un merkezi) "yarısına" sahip olduğu söylenir ama bu durum sadece Neron onların mülklerine el koyana kadar geçerli olmuştur. Bu açıkça abartılı bir iddia olsa da, büyük mülklerin büyüklük açısından kent bölgelerine rakip olarak betimlenebildiği bir bölgede bu iddianın gerçeklerden çok da uzak olmaması gerekir. En zengin taşralılar, merkezî imparatorluğun yönetici sınıfına katılıp mevki ve buna bağlı ayrıcalıklara sahip olmaya ve bunların sunduğu daha fazla zenginleşme fırsatlarından yararlanmaya hevesliydiler. Roma yazını üzerine bir inceleme, zenginlik sıfatlarının neredeyse yalnızca en fazla iltimas gören ve ek zenginliklere en iyi erişimi olan konsül rütbesindeki senatörlere yakıştırıldığını saptamıştır. Resmî statü sıralaması mali kapasite üzerine temellenmişti ve devlet sınıfının üç kademesine –senatörler, şövalyeler ve *dekurion*'lar– üyelik, kademeli nüfus sayımı eşiklerine bağlıydı.[23]

Kişisel servet ile siyasi güç arasındaki bu yakın ilişki, yerel düzeyde de aynen tekrarlandı. Roma İmparatorluğu en parlak günlerinde, çoğunlukla mali konularla ilgilenen gezici valilerden ve seçkin memurlardan oluşan küçük bir kadro ve imparatorluk azatlıları ve köleleri tarafından gevşek bir şekilde denetlenen –ve fırsatçı bir şekilde derisi yüzülen– büyük ölçüde kendi kendini yöneten yaklaşık 2.000 kentsel ya da farklı şekilde örgütlenmiş topluluğu kapsıyordu. Olağan zamanlarda her kent, zengin yerel seçkinleri temsil eden bir meclis tarafından yönetiliyordu. Üyeleri resmî olarak *dekuri-*

Mratschek-Halfmann 1993: 106-107, 113-114, 214; *Inscriptiones Latinae Selectae* 1514.

[23] Mratschek-Halfmann 1993: 53, 58, 138-139; Hopkins 2002: 205.

on'lardan oluşan bu organlar, yalnızca yerel vergilendirmeden ve harcamalardan değil, aynı zamanda Roma devlet vergisi için topluluklarının servetini değerlendirmekten ve tahsildarlara ve iltizam sahiplerine teslim edilecek fonları toplamaktan da sorumluydular. Bu dönemdeki cömert sivil harcamalara dair zengin arkeolojik ve epigrafik kanıtlara bakılırsa bu seçkinler kendi varlıklarını imparatorluğun uzaktaki merkezinden nasıl koruyacaklarını ve artığın çoğunu kendi ceplerinde ya da kamu olanaklarını sürdürmek için evde nasıl tutacaklarını gayet iyi biliyorlardı.[24]

Yerel zenginliğin kademeli olarak yoğunlaşması, MS. 79'da Vezüv Yanardağı'nın küllerinin yuttuğu Roma kentleri arasında en iyi bilinenlerden biri olan Pompei'nin kalıntılarından yansıyacaktı. Memurlardan ve üretim varlıklarının sahiplerinden bahseden çok sayıda yazıtın yanı sıra yıkım sırasındaki konut stokunun büyük bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Hatta zaman zaman belirli binaların sakinlerini de tespit edebiliyoruz. Pompeili seçkinler, yerel makamlara ayrıcalıklı erişim sağlayan varlıklı yurttaşlardan oluşan bir iç çekirdekten oluşuyordu. Şehirdeki tabakalaşma kentsel yapıda da görülebilmektedir. Kentte geniş *atrium*'lar [bir bina içinde gökyüzüne açık ya da cam çatılı açık alanlar], sütunlu avlular ve çok sayıda yemek odasıyla donatılmış yaklaşık 50 büyük konağın yanı sıra bir belediye meclisi üyesinin bilinen en küçük konutunun belirlediği eşiğe kadar daha az şatafatlı en az 100 tane daha konut bulunuyordu. Bu durum, yazılı kayıtlardan bilinen ve belki de sadece bir kısmı herhangi bir zamanda yönetim konseyine ait olan yaklaşık 100 seçkin ailenin varlığıyla da tutarlıdır. Kabaca, 30.000 ya da 40.000 kişilik bir toplulukta (kentin toprakları dâhil), 100 ila 150 seçkin aile ve şatafatlı kentsel konutlar yerel toplumun en üst %1'ini ya da %2'sini temsil etmiş olabilir. Bu aileler kentin topraklarındaki tarım malikâneleri kentsel imalat ve ticaretle

[24] Scheidel 2015a: 234-242, 250-251.

birleştirdi; seçkin konaklarda dükkânların ve diğer ticari tesislerin bulunması olağandı.

Kentsel gayrimenkullerin giderek daha az sayıda kişinin elinde toplanması özellikle dikkat çekicidir. Arkeolojik araştırmalar, tüm büyük evlerin ve ikinci kademe yapıların çoğunun, daha önceki birkaç küçük konutun emilmesiyle oluşturulduğunu ortaya koymuştur. Zaman içinde, muhtemelen MÖ. 80'de Romalı gazilerin zorla yerleştirilmesiyle bağlantılı olan oldukça eşitlikçi bir konut (ve dolayısıyla belki de zenginlik) dağılımı, yerini giderek artan bir eşitsizliğe bıraktı, bu da çoğunlukla kent dokusunun dışına itilen orta halli hanelerin zararına oldu. Askeri kitlesel seferberlik ve yukarıdan aşağıya yeniden dağıtım kültürü yerini istikrarlı otokrasiye bırakırken, kutuplaşmada artış da bunu takip etti. Yüksek ölüm oranı ve mirasın parçalanması, varlıkları dağıtmada ve toplumsal piramidi düzleştirmede başarısız oldu ve sadece seçkin çevreler için servetin yeniden dolaşımına hizmet etti.[25]

Roma konutlarına ilişkin arkeolojik kanıtlar daha genel olarak tabakalaşmanın Roma egemenliği altında yoğunlaştığını gösteriyor. Dokuzuncu Bölümde daha ayrıntılı olarak tartıştığım gibi, Britanya'daki ve Kuzey Afrika'daki konutların büyüklüklerinin dağılımı Roma döneminde daha önce olduğundan daha eşitsizdi ve veri kümesi tercihimize bağlı olarak aynı şeyi İtalya'nın kendisi için de söyleyebiliriz. Bu şaşırtıcı değildir: İmparatorluk, iktidar kollarında ya da yakınında bulunanlara orantısız faydalar sağlamış olsa da, daha geniş seçkin çevreler arasında servet birikimini ve yoğunlaşmasını kayırdı. Monarşinin ilk 250 yılı boyunca, yıkıcı savaşlar ve diğer çatışmalar tarihsel standartlara göre son derece nadirdi. İmparatorluğun barışı, sermaye yatırımı için koruyucu kalkan

Mouritsen 2015 kısa bir özet sunar. Ayrıca bakınız Jongman 1988, özellikle 108-112 (nüfus), 207-273 (toplumsal eşitsizlik). Komşu kent Herculaneum'un nüfusunun büyük bir kısmının köleler ve eski kölelerden oluştuğu görülür: De Ligt ve Garnsey 2012.

görevi gördü. En tepedekiler hariç, zenginler mülklerinin mülkiyeti ve aktarımı konusunda görece güvendeydi.[26]

Bunun net sonucu, en zengin %1 ya da %2'lik kesimin salt geçimliğin ötesinde erişilebilir üretim artığının çoğunu hortumladığı, yoğun şekilde tabakalaşmış bir toplumun ortaya çıkışıydı. Roma İmparatorluğu'nda eşitsizliği en azından kaba hatlarıyla ölçmek olanaklıdır. MS. 2. yüzyılın ortalarında gelişiminin zirvesindeyken, yaklaşık 70 milyon nüfusa sahip olan bu imparatorluk, yıllık 50 milyon ton buğdaya eşdeğer ya da 20 milyar sestertius'a yaklaşan bir GSYH üretiyordu. Kişi başına düşen ortalama GSYH'nın 1990 yılının uluslararası dolar değeri cinsinden 800 dolar olması, diğer modern öncesi ekonomilerle karşılaştırıldığında makul görünmektedir. Benim kendi yeniden inşama göre, 600 kadar senatör, 20.000 ya da daha fazla şövalye, 130.000 *dekurion* ve 65.000 ila 130.000 arasında rütbesiz varlıklı ailenin haneleri toplamda 3 milyar ila 5 milyar sestertius geliri olan çeyrek milyon haneye karşılık gelmektedir. Bu senaryoda, tüm hanelerin yaklaşık %1,5'i toplam üretimin altıda biri ile üçte birine yakınını ele geçirdi. Bu sayılar onların gerçek paylarını düşük gösterebilir çünkü gelirlerini, tahmin edilen servetin varsayılan getirisinden elde ediyorlardı. Siyasi rantlar seçkinlerin gelirlerini daha da yukarı çekecektir.

Seçkin çevrelerin altındaki gelir dağılımını değerlendirmek bundan daha da zor olsa da, ihtiyatlı bazı kestirimler imparatorluğun tamamı için 0,4'lerin altında bir genel Gini katsayısını işaret etmektedir. Bu değer göründüğünden çok daha yüksektir. Kişi başına düşen ortalama GSYH, vergi ve yatırımdan arındırılmış asgari geçim düzeyinin sadece

Ev büyüklükleri: bkz. burada, bölüm 9, s. 239-42 ve daha özgül olarak Stephan 2013: 82, 86 (Britanya), 127, 135 (İtalya, iki farklı veri kümesi için çelişkili sonuçlarla birlikte), 171, 182 (Kuzey Afrika). İskelet kalıntıları, insan boyundaki eşitsizliğin Romalılar döneminde de artıp artmadığını belirlemek için hala detaylı analizleri bekler. Senatörlerin ve şövalyelerin gelir kaynakları için bkz. Mratschek-Halfmann 1993: 95-127, 140-206; ayrıca İtalya'daki senatörlük toprak sahipliği için Andermahr 1998'e bakınız.

yaklaşık iki katına denk geldiğinden, Roma'nın öngörülen gelir eşitsizliği düzeyi, diğer pek çok modern öncesi toplum tarafından paylaşılan bir özellik olarak, söz konusu iktisadi gelişme düzeyinde gerçekten mümkün olan azami düzeyin çok altında değildir. Birincil üreticilerden elde edilebilecek GSYH payına göre ölçüldüğünde, Roma'nın eşitsizliği bu nedenle son derece şiddetliydi. Servet sahibi seçkinlerin dışında kalan nüfusun en fazla onda biri salt geçimlik düzeyinin üzerinde bir gelire sahip olabilirdi.[27]

En yüksek gelirler o kadar büyüktü ki bunların bir kısmı, servetin yoğunlaşması daha da artırarak, yeniden yatırıma dönüştürülmüş olmalıdır. Güç asimetrileri, taşralıları vergi ödemek için topraklarının bir kısmını satmaya zorlamış olabilir. Bu, ölçmeye bile başlayamayacağımız ama daha sonraki yüzyıllarda bölgelerarası aristokratik toprak sahipliği ağlarının ortaya çıkışını açıklamaya yardımcı olacak bir uygulamadır. Bu da Roma eşitsizliğinin tavan yapıp yapmadığı ya da ne zaman tavan yaptığı sorusunu gündeme getirir. Bu soru, MS. 420'lerden kalma açıkça abartılı bir anlatıma ne kadar ağırlık vermeye hazır olduğumuza bağlıdır. Mısırlı bir tarihçi olan Olympiodorus, Roma aristokrasisinin önde gelen ailelerine fantastik bir zenginlik atfeder: Bu ailelerin "birçoğu"nun mülklerinden yılda 1814 kilogram altın ve bunun üçte biri kadar da ayni gelir elde ettiğini, ikinci kademedekilerinse yılda 453 ya da 680 kilogram altınlık bir gelire sahip olduğunu iddia eder. Daha önceki monarşinin para birimine dönüştürüldüğünde, en üst gelir olan 2419 kilogram altın, MS. 1. yüzyılda yaklaşık 350 milyon sestertius'a eşitti ve o dönemde bildirilen en büyük servetlerle aynı düzeydeydi. En tepede, miladi zamanın başlarında monarşinin kurulmasıyla

Scheidel ve Friesen 2009: 63-74, 75-84 (gelir dağılımı ve devlet payı), 86-87 (Gini ve çıkarma oranı), 91 (GSYH). Ayrıca bkz. Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 263 tablo 2'de Roma gelir Gini katsayısı 0,3'lerde ve çıkarma oranı yüzde 75'tir. Diğer toplumlar için bkz. a.g.e. ve burada, s. 154. İktisadî olarak orta halli Romalılar için bkz. Scheidel 2006; Mayer 2012.

bir zenginlik platosuna ulaşılmış ve daha sonra bazı dalgalanmalarla birlikte MS. 5. yüzyılda Batı'daki Roma gücü nihayet çözülene kadar devam etmiş gibi görünüyor.[28]

Aynı zamanda, geleneksel kentsel seçkinlerin artan bir baskı altına girmesiyle eşitsizliğin yerel ve bölgesel düzeyde daha da yoğunlaşmış olabileceğine dair göstergeler de mevcuttur. Sonuç olarak yerel servet seçkinleri, toplumüstü kurumlara üyelikten yararlanan bir azınlık ile yararlanmayan büyük bir çoğunluk arasında kutuplaşmaya başladı. Bu sürece dair en iyi kanıtlardan bazıları geç Roma döneminde Mısır'dan gelir. Günümüze kadar varlığını koruyabilmiş papirüsler, MS. 4. yüzyıla kadar varlığını sürdüren yerleşik kent yönetici sınıfının, bazı üyelerinin yerel mali yükümlülüklerden muafiyet getiren ve kişisel zenginleşme fırsatlarını artıran devlet görevlerini üstlenerek uzaklaşmasıyla nasıl zayıfladığını gösterir. MS. 6. yüzyıla gelindiğinde, bu tür bir yukarı doğru hareketliliğin Mısır'da ekilebilir arazilerin büyük bir kısmını ve bölgesel yönetimde belirleyici makamları denetim altında tutan yeni bir taşra aristokrasisini ortaya çıkardığı görülmektedir. Klasik bir örnek olarak Apiones Hanedanı gösterilebilir. Bu aile, *dekurion* düzeninde ortaya çıkmış ama bazı üyeleri en yüksek devlet makamlarını işgal etmiş ve sonunda, çoğu Mısır'ın tek bir bölgesinde yoğunlaşan 15.000 dönümden fazla yüksek verimli araziyi denetimi altına almıştı. Bunun münferit bir durum olması da gerekmez: MS. 323 yılında İtalya'da tek bir kasabada bir kişi 23.000 dönümden fazla araziyi denetliyor olabilirdi. Böylece aşırı zenginlerin imparatorluğun büyük bir kısmına yayılan geniş mülkleri, topluluk ve bölgesel düzeyde

Yatırım ve arazi edinimi: Jongman 2006: 249-250. Olympiodorus: Wickham 2005: 162; Brown 2012: 16-17; Harper 2015a: 56-58, 61 (plato). Daha sonraki imparatorluk daha yoksul olsaydı, bildirilen servetler gerçekten de göreceli olarak daha büyük olurdu: ama bu göz ardı edilemese de, Milanović 2010 tarafından varsayıldığı gibi kişi başına düşen ortalama GSYH'de ani bir düşüş olduğu fikrini destekleyecek çok az şey vardır: 8 ve 2016: 67-68, özellikle 68 şek. 2.9; bkz. burada, s. 137. Batı Roma aristokrasisinin çöküşü için bkz. burada, bölüm 9, s. 364-67.

toprak sahipliğinin giderek yoğunlaşmasıyla tamamlandı.[29] Çin tarihinden iyi bilinen bir başka süreç de artan eşitsizliğe katkıda bulundu. Daha sonraki Roma İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde, başta imparatorluk vergi tahsildarları olmak üzere dış dünyayla olan ilişkilerinin sorumluluğunu üstlenen güçlü toprakbeyleri (ve aynı zamanda memurlar) tarafından korunan çiftçilerden bahsedildiğini duyarız. Pratikte bu durum devlet gelirlerinin toplanmasına engel oldu ve toprakbeylerinin tarımsal artığın üzerindeki hâkimiyetini güçlendirdi. Bu da sadece merkezi otoriteleri zayıflatmakla kalmadı aynı zamanda mali yükleri orta halli mülk sahiplerinin aleyhine olacak şekilde daha az güçlü taraflara kaydırdı. Bir kez daha, zengin ile yoksul arasında daha fazla kutuplaşmanın ortaya çıkması neredeyse kaçınılmaz bir sonuçtu ve tıpkı geç Han Çini'nde olduğu gibi, özel ordular ve başlangıç aşamasında savaşbeyliği uzak geçmişte kalmamıştı. Zamanla tabakalaşma ve maddi eşitsizlik genel olarak daha da aşırı hâle gelmiş gibi görünmektedir. Daha önce var olan orta yol, gelir ve servetin siyasi olarak güçlü seçkinlerin elinde toplanmasıyla azaldı. Roma ve imparatorluğun batı yarısı Cermen liderler tarafından ele geçirildikten sonra, eşitsizlik Doğu Akdeniz'de imparatorluktan geriye kalan topraklarda artmaya devam etti hatta MS. 1000 civarında Bizans İmparatorluğu için tahmin edilen olağanüstü düzeylere kadar yükselmiş olabilir. Ne kadar uzun sürerse, siyasi ve iktisadi gücün karakteristik iç içe geçmişliği ve beslediği kutuplaştırıcı sonuçlarla haraç imparatorluğu, eşitsizleşmenin amansız bir itici gücü olduğunu kanıtladı.[30]

Mısır: Palme 2015, Harper 2015a: 51. Roma Mısır'ında daha önceki toprak yoğunlaşması için bkz. burada, bölüm 11, s. 440-41. İtalya: Champlin 1980, Harper 2015a: 54 ile birlikte. MS. 4. yüzyıl Egesi'ne ait daha ayrıntılı arazi kayıtları, 1.000 dönümden fazla olmayan daha küçük mülkleri belgeler: Harper 2015a: 52 tablo 3.6. Süper zenginler: Wickham 2005: 163-165.
Bizans eşitsizliği: Milanović 2006.

3. İmparatorluk Örüntüleri

Kurumsal ve kültürel farklılıklarının altında Çin ve Roma İmparatorlukları yüksek düzeyde eşitsizlik yaratan bir artığa el koyma ve yoğunlaştırma mantığını paylaştılar. İmparatorluk yönetimi, daha küçük ortamlarda hayal bile edilemeyecek bir ölçekte iktidar kaldıraçlarına sahip olanları zenginleştirebilecek kaynak akışlarını seferber etti. Dolayısıyla eşitsizliğin derecesi en azından kısmen emperyal devlet oluşumunun ölçeğinin bir işleviydi. Binlerce yıl önce geliştirilmiş olan sermaye yatırımı ve sömürü mekanizmaları üzerine inşa edilen bu imparatorluklar el yükselttier. Devlet makamlarından daha fazla kâr elde edilebilecekti; uzun mesafeler boyunca ticaret ve yatırım için işlem maliyetlerinin düşmesi, ayıracak geliri olanlara fayda sağladı. Sonunda, emperyal gelir eşitsizliği ve servet kutuplaşması salt fetih yoluyla parçalanma, devletin iflası veya toptan sistem çöküşüyle sona erdirilebilir ve tersine çevrilebilirdi, bunların hepsi de özünde şiddetli ayaklanmalardı. Modern öncesi tarihsel kayıtlar, yerleşik emperyal eşitsizliklerle mücadelenin barışçıl yolları konusunda sessizdir ve bu tür stratejilerin bu belirli siyasi çevre şartları içinde nasıl ortaya çıkabileceğini görmek de zordur. Yine de emperyal çöküş bile çoğu zaman sadece bir sıfırlamadan ibaretti ve başka bir ölçek büyütme ve kutuplaşma dalgasının önünü açıyordu.

Eşitsizlik, bozulmamış imparatorluk yönetimleri içinde denetlenebildiği ölçüde bu, varlıkların seçkinler arasında şiddetli bir şekilde yeniden dolaşımı yoluyla oldu. Bu ilkenin belki de tarihsel olarak en açıktan belgelenmiş hâliyle uygulandığı Memlûklerin Mısırı (1250-1571) örneğinden daha önce bahsetmiştim. Sultan, emirler ve köle askerleri fetih gelirlerini paylaşıyordu: Etnik olarak ayrı ve mekânsal olarak kopuk bir yönetici sınıf oluşturdular ve gelir akışının beklentileri karşılamaması halinde acımasızca bastırılan tabi yerli nüfustan rant elde etmeye yöneldiler. Bu sınıf içindeki kesintisiz iktidar

mücadelesi bireysel gelirleri belirledi ve şiddetli çatışmalar bu dağılımları sık sık değiştirdi. Yerel mülk sahipleri, varlıklarının sorumluluğunu Memlûk sınıfından güçlü adamlara devretmelerini ve vergiden korunma karşılığında haraç ödemelerini sağlayan haraç çetelerine sığındı; bu uygulama, paylarını alan seçkinler tarafından desteklendi. Yöneticiler buna, giderek artan bir şekilde seçkinlerin servetine el koyma yoluna başvurarak karşılık verdi.[31] Osmanlı İmparatorluğu en parlak döneminde zorla yeniden dağıtımın daha incelikli stratejilerini kusursuzlaştırdı. Dört yüzyıl boyunca sultanlar binlerce devlet görevlisini ve üstleniciyi yargılamadan idam ettiler ve mallarını kamulaştırdılar. 14 ve 15. yüzyıllarda fethin ilk günlerinde, Osman Hanedanı ile savaşçı ailelerin ittifakının ürünü bir soyluluk oluşturuldu ve bu soyluluk daha sonra başka yerlerden gelen savaşçı seçkinleri de saflarına kattı. 15. yüzyıldan itibaren giderek artan mutlakiyetçi yönetim, sultanın otoritesini ortaya koymasıyla aristokratik gücü kısıtladı. Kölelerden devşirilen soylu ailelerin soyundan gelenlerin yerini memurlar aldı. Bu aileler makam ve güç için rekabet etmeye devam etse de nihayetinde toplumsal geçmişleri ne olursa olsun tüm devlet görevlileri hükümdar karşısında kişisel haklardan yoksun olarak görülmeye başlandı. Makam sahibi olmak kalıtsal değildi ve memurların mal varlıkları ödenek [*prebendal*], yani özel mülkiyetten ziyade hizmetin eklentileri olarak kabul ediliyordu. Öldüklerinde, görevleri sırasında elde ettikleri kazançlar mal varlıklarından düşülecek ve devlet hazinesine aktarılacaktı. Uygulamada, görev ile servetin birbirinden ayırt edilemez görülmesi gibi basit bir nedenden ötürü tüm mal varlıklarına el konabiliyordu. Ölüm anında yapılan müsadereler, sultanın dikkatini çekmiş olan hâlihazırdaki memurların tasfiyesi ve kamulaştırılmasıyla tamamlanıyordu. Seçkinler bu tecavüze ellerinden geldiğince direnmeye çalıştı 17. yüzyıla gelindiğinde bazı aileler servet-

Memlûk sistemi için Borsch 2005: 24-34; Haraç için Meloy 2004.

lerini kuşaklar boyu koruyabilmişlerdi. 18. yüzyılda yerel seçkinler, devlet dairelerinin ve işlevlerinin giderek daha fazla kiralanmasıyla daha da güçlendiler. Bu da devlet idaresinin yaygın bir şekilde özelleştirilmesine yol açtı ve memurların servetlerini ve konumlarını pekiştirmelerine olanak tanıdı. Merkez artık eskisi gibi varlıklara el koyamıyordu ve mülkiyet hakları bir ölçüde istikrara kavuşmuştu. Müsadereler 18. yüzyılın sonlarında ile 19. yüzyılın başlarında savaş baskısı altında bir kez daha geri döndü ve bu da direniş ve kaçınma stratejilerini tetikledi. Osmanlı seçkinleri nihayet 1839'da sultanın onların can ve mal güvenliğini garanti altına almasıyla bu çekişmeyi kendi lehlerine sonuçlandırdılar. Roma ve Han Çini gibi diğer imparatorluklarda olduğu gibi, merkezî devletin yönetici sınıfın servetini yeniden düzenleme kabiliyeti zamanla zayıfladı.[32]

Diğer durumlarda, yöneticiler seçkin çevrelerdeki servet yoğunlaşmasına müdahale edemeyecek kadar zayıf ya da uzaktı. İspanyolların Mezoamerika ve And Dağları'ndaki kurumlaşmış imparatorluk yönetimlerini ele geçirmeleri bu konuda özellikle öğretici bir örnektir. İspanya'da *Reconquista* sırasında, topraklar soylulara ve şövalyelere ihsan edildi. Onlar da bu topraklarda yaşayanların canları ve malları üzerinde yargılama yetkisine sahip oldular. İspanyol fatihler daha sonra bu sistemi, benzer uygulamaların zaten yürürlükte olduğu Yeni Dünya topraklarında da tesis ettiler: Yukarıda gördüğümüz gibi, Aztekler seçkinlere toprak ihsanları, serflik ve köleliği içeren zorlayıcı ve artığa el koyan kurumlar kurmuştu. Meksika'da fatihler ve daha sonra soylular hızla büyük toprak parçalarını ele geçirdiler ve bu topraklar genellikle ancak işgal edildikten sonra kraliyet hibesi olarak onaylandı. Hernan Cortes'in Oaxaca'daki toprakları 1535'te ipotek altına alındı ve 300 yıl boyunca ailesinde kaldı, sonunda

En yüksek memurların (paşalar) sürgün edilmesi, görevden alınması ve mallarının müsadere edilmesi için, Yaycioglu 2012 ve ayrıca bakınız Ze'evi ve Buke 2015.

15 villa, 157 *pueblo* [yerli köyü], 89 *hacienda* [geniş arazi], 119 *rancho* [büyük çiftlik], 5 *estancia* [Güney Amerika'da sığır çiftliği] ve 150.000 sakini kapsıyordu. *Encomienda*'lar olarak bilinen bu tür ihsanların süresini sınırlamaya çalışan kraliyet fermanlarına rağmen, bunlar fiilen kalıcı ve gerçekten de küçük bir aşırı zengin toprakbeyleri sınıfını sürdüren kalıtsal mülklere dönüştüler. *Encomendero*'lar, [*Encomienda* sahipleri] zorla çalıştırma yasaklarına karşı yerel halkı borç kölesi hâline getirerek onların emeğini denetim altına almaya çalıştı. Zamanla bu durum, geniş ve çeşitli ilk *encomienda*'lardan daha dayanıklı *hacienda*'lar, zamanlarını ev arazileri ve mülk arazileri arasında paylaştıran ve fiilen toprak ağalarının despotik denetiminde minyatür devletler oluşturan köylüler tarafından çalıştırılan tutunumlu mülkler oluşturmalarını sağladı. Daha sonraki değişiklikler tepedekilerle sınırlı kaldı, özellikle 1821'de Meksika'nın bağımsızlığını kazanması İspanyol *hacendado*'ların kovulması ve var olan kurumları büyük ölçüde koruyan yerel seçkinlerin onların yerine geçmesiyle sonuçlandı. Toprak sahipliği 19. yüzyılda daha da yoğunlaşarak Sekizinci Bölümde ele alacağımız devrime yol açtı.[33]

Aynı durum İnka İmparatorluğu'nun seçkin ailelere ve yüksek memurlara toprak ve gelir sağladığı Peru'da da yaşandı. Francisco Pizarro ve memurlarına ilk *encomienda*'lar verildi ve kendisi de toprak tahsis etme ve işleyenler üzerinde denetim hakkı talep etti. Geniş araziler mutlak olarak verildi ve yerel sakinler çalışmak üzere madenlere götürüldüler. Her ikisi de kraliyetin emirlerine aykırıydı. Bazı yeniden dağıtımlar ancak Pizarro'nun toprak hibelerine sınır getirilmesine direnmesi onu başarısızlıkla sonuçlanacak bir isyana sürüklediğinde gerçekleşebilmişti. Buna rağmen, toprak ve servet belirli kişi ve grupların ellerinde toplanması Meksika'dakinden bile daha aşırı bir noktaya ulaştı ve yaklaşık 500 *encomienda*'lar toprağın çoğunu kapsadı. Potos'un zengin gümüş yataklarından

Powelson 1988: 84-85, 220-229; burada, bölüm 8, s. 334-35.

bazıları gözdelere verilirken, haraç alan Kızılderililer tarafından işletildiler. Yerel kabile liderleri kendi köylülerini hizmet için teslim ederek işbirliği yaptılar ve karşılığında yönetici olarak atandılar, hatta zaman zaman kendi mülklerini aldılar. Karakteristik imparatorluk tarzında, yabancı ve yerel seçkinler arasındaki gizli anlaşma, iktisadi kutuplaşmayı ve genel nüfusun sömürülmesini sağladı. Tıpkı Meksika'da olduğu gibi burada da yasadışı tekelleşme zamanla yasal bir zemin kazandı. İspanya'dan bağımsızlığın ardından Bolivar'ın toprak dağıtımı girişimi başarısız oldu ve 19. yüzyılda yerli halkın ortak toprakları bile daha büyük mülklere dâhil edildi.[34]

İktidar seçkinlerinin siyasi makamlar ya da bağlantılar aracılığıyla edindikleri servetleri ellerinde tutabilmeleri sadece sömürgelerde gerçekleşmedi. Bir örnek vermek gerekirse, erken modern Fransa'da tahta en yakın olanlar, nüfuzlarını ölümlerinden, hatta azledildikten sonra bile ellerinde tuttukları büyük kişisel servete dönüştürmeyi başardılar. Kral IV. Henri'nin en üst düzey bakanı ve kralın 1611'deki ölümüne kadar 11 yıl boyunca maliye müfettişi olan Sully Dükü Maximilien de Bethune, görevden alınmasından sonra 30 yıl daha yaşadı ve o dönemde Paris'teki 27.000 vasıfsız işçinin yıllık gelirine eşdeğer olan 5 milyon livreden fazla parayı miras bıraktı. Benzer bir makamı 1624'ten 1642'ye kadar işgal eden Kardinal Richelieu ise dört kat daha fazla servet biriktirmişti. Bununla birlikte her ikisi de 1642'den 1661'e kadar görev yapan ve 1648'den 1653'e kadar süren Fronde ayaklanmaları sırasında iki yıllık sürgünden kurtulan ama yine de geride 37 milyon livre ya da 164.000 yıllık vasıfsız ücret bırakan, özenle seçilmiş halefi Kardinal Mazarin tarafından gölgede bırakıldılar. Çin Komünist Partisi politbürosundan Yoldaş Zhou Yongkang bunu onaylardı. Daha az güçlü bakanlar da haydutlar gibi para kazandılar: Richelieu'nun müttefiki Claude de Bullion sekiz yıllık maliye bakanlığı sırasında 7.8

[34] Powelson 1988: 234-239.

milyon livre servet edindi ve aynı süre boyunca aynı makamda bulunan Nicolas Fouquet, 1661'de tutuklandığında, borçları mal varlığına eşit olmasına rağmen 15.4 milyon olarak değerlendirildi. Bu sayılar en büyük aristokrat servetleriyle karşılaştırıldığında oldukça iyi durumdadır: Bu dönemde, iktidardaki Bourbon ailesinin bir kolu olan Princes de Conti 8 milyon ila 12 milyon livre değerindeydi. Saldırgan Güneş Kral XIV. Louis bile daha sonraki bakanları dizginlemekte sadece ılımlı bir başarı elde etti: Jean-Baptiste Colbert'in Fransa'nın hazinesinden sorumlu olarak 18 yıl boyunca görece yetersiz 5 milyon kazanması ve Louvois Markisi Francois Michel Le Tellier'in 8 milyonu bir kenara koymak için 25 yıl boyunca savaş bakanı olarak çalışması gerekti. Elde edilebileceğin en iyisi, bir bakanın yılda bir ya da iki milyon olan kazancını birkaç yüz bine indirgemekmiş gibi görünür.[35]

Dünyanın dört bir yanından daha pek çok vaka kolaylıkla eklenebilir ama temel nokta açık olsa gerektir: Modern öncesi toplumlarda çok büyük servetler genellikle iktisadi güçten ziyade siyasi gücün ürünüydüler. Bu servetler, devlet yöneticilerinin despotça müdahalelerde bulunma becerisi ve istekliliğiyle hayati bir biçimde aracılık ettiği, dayanıklılıkları açısından çoğunlukla farklılaştı. En tepedeki yoğun kaynak yoğunlaşması ve yüksek eşitsizlik verili bir durumdu ve servet hareketliliği çeşitlilik gösterse de bu durum plütokratik çevrelerin dışındakileri pek de ilgilendirmedi. Açılış bölümünde taslağını çizdiğimiz neredeyse tüm modern öncesi devletlerin yapısal özellikleri, zaman içinde eşitsizliği en üst düzeye çıkarma eğiliminde olan, zorlama açısından zengin belirli bir gelir ve servet yoğunlaşma biçimini güçlü bir şekilde destekledi. Sonuç olarak, bu varlıklar genellikle olabildiğince eşitsizdi. Bu kitabın sonundaki ekte daha ayrıntılı olarak ortaya koyduğum gibi, Roma döneminden 1940'lara kadar

Turchin ve Nefedov 2009: 172-173; birlikte http://gpih.ucdavis.edu/files/Paris_1380-1870.xls (ücretler).

28 sanayi öncesi toplum için yapılan kaba tahminler, ortalama %77'lik bir artığa el koyma oranına, yani belirli bir kişi başına GSYH düzeyinde kuramsal olarak olabilecek azami gelir eşitsizliği miktarının gerçekleşen oranını ölçen bir orana ulaşır. İstisnalar nadirdir: Makul ölçüde iyi belgelenmiş tek örnek, Altıncı Bölümde betimlenen doğrudan demokrasinin ve askeri kitlesel seferberlik kültürünün iktisadi eşitsizliği denetim altına almaya yardımcı olduğu MÖ. 5 ve 4. yüzyıllardaki klasik Atina'dır. Yetersiz kadim kanıtlara dayanan modern tahminlere güvenilebilirse, MÖ. 330'larda Atina'da kişi başına düşen GSYH modern öncesi bir ekonomi için nispeten yüksekti –belki de 15. yüzyıl Hollandası'na ve 16. yüzyıl İngilteresi'ne benzer şekilde asgari fizyolojik geçimin dört ila beş katı– ve piyasa geliri Gini katsayısı yaklaşık 0,38'e ulaştı. Modern öncesi standartlara göre, yaklaşık %49'luk zımni artığa el koyma oranı son derece mütevazıydı.[36]

Fakat Atina anomalisi uzun sürmeyecekti. Roma İmparatorluğu'nun en parlak döneminde Atina'nın en zengin adamı, MÖ. 5. yüzyılın ünlü siyasetçilerinin, hatta bizzat tanrı Zeus'un soyundan geldiğini iddia eden ve adı da bu iddiayı adeta desteklemek için konmuş olan Lucius Vibullius Hipparchus Tiberius Claudius Atticus Herodes'ti. Daha yakın zamanlardaki ailesi, Roma yurttaşlığına geçmiş, yüksek kamu görevlerine yükselmiş ve belki de Roma'nın en zengin bireylerininkinden çok daha küçük olmayan büyük bir ser-

[36] 28 toplum: Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 263 tablo 2 ve burada, Ek, s. 600-1. MÖ 330'larda Atina: 1990 Uluslararası Dolar cinsinden 1 drahmi = 7,37 kg buğday = 8,67 $ dönüşümleri kullanılarak, Ober 2016'ya göre kişi başına GSYH ve gelir Gini 1.647 $ ve 0,38 $ idi: 8, 22; ve artığa el koyma oranı için bkz. 9. 1,118$/0.45 ("kötümser" senaryo) ve 1,415$/0.4 ("iyimser") değerleri için bkz. Ober 2015a: 91-93; 2015b: 502-504. Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 263 tablo 2'den karşılaştırma; Maddison projesi. Milanović, Lindert ve Williamson veri kümesi, Boix 2015: 258-259 tarafından varsayıldığı gibi monarşiler ve cumhuriyetler için farklı eşitsizlik deneyimleri mefhumuna şüphe düşürse de klasik Atina örneği, doğrudan demokrasiler ve diğer yönetim biçimleri arasındaki zıtlığa odaklandığımız sürece onun modeline bir miktar destek sağlayabilir.

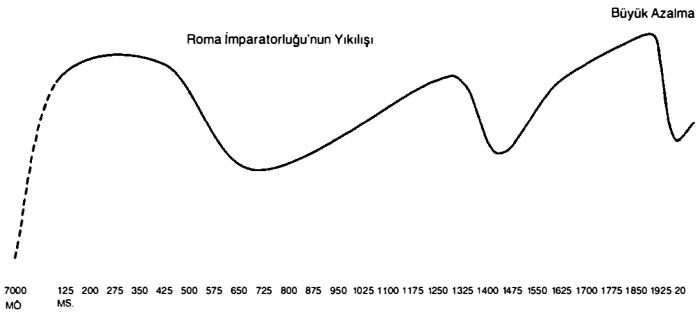
vet edinmiş Atinalı aristokratlardan biriydi. İsmi, Roma'da çok sayıda imparator çıkarmış olan Claudius klanıyla bir bağlantıya işaret eder. Hatta Herodes'in ailesi, büyükbabası Hipparkos'un servetine (bir zamanlar 100 milyon sestertius olduğu söylenirdi) imparator Domitianus tarafından el konulması ama (biraz gizemli bir biçimde) daha sonra geri alınmasıyla Roma üst sınıfının tipik bir deneyimini paylaşmıştı. Herodes Yunan şehirlerine yardımlar yağdırdı ve en ünlüsü Atina'daki Odeon tiyatrosu olmak üzere kamu binalarına sponsor oldu. Gerçekten de 100 milyona sahipse –ki bu klasik dönemden bilinen en büyük özel servetin iki düzine katına eşdeğerdi– sadece yıllık sermaye geliri, Atina'nın MÖ. 330'lardaki toplam devlet harcamalarının üçte birini kendi cebinden karşılamaya yeterdi -savaşlar, yönetim, festivaller, toplumsal yardımlar, kamu inşaatları ve hepsi- ama daha da değerli olabilirdi. İmparator Antoninus Pius'un evlat edindiği oğullarına ve haleflerine öğretmenlik yaparak ona yakınlaşan Herodes, MS. 143'te en yüksek geleneksel Roma devlet makamı olan sıradan konsüllük görevinde bulunduğu bilinen ilk Yunandı. İmparatorluk himayesi ve eşitsizlik günü kurtarmıştı.

3
Bir Aşağı Bir Yukarı

1. İkiz Tepeler

İktisadi eşitsizlik uzun vadede nasıl değişti? Buraya kadar bu sürecin ilk aşamalarını ele aldım. Güç eşitsizliği ve hiyerarşi milyonlarca yıl önce Afrika maymunlarıyla birlikte ortaya çıktı ve *Homo*'nun son 2 milyon yıldaki evrimi sırasında adım adım olarak zayıfladı. Holosen'de hayvanların evcilleştirilmesi hem güç hem de servet eşitsizliğinin artmasına katkıda bulundu ve bu süreç önceki bölümlerde betimlediğimiz saldırgan büyük devletlerin sahneye çıkışıyla zirvesine ulaştı. Şimdi gelir ve servet eşitsizliğinin evrimini, daha genel bir çerçevede eşitsizleştirici ve düzleştirici güçlerle açıklanabilecek bir örüntü izleyip izlemediğini görmek için dünyanın belirli bölgelerini mercek altına almanın zamanı. Amacım, bu kitabın temel savlarını –eşitsizlikte artışın teknolojik ve iktisadi gelişmeyle devlet oluşumunun etkileşiminden kaynaklandığı ve etkili düzlenmenin sermaye yatırımının, ticarileşmenin ve yağmacı seçkinler ve ortakları tarafından siyasi, askeri ve ideolojik güç kullanımının eşitsizleştirici sonuçlarını en azından geçici olarak azaltan ve tersine çeviren şiddetli şoklar gerektirdiğini– temellendirmek olacak.

Bizi 20. yüzyılın başlarına kadar geri götürecek olan incelememde, tamamen pragmatik bir nedenden ötürü Avrupa'ya odaklanıyorum: Modern döneme kadar eşitsizliğin evrimine dair en zengin –ya da en azından en kapsamlı şekilde araştırılmış– kanıtları toplamda ve uzun vadede Avrupa toplumları üretmiştir. Bu kanıtlar, 1.000 yıl boyunca artan ya da istikrar sergileyen eşitsizlikler ile eşitleyici sarsıntılar arasında yaşanan salınmaları en azından kaba hatları itibarıyla yeniden inşa etmemizi olanaklı kılıyorlar (Şekil 3.1).

Şekil 3.1 Uzun vadede Avrupa'da eşitsizlik eğilimleri

Şekil 3.1 Avrupa'da uzun vadede eşitsizlik eğilimleri Çiftçilik Avrupa'da MÖ. 7.000'lerden itibaren ortaya çıktı ve takip eden 3.000 yıl içinde geniş bir alana yayıldı. Çok genel bir çerçevede konuşmak gerekirse, bu temel iktisadi dönüşüm sürecine –her ne kadar bu süreci ayrıntılı olarak takip etmek çok güç olsa da– eşitsizlikte kademeli bir artışın da eşlik etmesi kaçınılmazdı. Bu sürecin çizgisel bir güzergâh izlediğini düşünmek de hata olacaktır: Varna'da ortaya çıkarılanlar gibi arkeolojik bulgular, kısa vadeli değişimlerin bile hatırı sayılır boyutlara ulaşabildiğini göstermektedir. Fakat araştırmamızı yüzlerce yıldan binlerce yıla genişletmek için bir değil üç adım geriye gidersek, nüfus yoğunluğu arttıkça, yönetim güçlendikçe ve üretim fazlası büyüdükçe yükseliş eğiliminin kuşatıcı bir hâl olduğunu pekâlâ ortaya koyabiliriz.

Bu mağrur avantajlı konumdan, maddi eşitsizlikteki ilk dünyevi zirveyi MS. ilk birkaç yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun olgunluk döneminde bulabiliyoruz. Avrupa'nın büyük bölümünde, nüfus, kentleşme, özel servet ve zorlayıcı kapasite açısından karşılaştırılabilir düzeylere daha önce ulaşılmamıştı. Bunun tek istisnası Yunanistan'dır: Yakındoğu uygarlık merkezine coğrafi yakınlığı sayesinde, devlet düzeyindeki gelişme Avrupa'nın diğer yerlerine kıyasla daha eskiye uzandı. Yunanistan yüksek eşitsizlik düzeylerine Miken Geç Tunç Çağı'nda ulaşılmıştı ve muhtemelen MÖ. 13. yüzyılda zirveye vardı.

Devletin çöküşü, sonraki yüzyıllarda saraylar yerlerini mezralara bıraktıkça, bu eşitsizlikleri büyük ölçüde azalttı ki bu Dokuzuncu Bölümde tartıştığım şiddetli çözülmedir. Arkaik ve klasik dönemlerin (yaklaşık MÖ. 800-300) Yunan kent devleti kültürü çok daha yüksek iktisadi kalkınma düzeylerine (bazı durumlarda Roma dünyasının çoğundan bile daha yüksek kalkınma seviyesine) ulaşmış olsa da kitlesel askeri seferberliğinde kök salmış kurumlar eşitsizliği sınırlandırdı. Yine de Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi, Roma dönemi bu bölgede de eşitsizliğin büyük ölçüde arttığı bir dönem oldu.[1] Roma İmparatorluğu'nun devamı olan Bizans'ın (zaman zaman sallantılı) denetimi altında kalan Güney Balkanları şimdilik bir kenara bırakırsak, Avrupa'nın Roma yönetimine tabi olan diğer tüm bölgeleri, Roma gücünün MS. 5. yüzyılın ikinci yarısında dağılmasıyla başlayan gelir ve servet eşitsizliğinde ciddi bir azalmaya tanık oldu. Dokuzuncu Bölümde gösterdiğim gibi, bu iktisadi eşitlenme büyük ölçüde devletin çöküşünün doğrudan bir sonucuydu. Batı Avrasya'nın 6. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar süren ilk hıyarcıklı veba salgını tarafından daha da güçlendirilen şiddetli şok, emeğin toprağa göre değerini artırdı. Elbette zamana ve mekâna göre kayda değer farklılıkların olabileceğini göz ardı edemeyiz. Örneğin düzlenme daha önceki kurumların ve altyapının büyük ölçüde ortadan yıkıldığı Roma sonrası Britanya'da en kapsamlı hâlini almışken, eşitsizlikler Vizigotların yönetimi altındaki İber Yarımadası gibi daha korunaklı bölgelerde daha dirençliydi. Yine de seçkinlerin çok uzak mesafelere uzanan mübadele ağlarının, kentleşmenin, mali yapıların ve bölgeaşırı servet birikimlerinin çözülmesi her yerde görülen bir süreçti.[2]

Bu büyük azalmayı sayılarla ifade etmeye çalışmak bile

Varna için bkz. burada, s. 73-4. Miken'in çöküşü için bkz. burada, bölüm 9, s. 372-77. Klasik Yunanistan için bkz. burada, bölüm 6, s. 266-80. Roma dünyası içindeki farklılıklara da izin vermeliyiz: 4. ve 5. yüzyılın başlarında imparatorluğun batı kısmı muhtemelen o dönemdeki eşitsizliğin zirvesini temsil ediyor olabilir: bkz. burada, s. 124.

Devlet çöküşü: burada, bölüm 9, s. 364-71. Veba: burada, bölüm 11, s. 434-442.

makul bir tavır değilmiş gibi görünmektedir: Roma İmparatorluğu için Gini katsayılarını tahmin etmek ne kadar zorsa, 6, 7 ya da 8. yüzyılların Roma'ya tâbi toplumları için bu tür sayılar belirlemeye çalışmak çok daha zor gibi görünmektedir. İki aşağı yönlü baskının çakıştığını belirtmek yeterlidir: eşitsizlik alanını daraltan kişi başına düşen üretim artığının küçülmesi ve devletler ile seçkinlerin artığa el koyma kabiliyetlerinin azalması. Bizans dönemi Yunanistanı bile, mevcut eşitsizlikleri daha da artırması olası şiddetli sarsıntılardan büyük ölçüde etkilenmişti. O dönemde şehirleşmiş Avrupa'nın en doğudaki ileri karakolu olan Konstantinopolis bir süre daha imparatorluk tarzı eşitsizliğin son kalesi olsa da bu iyi korunan merkez bile ciddi bir gerileme dönemine girmişti.[3]

Avrupa ekonomileri ve yönetimleri bu sarsıntıdan farklı zamanlarda toparlanmaya başladılar. 8. yüzyıldaki Karolenj genişlemesi ya da İspanya'nın Müslümanlar tarafından fethi, eşitsizliğin yeniden canlandığı bir dönem olarak görülebilir. Britanya'da, Roma sonrası doruk noktası yerini Essex liderliğinde devlet oluşumuna ve güçlü ve zengin bir soyluluğun oluşumuna bıraktı. Eşrafın egemen olduğu bir toplum olan Bizans, Balkanlar üzerindeki denetimini 9 ve 10. yüzyıllarda yeniden sağladı. Roma'nın çöküşünden sonra genel olarak zayıflamış olan aristokrasiler bir kez daha güç kazandılar. Önemli coğrafi farklılıklar bir yana bırakılırsa, 9. yüzyıldan itibaren feodalizmin öne çıkması, seçkinlerin tarımsal işgücü ve üretim artığı üzerinde daha fazla denetim sağlamalarına izin verdi ve bu durum toprakların dünyevi ve manevi liderlerin elinde toplanma süreciyle el ele gitti. Avrupa daha sonra yaklaşık 1000 ila 1300 yılları arasında kesintisiz bir iktisadi ve demografik büyüme evresi yaşadı. Daha fazla insan, daha fazla ve daha büyük kentler, daha fazla ticaret ve daha güçlü seçkinlerin varlığı iktisadi eşitsizliği artırdı.

Gelir eşitsizliğindeki geç dönem ve Roma sonrası düşüşün izini sürmek için bana fazlasıyla yaratıcı gelen bir girişim için bkz: 8 ve 2016: 67-68. Bu dönemde Konstantinopolis'teki koşullar için bkz. Mango 1985: 51-62; Haldon 1997: 115-117.

İngilizler arasında da eşitsizlik bu dönem boyunca yükseldi. *Domesday Book*'un[4] 1086 tarihli araştırması çoğu köylü hanesinin kendi arazilerinden geçimlik düzeyin üzerinde bir gelir elde etmeye yetecek kadar toprağa sahip olduğunu gösterirken, 1279 ila 1280 tarihli *Hundred Rolls* araştırması, aynı köylülerin torunlarının çoğunun tarım üretimlerini ancak başkalarının tarlalarında çalışarak kazandıkları ek gelirle tamamlayarak hayatta kalabildiğini ortaya koyuyor. Bu konuda yapılan bir model simülasyonu, nüfus artışının bu sonucu üretmek için tek başına yeterli olmadığını işaret ediyor: Artan eşitsizlik, artan nüfusun etkileşiminden, küçük toprak sahiplerini kriz zamanlarında gıda, tohum ve çiftlik hayvanları için ödeme yapmak ya da borçlarını ödemek üzere daha iyi durumda olanlara satış yapmaya teşvik eden toprak aktarımlarının kolaylaştırılmasından ve işletmeleri parçalayan ve daha fazla toprak satışına neden olan miras bölünmelerinin etkilerinden kaynaklanıyordu. Bazı köylüler tamamen topraksız kaldılar, bu da varlık eşitsizliğini iyice artırdı. Dahası, sıradan halkın toprak kiraları, işletmelerinin boyutları küçülürken bile 1000 yılı ile 14. yüzyılın başları arasında büyük ölçüde arttı Fransa'da tipik arsa büyüklüğü 9. yüzyılda yaklaşık 10 hektarken 14. yüzyılın başlarına gelindiğinde genellikle üç hektarın bile altına düşmüştü.[5]

Artan eşitsizlik aynı zamanda en tepedeki gelir ve servet

Doomsday Book'un [Kıyamet Günü Kitabı] Orta İngilizce yazılışı: Fatih William olarak bilinen Kral I. William'ın emriyle 1086 yılında tamamlanan İngiltere'nin büyük bir kısmının ve Galler'in bazı bölgelerinin "Büyük Araştırması"nın elyazması kaydıdır. Elyazması, başlangıçta kraliyet hazinesinde tutulduğu yerde "Winchester Kitabı" anlamına gelen Latince Liber de Wintonia adıyla biliniyordu. *Anglo-Sakson Chronicle*, 1085'te kralın, sahip olduğu mülkleri ve kendisine borçlu olduğu aidatları listelemek için İngiltere'deki her yönetimsel bölgeyi araştırmak üzere ajanlarını gönderdiğini belirtir. (Çev.)

Bekar ve Reed 2013, İngiltere üzerine. Modellerinde, bu etmenler, arazi Ginis'ini 0,14'ten 0,68'e (308) beş katına çıkarabilirken, arazi satışları ya da nüfus artışı tek başlarına çok daha küçük etkiler yaratır; simülasyon için bkz. 302-311. Ayrıca bakınız Turchin ve Nefedov 2009: 51-53 kiracıların ancak geçinebildiği on beş dönümlük bir köylü işletmesi modeli için. Kiralar ve araziler: Grigg 1980: 68; Turchin ve Nefedov 2009: 50-51.

yoğunlaşmasından da kaynaklandı. İngiltere 1200 yılında ortalama gelirleri 200 pound olan 160 eşrafa (baron) ev sahipliği yaparken, 1300 yılına gelindiğinde bu zümre ortalama gelirleri 670 pound olan yaklaşık 200 kişiden oluşuyordu, yani gelirleri reel olarak iki katına çıkmıştı. Eşitsizliğin yoğunlaştığı dönemlerin tipik bir özelliği olarak, en büyük servetler en fazla büyüyen servetler de oldular: 1200 yılında en zengin baron olan Chester'lı Roger de Lacy 800 pound (ya da tüm akranların ortalama yıllık gelirinin dört katı) elden çıkarırken, 1300 yılında Cornwall Kontu Edmund 3.800 pound ya da reel olarak neredeyse üç katı –o dönemde tüm akranların ortalamasının 5,5 katına eşdeğer– gelir elde etmiştir. İngiliz seçkinlerinin orta tabakaları daha da fark edilebilir bir biçimde şişmişti: Kuşaklı şövalyelerin sayısı 1200'de yaklaşık 1.000'ken 1300'de yaklaşık 3.000'e yükselmişti gelir eşikleri de kabaca aynı seviyeye gelmişti. Askeri ücretlerdeki eşitsizlik, 1165'te 8:1 olan şövalyelerin piyadelere göre ücret oranının 1215'te 12:1'e ve 1300'de 12-24:1'e yükselmesi üzerinden takip edilebilir. Fransız şarabının ithalatının da 14. yüzyılın başlarında zirveye ulaşması bir rastlantı değildir. Seçkinlerin gelirleri reel olarak artarken halktan insanların gelirleri adım adım azaldı. Nüfus artışı ve ticarileşme arasındaki karşılıklı etkileşiminin etkilerinin Avrupa'nın diğer bölgelerinde de benzer sonuçlar doğurmuş olması olasıdır.[6]

1347'deki Kara Ölüm'ün, yani hıyarcıklı veba salgınının hemen öncesinde bir bütün olarak Avrupa, Roma İmparatorluğu günlerinden bu yana daha gelişmişti ve daha eşitsizdi. Bu iki zirve noktasının birbirine ne kadar benzediği konusundaysa ancak tahminde bulunabiliriz. Ben 14. yüzyılın başlarında bile genel eşitsizlik düzeyinin o tarihlerden neredeyse 1.000 yıl önce ulaşılmış düzeyin biraz gerisinde kaldığından şüpheleniyorum. Batı Akdeniz ve artalanında varlık sahibi olan ve Ortaçağ Avrupası'nda eşi benzeri olmayan bir imparatorluğun deva-

Turchin ve Nefedov 2009: 55-58.

sa mali kaynaklarını hortumlayan geç Roma aristokrasisinin Yüksek Ortaçağda bir dengi yoktu. Roma İmparatorluğu'nun olgunluk dönemindekinden daha yüksek bir hortumlanma oranından ancak Bizans İmparatorluğu mustarip olabilirdi ama o da esasen Avrupa'nın dışında konumlanmıştı. Ne olursa olsun, 1290 civarında İngiltere ve Galler için gelir Gini katsayısının münferit bir tahmini, karşılaştırılabilir bir kişi başına çıktı düzeyindeki eşitsizliği, ikinci yüzyılın Roma İmparatorluğu'ndan biraz daha düşük bir düzeye yerleştirmektedir. Son kertede Roma dönemi ile Yüksek Ortaçağın eşitsizliği arasında daha anlamlı karşılaştırmalar yapmamız olanaklı olmayabilir. Burada önemli olan, Yüksek Ortaçağ boyunca gelir ve servetin genel olarak eşitsizleşmesidir ve bu eğilimden şüphe etmek için hiçbir nedenimiz yok. 1310'larda Paris ve Londra'da servetin yüksek düzeyde toplandığını işaret eden vergi kayıtları (0,79'a kadar ya da muhtemelen daha fazla Gini katsayılarıyla) sadece o dönemin uzun süreli ticari devriminin son noktasına yakın koşulları belgeler.[7]

Tüm bunlar veba salgını 1347'de Avrupa'yı ve Ortadoğu'yu vurduğunda değişti. Birkaç kuşak boyunca dalga dalga geri dönen veba belası, on milyonlarca insanın ölümüne neden oldu. 1400 yılına gelindiğinde Avrupa nüfusunun dörtte birinden fazlasının salgın nedeniyle öldüğü düşünülmektedir ki muhtemelen bu ölümlerin üçte biri İtalya'da ve yarıya yakını da İngiltere'de meydana geldi. İşgücü kıtlığı baş gösterdi: Bölge genelinde, 15. yüzyılın ortalarında, vasıfsız kent işçilerinin reel ücretleri kabaca iki katına çıkarken, vasıflı zanaatkârlar arasında bu artış biraz daha mütevazı bir oranda

Bizans eşitsizliği: Milanović 2006. İngiltere ve Galler: Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 263 tablo 2 (c.0,36), Campbell 2008'e dayanır. Bir sonraki en eski tahmin, 1427'de Toskana için, Kara Ölüm'den sonraya aittir ama daha yüksektir (0,46), bu da yoğun bir şekilde kentleşmiş bir çevreden bekleyeceğimiz şeydir. Paris ve Londra'da servet yoğunlaşması: Sussman 2006, özellikle 20 tablo 9, 1313'te Paris'te 0,79 ve 1319'da Londra'da 0,76 servet Gini'si (vergi ödemelerinden çıkarılan) için. Çok yoksullar temel vergi listelerinden çıkarılmamış olsaydı Paris Gini'si daha da yüksek olurdu (bkz. 4).

gerçekleşti. Toprak kiraları düşerken ve seçkinlerin servetleri daralırken bile İngiliz çiftlik ücretleri de reel olarak iki katına çıktı. İngiltere'den Mısır'a kadar olan bölgede halk daha iyi beslendi ve bunun bir sonucu olarak insanlar daha irileşti ve boyları daha da uzadı. Onuncu Bölümde gösterdiğim gibi, İtalyan kentlerinin vergi kayıtları, yerel ya da bölgesel Gini katsayılarının 10 puandan fazla ve en yüksek servet paylarının üçte biri oranında ya da daha fazla azalmasıyla servet eşitsizliğinde dramatik bir düşüş yaşandığını göstermektedir. Yüzlerce yıllık eşitsizlik, insanlığın şimdiye kadar yaşadığı en şiddetli şoklardan biri tarafından ortadan kaldırılmıştı.[8]

2. *Yeni Zirvelere Tırmanmak*

15. yüzyılın sonlarında veba salgını bittikten sonra Avrupa nüfusu toparlanmaya başladı. Eşitsizlik gibi iktisadi kalkınma da yeni boyutlara ulaştı. Avrupa'da mali-askerî devletlerin kuruluşu, denizaşırı sömürge imparatorluklarının ortaya çıkışı ve küresel ticaretin eşi benzeri görülmemiş bir şekilde genişlemesi, kurumlarda değişimi ve yeni mübadele ağlarını teşvik etti. Ticari mübadeleler ve haraç alıp verme her zaman yan yana var olmuşsa da, ticarileşme haraç veren devletleri dönüştürdükçe ve ticari gelire bağımlılıklarını artırdıkça, ilki giderek baskın hâle geldi. Yeni Dünya'da altın ve gümüş külçe madenciliği ve kıtalararası ticaretle desteklenen daha bütünleşmiş bir dünya sisteminin büyümesi, zenginliği seferber edip dünya çapında zengin ile yoksul arasında açılan uçurumu derinleştirdi. Avrupa dünya çapında bir mübadele ağının merkezi hâline geldikçe, gelişme ticari seçkinlere daha fazla güç kazandırdı ve kırsal çoğunlukları toprağa bağlılıkları üzerinde baskı yaratan piyasa faaliyetlerinin içine çekti. Haraç alagelmiş seçkinler ticari ve girişimci toprak sahiplerine

Bkz. burada, bölüm 10, özellikle s. 409-11.

dönüştüler. Tüccarlar yönetimlerle kurumsal bağlar kurdular. Çitlemeler, vergiler, borçlandırmalar ve toprak mülkiyetinin metalaştırılması yoluyla köylüler topraktan yavaş yavaş koparıldılar. Siyasi gücün talan için kullanılmasına dayanan geleneksel zenginleşme araçları da bu modernleştirici piyasa temelli süreçlerin yanında varlıklarını sürdürdüler: Güçlü devletler servet edinmek isteyenler için cazip yollar sunmaya devam ettiler. Tüm bunlar servet eşitsizliğini daha da artırdı.[9]

Geç Ortaçağ ve özellikle erken modern Avrupa, maddi eşitsizliğin tarihsel olarak incelenmesinde özel bir yer işgal eder. Çünkü henüz gelirin olmasa bile servetin dağılımının zaman içindeki değişimini sağlam bir şekilde izlememize ve farklı bölgelerdeki gelişmeleri birbiriyle karşılaştırmamıza olanak tanıyan nicel kanıtlar ilk kez bu dönemde bizim için ulaşılabilir hâle gelmiştir. Bu veriler öncelikle vergilendirilebilir mülklerin yerel kayıtlarından elde edilmişler ve arazi kiraları ve işçilerin gelirleri hakkındaki bilgilerle tamamlanmışlardır. Aşağıda servet ve gelir dağılımına ilişkin bilgileri yan yana kullanacağım. Bu dönem için bu iki endeksi sistematik olarak birbirinden ayırmak normalde olanaklı değildir: Modern öncesi dönemde eşitsizlik konusu üzerinde çalışan araştırmacılar genellikle tercihlerinde modern iktisatçıların görmek isteyeceğinden daha seçmeci davranmak zorundadırlar. Yine de bu büyük bir sorun yaratmıyor: Sanayi öncesi toplumlarda servet ve gelir eşitsizliği eğilimlerinin farklı yönlerde hareket etmiş olması zordur.[10]

Bu dönüşümle ilgili akademik çalışmalar oldukça geniştir. Bu bağlamda uygun olan, çok yüksekten uçan bir kuşbakışı bakış için bkz: 364-405. Neal ve Williamson 2014'e katkıda bulunanlar kapitalizmin çok yönlü yükselişini incelerken, Goetzmann 2016 uygarlığın küresel evriminde finansın rolünü vurgular. Söylemeye gerek yok, "almak" bugün dünyanın pek çok yerinde başarılı bir zenginleşme ve eşitsizleştirme stratejisi olmaya devam ediyor: Çağdaş Çin için bkz. burada, s. 113-114 ya da Piketty'nin 2014: 446 Ekvator Ginesi'nin despot yöneticileri tarafından örneklendirilen bir birikim mekanizması olarak "hırsızlığa" yaptığı atıf.

Bu son nokta için bkz. en son Alfani 2016: 7, atıflarla birlikte. Aşağıda, özellikle kayda değer sayıları ve eğilimleri vurgulayan bir anlatı formatı, çeşitli yerel veri kümelerinin sınırlarına ve kendine has özelliklerine en uygun olanı gibi görün-

Bu veri kümeleri hakiki ulusal eşitsizlik istatistikleri teşkil etmiyorsa da servet yoğunlaşmasının yapısı ve gelişimi hakkındaki anlayışımızı daha önceki dönemlere ilişkin anlayışımıza kıyasla çok daha sağlam bir zemine oturtmaktadır. Bu Geç Ortaçağ ve erken modern veri dizilerinden bazıları birbiriyle son derece uyumlu olup zaman içinde tutarlılıklarını koruduklarından, 19. yüzyıl söz konusu olduğunda bile değişimin ana hatlarını belirginleştirmede dağınık kaynaklardan gelen bilgilerle ülke çapındaki eğilimleri yeniden inşa etmeye çalışan modern girişimlerden daha güvenilir bir rehber olabilirler. Çeşitli Batı ve Güney Avrupa toplumlarından elde edilen bu kanıtlar birlikte ele alındıklarında kaynakların büyük kentlerde, küçük kasabalardakine ya da kırsal bölgelerdekine göre daha eşitsiz dağıldığını, eşitsizliğin genel olarak veba salgınının sona ermesinin ardından sonra arttığını ve bu artışın çok çeşitli iktisadi koşullar altında gerçekleştiğini göstermektedir.

Daha fazla işbölümü, beceri ve gelirlerde farklılaşma, seçkin hanelerin ve ticari sermayenin belirli mekânlarda yoğunlaşması ve daha yoksul göçmenlerin şehirlere akın etmesi kentsel eşitsizliği hep artıragelmiştir. Floransa'da 1427 yılında yapılan nüfus sayımına (*catasto*) bakılırsa servet eşitsizliği kentleşmenin boyutlarıyla doğru orantılıydı. Başkent Floransa'da servet dağılımının Gini katsayısı 0,79'du ki kayıtlara girmeyen mülksüz yoksullar da buna dâhil edilirse yaklaşık 0,85'e çıkmaktadır. Gini değerleri daha küçük kentlerde daha düşük (0,71-0,75), tarım ovalarında bundan da düşük (0,63) ve en yoksul bölgeler olan dağlarda ve mezralardaysa en düşük seviyedeydi (0,52-0,53). En yüksek gelir payları da benzer şekilde Floransa'daki en tepedeki %5'lik kesim için %67'den, dağlarda yaşayan kesimde %36'ya kadar değişiyordu. Diğer İtalyan vergi kayıtlarında da aşağı yukarı aynı tablo karşımıza çıkmaktadır. 15. yüzyıldan 18. yüzyıla dek

mekte ve aksi takdirde konsolide tablolar tarafından aktarılabilecek yanıltıcı kesinlik izlenimlerinden kaçınır.

Toskana'nın Arezzo, Prato ve San Gimignano kentlerinde bildirilen servet yoğunluğu, çevredeki kırsal alanlardakinden sürekli olarak daha yüksekti. Aynı örüntü –daha az olsa da– Piedmont'ta da gözlemlenebilir.[11]

En az 0,75'lik yüksek servet eşitsizliği, Geç Ortaçağ ve erken modern Batı Avrupa'nın büyük kentlerinin standart bir özelliğiydi. Bu dönemde Almanya'nın önde gelen iktisadi merkezlerinden biri olan Augsburg, özellikle uç bir örnek teşkil etmektedir: 1498'de 0,66 olan kentsel servetin Gini katsayısı vebadan kaynaklı düzlenmeye bağlı olarak 1604'te 0,89'a yükselmişti. Dönemin Augsburgu'ndakinden daha kutuplaşmış bir topluluk hayal etmek zordur: Şehir sakinlerinin yüzde birkaçı neredeyse kentteki tüm varlıklara sahipken, üçte biri ila üçte ikisinin bildirmeye değer hiçbir varlığı yoktu. Bu vakaya On Birinci Bölümün sonunda ayrıntılı olarak eğileceğim. Hollanda'da da büyük şehirler benzer şekilde yüksek düzeyde bir servet yoğunlaşmasına tanık olurken (0,8 ila 0,9 Gini oranı), küçük kasabalar bunun çok gerisinde kalmışlardı (0,5-0,65). Kentlerdeki gelir eşitsizliği, ilgili Gini katsayısının 1742'de 0,69'a ulaştığı Amsterdam'da da epey yüksekti. 1524'ten 1525'e kadar tutulan İngiliz vergi kayıtları, kentsel servet Gini'sinin genellikle 0,6'nın üzerinde olan ve 0,82 ila 0,85'e kadar çıkabildiğini ortaya koymaktadır ki bu da kırsal kesimde 0,54 ila 0,62 olan oranın oldukça üzerindedir. Kişisel mülklerin veraset envanterlerindeki varlıkların dağılımı da aynı şekilde yerleşim yerinin büyüklüğüyle ilişkiliydi. Kentleşme oranları 1500 ile 1800 yılları arasında bu bölgelerin bazılarında, özellikle de İtalya ve İber Yarımadası'nda sabit kalırken, İngiltere'de ve Hollanda'da genel eşitsizlik düzeylerini

[11] Floransa *catasto*'su: van Zanden 1995: 645 tablo 1. (1427'de Floransa'daki 522 tacir aile arasındaki sermaye dağılımı 0,782'lik bir Gini katsayısı gösterir: Preiser-Kapeller 2016: 5, http://home .uchicago.edu/~jpadgett/data.html üzerine temellenir). Toskana: Alfani ve Ammannati 2014: 19 şek. 2. Bölümt: Alfani 2015: 1084 şekil 7.

yükselterek önemli ölçüde arttı.[12] Kara Ölüm'ün neden olduğu düzlenmenin en düşük noktası olan 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın elimizde hakkında veri bulunan neredeyse tüm bölgelerinde eşitsizlik arttı. Bu konuda en ayrıntılı bilgilerden bazılarını bize Hollanda sağlamaktadır. O dönemde dünyada kişi başına düşen en yüksek GSYH'ye sahip olduğu neredeyse kesin olan ve erken gelişmiş bir ekonomi olan Hollanda, ticari ve kentsel gelişimin eşitsizleştirici etkilerini tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Hollanda'da 17. sonlarına gelindiğinde nüfusun yaklaşık %40'ı şehirlerde yaşıyordu ve toplam nüfusun sadece üçte biri tarım işleriyle uğraşıyordu. Büyük kentlerde tarım yerine ihracat pazarları için üretim ve işleme yapıyordu. Soylu sınıfı zayıftı ve devletin mallarına ve ürettiklerine ortak çıkmasından kurtulmuş ticari seçkinler tarafından gölgede bırakılmıştı. Sermayenin kentlerde yoğunlaşması ve birçok toprak sahibinin kentlerde ikamet etmesi nedeniyle kentler son derece eşitsiz yerlerdi. Amsterdam'da 1742 yılında tüm gelirin neredeyse üçte ikisi sermaye yatırımından ve girişimcilikten elde edilmişti. Hollanda'da sermaye gelirinin payı 1500'de %44 iken emek ağırlıklı üretim tekniklerinden sermaye ağırlıklı üretim tekniklerine geçiş ve reel ücretleri düşüren yabancı işgücünün ülkeye akışı sayesinde 1650'de %59'a yükselmişti.[13]

Kentli yoksullarının safları genişlemeye devam ederken bile Hollanda yurttaşlarının çok küçük bir kısmı yeni yaratılan servetin orantısız derecede büyük bir kısmını ele geçirmeyi başardığı için iktisadi kalkınma ve kentsel büyüme zaman içinde ülkede eşitsizliği artırdı. Leiden kentinde bildirilen servet hakkında var olan en uzun zaman verisi dizisinde en üstteki

Almanya: van Zanden 1995: 645-647, özellikle Augsburg üzerine 647 şekil 1, ve burada, bölüm 11, s. 455-56. Hollanda: van Zanden 1995: 647-649; Soltow ve van Zanden 1998: 46 tablo 3.10, İngiltere: Postles 2011: 3, 6-9; 2014: 25-27. Soltow 1979: 132 tablo 3, 1789 yılında Kopenhag için 0,89'luk bir servet Gi hesaplar. Kentleşme oranları: De Vries 1984: 39 tablo 3.7.
De Vries ve Van der Woude 1997: 61 (kentleşme); Soltow ve van Zanden 1998: 23-25 (genel koşullar), 42, 46, 53-54 (sermaye ve emek).

%1'in servet payı 1498'de %21'den 1623'te %33'e, 1675'te %42'ye ve 1722'de %59'a kadar yükseldi. Aynı dönemde, varlıkları asgari vergilendirme eşiğine ulaşmayan hanelerin oranı ise %76'dan %92'ye yükseldi. Konu hakkındaki bilgilerin çoğu, Hollanda'nın farklı bölgelerindeki evlerin yıllık kira değerini kaydeden vergi kayıtlarından derlenmiştir. Bu, genel varlık eşitsizliğinin daha dolaylı ve kusurlu bir göstergesidir ve zenginlerin gelirlerinin giderek daha küçük bir kısmını konuta harcadıkları düşünüldüğünde, ikincisini olduğundan düşük göstermesi olasıdır. Hollanda'nın büyük bir kısmı için ağırlıklı değer, 1514'te 0,5'ten 1561'de 0,56'ya, 1740'larda 0,61 ya da 0,63'e ve 1801'de 0,63'e doğru kesintisiz bir artış göstermektedir. 1561 ve 1732 yılları arasında, kira değerlerinin Gini katsayıları her yerde artmıştır: Kentlerde bu kaysayı 0,52'den 0,59'a, kırsal kesimde ise 0,35'ten 0,38'e yükselmiştir. Hollanda'nın 15 kentinden elde edilen materyaller üzerinde yapılmış en yakın tarihli standartlaştırılmış araştırma, 16. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar genel bir artış eğilimi olduğunu ortaya koymuştur.[14]

İktisadi ilerleme bu olgunu sadece bir kısmına bir açıklama getirebilmektedir. Zaman zaman iktisadi büyüme durduktan sonra bile servet yoğunlaşması artmaya devam etmişti. Sadece kuzeydeki Alçak Ülkeler'de eşitsizlikteki artış eğilimi iktisadi büyümeyle aynı zamana denk gelirken, güneydeki Alçak Ülkeler'de bu iki değişken arasında hiçbir sistematik ilişki yoktur. Farklı iktisadi kalkınma yolları, eşitsizliğin artması yönünde var olan ortak eğilimi etkilemedi. Ne de farklı vergi rejimleri etkiledi: Güneyde tüketimi hedef alan gerici

[14] Soltow ve van Zanden 1998: 38 tablo 3.6, 39 (Leiden); van Zanden 1995: 652-653; Soltow ve van Zanden 1998: 35 tablo 3.4 (kira değerleri); 1808'de 0,65 Gini için bkz. 139. On beş kasaba: Ryckbosch 2014: Şekil 1; ayrıca zaman içinde biraz daha fazla değişkenlik gösteren kentlere göre zaman eğilimleri için bkz. 13 Şekil 2 ve 14 Şekil 3. Nijvel'de ev kiraları için Gini 1525'te 0,35 iken 1800'de 0,47'ye yükseldi: Ryckbosch 2010: 46 tablo 4. 'S-Hertogenbosch'ta, 1500 ve 1550 yılları arasında sabit nominal ev kirası eşitsizliği, hane halkı büyüklüğü ve fiyata göre ayarlanmış reel eşitsizlikteki artışı maskeler: Hanus 2013.

vergilendirme biçimlerine ağırlık verilmesi eşitliği bozucu sonuçlar doğururken kuzeydeki Hollanda Cumhuriyeti'nde vergiler lüks tüketime ve gayrimenkule odaklandığı için aslında benzersiz biçimde ilericiydi. Yine de eşitsizlik tüm bölgede genişlemeye meyilliydi.

Bu durum şaşırtıcı da değildir: Daha dinamik olan kuzeyde, küresel ticaretin ve kentleşmenin eşitsizleştirici güçleri, en azından kısmen toplumsal-siyasi güç ilişkilerine dayanan artan ücret dağılımıyla takviye edildi. Amsterdam'da 1580 ile 1789 yılları arasında üst düzey yöneticilerin, kâtiplerin, okul müdürlerinin ve berber-cerrahların çalışma ücretleri, marangozların ücretlerinden daha hızlı –yaklaşık beş ila on kat– arttı. Buna karşılık marangozlarınki sadece iki katına çıktı. Cerrahlar gibi ustalık gerektiren bazı mesleklerin ek getirileri bu dönemde genel olarak artmamış olsa da bu durum onların ustalığına artık daha fazla önem verildiğini yansıtıyor olabilir. Bununla birlikte, devlet memurları ve okul müdürleri gibi birbiriyle ilişkili bilgi işçilerine yapılan cömert zamlar ilk etapta, burjuvazinin artan sermaye gelirinden yararlanabilen tabakasına yetişme arzusundan kaynaklanmış olabilir. Dolayısıyla ticari sermaye gelirinin, toplumsal olarak ayrıcalıklı bazı grupların ücretleri üzerinde çarpıcı bir zincirleme etkisinin olduğu görülmektedir. Seçkinlerin rant arayışı, gelir dağılımı üzerinde kutuplaştırıcı bir etkiye sahipti.[15] Floransa'yı kuşatan kırsal kesimde (*contado*), mülk kayıtlarıyla belgelenen servet eşitsizliği 15. yüzyılın ortalarında 0,5 iken 1700 civarında 0,74'e arttı. Arezzo kentinde 1390'da 0,48 olan oran 1792'de 0,83'e, Prato'da ise 1546 ila 1763 yılları arasında 0,58'den 0,83'e kadar yükseldi. Bu yoğunlaşma büyük ölçüde en yüksek servet

Soltow ve van Zanden 1988: 40 (duraklayan büyüme); Ryckbosch 2014: 17-18, özellikle 18 şek. 5, 22 (kuzey/güney), Hollanda ve Flaman eşitsizliğinin lüks mal ve hizmetlerin beceri yoğun ihracat üretimi dönemlerinde düşük, düşük ücretli büyük ölçekli standartlaştırılmış ihracat üretimi dönemlerinde ise yüksek olduğu sonucuna varır (23); Alfani ve Ryckbosch 2015: 28 (vergiler); van Zanden 1995: 660 tablo 8; Soltow ve van Zanden 1998: 43-44, 47 (ücretler).

paylarının büyümesinden kaynaklanıyordu: 15. yüzyılın sonları ya da 16. yüzyılın başları ila 18. yüzyılın başları arasında, hanelerin en zengin %1'lik kesiminin sahip olduğu bildirilen varlıkların payı Floransa *contado*'sunda %6,8'den %17,5'e, Arezzo'da %8,9'dan %26,4'e ve Prato'da %8,1'den %23,3'e yükselmişti. Servet Gini'lerinin bazı kentlerde 27 puana kadar, bazı kırsal topluluklarda da benzer oranlarda artış gösterdiği Piedmont kayıtlarında bu karşılaştırılabilir eğilimler görünür durumdadır. Napoli Krallığı'na bağlı Apulia'da en zengin %5'lik kesimin servet payı yaklaşık 1600'de %48'den 1750 civarında %61'e yükseldi. Piedmont ve Floransa Devleti'nde, serveti yerel medyan değerin en az 10 katına ulaşan hanelerin oranı 15. yüzyılın sonlarında %3-5 iken, bundan üç yüzyıl sonra bu oran %10-14'e yükseldi: Medyan değerden daha fazla hane uzaklaştıkça kutuplaşma da arttı.[16] Hollanda'nın aksine, bu değişimin çoğu 17. yüzyılda baş gösteren iktisadi durgunluk ve kentleşmede belirgin bir ilerleme eksikliği bağlamında gerçekleşti. Üç büyük eşitsizleştirici güç bundan sorumlu tutulagelmiştir: veba salgınının yol açtığı yıkımın yaralarını saran nüfusun eski hâline gelmesi; kırsal üreticilerin adım adım mülksüzleştirilip proleterleştirilmesi ve mali-askeri devletin oluşumu. Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi, artan emek arzı, emeğin değerinin toprak ve diğer sermayeye kıyasla düşmesine neden oldu. Gitgide daha fazla toprak seçkinlerin eline geçti ki bu sürece özellikle Hollanda'dan ve Fransa'dan aşinayız. Buna ek olarak, özerk toplulukçu geleneklere, güçlü yurttaşlık ve cumhuriyetçilik anlayışlarına sahip şehir devletleri, daha ağır vergiler alan, daha büyük ve zor kullanmaya daha yatkın devletlerce yutuldular. Piedmont'un yanı sıra güneydeki Alçak Ülkeler'de kamu borçları kaynak-

Alfani ve Ammannati 2014: 16 tablo 3 (Toskana), 29 tablo 4 (servet payları); Alfani 2015: 1069 tablo 2 (Bölümt); Alfani 2016: 28 tablo 2 (Apulia); 12 şekil 2, 13 (medyan değerin katları). İki Sicilya veri kümesi de artan servet eşitsizliğini işaret eder: Alfani ve Sardone 2015: 22 şekil 5.

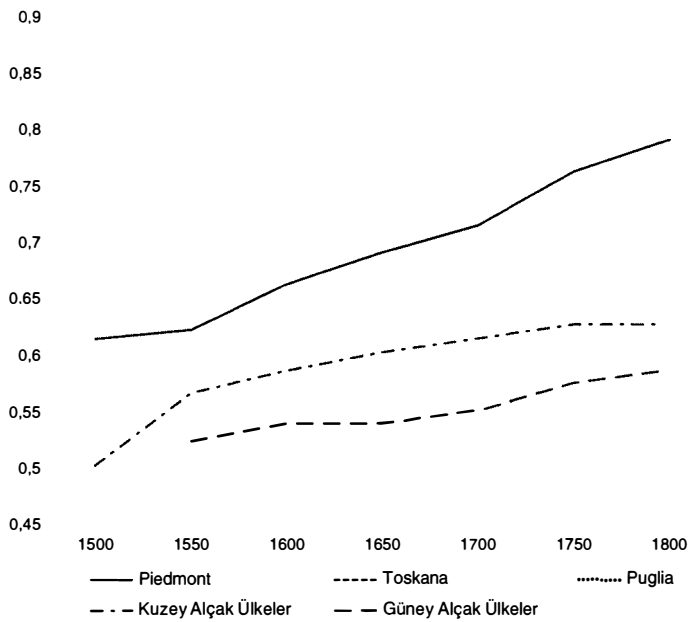
ların işçilerden alınıp zengin alacaklılara tahsis edilmesine vesile oldu.[17]

Bu vaka çalışmaları, eşitsizleştirme mekanizmalarının uzun vadeli sürekliliğini vurguluyorlar. En azından eski Babillilere kadar uzanan yoğun iktisadi büyüme, ticarileşme ve kentleşme, eşitsizliği artırmıştır. Aynı durum Roma dönemi ve Yüksek Ortaçağ için de geçerliydi. Yukarıda da gördüğümüz gibi, varlıklı sermaye sahiplerinin topraklara el koyması ve seçkinlerin mali tahsilatlar ve diğer devlet faaliyetleri aracılığıyla sürdürülen zenginleştirilmesi ta Sümerlere kadar uzanan daha da eski bir geçmişe sahiptir. Bu bakımdan modern gelir ve servet yoğunlaşmasının ilk örnekleri sadece tarz ve ölçek açısından onlarınkinden farklıydı: Daha geleneksel rant kollama stratejilerinin yanı sıra seçkinler artık kaynakları çalmak ya da gasp etmek yerine kamu borcu satın alarak kazanç sağlayabiliyorlardı; küresel ticaret ağları eşi görülmemiş yatırım fırsatları yaratmaya, kentleşme daha önceki düzeyleri aşmaya başlamıştı. Yine de eşitsizleşmenin temel araçları temelde değişmeden kalmış ve şiddetli bir şokun neden olduğu geçici bir aradan sonra toparlanıp eskisinden daha güçlü şekilde tekrar sahneye çıkmışlardı.

Uzun süredir yerleşik hâle gelmiş bu eşitsizleştiricilerin birbirini fiilen tamamlıyor oluşu, çok çeşitli iktisadi ve kurumsal koşullarda bile benzer sonuçların ortaya çıkışını açıklamada büyük bir rol oynar (Şekil 3.2). Hollanda Cumhuriyeti'nde eşitsizlik küresel ticaret, iktisadi büyüme ve kentleşme nedeniyle artarken, mali baskılar Piedmont'ta ve kırsal kesimin proleterleşmesi ise Toskana'da en önemli etkenmiş gibi görünmektedir ve bu mekanizmaların her ikisi de güneydeki Alçak Ülkeler'de işlemiştir. Kuzeydeki Alçak Ülkeler'den sonra bu dönemin en dinamik ekonomisi olan İngiltere'de, ticarileşme ve kentsel genişleme maddi eşitsizlikleri artırmıştır: Nottingham'da servet Gini'si 1473'te 0,64 iken 1524'te 0,78'e

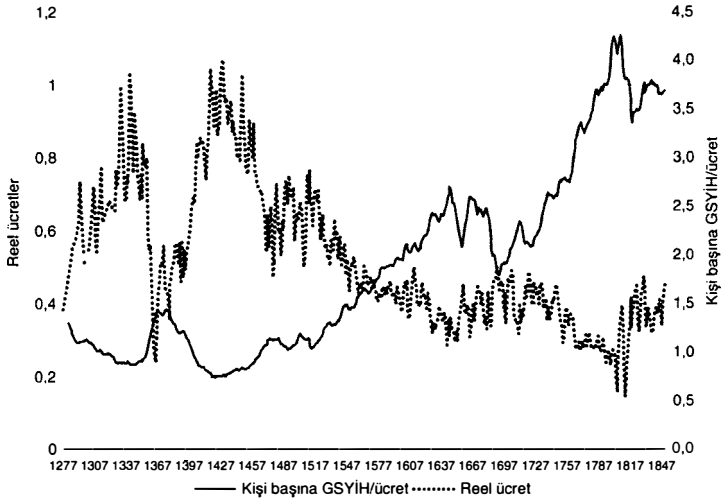
Alfani 2014: 1084-1090; Alfani ve Ryckbosch 2015: 25-30,

yükselmiş ve kişisel mülklerin veraset envanterleri üzerine yapılan bir araştırmada 16. yüzyılın ilk yarısında 0,48-0,52 iken sonraki 80 yıl içinde 0,53-0,66'ya yükselmiştir. Bu tür kayıtların dokuz örneğinde, en zengin %5'lik kesim bu dönemin başında tüm varlıkların %13 ila %25'ini, daha sonra ise %24 ila %35'ini elinde tutmuştur.[18]

Şekil 3.2 İtalya ve Alçak Ülkeler'de servet dağılımının Gini katsayıları, 1500-1800

[18] Şekil 3.2 Alfani ve Ryckbosch 2015'ten alındı: 16 şek. 2b ve Alfani ve Sardone 2015: 28 şek. 9. Ayrıca bkz. en yüksek servet payları ve "servet endeksi" için benzer eğilimler için Alfani 2016: 26 şekil 4 ve 30 şekil 6. Alfani ve Ryckbosch 2015: 30 Hollanda ve İtalya'da artan eşitsizliğin farklı nedenlerine ilişkin karşılaştırmalı bir değerlendirme sunar. İngiltere için bakınız Postles 2011: 3, 6-9; 2014: 27.

Şekil 3.3 İspanya'da ortalama kişi başına GSYİH'nın ücretlere ve reel ücretlere oranı, 1277-1850

Kırsallaşmanın, hayvancılıktan çiftçiliğe geçişin ve ücretlerde düşüşün yaşandığı İspanya'da ise iktisadi koşullar bundan çarpıcı bir şekilde farklıydı. Bu durgunluk, hatta kemer sıkma dönemi bağlamında, kişi başına nominal GSYH'nin nominal ücretlere oranı 1420'lerden başlayıp 18. yüzyılın sonuna kadar gayet istikrarlı bir biçimde yükseldi. Bu da diğer birçok Avrupa ülkesinde de gözlemlediğimiz bir olgu olan, reel ücretler düşerken emeğin eşitsizleşmeye katkıda bulunan değer kaybını yansıtıyordu. Eşitsizliğin bir başka göstergesi olan toprak kiralarının ücretlere oranı bu dönem boyunca daha fazla dalgalanmadı ama 1800 yılında 400 yıl öncesine göre çok daha yüksekti (Şekil 3.3). Bu bulgular, Madrid vilayetinde –yeniden oluşturulan vergi kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla– servet eşitsizliğinin 1500 ile 1840 yılları arasında kesintili bir şekilde de olsa arttığı gözlemiyle uyumludur.[19]

[19] İspanya: Alvarez-Nogal ve Prados de la Escosura 2013. Şekil 3.3 S2 ve S4 tablolarından (http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10,1111/j.1468-0289.2012.00656.x/suppinfo). Madrid: Fernandez ve Santiago-Caballero 2013. Katalonya'da en

Şekil 3.3 İspanya'da ortalama kişi başına GSYH'nin ücretlere ve reel ücretlere oranı, 1277-1850 Fransa kırsalında 16. yüzyıldan itibaren nüfusta meydana gelen iyileşme ve büyüyen mülklerin ikiz baskısı orta kesimin içini boşalttı ve yerel toplulukların, büyük toprak sahipleri ile çiftlikleri kendilerini besleyemeyecek kadar küçük olduğundan kiracılığa ve ücretli işçiliğe mecbur bırakılan küçük toprak sahipleri arasında kutuplaşmasına neden oldu. Portekiz bu konuda belgelenmiş tek aykırı örnek olmaya bir süre devam etti. Vergi kayıtlarına bakılacak olursa iktisadi durgunluk, kentleşmenin yavaşlaması ve denizaşırı imparatorluğun zayıflamasıyla tanımlanan bir ortamda 1565 ila 1700 yılları arasında genel gelir eşitsizliği bir miktar azalmıştı. Bu dönemde mesleklerin beceri getirileri büyük ölçüde sabit kalırken, toprak kiralarının ücretlere oranı 17. yüzyıl boyunca düştü ve ancak 1770'lerde kısmen toparlanabildi. Bununla birlikte daha yakından bakıldığında gelir eşitsizliğindeki ölçülü azalmanın çoğunlukla küçük kasabalarda ve kırsal topluluklarda söz konusu olduğu, kentlerdeyse eşitsizliğin uzun vadede hiç değişmedi veya çok az değiştiği görülmektedir.[20]

Şiddetli azalma olmadığı durumlarda, eşitsizlik yerel iktisa-

yüksek %1 ve %5'lik servet payları 1400 ila 1800 yılları arasında ya arttı ya da oldukça sabit kaldı ve genel servet Gini katsayısı net bir eğilim göstermez: Garda-Montero 2015: 13 şek. 1, 16 şek. 3. Santiago-Caballero 2011, Guadalajara Eyaleti'nde on sekizinci yüzyılda, bu dönemin sonlarında toprak reformuyla ilişkili mütevazı bir düşüş dışında, oldukça istikrarlı bir eşitsizlik olduğunu belgeler (bkz. burada, bölüm 12, s. 480-81). Avrupa'da düşen reel ücretler için bkz. burada, bölüm 10, s. 411-12.

[20] Fransa: Klasik çalışma Le Roy Ladurie 1966, özellikle 239-259 ve ayrıca reel ücretlerdeki düşüş için 263-276. Portekiz: Reis, Santos Pereira ve Andrade Martins n.d., özellikle 27 şek. 2, 30-32, 36-37 şek. 5-6. 1770 yılında eşitsizlik Porto'da 1700 yılına göre daha düşük, Lizbon'da 1565 yılına göre daha düşük, küçük kentlerde ve kırsal alanlarda 1565 yılına göre daha düşük ancak büyük kentlerde hem 1565 hem de 1700 yılına göre daha yüksekti (27 şekil 2). Çalışmaları gelir vergisi verilerine dayanır ve Johnson 2001 tarafından 1309'dan 1789'a kadar yapılan ve benzer bir eğilime işaret eden araştırmayı geliştirir. Orta Avrupa hakkında çok az şey bilinmektedir: 1550 yılında Macaristan'daki serf sayısıyla temsil edilen seçkin servet dağılımı için Hegyi, Neda ve Santos 2005'e bakınız.

di ve kurumsal koşullar tarafından belirlenen çeşitli nedenlerle artabilir ama hangi nedenle olursa olsun –neredeyse– her zaman artmıştır. Bu dönemin ulusal Gini gelir katsayılarını hesaplamaya yönelik modern girişimlerin sonuçlarının, daha yerel empirik veri kümelerinin ortaya koyduğu eğilimlerle de büyük ölçüde tutarlı olduğunu burada belirtmek gerekiyor. Hollanda'daki genel gelir eşitsizliğinin 1561'de 0,56'dan 1732'de 0,61'e yükseldiği ve Napolyon Savaşları dönemine denk gelen 1808'de 0,57'ye gerilediği düşünülmektedir. Altta yatan şematik hesaplamaların sallantılı temelleri göz önünde bulundurulduğunda, bu rakamlar muhtemelen oldukça yüksek ve istikrarlı eşitsizliğin sadece bir belirtisi olarak görülmelidir. İngiltere ve Galler için karşılık gelen Gini değerleri 1688'de 0,45'ten (Ortaçağın varsayılan zirvesi olan 0,37'nin çok üzerinde) 1739'da 0,46'ya ve 1801'de 0,52'ye yükseldi. Fransa'da da 1788'de yaklaşık 0,56 civarındaydı, yani yüksekti. Tüm bu değerler Roma ve Bizans İmparatorluklarındaki değerlerden daha yüksekti, özellikle de kişi başına düşen üretim konusunda durum böyleydi: Roma'da, Bizans'ta ve Ortaçağ İngilteresi'nde asgari geçimliğin yaklaşık iki katıyken Hollanda'da yaklaşık dört ila altı katı, İngiltere ve Galler'de beş ila yedi katı ve Fransa'daysa dört katı kadardı. Ama daha önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi, iktisadi kalkınma daha yüksek eşitsizliğe giden tek yol değildi: 1752'de kişi başına üretimin asgari geçimliğin iki buçuk katı olduğu Eski Kastilya'da kişi başına düşen artık değer antik Roma'dakinden çok daha yüksek değildi ama bu topraklar güçlü toplumsal ve siyasi eşitsizleştirme güçlerinin etkilerini yansıtan yüksek bir gelir eşitsizliğinden (0,53) mustaripti.[21]

16. yüzyıl ila 19. yüzyılın başı arasında artık değere el koyma fiilli oranları –belirli bir kişi başına düşen GSYH dü-

Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 263 tablo 2. 1811'de Napoli'nin 0,28 gibi çok düşük bir gelir Gini'si sergilediği varsayılmaktadır ki bu şüpheli görünmektedir.

zeyinde uygulanabilir azami eşitsizliğin gerçekleşen oranı– kabaca tahmin edilebildiği tüm durumlarda bu oranın ya sabit kaldığı ya da yükseldiği görülmektedir. Kara Ölüm'ün tarih sahnesinden çekilişinden yaklaşık üç yüzyıl sonra Batı ve Doğu Avrupa'nın daha iyi belgelenmiş bölgelerinde gelir eşitsizliği nominal açıdan –brüt Gini katsayılarıyla ifade edilen değerlere vurulduğunda– ilk kez Roma dönemindekileri aşan düzeylere ulaştı. Hatta kişi başına düşen GSYH'ye duyarlı olan fiili geçimlik ihtiyacına göre ayarlandıklarında Antikçağda ve Yüksek Ortaçağda yaşananlara kabaca yaklaşıyordu. 1800 yılına gelindiğinde kentli işçilerin reel ücretleri istisnasız olarak 15. yüzyılın sonlarında olduğundan daha düşüktü. Yüksek ve düşük gelir grupları için farklı yaşam maliyeti endekslerine göre uyarlanmış "reel" eşitsizlik ise nominal ölçümlere kıyasla biraz daha değişken olsa da genel eğilim aynı şekilde yukarı doğruydu.[22]

3. *Avrupa'nın Ötesi*

Peki ya dünyanın geri kalanı? Küçük Asya'daki dört kentte bulunan ve tüm gayrimenkullerin ve kişisel mülklerin yanı sıra nakit kredi ve borçları da içeren tam tekmil mülkleri kaydeden Osmanlı tereke [*probate*] envanterleri, 1500 ila

Tahsilat oranları: kavram için bkz. burada, ek, s. 599-600. Bölüm, Toskana ve güney Alçak Ülkeler'de kişi başına düşen GSYH durgunlaştıkça ve hatta küçüldükçe tahsilat oranları yükseldi: Alfani ve Ryckbosch 2015: 24 şekil 5b, 18 tablo 2. Hollanda Cumhuriyeti ve İngiltere'de, yoğun iktisadi büyüme bağlamında düzeltilmemiş artık değer tahsilatı oranları (salt geçimliğe göre) ilkinde düştü ve ikincisinde dalgalandı, oysa artan toplumsal asgarilere göre düzeltilmiş artık değer tahsilatı oranları sabit kaldı: Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 263 tablo 2; Milanović 2013: 9 şek. 3. Reel ücretler için bkz. bu kitapta bölüm 10, s. 411-12. "Reel" eşitsizlik 1800 yılında İngiltere, Fransa ve Hollanda'da 1450 ya da 1500 yıllarına kıyasla daha yüksekti: Hoffman, Jacks, Levin ve Lindert 2005: 161-164, özellikle 163 şekil 6.3(a-c). İktisadî eşitsizliğin boy uzunluğu açısından da önemli eşitsizliklere yol açabileceğini belirtmeden geçemeyeceğim: Komlos, Hau ve Bourguinat 2003: 177-178, 184-185, Fransa üzerine.

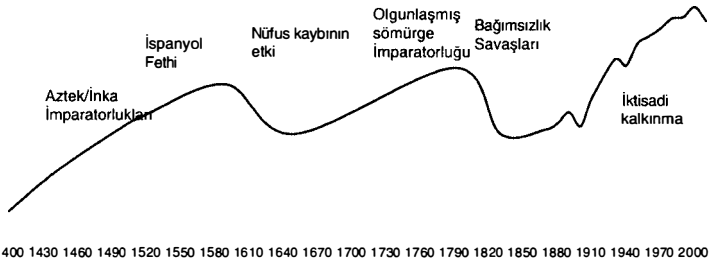
1840 yılları arasında bölgede servet eşitsizliğinin gelişimine ışık tutmaktadır. Avrupa'da olduğu gibi, ortalama servet ve eşitsizlik düzeyleri şehirlerin büyüklüğüyle doğru orantılıydı. Kapsamlı veri dizilerine sahip olduğumuz üç kentte, 1820 ve 1840 yılları arasında kıymetli varlık yoğunlaşmasının Gini katsayıları 16. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın başlarına kadar değişmekle birlikte bu dizilerin başladığı dönemdekinden genel olarak daha yüksekti. Aynı durum genel olarak servet paylarının en üst dilimi için de geçerliydi. Kırsal terekeler için toplam Gini'ler 1500'lerde ve 1510'larda 0,54'ken 1820'lerde ve 1830'larda 0,66'ya kadar yükselmişti. Bu artış tarımın ticarileşmesi, devletin toprak üzerindeki denetiminin azalması ve genişleyen özelleştirmeyle karakterize olan, değişen mülkiyet ilişkileriyle bağlantılı olabilir. Servet eşitsizliğinde gözlemlenen artış, Osmanlı İmparatorluğu'nun başka yerlerinde reel ücretlerin düştüğüne dair kanıtlarla da tutarlıdır. Dolayısıyla Ege'nin doğusundaki eşitsizlik eğilimleri, Batı ve Güney Avrupa'dakileri fazlasıyla andırıyordu.[23] Büyük Savaş'a kadar olan "uzun on dokuzuncu yüzyıla" geçmeden önce, Şekil 1.1'dekine benzer şekilde eşitsizliğin ana hatlarının birden fazla binyılı kapsayacak şekilde yeniden çizilmesinin dünyanın diğer bölgeleri için olanaklı olup olmadığını da sormak gerekiyor. Şimdilik bu soruya büyük ölçüde olumsuz bir yanıt vermemiz gerekiyor. Çin'deki gelir ve servet yoğunlaşmasındaki dalgalanmaların "hanedan döngüleri" olarak bilinen olguyla eşleştiğini kestirebiliriz ama bu durumu kesin olarak belgeleyemeyiz. Bir önceki bölümde göstermeye çalıştığım gibi, eşitsizliğin Han Hanedanı'nın uzun yönetimi altında arttığına ve belki de MS. 2. yüzyılda ve 3. yüzyılın başlarında Doğu Han döneminin son aşamalarında doruğa ulaştığına inanmak için sağlam gerekçelerimiz var; tıpkı Roma

Canbakal ve Filiztekin 2013: 2, 4, 6-7, 8 şek. 7 (kentsel Gini'ler), 19 şek. 9 (en üst dilim), 20 şek. 10 (kırsal Gini'ler), 22. Bu kentlerden biri olan Bursa hakkında daha ayrıntılı bir çalışma için Canbakal 2012'ye de bakınız. Pamuk 1820'den sonraki gelişmeleri inceler.

İmparatorluğu'nda eşitsizliğinin MS. 4. yüzyılda ve 5. yüzyılın başlarında imparatorluk doğal sınırlarına vardığında zirveye ulaşmış olabileceği gibi. 4. yüzyılın başlarından 6. yüzyılın sonlarına kadar süren uzun "Ayrışma Dönemi", özellikle bölgenin kuzey yarısında, önce çok sayıda geçici yabancı fetih rejimi arasında şiddetli bir çekişmeye sahne olan ve daha sonra kitlesel seferberlik savaşlarının ve hırslı toprak dağıtım tasarılarının yeniden canlanmasına sahne olan bir azalmaya tanık olmuş olabilir.[24]

7. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar süren Tang Hanedanı döneminde gelir ve servet hem arttı hem de daha fazla yoğunlaştı ve Dokuzuncu Bölümde göreceğimiz üzere bu süreç hanedanın seçkinlerinin büyük ölçüde tasfiye edildiği son evresine kadar devam etti. Song Hanedanlığı döneminde tanık olunan eşi benzeri görülmemiş iktisadi büyüme, ticarileşme ve kentleşme de muhtemelen erken modern Avrupa'nın bazı bölgelerinde gözlemlenenlere benzer nitelikte eşitsizleştirici sonuçlar doğurdu. Daha sonraki Güney Song Devleti'nde ise büyük toprak ağaları güçlüydüler. Moğollar dönemindeki eğilimleri saptamak bunlardan daha zordur çünkü o dönemde iktisadi gerileme, veba, istila ve yağmacı yönetim karmaşık şekillerde etkileşime girdi. Ming döneminde eşitsizlik bir kez daha arttı ama uluslararası standartlara göre Qing'in son evresinde, hatta Maoist devrimden önce genel düzeylerinin özellikle yüksek olmaması öğreticidir. Güney Asya hakkındaysa hem 18. yüzyılda Babür İmparatorluğu'nda hem de 200 yıl sonra İngiliz denetimi altındaki yüksek eşitsizliğin büyük ölçekli yağmacı imparatorluk ya da sömürge yönetiminin eşitliği bozucu etkilerini daha da doğruladığından fazlasını söylemek güçtür.[25]

[24] Han eşitsizliği için bkz. burada, s. 103-112. Ayrışma Dönemindeki gelişmeler Lewis 2009a tarafından özetlendi.
Tang için bkz. burada, bölüm 9, s. 359-64. Daha sonraki hanedanlar için çok kısa olarak bkz. burada, s. 112-14. Çin 1880'de, Hindistan 1750 ve 1947'de: Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 263 tablo 2. Devrim öncesi Çin: burada, bölüm 7, s.310-15. Asya'daki eşitsizliğe ilişkin resmi çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Broadberry ve Gupta 2006: 14 tablo 5, 18 tablo 7 Yangzi Deltası'ndaki

Şekil 3.4 Uzun vadede Latin Amerika'da eşitsizlik eğilimleri

Son 600 yılın büyük bir bölümünde Yeni Dünya'daki eşitsizlik eğilimleri hakkındaysa kesin verilerle konuşmaktan ziyade ancak edindiğimiz izlenimleri aktarabiliriz. 15. yüzyılda Aztek ve İnka İmparatorluklarının kurulmasının, haraç akışlarının daha uzak ve ücra bölgelere kadar yayılması ve güçlü seçkinlerin giderek daha fazla kalıtsal varlık biriktirmesi nedeniyle iktisadi eşitsizlikleri yeni düzeylere çıkarmış olması olasıdır. Takip eden iki yüzyıl boyuncaysa birbirini dengeleyen karşıt güçler devreye girmiştir: İspanyol yayılmacılığı ve küçük bir fetihçi seçkinlerin yağmacı sömürge yönetimi hâlihazırdaki servet yoğunlaşması seviyesini korumuş, hatta kimlerine göre artırmışsa da On Birinci Bölümde anlattığım yeni Eski Dünya hastalıklarının ve salgınlarının gelişinin neden olduğu nüfus yıkımı işgücü kıtlığına yol açmış, hatta en azından bir süreliğine reel ücretleri yükseltmiştir. Yine de bu salgınlar azaldıktan sonra nüfus toparlandı, toprak/emek oranları düşmüş, kentleşme artmış ve sömürge yönetimi perçinlenmişti. 18. yüzyıla gelindiğinde Latin Amerika'da eşitsizlik muhtemelen bölgede daha önce hiç olmadığı kadar yüksekti. 19. yüzyılın başlarındaki devrimler ve bağımsızlık hareketleri, o yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen emtia pat-

vasıfsız işçilerin reel ücretlerinin Qing döneminin ortalarında (1739-1850) Ming döneminin sonlarına (1573-1614) kıyasla daha düşük olduğunu, kuzey ve batı Hindistan'da 1874'te Babür döneminde olduğundan daha düşük olduğunu ve güney Hindistan'da 1790'da 1610'da olduğundan daha düşük olduğunu saptadı. Japonya için bkz. burada, bölüm 4, s. 177.

lması eşitsizliği daha da yüksek düzeylere çıkarana kadar eşitleyici bir etkiye sahip olmuş olabilir ki bu, sadece ara ara duraklayıp 20. yüzyılın sonlarına kadar devam edegelmiş bir gelir yoğunlaşması süreciydi (Şekil 3.4).[26]

4. Uzun On Dokuzuncu Yüzyıl

Bu da bizi 19. yüzyılda modern iktisadi büyümenin başlangıcına götürüyor. Yerel veri kümelerinden ulusal gelir ve servet dağılımı tahminlerine eşzamanlı geçiş, önemli belirsizlikleri de beraberinde getirir. Sırf bu nedenle, sanayileşmenin Britanya'daki eşitsizliği daha da kötüleştirip kötüleştirmediği sorusunu ele almak bugüne kadar şaşırtıcı derecede güç bir iş olmuştur. Bu konuda emin olabileceğimiz tek şey, kişi başına düşen reel GSYH'nin üç kattan fazla arttığı 1700'den 1910'ların başına kadarki dönemde özel servetin yoğunlaşmasının da giderek arttığıdır: En zengin %1'in servet payı 1700'de %39 iken 1910'ların başında %69'a yükseldi. 1873 yılına gelindiğinde, toprak mülkiyetinin yoğunlaşma katsayısı 0,94'e çıktı ve bu tür bir eşitsizliğin daha fazla artmasını fiilen olanaksız hâle getirdi. Gelir dağılımı konusundaysa tablo bu kadar açık değildir. Vergi beyannamelerinin ve toplumsal tabloların yanı sıra toprak rantı/ücret oranından elde edilen kanıtlar da 18. yüzyılın ortası ila 19. yüzyılın başı arasında gelir eşitsizliğinde bir artışın olduğunu kuşkuya yer bırakmayacak şekilde göstermektedir. Yine de konut vergisi verilerinden ve bildirilen ücretlerden devşirilen konut eşitsizliğine dair bilgiler 19. yüzyılın ilk yarısında da gelirlerin eşitsizleşmeye devam

Bkz. burada, s. 97-8 (Kolomb öncesi eşitsizlik) ve burada, bölüm 11, s. 430-2 (salgın hastalıklar) ve bölüm 13, s. 378-382. Şekil 3.4 Williamson 2015'e dayanmaktadır: 35 tablo 3 ve Prados de la Escosura 2007: 296-297 tablo 12.1'e dayanmaktadır; Williamson'ın eşitsizlik düzeyleri, ikincisinin düşük gelirli Gini'leriyle uyumlu hale getirildi ve Aztek ve İnka İmparatorluklarının varlığıyla salgın ölümlerin etkileri hesaba katıldı.

ettiğini göstermek için toplanmış olsa da bu özel malzemenin ne kadar ağırlık taşıyabileceği tartışmalıdır.[27]

Bu durum, eşitsizliğin çeşitli göstergelerinin 19. yüzyılın ilk yarısı ya da üçte ikisi boyunca yükseldiği ve daha sonra 1910'lara kadar düştüğü ve iktisatçı Simon Kuznets'in iktisadi modernleşmenin geçiş sürecindeki bir toplumda eşitsizliği önce artırıp sonra azaltabileceği fikriyle uyumlu olacak şekilde hafifçe ters çevrilmiş bir U eğrisi oluşturduğu yönündeki daha önceki bir görüş için daha da geçerlidir. Ücret dağılımının 1815 ile 1851 yılları arasında arttığı, 1850'ler ve 1860'larda zirve yaptığı ve daha sonra 1911'e kadar azaldığı gözlemi, farklı mesleklerin çelişkili eğilimlerini sergileyen temel verilerin bir arada kullanılmasının bir yan etkisi olabilir. Benzer şekilde, konut vergilerinden oluşturulan ve tüm konutlar için 1830'da 0,61 ve 1871'de 0,67'lik Gini'leri ve özel konutlar için 1874'te 0,63'ken 1911'de 0,55'e düşüşü işaret eden konut eşitsizliği ölçümleri de kolayca kabul edilemez. Gelir payları çizelgeleri de çok az işe yarar. Gözden geçirilmiş toplumsal tablolar, İngiltere ve Galler için 1801/1803'te 0,52 ve 1867'de 0,48 olan ve 1913'te Birleşik Krallık için 0,48 olan milli gelir Gini'leriyle zaman içinde istikrar evresini akla getirir. Bu noktada kesinlik önemlidir: İngiliz ya da Britanya gelir eşitsizliğinin 19. yüzyıl boyunca büyük ölçüde değişmediğinden emin olamıyorsak da değiştiğini de doğrulayamıyoruz.[28]

Servet: Lindert 2000b: 181 tablo 2. En tepedeki gelir yoğunlaşması o kadar aşırı olmuştur ki, en üstteki %5'in toplam payı %82'den %87'ye yükselirken, bir sonraki en varlıklı %4'ün payı %43'ten %18'e düşmüştür. Toprak sahipliği: Soltow 1968: 28 tablo 3. 19. yüzyılın ilk on yılına kadar gelir eşitsizliği: Lindert 2000b: 18-19, 24.

[28] İngiliz sanayileşmesi sırasında "Kuznets eğrisi" kavramı için (bunun için bkz. burada, bölüm 13, s. 500-3), bkz. Williamson 1985 ve 1991, özellikle 64 tablo 2.5, Feinstein 1988 tarafından güçlü ve bana göre ikna edici bir şekilde sorgulandı. Ücret dağılımı: Williamson 1991: 61-62 tablo 2.2, altı vasıfsız ve on iki vasıflı mesleğe dayanmaktadır, ayrıca bkz. 63 tablo 2.3. Feinstein 1988: 705-706, on iki vasıflı meslek için eğrinin, nominal yıllık kazançlarda kademeli bir artış gösteren yedi ve düzensiz dalgalanmalar sergileyen beş meslekten oluştuğunu gösterir. "Beceriye göre ücret yapısı yüzyıl boyunca yüksek derecede istikrar gösterir: ilk yarıda eşitsizlikte bir artış, ikinci yarıda ise eşitlikçi bir dengelenme

Keza İtalya'daki sonuçlar da belirsizdir. Sanayileşmenin eşitsizleştirici etkilerinin batı yarıkürenin aldığı kitlesel göçle dengelendiği 1881 ila savaş arası dönemde eşitsizlikte kademeli bir düşüş meydana geldiğini öne süren toplu hane halkı bütçeleri üzerine yapılan daha önceki bir araştırmanın aksine İtalyan gelir eşitsizliği üzerine yapılan en son çalışma, 1871 ila Birinci Dünya Savaşı (ve sonrası) arasında temel bir istikrarın hâkim olduğunu işaret eden bir dizi farklı endeks sunmaktadır. Fransa için milli gelir verileri bulunmamaktadır. Paris'te, en üst %1'lik kesimin tüm kişisel servet içindeki payıyla ölçülen servet yoğunlaşması, 1807 ila 1867 yılları arasında %50 ila %55 aralığından 1913'te %72'ye yükselirken, en üst %0,1'lik kesimin payı %15-23'ten %33'e çıkarak daha belirgin bir artış gösterdi. Tüm ülke genelinde, seçkinlerin servet payları 1807'de %43 (en üst %1 için) ve %16'dan (en üst %0,1 için) 1913'te sırasıyla %55 ve %26'ya daha istikrarlı bir şekilde

olmadı" sonucuna varır. (710; ve ayrıca bkz. Jackson 1987). Konut aidatlarının bir eleştirisi için bkz. 717-718. En yüksek gelir payları: Williamson 1991: 63 tablo 2.4, Feinstein 1988: 718-720 ile birlikte, Toplumsal tablolar: Feinstein 1988: 723 tablo 6 ve ayrıca bakınız Jackson 1994: 509 tablo 1: 1688'de 0,47-0,54 (yoksullar olmadan ve yoksullarla birlikte), 1901 ve 1903'te 0,52-0,58 ve hem 1867 hem de 1913'te 0,48. Jackson 1994: 511, eşitsizliğin on dokuzuncu yüzyılın ortalarında zirve yapmış olmasını olası görmemektedir ve Soltow 1968: 22 tablo 1 de bu dönemde genel bir istikrar olduğu yönünde benzer bir sonuca ulaştı. Lindert 2000b: 21-24, on dokuzuncu yüzyıl boyunca İngiliz reel eşitsizliğindeki eğilimlerin hangi ölçüyü seçtiğimize bağlı olduğunu gösterir. Bu durum, İngiliz işçilerin reel ücretlerinin on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında durgun, ikinci yarısında ise yükseldiğine dair kanıtlar ne olursa olsun geçerlidir: bu olgunun açıklaması için Allen 2009'a bakınız. "Reel" -yani sınıfa özgü- eşitsizliğin on dokuzuncu yüzyıl boyunca azaldığı gözlemi (Hoffman, Jacks, Levin ve Lindert 2005: 162 şek. 6.3(a)) de aynı şekilde eşitsizliğin önce yükselip sonra düştüğü senaryosuyla tutarsızdır. Sanayileşmekte olan Britanya'da eşitsizliğin bir Kuznets eğrisi izlediğine dair iddianın kanıtlara dayalı zayıflığı, bu kavramın 1988 sonrası akademik çalışmalarda devam eden popülerliğini açıklamayı zorlaştırır: bkz. örneğin Williamson 1991; Justman ve Gradstein 1999: 109-110; Acemoğlu ve Robinson 2000: 1192-1193; 2002: 187 tablo 1; ve son olarak Milanović 2016: 73 şek. 2.11, 74-75, Feinstein'ın eleştirisine bir son notta atıfta bulunmaktadır (248-249 n.25).

arttı. İspanya'da gelir eşitsizliği 1860'lardan Birinci Dünya Savaşı'na kadar yükseldi.[29]

Bu dönem için ulusal Alman verileri bulunmamaktadır. Prusya'da en yüksek %1'lik gelir payı 1874'te yaklaşık %13 ya da %15 iken 1891'de %17 ya da %18'e yükseldi. Net eğilim 1891 ila 1913 yılları arasında yatay seyretti çünkü en üst gelir payları bu iki yılda da hemen hemen aynı kaldı ve arada çok az dalgalanma gösterdi. Üst gelirler değiştiğindeyse iktisadi büyümeyle birlikte artarak konjonktürle aynı yönde hareket etti. Prusyaların gelir Gini katsayıları üzerine yapılan en detaylı araştırma, 1822'den başlayıp 1906'da zirve noktasına ulaşan kesintisiz bir yükselişi kaydeder. Bunu 1912'ye kadar itidalli bir düşüş ve 1914'e kadar kısmi bir toparlanma izlemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi eşitsizliğin "barışçıl" evrimini bu noktada budadığı için, bu kısa süreli azalmanın sadece anlık bir dalgalanma mı olduğunu yoksa daha önemli ve kalıcı etkileri olacak bir dönüm noktasına mı dönüştüğünü söyleyemeyiz. Önceki sayfalarda da ifade gördüğümüz üzere, Hollanda'da 19. yüzyıl yüzyıllardır artan eşitsizliğin ardından bir konsolidasyon dönemiydi. Eşitsizleşme süreci henüz tamamına ermemişti: 1808 ila 1875 yılları arasında, kiralanabilir konut değerlerinin dağılımına ilişkin Gini katsayısı 10 şehirden sekizinde yükseldi ve yüksek gelirliler arasındaki eşitsizlik 1742'den 1880'e ve 1910'ların başına kadar arttı. Fakat aynı zamanda reel ücretler toparlandı ve beceri getirileri de azaldı. Milli gelir dağılımının Gini katsayısı 1800 ve 1914 yılları arasında benzer görünmektedir ki bu da eşitsizliğin büyük ölçüde (yüksek) bir düzlükte dengelendiğini göstermektedir.[30]

İtalya: Rossi, Toniolo ve Vecchi 2001: 916 tablo 6, 1881 ila 1969 yılları arasında Gini'ler ve en üst ondalık gelir paylarında kademeli bir düşüş olduğunu gösterirken, Brandolini ve Vecchi 2011: 39 tablo 8, 1871 ila 1931 yılları arasında istikrarı güçlü bir şekilde gösteren çeşitli ölçütler sunar. Fransa: Piketty, Postel-Vinay ve Rosenthal 2006: 243 şek. 3, 246 şek. 7; Piketty 2014: 340 şekil 10,1. İspanya: Prados de la Escosura 2008: 298 şek. 3; bkz. burada, bölüm 13, s. 504-5.
Prusya: Dell 2007: 367 şek. 9.1, 371, 420 tablo 9I.6 (gelir payları). En üstteki

İskandinav ülkeleri ise bu dönem için nispeten zengin ama zaman zaman kafa karıştırıcı bilgiler sunuyorlar. Danimarka'da 1870 yılında yapılan tek seferlik bir değerlendirme, evli çiftler ve bekâr yetişkinler için en yüksek %1'lik gelir payının %19,4 olduğunu ortaya koyuyor. Raporlar 1903'te yeniden başladığında bu pay %16,2'ydi ve 1908'de %16,5'e ulaştı, ardından Birinci Dünya Savaşı'ndaki vurgunculuğun neden olduğu ve diğer tarafsız ülkelerde de gözlemlenebilen kısa süreli bir artış yaşandı. Her ne kadar 1870 ila 1903 yılları arasında eşitsizlikte ima edilen azalma dramatik olmasa da, yine de daha önceki ölçümlerin güvenilirliği konusunda şüphe duymalıyız.[31]

Benzer çekinceler, 1789'da bir kerelik bir vergiye ilişkin kayıtlar için de geçerlidir; bu kayıtlar 0,6 ila 0,7'lik bir gelir Gini katsayısına işaret etmektedir ki bu değerler eşitsizliği o

%1'lik gelir payında neredeyse hiç düşüş olmadı, 1900 ila 1913 arasında yaklaşık %0,8, daha önce varsayılandan daha az: daha önceki çalışmalar 1896/1900 ya da 1901/1910 ila 1913 arasında %1 ila %2 arasında bir düşüş olduğunu hesaplar: Morrison 2000: 234, ayrıca Saksonya için bkz. 233, 257. Dumke 1991: 128 Şekil 5.1a, 1850'den 1914'e kadar artan eşitsizlik ve sermaye payları saptar. Prusya Gini: Grant 2002: 25 şekil 1, 27-28 ile birlikte. Hollanda: Soltow ve van Zanden 1998: 145-174, özellikle 152, 163-165, 171. Sanayileşme sırasında beceri getirileri düştüğü için Kuznetsçi ücret dağılımının olmadığına dikkat çekmektedirler: 161-162, 174.

1870'teki gelir dağılımının ima edilen Gini katsayısı, 0,53 ve 0,73'lük kavramsal uçlar arasında yüksektir. Danimarka'nın kişi başına düşen GSYH'sinin 1990 Uluslararası Doları cinsinden 2.000 $ olduğu düşünüldüğünde, 0,63'lük bir ara değer, dörtte üçlük bir artı değere el koyma oranı anlamına gelecektir ki bu olanaksız değildir ancak çok eşitsiz modern öncesi toplumlardakine benzerdir. Sadece Gini tahmininin alt sınırındaki bir değer, başlangıçta çok eşitsiz olan 1801'deki İngiltere ve Galler ile aynı düzeye getirecektir. Ama 0,5'lerin ortasında makul derecede düşük bir 1870 Gini değeri, 1903 ve 1910 tahminleri in güven aralıkları içinde yer alacak ve böylece 1870 ila 1910 yılları arasında eşitsizlikte önemli bir değişiklik olmadığı yönündeki sıfır hipotezini reddetmeyi olanaksız hale getirecektir. 1870 ila 1903 yılları arasındaki dönem için "sınırlı veri kapsamına" üstü kapalı bir şekilde dikkat çeken Atkinson ve Sogaard 2016: 274'e bakınız. 1870 için ima edilen Gini: 277 Şekil 5. 1789 için: Soltow 1979: 136 tablo 6, buradan Atkinson ve Sogaard 2016: 275 %30 gibi abartılı derecede yüksek bir en üst %1 gelir payı çıkarır. Danimarka'nın kişi başına düşen GSYH'si 1820'de 1990 Uluslararası Dolar cinsinden yaklaşık 1.200 dolardı; bu da 0,75'e kadar bir gelir Gini'sini barındırabilirdi ve muhtemelen 1789'da hala daha düşüktü.

ekonomi için kuramsal olarak olanaklı olan azami değere yakın ve hatta bu değerin hemen üzerine çıkaracak değerlerdir. Bu kaygılar, 18. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları arasında gelir eşitsizliğinde süregelen bir azalma olduğunu düşünmeyi zorlaştırır. Buna karşın 18. yüzyılın sonlarında büyük toprak sahiplerinin hâkimiyetine ilişkin raporlar, 1789'la 1908 yılları arasında Danimarka toplumunun en varlıklı onda biri arasında önemli bir servet seyrelmesini işaret eden hesaplamalara itibar kazandırır.[32] Norveç ve İsveç'teki gelişmeler de aynı şekilde kayıtların kalitesi hakkında sorular gündeme getirir. Norveç'te en üst %1'lik servet payı, 1789 için hesaplanan daha yüksek bir düzeyden düştükten sonra 1868'den 1930'a kadar %36 ila %38 arasında istikrarlıydı. En yüksek %1'lik gelir payı da 1875 ila 1906 yılları arasında %18 ila %21 arasında dar bir bantta çok az hareket etti ama 1910/13'te aniden yaklaşık %11'e düştü. Bunu açıklamak zordur; 1908 ve 1909'daki durgunluğun bu farklılaşmayı açıklamak için yeterli olup olmadığı net değildir. Bu düşüş gerçekse ve sadece kanıtların bir yan etkisi değilse bir tür şok kaynaklı düzlenme olayının meydana geldiğini işaret eder. İsveç'teki eğilimler, en üstteki %1'in gelir payı 1903'te %27'yken 1907'den 1912'ye kadar %20-21'e düşüşle, Norveç'tekileri andırır. Bununla birlikte, ücret eşitsizliği 1870'ten 1914'e kadar yükseldi ve Danimarka ve Norveç'in aksine, servet yoğunlaşması 1800 ila 1910 yılları arasında biraz arttı.[33]

Eşitsizlik, kısa süreli duraksamalar dışında, ABD hâline gelecek topraklarda belki de çeyrek bin yıl kadar uzun bir

Servet eşitsizliği: Soltow 1979: 130 tablo 2, 134, Roine ve Waldenstrom 2015 ile birlikte: 572 tablo 7.A2 (en üst %1'lik payın 1789'da %56'dan 1908'de %46'ya düşmesi için; ancak bu dönem boyunca değişmeyen en üst dilimler için bkz. 579 tablo 7.A4).

[33] Norveç: Aaberge ve Atkinson 2010: 458-459 (ilk verilerin zayıf olduğuna dikkat çeken: 456); Roine ve Waldenstrom 2015: 572 tablo 7.A2 (ancak bkz. 1930'da 1789'dakinden daha yüksek olan ilk %10'luk servet payı için 579 tablo 7.A4). Soltow'un çok daha önceki çalışmalarına dayanarak 1855 ila 1920 yılları arasında Norveç'in iki eyaletindeki kademeli dengelenme için Morrison 2000: 223-224'e de bakınız. İsveç: WWID; Soltow 1985: 17; Soderberg 1991; Piketty 2014: 345 şek. 10,4.

süre boyunca arttı (Şekil 3.4). Sömürge dönemindeki eğilimler yeterince belgelenmemiştir: buna rağmen köleliğin yaygınlaşmasının on yedinci yüzyılın sonlarında ve on sekizinci yüzyılın büyük bölümünde gelir ve servet eşitsizliğini artırmış olması olasıdır. Bağımsızlık Savaşı ve hemen sonrası, düşmanlıkların sermayeyi yok etmesi, askerlik hizmeti ve kayıplarla kaçak kölelerin işgücü arzını azaltması, denizaşırı ticaretin sekteye uğraması ve kentli seçkinlerin bu yer değiştirmelerden orantısız bir darbe yemesi nedeniyle geçici bir azalmaya yol açtı. Sadık zenginler ülkeyi terk etti, diğerleri yoksullaştı ve kentsel ve kırsal ücretlerle beyaz yakalı ve vasıfsız kentsel kazançlar arasındaki uçurumlar küçüldü. 1800 ila 1860 yılları arasında, işgücünün hızlı büyümesi, sanayi ve kentleri destekleyen teknolojik ilerleme ve gelişen finansal kurumlar eşitsizliği daha önce görülmemiş düzeylere çıkardı. 1860 yılına gelindiğinde, tüm ülke için gelir Gini katsayısı 1774'te 0,44 ve 1850'de 0,49 iken 0,51'e ulaştı ve "yüzde 1" 1774'te %8,5 ve 1850'de %9,2 iken toplam gelirin onda birini aldı. Köleci eyaletlerde genellikle daha da yüksek eşitsizlik düzeyleri kaydedildi. Mülkiyetin en varlıklı ABD'lilerin elinde büyük ölçüde yoğunlaşması ve işçiler arasındaki kazanç eşitsizliğinin büyük ölçüde artması bu gelişmeye katkıda bulundu: hanelerin en zengin %1'inin servet payı 1774'te yaklaşık %14'ten 1860'ta %32'ye çıkarak iki kattan fazla artarken, kazançların Gini katsayıları 0,39'dan 0,47'ye yükseldi.[34]

Altıncı Bölümde daha ayrıntılı olarak gösterdiğim gibi, İç Savaş Güney'de servetleri düzledi ama Kuzey'deki eşitsizliği

[34] Sömürge dönemi için bkz. Lindert ve Williamson 2014: 4, 28-29. 1774 yılı için: Lindert ve Williamson 2016: 36-41, özellikle de tüm haneler için 0,44 gelir Gini ve %8,5 en üst %1 gelir payı ve özgür haneler için 0,41 ve %7,6 gelir payı için 38 tablo 2-4. New England 0,37 ve %4,1 ile son derece eşitlikçidir. Devrim dönemi: 82-90, vasıfsız erkek kazançları için kent/kır ücret getirisi %26'dan %5'e ve ortalama kent/kır kazançları için %179'dan %35'e düştü. Kentli beyaz yakalı işçilerin kentli vasıfsız erkek kazançlarına göre getirisi %593'ten %100'e düştü. 1860'a kadar artan eşitsizlik: 114-139. Eşitsizlikler hem özgür ve köleler arasında hem de özgür nüfus arasında arttı. Giniler ve gelir payları için bkz. 115-116 tablo 5-6 ve 5-7. Mülkiyet ve kazanç eşitsizliği: 122 tablo 5-8 ve 5-9.

daha da artırdı; ulusal ölçütleri büyük ölçüde değişmeden bırakan iki karşıt bölgesel eğilim. Eşitsizlik daha sonra 20. yüzyılın başlarına kadar devam etti: En yüksek %1'lik gelir payı 1870'te yaklaşık %10'ken 1913'te yaklaşık %18'e yükselerek neredeyse iki katına çıktı ve beceri getirileri arttı. Bu eğilimden kentleşme, sanayileşme ve düşük vasıflı işçilerin kitlesel göçü sorumludur. En yüksek servet paylarına ilişkin bir dizi endeks de aynı şekilde 1640'tan 1890'a, hatta 1930'a kadar sürekli bir artış gösterdi. Bir ölçüye göre, 1810 ve 1910 yılları arasında, ABD hanelerinin en zengin %1'inin sahip olduğu tüm varlıkların payı %25'ten %46'ya yükselerek neredeyse iki katına çıktı. Servet yoğunlaşmasının en belirgin olduğu grup en tepedekilerdi: 1790'da ülkede bildirilen en büyük servet ortalama yıllık işçi ücretinin 25.000 katına eşitken, 1912'de John D. Rockefeller'ın serveti eşdeğer ücretin 2,6 milyon katına eşitti ki bu da görece 100 kat artış anlamına geliyor.[35] Latin Amerika ekonomilerindeki eşitsizliğin dünya savaşları dönemine kadar uzanan uzun vadeli artışından daha önce bahsetmiştim. Emtia ihracatı bölgesel seçkinleri zenginleştirdikçe gelir yoğunlaşması da arttı: Güney Amerika'nın güney üçgeni –Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay– için yapılan bir tahmine göre 1870'te 0,575 olan toplam gelir Gini'si 1920'de 0,653'e yükselirken, alternatif bir analiz nüfus ağırlıklı terimlerle de olsa 1870'te 0,296'dan 1929'da 0,475'e daha dramatik bir artış öngörmektedir. Sayılar son

1860-1870 dönemi için bkz. burada, bölüm 6, s. 248-55. 1870-1910 dönemi için: Lindert ve Williamson 2016: 171-193, özellikle 172 (WWID ile birlikte yaklaşık 1910 yılı en yüksek gelir payları), 192-193. Smolensky ve Plotnick 1993: 6 şek. 2 (Lindert ve Williamson 2016 tarafından atıfta bulunulmadı ama Milanović 2016 tarafından kullanıldı: 49 şekil 2.1, 72 şekil 2.10) bilinen gelir Gini'leri, en yüksek %5'lik gelir payı ve 1948 ila 1989 yılları arasındaki işsizlik oranı arasındaki ilişkiden hareketle 1913 yılında yaklaşık 0,46'lık bir milli gelir Gini'si tahmin eder (9, 43-44); bu tahmin doğruysa 1870 ila 1913 yılları arasında genel gelir eşitsizliğinde önemli bir düşüş olduğunu gösterir. Bununla beraber bu prosedürün geçerliliği ve bu tarihler için tahminlerin karşılaştırılabilirliği belirsizliğini korur ve daha da önemlisi, bu fikir bu dönemde en üst gelir paylarındaki güçlü artışla uyumsuz görünür. Servet payları: Lindert 1991: 216 şek. 9.1; Piketty 2014: 348; Roine ve Waldenstrom 2015: 572 tablo 7.A2. En büyük servetler: Turchin 2016a: 81 tablo 4.2.

derece belirsiz olsa da, eğilimin genel yönü yeterince belirgin görünüyor. Japonya ise daha kendine özgü bir vaka olarak karşımızda duruyor. Tokugawa döneminde mesleklerin beceri veya ustalık getirileri azalmıştı ve ülkenin tecridi 1850'lerde sona erdiğinde ülkedeki eşitsizlik seviyeleri epey düşüktü. Ticaretle uğraşan seçkinlerin uluslararası ticaretten kazanç sağlayamamaları bunun bir nedeni olabilir. Ayrıca, tecrit sırasında tarımda verimlilik arttıkça ve tarımdışı sektörler genişledikçe, vergilerin üretimle ilgili sabit varsayımlara dayalı olarak belirlenmesi, büyük toprakları elinde tutan "300 bey"in genişleyen tarımsal üretim artığı hedefini yakalamasını engelleyerek toplam gelirlerdeki paylarının düşmesine neden oldu. Japonya'nın küresel ekonomiye açılması ve ardından sanayileşmesi eşitsizliği daha da yüksek düzeylere taşıdı.[36]

Sonuç olarak, dünya savaşları dönemine kadar geçen yüzyıl boyunca ulusal eğilimler, günümüzün standartlarına göre nispeten mütevazı miktarlarda ve genellikle sınırlı kalite ve tutarlılıkta veri üreten bir dönem için olmasını bekleyebileceğimiz kadar nettir. Tek tek ülkeler için ulaşabildiğimiz kanıtlara bağlı olarak birkaç onyıldan bir yüzyıla kadar değişen ve 1914'e kadar olan uzun bir süre boyunca eşitsizlik çoğunlukla ya artmış ya da sabit kalmıştır. İngiltere'de, gelir eşitsizliği 19. yüzyılın başlarında zaten o kadar yüksekti ki muhtemelen daha fazla yükselemezdi ama aynı şekilde önemli olan servet yoğunlaşması aslında daha önce benzeri görülmemiş zirvelere çıkmaya devam etti. Bir başka erken eşitsiz ülke olan Hollanda'da ve belki de İtalya'da istikrar hüküm sürerken Fransa, İspanya ve genel olarak Almanya'nın

Latin Amerika Gini tahminleri: Bertola ve Ocampo 2012: 120 tablo 3.15; Prados de la Escosura 2007: 296-297 tablo 12.1. Rodriguez Weber 2015: 9-19 Şili için daha incelikli bir açıklama sunar. (Arazi) rantı/(kentsel) ücret oranlarını kullanan Arroyo Abad 2013: 40 şek. 1, 1820-1900 yılları arasında Arjantin ve Uruguay'da, ama Meksika'da ve Venezuela'da değil, eşitsizlikte net artışlar saptar. Japonya: Bassino, Fukao ve Takashima 2014; Bassino, Fukao, Settsu ve Takashima 2014; Hayami 2004: 16-17, 29-31; Miyamoto 2004: 38, 43, 46-47, 55; Nishikawa ve Amano 2004: 247-248. Modernleşme sırasında artan eşitsizlik için bkz. burada, bölüm 4, s. 177.

yanı sıra ABD, elimizde yeterli verinin bulunduğu Latin Amerika ülkeleri ve Japonya'da ise servet ya da gelir eşitsizlikleri arttı. Kayıtların muhafazakâr bir okumasına göre, İskandinav ülkeleri de, 19. yüzyılda varlıklılar arasında bir dereceye kadar servetin seyrelmesine ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sadece birkaç yıl önce en yüksek gelir paylarında ani ve yeterince açıklanmamış birkaç düşüş dışında, bu dönemin çoğunda oldukça istikrarlı bir eşitsizlik yaşamış gibi görünür. 18. yüzyılın sonları ya da 19. yüzyılın başlarıyla Birinci Dünya Savaşı arasında, en yüksek %1'lik servet payları, verilere sahip olduğumuz sekiz ülkenin altısında arttı: İngiltere, Fransa, Hollanda, İsveç, Finlandiya ve ABD.

Aynı zamanda, eşitsizliğin doğru düzgün bir şekilde belgelenmiş azalmaları nadirdi: 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Amerikan, Fransız ve Latin Amerika devrimlerinin orta derecede eşitleyici şoklarından sonra Amerikan İç Savaşı, bir bölgenin servet yoğunluğunu azalttığı bilinen tek olaydır. Bu tür tek tük ve her zaman şiddet içeren düzlenme örnekleri dışında, eşitsizlik çoğunlukla ya yüksek düzeylerde ve değişmeden kaldı ya da daha da arttı. Bu durum, ülkelerin erken ya da geç sanayileşmiş olmalarına ya da hiç sanayileşmemiş olmalarına, toprağın kıt ya da bol olmasına ve siyasi sistemlerin nasıl yapılandırıldığına bakılmaksızın genel anlamda geçerliydi. Teknolojik ilerleme, iktisadi kalkınma, mal ve sermaye akışının genişleyen küreselleşmesi ve devletlerin güçlenmeye devam etmesi, tarihte alışılmadık derecede barışçıl şartların hâkim olduğu bir yüzyılla birleşince özel mülkiyeti koruyan ve sermaye yatırımcılarına fayda sağlayan bir ortam yarattı. Avrupa'da bu durum, Ortaçağın sonlarına doğru Kara Ölüm'ün azalmasıyla başlayan eşitsizlikte uzun vadeli yükselişin dört yüzyıldan fazla devam etmesine olanak sağladı. Dünyanın diğer bölgeleri daha az uzun süreli eşitsizleşme evrelerine tanıklık etmiş olabilir ama o bölgeler de istikrarlı bir şekilde arayı kapatıyordu.[37]

Araştırmam, Alfani' in çok daha sınırlı bir veri kümesine dayanarak yaptığı,

Şekil 3.5 Uzun vadede ABD'deki eşitsizlik eğilimleri

On Dördüncü Bölümün sonunda, dünyanın o zamanlar gelir ve servetin daha eşitsiz biçimde dağıldığı bir çağa girmek üzere olup olmadığı sorusuna yanıt arıyorum. Ama elbette olan bu değildi. Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand ve eşi Sophie, 28 Haziran 1914 sabahı saat 11.00'den kısa bir süre önce üstü açık bir arabayla Saraybosna sokaklarında ilerlerken, 19 yaşındaki Bosnalı bir Sırp tarafından vurularak öldürüldü. Yarasının ciddi olup olmadığı kendisine sorulduğunda veliaht prens belli belirsiz bir şekilde *es ist nichts*, yani "lafını etmeye değmez" yanıtını vermişti. Yanılıyordu.

36 yıl ve şiddete bağlı 100 milyondan fazla ölümden sonra Avrupa'nın ve Doğu Asya'nın büyük bölümü defalarca yerle bir oldu ve kitle kıyımcısı komünistler dünya nüfusunun üçte birini yönetir hâle geldiler. 1914 ile 1945 yılları arasında (ya da kayıtlardaki en yakın yıllar), "yüzde 1"in gelir payları Japonya'da üçte iki; Fransa, Danimarka, İsveç ve muhtemelen Birleşik Krallık'ta yarıdan fazla; Finlandiya'da yarı yarıya; Almanya, Hollanda ve ABD'de ise üçte birden fazla bir oranda azaldı. Eşitsizlik Rusya ve imparatorluk topraklarının yanı sıra Çin, Kore ve Tayvan'da da çöktü. Seçkinlerin ellerinde toplanan servet devrimlerin yaşandığı ortamların dışında daha dirençli olmasına ve bu nedenle daha yavaş erimesine

Piketty tarafından tanımlanan on dokuzuncu yüzyıl servet yoğunlaşması sürecinin "aslında çok daha uzun bir sürecin sadece son kısmı olduğu" gözlemini doğrular (Alfani 2016: 34).

rağmen, genellikle aynı modeli izledi. Nitekim Batı Avrupa'da sermaye birikiminin yıllık GSYH'ye oranı 1910 ile 1950 yılları arasında yaklaşık üçte iki oranında, dünya genelinde ise yaklaşık yarıya düştü, bu da zengin yatırımcıların iktisadi üstünlüğünü büyük ölçüde azaltan bir yeniden dengelenmeydi. Şiddetle düzlenmenin dört atlısından ikisi –kitlesel seferberlik savaşları ve dönüştürücü devrimler– serbest kalıp yıkıcı sonuçlara neden oldular. Kara Ölüm'den bu yana ilk kez ve belki de Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden bu yana rakipsiz bir ölçekte maddi kaynaklara erişim çok daha eşit ve benzersiz bir şekilde dünyanın büyük bölümüne dağılmaya başladı. Bu "Büyük Azalma" genellikle 1970'lerde ya da 1980'lerde kendi seyrini izlediğinde hem gelişmiş dünyada hem de Asya'nın en kalabalık gelişmekte olan ülkelerinde fiili eşitsizlik, binlerce yıl önce yerleşik hayata geçişten ve bitki ve hayvanların evcilleştirilmesinden bu yana görülmemiş boyutlara ulaştı. Bundan sonraki bölümlerde bunun neden böyle olduğunu göreceğiz.[38]

Komünist rejimler 1950'de 2.560 milyon insanın yaklaşık 860 milyonunu denetim altında tuttu, Gelir payları: WWID, Roine ve Waldenstrom 2015 tarafından özetlendi: 493 şek. 7; ve daha detaylı analiz için bkz. burada, bölüm 5, s. 193-202. (Yalnızca 1937 ila 1949 yılları arasında üçte bir oranında bir düşüşle benzer bir azalma yaşayan Birleşik Krallık'taki en yüksek %1'lik gelir payları için yalnızca düzensiz verilere sahibiz. %0,1 ve %1'in 1913 ya da 1918'den 1949'a kadarki kayıp oranları arasındaki oran, 1913'te en yüksek %1'lik gelir payının yaklaşık %25 olduğunu ve 1949'a kadar genel olarak yarıdan biraz daha fazla bir düşüş yaşandığını çıkarmamıza olanak tanır). Rusya ve Doğu Asya için bkz. burada, bölüm 7, s. 221, 227. Servet payları: Roine ve Waldenstrom 2015: 572-581 ve özellikle 539 şekil 7.19, burada yeniden basıldı, bölüm 5, s. 204. Sermaye/gelir oranları: Piketty 2014: 26 şekil 1.2 (burada yeniden basıldı, bölüm 5, s. 205), 196 şekil 5.8; veri eki tablo TS12.4. (Oldukça varsayımsal olan küresel tahminin eleştirisi için Magness ve Murphy 2015: 23-32'ye bakınız; ama genel eğilim oldukça açıktır). Düzleştirme sürecinin tamamlanması için bkz. burada, bölüm 15, s. 545; etkin eşitsizlik düzeylerini tanımlamanın zorluğu için bkz. burada, ekte. Bazı çok boyutlu eşitsizlik ölçütlerine göre, çağdaş İskandinav ülkeleri, toplayıcı toplumlar kadar eşitlikçi hale geldi: Fochesato ve Bowles 2015. Yirminci yüzyıla kadar eşitsizliğin gelişiminin çok kısa bir özeti için bkz. burada, bölüm 14, s. 526-30.

İkinci Kısım

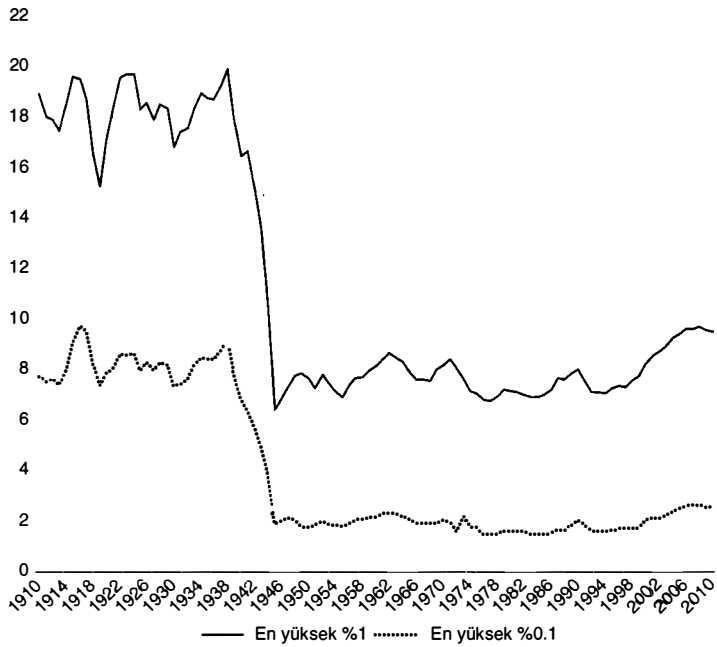
Savaş

4
Topyekûn Savaş

1. "Savaşın İlla Japonya'nın Lehine Geliştiğini Söyleyemeyiz": Topyekûn Düzleyici Olarak Topyekûn Savaş

Japonya bir zamanlar dünyanın en eşitsiz ülkelerinden biriydi. 1938 yılında ülkenin "yüzde 1"lik kesimi vergi ve transferlerden önce bildirilen tüm gelirin %19,9'unu alıyordu. Sonraki yedi yıl içinde bu pay üçte iki oranında azalarak %6,4'e düştü. En üst dilimin en zengin onda birlik kesimi, bu kaybın yarısından fazlasına maruz kaldı: Bu kesimin gelir payı aynı dönemde %9,2'den %1,9'a düşerek neredeyse beşte dört oranında azaldı (Şekil 4.1). Gelir dağılımındaki bu değişimler ne kadar hızlı ve büyük olursa olsun, seçkinlerin servetindeki daha çarpıcı yıkımla kıyaslandığında sönük kalmaktadır. Japonya'daki en büyük %1'lik mülkün beyan edilen gerçek değeri 1936 ile 1945 yılları arasında %90, 1936 ile 1949 yılları arasında ise neredeyse %97 oranında düştü. Tüm mülklerin en üstteki %0,1'lik kısmı daha da fazla değer kaybı yaşadı; sırasıyla %93 ve %98'den fazla değer kaybetti. Gerçek anlamda, 1949'da bir haneyi en zengin %0,01'lik (ya da 10.000'de bir) grup içinde saymak için gereken servet miktarı, 1936'da o haneyi yalnızca en zengin %5'lik grup içine sokacaktı. Servetler o kadar azalmıştı ki eskiden sadece varlık sayılanlar, artık birkaç kişi hariç herkes için ulaşılamaz hâle gelmişti. Kesintili veri dizileri Japon eşitsizliğindeki genel azalmanın kesin terimlerle incelenmesini zorlaştırsa da milli gelir Gini katsayısının 1930'ların sonlarında 0,45 ila 0,65 arasında bir değerden 1950'lerin ortalarında yaklaşık 0,3'e düştüğünü telkin ettikleri için düşüş eğiliminin açık olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca en üst gelir ve servet paylarındaki daralmanın aktardığı büyük düzlenme izlenimini güçlendirir.[1]

Moriguchi ve Saez 2010: 133-136 tablo 3A.2 (gelir payları); 148 tablo 3B.1 (malikâneler); 81 şek. 3.2 (Gi i'ler), Milanović 2016 ile: 85 şekil 2.18.

Şekil 4.1. Japonya'da en yüksek gelir payları, 1910-2010

Seçkinlerin gelirleri söz konusu olduğunda Japonya, 1929'da borsanın çöküşünün arifesinde gelir dağılımı ABD'deki kadar eşitsiz olan bir toplumdan –"yüzde 1"in en üst noktası– bugün en yüksek gelir payları açısından dünyanın en eşit gelişmiş ülkesi olan Danimarka'ya benzer bir topluma dönüştü. Üstelik seçkinlerin serveti büyük ölçüde yok edildi: Herhalde sadece Lenin, Mao ya da Pol Pot bundan daha kapsamlı bir iş yapmış olabilir (bkz. Yedinci Bölüm). Ama Japonya ne "Danimarka'ya ulaşma" idealini gerçekleştirdi ne de gözü dönmüş komünistler tarafından ele geçirildi. Bunun yerine, önce Çin üzerinde denetim kurmaya çalıştı, ardından da batıda Burma'dan doğuda Mikronezya Adaları'na ve Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyindeki Aleut Adaları'ndan ekvatorun güneyindeki Solomon Adaları'na kadar uzanan bir sömürge imparatorluğu kurarak İkinci Dünya Savaşı'na girdi ya da

-tanımına bağlı olarak– savaşı başlattı. Gücünün zirvesindeyken, kabaca Britanya İmparatorluğu'nun o dönemde sahip olduğu kadar insan –yarım milyara yakın insan ya da dünya nüfusunun beşte biri– üzerinde hak iddia ediyordu.[2]

Bu savurgan girişimi sürdürebilmek için Japonya'nın ordusu 20 kattan fazla büyüdü. 1930'ların ortalarında çeyrek milyon olan asker sayısı 1945 yazında 5 milyonu aştı. Yani her yaştan yedi Japon erkeğinden biri askerdi. Silah üretimi de aynı ölçüde arttı. Savaş sona erdiğinde yaklaşık 2,5 milyon Japon askeri ölmüştü. Savaşın son dokuz ayı boyunca Amerikan bombardıman uçakları Japonya'ya ölüm ve yıkım yağdırarak yaklaşık 700.000 sivili öldürdü. Tüm dehşetlerine rağmen iki atom bombası aslında yıllarca süren aşırı çabaların, acıların ve yıkımın bir sonucundan ibaretti. Topyekûn savaş yenilgiyle sonuçlanırken, Japonya, yüz binlerce Amerikan askeri tarafından işgal edildi ve gelecekte emperyalist hırslarını söndürmek üzere tasarlanmış müdahaleci kurumsal reformlara tabi tutuldu.

Bu çarpıcı gelişmeler sadece istisnai derecede bir düzlenmenin gerçekleştiği bağlamı sağlamadı, bu sürecin tek nedeniydi. Topyekûn savaş, eşitsizliği daha önce görülmemiş bir ölçekte azalttı. Son zamanlarda yapılan araştırmaların da açıkça ortaya koyduğu gibi, bu sonuç hiçbir şekilde Japonya'yla sınırlı da kalmadı. İkinci Dünya Savaşı'nın ve ondan önce Birinci Dünya Savaşı'nın diğer büyük tarafları, her zaman bu kadar aşırı olmasa da benzer dönüşümler deneyimlediler. Aynı şey savaşa yakın olan birkaç taraf için de geçerliydi. Kitlesel seferberlik savaşı, 20. yüzyılda iki temel düzleme aracından biri görevini gördü. Dönüştürücü komünist-devrim ise diğeriydi: Ama bu devrimler dünya savaşları tarafından yönlendirildiği için topyekûn savaş aslında tek nihai nedendi. Mahşerin Dört

"Danimarka'ya ulaşmak", insan refahına son derece elverişli siyasi ve iktisadi kurumların oluşturulmasına yönelik akademik bir kısaltmadır ve Pritchett ve Woolcock 2002: 4'e kadar uzanan ve o zamandan beri özellikle Fukuyama 2011 tarafından popülerleştirilen bir kavramdır: 14.

Atlısı benzetmeme dönecek olursak, savaş ile devrim düşmana omuz omuza hücum eden iki atlı gibiydi. Japonya bize savaşın yol açtığı düzlenmenin ders kitabı niteliğinde bir örneğini sunar. İlerleyen sayfalarda, bu ülkenin savaş ve işgal dönemindeki deneyimlerini anlatırken zenginliği yok etmek için komplo kuran ve gelirlerin yayılmasını ciddi şekilde azaltan, gelirleri azaltan çok çeşitli etkenleri tespit etmeye çalışarak biraz ayrıntıya gireceğim. Daha sonra hem kısa hem de orta vadede iki dünya savaşının bağlantılı olduğu düzlenmenin daha sistematik bir küresel değerlendirmesini sunarak, tek tek ülkelerin deneyimlerini, savaşın sonraki siyasalar üzerindeki etkisini ve sendikalaşma ve demokratikleşme gibi önemli ikincil etkilerini kısaca ele alacağın. İlerleyen bölümlerde, kitlesel seferberlik savaşının getirdiği dengeleyici sonuçların izini ne kadar geriye sürebileceğimizi, tarihsel olarak çok daha yaygın olan diğer savaş türlerinin etkilerini ve son olarak da iç savaşın etkilerini inceleyeceğim. İnsanlık tarihi boyunca savaşın şiddetinin eşitsizliği çok farklı şekillerde etkilediğini göreceğiz: Sadece en geniş tabanlı askeri faaliyet biçimleri zengin ile yoksul arasındaki uçurumu daraltabilmiştir.

*Japonya'da eşitsizlik, ülkenin 1850'lerin sonunda kendini dünyaya açmasından bu yana yükseliyordu. Bu, daha önceki koşullardan çarpıcı bir sapmaydı. Şogunluk döneminin sonlarına ait taşra verileri, ülkede kişisel gelir eşitsizliği ve yoksulluk düzeylerinin çağdaş uluslararası standartlara göre düşük olduğunu göstermektedir. Tokugawa döneminde ücret eşitsizliğinin arttığına dair bir gösterge yoktur: Bunun yerine, 16. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ortalarına kadar kentsel pirinç ücretlerinde ölçülen beceri getirilerinin kademeli olarak azaldığına dair bazı kanıtlar söz konusudur. Bu doğruysa bu durum işçiler arasındaki gelir eşitsizliğinin azaldığını işaret ediyor olabilir. Seçkinler ile halk arasındaki uçurum da daralıyor olabilirdi. Bu dönemin ilerleyen aşamalarında, yerel beyler büyüyen artık üretimi kimin denetleyeceğine dair mücadelede kendilerini dezavantajlı bir durumda buldular: Tarım

vergilerinin durgun oranlarıyla kısıtlanan beyler, tacirlere ve çiftçilere karşı kaybediyorlardı. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında uluslararası ticaret hacmi büyük ölçüde azaldıkça seçkinler daha genel olarak ticari faaliyetlerden kazanç elde edemediler ve bu da eşitsizliğin denetim altına alınmasına yardımcı oldu.[3]

Tüm bunlar Japonya'nın dünya ekonomisine katılıp hızlı bir sanayileşme sürecine girmesiyle değişti. Her ne kadar güvenilir rakamlar yetersiz olsa da hem milli gelir Gini katsayısının hem de en yüksek gelir paylarının 19. yüzyılın ortalarından itibaren arttığı düşünülmektedir. Sanayileşme 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın ardından ivme kazandı. Fiyat enflasyonu reel ücretleri düşürse de Avrupa'yla artan ticaret ihracata dayalı büyümeyi sürdürdü. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından büyük şirketlerin kâr payları arttı ve gelir artışı ücret artışını geride bırakmaya başladı. İki savaş arası dönemde eşitsizlik de buna bağlı olarak arttı. 1930'lara gelindiğinde servet sahibi seçkinler yükselişe geçmişlerdi: Toprakbeyleri, hissedarlar ve şirket yöneticileri iktisadi kalkınmadan büyük kazançlar elde ettiler. Cömert temettüler sayesinde hisse senedi sahipliği epey yoğunlaşmış ve kazançlı hâle gelmişti. Yöneticiler genellikle aynı zamanda büyük hissedardı ve yüksek maaş ve ikramiye alıyorlardı. Düşük vergiler onların gelirlerini korudu ve süregiden servet birikimini kolaylaştırdı.[4] Japonya'nın 1937 yılının

Saito 2015: 410; Bassino, Fukao, ve Takashima 2014: 13; Hayami 2004: 16-17, 29-30.

En son yeniden yapılandırmaya göre, Gini 1850'de 0,35 iken (kuşkusuz bir tahmin) 1909'da 0,43'e, 1925'te 0,5'e, 1935'te 0,52'ye ve 1940'ta 0,55'e yükseldi: Bassino, Fukao ve Takashima 2014: 20 tablo 5. En yüksek %1'lik gelir payları için bkz. 19 tablo 1. Eşitsizliğin ya sürekli arttığı ya da önce düşüp sonra yükseldiği 1880'ler ve 1930'lar arasındaki eşitsizlik eğilimleri konusunda uzlaşma olmadığını belirtirler (9). Ayrıca bakınız Saito 2015: Şogunluk sonrası eşitsizliğin zaman içinde artma olasılığı için 413-414. Kısa vadeli dalgalanmalara rağmen, WWID yirminci yüzyılın ilk üçte birinde en üst %1'lik gelir paylarının oldukça istikrarlı olduğunu gösterir. İktisadî kalkınma ve eşitsizlik: Nakamura ve Odaka 2003b: 9, 12-13, 24-42; Hashimoto 2003: 193-194; Saito 2015: 413 n. 57; Moriguchi ve Saez 2010: 100.

Temmuz ayında Çin'e saldırması bu rahat düzenlemeleri bıçak gibi kesti. İlk başlatılan harekât dünyanın en kalabalık ülkesini istila etmeye yönelik süresi ve sonu belirsiz bir seferberliğe dönüşünce Japonya, ordusuna ve savaş faaliyetine giderek daha büyük kaynak ayırmak zorunda kaldı. Eylül 1940'tan itibaren Fransız Çinhindi'ni kademeli olarak işgal etmesinin ardından, Japonya'nın Aralık 1941'de ABD, Birleşik Krallık, Hollanda Doğu Hint Adaları, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yönelik topyekûn saldırısı riskleri daha da artırdı. Pasifik Savaşı'nın ilk altı ayında Japon kuvvetleri Hawaii Adaları ve Alaska'dan Sri Lanka ve Avustralya'ya kadar geniş bir alanda faaliyet gösterdi. 1945 yılına gelindiğinde, 8 milyondan fazla Japon erkeği, yani ülkedeki tüm erkek nüfusunun neredeyse dörtte biri askere alınmıştı. Silah üretimi 1936 ile 1944 yılları arasında reel olarak 21 kat ve devlet harcamaları da 1937 ila 1941 yılları arasında iki katından fazla arttı, sonraki dört yıl boyunca da üçe katlandı.[5]

Bu olağanüstü seferberliğin ekonomi üzerinde ciddi etkileri oldu. Savaş yılları boyunca hükümet düzenlemeleri, enflasyon ve fiziksel yıkım, gelir ve servet dağılımını düzlemişti. Bu üç mekanizmadan ilki en önemlisiydi. Devlet müdahalesi yavaş yavaş serbest piyasa kapitalizminin sadece bir yüzünü koruyan planlı bir ekonomi yarattı. Acil durum önlemleri olarak başlayan uygulamalar zamanla genişletilip kurumsallaştırıldı. 1932'den beri Japon askeri işgali altında olan Mançurya'nın komuta ekonomisi bu konuda bir model oluşturdu. 1938 baharında Ulusal Genel Seferberlik Yasası hükümete Japon ekonomisini –kısa süre sonra topyekûn savaşa, yani *kokka soryokusen*'e dönüşecek– savaş faaliyetlerine hizmet etmeye zorlamak için geniş yetkiler –işe alma ve işten çıkarma, çalışma koşullarını belirleme, malları üretme, dağıtma, taşıma ve fiyatlandırma ve iş anlaşmazlıklarını çözme kabiliyeti– verdi. 1939'da çıkarılan Şirket Temettülerini ve Sermaye Dolaşımını

Nakamura 2003: 70 tablo 2.5, 82.

Denetleme Yönetmeliği temettü artışlarını kısıtladı. Çiftlik kiraları ve bazı fiyatlar dondurulduğu, ücretler ve arazi fiyatları düzenlenmeye başladı. Yönetici ikramiyeleri 1940 yılında sınırlandırıldı ve bir sonraki yıl kira gelirleri yetkililer tarafından sabitlendi. Bireyler ve şirketler için gelir vergileri neredeyse her yıl –1937, 1938, 1940, 1942, 1944 ve 1945 yıllarında– arttı. En yüksek marjinal gelir vergisi oranı 1935 ile 1943 yılları arasında iki katına çıktı. Hükümet hisse senedi ve tahvil piyasalarına müdahale ederek savaş tahvillerini, daha düşük getiri sağlayan şirket hisse senetleri ve tahvilleri pahasına destekledi. Sabit kent ve arazi kiraları ve arsa fiyatlarının yanı sıra önemli fiyat enflasyonu, tahvillerin, mevduatların ve gayrimenkullerin değerini düşürdü. Pasifik Savaşı'nın başlamasıyla birlikte devlet, 100 tonun üzerindeki tüm özel gemilere el koydu ve bunların çok azı geri dönebildi: Her beş ticaret gemisinden dördü savaşta kaybedildi. 1943'teki Mühimmat Şirketleri Yasası uyarınca resmî belgelerde mühimmat şirketi olarak tanımlanan işletmeler, doğrudan hükümetten emir alan ve teçhizat yatırımını, iş yönetimini ve sermaye tahsisini belirleyen üretim amirleri atamaya zorlandılar; kâr ve temettü de devlet tarafından belirlendi. Hükümet 1943'ten itibaren tüm imkânların silah üretiminin hizmetine sunulmasını dayattı: Gelecekte alınacak tazminatlara ilişkin asılsız vaatler bu süreçte tek teşvik unsuruydu. 1944'te devlet daha fazla yetki üstlendi ve bazı işletmeler kamulaştırıldı. Bir araştırmaya göre 1937 ile 1945 yılları arasında yaklaşık 70 farklı iktisadi denetim mekanizması –karne, sermaye denetimleri, ücret denetimi, fiyat denetimi ve arazi kira denetimi gibi geniş bir yelpazede önlemler– oluşturuldu.[6]

Birkaç varlıklı aile tarafından sıkı bir şekilde denetlenen iş holdinglerinden oluşan *zaibatsu* sistemi zayıflamaya başladı.

Bu üçlü için Moriguchi ve Saez 2010'a bakınız: 100-102. Çeşitli devlet müdahaleleri için bkz. Hara 2003 ve Nakamura 2003; ve bkz. Moriguchi ve Saez 2010: 101 çok kısa bir genel bakış için. Denetimler: Nakamura 2003: 63-66 tablo 2.2.

Zenginlerin şirket tasarrufları ve yatırımları, savaş zamanı sınai genişleme için ihtiyaç duyulan sermayeyi sağlamakta yetersiz kalınca fonların eskiden kapalı olan bu çevrelerin dışından borç alınması gerekti ve Japonya Sanayi Bankası özel finans kurumlarının pazar payını azalttı. Eskiden büyük hissedarlar, üst düzey yönetici makamlarını elinde tutarken, sermaye ve dış kredilerdeki artış, mülkiyet ve yönetim arasındaki yakın bağları koparmaya başladı ve bu durum servet birikimi için olumsuz sonuçlar doğurdu. Daha genel olarak savaşın baskısı, hiçbir firmanın yalnızca hissedarlara ait olmaması, aksine her bir üyesini içeren ortak bir örgütlenme olması gerektiği fikrini doğurdu. Bu öğreti, mülkiyet ile yönetimin birbirinden ayrılmasını teşvik etti ve işçilere kâr paylaşımı da dâhil olmak üzere daha fazla hak tanıdı.[7]

Savaş zamanında gerçekleştirilen bir dizi müdahale ise daha sonraları ABD işgali altında gerçekleştirilecek kapsamlı toprak reformunun habercisiydi. Savaştan önce, çoğu mütevazı bir servete sahip olan toprakbeyleri tüm tarım arazilerinin yarısına sahipti ve tüm çiftçilerin üçte biri onların kiracısı olarak çalışıyordu. Kırsal yoksulluk iki savaş arası dönemde anlaşmazlıkları ve huzursuzlukları tetikledi ama reform girişimleri en iyi olasılıkla zayıf kaldı. Bu durum, mal sahiplerini kiracılı arazileri satmaya zorlayan ve ekilmemiş arazilerin zorunlu olarak satın alınmasına izin veren 1938 tarihli Tarım Arazilerinin Düzenlenmesi Yasası'yla değişti. 1939'da Arazi Kira Denetimi Kararnamesi kiraları var olan düzeylerde dondurdu ve hükümete kiraların düşürülmesi yetkisini verdi. 1941'deki Arazi Fiyat Denetimi Kararnamesi arazi fiyatlarını 1939 değerlerinde sabitledi ve aynı yıl çıkarılan Arazi Denetim Kararnamesi hükümete hangi ürünlerin ekileceğine karar verme yetkisi verdi. 1942'deki Gıda Denetimi Yasası'yla yetkililer temel gıda maddelerinin fiyatlarını belirlemeye başladı. Kişisel tüketim için gerekli olanın dışındaki tüm pirinç

Nakamura 2003: 85; Okazaki 1993: 187-189, 195.

devlete satılacak ve kişisel gereksinimlerin ötesindeki tüm arazi kiraları hazineye aktarılacaktı. Fiyat teşviklerinin yokluğunda üretimi teşvik etmek için pirinç çiftçilerine büyüme sübvansiyonları verildi. Bu sayede birincil üreticilerin gelirleri enflasyona ayak uydururken, toprakbeylerinin gelirleri azaldı ve bu farklılık kırsal kesimde önemli bir dengelenmeye yol açtı. Reel çiftlik kiraları 1941 ile 1945 yılları arasında beşte dört oranında düştü ve 1930'ların ortasında milli gelirin %4,4'üyken 1946'da %0,3'üne geriledi. Toprak sahipleri için sonuçlar bundan daha da kötü olabilirdi çünkü çeşitli el koyma önerileri ortaya atıldıysa da bunlar hiçbir zaman uygulanmadı.[8]

İşçiler sadece kira denetimlerinden, devlet sübvansiyonlarından ve işletme yönetimine artan devlet müdahalesinden değil, aynı zamanda askere alınanların ve işçilerin fiziksel durumlarına ilişkin kaygılar nedeniyle ve yurttaşlar arasındaki endişeyi azaltmak amacıyla oluşturulan sosyal yardım hükümlerinin genişletilmesinden de yararlandılar. Sosyal Yardım Bakanlığı 1938 yılında kuruldu ve hemen sosyal siyasanın arkasındaki en önemli itici güç hâline geldi. Bakanlık yetkilileri kısmen devlet tarafından finanse edilen sağlık sigortası programlarını başlattı ve bu programlar 1941'den itibaren yoksullara yardımı da kapsayacak şekilde büyük ölçüde genişletildi. Çeşitli kamu emeklilik programları tüketimi azaltmayı amaçladı ve ülkenin ilk toplu konut projeleri 1941'de başlatıldı.[9]

İkinci düzleyici güç olan enflasyon savaş sırasında hızla yükseldi. Tüketici fiyatları 1937 ile 1944 yılları arasında %235 arttı ve sadece 1944'ten 1945'e kadar %360 daha yükseldi. Bu durum, kira denetimleri ev sahiplerinin reel gelirlerini

Takigawa 1972: 291-304; Yuen 1982: 159-173; Dore 1984: 112-114; Kawagoe 1999: 11-26.
Kasza 2002: 422-428; Nakamura 2003: 85. Kasza 2002: 429, "savaşın, 1937'den 1945'e kadar Japonya'nın refah dönüşümüne neden olan diğer tüm etmenlerden ağır bastığı" sonucuna varır.

eritirken bile tahvillerin ve mevduatların değerini keskin bir şekilde düşürdü.[10]

Üçüncü unsur olan sermayenin fiziksel olarak tahrip edilmesi ise Avrupa'dakinin aksine Japonya'da –ticari gemicilik savaştan çok daha önceden etkilenmeye başlamış olmasına rağmen– ancak savaşın son aşamalarında etkili olabildi. Eylül 1945'e gelindiğinde ülkenin fiziksel sermaye birikiminin dörtte biri yok olmuştu. Japonya ticari gemilerinin %80'ini, tüm binalarının %25'ini, ev eşyalarının ve kişisel eşyalarının %21'ini, fabrika teçhizatının %34'ünü ve mamul ürünlerin %24'ünü kaybetmişti. Faaliyette olan fabrikaların sayısı ve istihdam ettikleri işgücünün büyüklüğü savaşın son yılında neredeyse yarı yarıya azalmıştı. Hasar, sektörlere göre büyük farklılıklar gösteriyordu: Demir çelik fabrikalarındaki kayıplar asgari düzeyde olmasına rağmen, tekstil sektörünün %10'u, makine üretiminin %25'i ve kimya sektörünün %30 ila %50'si devredışı kalmıştı. Bu kayıpların büyük çoğunluğu doğrudan hava saldırılarından kaynaklanıyordu. ABD'nin 1946 Stratejik Bombardıman Araştırması'na göre müttefikler Japonya'ya 160.800 ton bomba atmışlardı. Bu sayı Almanya'ya atılan bombaların sekizde birinden daha az olmasına karşın burada atılan bombalar daha zayıf savunulan hedeflere karşı daha başarılı oldular. Tokyo'nun 9-10 Mart 1945 gecesi bombalanması sırasında muhafazakâr tahminlere göre bile 100.000'e yakın insan öldü ve 42 kilometrekarelik bir alanda çeyrek milyondan fazla bina ve ev tahrip oldu. Bu saldırıdan beş ay sonra Hiroşima ve Nagazaki'nin imha edilmesi de öyleydi. Araştırmayı hazırlayanlar, bombalanan 66 kentin yerleşim alanlarının yaklaşık %40'ının tahrip olduğu ve ülkenin tüm kentsel nüfusunun yaklaşık %30'unun evlerini kaybettiği tahmininde bulunuyorlardı. Fakat bu durumun emlak sahipleri ve yatırımcılar için yarattığı kayıplara rağmen genel etkisi göz ardı edilmemelidir: Ağır sanayi ve kimya sanayisinin savaş

Moriguchi ve Saez 2010: 101; 129-130 tablo 3A.1.

zamanında pervasızca genişletilmesi sayesinde, 1945'te ayakta kalan üretim teçhizatının hacmi 1937'deki hacmini aşmıştı. Gemiciliğin savaşın başından beri aldığı ağır darbeleri bir kenara bırakacak olursak fiziksel yıkım büyük ölçüde savaşın son dokuz ayına, yani en yüksek gelir ve servet paylarının serbest düşüşe geçmesinden çok daha sonraya sıkıştırılmıştı (bkz. Şekil 4.1). Müttefiklerin bombardımanları sadece süregelen bir eğilimi ivmelendirmişti.[11]

Savaş yıllarında sermayeden elde edilen kazançlar neredeyse yok oldu: Kira ve faiz gelirlerinin toplam milli gelir içindeki payı 1930'ların ortalarında altıda birken 1946'da %3'e düştü. 1938'de temettü, faiz ve kira gelirleri hep birlikte en üstteki "yüzde 1"in gelirinin yaklaşık üçte birini oluştururken, geri kalanı iş ve istihdam gelirleri arasında bölünmüştü. 1945'e doğru sermaye gelirinin payı sekizde birin altına, ücretlerin payı ise onda bire düştü; iş geliri –eskiden– zenginlere kalan tek önemli gelir kaynağıydı. Hem mutlak hem de göreli olarak gitgide daha ağır devlet denetimlerine tabi tutulan temettüler ve ücretler en ağır darbeleri aldı. Rantiyeler ve yüksek maaşlı yöneticiler bir sınıf olarak neredeyse mahvolmuştu. Bu düşüş, "yüzde 1"in en üst kademeleri arasında orantısız bir şekilde şiddetliydi.

Üstüne üstlük, bir sonraki en varlıklı gelir grupları arasında benzer bir azalma buna eşlik etmedi. 95 ve 99. yüzdelik dilimler arasındaki hanelerin gelir payı (en üst %1'in altındaki gelirlerin en yüksek %4'ü) savaş sırasında neredeyse hiç düşmedi ve daha sonra uzun bir süre boyunca 20. yüzyılın başındakiyle aynı düzeyde, yani milli gelirin yaklaşık %12'si ila %14'ünde sabitlendi. En zengin Japonların çoğu gelir kaybına uğramış olsa da onlar da sadece görece kaybettiler: İkinci Dünya Savaşı'ndan önce en üstteki "yüzde 1" sürekli olarak

Sermaye stoku: Minami 1998: 52; Yoshikawa ve Okazaki 1993: 86; Moriguchi ve Saez 2010: 102. Kayıplar: Nakamura 2003: 84; Yoshikawa ve Okazaki 1993: 86. Bombalama: *United States strategic bombing survey* 1946: 17.

sonraki %4'ün toplamının yaklaşık yarısı kadar gelir elde ederken, 1945'ten sonra bir daha asla bu grubun elde ettiğinin yarısından fazlasını elde edemedi. Böylece en üstteki "yüzde 1"in gelir payındaki tüm kayıp, nüfusun alttaki %95'inin payında bir artışa dönüştü ve bu kesimin milli gelirden aldığı pay 1938'de %68,2'den 1947'de %81,5'e çıkarak beşte bir oranında arttı. Bu, %95'lik kesimin gelir payını –10 yıldan kısa bir süre içinde– 2009'daki ABD'yle karşılaştırılabilir bir düzeyden bugünkü İsveç'le eşdeğer bir düzeye yükselten gerçekten olağanüstü bir kaymayı temsil ediyordu.[12]

2. *"Gelecek Artık Birkaç Kişi Tarafından Kararlaştırılmayacak": Güçlendirilen ve Pekiştirilen Düzleme*

Gelgelelim savaş sırasında yaşananlar düzlenme sürecinin sadece bir parçasıydı. Savaşan belli başlı ülkeler arasında Japonya'da 1930'ların sonlarından itibaren gözlemlenen *tüm* net gelir azalması İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmişti ki savaşan diğer ülkelerde bu durum çoğunlukla savaş sırasında ve bir yere kadar da savaştan sonra meydana gelmişti. Dolayısıyla Japonya bu bakımından benzersiz olabilir (bkz. Tablo 5.2). Fakat tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi orada da uzun vadede gelir ve servetin seyrelmesini savaştan sonraki siyasaların eşitleyici karakteri belirledi. Japonya örneğinde tüm bu siyasaların savaşın doğrudan bir sonucu olduğu gösterilebilir. İmparator Hirohito 15 Ağustos 1945'te "Savaşın illa Japonya'nın lehine geliştiğini söyleyemeyiz" deyip "katlanılamaz olana katlanma" –koşulsuz teslimiyetin ve Müttefik

Sermaye geliri payı: Yoshikawa ve Okazaki 1993: 91 tablo 4.4; Moriguchi ve Saez 2010: 139 tablo 3A.3, ve ayrıca bkz. 91 şekil 3.7. 1886'dan 1937'ye kadar olan dönemde, sermaye geliri en yüksek %1'lik gelir payının ortalama yarısı kadardı (92). Gelir payları: Moriguchi ve Saez 2010: 88 şek. 3.4; 134-135 tablo 3A.2; WWID.

Kuvvetlerin Japonya'yı işgalinin– zamanının geldiğini kabul ettiğinde Japonya'nın ekonomisi hâlihazırda darmadağındı. Hammadde ve yakıt eksikliği üretimin çökmesine neden olmuştu. Reel GSMH 1946'da 1937'dekinden %45 daha düşüktü ve ithalat hacmi reel olarak 1935'tekinin sekizde biriydi. Ekonomi toparlanırken, bir dizi siyasa ve savaşla ilgili etkiler, savaş sırasında meydana gelen gelir azalmasının sürmesine ve servet dağılımının daha da düzlenmesine hizmet ettiler.[13]

Savaş sona erdiğindeyse hiperenflasyon başladı. Tüketici fiyat endeksi 1937 ile 1945 yılları arasında 14 kat arttıktan sonra 1945 ile 1948 yılları arasında çok daha hızlı bir şekilde yükseldi. Bildirilen endeksler farklılık gösterse de, bir ölçüme göre 1948'de tüketici fiyatları Japonya'nın Çin'i işgal ettiği zamankinden %18.000 daha yüksekti. Sabit sermaye gelirlerinden geriye kalan çok az şey de buharlaşmıştı.[14]

Hem şirketler hem de toprakbeyleri saldırgan bir yeniden yapılandırmanın hedefi hâline geldiler. ABD işgal hükümetinin üç ana hedefi *zaibatsu*'nun tasfiyesi, emeğin demokratikleştirilmesi ve toprak reformunun yapılmasıydı. Bu önlemler cezalandırıcı bir şekilde artan oranlı vergilendirmeyle birlikte uygulanacaktı. Bunların nihai hedefi teslim alınan ülkenin maddi savaş kabiliyetini köreltmenin yanı sıra yayılmacı saldırganlığın kaynakları olarak algılanan unsurları da tasfiye etmekti. İktisadi reformlar, Japon kurumlarını yeniden şekillendirmek için tasarlanan daha geniş kapsamlı temel demokratikleştirici değişikliklerin bir parçasını oluşturuyordu: Yeni bir anayasa, kadınlara oy hakkı, yargı ve polis sisteminin baştan aşağı yeniden yapılandırılması bunlardan sadece birkaçıydı. Tüm bunlar, yabancı işgaliyle sonuçlanan savaşın doğrudan bir sonucu olarak hayata geçirilmişti.[15]

GSMH ve ihracat: Yoshikawa ve Okazaki 1993: 87-88.
Moriguchi ve Saez 2010: 129-30 tablo 3A.1; cf. Nakamura 2003: 90-92. Farklı endekslere göre oranlardaki büyük farklılıklar için bkz. Kuroda 1993: 33-34; ve ayrıca bkz. Teranishi 1993a: 68-69; Yoshikawa ve Okazaki 1993: 89. Nakamura 2003: 87; Miwa 2003: 335-336.

Ekonomiye yapılan müdahaleler, istenen sonuçlara ulaşmak için bir araç olarak açıkça düzlemeyi kullanmaya devam etti. Amerikan işgal yetkilileri için hazırlanan *Japon İktisadi Kurumlarının Demokratikleştirilmesi* başlıklı "Temel Yönerge", "gelirlerin, üretim ve ticaret araçlarının mülkiyetinin geniş bir kesime dağıtılması" çağrısında bulunuyordu. Bir sosyal refah devleti yaratmayı amaçlayan işgal siyasasının hedefleri, Yeni Düzen'in [*New Deal*] hedefleriyle yakından bağlantılıydı. 1943 ve 1945'te Amerikalı araştırmacılar, servetin çok küçük bir kısmının Japon sanayi işçilerine ve çiftçilerine dağıtılmasının iç tüketimi körelttiğini ve denizaşırı iktisadi yayılmacılığa yol açtığını değerlendirmişlerdi. Şimdi bu durum, iç tüketimi teşvik edecek ve askerden arındırmayı kolaylaştıracak daha yüksek ücretlerle işgücünün yeniden düzenlenmesiyle ele alınacaktı. İktisadi demokratikleşme ve düzleme kendi başına amaç değildi: Tüm bunların altında yatan temel siyasa hedefi, ekonominin denizaşırı saldırganlığa elverişli olabilecek özelliklerini yeniden yapılandırarak militarizmle daha kolay mücadele edebilmekti. Bir kez daha, son kertede bu değişikliklerin sorumlusu savaş ve onun sonuçlarıydı.[16]

İşgal yönetimi vergilendirme silahını ağır bir şekilde kullandı. 1946 ile 1951 yılları arasında, varlıkların net değeri üzerinden, düşük bir muafiyet düzeyi ve %90'lık en yüksek marjinal oranla, büyük ve artan oranlı bir emlak vergisi alındı. Gelirden ziyade varlıklara ya da sadece mülklere uygulanan bu vergi açıkça müsadere edici nitelikteydi. ABD'nin bakış açısına göre vergi özel mülkiyeti yeniden dağıtarak ve elde edilen geliri alt sınıflara aktararak onların satın alma güçlerini desteklemeyi amaçlıyordu. Başlangıçta her sekiz haneden birini kapsayan bu vergi, sonunda en zengin 5.000 hanenin

Miwa 2003: 339-341. Reel GSMH gerçekten de 1946 ila 1950 yılları arasında %40 oranında büyüdü ve bu büyüme yatırımdan ziyade tüketim için gerçekleşti: Yoshikawa ve Okazaki 1993: 87.

mal varlığının %70'inin ve ödeme yükümlülüğü olan herkesin mal varlığının üçte birinin devlete devredilmesine neden oldu. Bu vergi, genel vergi yükünün epey düşük olduğu bir dönemde münhasıran varlıklı kesimi hedef alıyordu. Gelirin azamileştirilmesinden ziyade yeniden dağıtımı temel ilkeydi. Yine 1946'da birçok banka mevduatı donduruldu ve ardından enflasyonla eritildi ve iki yıl sonra belirli bir eşiğin üzerindekiler tamamen mahsup edildi.[17]

İşgal makamları *zaibatsu*'ları, yani aile şirketlerini, savaş yıllarının militarist liderliğinin yakın ortakları ve daha genel olarak yönetim ile emek arasındaki yarı feodal ilişkileri sürdüren, işçi ücretlerini düşüren ve kapitalistlerin büyük kârlar elde etmesine yardımcı olan bir güç olarak görüyordu. En büyük *zaibatsu*'lar lağvedilerek ülke ekonomisi üzerindeki etkileri kırıldı. (Yüzlerce işletmenin yeniden örgütlenmesine yönelik daha iddialı planlarsa Soğuk Savaş siyasalarındaki değişikliklere kurban gitti.) *Zaibatsu* aileleri toplam hisse senetlerinin %42'sini satmaya zorlandılar ve bu da şirketlerin sahip olduğu hisse senedi oranında büyük bir düşüşe neden oldu. 1947'de üst düzey yöneticileri hedef alan ulusal bir tasfiye sürecinde 632 şirketteki yaklaşık 2.200 yönetici görevden alındı ya da görevden alınma beklentisiyle emekli olmayı tercih etti. Kapitalistlerin önceki sıkı şirket denetimi sistemi böylece ortadan kaldırıldı. General MacArthur 1948 yılının Yeni Yıl mesajında "Müttefik siyasasının, geçmişte ülkenizin ticaretinin, sanayisinin ve doğal kaynaklarının büyük bir kısmının feodal ailelerden oluşan bir azınlık tarafından sahiplenilmesine, denetlenmesine ve kendi özel çıkarları için sömürülmesine izin veren bu sistemin parçalanmasını gerektirdiğini" ilan edecekti.[18]

İlk müdahaleye planları çok sertti. İşgal hükümeti 1945'te

Miwa 2003: 347; Minami 1998: 52; Moriguchi ve Saez 2010: 102; Nakamura 2003: 98 tablo 2.14; Teranishi 1993b: 171-172; Yoshikawa ve Okazaki 1993: 90.

Nakamura 2003: 87; Minami 1998: 52; Estevez-Abe 2008: 103; Miwa 2003:

ve 1946'da, yaşam standartlarını 1920'lerin sonu ya da 1930'ların başındaki düzeylerde tutmak için üretim ve enerji üreten teçhizatı ortadan kaldırma ve bu eşiğin üzerindeki her şeye savaş tazminatı olarak el koyma planlarını değerlendirmişti. Soğuk Savaş'ın yeni gerçekleri karşısında siyasalar hızla değişse de aslında işgal önlemlerinin birçoğu uygulandı. Silah fabrikalarına ve ilgili işletmelere tazminat olarak el kondu. Temmuz 1946'da ABD'liler "savaş kâr amacı güdülen bir iş değildir" diyerek savaş zamanı kayıpları için vaat edilen savaş tazminatı ödemelerinin durdurulmasını emrettiler. Ödenmemiş talepler iptal edildi. Bu durum şirketlerin ve bankaların bilançoları üzerinde daha fazla baskı yarattı. Birçok şirket sonraki birkaç yıl içinde tasfiyeyle karşı karşıya kaldı. Diğerleri ise ayakta kalabilmek için ihtiyat akçelerini, sermayelerini ve özkaynaklarını tüketti, hatta yükü alacaklılara kaydırdı.[19]

Yenilgi başka kayıpları da beraberinde getirdi. 1930'lar Japonya'nın Tayvan, Kore ve Mançurya'daki sömürgelerine yatırım yapmak için önemli miktarda sermaye çıkışına tanık olmuştu. Savaş yıllarında Japon şirketleri, Çin dâhil olmak üzere sömürgelerde ve işgal altındaki bölgelerde daha saldırgan bir biçimde faaliyet gösterdiler. 1951'de imzalanan San Francisco Barış Antlaşması uyarınca Japonya yabancı ülkelerdeki tüm varlıklarını kaybetti ki bunların çoğuna zaten çeşitli ülkeler tarafından el konmuştu.[20] Ülkenin finans sektörü bu süreçte harap oldu. 1948'e gelindiğinde bankacılık zararları o kadar büyük boyutlara ulaşmıştı ki bu zararlar ancak tüm sermaye kazançları ve birikmiş kazançlar silinerek ve bankaların sermayeleri %90 oranında azaltılarak, ayrıca belirli bir eşiğin üzerindeki tüm mevduatlar silinerek gideri-

345; Miyazaki ve Ito 2003: 315-316; Yonekura 1993: 213-222. Alıntı: Miwa 2003: 349.

Miwa 2003: 336-337, 341-345; Nakamura 2003: 86-87, 91 (alıntı). Bu ve ilgili önlemlerin belirtilen amacı "savaş zamanı kazançlarının ortadan kaldırılması"ydı (Miwa 2003: 346)- ki gözlemlenen gelir azalmasına bakılırsa, bu noktada gerçek olmaktan çok hayali olabilir.

Yamamoto 2003: 240; Miyazaki ve Ito 2003: 309-312.

kalbilirdi. Hissedarlar büyük zararlara uğramakla kalmadılar, aynı zamanda sonraki üç yıl boyunca yeni ihraç ürünleri satın alınmaları da yasaklandı. Sonuç olarak, sermaye geliri fiilen ortadan kalktı. 1948'de temettü, faiz ve kira gelirleri birlikte en yüksek %1'lik gelirin en fazla %0,3'ünü oluştururken bu oran 1937'de %45,9 ve 1945'te %11,8'e çıkmıştı.[21] Sendikalaşma da önemli bir sorun hâline geldi. Savaştan önce Japonya'da sendika üyeliği %10'un altındaydı ve var olan sendikalar 1940 yılında lağvedilmiş, bunların yerini işçilerin vatansever sınai dernekleri almıştı. Bu işçi örgütlenmesi tarzı, işgücünü savaş faaliyetleri için teşvik etmek amacıyla kullanıldı ve işgal altında işletme temelli sendikaların kurulması için bir temel teşkil etti. İşçi Sendikaları Yasası, ABD kuvvetlerinin ülkeyi işgalinden hemen sonra 1945 sonbaharında, savaş öncesinde başarısız olmuş planlara dayanılarak hazırlanmıştı. O yılın sonunda kabul edilen yasa, işçilere örgütlenme, grev ve toplu pazarlık hakkı verdi. Sendeki üyeliği ülkede hızla arttı: 1946'da işçilerin %40'ı, 1949'da ise neredeyse %60'ı sendikalıydı. Ücretlerin yanı sıra sosyal haklar da arttı. Savaş sırasında oluşturulan sağlık sigortası ve emeklilik sistemleri genişletildi. Sendikalar, kıdem ücretlerine ve iş güvencesine verdikleri önemle ve en önemlisi de ücretlerin yaşa, gereksinime, yaşam standartlarına, fiyatlara ve enflasyona göre belirlendiği yeni bir ücret yapısı üzerinde uzlaşma sağlayarak, işbirliğine dayalı sınai ilişkilerin kurulmasında etkili oldular. Çalışma hayatına yeni girenler için asgari ücret belirlendi ve bu ücret yaş, kıdem ve aile büyüklüğüne göre artırıldı. Enflasyona ayak uydurmak için sık sık yapılan asgari ücret ayarlamaları, başlangıçta beyaz ve mavi yakalı çalışanlar arasında var olan büyük gelir farklarını zamanla azalttı.[22]

Teranishi 1993b, özl. 172; Moriguchi ve Saez 2010: 138 tablo 3A.3.
Sendikalaşma: Hara 2003: 261; Nakamura 2003: 88; Miwa 2003: 347; Yonekura 1993: 223-230, özl. 225 tablo 9.3; Nakamura 2003: 88; krş. Minami 1998: 52. Benefits: Hara 2003: 285; Yonekura 1993: 227-228; Estevez-Abe 2008: 103-111.

Son olarak, toprak reformu işgal yetkililerinin bir diğer önemli hedefiydi: Pek yapmadıkları bir şey yapıp o dönemde Çin'i ele geçirmekte olan Maoistlerle hemfikir olarak, toprakbeyliğini ortadan kaldırılması gereken büyük bir kötülük olarak gördüler. Bir hükümet muhtırası, Japon ordusunun yoksul çiftçileri yoksulluktan kurtulmanın tek yolunun denizaşırı saldırganlık olduğuna ikna ettiğini savunarak Japonya'nın barışçıl bir geleceğe doğru ilerlemesi için toprağın yeniden dağıtılmasının şart olduğu belirtiyordu: Toprak reformu yapılmazsa kırsal kesim militarizmin yuvası olarak kalabilirdi. Bir kez daha, işgal güçlerinin müdahalesinin gerekçesi savaşla yakından ilişkiliydi. Japon Tarım Bakanlığı tarafından tasarlanan ve 1945'in sonlarında kabul edilen bir toprak reformu tasarısı, ABD tarafından fazla ılımlı olduğu gerekçesiyle reddedildi ve Ekim 1946'da gözden geçirilip gerekli değişiklikler yapılarak yasalaştı. Yerleşik toprakbeylerinin elinde bulunan bir hektarı aşan tüm kiralanmış araziler gibi, gaip toprak sahiplerinin (arazinin bulunduğu köyde ikamet etmeyenler olarak tanımlandı) sahip olduğu tüm araziler de zorunlu satın almaya tabi tutuldu. Mülk sahibi tarafından ekilen üç hektardan büyük araziler de verimsiz ekildikleri kanaat getirilirse bu kapsama alınabilecekti. Tazminatlar belirlendikten sonra yüksek enflasyon nedeniyle hızla aşındılar. Aynı durum, 1945 sonlarındaki düzeylerde dondurulan ve sonuç olarak enflasyon tarafından kademeli olarak ortadan kaldırılan nakit ödenecek kiralar için de geçerliydi. Gerçek arazi değerlerindeki eşzamanlı düşüş çarpıcıydı: 1939 ile 1949 yılları arasında çeltik arazisinin gerçek fiyatı pirinç fiyatına göre 500 kat, sigara fiyatına göreyse yaklaşık yarı yarıya düşmüştü. Japonya'daki tüm tarım arazilerinin üçte biri reform kapsamına alındı ve böylece ülkedeki köy hanelerinin yarısına aktarıldı. Savaştan önce arazilerin neredeyse yarısını oluşturan kiralanmış arazilerin oranı 1949'da %13'e, 1955'te ise %9'a düşerken, kırsal nüfus içinde mülk sahibi çiftçilerin payı iki kattan fazla artarak %31'den %70'e çıktı ve topraksız

kiracılar neredeyse yok oldu. Kırsal kasabalardaki gelir Gini katsayısı savaştan önce 0,5'ken savaştan sonra 0,35'e düştü. Bu reformun temelinde Japonların savaş zamanı önlemleri ve fikirleri olsa da bu kadar büyük ölçekte uygulanması doğrudan işgalin bir sonucuydu. General MacArthur bu programı her zamanki alçakgönüllülüğüyle "muhtemelen tarihteki en başarılı toprak reformu programı" diye nitelendirmişti.[23]

1937'de Çin'in işgal edilmesinden 1951 Barış Antlaşması'na kadar süren topyekûn savaş ve ardından gelen işgal yılları, Japonya'daki gelir ve servet kaynaklarını ve bunların dağılımını tamamen yeniden yapılandırdı. Bu bölümün başında yüksek gelir paylarındaki keskin düşüşe ve büyük servetlerin büyüklüğündeki dramatik çöküşe değinmiştik. İşte bunlar her şeyden önce çok zenginlerin ötesinde nüfusu etkileyen sermaye getirisindeki düşüşten kaynaklandılar. En büyük %9'luk servetin bileşimi önemli ölçüde değişti. Hisse senetleri, tahviller ve mevduatlar 1935 yılında bu kategorideki tüm varlıkların neredeyse yarısını oluştururken, 1950 yılına gelindiğinde bunların payı altıda bire düştü; tarım arazileriyse dörtte bire yakınken sekizde birin altına indi. Bu değişikliklerin çoğu savaş sırasında meydana geldi: En yüksek gelir paylarındaki düşüşün tamamı ve mutlak anlamda 1936 ila 1949 yılları arasında en yüksek %1'lik mülkün gerçek değerindeki düşüşün neredeyse tamamı (yaklaşık %93'ü), 1945 yılında doğru zaten tamamlanmıştı.[24]

Bununla birlikte, savaşın doğrudan bir sonucu olan işgal dönemi, savaş zamanı önlemlerini kalıcı hâle getirmek ve daha sağlam bir temele oturtmak açısından hayati bir önem taşıyordu. General MacArthur'un Japonya halkına gönderdiği

Not: Miwa 2003: 341; ayrıca kiracılık, kırsal yoksulluk ve saldırganlık arasındaki ilişki hakkında Dore 1984: 115-125'e bakınız. Yaşam reformu: Kawagoe 1999: 1-2, 8-9, 27-34; Takigawa 1972: 290-291; Yoshikawa ve Okazaki 1993: 90; Ward 1990: 103-104; ve ayrıca bakınız Dore 1984: 129-198 ve Kawagoe 1993. MacArthur: Başbakan Yoshida Shigeru'ya 21 Ekim 1949 tarihli bir mektupta, alıntı Ward 1990: 98; Kawagoe 1999: 1.
Moriguchi ve Saez 2010: 94 tablo 3.3.

ilk Yeni Yıl mesajında belirttiği gibi, gelecek artık "birkaç kişi tarafından kararlaştırılmayacak"tı. ABD'nin Japon ekonomisine müdahalesi vergilendirme, şirket yönetimi ve işçi örgütlenmesine odaklandı ki bunların hepsi savaş liderliğinin yerleşik zengin seçkinlere zaten büyük mali sıkıntılar çektirdiği alanlardı. Savaş zamanı ve savaş sonrasının ilk yılları, yönetimi elinde tutan ve yüksek kâr payı talep eden zengin ve güçlü hissedarlar sınıfından, ömür boyu istihdam, kıdeme dayalı ücretlendirme ve şirket sendikalarından oluşan daha eşitlikçi bir kurumsal sisteme doğru uzun vadeli bir geçişe neden oldu. İşletmelerin ve çalışma ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ve toprak reformunun yanı sıra artan oranlı vergilendirme de savaş zamanı tesviyesini sürdürmek için belirleyici bir mekanizmaydı. 1950'lerden itibaren resmileşen Japon vergi sistemi, en yüksek gelirler için %60 ila %75 marjinal oran ve en büyük servetler için %70'i aşan bir emlak vergisi uyguladı. Bu durum 1990'lara kadar gelir eşitsizliğini ve servet birikimini denetim altında tutmaya yardımcı olurken, kiracılara yönelik güçlü korumalar, konut kira gelirlerini düşürdü ve toplu pazarlıklar ücretlerin sürekli olarak azaltılmasını sağladı.[25]

Savaş ve sonuçları düzlemeyi ani, kitlesel ve sürdürülebilir hâle getirmişti. Japonya tarihinin en kanlı yılları, milyonlarca insanın hayatına mal olan ve anavatanı muazzam bir yıkıma uğratan savaş, benzersiz bir şekilde eşitleyici bir sonuç üretmişti. Bu sonuç, tam bir demografik ve iktisadi seferberlik gerektiren yeni bir savaş türü sayesinde mümkün oldu. Aşırı şiddet, Japon toplumu içindeki aşırı gelir ve servet eşitsizliklerini düzlemişti. Halkın seferber edilmesinden yıkım ve işgale uzanan acımasız ilerleyişinde topyekûn savaş, topyekûn düzlemişti.

[25] Okazaki 1993: 180; Moriguchi ve Saez 2010: 104-105. Bölüm girişinde de kullanılan MacArthur alıntısı için, bakınız Department of State 1946: 135.

5
Büyük Azalma

1. "Otuz Yıl Savaşı'nın Dramı": 1914'ten 1945'e Eşitsizliğin Büyük Düzlenmesi

Japon deneyimi ne kadar tipikti? İkinci Dünya Savaşı ya da daha genel anlamda iki dünya savaşı diğer ülkelerde de benzer sonuçlar doğurdu mu? Bu soruya kısa yanıt verecek olursak evet demeliyiz. Her örnek kendine özgü koşullarda ele alınmalıysa da Charles de Gaulle'ün 1914'ten 1945'e kadar süren "otuz yıl savaşının dramı" olarak adlandırdığı durum, gelişmiş dünyada gelir ve servetin kayda değer ve çoğu zaman çarpıcı bir şekilde seyrelmeyle sonuçlandı. On İkinci ve On Üçüncü Bölümlerde incelediğim alternatif ya da tamamlayıcı etmenlere rağmen, modern kitlesel seferberlik savaşının ve bunun iktisadi, siyasi, toplumsal ve mali unsurlarının ve sonuçlarının benzersiz derecede güçlü bir düzleme aracı olarak hizmet ettiğinden şüphe edilemez.[1]

Önceki bölümde gördüğümüz gibi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'da eşitsizlik çakıldı ve sonrasında da düşük düzeylerde kaldı. Bu savaşa katılan ve karşılaştırılabilir veri kümelerine sahip ABD, Fransa ve Kanada gibi diğer bazı ülkeler de çarpıcı bir şekilde benzer bir örüntü sergilediler (Şekil

Alıntı: "*le drame de la guerre de trente ans, que nous venons de gagner...*" [yeni kazandığımız Otuz Yıl Savaşları'nın dramı]: Charles de Gaulle'ün Barle-Duc'te yaptığı konuşma, 28 Temmuz 1946, http://mjp.univ-perp.fr/textes/degaulle28071946.htm adresinden alıntılandı. Bu tezin özlü ifadeleri için bkz. en son Piketty 2014: 146-150; Piketty ve Saez 2014: 840; Roine ve Waldenstrom 2015: *555-556*, *566-567*.

5.1).[2] Savaşan belli başlı ülkelerden bazıları için, en yüksek gelir paylarına ilişkin ilgili kanıtların zaman bakımından "çözünürlüğü" daha düşüktür; bu da savaş zamanı azalmasının ani doğasını gizlemeye meyilli olan bir sorundur. Buna rağmen, Almanya ve Birleşik Krallık'taki en yüksek %0,1'lik gelir paylarında olduğu gibi, temel eğilim aynıdır (Şekil 5.2).

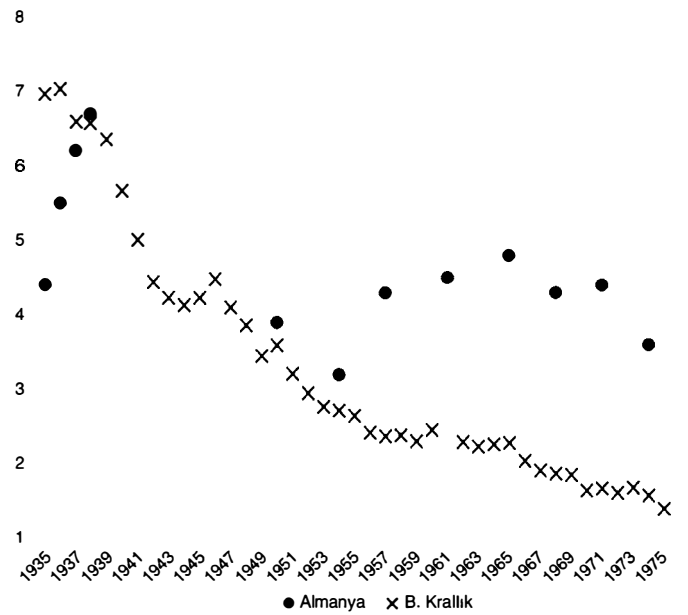

Şekil 5.1 Dört ülkede en yüksek %1'lik gelir payları, 1935-1975

Burada birbiriyle bağlantılı iki konu söz konusudur: savaşın, savaş sürerken (ve Şekil 5.2'de gösterilen Almanya örneğinde olduğu gibi tam olarak eşleşen verilerin var olmadığı durumlarda, hemen sonrasında) eşitsizlik üzerindeki doğrudan etkisi ve savaşın takip eden onyıllar boyunca uzun

Burada ve aşağıda, en yüksek gelir paylarına ilişkin tüm bilgiler WWID'den alındı. Tutarlılık adına, her ülke için 1937'den 1967'ye kadar aynı zaman dilimleri kullanıyorum.

vadeli etkisi. Aşama aşama ilerleyeceğim. İlk olarak, ilgili kanıtların yayınlandığı ülkelerdeki en yüksek gelir paylarının savaş zamanındaki gelişimini analiz edeceğim ve bu ülkelerin savaşa dâhil olma derecelerine bağlı olarak nasıl değiştiğini saptayacağım. İkinci olarak, savaşın eşitsizlik üzerindeki doğrudan etkilerinin istisnai niteliğini göstermek için savaş zamanındaki düzleştirmenin boyutunu sonraki gelişmelerle karşılaştıracağım. Üçüncü olarak, Japonya'ya kıyasla çok daha az ayrıntılı olarak, savaş zamanında gelir ve servet dağılımının azalmasını açıklayan etmenleri gözden geçireceğim. Son olarak, dünya savaşlarının ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'ten sonra maddi kaynaklara daha eşitlikçi erişimin devam etmesinden ve çoğu zaman süregiden güçlendirmesinden nasıl sorumlu olduğu sorusunu ele alacağım.

Şekil 5.2 Almanya ve Birleşik Krallık'ta en yüksek %0,1'lik gelir payları

Tablo 5.1 Dünya savaşları sırasında en yüksek gelir paylarının gelişimi

	Değişimi (yüzde olarak)			
	Birinci Dünya Savaşı		İkinci Dünya Savaşı	
Ülke	Mutlak	Bağıl	Mutlak	Bağıl
Arjantin			+2,92	+14d
Avustralya			-1,95	-19a
Kanada			-8,28	-45a
Danimarka	+9,63	+59c	-1,96	-15a
Finlandiya			-5,47	-42a
Fransa	-1,05	-6a	-6,73	-47a
Almanya	+4,43 (-6,47)	+25 (-36)a	-4,7	-29a
Hindistan			-6,41	-36b
İrlanda	(%0,1)		-1,39	-23c
Japonya	-0,83	-5b	-13,49	-68a
Mauritius	(%0,1)		-5,46	-55b
Hollanda	+0,99	+5c	-2,82	-18a
Yeni Zelanda			-0,44	-6a
Norveç			-3,62	-28a
Portekiz	(%0,1)		-1,36	-28c
Güney Afrika	-0,93	-4b	+3,35	+20b
İspanya	(%0,01)		-0,19/-0,41	-15/-27c
İsveç	-4,59	-22c	-2,55	-21c
İsviçre			-1.29	-11c
Birleşik Krallık			-5,51	-32a
(%0,1)	-2,56	-23a	-2,34	-36a
ABD	-2,08	-12a	-3,66	-25a

Anahtar: Aksi belirtilmedikçe en yüksek %1'lik paylar. (a)Asıl savaşan; (b)İkincil/sömürgeci savaşan; (c)İzleyici; (d) Uzaktan tarafsız

Tablo 5.1, en üst gelir paylarının –gerekli zaman derinliğinin ya da çözünürlüğün yalnızca bu dilim içindeki en üst %0,1 ya da hatta %0,01 gibi daha küçük katmanlara odaklanarak elde

edilebildiği birkaç durum dışında genellikle en üst %1'in–gelişimine ilişkin hâlihazırda yayınlanmış bilgileri özetlemektedir. Bazı durumlarda biraz farklı tarihler kullanılmış olsa da ve bu aralıklar her zaman ülkelerin bu savaşlara katıldıkları yıllarla tam olarak örtüşmese de kıyaslama tarihleri Birinci Dünya Savaşı için 1913 ile 1918, İkinci Dünya Savaşı için 1938 ile 1945'tir. Hemen bir uyarıda bulunayım: Tüm bu sayılara daima ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Ama nihai olarak, bu en yüksek gelir payı istatistikleri elimizdeki en iyi verilerdir. Standartlaştırılmış Gini katsayılarından çok daha eskiye uzanırlar ve bize değişimin gelir dağılımının en tepesinde ne kadar güçlü bir şekilde yoğunlaştığına dair iyi bir fikir verirler. Bununla birlikte, bu verileri kullanma biçimim niceliksel bir kesinlik hissi veya izlenimi yaratsa da bu bizi belirli ayrıntıları olduğu gibi kabul etmeye götürmemelidir. Bu kanıtların yapabileceği tek şey değişimin yönü ve büyüklüğü hakkında bir fikir vermektir ki bu da böyle koşullarda umabileceğimizin en iyisidir.[3]

Bu tablo, İkinci Dünya Savaşı verilerinin üstün kalitesini yansıtır ve bu olayla ilişkilendirilen net bir eğilimi sergiler. Savaşta cephede bilfiil savaşmış (ve bazen işgale uğramış) ülkelerdeki en yüksek gelir paylarındaki ortalama yüzde düşüş, savaş öncesi düzeyinin %31'idir ve bu örneklemin bir düzine ülkeden oluştuğu düşünüldüğünde elimizdeki sağlam bir bulgudur. (Biraz sıradışı bir durum olan Yeni Zelanda'nın hariç tutulması ortalamayı daha da yükselterek %33'e çıkaracaktır). Medyan düşüş %28 ile %29 arasındadır ve örneklerin her biri net bir düşüş kaydetmiştir. Daha az gelişmiş ya da daha uzak sömürge katılımcılar (Hindistan, Mauritius ve Güney Afrika) ise çok daha azdır ve tutarlı bir eğilim

Arjantin 1938/1945, Avustralya 1938/1945, Kanada 1938/1945, Danimarka 1908/1918, 1938/1945, Finlandiya 1938/1945, Fransa 1905/1918, 1938/1945, Almanya 1913/1918(1925), 1938/1950, Hindistan 1938/1945, İrlanda 1938/1945, Japonya 1913/1918, 1938/1945, Mauritius 1938/1945, Hollanda 1914/1918, 1938/1946, Yeni Zelanda 1938/1945, Norveç 1938/1948, Portekiz 1938/1945, Güney Afrika 1914/1918, 1938/1945, İspanya 1935/1940/1945, İsveç 1912/1919, 1935/1945, İsviçre 1939/1945, Birleşik Krallık 1937/1949 (%1), 1913/1918, 1938/1945 (%0. 1), ABD 1913/1918, 1938/1945.

gözlemlenememektedir; ortalama düşüş %24'tür. Tarafsız komşulardan (İrlanda, Portekiz, İsveç ve İsviçre) oluşan örneklem de aynı şekilde küçüktür ama en azından ortalama %24'lük bir düşüşle tutarlı bir negatif eğilim gösterir. Neredeyse sonuna kadar tarafsız kalan ve coğrafi olarak esas cephelerden son derece uzak olan Arjantin burada açıkça bir sapmadır: Arjantin'in "yüzde 1"i savaş sırasında savaş öncesi gelir payının %14'ünü kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin kanıtlarsa hem daha azdır hem de daha karmaşıktır. Bu karmaşıklık savaşın eşitsizlik üzerindeki etkilerinin zamanlamasında İkinci Dünya Savaşı'ndan hakiki farklılıkları yansıtmaktadır. İleride göreceğimiz gibi, Almanya'da ve bir dereceye kadar Fransa'da, bu etkiler siyasi ve mali nedenlerle 1918 sonrasına ertelendi. Dolayısıyla savaşan başlıca ülkeler için genel sonuç Almanya'nın 1918 ya da 1925 verilerini kullanmamıza bağlıdır: Sadece bu ikinci vakada en yüksek gelir paylarında ortalama %19'luk bir düşüş gözlemliyoruz. İki marjinal katılımcı ortalama %5'lik bir düşüş kaydederken, üç tarafsız komşu %14'lük bir artış deneyimledi ama tutarlı bir eğilim söz konusu değildir. Şimdilik, İkinci Dünya Savaşı'nın seçkinlerin gelirleri üzerinde son derece güçlü ve doğrudan bir etkisinin olduğu ve bu etkinin savaşa katılmayan komşu ülkelere de yayıldığı sonucuna varabiliriz. O dönemde eşitsizliğin arttığı sadece iki ülke vardı, onlar da cephelerde gerçekleşen savaşlardan en uzak olanlardı.

Şimdi bu savaş zamanı değişikliklerini İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonraki kuşakta yaşanan gelişmelerle ilişkilendirmeliyiz. Bu çatışmaya bilfiil katılmış olan hemen hemen tüm ülkelerde üst gelir payları bu dönemde ya sürekli olarak ya da savaştan sonra geçici bir toparlanmanın ardından düşmeye devam etti. Bu eğilim genellikle birkaç onyıl boyunca sürdü ama 1978'den 1999'a kadar çeşitli noktalarda tersine dönmeye ve en üst piyasa gelir payları bir kez daha yükselmeye başladı. Tablo 5.2, savaş yılları sırasında, savaş sonrası dönemde ve bazı durumlarda –değişimin hızlı olduğu durumlarda– Büyük Buhran sırasında en yüksek gelir paylarının (aksi belirtilmedikçe en yüksek %1

olarak alıyoruz) yüzde puan olarak ifade edilen ortalama yıllık daralma oranlarını karşılaştırmaktadır. Uygulanabilir olduğunda, savaş sonrası kayıp oranları iki şekilde hesaplandı: (1) araya giren dalgalanmalardan bağımsız şekilde İkinci Dünya Savaşı'nın sonuyla sonradan kaydedilen en yüksek gelir payının en düşük olduğu yıl arasındaki net düşüş oranı olarak ve (2) savaş sonrası en yüksek değerden en düşük değere doğru sürekli düşüş oranı olarak, zaman içindeki değişimi dikkate alan bir prosedür. Tablo 5.2'deki "savaş sonrası düşüş oranının katları" kabaca, açıklanan iki şekilde tanımlandığı üzere, savaş sırasındaki yıllık düşüşün savaş sonrası düşüş döneminden kaç kat daha büyük olduğunu ölçmektedir.

Tablo 5.2 En yüksek %1'lik gelir paylarındaki azalma oranının dönemlere göre değişimi

			Yıllık düşüş	
Ülke	Dönem	Yıllar	Yüzde Puan	Savaş sonrası düşüş oranının katı olarak (yuvarlanmıştır)
Japonya	İkinci Dünya Savaşı	1938-1945	1.927	n/a
	Savaş sonrası	1945-1994	-0,013	
Kanada	İkinci Dünya Savaşı	1938-1945	1.183	15 4
	Savaş sonrası	1945-1978	0,076	
Fransa	İkinci Dünya Savaşı	1938-1945	0.961	%68 (net), 7 (devam)
	Savaş so (net)	1945-1983	0.014	
	Savaş sonrası (devam)	1961-1983	0,136	
Hollanda	İkinci Dünya Savaşı	1941-1946	0,956	6
	Savaş sonrası	1946-1993	0,162	
Hindistan	İkinci Dünya Savaşı	1938-1945	0.916	%4 (net), 2 4 (devam)
	Savaş sonrası (net)	1945-1981	0.195	

	Savaş sonrası (devam)	1955-1981	0,385	
Almanya	I. Dünya Savaşı	1914-1918	-0,312	n/a
	Hiperenflasyon	1918-1925	1.557	25 4
	"I. Dünya Savaşı+"	1914-1925	0,589	%9
	Dünya Savaşı	1938-1950*	0,392	6 4
	Savaş sonrası	1950-1995	0,061	
ABD	I. Dünya Savaşı	1916-1918	1.345	11
	Depresyon	1928-1931	1.443	12
	Dünya Savaşı	1940-1945	0,932	8
	Savaş Sonrası	1945-1973	0,119	
Birleşik Krallık	İkinci Dünya Savaşı	1937-1949	0,459	3
	Savaş Sonrası	1949-1978	0,147	
0,1 için	I. Dünya Savaşı	1913-1918	0,512	5 4
	Dünya Savaşı	1939-1945	0,353	4
	Savaş sonrası	1945-1978	0,091	
Finlandiya	İkinci Dünya Savaşı	1938-1947	0.781 11 (net),	2 /6 (devam)
	Savaş sonrası (net)	1947-1983	0,07	
	Savaş sonrası (devam)	1963-1983	0.334	
Avustralya	Buhranı	1928-1932	0.645 6 (net),	4 /6 (devam)
	İkinci Dünya Savaşı	1941-1945	0.585 5 ^ (net),	4 (devam)
	Savaş sonrası (net)	1945-1981	0.106	
	Savaş sonrası (devam)	1951-1981	0,149	
Danimarka	İkinci Dünya Savaşı	1940-1945	0,49 4	
	Savaş sonrası	1945-1994	0,13	
Norveç	İkinci Dünya Savaşı	1938-1948	0.362 3	
	Savaş sonrası	1948-1989	0,121	

Bu veriler birörnek bir örüntü ortaya koyuyorlar. Savaş sonrası oranların nasıl hesaplandığından bağımsız olarak, savaş zamanında en yüksek gelir paylarının yıllık düşüş oranı, her zaman savaş sonrası dönemdekinden birkaç kat, hatta çoğu zaman çok daha yüksek olmuştur. Başlıca savaşan tarafların çoğu için ölçek farkı çok büyüktür. Fransa'da en yüksek gelir payı savaş sırasında, takip eden otuz sekiz yıl boyunca olduğundan altmış sekiz kat daha hızlı bir şekilde düştü: Ülkenin 1938'den bu yana en yüksek gelir payındaki toplam azalmanın %92'si 1945'e doğru gerçekleşti. Bu oran, 1938'den bu yana toplam azalmanın %77'sinin savaş sırasında gerçekleştiği Kanada'da da neredeyse aynıdır. Japonya bu konuda başı çeker: Savaş zamanındaki düzlenme öylesine şiddetliydi ki 1945 yılı en yüksek gelir payının en düşük olduğu yıl olarak kayıtlara geçti ve o tarihten bu yana bu orana bir daha ulaşılamadı. Birleşik Krallık'ta, Büyük Savaş'tan öncesi ile 1970'lerin sonu arasında en üstteki %0,1'lik gelir payında yaşanan toplam düşüşün neredeyse yarısı iki dünya savaşı sırasında meydana geldi. ABD'de yıllık düşüş oranı her iki dünya savaşında da savaş sonrası döneme kıyasla bir kat daha yüksekti ve aynı durum İkinci Dünya Savaşı'ndaki Finlandiya için de geçerlidir. Danimarka, Norveç, Avustralya ve Hindistan gibi savaştan daha az etkilenen ülkelerde savaş zamanı ortalama azalma oranlarının savaş sonrasına kıyasla sadece üç ila beş kat daha yüksek olması ise dikkat çekicidir. (Birleşik Krallık'ın İkinci Dünya Savaşı sırasındaki düşüş oranı da görece mütevazı olsa da Birinci Dünya Savaşı'nda zaten çok fazla azalma meydana gelmişti.)

Burada yalnızca Almanya'yla ilgili kanıtlar daha karmaşıktır. Birinci Dünya Savaşı oranını 1919'dan sonra elle tutulur bilgilerin olduğu ilk yıl olan 1925'e kadar ölçerek ertelenmiş düzleştirmeyi hesaba katarsak, Almanya'nın "savaş zamanı" azalma oranı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdekinden çok daha yüksektir. Bir başka sorun da 1938 ile 1950 yılları arasındaki veri eksikliğinden kaynaklanır ki bu da bu aralıktaki genel düşüşün ne kadarının 1938 ile 1945 yılları arasında gerçekleş-

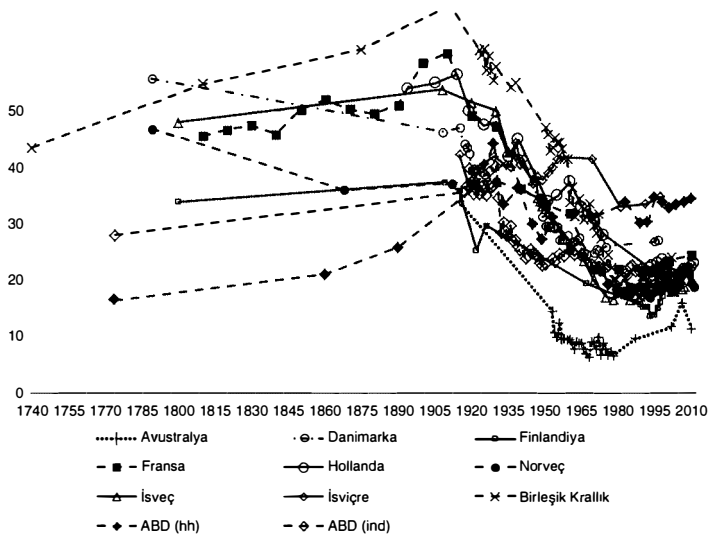
tiğini söylemeyi olanaksız kılar. Özellikle sanayileşmiş uluslar arasında İkinci Dünya Savaşı, o zamandan bu yana yaşananları büyük ölçüde aşan çok güçlü bir düzlenme etkisi üretti. Savaş ve barış dönemlerinde gelir eşitsizliğinin gelişimindeki temel süreksizliği vurgulamanın daha iyi bir yolu yoktur. Buna karşın Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin bilgiler hem daha azdır hem de bunların yorumlanması daha zordur. Savaşla bağlantılı düzlenmenin zamanlamasında gözlemlenen farklılıkların nedenlerini bundan sonra ülkelere göre yaptığım incelemede ele alacağım.

En yüksek gelir paylarına ilişkin bilgilerden daha az yaygın olan ulusal gelir dağılımlarının Gini katsayıları da aynı şekilde savaş zamanında keskin süreksizliklere işaret eder. Bu nedenle ABD'de yirminci yüzyıl boyunca piyasa geliri eşitsizliğinde meydana gelen net düşüşün tamamı 1930'lar ve 1940'larda gerçekleşti: bir ölçüye göre Gini katsayısı 1931 ila 1939 yılları arasında yaklaşık 3 puan düştükten sonra, takip eden altı yıl boyunca tam 10 puan düştü ve daha sonra 1980'e kadar süren çok dar bir aralıkta sabitlendi. Bir diğerine göreyse, 1929 ile 1941 yılları arasında yaklaşık 5 puan ve savaş sırasında da 7 puan daha düştü. Birleşik Krallık'ta vergi sonrası gelir eşitsizliği 1938 ile 1949 arasında 7 puan –ve belki de 1913 ile 1949 arasında iki katına kadar– düştü ve ardından 1970'lere kadar sabit kaldı. Japonya'daki kanıtlar zayıf olmakla birlikte 1930'ların sonu ile 1950'lerin ortası arasında en az 15 puanlık daha da sert bir düşüşe işaret eder ve bunu 1980 ve sonrasına kadar süren bir istikrar izledi.[4]

Servet yoğunlaşmasındaki değişimler, dünya savaşlarının

Smolensky ve Plotnick 1993: 6 şek. 2, 43-44 ile, 1931'de yaklaşık 0,54, 1939'da yaklaşık 0,51 ve 1945'te yaklaşık 0,41 olarak tahmin edilen Gi i'ler için ve 1948 ile 1980 arasında 0,41 ± 0,025 olarak belgelenen Gini'ler için. Atkinson ve Morelli 2014: 63 1929 için 0,5, 1941 için 0,447 ve 1945 için 0,377'lik brüt aile geliri Gini'leri rapor etmiş ve bunu benzer şekilde istikrar izlemiştir. Britanya için bakınız Atkinson ve Morelli 2014: 61 1938'de 0,426'dan 1949'da 0,355'e düşüş için, Milanović 2016: 73 Şekil 2.11'de 1913 yılında tahmini piyasa geliri Gini'sinin 0,5 olduğu görülür. Japonya için bkz. burada, s. 173 n. 1. Milanović 2016 tarafından toplanan ulusal veri setleri arasında sadece Hollanda'da 1962 ve 1982 yılları arasında gelir Gini'sinde 1914 ve 1962 yılları arasındakiyle karşılaştırılabilir ölçekte bir düşüş görülür (81 şekil 2.15).

hayati öneminin altını daha fazla çizmektedir. İlgili kanıtların bulunduğu 10 ülkeden sekizinde, kaydedilen en yüksek servet yoğunlaşma derecesi Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden hemen önce meydana geldi. 1914 ila 1945 yılları arasındaki dönem, en yüksek servet paylarında ciddi bir daralmaya tanıklık etti (Şekil 5.3).[5]

Şekil 5.3 On ülkede en yüksek %1 servet payları, 1740-2011

İki dünya savaşından birine ya da ikisine birden dâhil olan ve kullanılabilir verilere sahip yedi ülkede, en üstteki %1'lik servet payları ortalama %17,1 puan düştü (kayıtlı toplam özel ulusal servetin altıda birine eşdeğerdir); bu da Birinci Dünya Savaşı öncesi ortalama %48,5'lik zirveden yaklaşık üçte bir oranında bir düşüş anlamına gelir. Karşılaştırıldığında, savaş sonrası bildirilen en erken değerle kaydedilen en düşük değer arasındaki

Şekil 5.3 Roine ve Waldenstrom 2015'ten alındı: 539 şek. 7.19 (http://www.uueconomics.se/danielw /Handbook.htm). İlk İskandinav veri noktaları için bkz. burada, bölüm 3, s. 162-64.

ortalama fark (çeşitli tarihlerde 1960'lardan 2000'lere kadar) %13,5 puandır. Bu durum savaş sonrasındaki azalmayı savaş dönemindekiyle karşılaştırılabilir bir ölçekte gösterse de, savaş sonrasının savaş arası yılları ve genellikle 1945'ten sonraki birkaç yılı da içerdiğini ve bu durumun yıldan yıla anlamı bir karşılaştırma yapılmasını engellediğini unutmamalıyız. Dahası servet seyrelmesi savaşlar sona erdikten sonra da uzun süre yürürlükte kalan artan oranlı veraset vergileriyle sürdürüldüğü düşünüldüğünde, bu sürecin daha uzun sürmüş olması şaşırtıcı değildir. Burada önemli olan, ileride göstereceğim gibi, bu vergilendirme biçiminin kendisinin savaş çabalarının doğrudan bir sonucu olmasıdır. Dahası, bu ülkelerin beşinde, savaş ve iki savaş arası yıllardaki düşüş, en yüksek servet paylarındaki toplam düşüşün %61 ila %70'ini oluşturmaktadır. Altıncı örnek olan Birleşik Krallık'ta bu dönemdeki düşüş aslında çok büyüktür (özel ulusal servetin beşte birinden fazlasını temsil eder). Ülkenin 1914 öncesi servet yoğunlaşma derecesinin çok aşırı olduğu düşünüldüğünde, savaş sonrası düşüşün, en üst servet paylarını yeni ortak standart olan yaklaşık %20'ye yakınlaştırmak için daha da güçlü olması gerekiyordu.

En tepedeki servet azalmasının, genel olarak en zengin "yüzde 1" arasında olduğundan çok daha belirgin olabileceğini belirtmek gerekir. Özellikle çarpıcı bir örnek vermek gerekirse Fransa'daki en büyük %0,01'lik mülkün değeri Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ile 1920'lerin ortası arasında dörtte üçten fazla, İkinci Dünya Savaşı sırasındaysa üçte iki oranında düştü. Bu, savaş döneminde toplamda %90'a yakın bir düşüş anlamına gelirken, en üst yüzdelik dilimin servet payı savaş öncesi düzeyinin yarısından daha az azaldı. Tüm bunlardaki belirleyici nokta elbette servet eşitsizliğinin giderek artmasına yönelik daha önceki yaygın bir eğilimin durdurulduğu ve güçlü bir şekilde tersine çevrildiği dünya savaşları döneminin hemen başındaki dönüm noktasının zamanlamasıdır. Ayrıca, radikal kamulaştırma ve yeniden dağıtım dışında, servet paylarını gelir payları kadar hızlı bir şekilde

yeniden yapılandırabilecek hiçbir mekanizma olmadığını da unutmamalıyız.[6] Fransa Almanya Birleşik Krallık Dünya

Şekil 5.4 Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve dünyada özel servetin milli gelire oranları, 1870-2010

Savaşan üç büyük ülkede özel servetin milli gelire oranındaki değişikliklerden, savaş döneminde birçok seçkin servetin sadece yeniden dağıtılmakla kalmayıp etkili bir şekilde yok edildiği de netlik kazanmaktadır (Şekil 5.4). En güçlü düşüş Birinci Dünya Savaşı'nda yaşandı. Bunu İkinci Dünya Savaşı sırasında ve çevresinde yaşanan bir başka azalma izledi. Bu değişiklikleri yansıtacak şekilde, en çok kazanan hanelerin kazançlarında sermaye gelirlerinin payı düştü (Şekil 5.5). Bu gözlemler, seçkinlerin kayıplarının ilk aşamada bir sermaye ve sermaye geliri olgusu olduğu ger-

Dolayısıyla tek gerçek aykırı değer, neredeyse tüm seyrelmenin 1940'lardan sonra gerçekleştiği Norveç'tir. Tüm veriler Roine ve Waldenstrom 2015'ten alındı: 572-575 tablo 7.A2. Fransa: Piketty 2007: 60 Şekil 3.5.

çeğinin altını çizer. Peki, bu savaşlar sermaye sahipleri için neden bu kadar zararlıydı?[7]

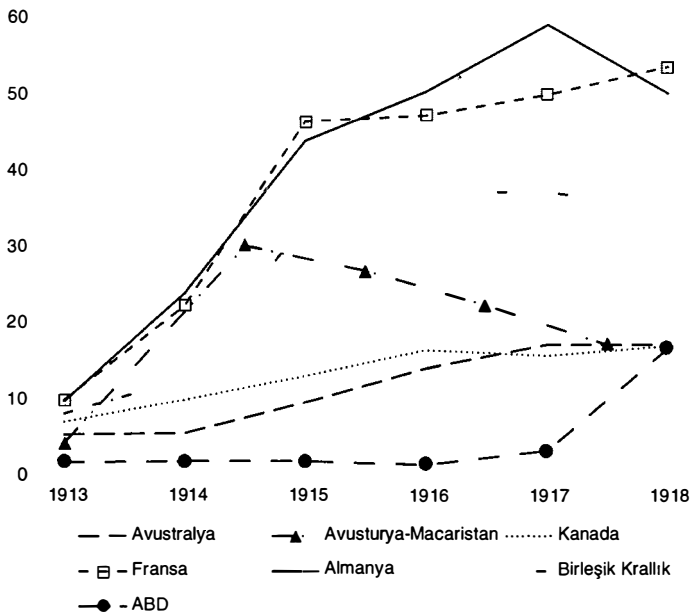

Şekil 5.5 Fransa, İsveç ve ABD'de en yüksek gelire sahip %1'lik kesimin toplam brüt geliri içinde sermaye gelirinin payı, 1920-2010

Dünya savaşları, dünyanın daha önce gördüğü hiçbir çatışmaya benzemiyordu. İnsan gücü ve sınai üretim seferberliği daha önce hayal bile edilemeyecek boyutlara ulaşmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda neredeyse 70 milyon asker seferber edildi ki bu, savaş tarihinde daha önce eşi benzeri görülmemiş bir sayıydı. Bunların yaklaşık 9 ya da 10 milyonu cephede öldürüldü; 7 milyon kadar sivil de savaşta ya da savaşla bağlantılı sefalet nedeniyle hayatını kaybetti. Fransa ve Almanya tüm erkek nüfusunun yaklaşık %40'ını, Avus-

Şekil 5.4 Piketty 2014: 26 şekil 1.2 ve 196 şekil 5.8'den; ayrıca bkz. 118 şekil 5.5 Roine ve Waldenstrom 2015: 499 şekil 7.5 (http://www.uueconomics.se/danielw/Handbook.htm).

turya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları %30'unu, Birleşik Krallık %25'ini, Rusya %15'ini ve ABD %10'unu seferber etti. Harekâtları finanse etmek için muazzam mali kaynaklara ihtiyaç duyuldu. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz önde gelen savaşan ülkeler arasında, devlet tarafından müsadere edilen GSYH payı dört ila sekiz kat arasında arttı (Şekil 5.6).[8]

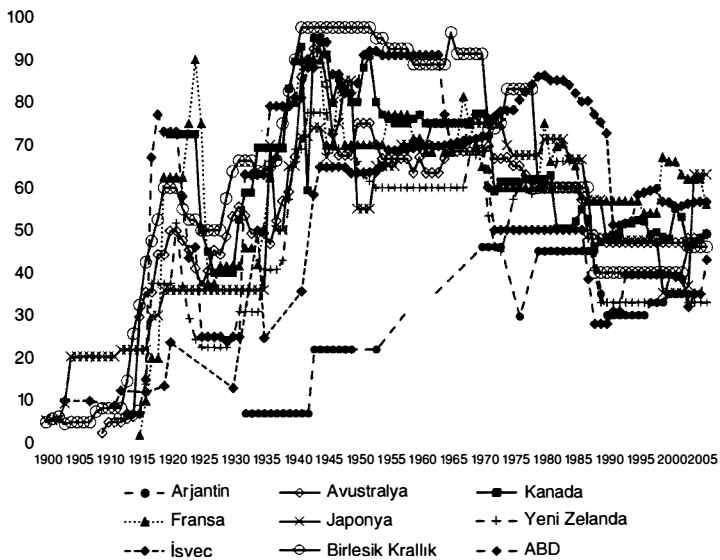

Şekil 5.6 Yedi ülkede devlet harcamalarının milli gelir içindeki payı, 1913-1918

Fransa ve Almanya ulusal servetlerinin yaklaşık %55'ini, Birleşik Krallık'sa %15'ini savaşta kaybetti. İkinci Dünya Savaşı ise daha da kötüydü. 100 milyondan fazla asker seferber edildi ve bunların 20 milyondan fazlası öldü; 50 milyon ya da daha fazla sivil de yaşamını yitirdi. Esas savaşan taraflar, diğer birçok silahın yanı sıra 286.000 tank, 557.000 savaş

Şekil 5.6 Broadberry ve Harrison 2005b: 15 tablo 1.5; Schulze 2005: 84 tablo 3.9 (Avusturya-Macaristan: sadece askeri harcamalar).

uçağı, 11.000 büyük deniz aracı ve 40 milyondan fazla tüfek üretti. Toplam savaş maliyeti ve kayıplarının (can kayıpları dahil) 1938 fiyatlarıyla 4 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir ki bu sayı savaşın patlak verdiği dönemdeki yıllık küresel GSYH'nin 10 katıdır. Fetihler devlet paylarını şaşırtıcı düzeylere çıkardı. Almanya 1943'te GSMH'sinin %73'üne eşdeğer bir miktarı devlete ayırdı. Bu miktarın neredeyse tamamı savaşta kullanıldı ve bir kısmı da boyun eğdirilmiş halklardan zorla alındı. Ertesi yıl, bir hesaba göre, Japonya'nın GSMH'sinin %87'si kadar harcama yaptığı ve aynı şekilde yıkılmaya yüz tutmuş imparatorluğunun kaynaklarını kullandığı düşünülmektedir.[9]

Şekil 5.7 Dokuz ülkede en yüksek marjinal vergi oranları, 1900-2006

Ulusal zenginlik: Broadberry ve Harrison 2005b: 28 tablo 1.10. Maliyet: Harrison 1998a: 15-16 tablo 1.6; Broadberry ve Harrison 2005b: 35 tablo 1.13. Bunu bir perspektife oturtmak gerekirse, bugünkü küresel GSYH'nin aynı katı yaklaşık 1 katrilyon dolara karşılık gelir. GSMH/GSYH: Almanya: Abelshauser 1998: 158 tablo 4.16. Yabancı katkılar hariç tutulduğunda bu pay %64'e düşer. Japonya: Hara 1998: 257 tablo 6.11.

Bu devasa mücadeleler çoğunlukla borçlanma, para basma vergi toplama yoluyla finanse edildi. Borçlanma çeşitli şekillerde kamu borcuna hizmet etmek için gelecekteki vergilendirmeye, borcu aşındırmak için enflasyona ya da temerrüte dönüştürüldü. Sadece önde gelen Batılı güçler enflasyonu başarılı bir şekilde yönetebildiler. ABD ve Birleşik Krallık'ta fiyatlar 1913 ile 1950 yılları arasında sadece üç kat arttı. Diğer savaşan ülkeler bu kadar şanslı değillerdi: Fiyatlar aynı dönemde Fransa'da 100 kat, Almanya'da 300 kat, Japonya'da ise sadece 1929 ile 1950 arasında 200 kat arttı. Tahvil sahipleri ve rantiyeciler itibarını yitirdi.[10]

1914'e kadar, en gelişmiş ülkelerde bile gelir üzerinden alınan marjinal vergi oranları çok düşüktü, tabii gelir vergisi vardıysa. Yüksek vergiler ve dik artan oranlı vergi sistemi savaş çabalarından doğdu. En yüksek oranlar Birinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında yükseldi. 1920'lerde tekrar düştü ama hiçbir zaman savaş öncesi düzeylere inmedi. Bu oranlar 1930'larda, genellikle Büyük Buhran'ın etkilerini gidermek için tekrar yükseltildi ve İkinci Dünya Savaşı'nda yeni zirvelere ulaştı. Aşağı yukarı o zamandan bu yana da kademeli olarak düşmektedir (Şekil 5.7).[11]

Bu gelişmelerin farklı ülkeler arasında ortalamasının alınması, altta yatan eğilimi netleştirmektedir ve iki dünya savaşının mali evrimin hayati kavşakları olduğunu vurgulamaktadır (Şekil 5.8).[12]

Şekil 5.8 savaşın hayati önemini net bir şekilde gösteriyor. Japonya'nın, tüm bu ülkeler arasında benzersiz bir şekilde, bir bakıma Birinci Dünya Savaşı'nın kostümlü provası olan 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın taleplerine yanıt olarak daha yüksek bir üst gelir vergisi oranı getirdiğini görebiliriz.

Piketty 2014: 107; Moriguchi ve Saez 2010: 157 tablo 3C.1.

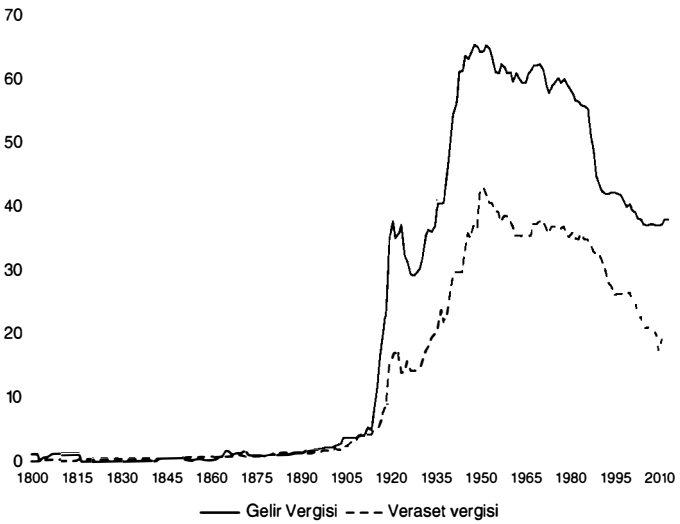
[11] Vergiler: Piketty 2014: 498-499. Ayrıca bakınız Scheve ve Stasavage 2010: 538 başlangıçtaki düşük oranlar için. Şekil 5.7 Roine ve Waldenstrom 2015'ten alındı: 556 Şekil 7.23 (http://www.uueconomics.se/danielw/Handbook.htm). Şekil 5.8 Scheve ve Stasavage 2016'dan alındı: 10 şek. 1.1.

Savaşın tarafı olmayan İsveç, üst vergilendirmede Birinci Dünya Savaşı artışını büyük ölçüde kaçırdı ve bir sonraki savaşa kadar geride kalmaya devam etti. En çarpıcı olanıysa her iki dünya savaşından da korunmuş olan Arjantin'in tamamen farklı bir model sergilemesidir. Kenneth Scheve ve David Stasavage, savaşan ülkeler arasında güçlü bir mali savaş etkisi, örneklemlerindeki diğer ülkeler arasında ise çok daha zayıf bir tepki saptamaktadır (Şekil 5.9).[13]

Askeri kitlesel seferberlik, vergi oranlarının kademeli olarak artırılması ve gelirin yanı sıra seçkinlerin servetinin de hedef alınması mali dengelemenin üç ana bileşenini oluşturuyordu. Scheve ve Stasavage, kitlesel seferberlik savaşlarının vergilendirme stratejileri açısından sadece çok pahalı oldukları için değil, ayrıca ve bilhassa zenginlerden orantısız bir şekilde ağır kaynak tahsilatı için siyasi baskıya dönüşen toplumsal oydaşma gereksinimini artırdıkları için de farklı olduklarını savunur.[14]

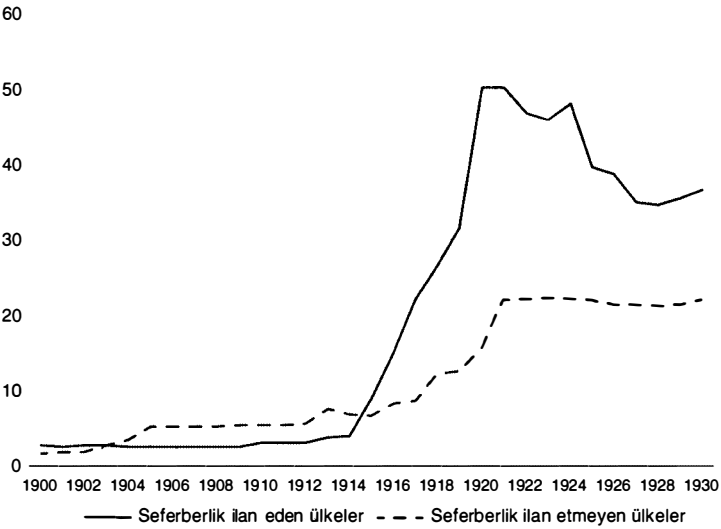
[13] Şekil 5.9 Scheve ve Stasavage 2016'dan alındı: 81 Şekil 3.9 (Birinci Dünya Savaşı'nda on seferber olan ve yedi seferber olmayan ülke için); bkz. ayrıca Scheve ve Stasavage 2012: 83.

[14] Siyasi baskı: Scheve ve Stasavage 2010: 530, 534-535; 2012: 82, 84, 100. Pigou 1918: 145 klasik bir ifadedir, Scheve ve Stasavage 2012'de alıntılandı: 84. Ayrıca bakınız Scheve ve Stasavage 2016: 202 şekil 8.1 dünya savaşları sırasında "eşit fedakarlık" ifadesinin göreceli sıklığına ilişkin Google Ngram dalgalanması. ABD'deki kamu tutumları için bkz. Sparrow 2011. Manifesto: Scheve ve Stasavage 2010: 531, 535. 529'dan alıntı: "Savaştan servet kazananlar savaşın bedelini ödemelidir ve İşçi Partisi istisna sınırının yükseltilmesiyle birlikte ağır dereceli vergilendirmede ısrar edecektir. İşçi Partisi'nin Servetin Zorunlu Askerliği ile kastettiği budur." Ayrıca bkz. 1917 tarihli bir makalede "mevcut gelirin kesinlikle gerekli olanın üzerinde olması hâlinde zorunlu askerlik" kavramı için 551. Siyasi tartışmalarda eşit fedakârlık kavramı için bkz. 541. Aşırı kârlar: Scheve ve Stasavage 2010: 541-542. Roosevelt'ten alıntı: Bank, Stark ve Thorndike 2008: 88. Emlak vergileri: Piketty 2014: 508; Scheve ve Stasavage 2010: 548-549.

Şekil 5.8 Yirmi ülkede ortalama en yüksek gelir ve miras vergisi oranları, 1800-2013

Varlıklı seçkinlerin yaş ya da ayrıcalık nedeniyle askere gitme olasılıklarının daha düşük olduğu ve savaş sanayisindeki ticari katılımdan kâr elde ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, zorunlu askerlik tek başına eşitleyici bir güç değildi. Adalet kaygıları, ayni bir vergi olan zorunlu askerliğe, 1918 Britanya İşçi Partisi Manifestosu'nun "servetin askere alınması" olarak adlandırdığı şeyin eşlik etmesini gerektirdi. Savaş kârlarının vergilendirilmesine özel bir önem verildi: Birinci Dünya Savaşı'nda "fazla" olarak kabul edilen kârlar üzerindeki en yüksek vergi oranları Birleşik Krallık'ta %63'e, Fransa, Kanada ve ABD'de ise %80'e ulaştı. Başkan Roosevelt 1940 yılında "az sayıda kişinin çok sayıda kişinin fedakârlıklarından kazanç sağlamaması için" benzer önlemler alınması çağrısında bulundu. Savaş zamanı adalet kaygısı, kazanılmamış gelirler üzerindeki daha ağır yükleri de haklı çıkardı: Artan oranlı gelir vergileri eşitsizliği azaltmada güçlü bir araç olmasa da zenginler üzerinde orantısız bir şekilde güçlü bir etkiye sahip olan emlak vergileriydi.

Şekil 5.9 Birinci Dünya Savaşı ve on yedi ülkede ortalama en yüksek gelir vergisi oranları

Adalet kaygılarının düzleştirici etkilerine rejim türü önemli ölçüde aracılık etti. Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık, ABD ve Kanada gibi demokrasiler "zenginlerin sırtından geçinmeye" hazırken, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi daha otokratik sistemler savaş faaliyetlerini sürdürmek için borç almayı ya da para basmayı tercih ettiler. Bununla beraber bu ülkeler daha sonra hiperenflasyon ve devrim gibi eşitsizliği bastıran şoklarla ağır bedeller ödediler. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında, kitlesel seferberlik savaşını finanse etmek için ortak bir şablon oluşturulmadan önce, düzleme mekanizmaları bu nedenle ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık gösterdi.[15] Fransa her iki dünya savaşından da en çok etkilenen ülkeler arasındaydı. Birinci Dünya Savaşı boyunca kendi topraklarında savaşmak zorunda kalmanın yanı sıra İkinci Dünya Savaşı sırasında da iki istilaya ve işgale maruz kaldı. Birinci savaş sırasında ve hemen sonrasında

[15] Scheve ve Stasavage 2016: 83 şek. 3.10.

Fransa'nın sermaye birikiminin üçte biri yok edildi, sermaye gelirinin ulusal hane halkı geliri içindeki payı üçte bir oranında düştü ve GSYH de aynı oranda daraldı. Vergilendirme yavaş ilerledi: Savaşın başında en yüksek veraset vergisi %5 gibi düşük bir oranda seyrediyordu ve ilk kez 1915'te bir gelir vergisi getirilmiş olmasına rağmen, efektif en yüksek oranlar savaşın geri kalanında düşük kaldı ve sadece 1919'da önemli ölçüde yükseldi. Aynı şekilde 1916'da oluşturulan bir savaş kazanç vergisi de ancak savaş sona erdikten sonra, artan emlak vergileri gibi büyük gelir getirmeye başladı. Bu gecikme etkisi, savaş sonrası yükselen enflasyonla birlikte, en yüksek gelir paylarındaki azalmanın esasen savaş yılları yerine 1920'lerin olgusu olduğu gerçeğini açıklarken, savaş kârları kısa bir süre için tam tersi bir etki yarattı. Bu onyılın ortalarına gelindiğinde, en büyük %0,01'lik mülkün ortalama değeri savaş öncesi düzeye göre dörtte üçten fazla düşmüştü.[16] İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın dört yıl süren yağmacı Alman işgali ve müttefik bombardımanı ve kurtuluştan büyük zarar görmesiyle seçkinlerin servetinin yıkımı devam etti. Bu kez sermaye birikiminin üçte ikisi yok oldu. Bu oran ilk savaştaki yıpranma oranının iki katıydı. En büyük Fransız servetlerinin dörtte birini oluşturan yabancı varlıklar buharlaştı. En yüksek gelir payları bu dönemde hızla düştü ve savaş sonrası enflasyon, tahvillerin ve savaş borçlarının değerini sadece birkaç yıl içinde eritti. Piketty'nin ileri sürdüğü gibi, 1914 ile 1945 yılları arasında en yüksek %1'lik gelir payındaki azalmanın tamamı, sermayenin savaş, iflaslar, kira denetimi, kamulaştırma ve enflasyonla sarsılması nedeniyle ücretdışı gelirdeki kayıplardan kaynaklandı. İki savaş boyunca birikimsel düzlenme muazzamdı: %10.000 enflasyon, tahvil sahiplerinin malına el haciz gelmesine neden oldu; reel kiralar 1913 ile 1950 yılları arasında %90 oranında düştü

[16] Piketty 2007: 56, 58 şek. 3.4; Hautcoeur 2005: 171 tablo 6.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Etkileri 2005: 185; Piketty 2007: 60 şek. 3.5.

ve 1945'te bir kamulaştırma programı ve büyük servetler için %20'ye varan ve savaş sırasında çok büyümüş olanlar için %100'e varan sermaye varlıklarından bir defaya mahsus vergi alınması, sermaye birikimini sıfıra yakın bir değere düşürmeye yardımcı oldu. Bu nedenle, en üstteki %0,01'lik servetin değeri 1914 ile 1945 yılları arasında %90'dan fazla düştü.[17] Birleşik Krallık'ta en yüksek gelir vergisi oranları Birinci Dünya Savaşı sırasında %6'dan %30'a yükseldi ve şirketlerden alınan yeni bir savaş kârları vergisi –1917'de %80'e çıkarıldı– gelir açısından en önemli tek vergi hâline geldi. Bu vesileyle ülke ulusal servetinin %14,9'unu kaybetti ve İkinci Dünya Savaşı'nda %18,6'sını daha kaybetti. En yüksek gelire sahip %0,1'lik kesimin gelir eşiği Birinci Dünya Savaşı'nda ortalama gelirin 40 katından 30 katına, İkinci Dünya Savaşı'nda ise 30 katından 20 katına düştü. Sadece 1937'den itibaren kaydedilen, vergi sonrası en yüksek gelir paylarındaki düşüş daha da belirgindir: 1937 ila 1949 yılları arasında en yüksek %1 için neredeyse yarı yarıya ve en yüksek %0,1 için üçte iki oranındadır. En büyük %1'lik servetin tüm özel servet içindeki payı %70'ten %50'ye düşmüştür ki bu, Fransa'da eşzamanlı olarak meydana gelen %60'tan %30'a düşüşten daha az çarpıcı olmakla birlikte yine de önemlidir.[18]

Atlantik'in öte yakasındaki ABD'nin deneyimi, fiziksel yıkımın ve ciddi bir enflasyonun olmadığı durumlarda da savaşın kayda değer bir düzlenmeye yol açabildiğini sergilemektedir. Ülkenin en üst %1'lik gelir payı, Birinci Dünya Savaşı sırasında neredeyse dörtte bir oranında, Büyük Buhran sırasında aynı oranda ve İkinci Dünya Savaşı sırasında ise kalan payın yaklaşık %30'u oranında olmak üzere üç ayrı durumda düştü. Genel olarak, bu en üst dilim 1916 ile 1945 yılları arasında toplam gelirdeki payının yaklaşık

Piketty 2014: 121, 369-370; Piketty 2014: 273 şek. 8.2; 275 (sermaye kayıpları); Piketty 2007: 55-57, 60 şek. 3.5 (üst düzey malikâneler).

[18] Broadberry ve Howlett 2005: 217, 227; Atkinson 2007: 96-97, 104 tablo 4.3; Ohlsson, Roine, ve Waldenstrom 2006: 26-27 şkl. 1, 3.

%40'ını kaybetti. Diğer ülkelerde olduğu gibi, bu eğilim en üst katmanlarda daha aşırı oldu: Böylece en üst %0,01'lik gelir diliminin payı aynı dönemde %80 oranında düştü. Gelir paylarının ayrıştırılması, bu yıpranmanın büyük bir kısmının sermayeden elde edilen kazançların azalmasından kaynaklandığını göstermektedir. En yüksek servet payları Büyük Buhran sırasında İkinci Dünya Savaşı'na kıyasla daha fazla zarar gördü ama toplamda Buhran öncesi zirvelerine kıyasla üçte bir oranında düştü. ABD'de Büyük Buhran, gelir ve servet eşitsizliklerinin eşitlenmesinde, savaşan diğer başlıca taraflara kıyasla savaşların kendisine göre daha büyük bir rol oynadı: Bu konuya On İkinci Bölümde döneceğim.[19]

Buna rağmen savaş zamanındaki düzlenme kayda değerdi ve savaş çabalarını finanse etmek için uygulanan yüksek oranlı vergilendirme bu süreçte etkili oldu. 1917'deki Savaş Gelirleri Yasası, ek vergi oranlarını %13'ten %50'ye yükseltti ve yatırılan sermayenin %9'unun üzerindeki kârları %20 'den %60'a kadar vergilendirdi. Savaş harcamaları artmaya devam ettiği sırada, savaşın sona ermesinden sonra kabul edilen 1918 Gelir Yasası, en büyük gelirlere ve fazla kârlara daha da yüksek oranlar getirdi. Efektif vergi oranları 1913 ve 1915'te %1,5'ken 1918'de 50.000 dolarlık gelirler için %22'ye, 100.000 dolarlık gelirler içinse %2,5'ten %35'e yükseldi. 1916'da yeni oluşturulan emlak vergisi için en yüksek oran, bir sonraki yıl %10'dan %25'e yükseldi. Bu saldırgan müdahalelerin tek nedeni savaştı: "Birinci Dünya Savaşı için seferber olmanın mevcut koşullara son derece bağlı olarak ortaya çıkmış siyaseti, demokratik-devletçi bir vergi rejiminin yaratılmasına neden oldu." Her ne kadar 1921 ve 1924 Gelir Yasaları aşırı kâr vergisini yürürlükten kaldırmış ve ek vergi oranlarını büyük ölçüde düşürmüş olsa da, kalan en

Piketty ve Saez 2007, özellikle 149-156. Ama genel gelir Gini katsayısı 1933 yılında çok yüksek işsizlik nedeniyle zirve yapmış olabilir: Smolensky ve Plotnick 1993: 6 şek. 2, Milanović 2016 ile birlikte: 71. Büyük Buhran için bkz. burada, bölüm 12, s. 492-93.

yüksek oranlar hâlâ savaş öncesi düzeyin çok üzerindeydi ve en önemlisi, emlak vergisi yürürlükte kalmaya devam etti. Dolayısıyla hem savaş sonrası mali gevşemenin bir derecesini gözlemliyoruz –ki bu da en yüksek gelirlerde yenilenen bir artışla aynı zamana denk gelmiştir– hem de artan oranlı vergi rejiminin içini boşaltan boşluklar artarken bile devlet tarafından talep edilen gelir ve servet payı açısından bir çark etkisi gözlemliyoruz.[20]

Daha sonraki eşitlenme, kısmen gelir ve miras kalan servet üzerindeki çok yüksek marjinal vergi oranları tarafından yönlendirildi. Bu süreç Yeni Düzen'le başladı ve savaş yıllarında işlerin daha da kötüye gitmesiyle doruğa ulaştı. Roosevelt'in ifadesiyle "tüm fazladan gelirin savaşın kazanılması için harcanması gereken bu ciddi ulusal tehlike zamanında" gelir ve mülkler için en yüksek vergi oranları sırasıyla 1944'te %94 ve 1941'de %77'yle zirveye ulaştı ve en yüksek oranlar için eşikler büyük ölçüde aşağı çekildi; böylece daha geniş yüksek gelirli çevreler tuzağa düşürüldü. Aşırı kârın vergilendirmesi de tekrar yürürlüğe kondu. Aynı zamanda, yönetim ve işçi sendikaları, doğası gereği gerici olacak bir federal satış vergisine direndiler ki o dönemde İsveç'te bile böyle bir vergi olduğu düşünüldüğünde bu dikkate değer bir sınırlandırmaydı. Ücret gelirleri, Ulusal Savaş Çalışma Kurulu tarafından yönetilen ücret denetimlerinin bir sonucu olarak ekonomi genelinde daha geniş bir şekilde azaltıldı. Ekim 1942 tarihli Ücret İstikrar Yasası uyarınca tüm ücretleri onaylamaktan sorumlu olan bu kurum, alt uçtaki ücretleri yükseltmeye hazırdı ama toplam ücret gelirindeki payları buna bağlı olarak düşen yüksek gelirliler için bunu yapmadı. En yüksek ücretliler düşük

[20] Birinci Dünya Savaşı'nda vergilendirme için bkz. özellikle Brownlee 2004: 59-72; Bank, Stark ve Thorndike 2008: 49-81. Vergi oranları: Bank, Stark ve Thorndike 2008: 65, 69-70, 78; Rockoff 2005: 321 tablo 10.5. Alıntı: Brownlee 2004: 58. Mehrotra 2013 de Birinci Dünya Savaşı şokunu radikal yasaların oluşturulması ve İkinci Dünya Savaşı'nda daha fazla mali detaylandırma için bir temel olarak görür. Rahatlama: Brownlee 2004: 59; Bank, Stark ve Thorndike 2008: 81.

ücretlilere göre en çok kaybedenler oldu: 1940 ile 1945 yılları arasında ücret dağılımının en üst %90 ile %95'lik diliminde yer alanlar paylarının altıda birini, en üst %1'lik diliminde yer alanlar dörtte birini ve en üst %0,01'lik diliminde yer alanlar ise %40'ını kaybetti. İşletmeler bu duruma daha yüksek ücretler yerine yan haklar sunarak karşılık verdiler ki bu da işçilerin reel gelirinde başlı başına bir artış demekti. Devlet müdahalesi ve bunun zincirleme etkileri "İkinci Dünya Savaşı dönemine özgü etkenler" nedeniyle önceki eğilimlerden açık bir kopuşu temsil eden genel ücret geliri yapısını sıkıştırmaya hizmet etti. Diğer etkenler bu eğilimi güçlendirdi. Buhran sırasında reel olarak sabit kalan yönetici ücretleri 1940'tan itibaren alt düzey ücretlere göre düştü. Bu süreç devlet müdahalesinden çok sendikaların artan gücü ve firma büyüklüğüne bağlı olarak düşen getiriler tarafından yönlendirildi. Tüm bu uyumlu gelişmelerin bir sonucu olarak gelir Gini katsayıları savaş sırasında 7 ila 10 puan arasında hızla düştü ve seçkinlerin gelirlerinin dışındaki gelirlerin ve ücretlerin dağılımına ilişkin çeşitli endeksler aynı yıllarda ani bir düşüş gösterdi ve bunu genellikle daha fazla değişikliğin olmadığı birkaç onyıl takip etti.[21] Kanada, Büyük Buhran'ın en yüksek gelir payları üzerinde fark edilebilir bir etkisi olmadığı ama İkinci Dünya Savaşı sırasında çarpıcı bir seyrelme yaşadığı daha farklı bir güzergâhı takip etti. En yüksek gelir vergisi oranlarındaki büyük artışlar bu değişime katkıda bulundu: En yüksek oran 1943'te %95'e ulaştı ve en yüksek gelire sahip %1'lik kesim

Vergi oranları: Piketty ve Saez 2007: 157; Piketty 2014: 507; Brownlee 2004: 108-119 (109'dan alıntı); Bank, Stark ve Thorndike 2008: 83-108. Müdahaleler ve eşitsizlik: Goldin ve Margo 1992: 16 (alıntı), 23-24; Piketty ve Saez 2007: 215 tablo 5B.2; ve burada, s. 201-2 (Gini'ler). Yönetici ücretleri: Frydman ve Molloy 2012. Ücretler için Gini katsayısı 1938'de 0,44 iken 1953'te 0,36'ya düştü: Kopczuk, Saez ve Song 2010: 104. Goldsmith-OBE serisi, en üst dilimin ortalama ücretlere oranı ve doksanıncı ve ellinci yüzdelik dilimler arasındaki ücret farkının tümü 1940'larda tek bir eşitlenme dönemine işaret eder; sadece ellinci yüzdelik dilimdeki ücretlerin onuncu yüzdelik dilimdeki ücretlere oranı 1940'lardaki ilk güçlü düşüşün ardından 1960'larda ikinci bir düşüş gösterir: Lindert ve Williamson 2016: 199 Şekil 8-2.

için efektif oranlar 1938'de sadece %3'ken beş yıl sonra %48'e yükseldi.[22] Almanya'daki en yüksek gelir paylarının evrimi, askeri seferberlik oranlarının ve devlet harcamalarının son derece yüksek olduğu Birinci Dünya Savaşı sırasında artış kaydetmesi itibarıyla bir ölçüde anormal bir seyirdi (Şekil 5.10).[23] Savaş zamanı yıkımının olmaması bu olguyu açıklamak için yeterli değildir. Otoriter yönetim savaş zamanı kârlarını, özellikle de siyasi ve askeri liderlikle yakın ilişki içinde olan sanayi sektöründeki zengin seçkinlerin kârlarını koruduğu için eşitsizlik geçici olarak yükseldi. Örgütlü emek dize getirilmişti, sermaye üzerine yeni vergiler getirilmiş olsa da bunlar epey mütevazıydı. Bu açıdan Almanya'daki koşullar, vurgunculuk ve düşük vergilerin bir araya gelmesinin 1916 ve 1917'de en yüksek gelirleri artırdığı Fransa'nın koşullarını andırıyordu. Almanya hükümeti savaş harcamalarını büyük ve artan oranlı vergilendirme yerine ilk aşamada borçlanma yoluyla finanse etmeyi seçmişti. Parasal genişleme harcamaların yaklaşık %15'ini karşıladı ama yaşanan enflasyon ancak ciddi fiyat denetimlerinin uygulanmasıyla bastırılabildi: Savaş sırasında para tabanı beş kat artmasına rağmen, toptan eşya enflasyonu ve gıda fiyatları enflasyonu sırasıyla %43 ve %129 gibi daha denetlenebilir bir düzeye ulaştı. Bu durum Almanya'nın müttefikleri arasındaki sonuçlarla belirgin bir karşıtlık oluşturuyordu: aynı dönemde Avusturya-Macaristan %1.500'lük tüketici fiyatları enflasyonu deneyimlerken İstanbul'da tüketici fiyatları %2.100'e yükselmişti.[24]

Saez ve Veall 2007: görselleştirme için 301 tablo 6F.1 ve 264 şek. 6A.2-3. Savaşın etkisi için 232'ye bakınız. Doksanıncı yüzdelik dilimdeki kazançlar ulusal medyan değerin bir katı olarak 1941'de %254'ten 1950'de %168'e düştü ve o zamandan beri çok az değişti: Atkinson ve Morelli 2014: 15. Devletin GSYH'deki payı 1935'te %18,8 iken 1945'te %26,7'ye yükseldi: Smith 1995: 1059 tablo 2.

Dumke 1991: 125-135; Dell 2007. WWID'den Şekil 5.10. Seferberlik oranları ve devletin GSYH'deki payı için bkz. burada, s. 206-7 ve Şekil 5.9.

[24] En yüksek gelirler: Dell 2007: 372; Dumke 1991: 131; Dell 2005: 416. Üst gelirlere ilişkin kanıtlar, Baten ve Schulz 2005'in Birinci Dünya Savaşı sırasında

Şekil 5.10 Almanya'da en yüksek %1'lik gelir payı, 1891-1975

Bununla beraber savaşın neden olduğu düzlenme ertelenebilirdi ama ondan kaçınılamazdı. Savaşın hemen sonrasındaki yıllarda siyasi kargaşa ve hiperenflasyonun bir araya gelmesi, en üst %1'lik dilimde %40'lık bir düşüş ve en üst %0,01'lik dilimde dörtte üçlük bir azalmayla en üst gelirleri büyük ölçüde çökertti. Bu,.90. ve 99. yüzdelik dilimler arasındakiler tarafından paylaşılmayan seçkin bir deneyimdi ve orta sınıf hane halkları bu sayede gelir payı kazandı. Para birikimi önce savaşı finanse etmek, sonra da tazminatların yanı sıra toplumsal ve istihdam programlarının maliyetini karşılamak için genişletilmişti; beriki savaşın fitilini ateşlediği 1918 devriminin doğrudan bir sonucuydu. Fiyat denetimlerinin 1919 ve 1920'de sona ermesi, daha önce dizginlenen enflasyonun tekrar baş göstermesine neden oldu. Berlin'de dört kişilik bir

Alman eşitsizliğinin artmadığı yönündeki revizyonist savı desteklemez: Ritschl 2005: 64 tablo 2.16; Schulze 2005: 100 tablo 3.19; Pamuk 2005: 129 tablo 4.4.

aile için Tüketici Fiyat Endeksi 1914 yazı ila Ocak 1920 arasında 1'den 7,7'ye yükselirken, Ekim 1923'te 5 trilyona çıktı. En çok kaybedenler rantiyeciler oldu: Girişimciler paylarını koruyabildikleri hâlde rantiyecilerin milli gelirden aldıkları pay %15'ten %3'e düştü. Genel olarak servetin azaldığı bir dönemde –reel milli gelir 1923'te 1913'e göre dörtte bir ila üçte bir oranında daha düşüktü– parasal servetin enflasyon yoluyla yok edilmesi parasal varlıklar daha eşitsiz dağıldığı için düzlenmeyi güçlendirdi. Siyasa değişiklikleri de bu eşitlenme sürecine katkıda bulundu. Savaş sonrası yıllarda, düşük ücretli işçiler için yapılan ücret ayarlamaları ücretlerin azaltılmasıyla sonuçlandı ve aktarım ödemelerinin milli gelir içindeki payı 1913 ile 1925 yılları arasında üç katına çıktı. En yüksek veraset vergisi oranının 1919'da %0'dan %35'e çıkması rastlantı değildi.[25]

Nasyonal Sosyalist yönetim daha sonra, tüketim ve ücret artışındaki kısıtlamalar, gelişen silah sanayisinden elde edilen kârlar ve Yahudi mülklerinin kamulaştırılması sayesinde en yüksek gelir paylarının toparlanmasına neden oldu. Almanya İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa, Hollanda ve Norveç'in ulusal ürünlerinin %30 ila %40'ını alarak iç vergi gereksinimini azalttı. Savaş yıllarına ait eşitsizlik ölçümleri eksiktir ama ortalık yatıştığında en yüksek gelir payları hiperenflasyon sonrası düzeylere geriledi. Bu durum, sermaye kayıplarından ziyade azalan üretim, mali reform ve enflasyonun bir bileşiminin sonucuydu. Müttefiklerin bombardımanları ulaşım altyapısına ve sivil konutlara odaklandığı için sınai varlıkların aldığı hasar epey sınırlı kalmıştı ve brüt sınai sermaye 1936 ila 1945 yılları arasında beşte bir oranında arttı. Fakat net sanayi üretimi 1944 ile 1950 yılları arasında neredeyse dörtte üç oranında azaldı. Ülke ayrıca savaşın bitiminden

Dell 2005: 416; 2007: 373; Holtfrerich 1980: 190-191, 76-92, 327, 39-40 tablo 8, 266, 273, 221 tablo 40, 274, 232-233, 268; Piketty 2014: 503 şek. 14.2, 504-505.

sonraki üç yıl boyunca ciddi bir enflasyon yaşadı ve 1946'da en yüksek veraset vergisi oranı dört katına çıkarak %15'ten %60'a yükseldi. Savaş zamanı zorla çalıştırılan işgücünün kaybı, işgücü kıtlığına katkıda bulundu. Sendikalar yeniden kuruldu ve işgal makamları ücret denetimleri uyguladı. Tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, gözlemlenen düzlenmenin büyük bir kısmı çatışmanın hemen sonrasında meydana gelmiş olabilir.[26] Hollanda'da savaş kârları Birinci Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinde en yüksek gelir paylarını artırdı. Bu kısa süreli artış, 1920-1923 yılları arasındaki savaş sonrası bunalım dönemi boyunca devam eden ve milli gelirdeki sermaye payını %75'ten %45'e düşüren ve net gelir eşitsizliğini büyük ölçüde azaltan keskin bir düşüşe dönüştü. En yüksek gelir payları Büyük Buhran sırasında ve benzer ölçüde Alman işgali altında bir kez daha düştü. En yüksek gelire sahip olanlar, en yüksek %0,01'lik gelir payının %40 oranında düştüğü İkinci Dünya Savaşı'ndan özellikle ağır bir darbe aldı. Alman yetkililer, kurtuluştan sonra da devam eden ve en düşük gelir dilimlerini kayıran ücret denetimleri getirdi. Kiralar 1939 düzeylerinde dondurulduu. Daha önce oldukça düşük tutulan vergi oranları, savaştan sonra zararı telafi etmek için yükseldi.[27] İkinci Dünya Savaşı'na yoğun bir şekilde katılan Finlandiya'da, 1938 ila 1947 yılları arasında en yüksek %1'lik gelir payında yarıdan fazla bir düşüş yaşadı ve aynı dönemde vergilendirilebilir gelir için Gini katsayısı 0,46'dan 0,3'e düştü. Danimarka'da gelir payları 1939 ile 1945 yılları arasında en üst %1'lik kesim için altıda bir, en üst %0,1'lik kesim için ise dörtte bir oranında düştü, en üst

Dell 2005: 416-417; 2007: 374-375; Harrison 1998a: 22; Abelshauser 2011: 45 şek. 4, 68-69; Piketty 2014: 503 şek. 14.2, 504-505; Klausen 1998: 176-177, 189-190.

En yüksek gelirler: bkz. burada, s. 196 Soltow ve van Zanden 1998: 176-177, 184 (1939 ila 1950 yılları arasında yönetim personeli ve vasıflı sanayi işçilerinin reel ücretleri sırasıyla %23,5 ve %8 oranında düşerken, vasıfsız işçiler için %6,4 oranında arttı); Salverda ve Atkinson 2007: 454-458; Soltow ve van Zanden 1998: 183-185.

%1'lik servet payı ise 1930'ların sonu ila 1940'ların sonu arasında dörtte bir oranında azaldı. Alman işgali altında Danimarka hükümeti önemli vergi artışlarını devreye soktu ve ücretleri ayarladı. Bu durum, savaşla ilgili diğer etkilerle birlikte, yeniden dağıtımcı siyasaların yokluğunda eşitsizliğin arttığı Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşananların tam tersi bir sonuç üretti ama o dönemde en yüksek servet payları zaten çoktan daralmıştı. Son olarak, Alman işgali altındaki bir başka İskandinav ülkesi olan Norveç'te de en yüksek gelir payları aynı şekilde önemli ölçüde ve savaş sonrasına kıyasla çok daha hızlı düştü. 1938 ile 1948 yılları arasında, en tepedeki %0,5'lik kesim toplam gelirdeki payının neredeyse üçte birini kaybetti ve en üst servet payları da o dönemde düşmeye başladı.[28]

Bu hızlı inceleme, düzlemenin belirli araçlarının ülkeler arasında farklılık göstermesine rağmen, genel sonuçların benzer olduğunu gösteriyor. Düşük tasarruf oranları ve baskılanmış varlık fiyatları, fiziksel yıkım ve yabancı varlıkların kaybı, enflasyon ve artan oranlı vergilendirme, kira ve fiyat denetimleri ve kamulaştırma gibi etkenlerin hepsi, düzlenmeye değişen derecelerde katkıda bulundu. Belirli düzenlenişlere bağlı olarak, bu etkenler gelir ve servet eşitsizliğindeki azalmanın ölçeğini ve zamanlamasını açıklıyor. Hepsi aynı kaynaktan, yani topyekûn savaşın stresinden beslendi. Piketty, kendi ülkesi Fransa'nın deneyimlerini cesurca genellemektedir:

> 20. yüzyılda büyük ölçüde eşitsizliği azaltan, iktisadi ve siyasi şoklarıyla birlikte savaşın kaosuydu. Daha fazla eşitliğe doğru kademeli, uzlaşmaya dayalı, çatışmasız bir ilerleme meydana gelmedi. 20. yüzyılda geçmişi silen ve toplumun temiz bir sayfa açarak yeniden başlamasını sağlayan şey savaştı, uyumlu demokratik ya da iktisadi ussallık değildi.[29]

Finlandiya: Jantti vd. 2010: 412 tablo 8A.1. Danimarka: Ohlsson, Roine ve Waldenstrom 2006: 28 şek. 5; Atkinson ve S0gaard 2016: 283-284, 287 şek. 10. Norveç: Aaberge ve Atkinson 2010: 458-459, ve bkz. burada, Tablo 5.1-2. Piketty 2014: 146-150, "iki savaşın bütçesel ve siyasi şoklarının sermaye için

Bu kuşatıcı iddia, genel geçer olarak doğru olup olmadığı sorusunu da gündeme getiriyor. Piketty'nin vardığı bu sonucu iki şekilde sınayabiliriz: savaşan taraflardan herhangi birinin farklı sonuçlarla karşılaşıp karşılaşmadığını belirleyerek ve bu çatışmalara doğrudan dâhil olmayan ülkelerin deneyimleriyle karşılaştırarak. Bu sınamalardan ilkini gerçekleştirmek sanılandan daha zordur. Daha önce de gördüğümüz gibi (Tablo 5.1 ve 5.2), dünya savaşı dönemindeki şiddetli altüst oluşların hayati önemi haiz olduğu önermesi, ilgili kanıtların yayımlandığı tüm savaşan ülkeler için en yüksek gelir paylarına ilişkin kanıtlarla tamamen desteklenmektedir. Ne yazık ki savaşın belli başlı tarafları –Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ve Rusya, her iki savaşta da İtalya– bu araştırma kapsamında kendilerine yer bulamamıştır. Aynı durum, her iki çatışmadan da ağır darbe alan Belçika için de geçerlidir. Bu dönemin "kanlı topraklar" olarak adlandırılan çeşitli Orta ve Doğu Avrupa devletleri ya da İkinci Dünya Savaşı'ndaki Çin için de aynı durum söz konusudur. Şimdilik söyleyebileceğimiz tek şey, bu dönemde dikkat çekici bir düzleme eksikliği şeklinde çelişkili bir kanıt olmadığıdır. Gelirlerin Gini katsayısının savaşla ilgili büyük değişiklikleri işaret etmeyen tek bir yeniden yapılandırmasına göre, İtalya şu anda olası tek istisnadır. Bunun ne kadar ağırlık taşıyabileceğinden emin olmak zor.[30]

İkinci sınamaya gelince, birçok tarafsız ülkeler Birinci Dünya Savaşı sırasında eşitsizlikte artışlar kaydetti. 1914 ila 1916 yılları arasında Hollanda'nın en yüksek %1'lik gelir payı üçte bir oranında artarak %21'den %28'e yükseldi; 1918'deyse

savaşın kendisinden çok daha yıkıcı olduğunu" belirtir (148). Alıntı: Piketty 2014: 275.

Kanlı topraklar: Snyder 2010. İtalya için bkz. Brandolini ve Vecchi 2011: 39 şek. 8; ancak bkz. Rossi, Toniolo ve Vecchi 2001: 921-922 her iki dünya savaşı sırasında olası kısa vadeli eşitleme için. İtalya'nın savaş ekonomisi için bakınız Galassi ve Harrison 2005; Zamagni 2005.

%22'ye geriledi. Savaşın başlarında yüksek tekel kârları ve temettüler buna neden oldu ama kısa süre sonra hammadde kıtlığı nedeniyle bunlar denetim altına alındı. Savaş uzadıkça, Hollanda seferberlik askeri gereksiniminden ve artan kamu harcamalarından kaçamadı: Devlet harcamaları sabit fiyatlarla iki katından fazla arttı, asker sayısı 200.000'den 450.000'e çıktı ve gıda üretimi ve dağıtımını yönetmek için planlar uygulanmak zorunda kaldı. Sonunda bu çabaları finanse etmek için yüksek artan oranlı savunma vergileri ve kişilerin yanı sıra işletmelerden de alınan tahmini savaş kârlarının %30'u oranında özel bir vergi de dâhil olmak üzere yeni vergiler gerekti. Bu önlemler kısa sürede eşitsizlikteki ilk artışın denetim altına alınmasına yardımcı oldu. İsveç'te de Birinci Dünya Savaşı sırasında en yüksek gelir paylarında ani bir yükseliş yaşandı; ardından 1920'ye kadar keskin bir düşüş görüldü. Her iki ülkede de en üstteki %1'lik gelir payı 1916 ya da 1917'de kısa bir süre için %28'e fırladı. Danimarka devleti fiyat ve kira denetimleri uygulamada yavaş kaldı ve 1916 yılına kadar süresi dolmayan bir toplu iş sözleşmesi, hızlı iktisadi büyümenin yaşandığı bir dönemde işçilerin reel ücretlerini baskıladı. Vergilendirme sadece cılız bir biçimde arttı. (Norveç için bu yıllara ait kullanılabilir gelir payı verileri yoktur.[31])

Buna karşın, İkinci Dünya Savaşı, savaştan kaçan birkaç Avrupa ülkesinde tam tersi eğilimlere denk geldi. İrlanda'da en yüksek gelir payları 1938 ila 1945 yılları arasında önemli ölçüde azaldı ama elimizdeki verilerin çözünürlüğü zayıftır. Fiyat ve ücret denetimleriyle savaş yıllarındaki hammadde kıtlığının bu sürece katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Portekiz'de en yüksek gelir payları bu dönemde daha da düştü: En üstteki %0,1'lik kesim 1941 ila 1946 yılları arasında paylarının %40'ını kaybetti ama bunun nedenleri henüz açıklanamadı. İspanya da 1930'lar ve 1940'larda önemli bir

[31] Hollanda: Salverda ve Atkinson 2007: 441; Dumke 1991: 131; De Jong 2005. İsveç: WWID; Atkinson ve Sogaard 2016: 282-283, 287 şek.10.

dengelenme yaşandı. Bunu bir sonraki bölümde iç savaşın etkilerinin bir örneği olarak inceleyeceğiz.[32]

İleride daha ayrıntılı olarak ele alacağımız İsviçre ve İsveç'i şimdilik bir kenara bırakırsak, İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşa katılmayan ülkeler için ek kanıtlar çok azdır. Batı dışındaki dünyanın çoğu o sıralar hâlâ sömürgeci güçler tarafından yönetiliyordu ve bağımsız ülkeler çoğunlukla elimizdeki verilerin genellikle zayıf kaldığı Latin Amerika'yla sınırlıydı. Yine de Latin Amerika verileri iki değerli bilgi sunmaktadır. Bunlardan biri, 20. yüzyılın başlarında dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan Arjantin'deki geliyor eşitsizliğinin kökten farklı evrimiyle ilgili. İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkenin en yüksek %1'lik gelir payı, savaş öncesine ve sonrasına göre daha yüksekti. Bu sonuç, Birinci Dünya Savaşı'nda savaş kârlarının seçkinlerin gelirlerini artırdığı bazı Avrupalı tarafsız ülkelerde gözlemlenen sonuçla karşılaştırılabilir. 1940'ların başında Arjantin, dış talepten kaynaklanan bir iktisadi büyüme yaşadı: Ülke İngiltere'de tüketilen tahıl ve etin %40'ını sağlıyordu. Arjantinli seçkinler ticaretten elde edilen kazançların orantısız bir şekilde sahibi oldukları için en yüksek gelir payları ile ihracat hacmi arasında pozitif bir bağlılaşım vardı. Uzakta cereyan eden savaş ülkede seferberlik ve destekleyici mali önlemler gerektirmediği ya da sermayenin getirisini azaltmadığı gibi, Avrupa'da ve dünyanın savaşa karışmış diğer bölgelerinde olanaklı olmayan şekillerde Arjantin'de eşitsizliğe geçici bir destek de sağladı. İkinci görüş, ilgili bilgilerin var olduğu tüm Latin Amerika ülkelerinde gelir eşitsizliğinin sistematik karşılaştırmaya izin veren en erken dönem olan 1960'larda çok yüksek olduğu yönünde daha genel gözlemden kaynaklanıyor. Bu on yıla ait standartlaştırılmış piyasa geliri Gini katsayılarını hesaplayan 15 ülkede değerler 0,40 ila 0,76 arasında değişmekte olup yüksek ortalama 0,51 ve medyan 0,49'du. Keza niteliksel kanıtlar da eşitsizliğin savaşın

Nolan 2007: 516 (İrlanda); Alvaredo 2010b: 567-568 (Portekiz). İspanya için bkz. burada, bölüm 6, s. 288-9.

daha erken zamanlarında azaldığı fikriyle bağdaşmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Şili'de önemli bir azalma olarak görünen durum, belirli yerel iktisadi ve siyasi etkenlere atıfta bulunularak açıklandı. Bazı Latin Amerika ülkelerindeki ücret eşitsizliği, Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'nın aksine, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artmaya başladı.[33]

Bağımsızlık döneminde Britanya'nın eski sömürgelerindeki en yüksek gelir payları hakkında yapılan bir araştırma da bu payların, İkinci Dünya Savaşı'yla yakın zamanda azalmış olan Batı düzeylerine kıyasla yüksek olduğunu göstermektedir. Birkaç istisnaysa sadece savaş etkilerinin önemini vurgulamaya yaramaktadır. Hindistan'da en yüksek %1'lik gelir payı savaş yıllarında üçte birden fazla azaldı. Daralan ithalatla birlikte gerileyen dolaylı vergilerden elde edilen gelir azalırken, Hindistan hükümeti kişisel ve kurumsal gelirler üzerinde artan oranlı doğrudan vergilere öncelik verdi. En fazla kazananlardan alınan süper vergi ve aşırı şirket kârlarından alınan ek verginin her ikisi de %66'ya ulaştı. Sonuç olarak, gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı 1938 ve 1939'da %23'ken 1944 ve 1945'te üç kat artarak %68'e çıktı: Sadece birkaç yüz bin kişiden oluşan küçük vergi tabanı düşünüldüğünde, bu değişim üst sınıfın zararına gerçekleşti. Aynı zamanda, işçi sendikası üyeliği neredeyse iki katına çıktı ve ücret konusundaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan iş bırakma eylemleri daha sık görülmeye başladı.[34]

Arjantin: Alvaredo 2010a: 267-269, 272 şek. 6.6. 1948-1953 yılları arasında meydana gelen hızlı düzleştirme için bkz. burada, bölüm 13, s. 515. SWIID'den Latin Amerika Gini'leri: Arjantin 39,5 (1961), Bolivya 42,3 (1968), Brezilya 48,8 (Brezilya), Şili 44,0 (1968), Kolombiya 49,8 (1962), Kosta Rika 47,8 (1961), Ekvador 46,3 (1968), El Salvador 62,1 (1961), Honduras 54,1 (1968), Jamaika 69,1 (1968), Meksika 49,8 (1963), Panama 76,0 (1960), Peru 53,3 (1961), Uruguay 43,0 (1967), Venezuela 45,1 (1962). Savaş zamanı gelişmeleri için bkz. burada, bölüm 13, s. 514. Rodriguez Weber 2015: 8 şek. 2, 19-24 (Şili); Frankema 2012: 48-49 (ücret eşitsizliği).

[34] Sömürgeler: Atkinson 2014b. Hindistan: Raghavan 2016: 331, 341-344. Bununla birlikte, servet üzerindeki bu baskı, sanayicilere ve büyük toprak sahiplerine fayda sağlayan ve orta ve alt gelir gruplarına zarar veren savaş kaynaklı fiyat

1932'de gelir vergisinin yürürlüğe girdiği Mauritius'ta gelirlerin en yüksek %0,1'lik payı 1938 ile 1946 yılları arasında neredeyse üçte iki oranında düştü. Savaş sırasındaki vergi artışları, bu seçkin grubun brüt ile net gelir payları arasında büyük bir değişimle aynı zamana denk geldi. En çok kazanan %0,1'lik kesim 1933'te brüt gelirin %8,1'ini ve net gelirin %7,6'sını oluştururken (ihmal edilebilir bir fark) 1947'de bu değerler sırasıyla %4,4'e ve %2,9'a düştü ve sadece seçkinlerin gelirlerindeki genel düşüşü değil aynı zamanda mali transferlerin dengeleyici sonuçlarını da yansıtıyordu. Yağmacı Japon işgali altında olan Malezya ve Singapur'daki üst gelir payları da 1945'ten hemen sonra epey düşüktü ve o dönemde Birleşik Krallık'takiler ve ABD'dekilerle karşılaştırılabilir olan Mauritius'unkine benzer düzeylerdeydi.[35]

Şimdi, her iki dünya savaşında da savaşmayan İsviçre ve İsveç'e dönelim. Bu iki ülke, kitlesel seferberlik savaşına yakın mesafede olmak ile ulusa özgü siyasi ve iktisadi koşullar arasındaki etkileşimin tarafsız toplumlarda eşitsizliğin gelişimini nasıl şekillendirdiğini göstermesi açısından özellikle ilgi çekicidir. 1914 yılında, o zamanlar 4 milyondan daha az nüfusa sahip bir ülke olan İsviçre 220.000 askeri seferber etmişti. Etkili bir tazminat ya da istihdam korumasının yokluğunda bu durum savaş vurgunculuğuyla birlikte işgücünü radikalleştiren ve nihayetinde Kasım 1918'de grevler ve yerel askeri konuşlanmalarla sonuçlanan dikkate değer zorluklara yol açmıştı. Federal hükümetin, kantonların ve toplulukların toplam gelirleri savaş yıllarında iki katına çıktı. Gelir, servet ve savaş kârları üzerinden alınan savaş vergileriyle desteklendi ama bunların hepsi oldukça ılımlı oranlarda tutuldu. Savaştan sonra, doğrudan federal gelir vergisi ve savaş borcunu ödemek için servetten bir kereliğine vergi alınması (en yüksek oran %60) önerilerinin her ikisi de reddedildi. Bunun yerine, 1920 yılında savaş borcunu

enflasyonu yoluyla dengelendi (348-350). Uzun vadeli eğilimler için bkz. Banerjee ve Piketty 2010: 11-13.
Atkinson n.d. 22, 28 şkl. 5.

karşılamak üzere yeni ve daha artan oranlı bir savaş vergisi çıkarıldı. 1933'ten önce en yüksek gelir payları hakkında bilgi sahibi olmadığımız için gelir dağılımının bu deneyimden nasıl etkilendiğini belirleyemiyoruz. En yüksek servet paylarına ilişkin veriler bu boşluğu kısmen dolduruyor: En büyük %0,5'lik servetin payı Birinci Dünya Savaşı sırasında neredeyse dörtte bir oranında düşmüştü.[36]

1939'da İsviçreliler, ulusal nüfuslarının yaklaşık onda birini, yani yaklaşık 430.000 askeri seferber etti. Bu sayı ancak Fransa'nın Alman kuvvetleri tarafından işgal edilmesinden sonra 120.000'e düştü. Bir önceki savaştan alınan derslerle, toplumsal gerginliklerin tekrarlanmasını önlemek adına orduda görev yapanlara tazminat ödendi. Bu dönemde devlet gelirleri 1914'ten sonra olduğundan daha da küçük bir oranda, yaklaşık %70 arttı. Bu genişlemenin finansmanına yardımcı olmak için bir dizi acil durum vergisi getirildi: ilgili kazançların %70'ine varan oranlarda savaş kazanç vergisi; bireylerden %3 ila %4,5 ve tüzel kişilerden %1,5 oranında servet vergisi; nihai olarak en yüksek oranı %9,75 olan gelir üzerinden savaş vergisi ve %15'e varan temettü vergisi. Bu durum, savaş kazanç vergisi haricinde, bu vergilerin mütevazı olduğunu ve o dönemde savaşan belli başlı ülkeler tarafından yürürlüğe konanlara göre bilhassa artan oranlı olmadığını göstermektedir. Ek federal harcamaların çoğu, savaş sırasında beş katına çıkan borçlarla finanse edildi. Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, en üst servet payları azaldı: Bu kez en üstteki %0,5'lik kesim paylarının yaklaşık %18'ini kaybetti. Aynı zamanda, seçkinlerin gelir payları da savaştan fazla etkilenmedi. En yüksek %1'lik gelir payı çok küçük oranda –yaklaşık %1 puan ya da toplamın yaklaşık onda biri oranında– düştü ve sadece en yüksek gelir kademesi (en yüksek %0,01) 1938 ile 1945 yılları arasında yaklaşık dört-

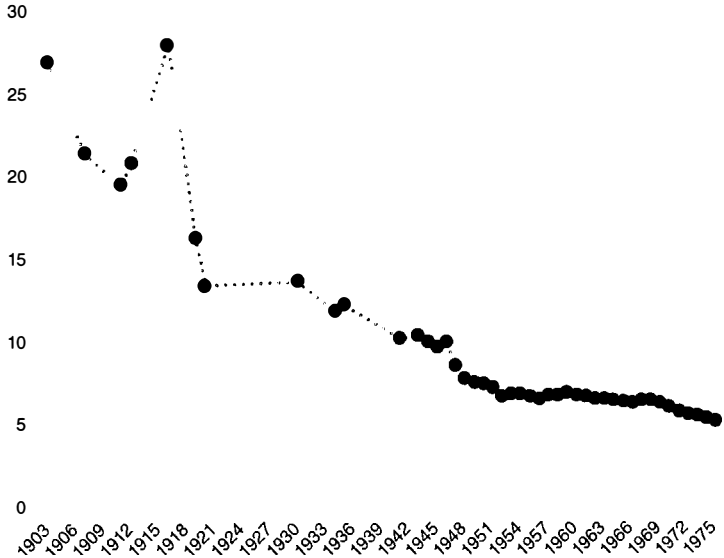
Zala 2014: 495-498, 502; Oechslin 1967: 75-97, 112; Dell, Piketty, ve Saez 2007: 486 tablo 11.3.

ıc bir oranında önemli bir düşüş kaydetti ve bu bile sadece 1930'ların ortalarındaki düzeyine geri döndü. İsviçre'nin en yüksek gelir payları 1933 ile 1973 yılları arasında, %9,7 ile %11,8 gibi dar –ve düşük– bir aralıkta hafif dalgalanmalarla, genel olarak çok az hareket etti.[37]

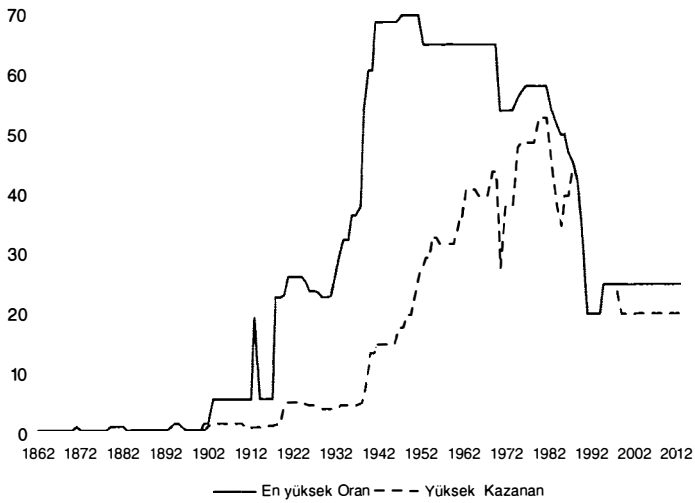
Savaş seferberliğinin eşitsizlik üzerindeki etkisi genel olarak fazla hissedilmedi. Başka yerlerde olduğu gibi, İsviçre'de de dünya savaşları –daima geçici bir önlem olarak getirilmiş olsa bile– doğrudan vergilendirmenin genişlemesine yol açtı. Bu tür artışlara karşı geniş tabanlı bir direncin olduğu İsviçre'nin kendine özgü koşullarında bu tür siyasalar dış tehditlerin yokluğunda pekâlâ uygulanabilir olmayabilirdi. Diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi burada da özellikle İkinci Dünya Savaşı için başlatılan seferberlik savaştan sonra toplumsal hizmetlere bir talep yarattı ve bu da ülkede bir refah devletinin gelişmesini teşvik etti. Böylece İsviçre toplumu, gelir ve servet eşitsizliklerinin azaltılmasına yardımcı olan savaş deneyimleri edindi. En yüksek servet paylarının gelişimi de bir dereceye kadar bu beklentiye uydu. Yine de karşılaştırmalı bir bakış açısından, savaş kaynaklı güçlü şokların olmaması ve buna bağlı olarak yüksek oranda artan oranlı vergilendirmeden kaçınılması, bu dönemde ya da sonrasında gözlemlenen önemli gelir azalması eksikliğiyle tutarlı görünmektedir. İsviçre'nin siyasi ve mali kurumlarının alışılmadık derecede merkezsizleştirilmiş yapısını ve en üst gelir paylarının uluslararası standartlara göre zaten düşük olduğu gerçeğini hesaba kattığımızda, savaş zamanı baskılarının görece zayıflığının ülkeye daha önemli bir düzlenme getirememiş olması şaşırtıcı değildir.[38]

Zala 2014: 524-525; Oechslin 1967: 150 tablo 43, 152-160; Grutter 1968: 16, 22; Dell, Piketty, ve Saez 2007: 486 tablo 11.3.

[38] Oechslin 1967: 236, 239; Grutter 1968: 23; Zala 2014: 534-535; Dell, Piketty, ve Saez 2007: 494.

Şekil 5.11 İsveç'te en yüksek %1'lik gelir payı, 1903-1975

Şekil 5.12 İsveç'te eyalet marjinal gelir vergisi oranları, 1862-2013

İsveç'te ise eşitsizlik 1910'lardan 1940'lara kadar biraz daha farklı bir şekilde gelişti (Şekil 5.11). Ama o dönemde diğer birçok gelişmiş ülkede olduğu gibi, iki dünya savaşı ve Büyük Buhran şeklindeki dış şoklar, yeniden dağıtıcı mali reform ve refah devletinin nihai genişlemesi için hayati katalizörler olarak işlev gördü.[39] Birinci Dünya Savaşı'nda Danimarka ve Hollanda'da yaşananlara benzer şekilde en yüksek gelir paylarında kısa süreli bir zirve yaşandığına daha önce değinmiştik. İsveçli seçkinler Almanya'nın yanında yer alıp büyük kârlar elde ederken, İtilaf Devletleri'nin deniz ablukasının neden olduğu gıda kıtlığı ve işçiler arasındaki huzursuzluk ülkeyi sarstı. Savaşın sonlarına doğru yapılan açlık yürüyüşleri polisin sert müdahalesini tetikledi. Halkın hoşnutsuzluğu, ülkenin ilk liberal-sosyal demokrat koalisyon hükümetinin yolunu açtı ve bu hükümet, İsveç kıyılarından fazla uzakta gerçekleşmeyen Rus Devrimi'nin büyüyen gölgesi altında daha ilerici bir yönde geçici adımlar atmaya başladı. Savaş sona erdiğinde, denizaşırı pazarlar çöktü ve sınai kapasite fazlası mali kriz ve işsizliğe yol açtı. Şekil 5.11 zenginlerin orantısız bir şekilde zarar gördüğünü ve miras kalan servetin milli gelire oranının o dönemde geçici olarak düştüğünü gösteriyor. Yüksek gelirliler için bile oranlar çok düşük kalsa da, kayda değer artan oranlı vergi uygulaması ilk kez bu yıllarda ortaya çıktı (Şekil 5.12). Tüm bunlar, İsveç'in dünyadaki en eşitlikçi gelir dağılımlarından birine doğru ilerleyişinin başlangıcının Birinci Dünya Savaşı deneyimine ve bu savaşın beraberinde getirdiği altüst oluşlara nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğunun altını çiziyor.[40]

Şek. 5.11 WWID'den.

[40] Gilmour 2010: 8-10; Hamilton 1989: 158-162; Roine ve Waldenstrom 2010: 310; Ohlsson, Roine ve Waldenstrom 2014: 28 şek. 1. Tarımsal gelirlerin güçlü olduğu ve idari ücretlerin gerilediği bu yıllarda ücret farklılıkları da azaldı: Soderberg 1991: 86-87. Şekil 5.12 Stenkula, Johansson ve Du Rietz 2014'ten alındı: 174 Şekil 2 (burada Mikael Stenkula tarafından sağlanan veriler kullanılarak uyarlandı); ve genel olarak benzer bir tablo için yerel gelir vergilerini de içeren 177 Şekil 4'e bakınız. Ayrıca bkz. Roine ve Waldenstrom 2008: 381. Ohlsson,

Nazi savaş makinesi vitesi yükselttiğinde, savaşın diğer etkileri de kendini hissettirmeye başlayacaktı. Önde gelen bir sosyal demokrat siyasetçinin 1940'taki sözleriyle, İsveçliler kısa süre sonra kendilerini "dolu bir topun ağzının önünde yaşarken" buldular. Ülke hem Alman hem de Müttefik baskısına maruz kaldı. Hatta bir noktada Almanya, transit geçiş imtiyazları verilmezse İsveç'in kentlerini bombalamakla tehdit etti. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Almanya, Müttefiklerin İsveç'e girmesi durumunda işgal için bir acil durum planı da hazırladı. İsveç ise tehlikedeki güvenliğini hesaba katarak ordusunu büyük ölçüde genişletti. Ülkenin askeri harcamaları savaş sırasında sekiz kat arttı. Büyük Buhran'a karşı mali tepkiler mütevazı kalırken, 1939 vergi reformu en yüksek oranları büyük ölçüde artırdı ve sadece en yüksek gelirliler için yüksek oranda artan oranlı hâle gelen ve 1940 ve 1942'de daha da keskinleştirilen geçici bir savunma vergisi oluşturdu. Buna ek olarak, yasal kurumlar vergisi oranı %40'a yükseldi. Askeri kabiliyetlerin artırılması tüm bu önlemlerin resmî gerekçesiydi. Savaş tehdidi sayesinde, 1920'lerin ve 1930'ların kırılgan siyasetinden anlamlı bir şekilde ayrılan bu reformlar, neredeyse oybirliğiyle alınan siyasi kararlar olarak çok az tartışma ya da münakaşayla kabul edildiler.[41]

Yine de İsveç'te –İsviçre'de olduğundan bile fazla bir şekilde– vergi öncesi üst gelir payları en üst %1'i ya da bu dilim

Roine ve Waldenstrom 2006: 20 veya Henrekson ve Waldenstrom 2014: 12 doğrultusunda, İsveç'in dünya savaşlarına aktif olarak katılmadığı için ciddi şoklar yaşamadığını iddia etmek yeterli olmayacaktır: çatışmalara yakınlık ve çeşitli dış tehditlere ya da savaşla ilgili diğer dayatmalara maruz kalmak önemli bir seferberlik etkisi –sadece savaşan taraflar arasında olduğundan daha düşük bir ölçekte– oluşturdu.

[41] Gilmour 2010: 49 (alıntı), 47-48, 229-230, 241-242; Hamilton 1989: 179; Şek. 5.12; Roine ve Waldenstrom 2010: 323 şek. 7.9; Stenkula, Johansson ve Du Rietz 2014: 178; Du Rietz, Johansson ve Stenkula 2014: 5-6. Oydaşma: Du Rietz, Johansson ve Stenkula 2013: 16-17. (Bu bilgi Stenkula, Johansson ve Du Rietz 2014'teki son çeşitlemesinden çıkarıldı). Bir savaş zamanı koalisyon hükümeti, önceki 20 yılda yaşanan çalkantıların ardından istikrar getirdi: Gilmour 2010: 238-239; ayrıca bkz. Hamilton 1989: 172-177.

içindeki daha seçkin katmanları dikkate alıp almadığımıza bakılmaksızın savaş zamanı baskılarına karşı duyarsız kaldı. 1930'lardaki erken düşüşün ilk aşamada Büyük Buhran'ın etkilerinden kaynaklandığı görülür ki bu da servet paylarının eşzamanlı gelişimiyle tutarlı bir açıklamadır. Buna karşın İkinci Dünya Savaşı, en yüksek gelir paylarında daha fazla bir düşüşe ya da en yüksek servet paylarının uzun vadeli düşüşünde bir hızlanmaya tanık olmadı. Bununla birlikte, daha önceki çalışmalar gelir grupları arasında önemli bir eşitlenmenin 1930'ların sonu ve 1940'larda gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Daha somut olaraksa hem sektörler arası ücret farklılıkları hem de kentsel ve kırsal ücretlerin oranı 1940 ila 1945 yılları arasında çöktüğü ve böylece işçiler arasındaki gelir eşitsizliğini daralttığı için, en güçlü düzlenmeyi sağlayan savaş dönemi oldu. En yüksek gelir paylarına ilişkin veriler bu azalmayı yakalamayı başaramamaktadır.[42]

Dahası, kitlesel seferberlik mali alanın çok ötesine uzanan toplumsal etkiler de üretti. Sağcı bir orduyu zorunlu askerlik ve gönüllülük esasına dayalı bir halk ordusuna dönüştürdü.

Roine ve Waldenstrom 2010: 320 şek. 7.8; Ohlsson, Roine ve Waldenstrom 2014: 28 şek. 1. İsveç'teki en yüksek %1'lik servet payı, servet vergilendirmesinden hesaplandığı üzere, 1930'dan başlayarak yaklaşık kırk yıl boyunca oldukça istikrarlı oranlarda düşüş gösterdi: Ohlsson, Roine ve Waldenstrom 2006: şekil 7. Waldenstrom 2015: 11-12, 34-35 şek. 6-7 iki yapısal kırılma tespit eder: ulusal servet/gelir oranı için 1930'larda (I. Dünya Savaşı sırasında daha küçük bir kırılmayı takiben) ve özel servet/gelir oranı için 1950'lerin başında -bu "kırılma noktaları, dünya savaşlarıyla ilişkili siyasi kurumsal değişikliklerin, özellikle uzun vadede, toplam servet-gelir oranlarını şekillendirmede muhtemelen gerçek savaşlar kadar önemli olduğunu vurgular " sonucuna vardı (12). Gustafsson ve Johansson 2003: 205, Göteborg'daki gelir eşitsizliğinin 1920'lerden 1940'lara kadar istikrarlı bir şekilde azaldığını, bu sürecin esas olarak 1925'ten 1936'ya kadar sermaye gelirinin düşmesi ve yoğunlaşmasının azalması ve 1936'dan 1947'ye kadar da gelir vergileri tarafından yönlendirildiğini savunur. Eşitleme: Bentzel 1952; Spant 1981. Gelir grupları arasında önemli ölçüde eşitlenme için bakınız Bergh 2011: Bentzel 1952'den aktarılan şekil 3. Ücretler: Gartner ve Prado 2012: 13, 24 grafik 4, 15, 26 grafik 7. Tarımsal ücretler, ücret istikrarından muaf tutuldukları için yükseldi: Klausen 1998: 100. Sermaye gelirinin en yüksek gelirler içindeki payı 1935 ila 1951 yılları arasında düştü: bkz. burada, Şekil 2.6.

6.300.000'lik nüfustan yaklaşık 400.000 erkek askere alındı. Ortak askeri ve sivil hizmet, var olan güvensizliğin üstesinden gelinmesine yardımcı oldu, takım çalışmasını ve karşılıklı bağımlılığı teşvik etti.

Fedakârlık zorunlu hizmeti de aştı: Yaralanmalar, kazalar ve zorlu hizmet koşulları nedeniyle yaklaşık 50.000 asker çürüğe ayrıldı. Karne uygulaması da aynı şekilde sınıf farklılıklarını dengelemenin önemli bir aracı hâline geldi. Savaş böylece homojenliği ve sivil katılımı teşvik etti. John Gilmour'un savaş dönemi İsveç'i üzerine yaptığı dönüm noktası niteliğindeki çalışmasında belirttiği gibi, ülke,

> savaş koşullarının bir sonucu olarak önemli toplumsal, siyasi ve iktisadi bozulmalar deneyimledi ve 1945 yılında tutum ve istekleri değişmiş bir toplum olarak ortaya çıktı.
>
> [S]avaş zamanı zorunlu askerlik deneyimi . . Per Albin'in Folkhem'in toplumsal düzlenme ideallerinin birçoğu için tecrübe alanı modeli sağladı . İsveç, savaşan ve işgal edilen uluslarla aynı can ve mal kaybına uğramadan savaştan toplumsal faydalar elde etti.[43]

Bu anlamda İsveç, refah devletinin daha sonra genişlemesine yardımcı olan büyük bir savaş seferberliği etkisi deneyimledi diyebiliriz. Uzun vadede ise savaş yıllarının deneyiminin daha genel bir düşünsel etkiye de sahip olduğu düşünülmektedir: İsveç'in bir koalisyon hükümeti ve uzlaşı tarafından kurtarılan küçük bir ülke olduğu algısı, yeniden dağıtımcı bir refah devleti tarafından sürdürülen dayanışmacı bir toplum idealinin oluşmasına da epey katkıda bulundu.[44]

Savaş sonrası siyasa, vergi sisteminin savaştaki temeli ve genel nüfusun ortak savaş deneyimi üzerine inşa edildi. 1944 yılında savaş sona ererken sosyal demokratlar, İşçi Sendikaları Konfederasyonu'yla birlikte artan oranlı vergilendirme yoluyla

Gilmour 2010: 234-235, 245-249, 267. Ayrıca bakınız Klausen 1998: 95-107. Alıntılar: Gilmour 2010: 238, 250, 267. Grimnes 2013 işgal altındaki Norveç'teki benzer gelişmeleri betimler.

[44] Ostling 2013: 191.

gelir ve serveti eşitlemeyi amaçlayan bir siyasa programı geliştirdiler. Bu, sosyal demokratların çoğunluğun birkaç sermaye sahibine bağımlı olmaktan kurtarılmasını ve iktisadi sınıflara dayalı toplumsal düzenin yerini özgürlük ve eşitlik temelinde işbirliği yapan bir yurttaşlar topluluğunun almasını sağlama taahhüdünün bir parçasıydı.[45]

1947-1948 bütçe teklifi, savaş öncesi düzeylere dönüşün gerektireceğinin iki katından daha fazla harcama yapılmasını öngörüyordu. Bu harcamaların bir kısmı savaş borcu için ayrılmış olsa da sosyal yardımların artırılmasına da izin verdi. Vergi oranları savaş zamanındaki zirvelerinden bir miktar aşağı çekildi ama gelir vergisindeki indirimler servet ve mülkler üzerindeki daha yüksek vergilerle dengelenecek ve yükün daha büyük bir kısmı zenginlerin üzerine yüklenecekti. Sosyal Demokrat Maliye Bakanı Ernst Wigforss, ABD ve İngiltere'yi örnek göstererek emlak vergisinin en büyük servetlere zarar vereceğini kabul etti: Miraslar üzerindeki yeni en yüksek oran %150 artışla %47,5 oldu. Tasarı neredeyse tamamen yeniden dağıtım bakış açısından ele alınmıştı ve yoğun tartışmalara yol açacaktı. Savaş deneyiminin şekillendirdiği seçmen iradesinden güç alan sosyal demokratlar bu mücadeleden galip çıkınca İsveç iddialı bir toplumsal deneye girişti. 1948'de savaş zamanı reformları fiilen kalıcı hâle getirildi ve düzlenme yeniden başladı.[46]

Tıpkı savaşın sona ermesinden sonra vergileri ve harcamaları yüksek tutan savaşan ülkelerde olduğu gibi, bu süreç de savaşla yakından bağlantılıydı. Yeniden dağıtımcı siyasalar ve toplumsal ve iktisadi eşitsizliklerin giderilmesi bazı siyasi partiler ve işçi sendikaları tarafından uzun süredir savunulu-

Du Rietz, Henrekson ve Waldenstrom 2012: 12. Hamilton 1989: 180'de yer alan 1944 tarihli "Savaş Sonrası Program"dan alıntı. Ayrıca krş. Klausen 1998: 132.

Lodin 2011: 29-30, 32; Du Rietz, Henrekson ve Waldenstrom 2012: 33 şek. 6; Du Rietz, Johansson ve Stenkula 2013: 17. Savaş zamanındaki %40'lık kurumlar vergisi 1947'de kalıcı hale getirildi: Du Rietz, Johansson ve Stenkula 2014: 6.

yordu. Kitlesel seferberlik savaşı, bu ideallerin gerçeğe dönüştürülmesine yardımcı olan bir katalizör görevi gördü. İsveç örneği, görece sınırlı bir savaş seferberliği etkisinin bile mali altyapının yanı sıra ilerici siyasa tercihlerinin günü kurtarması için gereken siyasi irade ve seçim desteğini yaratmaya yetebileceğini göstermesi açısından epey öğreticidir.[47]

2. *"Dünya Tarihindeki Devrimci Uğraklar Yama Değil, Devrim Yapma Zamanıdır": Şiddetli Şoklardan Eşitleyici Reformlara*

Bu, dünya savaşlarına katılan ülkeler için misliyle geçerliydi. Ortak bir olaylar zinciri eşitsizliği azaltmaya ve daha sonra savaş zamanındaki düzlenmeyi sürdürmeye ya da çoğu durumda daha da güçlendirmeye hizmet etti: sermayenin yıkım, kamulaştırma ya da enflasyon nedeniyle kaybedilmesi; vergi siyasası ve kira, fiyat, ücret ve temettü denetimleri gibi siyasa müdahaleleri nedeniyle sermayenin getirisinin azalması ve savaş sonrası yüksek ve artan oranlı vergilendirmeye devam etme taahhüdü. Ülkelere özgü siyasi, askeri ve iktisadi koşullara bağlı olarak, düzlenme ani ya da daha kademeli olabilir, savaş yıllarında yoğunlaşabilir ya da savaş sonrası krizlere ertelenebilir ya da daha uzun dönemlere yayılabilir. Yine de sonuç, ülkelerin kaybedip kazanmasına, savaş sırasında ya da sonrasında işgale uğramasına, demokrasi olup olmamasına ya da otokratik rejimler tarafından yönetilip yönetilmemesine

"Bu gelişme, kabul edilebilir vergi yükünün krizlerde arttığı ve daha yüksek vergi seviyesinin kabulünün krizlerden sonra da devam ettiği ve vergi oranlarıyla kamu harcamalarının kademeli olarak artan bir işlevine yol açtığı fikrini destekler " (Stenkula, Johansson ve Du Rietz 2014: 180). Buna karşın, Henrekson ve Waldenstrom 2014, özellikle 14-16, savaş etkisini inkar etmeye ve siyasa değişikliklerini ideolojiye atıfta bulunarak açıklamaya çalışmaktadır -ancak bu, Sosyalist Demokratların iddialı siyasalarını neden uygulayabildiklerini açıklamaz. Roine ve Waldenstrom 2008: 380-382 savaş sonrası üst gelir paylarındaki düşüşte vergilendirmenin güçlü bir etkisi olduğunu öne sürer.

bakılmaksızın hep aynıydı. Kitlesel şiddet uygulamak amacıyla kitlesel seferberliklerin sağlanması, gelir ve servet dağılımında ulusaşırı bir dönüşümün itici gücüydü.

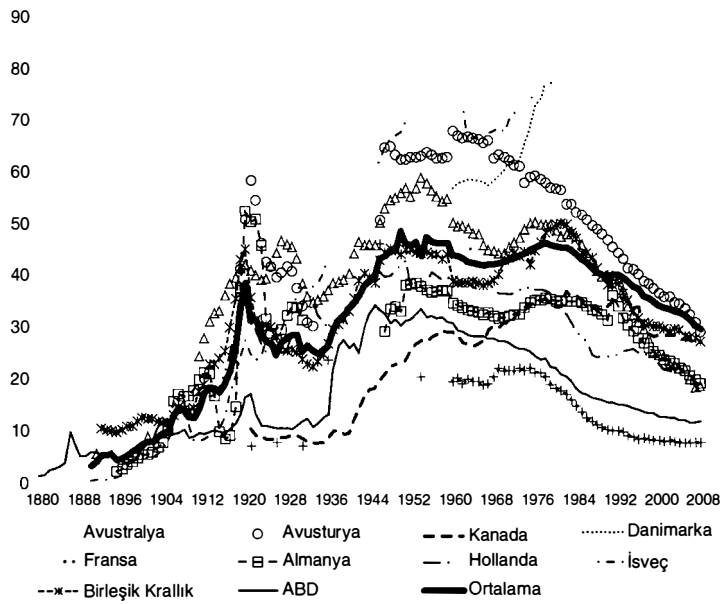
Eşitsizliğin 1945'ten sonra neden hızla düzelmediği sorusuna basitliği içinde zarif bir yanıt verdiği için Piketty'ye teşekkür edebiliriz. Sermaye birikimi zaman alan bir süreçtir ve Batı'nın büyük bölümünde genel olarak barışçıl geçen 19. yüzyıl bunun için elverişli koşullar sunmuştur. Dünya savaşları döneminde sermaye büyük ölçüde tahrip edildikten sonra, gelir ve mülkler üzerindeki artan oranlı vergiler gibi savaş zamanı önlemleri yürürlükte kaldığı sürece yeniden biriktirilmesinin çok daha zor olduğu kanıtlandı. Bu önlemler, büyük ölçüde şişirilmiş savaş devleti, savaş sonrası sosyal devlete dönüşürken, insanların ve sınai kaynakların kitlesel seferberliği için yaratılmış mali araçları refahın sağlanması için kullanırken yerinde tutuldu.[48]

Piketty 2014: 368-375. Özellikle emlak vergilerinin servetin aktarımı üzerinde büyük bir etkisi oldu. Fransa'da, milli gelirin bir payı olarak miras akışları savaş döneminde %20-25'ten %5'in altına düştü (380 şekil 11.1). Dell 2005, Fransa (şiddetli savaş şoklarının ve savaş sonrası vergi artan oranlılığının servet yoğunlaşmasını keskin bir şekilde azalttığı ve toparlanmayı engellediği), Almanya (aynı zamanda şoklar yaşayan ancak daha az artan oranlılığı tercih eden ve dolayısıyla servetin bir miktar yeniden yoğunlaşmasına tanık olan) ve İsviçre (büyük şoklardan kurtulan ve çok az artan oranlılık uygulayan ve servet eşitsizliğinin yüksek kaldığı) deneyimlerini karşılaştırır; ayrıca bakınız Piketty 2014: 419-421. Üst gelir payları açısından, eski savaşan ülkeler arasında savaş sonrası dengelenmenin tek istisnası Finlandiya'dır: 1938 ve 1947 yılları arasında sürekli ve kayda değer bir dengelenmenin ardından, ülke 1950'ler ve 1960'larda gelir Gini katsayısında güçlü bir artışla birlikte üst gelir paylarında önemli bir toparlanma deneyimledi. En yüksek %1'lik gelir payı ancak 1970'lerde 1940'ların sonundakinden daha düşük seviyelere gerilerken, Gini katsayısı hiçbir zaman bu düşük seviyeye geri dönmedi (WWID; Jantti vd. 2010: 412-413 tablo 8A.1). İkinci Dünya Savaşı sırasında vergilendirme büyük ölçüde arttı ama eşikler yükseldikçe genel nüfus için gevşedi ve vergilendirilen nüfus oranı daha sonra azaldı: Jantti vd. 2010: 384 şek. 8.3(b); ve ayrıca 1950'lerde ve 1960'ların başında brüt vergi oranındaki düşüş için Viren 2000: 8 şek. 6'ya bakınız. Bunun en yüksek gelirleri nasıl destekleyeceği belirsizdir. Mali araçlar: Piketty 2014: 474-479. Devletin GSYH'deki payına ilişkin 475 Şekil 13.1'e bakınız: Fransa, Birleşik Krallık ve ABD'de vergilerin milli gelirdeki payı 1910 ila 1950 yılları arasında üç katına çıktı, ardından durgunluktan (ABD'de) yarı yarıya büyümeye (Fransa'da) kadar değişen farklı eğilimler izledi. Bu durum,

Savaş seferberliği aynı zamanda işçilerin sendikalaşmasının teşvik edilmesinde de etkili oldu. Bu önemlidir çünkü toplu pazarlığı sürdüren ve işçilerin haklarını koruyan yüksek sendika üyeliği oranları genellikle düzleyici bir güç olarak kabul edilir ve gerçekten de uzun vadede gelir eşitsizliğiyle arasında negatif bir bağlılaşım vardır. Yine de sendikaların genişlemesi büyük ölçüde kitlesel seferberlik savaşının bir işlevi olduğu için, bu savaşın gelir sıkışmasının bağımsız bir faili olarak görülmesi şart değildir. Savaş seferberliği etkisinin önemi, sendika üyeliğinin Birinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında neredeyse dört katına çıktığı, ardından yaklaşık 15 yıl boyunca düşüşe geçtiği ve ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında önceki zirvesine geri döndüğü Birleşik Krallık örneğinde açıkça görülmektedir. ABD'de Birinci Dünya Savaşı sırasında kısa bir süre yükselip sonra düşen sendikalaşma oranları, iki şoka yanıt olarak yükseldi. Bunlardan ilki, Yeni Düzen'de işçilerin sendikalarda örgütlenme ve toplu pazarlık yapma haklarını garanti altına alan Temmuz 1935 tarihli Ulusal Çalışma İlişkileri Yasası'nı harekete geçiren Büyük Buhran'dı. İlk dalgalanma birkaç yıl sonra durduğunda savaş, sendika üyeliğinin 1945'te gelmiş geçmiş en yüksek düzeyine ulaşmasına ve ardından oldukça istikrarlı bir düşüşe neden olan başka bir kuvvetli itici güç sağladı. Bu modelin temel unsurları diğer gelişmiş ülkeler arasında da taklit edildi: Birinci Dünya Savaşı öncesinde çok düşük olan sendikalaşma oranları, savaşın ilerleyen aşamalarında ve hemen sonrasında büyük artışlar, kısmi bir düşüş ve güçlü bir toparlanma ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yeni zirveler. Bazı ülkelerde üye-

devletlerin bütçelerinin büyük bir kısmının sağlık ve eğitim ile ikame gelirler ve transferlere ayrıldığı yeni bir denge kurdu (477). Roine ve Waldenstrom 2015: 555-556, 567 aynı şekilde yüksek marjinal vergi oranlarını savaş sonrası düşük eşitsizliğin önemli bir belirleyicisi olarak görürler. Piketty'nin 2011'de "1914'ten bu yana eşitsizliğin düşük olduğunu" söylemesi çok da abartılı değildir: "1914-1945 siyasi ve askeri şokları, özel servet üzerinde savaşların kendisinden çok daha büyük bir etkiye sahip olan eşi benzeri görülmemiş bir sermaye karşıtı siyasa dalgası yarattı" demek çok da abartılı değildir.

lik kısa süre içinde düşmeye başladığı ama sadece daha yakın zamanda düşen bazılarında daha uzun süre sabit kaldığından, kayda değer çeşitlemeler savaş sonrası dönemle sınırlıdır. Bu araştırmada sadece çok az sayıda ülke, özellikle Danimarka ve İsveç, İkinci Dünya Savaşı düzeylerinin ötesinde önemli ve sürekli bir büyüme deneyimledi. Şekil 5.13'teki OECD ortalaması genel eğilimi güzel bir şekilde açıklamaktadır.[49]

Şekil 5.13 On OECD ülkesinde sendika yoğunluğu, 1880-2008

Sendika üyeliği dünya savaşları sırasında büyük ölçüde arttıktan sonra aşamalı mali önlemler ve diğer devlet düzenlemeleriyle birlikte eşitsizliğin iyileşmesi üzerinde bir fren görevi gördü. On İkinci Bölümde göreceğimiz üzere, sendikalaşmanın

Scheve ve Stasavage 2009: 218, 235; ama nedensellik konusunda bkz. 218-219, 235. Ayrıca bkz. Salverda ve Checchi 2015: 1618-1619. BK: Lindsay 2003. Şekil 5.13 http://www.waelde.com/UnionDensity (1960 civarındaki hafif süreksizlikler veri kümeleri arasındaki kaymanın bir işlevidir). Ayrıntılı istatistikler için bkz. özellikle Visser 1989.

aksine demokrasi ile eşitsizlik arasında tutarlı bir bağlılaşım yoktur. Yine de dünya savaşlarının genel oy hakkının genişlemesiyle yakından ilişkilendirildiğini belirtmek gerekir. Max Weber altta yatan dinamikleri zaten saptamıştı:

> Demokratikleşmenin temeli her yerde tamamen askeri niteliktedir. . Askeri disiplin demokrasinin zaferi anlamına geldi çünkü toplum, aristokrat olmayan kitlelerin işbirliğini güvence altına almak istedi ve buna mecbur bırakıldı ve bu nedenle silahları ve silahlarla birlikte siyasi gücü onların eline verdi.[50]

O zamandan beri modern bilim, kitlesel savaş ile siyasi hakların genişletilmesi arasında tekrar tekrar bağlantılar kurdu. Kitlesel ordular kurmak toplumsal rıza gerektirdiği için genel oy hakkının genişletilmesi pekâlâ yoğun askeri seferberliğin mantıksal bir sonucu olarak görülebilir. Bir sonraki bölümde tartışacağım üzere, bu ilke Eski Yunanlara kadar uzanır. Daha yakın geçmişte ise devrimci Fransa'da 25 yaş ve üzeri tüm Fransız erkekleri milletvekili seçme hakkına sahipti. İsviçre'de bir yıl önce kantonlar arasında çıkan iç savaşın ardından 1848'de, ABD'de İç Savaş'ın ardından 1868'de (ve siyahlar için 1870'te), Almanya'da Fransa'yla yapılan savaşın ardından 1871'de ve Finlandiya'da Rus-Japon Savaşı'nın vesile olduğu reformların ardından 1906'da erkekler için genel oy hakkı tanındı. 19. yüzyıldaki ve 20. yüzyılın başlarındaki daha sınırlı oy hakkı genişletmeleri, huzursuzluk ve olası devrim endişelerine verilen yanıtlar olarak yorumlandılar. Buna karşılık, savaş ya da şiddet tehdidiyle ilgili olmayan erken örnekler nadirdir. Genel olarak, 1815'ten sonra Avrupa'daki barışçıl ortam siyasi reformu geciktirdi. Bu durum, dünya savaşlarının eşi benzeri görülmemiş büyüklükteki seferberlikleriyle birlikte dramatik bir şekilde değişti. Tüm erkekler için oy hakkı 1917'de

[50] Weber 1950: 325-326. Andreski 1968: 20-74, özellikle 73, tabakalaşma seviyelerinin belirli bir nüfustaki askeri katılım derecesi ile ters orantılı olduğunu savunur.

Hollanda'da ve 1918'de Belçika, İrlanda, İtalya ve Birleşik Krallık'ta yürürlüğe girdi. Genel oy hakkı Danimarka'da 1915'te; Avusturya, Estonya, Macaristan, Letonya, Polonya ve (teknik olarak) Rusya'da 1918'de; Almanya, Lüksemburg, Hollanda ve İsveç'te 1919'da; Kanada'nın İngilizce konuşulan bölgelerinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Çekoslovakya'da 1920'de; İrlanda ve Litvanya'da 1921'de yasalaştı. Birleşik Krallık'ta 30 yaş ve üzeri kadınlar da 1918'de oy kullanma hakkına sahip oldular ve bu yaş sınırlaması 10 yıl sonra kaldırıldı. İkinci Dünya Savaşı, 1940'ta Kebek'te, 1944'te Fransa'da, 1945'te İtalya'da, 1946'da Japonya'da, 1947'de Çin Cumhuriyeti'nde (kısa süre sonra Tayvan'la sınırlandırıldı) ve Malta'da ve 1948'de Belçika ve Güney Kore'de genel oy hakkının tanınmasıyla bir sonraki büyük atılımla sonuçlandı. Kitlesel savaş ve kitlesel oy hakkı arasındaki bağlantı bu zamandizininde örtük olarak değil açıkça kuruldu. Sadece iki örnek vermek gerekirse, Woodrow Wilson kadınların oy hakkını "bir savaş önlemi olarak" pazarlamaya çalıştı:

> İçinde bulunduğumuz insanlık savaşının başarılı bir şekilde sürdürülmesi için elzemdir. . . . Bu savaşta kadınlarla ortaklık kurduk. Onları ayrıcalık ve hak ortaklığına değil de sadece fedakârlık, acı ve bedel ortaklığına mı kabul edeceğiz?

1944'te ABD'de sadece beyazların katılabildiği önseçimlerin yargı tarafından yasaklanmasının, kamuoyunda "savaş zamanının ortak fedakârlıklarını" paylaşan azınlıkların dışlanmasına karşı bir eğilimden kaynaklandığı söylenebilir.[51]

Bağlantı: Ticchi ve Vindigni 2008: 4 referanslar sunar. Fransa'da 1793'teki Levee en Masse ile aynı zamana denk gelen genel oy hakkına sahip yeni bir anayasa oluşturma planı için bkz. 23 ve n. 46. Yanıtlar: örneğin, Acemoğlu ve Robinson 2000: 1182-1186; Aidt ve Jensen 2011, özellikle 31. Diğer örnekler: I. Dünya Savaşı öncesinde Yeni Zelanda, Avustralya ve Norveç'te genel oy hakkı kabul edilmiştir: Ticchi ve Vindigni 2008: 23-24. Ticchi ve Vindigni 2008: 29 n. 27, 30 n. 38'deki alıntılar. Dünya savaşları ve demokratikleşme dalgaları için bkz. örneğin Markoff 1996b: 73-79; Alesina ve Glaeser 2004: 220. Mansfield ve Snyder 2010'un savaşın demokratikleşme üzerinde dağınık etkilerden daha fazla

1928'de İrlanda ve Birleşik Krallık'ta yaş sınırlamalarının kaldırılmasını bir kenara bırakırsak, bu örüntü Türkiye (1930), Portekiz (1931'den 1936'ya kadar aşamalı olarak) ve İspanya'da (1931) genel oy hakkının getirildiği iki savaş arası dönemde genel oy hakkı reformunun azalmasıyla da uyumludur. Büyük savaşlardan uzak olan ve kitlesel seferberlik karşılığında taviz ya da ödül verme gereksinimi duymayan ülkelerde demokratikleşmenin genellikle yavaş ilerlediği de belirtildi. Topyekûn savaşa maruz kalmak, resmî demokratikleşme için benzersiz derecede önemli bir itici güç yarattı.[52]

Modern kitlesel seferberlik savaşının şiddetli büyük şokları, eşitsizliği çok çeşitli yollardan baskıladı. Savaş sonrası tutumlar işte bu benzersiz şokların deneyimiyle şekillendi. Zorunlu askerlik ve karne uygulaması, değişim için her yerde hazır ve nazır, güçlü uyarıcılar olarak ortaya çıktı ve savaştan etkilenen ülkelerin çoğunda sivillerin tahliyesi ve bombalanması ve diğer askeri faaliyetlere maruz kalması, özellikle 1940'ların ilk yarısında savaşın toplumsal etkilerini daha da güçlendirdi. Ulusal nüfuslar arasında geniş çapta yayılan bu altüst oluşlar, sınıf ayrımlarını aşındırdı ve savaş öncesi dönemi karakterize eden maddi kaynakların son derece çarpık dağılımıyla temelden çelişen adalet, katılım, kapsayıcılık ve evrensel sosyal hakların tanınması beklentilerini artırdı. Savaş zamanı devlet planlaması ortaklaşacı düşünceye ivme kazandırdı. Geniş bir akademik çevre, dünya savaşları deneyiminin modern refah devletinin yaratılmasında hayati bir katalizör rolü oynadığı konusunda hemfikirdir.[53] İkinci

bir etkisi olmadığı bulgusu, kitlesel seferberlik savaşlarıyla diğer çatışma türleri arasında ayrım yapmamalarından kaynaklanır.

Ticchi ve Vindigni 2008: 30, özellikle Latin Amerika ile ilgili referanslarla birlikte. Bu bağlantı, savaşla ilgili toplumsal dayanışma, eşitlik idealleri ve siyasi uzlaşı inşasından, tam istihdam ve sendikalaşma nedeniyle işçi sınıfının atılganlığına, devlet harcamaları ve imkanlarındaki büyük artışa ve savaş sonrası reform vaatlerinin moral artırıcı işlevine kadar çeşitli etmenlere bağlandı. Titmuss 1958 klasik bir ifadedir (Titmuss'un pozisyonu hakkındaki tartışmaların kısa bir incelemesi için bkz. Laybourn 1995: 209-210). Yakın zamanda yapılan çalışmalar

Dünya Savaşı'nın dehşet verici doğası, toplumsal siyasanın gidişatını büyük ölçüde hızlandırdı çünkü savaş sonrası reform ve yeniden dağıtıcı refah hükümlerine duyulan gereksinim, en azından moralleri güçlendirmek için hayati bir araç olarak, siyasi yelpazenin her yerinde takdir edilmeye başlandı. İlericiliğin pek de savunucusu olmayan *Times* gazetesinin, Fransa'nın teslim olmasından ve Churchill'in "Britanya'nın Savaşı başlamak üzere" şeklindeki ünlü öngörüsünden birkaç gün sonra aşağıdaki başyazıyı yayınlaması pek de rastlantı sayılmaz:

> Demokrasiden söz ediyorsak, oy verme hakkını koruyan ama çalışma ve yaşama hakkını unutan bir demokrasiyi kastetmiyoruz. Özgürlükten söz ediyorsak, toplumsal örgütlenmeyi ve iktisadi planlamayı dışlayan katı bir bireycilikten söz etmiyoruz. Eşitlikten söz ediyorsak, toplumsal ve iktisadi ayrıcalıklarla geçersiz kılınan bir siyasi eşitlikten söz etmiyoruz. İktisadi yeniden yapılanmadan söz ediyor-

arasında Klausen 1998, İkinci Dünya Savaşı'nın farklı ülkelerde savaş sonrası refah devletinin yaratılmasındaki hayati önemini destekleyen en güçlü savı ortaya koyarken, Fraser 2009: 246-248 özellikle Birleşik Krallık için, Kasza 2002 ise Japonya için güçlü bir sav ortaya koyar: Japonya için 422-428; Kasza 2002: sağlıklı askerlere ve işçilere olan talebi, eve ekmek getiren erkeklerin yokluğunun etkileri i, seçkinler için bile toplumsal adalet ve fedakârlık eşitliği çağrılarını ve hızlı değişime neden olan savaş kaynaklı aciliyeti vurgulayarak kitlesel savaş ve refah arasındaki ilişkiyi özlü bir şekilde kuramsallaştırır (429-431). Ayrıca bkz. Briggs 1961; Wilensky 1975: 71-74; Janowitz 1976: 36-40; Marwick 1988: 123; Hamilton 1989: 85-87; Lowe 1990; Porter 1994: 179-192, 288-289; Goodin ve Dryzek 1995; Laybourn 1995: 209-226; Sullivan 1996: 48-49; Dutton 2002: 208-219; Kasza 2002: 428-433; Cowen 2008: 45-59; Estevez-Abe 2008: 103-111; Fraser 2009: 209-218, 245-286; Jabbari 2012: 108-109; Michelmore 2012: 17-19; Wimmer 2014: 188-189; ve daha genel olarak Addison 1994'e bakınız. Bu etki sömürgelere bile yayılabilir: Kenya için Lewis 2000'e bakınız. Devletin genişlemesinin rolü için Berkowitz ve McQuaid 1988: 147-164, özellikle 147; Cronin 1991; ve bkz. Fussell 1989; İkinci Dünya Savaşı'nın kültürel etkisi üzerine Sparrow 2011; aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı seferberliğinin o dönemde yetişen kuşakta daha fazla sivil katılım yarattığını gözlemleyen Kage 2010. Bauer vd. 2016, özellikle 42-43 tablo 2 ve şekil 1, savaş şiddetine maruz kalmanın toplumsal davranışı ve toplumsal katılımı artırma eğiliminde olduğunu ortaya koyan anket çalışmaları. Ritter 2010: 147-162, çeşitli ülkelerdeki savaş sonrası refah reformlarının genel bir incelemesini sunar.

sak, adil bir bölüşümden ziyade (bu iş de gerekli olsa da) azami düzeyde bir yeniden yapılanma düşünüyoruz.[54]

Yüksek oranda artan oranlı vergilendirme, sendikalaşma ve demokratikleşme bu amaca ulaşmak için başvurulan en önemli araçlar arasındaydı. İsveçli iktisatçılar Jesper Roine ve Daniel Waldenstrom'un son yüzyılda en yüksek gelir paylarının gelişimine ilişkin yetkin araştırmalarında yaptıkları gibi, makro şokların düşüşün çoğunu açıkladığını ama siyasadaki bir kaymanın ve muhtemelen sermaye ve emeğin[55] getirileri arasındaki dengede ekonominin her alanında bir kaymanın da rolü olduğunu söylemek, modern düzlenme için modern kitlesel seferberlik savaşının benzersiz önemini azaltır. Siyasa ve iktisadi değişimdeki kaymaların kendileri dünya savaşlarının bir sonucu olduğu ölçüde, bunlar ayrı etmenler olarak ele alınmamalıdır. Maddi eşitsizliklerin azaltılmasıyla sonuçlanan siyasalar büyük ölçüde savaşın zorunluluklarının birer ürünüydü. Bu sonucun kasıtlı ya da kazara olması önemli değildir; sadece her yerde hazır ve nazırdır. Sir William Beveridge'in savaş zamanında yaptığı cesur çağrıya göre, "geleceğe yönelik öneriler, geçmişte edinilen deneyimlerden sonuna kadar yararlanmalı ama bu deneyimlerin edinilmesinde ortaya konan kısmi çıkarlar göz önünde bulundurularak kısıtlanmamalıdır. Savaşın her türlü dönüm noktasını ortadan kaldırdığı şu an, deneyimin açık bir alanda kullanılması için bir fırsattır." Dünya tarihindeki devrimci bir uğrak, yama değil devrim yapma zamanıdır sözü ne Britanya'da ne de başka bir yerde kulak ardı edilmedi.[56]

İktisadi değişim şüphesiz karmaşık yollardan belirlenmiş olsa da büyük bir kısmı aynı şekilde küresel kitlesel seferberlik savaşının etkilerine derin bir biçimde kök salmıştı. Peter Lindert ve Jeffrey Williamson'ın "1910'dan sonraki Büyük Düzlenme'de meydana gelen temel faktör piyasası değişik-

[54] *The Times*, 1 Temmuz 1940, alıntılayan Fraser 2009: 358.
[55] Roine ve Waldenstrom 2015: 555.
[56] Beveridge 1942: 6.

liklerine başvurmasını düşünün: Sadece bu askeri ve siyasi şoklar değil, aynı zamanda işgücü arzı büyümesindeki büyük yavaşlama, eğitimdeki hızlı ilerleme, vasıfsızlara karşı teknolojik önyargıdaki yavaşlama, ABD kıyılarından emek yoğun ithalatı saptıran ve ABD beceri ve sermaye yoğun ihracatını baskılayan çok daha ticaret karşıtı bir dünya ekonomisi ve geri çekilen bir finans sektörü."

Bu gelişmelerin son beşinden üçü, 20. yüzyılın ilk yarısındaki askeri ve siyasi şoklarla yakından ilişkiliydi: göçün ciddi şekilde azalması, küresel iktisadi bütünleşmedeki duraklama ve finans sektöründeki göreli gelirlerin düşmesi, anlamlı bir şekilde ayrı etmenler olmaktan ziyade bu şokların sonuçları ve tezahürleri olarak daha iyi anlaşılır. Geriye kalan iki unsurdan, eğitim arzında süregelen iyileşmelerin eşitsizlik üzerinde kademeli bir şekilde etkili olması beklenebilirken, erişilebilir kanıtların çoğu, iki dünya savaşı sırasında beceri ve yükseköğrenimin getirilerinde kısa ve süreksiz düşüşleri işaret eder.

Son bileşen olan ABD ekonomisinin vasıfsız emek yoğun sektörlerindeki verimlilik artışı, en yüksek gelir paylarıyla gelir ve ücret dağılımından göreli finans sektörü ücretleri ve eğitim getirilerine kadar çeşitli eşitsizlik endekslerinde gözlemlenen hızlı ve önemli azalma dönemlerini üretmeye muktedir değildi. Dahası "Büyük Azalma" sanayileşmiş dünyanın her yerinde ve hatta zaman zaman ötesinde ortaya çıkan bir süreçti. Etkilenen ülkelerin bazıları göçmenlerin kaynağı, bazıları ise göç alan ülkelerdi; finans sektörü bu ekonomilerin bazılarında diğerlerine göre çok daha büyük bir rol oynadı ve yurttaşlarının eğitime erişim dereceleri farklıydı. Hepsinde ortak olan tek unsur, şiddet şokları ve bunların sermaye varlıkları, mali, iktisadi ve refah siyasaları ve küresel değişim üzerindeki etkilerinin ortak deneyimiydi. Bu bakış açısından, savaş ve devrimin şiddeti, birçokları arasında sadece eşitleyici

bir etki değil, siyasi, toplumsal ve iktisadi sonuçları belirleyen tekil ve ezici bir güçtü.[57]

İdeoloji de özerk bir fail olarak hareket etmedi: İlerici siyasi örgütlerin yeniden dağıtımcı gündemi, savaş zamanı ve savaş sonrası siyasa yapımının yararlanabileceği entelektüel ve ideolojik bir altyapı sağlarken, hükümetlerin çok daha iddialı toplumsal siyasaları hem finanse etme hem de uygulama istekliliği ve becerisi, yanıt vermek için mücadele ettikleri küresel şiddet patlamalarına çok şey borçluydu.[58] Kitlesel düzlenme, yaşanan kitlesel şiddetin yanı sıra gelecekte daha büyük çaplı bir şiddetin yaşanabileceği korkusundan da doğdu. Refah devletinin savaş sonrasında Demir Perde'nin her iki tarafında da genişlemesi, Batı ile Sovyet Bloku arasındaki rekabetten etkilenmiş olabilir. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse,

[57] Lindert ve Williamson 2015: 218 (alıntı), 206 ile birlikte bu altı etmenin başka bir listesi için. Milanović 2016: 56 Tablo 2.1 benzer bir şekilde savaşlar, devletin çöküşü ve salgın hastalıklar gibi "kötü huylu" eşitleyici güçleri, siyaset yoluyla toplumsal baskılar (sosyalizm ve sendikalarla örneklenen), eğitim, yaşlanma ve düşük vasıflılar lehine teknolojik değişim olarak tanımlanan "iyi huylu" etmenlerden ayırarak tartışır. Therborn 2013: 155-156 1945'ten yaklaşık 1980'e kadar "geniş kapsamlı barışçıl toplumsal reformu" önceki şiddetli şoklardan ayırmaya çalışır. Göçün kısıtlanması için bakınız Turchin 2016a: 61-64. Lindert ve Williamson 2015: 201 Şekil 8-3'te gösterildiği gibi, ABD finans sektöründeki göreli maaşlar 1930'larda bir miktar arttıktan sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında tam olarak düştü. ABD beceri primlerindeki süreksiz değişiklikler için bkz. burada, bölüm 13, s. 508-9; sendikalaşma oranları için bkz. burada, s. 236-9; nüfus yaşlanmasının potansiyel olarak eşitsizleştirici sonuçları için bkz. burada, bölüm 16, s. 572-3.

[58] Burada atıfta bulunulan yazına bakınız, n. 53. Özellikle ekonomi siyasası savaşın etkilerine karşı duyarlıydı: sadece bir örnek vermek gerekirse, Soltow ve van Zanden 1998: 195, 1918 ve 1945 yıllarının Hollanda'da ekonominin nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair kamuoyu tartışmalarının odak noktaları olduğunu belirtir. Durevall ve Henrckson 2011, uzun vadede devletin GSYH içindeki payının büyümesinin, savaşla ilgili sıçramaların çark etkisinden ziyade esas olarak iktisadi büyümenin bir işlevi olduğunu iddia etmekte haklı olsalar bile, iktisadi büyüme tek başına, sürekli dengelemeye elverişli olan savaş kaynaklı artan oranlı vergilendirme ve düzenlemenin ortaya çıkışını açıklayamaz. Refah devletinin yükselişini uzun vadede ve iktisadi kalkınmayla bağlantılı olarak izleyen Lindert 2004, Batılı refah sistemlerinin genişlemesi 1970'lere kadar sürmüş olsa da, savaş ve korkunun sosyal demokrasiyi güçlendirdiği 1930'lar ve 1940'ları "önemli bir dönüm noktası" olarak adlandırır (176).

1960'tan 2010'a kadar 18 Batı ülkesinde gelir eşitsizliğinin gelişimi Soğuk Savaş tarafından kısıtlandı: En yüksek marjinal vergi oranları, sendika yoğunluğu ve küreselleşme gibi diğer etmenlerin denetimi, Sovyetler Birliği'nin göreli askeri gücü, ulusal en yüksek gelir paylarıyla negatif ve kayda değer bir biçimde ilişkiliydi. Görünüşe göre Sovyet tehdidi eşitsizliği disipline eden ve toplumu uyumu teşvik eden bir araç olarak işlev görmüştü. Bu kısıtlama, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra derhal ortadan kalktı. Son savaşın bitiminden neredeyse yarım yüzyıl sonra, dünya savaşı nihayet gerçekçi bir olasılık olmaktan çıkmıştı.[59]

Obinger ve Schmitt 2011 (refah devleti); Albuquerque Sant'Anna 2015 (Soğuk Savaş). Sovyet askeri gücünün en yüksek gelir paylarını etkileyebileceği yakın etmenlerin (marjinal vergi oranları dışında) niteliği araştırılması gereken bir konudur. Savaşın geleceği için bkz. burada, bölüm 16, s. 585-90.

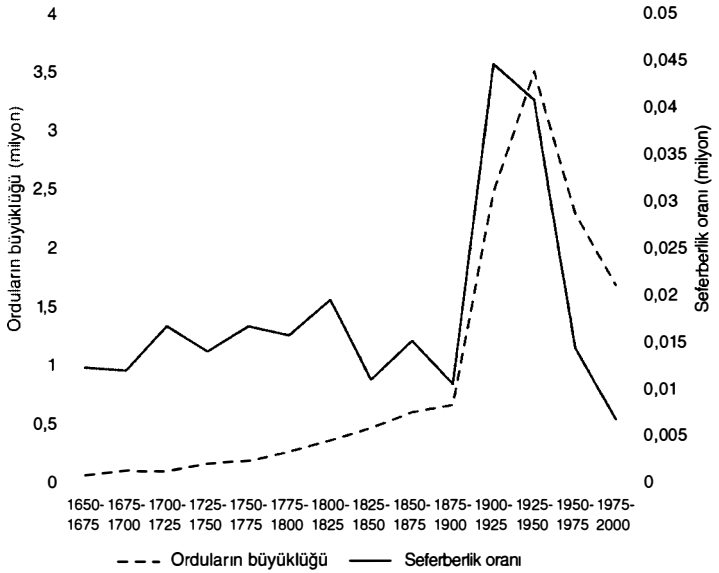
6
Sanayi Öncesi Savaşlar ve İç Savaş

1. "Artık Hiçbir Şey Savaş Açmanın Coşkusunu Engelleyemez": Batı'da Kitlesel Seferberlik Savaşının (Yeniden) Ortaya Çıkışı

Kenneth Scheve ve David Stasavage, vergilendirme ve savaş üzerine yaptıkları son çalışmalarında, modern kitlesel seferberlik savaşının geçmişten ne kadar büyük bir kopuşu temsil ettiğini ortaya koyar. Otuz Yıl Savaşları'nın sona ermesinden bu yana 13 büyük güçten oluşan bir grup için askeri seferberlik oranları, nüfus zaman içinde arttıkça askeri gücün de arttığını, seferberlik oranlarınınsa toplam nüfusun ortalama %1'i ya da %1,5'i dolaylarında oldukça sabit kaldığını göstermektedir. İki dünya savaşı, 1900'den 1950'ye kadar geçen yarım yüzyılda ortalama oranı geçici olarak %4-4,5'e, yani önceki 250 yılın ortalama düzeyinin üç katından fazlasına çıkardı (Şekil 6.1). Bu durum, modern kitlesel seferberlik savaşlarının hem güçlü hem de nadir rastlanan bir düzleyici güç olarak hizmet ettiği mefhumuyla da uyumludur: Üçüncü Bölümde gösterdiğim gibi, bu savaşların yokluğunda, maddi eşitsizlik, birkaç belirgin istisna dışında, önceki yüzyıllar boyunca ya arttı ya da yüksek düzeylerde sabit kaldı.[1]

1914'ten önceki kuşaklar, toplam nüfusun önemli bir kısmının (örneğin Scheve ve Stasavage'ın sınıflandırmasında olduğu gibi en az %2'sinin) orduda görev aldığı kitlesel seferberlik savaşlarına nadiren tanıklık etti. Çok kısa ömürlü dalgalan-

Şekil. 6.1 alıntılandığı yer Scheve ve Stasavage 2016: 177, şekil. 7.1.

Şekil 6.1 Büyük güç devletlerinde savaş yıllarında askeri büyüklük ve seferberlik oranları, 1650-2000

maların özel kaynakların dağılımı üzerinde büyük bir etkisi olması beklenemeyeceğinden, savaşların süresi de aynı şekilde önemlidir. 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı kesinlikle yüksek seferberlik düzeylerine ulaştı ama 10 aydan az sürdü ve sadece 1,5 ay sonra fiilen karara bağlandı. Bir önceki onyılda, Amerikan İç Savaşı ise potansiyel bir düzleyici güç olarak daha umut vadeden bir adaydı. Bu savaş geleneksel olarak bir iç savaş olarak tanımlansa da büyük ölçekli devletlerarası savaşın birçok özelliğine sahipti ve her iki tarafta da büyük boyutlarda insan gücünün seferber edilmesine yol açtı. Birlik 1861 ila 1865 yılları arasında 2 milyondan biraz fazla, yani nüfusunun yaklaşık onda biri kadar askeri seferber ederken, Konfederasyon 5,6 milyonluk köle olmayan nüfustan 1 milyon kadar asker topladı; belki nüfusun yedide biri, hatta altıda biri ve genel güney nüfusunun yaklaşık dokuzda biri kadar, yani daha az anlamlı bir oran. Yaş yapısındaki farklılıkları bir kenara bırakırsak, bu seferberlik oranları daha sonraki dünya savaşı standartlarına

göre bile etkileyiciydi. Konfederasyon'un çabası, eşit süreli bir savaş olan Birinci Dünya Savaşı'nda beşte bir olan çok yüksek Fransız ve Alman oranlarının çok gerisinde kalmadı ve Birlik oranı, İkinci Dünya Savaşı'nda sekizde bir olan ABD oranından çok daha düşük değildi ve sadece %4'e ulaştığı Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha yüksekti. Dolayısıyla İç Savaş açıkça bir kitlesel seferberlik savaşı olarak nitelendirilebilir.[2]

İlkece bu çatışmanın temel özellikleri –yaygın zorunlu askerlik, birden çok yıllık süre, büyük maliyetler ve büyük kayıplar– düzlenmeyle sonuçlanan siyasa önlemlerine elverişli olabilirdi. Ama bu gerçekleşmedi. İç Savaş'ın mali rejimleri ABD topraklarındaki daha önceki savaşlardan daha kapsamlı bir şekilde değiştirdiği doğrudur. Birlik 1862 yılında bir gelir vergisi oluşturdu. Konfederasyon da ertesi yıl onları izledi. Bununla birlikte, Birlik gelir vergisi, vergilendirilebilir gelirlerin çoğu için %3 ve en yüksek gelirliler için %5'lik bir oranla, başlangıçta hem çok düşük hem de çok hafif artan oranlı bir vergiydi. 1864 yılında Kongre, askere alma isyanlarına ve adalete ilişkin olgunlaşmamış tartışmalara yanıt olarak yapılan bir yükseltmeyle %10'a kadar biraz daha yüksek oranlara sahip vergi dilimleri oluşturdu. Buna rağmen vergi fazla gelir getirmede başarısız oldu. Başlangıçta savaş borcuna hizmet etmek için tutulan verginin 1872'de zaman aşımına uğramasına izin verildi. Doğası gereği azalan oranlı olan tüketim vergileri ana gelir kaynağı olmaya devam etti ve kayda değer gelir getiren tek doğrudan vergi, özünde kamulaştırmanın resmileştirilmesi olan tarım ürünlerinden alınan ondalık vergi de etkili bir şekilde azalan oranlıydı. Bu arada, Konfederasyon savaşın sonunda %9.000'i aşan denetimsiz enflasyonu serbest bırakarak, büyük ölçüde para basmaya bel bağladı.[3]

Büyük orduların varlığı tek başına bu ölçütü karşılamak zorunda değildir: örneğin 1850'de Çin'de %2'lik eşiği aşmak için 9 milyona yakın insanın orduda görev yapması gerekirdi. Söyleyebileceğimiz tek şey, Taiping İsyanı sırasında bile bunun gerçekleşmemiş olduğudur: bkz. burada, bölüm 8, s. 331-34.
Bank, Stark, ve Thorndike 2008: 23-47 İç Savaş üzerine, özl. 31-34, 41-42.

Savaşın eşitsizlik üzerindeki nihai etkisi Kuzey ile Güney arasında büyük farklılıklar gösterdi. Birlik içinde, zenginler orduya tedarik sağlayarak ve savaş borcunu üstlenerek büyük kârlar elde ettiler. Bu itibarla milyonerlerin sayısı 1860'larda çarpıcı bir biçimde arttı. John P. Morgan, John D. Rockefeller ve Andrew Carnegie gibi ünlü kodamanlar iç savaş vurguncuları olarak işe başladılar. Belki de kaçınılmaz olarak, en tepedeki bu tür bir yoğunlaşma, 1860 ve 1870'te büyük ölçüde benzer servet eşitsizliği düzeylerini işaret eden nüfus sayımı örneklerine ilişkin çalışmalarda yansıtılmadı ve genel olarak mülkten elde edilen gelir sadece biraz daha yoğunlaştı. Buna karşın, genel gelir eşitsizlikleri bu 10 yıl boyunca büyük ölçüde arttı: New England'da gelir Gini katsayısı %6 puandan fazla arttı ve en yüksek %1'lik gelir payı önceki düzeyinin yarısı kadar daha yükseldi. Diğer bölgelerde de benzer ama genellikle daha mütevazı değişiklikler kaydedildi. İç Savaş'ın Kuzey'deki eşitsizliği artırdığından şüphe yoktur.[4]

Köleliğin kaldırılmasının plantasyon sahibi seçkinlerin servetinin büyük bir kısmını ortadan kaldırdığı mağlup Güney içinse bunun tam tersi geçerliydi. Köleler 1860 yılında Güney eyaletlerindeki tüm özel servetin %48,3 gibi şaşırtıcı bir kısmını oluşturuyordu ki bu oran tüm tarım arazilerinin ve ilgili binaların toplam değerinden çok daha fazlaydı. Köle sahipliği Güney'deki eşitsizliği ülkenin diğer bölgelerine kıyasla daha yüksek düzeylere çıkarmıştı: 1860'ta hane halkı gelirinin Gini katsayısı Güney Atlantik eyaletlerinde 0,61'e, Doğu Güney Merkez bölgesinde 0,55'e ve Batı Güney Merkez bölgesinde 0,57'ye

Turchin 2016a: 83 tablo 4.4, 139, 161. Nüfus sayımı verilerinin kanıtları için bkz. burada, n. 7 ve ayrıca Soltow 1975: 103. 1860 ila 1870 yılları arasında, mülk gelirinin tahmini Gini katsayısı 0,757'den 0,767'ye ve en yüksek %1'lik pay %25'ten %26,5'e yükseldi; bu değişimler muhtemel hata payları dâhilindedir: Lindert ve Williamson 2016: 122 Tablo 5-8. Gelir Gini New England'da 6,1 puan, Orta Atlantik eyaletlerinde 3,1 puan, Doğu Kuzey Merkez eyaletlerinde 6,7 puan ve Batı Kuzey Merkez eyaletlerinde 5,9 puan artarken, buna karşılık gelen en yüksek %1 gelir payları %7, %9,1, %7 ve %6,9'dan %10,4, %9,2, %9,1 ve %9,7'ye yükseldi: 116 tablo 5-7A, 154 tablo 6-4A.

ulaşmıştı. 1774'te Güney'de 0,46 olan katsayı, ülke genelinde 0,51'di. Güneyli hanelerin dörtte birinin köle sahibi olmasıyla köle sahipliği oldukça yaygın olsa da, tüm kölelerin yaklaşık dörtte biri hanelerin en zengin %0,5'inde yoğunlaşmıştı. Savaş zamanında yaşanan yer değiştirmeler ve bazı Güney eyaletlerinde meydana gelen yaygın fiziksel yıkımla birlikte tazminat ödenmeksizin yapılan toptan azat etmeler, bölgesel varlıkları büyük ölçüde azalttı ve bu kayıplar orantısız bir şekilde plantasyon sahipleri sınıfının üst kademeleri tarafından karşılandı.[5]

Konuyla ilgili en ayrıntılı kanıtlar, İç Savaş ve hemen sonrasındaki değişiklikleri izlememize olanak tanıyan 1860 ve 1870 nüfus sayımı verilerinden gelmektedir. Güney eyaletleri için bu veriler muazzam boyutta bir servet erimesini belgelemektedirler: Kişi başına ortalama servet bu 10 yıl içinde %62 oranında düştü. Bu kayıplar servet dilimleri ve varlık sınıfları arasında eşit olmayan bir şekilde dağıtıldı (Tablo 6.1).[6]

Tablo 6.1 Güneyli beyazlar için, 1860 yılına göre 1870 yılında mülkiyet (1860 = 100)

	Servet payları				
Mülk tipi	0-55	55-90	90-95	95-99	99-100
Reel	46,4	66,0	68,0	77,3	74,3
Kişisel	72,3	32,1	18,8	18,0	22,8
Toplam	61.9	48.2	38.4	40.8	46.0

En zengin %10'luk kesim, nüfusun geri kalanına göre kayıplara uğradı: Tüm kişisel mülklerdeki payları %73'ten %59,4'e

Servet olarak köleler: Wright 2006: 60 tablo 2.4, 59 tablo 2.3 (tarım arazileri ve binalar güneydeki özel servetin %36,7'sini oluşturur). Ayrıca bkz. Piketty 2014: 160-161 şekiller. 4.10-11 daha önceki on yıllar için. Gini'ler: Lindert ve Williamson 2016: 38 tablo 2-4, 116 tablo 5-7; ve ayrıca bkz. 1850 için 115 tablo 5-6. Köle sahipliği: Gray 1933: 530 ile Soltow 1975: 134 tablo 5.3.
Bu sonuçları benim için IPUMS-USA, https://usa.ipums.org/usa/ adresinden cömertçe hesaplayan Joshua Rosenbloom ve Brandon Dupont'a çok teşekkür borçluyum. Bu verilerin niteliği için bkz. Rosenbloom ve Stutes 2008: 147-148.

düşerken, gayrimenkullerdeki payları %68,4'ten %71,4'e yükselerek toplam servetteki paylarının %71'den %67,6'ya gerilemesine neden oldu. En üstteki %1'lik kesim hariç, kişisel mülkiyet kaybının derecesi servetle birlikte artarken, daha az varlıklı kesim gayrimenkul kaybından daha fazla etkilenmiştir. İlk gelişme, ilk aşamada köleliğin kaldırılmasından kaynaklandı. Bu durum Güney toplumun üst katmanlarının kişisel mülklerinin çoğunu yok ederken, köle sahibi olmayanların kaybedecek çok daha az şeyleri vardı. Bu süreç, daha az varlıklı kesimler arasında gayrimenkul varlıklarının daha güçlü bir şekilde değer kaybetmesi ya da azalmasıyla kısmen dengelenmemiş olsaydı Güney toplumu üzerinde çok daha büyük bir dengeleyici etkiye sahip olacaktı. Bu durum 1860 ve 1870 yıllarında Güneyli beyazlar için servet dağılımının Gini katsayıları tarafından da iyi bir şekilde ortaya konur. Gayrimenkuller için Gini katsayıları sadece küçük bir düşüş (0,72'den 0,7'ye) kaydetmiş olsa da kişisel mülkiyet eşitsizliği 0,82'den 0,68'e keskin bir düşüş gösterdi. Tüm varlıklar için Gini 0,79'dan 0,72'ye düştüğü için toplam servet eşitsizliği ortada bir yol izledi. Kısa zaman dilimi göz önünde bulundurulduğunda bu, genel eşitsizliğin önemli ölçüde azalması anlamına gelmektedir. Azat edilmiş kölelerin 1870 örneklemine dâhil edilmesi bile bu genel eğilimi çok az değiştirmektedir. Gelir dağılımındaki değişiklikler de bu dönüşümü yansıtmaktadır (Tablo 6.2). Güney nüfusun tamamında, mülk gelirinin Gini katsayısı 1860'ta 0,9 iken 1870'te 0,86'ya düştü. Genel olarak, güneyli "yüzde 1"in toplam gelirdeki payı üçte birden fazla azaldı ve bölgesel gelir Gini katsayıları 7 ila 9 puan arasında keskin bir düşüş gösterdi.[7]

IPUMS-ABD verilerinde tüm Güneyliler için genel servet Gini'leri 1860'ta 0,8 ve 1870'te 0,74 idi. Daha önceki çalışmalar bu on yıl boyunca daha ılımlı bir dengelenme hesaplamıştır. Soltow 1975: 103, 1860 yılında özgür Güneyliler için 0,845 ve 1870 yılında Güneyli beyazlar için 0,818 servet Ginisi tahmin etmektedir. Jaworski 2009: 3, 30 tablo 3, 31, hem 1860 hem de 1870'te incelenen tüm Birleşik Devletler'den 6.818 bireyden yola çıkarak, zirvedeki kayıplar nedeniyle Güney Atlantik bölgesinde servet Gini'sinin 0,81'den 0,75'e düştüğünü ve beyaz yakalı işçilerin hızlı servet birikimi nedeniyle Güney Orta bölgesinde 0,79'dan

Tablo 6.2 Güneyli hanehalkı gelirlerinin eşitsizliği

	Gini katsayısı		En yüksek %1'lik pay	
Bölge	1860	1870	1860	1870
Güney Atlantik	0,61	0,53	13,7	8,5
Doğu Güney Orta	0,56	0,49	12,5	8,5
Batı Güney Orta	0.57	0.48	16.0	7.5

Yine de Güney'deki düzlenme, mevcut hâliyle kitlesel seferberlik savaşının bir işlevi değil, sadece askeri yenilginin bir sonucuydu. İlk "modern" kitlesel seferberlik savaşlarından biri olması, sanayi kaynaklarını kullanması ve stratejik olarak sivil altyapıyı hedef alması gibi özelliklerine rağmen İç Savaş, maddi eşitsizlik üzerindeki sonuçları bakımından, galip seçkinlerin kazandığı ve mağlup seçkinlerin kaybettiği geleneksel bir çatışmaydı ve bunu genel nüfusa göre orantısız bir şekilde yaptı. Tarihsel olarak yaygın olan bu sonucu bu bölümün ilerleyen kısımlarında tartışacağım. 1860'larda sadece yöntemler daha ilkel çatışmalarda yaygın olarak uygulananlardan –örneğin doğrudan yağmadan– farklıydı Bu özel durumda esas sonuç, servet ve gücün Güneyli plantasyon sahiplerinden Kuzeyli kapitalistlere kaymasıydı. Federal hükümetin ve daha genel olarak demokratik kurumların görece zayıflığının bir sonucu olan yeniden dağıtım mekanizmalarının yokluğunun da yardımıyla galip taraftaki varlıklı seçkinler, Güney'in varlıklarını ele geçirerek zenginleşmek yerine sa-

0,82'ye yükseldiğini hesaplar. Rosenbloom ve Dupont 2015, söz konusu on yıldaki servet hareketliliğini analiz etti ve servet dağılımının tepesinde kayda değer bir değişim olduğunu tespit etti. Mülk geliri: Lindert ve Williamson 2016: 122 tablo 5-8. Tablo 2.4: 116 tablo 5-7, 154 tablo 6-4A (tüm Gini'ler ondalık noktasının arkasında iki basamağa yuvarlanmıştır). 1860'taki özgür haneler ile 1870'teki beyaz hanelerin karşılaştırması için bkz. 116 tablo 5-7, 155 tablo 6-4B, 1860 düzeylerinin %32, %23 ve %49'u oranında en yüksek gelir payı düşüşleri ve 4, 3 ve 8 puanlık Gini düşüşleri için.

vaştan ve savaşla bağlantılı iktisadi kalkınmadan kazanç sağladılar. Savaş daha önceki yüzyıllarda yapılsaydı Güneyli plantasyonları ele geçirebilir ya da Güneyli köleleri kendi işletmelerine transfer edebilirlerdi. Fakat bu vakada yenilen taraftaki varlıklı seçkinlerin varlıkları kazananlar tarafından doğrudan gasp edilmek yerine açıktan devredilmeden alınmıştı. Köleler, plantasyon sahiplerini emeklerinden mahrum bırakmadan serbest bırakıldıklarından bu durum kayıplarının boyutunu hafifletmişti.

Aynı zamanda, çatışmanın topyekûnleştirici karakteri ve bunun sonucunda insan kaybının yaygınlığı, yenilgiyi daha sınırlı hırslar ve yeteneklerle yapılan daha geleneksel bir modern öncesi savaşta olacağından daha maliyetli ve müdahaleci hâle getirdi. İç Savaş, toplumsal evrimin belirli bir kavşağında yer alan, bir ayağı (kitlesel katılım ve ülke çapında etkiyle temsil edilen) modernlikte ve diğeri (muzaffer seçkinler arasında sınırsız vurgunculuk ve sadece kaybedenler arasında seçkinlerin varlıklarının ağır bir şekilde tüketilmesiyle temsil edilen) geçmişte olan bir melezdi. Belki de tarihte son kez, eşitsizlik sonuçları kazanan ve kaybeden taraflar arasında büyük farklılaştı. Buna karşın, en yüksek gelir paylarına ilişkin kanıtlara bakılırsa, seçkinler her iki dünya savaşında da ülkeleri kazansa da yenilse de genellikle kaybetti.[8]

Büyük ölçekte kitlesel seferberlik olayları olarak nitelendirilebilecek diğer tek erken modern çatışma dizisi Fransız Devrimi ve Napolyon dönemi savaşlarıdır. 1793 yılında Fransa, Avusturya, İngiltere, Prusya ve İspanya da dâhil olmak üzere Avrupa'nın birçok büyük gücüyle savaş halinde olduğu için olağanüstü bir baskı altındaydı. O yılın 23 Ağustos'unda, Fransa'daki *Convention Nationale*[9] 18-25 yaş arasındaki

ABD ve Japonya'da 1920'lerde üst gelir payları ın hızla toparlanması sadece kısmi istisnalar olarak görünür.

Fransız Devrimi'nin yönetici meclisi (1792-95). Monarşinin devrilmesinden (1792) sonra seçilen 749 milletvekilinden oluşan bu meclis, Fransa için yeni bir anayasa hazırladı. Radikal Montagnardlarla ılımlı Jirondenler arasındaki

tüm bekâr ve sağlıklı erkekleri askere almak üzere *levée en masse*'ı [genel seferberlik] başlattı. O anın retoriği –ve bunu takip edecek uygulama– kitlesel seferberlik savaşına özgüydü:

> Şu andan itibaren, düşmanları Cumhuriyet topraklarından kovuluncaya kadar, tüm Fransızlar orduların hizmetine daimi olarak talep edilecektir. Genç erkekler savaşacak; evli erkekler silah üretecek ve erzak taşıyacak; kadınlar çadır ve giysi yapacak ve hastanelerde hizmet edecek; çocuklar eski tiftiği beze dönüştürecek; yaşlılar savaşçıların cesaretini uyandırmak ve krallara karşı nefreti ve Cumhuriyet'in birliğini vaaz etmek için kendilerini meydanlara atacaktır.[10]

Tarih bunun çok önemli bir adım olduğunu gösterecekti. Seçkin askeri kariyeri 13 yaşında Fransızlarla ilk kez savaştığı o yıl başlayan ve bu yenilikten büyülenen Carl von Clausewitz, daha sonra *Savaş Üzerine* adlı incelemesinin son kitabında şöyle yazıyordu:

> 1793'te tüm hayal gücünü zorlayan bir güç ortaya çıktı. Birdenbire savaş yeniden halkın işi haline geldi: Hepsi kendini yurttaş olarak gören otuz milyonluk bir halk. Ulusun tüm ağırlığı tartının kefesine yüklendi. Artık kullanılabilecek kaynaklar ve çabalar tüm geleneksel sınırları aştı; artık hiçbir şey savaş açmanın coşkusunu engelleyemez.[11]

Napolyon'un liderliğinde eşi benzeri görülmemiş büyüklükteki askeri güçler tüm Avrupa'da seferber oldular. 1790'lar ile 1815 arasında yaklaşık 3 milyon Fransız, yani ülkenin toplam nüfusunun dokuzda biri orduda hizmet etmiştir. Buysa İç Savaş sırasında ve İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'dekiyle karşılaştırılabilir bir seferberlik düzeyidir. Sekizinci Bölümde de göreceğimiz gibi, Fransız Devrimi'nin başlangıcıyla Napolyon sonrası dönem arasında gelir dağılımının biraz daha adil hâle geldiği düşünülmektedir. Bununla beraber bu değişimin

mücadele, Jirondenler 1793'te tasfiye edilene kadar Konvansiyon'a hâkim oldu. (Çev.)

Alıntılandığı yer Schutte 2015: 72.

[11] Clausewitz 1976: 592.

Fransa'nın dış savaşlarının maliyetlerinden ve sonuçlarından ziyade iç devrimci el koymalar ve yeniden dağıtımlardan kaynaklanıp kaynaklanmadığını söyleyemeyiz. Kitlesel seferberlik savaşları ve devrim tekrar tekrar birlikte gelir: Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Rusya'yla İkinci Dünya Savaşı sonrası Çin bunun en bilinen örnekleridir. Fransa'daki durumsa devrimin kitlesel savaşı takip etmek yerine ondan önce gelmiş olması itibarıyla sıradışıdır. Bu durum, ikisinin eşitleyici etkilerini birbirinden ayırmayı zorlaştırır, hatta muhtemelen olanaksız kılar ama bizi savaşın sonuçlarını devrimin bir sonucu olarak ele almaya davet ederek, devrime öncelik verir. Bu nedenle, devrimci araçlarla düzlenmeye ayrılan Sekizinci Bölümde Fransız deneyimini ele alıyorum.[12]

2. *"Tarlada ve Cephede Hizmet Erleri": Modern Öncesi Dönemde Kitle Seferberliği Savaşı*

Askeri kitlesel seferberlik –en azından bu kavramın önceki sayfalarda tanımlandığı dar anlamında– büyük ölçüde modern bir olgu olageldi: Birçok örneğinde tüm nüfusun en az onda biri orduda hizmet etti. Daha düşük bir eşik, genel resmi değiştirmeden Napolyon Savaşları ya da dünya savaşlarına daha fazla tarafı dâhil etmemizi sağlayabilir. Scheve ve Stasavage'ın belirli bir zamanda bir ülke nüfusunun %2'sinin orduda görev yapması şeklindeki asgari şartı, askerler öldüğü ya da başka nedenlerle yer değiştirdiği için daha uzun çatışmalarda daha yüksek bir genel orana dönüşmektedir. Modern öncesi ordularda yıpranma kaynağı olarak bulaşıcı hastalıkların önemli bir rol oynadıkları göz önünde bulundurulduğunda, bu eşik düzeyinde bile uzun süreli seferberlik, toplam fiilen elverişli erkek nüfusunun çok büyük bir kısmını üzerinde aşamalı olarak hak iddia etti. Sırf bu nedenle –iktisadi, mali ve örgütsel

Bakınız burada, Bölüm 8, s. 322-31.

kısıtlamalardan bahsetmeye bile gerek yok– geleneksel tarım toplumlarının bu tür bir çabayı kayda değer bir süre boyunca sürdürmesi pek olası değildi.[13]

Bazı imparatorlukların çok büyük ordular çıkarabilmesi, kitlesel seferberliğin bir işareti değil, sadece büyüklüklerinin bir işleviydi. Örneğin, MS. 11. yüzyılda Kuzey Song Hanedanlığı kuzeydeki Jin'in oluşturduğu tehdidi denetim altına almak için devasa askeri güçler sağladı. Kayda geçirilen 1,25 milyona varan asker sayısı, gerçek güçten ziyade, bir kısmı rüşvetçi subaylar tarafından cebe indirilen maaş ödemelerini yansıtıyor olabilir, ama 1 milyonluk bir ordu bile o dönemde en az 100 milyonluk bir nüfusun %1'ini aşmazdı. Olgunluk döneminde Babür İmparatorluğu 100 milyondan fazla tebaayı denetim altında tutu ve hiçbir zaman bunların %1'ini bile seferber etmedi. Olgunluk döneminde Roma İmparatorluğu 60 milyon ila 70 milyonluk bir nüfusun belki 400.000'ini silahaltında tuttu ki bu oran %1'den çok daha azdı. Osmanlı'da seferberlik düzeyleri bunlardan daha da düşüktü.[14]

Daha umut verici örnekleri belirlemek için Hıristiyanlık öncesi çağa kadar gitmeyi göze almalıyız. Çin'in Savaşan Devletleri en yüksek mevkii hak eder. MÖ. 5. yüzyıldan üçüncü yüzyıla kadar süren Savaşan Devletler dönemi, yoğun askeri rekabete girişen yedi büyük krallığın birleşmesiyle karakterize edildi. Devam eden sonuçsuz çatışmalar bu devletleri, demografik ve diğer kaynaklarını mümkün olan en geniş ölçüde seferber etmeye çalışan, giderek merkezileşen bölgesel devletlere dönüştürdü. Yönetimin yeniden düzenlenmesi muhtemelen seçkinlerin iktidarının ve maddi servetinin yoğunlaşması-

[13] Bu kitabın genel odağına uygun olarak, burada devlet düzeyindeki yerleşik toplumlara atıfta bulunuyorum ve yüksek katılım oranlarıyla ara sıra ya da mevsimsel savaşlara katılan küçük ölçekli gruplar ya da Cengiz Han ve haleflerinin orduları gibi yetişkin erkek nüfusun çoğunu içine çeken pastoral bozkır nüfusları gibi farklı türleri bir kenara bırakıyorum.

[14] Kuhn 2009: 50 (Şarkı); Roy 2016: bölüm 3 (Moğollar); Rankov 2007: 37-58 (geç antik dönem için daha yüksek rakamlar inandırıcı değildir: Elton 2007: 284-285); Murphey 1999: 35-49 (Osmanlılar).

nı etkiledi. Toprak ve nüfus daha önce yerel olarak tahkim edilmiş seçkin aileler tarafından tımar olarak denetlenirken, Savaşan Devletler hükümdarları bölgeleri (*xian*) doğrudan denetimleri altına alan ve vergi toplamalarına ve askeri haraçlar almalarına izin veren bir sistem dayattılar. Kalıtsal soyluların gücünü kırmak için krallar memurları naklettiler, görevden aldılar, hatta idam ettiler. Eskiden yönetici ailelerden seçilen üst düzey memurlar, bundan böyle konumları tamamen devlete hizmetlerine bağlı olan ücretli personel olarak hizmet veren daha alt seçkin çevrelerden işe alınmaya başladı. Eski aileler eninde sonunda tasfiye edildiğinden, kaynaklarda adı geçen memurların çoğunun kökeni belirsizdi.[15]

Yönetsel yeniden yapılanma toprakların yeniden düzenlenmesini de içermiş olabilir: MÖ. 6. yüzyıldan başlayarak, devletler tarlaları ızgara sistemlerine göre yeniden düzenledi ve haneleri beşli birimler halinde gruplandırdı. Bu süreçte devlet, özel toprak sahipliğini güçlendirerek daha önce yaptıkları gibi merkezi devletle rekabet halinde rant ya da emek elde edebilecek seçkin aracıları devredışı bıraktı. Bu müdahaleler toprağın yeniden dağıtımını da içerdi. Bilinen en ayrıntılı reformlar, (MÖ. 359'dan itibaren) Qin Eyaleti'ndeki Shang Yang ile ilişkilendirilen, kırsal kesimde dikdörtgen bir ızgaranın dayatılmasını öngördü. O bölgede bulunan yolların ve patikaların doğrusal bir desen oluşturması, bu iddialı değişikliklerin gerçekten de uygulandığını gösterir. Reformcular, yetişkin erkek sayısına bağlı olarak her bir haneye tahsis edilen eşit büyüklükte arazi blokları oluşturmaya çalıştı. Bu fiilen meydana geldiği ölçüde, kırsal halk nüfusu arasındaki varlıkları eşitlemiş olacaktı. Bununla beraber askeri ödüller eşitsizlikleri yeniden ortaya çıkardı: Savaşan Devletler'in sonlarında Qin'de bir askerin kestiği her baş ona rütbe yükseltme ve beş

Hsu 1965: 39 tablo 4, 89; Li 2013: 167-175, 196. Dönemin siyasi söylemi, devletin hafifletmesi gereken yoksulluk ve sıkıntılarına dikkat çekerek halka daha fazla ilgi gösterir: "halka fayda sağlama" veya "halkı sevme" iddiaları ortaya çıktı: Pines 2009: 199-203.

kişilik bir ailenin geçimine eşdeğer sabit miktarda toprak kazandırdı. Dahası, tımarlar fiili denetim alanlarından ziyade yalnızca gelir birimleri olarak var olmaya devam ediyordu. Örneğin Qin'de, 17 rütbeden en yüksek dokuzunun üyeleri bu kaynaktan gelir elde etme hakkına sahipti. Tımarların kalıtsal olmaması gerekmesine rağmen, seçkinler çiftçileri borç batağına sürükleyen satın alma ya da borç verme yoluyla bunları özelleştirmeye çalıştılar.[16]

Bu yeniden yapılandırmanın nihai amacı, savaş çabaları için daha büyük ordular ve daha fazla gelir elde etmekti. Çiftçi nüfusu askeri insan gücü deposu olarak görülüyordu: çiftçiler ve askerlerin aynı olduğu fikri *geng zhan zhi shi*, "tarlada ve cephede hizmet erleri" kavramıyla ifade edildi. Kent ve kır arasındaki ayrımlar da aynı şekilde ortadan kaldırılacak ve tüm nüfus uyumlu bir bütün haline getirilecekti. Bu durum, daha önce savaş arabaları ve avlanmayı içeren törensel savaşa odaklanan meşru şiddetin aristokratik kıymetlendirmesinin kitlesel piyade savaşı için askere alınan sıradan nüfusa yayılmasını sağladı.[17]

Tüm dönem askeri çatışmalarla doluydu: modern bir sayıma göre MÖ. 535 ile 286 yılları arasında 358 savaş ya da yılda birden fazla savaş vardı. Birden çok yıl süren seferler ortaya çıktı ve operasyonlar daha geniş coğrafi alanlara yayıldı. Askeri seferberlik düzeyleri yüksekti ama genellikle abartılı olarak bildirilen rakamlara ne kadar güvenmemiz gerektiğinden emin olamayız. Böylece Qi, Qin ve Chu'nun ana devletlerinin her birinin 1 milyon askere kadar çıkabildiği varsayılıyordu ki bu belki de toplam var olan insan gücünün kabaca bir temsilidir. Sıklıkla 100.000 ya da daha fazla savaşçının katıldığı savaşlardan bahsedilir ve bu sayılar artış eğilimindedir. En kötü şöhretli örnek, MÖ. 260 yılında 400.000 kişilik bir Zhao ordusunun Qin birlikleri tarafın-

Li 2013: 191-194; Lewis 1990: 61-64; Lewis 1999: 607-608, 612.
Li 2013: 197; Lewis 1990: 15-96, esp. 64 (quote).

dan katledildiği söylenen Changping Muharebesi'dir. MÖ. 4 ve 3. yüzyıllardaki 26 büyük savaşın kaybedenleri arasında toplam ölü sayısı 1,8 milyona ulaşırken, bir başka araştırma aynı döneme tarihlenen 15 savaşta Qin orduları tarafından öldürülenlerin sayısının 1,5 milyona yaklaştığını ortaya koymaktadır. Bu sayılar dikkat çekecek ölçüde şişirilmiş olduğu neredeyse kesin olsa da, kitlesel seferberliğin ve ağır yıpratmanın yaygın olarak meydana geldiğine şüphe yoktur. Henei komutanlığındaki 15 yaş ve üzeri erkek nüfusun tamamının yakındaki Changping Muharebesi için seferber edildiğini öğrenmek insanı afallatmaya devam ediyor.[18]

Tüm bunların gelir ve servetin düzlenmesini teşvik edip etmediği açık bir soru olarak kalmaktadır. Devletin kalıtsal soylulara karşı mücadelesi ve maaşlı memurlara ve ömür boyu tımarlara dayanması toplumsal hareketliliği artırdığı için kuşaklararası servet yoğunlaşmasını engellemiş olmalıdır. Halka blok hâlinde toprak hibe edilmesi genel nüfus içindeki eşitsizlikleri azaltabilirdi. Yine de özel toprak mülkiyeti iki ucu keskin bir kılıçtı. Önceleri çiftçiler bağımlı durumdayken ve toprak üzerindeki etkin denetimin Gini katsayıları çok yüksekken, özel toprağın yabancılaştırılabilir olması yeniden yoğunlaşmasını kolaylaştırdı ki bu özellik erken Han döneminde Qin yönetimine yapılan eleştirilerde de ifade bulmaktadır. Daha sonraki gözlemciler, köylülerin vergi baskısı ve devlete karşı öngörülemez hizmet yükümlülükleri nedeniyle topraklarını kaybettiklerini, bunun da onları, başlangıçta kendilerini ayakta tutan ama sonunda topraklarına el koyan zenginler tarafından verilen tefeci kredilerini almaya zorladığını iddia ettiler. Devam eden savaşlar sadece eşitleştirici toprak reformunu ve özelleştirmeyi mahmuzlamakla kalmadı aynı zamanda ortaya çıkan özel küçük mülkiyet sistemini de

Kampanyalar: Li 2013: 187-188; Lewis 1999: 628-629; Lewis 1999: 625-628 (ordu büyüklükleri); Li 2013: 199; Bodde 1986: 99-100 (ölümler); Li 2013: 194 (Henei). Beş milyonluk bir krallıkta 100.000 askerin seferber edilmesi daha önce bahsedilen %2'lik eşiği aşmış olurdu.

zayıflattı. Daha genel olarak bu dönem, kasabalar adım adım soyluların kalelerinden büyük kentlere dönüşürken, artan ticaret, parasallaşma ve kentleşmeyle karakterize oldu. Tüm bu eğilimler artan eşitsizliğin habercileriydi. Bu eğilimler, tüccarlar ve girişimciler gibi sermaye sahipleri topraklarını satın alırken çiftçilerin topraklarını kaybederek topraksız işçi ya da kiracı hâline geldikleri yönündeki kayıtlarla de örtüşmektedir. Bu bağlamda, devletin artık değer kaynaklarını bir kötülük kaynağı, aralıksız savaşla hortumlanacak bir şey olarak görmesi de anlam kazanmaktadır.[19]

Bununla birlikte artan özel üretimin tamamı savaş çabaları için hortumlanmış olamazdı. Arkeoloji bu konuda muğlak bulgular sunmaktadır. Bir çalışma, bu dönemde Chu Eyaleti'ndeki mezarlarda alt tabakadan seçkinlerin halkla birleştiğini göstermektedir. Mezarlarına belirli nesneleri koyma hakkına sahip olanlara dayanan önceki tabakalaşma dışavurumu, aynı tür eşyaların her yerde ortaya çıkmasıyla zayıflamıştı. Eşitsizlikler artık mezar eşyalarının zenginliği ya da mezar büyüklüğü gibi niceliksel ifadelerle dışavuruldu. Ritüel rütbeden ziyade servet, statü ve farklılaşmanın temel belirteci olarak ortaya çıktı. Daha geniş kapsamlı bir eşitlikçiliğin mantıksal sonucundan ziyade yaygın askerileştirmenin işareti olarak bronz silahlar artık tüm statülerdeki mezarlara yerleştirildi.[20]

Sonuç olarak, Savaşan Devletler dönemi, eşitsizliği artırmak kadar azaltma olasılığı da olan dengeleyici güçlerin arenasıydı. Bu güçlerin eşzamanlı olarak işlemesi gerekmiyordu: Kurumlaşmış soylular yerlerinden edildiğinde ve topraklar çiftçilere yeniden tahsis edildiğinde düzlenmedeki ilk kazanımlar, zenginler feodal haklardan ziyade piyasa işlemlerine dayanan yeniden yoğunlaşma stratejileri uyguladıkça zaman

Lewis 2007: 44-45; Hsu 1965: 112-116; Sadao 1986: 556; Lewis 2007: 49-50. Lewis 2007'den alıntı: 50.

Falkenhausen 2006: 370-399, özellikle 391 ve 412, militarizasyonun yanı sıra eşitlikçiliği de çağrıştırır. Bu, muhtemelen faydacı nedenlerle Qin mezarlarından bu tür silahların kaybolmasıyla oldukça garip bir tezat oluşturur (413).

içinde aşınmış ve tersine dönmüş olabilir. Askeri faaliyetlerin devam eden genişlemesi, özel servetin büyümesiyle aynı zamana denk geldiği için bu durum servetin yoğunlaşmasına da eşlik etmiş olabilir. Devletin özel kaynakları ele geçirmesinin, askeri kitle seferberliğinin yoğunlaşması karşısında özel servet eşitsizliğinin artmasını engellemesi pek olası değildi. Hatta sistemin çok ağır bir çifte vergiyi (askeri emek ve tarımsal ürünler) bunu en az karşılayabilecek durumda olanlara yani çiftçilere yüklediği ve diğer servet biçimlerinin devlet taleplerinden daha kolay korunabildiği düşünüldüğünde, fiilen tamamen gerici bile olabilir. O dönemde uygulanan piyade savaşı nispeten düşük maliyetliydi ve her şeyden önce zorunlu askerliğe, (muhtemelen daha sonraki yüzyıllarda olduğu gibi mahkûmların ve diğer devlet işçilerinin zorla çalıştırılmasını içeren) seri üretim silahlara ve çiftçilerin kendi ürettikleri yiyeceklere bel bağlıyordu. Qin çiftlik vergilerinin daha sonra Han Hanedanı döneminde olduğundan çok daha yüksek olduğu söylenir. Daha incelikli ve belki de daha istilacı ve artan oranlı vergilendirme biçimleri gerektirebilecek savaş gemileri gibi pahalı araç gereçler için ödeme yapmaya gerek yoktu. Dolayısıyla Savaşan Devletler döneminde kitlesel seferberlik ve uzun süreli kitlesel savaşları net yeniden dağıtımın başarılı bir itici gücü olarak yorumlamak için ikna edici bir nedenimiz yoktur. Bu dönemdeki kitlesel seferberlik savaşları eşitlemeyle ilişkilendirildiği ölçüde, yeniden dağıtımcı önlemler savaş durumunu başlatmanın bir aracıydı ama savaşın sonucu değildi. Modern dünyanın savaş deneyimi burada geçerli değildi.[21]

Aynı durum, kuşaklar boyunca yüksek askeri seferberlik düzeylerini korumuş olan Roma Cumhuriyeti için de geçerlidir. Orduya katılım oranlarını kesin olarak belirlemek zordur. Her ne kadar MÖ. 3. yüzyılın sonlarından 1. yüzyıla kadar Cumhuriyet'in sonraki dönemleri için ordu gücü hakkında

[21] Yüksek Qin vergilerine gelince, bunun doğru mu yoksa yalnızca düşmanca bir propaganda mı olduğundan emin olamayız: Scheidel 2015b: 178 n. 106.

makul ölçüde güvenilir bilgilere sahip olsak da, ordunun temelini oluşturan Roma yurttaşlarının sayısı, düzenli yapılan nüfus sayımlarının anlamına odaklanan bir tartışmanın konusu olmaya devam etmektedir. Askeri seferberlik oranlarına ilişkin tahminlerimiz, bu sayımlardan bazılarının yaş ve cinsiyete bakılmaksızın tüm Roma yurttaşlarını kapsadığına mı yoksa sadece yetişkin erkekleri mi takip ettiğine inandığımıza bağlı olarak değişir. Kanıtlar Roma yurttaşlarının sayısının muhafazakâr bir değerlendirmesini desteklemeye meyillidir. Bu da genel olarak yüksek olan ve zaman zaman oldukça aşırı düzeylere ulaşabilen askeri katılım oranlarına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Kartaca'ya karşı yapılan İkinci Pön Savaşı'nın doruk noktasında Roma tüm nüfusunun %8 ila %12'sini askere almış olabilir ki bu da 17-45 yaş arasındaki tüm erkeklerin %50 ila %75'ine denk gelmektedir. MÖ. 80'ler ve 40'lardaki daha sonraki krizler de kısa vadede de olsa nüfusun %8 ya da %9'unun askerlik yapmasına neden olmuş olabilir. Daha uzun vadede baktığımızda ise MÖ. 2 ve 1. yüzyılların çoğunda, kaynaklarımızda görülen ölçekte askeri gücü korumak için tüm erkek Roma yurttaşlarının yaklaşık yarısının ortalama yedi yıl hizmetnin etmesi gerekeceğini görüyoruz. Önemli ölçüde daha büyük bir yurttaş nüfusunu kabul etsek bile, katılım oranları buna uygun olarak daha düşük olabilirdi –belki de yarısı kadar– ama yine de modern öncesi standartlara göre yüksek olmaya devam ederdi.[22]

Ama bir kez daha, bu tür bir askeri yükümlülüğün gelir ya da servet eşitsizliklerini sınırladığından şüphe etmek için sağlam nedenler söz konusudur. Devletin işleyişinden sorumlu oligarşi, seçkinlerin servetine el koymaktan kaçınsa da, askerlik hizmetinin gerektirdiği zorla askere almalar ve çiftliklerden uzak kalma süreleri genel nüfusu olumsuz etki-

Scheidel 2008, Roma vatandaşlarının sayısı hakkındaki tartışmayı incelemektedir. Seferberlik oranları için bkz. özellikle Hopkins 1978: 31-35; Scheidel 2008: 38-41. Lo Cascio 2001 daha büyük bir temel nüfus ve daha düşük katılım oranını savunur.

ledi. Kartaca'yla yapılan İkinci Pön Savaşı'nda yaşanan bir olay, devletin olağanüstü durumlarda bile zenginleri hedef alma konusundaki isteksizliğini gösterir. MÖ. 214 yılında Hannibal'ın İtalya'yı işgali sırasında Roma çöküşün eşiğindeyken ve seferberlik oranları tarihin en yüksek düzeyindeyken, senato yurttaşlara kölelerinin bir kısmını donanmada kürekçi olarak hizmet etmek üzere orduya teslim etmelerini emretti. Katkı payları, gönülsüz ve tutarsız bir şekilde artan oranlı bir tarzda da olsa, nüfusun sınıfına göre derecelendirildi. Yedi Roma nüfus sayımı diliminden dördüncüsünün eşiğine denk gelen ve dolayısıyla orta halli bir statüyü ifade eden 50.000 as (o zamanki Roma para birimi) üzerinden değerlendirilenler bir köle sağlamak zorundaydı; mal varlığı 100.000 ası geçenler üç, 300.000 astan fazla olanlar beş, 1 milyon ya da daha fazla olanlar ise sekiz köle borçluydu. Yurttaşların en varlıklı üyelerinden, bırakın doğrudan artan oranlı bir şekilde vergilendirilmeyi, servetlerinin büyüklüğüyle orantılı olarak bile vergi alınmaması dikkat çekicidir. Bu plan, en ağır yükü zengin seçkinler yerine sıradan nüfusun üst kesimlerine yükledi. Acil bir durumda bile Roma'nın oligarşik yönetici sınıfı –savaş harcamalarını karşılamak için zenginleri ağır bir şekilde vergilendiren klasik Atina gibi demokratik bir siyasi sistemle belirgin bir karşıtlık oluşturacak şekilde– elinden geldiğince az taviz verdi.[23]

Roma bunun yerine genişleyen imparatorluğundan elde ettiği gelire güvenmeyi tercih etti: MÖ. 167'de yurttaşların hane halkı serveti üzerindeki tek doğrudan savaş vergisi kaldırıldı. Roma Cumhuriyeti'nin son iki yüzyılı, yönetici sınıf arasında muazzam bir servet birikimine tanıklık etti ki bu gelişmeyi İkinci Bölümde kabaca ele almıştım. Bu dönemde İtalya'ya birkaç milyon köle ithal edildi ve bu durum daha sonra Eski Güney'de de olacağı gibi servet ve gelir eşitsizliklerini daha da genişletti. Dar bir oligarşi tarafından etkin bir

[23] Livy 24.11.7-8, Rosenstein 2008 ile birlikte: 5-6. Atina için bundan sonra bkz.

şekilde denetlenen ve imparatorluk haraçlarıyla giderek daha fazla finanse edilen olgunluk döneminde Roma Cumhuriyeti, eşitsizliğin arttığı bir dönemde askeri kitle seferberliğini sürdürebiliyordu. Bu bölümün en sonunda, bu sürecin en iyi olasılıkla kısa ömürlü bir istisnası olduğunu belirtiyorum.

Bu da bizi geniş bir biçimde temellendirilmiş halkın askeri katılımıyla ilişkilendirilen eşitlikçilik ve servet ve gelir eşitsizliğini azaltma konusunda en umut verici aday olan Eski Yunanistan örneğiyle baş başa bırakır. Daha büyük ve merkezileşmiş Tunç Çağı yönetim biçimleri MÖ. 2. binyılın sonlarında çöktükten sonra ki bu süreç hiyerarşileri ve iktisadi eşitsizlikleri büyük ölçüde düzleştirdi (bkz. Dokuzuncu Bölüm), Yunanistan yoğun bir siyasi parçalanmayla karakterize edilmeye başlandı. Enkazdan çıkan şey, sonunda toplam nüfusu 7 milyon ya da daha fazla olan 1.000'den fazla ayrı *poleis* ya da şehir devletlerinden oluşan tarihin en büyük şehir devleti kültürüne dönüştü. Bunların çoğu küçüktü: Hakkında bazı bilgilerin erişilebilir olduğu 672 *poleis*'in her birinin yüzölçümü 50 ila 100 kilometre kare arasında değişiyordu. Başta Atina olmak üzere en büyük ve en güçlü *poleis*'ler tarihsel kayıtlarda orantısız bir öneme sahip olsa da, genel toplumsal siyasi yapılar bu kendiliklerin geniş bir yelpazesinde oldukça iyi bilinmektedir.[24]

Bu çoğulcu sistemin ortaya çıkışı ve pekiştirilmesi kuşaklar boyunca akademik tartışmaların konusu olageldi: bu sürecin ilk oluşum aşamalarından kalma kanıtların azlığı nedeniyle birçok şey belirsizliğini korur. En genel anlamda, gelişim Josiah Ober'in üç temel soruyu –çöküş sonrası yöneticilerin neden daha merkezi toplumsal düzenleri yeniden yaratamadıkları, neden bu kadar çok sayıda küçük yönetim biçiminin ortaya çıktığı ve otoritenin neden bu kadar dağınık hâle geldiği– ele alan yakın tarihli *polis* evrimi modelinde ana hatlarıyla belirtilen güzergâhı takip etmiş gibi görünür. Ober, imparatorlukların

[24] Hansen 2006b: 28-29, 32 (nüfus); Ober 2015a: 34 şek. 2.3 (bölgeler); Hansen ve Nielsen 2004; Hansen 2006a (*polis*'in doğası).

birleşmesine elverişli olmayan coğrafi koşulların, Tunç Çağı çöküşünün istisnai şiddetinin ve silah kullanımının demokratikleşmesine yardımcı olan demir teknolojisinin eşzamanlı olarak yayılmasının bir araya gelerek "devlet oluşumuna giden görece tanıdık bir şehir devleti yolunda, uzun vadeli sonuçları şekillendiren güçlü bir *yurttaş merkezli* yolda kendine özgü bir çeşitleme oluşturduğunu" savunur. Çöküş sonrası Erken Demir Çağı toplulukları yoksul ve görece farklılaşmamıştı ve daha sonraki seçkinler yenilenen demografik ve iktisadi büyümenin ardından hiyerarşileri yeniden kurmaya çalışsa da, bazı topluluklar diğerleriyle rekabet etmelerine yardımcı olan eşitlikçi normları korudu. Ober, demir silahların yaygın olarak bulunması ve basit piyade savaş tarzının hâkim olması sayesinde, "bir topluluğun kaç adamının seferber edilebileceğini belirleyen şeyin iktisadi kısıtlamalardan ziyade toplumsal bir seçim olduğunu" ifade eder ve "bu koşullar altında, daha yüksek seferberlik oranlarının ve üstün moralin *yurttaş merkezli* kurumlarla pozitif, küçük ve seçkinlerin dışlayıcı yönetimiyle negatif bir bağlılaşım içinde olduğunu" varsayar. Başka bir deyişle bu özel ortam, toplumsal ve siyasi örgütlenmenin kapsayıcı biçimleri lehine seçim yaptı. Aynı zamanda, daha az rekabetçi olanların soğurulmasıyla bireysel kutupların büyümesi, rekabet güçlerini artıran aynı yurttaşlık normları tarafından sınırlandırıldı. Süregiden iktisadi genişleme ve özellikle ticari gelişme ve ticaret eşitlikçiliği baltalamakla tehdit etse de, savaş için olabildiğince fazla adamı seferber etme yeteneği devletin başarısının en önemli belirleyicisi olmaya devam etti. Bu durum, savaş stilleri, etkisinin çoğunu göreli büyüklükten alan, olgunlaşmış haliyle doğrusal bir askeri oluşum olan falanks modeline yaklaştıkça daha doğru hâle geldi. Falanks savaşı, seçkin çevrelerin ötesindeki erkeklerin seferber edilmesi için güçlü bir teşvik sağladı ve kalkan ve mızrak gibi temel teçhizatın fiili katılım için yeterli olduğu kanıtladı.[25]

Ober 2015a: 128-137, özellikle 128-130 (alıntı: 130), 131 (alıntılar), 131-132,

Askeri taktiklerin ve toplumsal siyasi kurumların evriminin tam olarak nasıl bağlantılı olduğu konusunda bir fikir birliği olmasa da MÖ. 6. yüzyıla gelindiğinde Yunan dünyasının çoğunun piyade savaşına kitlesel katılımla ilişkili bir yurttaşlık kültürü geliştirdiği açıktır. Yaygın olarak paylaşılan askeri katkılar, belirli alanlar içinde birbirine eşit muamele eden geniş yurttaş topluluklarının oluşumuyla aynı zamana denk geldi. Yönetimde güçlü bir amatörlük unsuruyla desteklenen yurttaşlık hakları geleneği, yurttaşlara güçlü bireylere karşı koruma sağladı ve devlet iktidarını denetim altında tuttu. Siyasi uygulamalar otoriter ya da oligarşik kurumlardan demokratik kurumlara kadar geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterse de kural eşitlikçiliği bu sistemin ayırt edici özelliğiydi.[26]

Peki, bu kültür maddi kaynakların dağılımını ne ölçüde eşitledi? Antik çağdan kalan edebi kanıtlar birebir okunduğunda görünüşte en açık örnek tüm Yunan *polis*'leri arasında en savaşçı olan Sparta tarafından sağlanmaktadır. Kanonik geleneğe göre Sparta erken bir dönemde Likurgus adlı (muhtemelen mitolojik) bir kanun koyucuyla bağlantılı kapsamlı reformlar geçirdi. Ortaya çıkan sistemin en ünlü özelliklerinden biri, üst düzey liderler de dâhil olmak üzere tüm erkeklerin, her grup üyesinin eşit büyüklükteki çeşitli yiyecek katkılarıyla sağlanan küçük gruplar hâlinde günlük olarak birlikte yemek yemesini gerektiren eşitlikçi ortak yemekhaneler kurumuydu. Aynı kanun koyucu toprak mülkiyetinin eşitlenmesini de sağladı:

> [Y]urttaşları tüm toprakları birleştirmeye ve batan yeniden dağıtmaya ikna etti: ardından onlar, her birini destekleye-

135-136.

Bazı akademisyenler yakın (nedensel) bir bağlantı olduğunu öne sürerken, diğerleri bundan şüphe duyar. Van Wees 2004: 79 ve Pritchard 2010: 56 en eleştirel sesler arasındadır. Erken falanksın karışık karakteri için bkz. van Wees 2004: 166-197. Haklar: Ober 2015a: 153.

cek aynı miktarda mülkiyetle, birbirleriyle eşit koşullarda yaşayacaklardı.[27]

Sparta'nın merkezindeki Lakonya bölgesinde tüm tarım arazilerinin 30.000 eşit parsele bölündüğü, bunlardan 9.000'inin Sparta'nın erkek yurttaşlarına tahsis edildiği ve serf benzeri koşullarda çalışan ve toprağa bağlı köleler olan *helot*'lar tarafından işlendiğine inanılmaktadır. Bu hem yurttaşlar arasında eşitliği hem de onların askerlik dışı işlerle uğraşma gereksiniminden kurtulmalarını sağlamayı amaçlıyordu. Taşınır mallar da yeniden dağıtıma tabi tutuldu. Değerli madeni para bastırıldı ve özel konutlara yatırım yapılmasını kısıtlayan kanunlar çıkarıldı. Yurttaşlar yoğun bir askeri seferberlik yaşadı: 7 yaşından 29 yaşına kadar neredeyse tüm Spartalı erkeklerin dayanıklılık ve yoksunluğa büyük önem veren komünal ve militarist bir eğitim ve öğretim rejiminden geçmesi beklendi. Her ne kadar son derece münakaşacı [*agonistic*] bir karaktere sahip olsa ve bireyleri onur ve statü için birbirleriyle rekabete soksa da, bu kurum bir kez daha son derece eşitlikçiydi ve ona –geleneksel bir toplum için alışılmadık bir şekilde– kız çocuklarının fiziksel becerilerine öncelik veren halk eğitimi bile eşlik etmişti. Amaçlanan sonuç, askeri yeteneklerini en üst düzeye çıkarmaya şartlandırılmış eşit (*homoioi*) yurttaşlar yetiştirmekti. Kayıtlara göre bu normlar, Sparta gücünün devam eden genişlemesini, özellikle de MÖ. 7. yüzyılda komşu Messenialıların boyun eğdirilmesini ve *helot* statüsüne indirgenmesini destekledi. Bu da yurttaşlara daha fazla toprak payı dağıtılmasına ve bir sonraki yüzyılda Peloponez'de Sparta önderliğinde bir ittifak sisteminin kurulmasına yol açtı. Kadim tarih kayıtları, toplumu ve günlük yaşamı aşırı derecede şekillendiren ve maddi kaynaklara erişimi de yöneten eşitlikçi normlarla yakından bağlantılı olan kalıcı bir askeri kitlesel seferberlik durumu izlenimi vermektedir.

Plutarch, *Lycurgus* 8.1 (çeviren Richard J. A. Talbert).

Ne yazık ki savaşla bağlantılı düzleştirmenin modern öğrencileri için, çoğu daha sonraki yüzyıllarda hayranlık duyan yabancılar tarafından oluşturulan stilize edilmiş anlatılardan türeyen bu gelenek iki nedenden dolayı sorunludur. Bu idealize edilmiş sistemin pratikte ne ölçüde işlediğini bilemiyoruz ve artan kaynak eşitsizliğinin MÖ. 5 ve özellikle 4. yüzyıllardan itibaren acil bir endişe kaynağı hâline geldiğini biliyoruz. İkincisi ilkini dışlamadığı göz önünde bulundurulduğunda, bunlar birbirinden farklı iki konudur: yenilenen eşitsizliklerin düzenli aralıklarla ayarlanmasına yönelik mekanizmaların görünür yokluğunda, başlangıçta eşitlenmiş bir servet dağılımının yerini yavaş yavaş daha eşitsiz sonuçlara bırakması pekâlâ olanaklıdır. Ama bu daha sonraki koşulların tamamen yeni mi olduğu yoksa sadece daha önceki iktisadi farklılaşmanın daha da kötüleşmesini mi temsil ettiği sorusu ortadadır. Bu sorun üzerine yapılan en kapsamlı çalışma, Sparta mülkiyetinin her zaman eşitsiz dağıldığı ve özel nitelikte olduğu ama eşitlikçi bir yaşam tarzı dayatmaya çalışan komünal bir ideoloji tarafından kısıtlandığı sonucuna vardı. Toprak tahsislerinin kuşaklar boyunca aktarılabildiğine şüphe yoktur; bu, eşitlikçi başlangıç koşulları altında bile uzun vadede eşitsizliği teşvik eden bir mekanizmadır. Sparta miras uygulamalarının özellikleri, yurttaşlar arasında toprak ve diğer mülklerin giderek yoğunlaşmasını kolaylaştırdı. Sahip oldukları mülkler, Spartalıların topluluk sofrasına [*mess*] yapmak zorunda oldukları standart katkıya artık yetmeyenler tam yurttaş statüsünü kaybettikçe, servet yoğunlaşması yurttaş sayısının MÖ. 480'de yaklaşık 8.000'den MÖ. 418'de belki 4.000'e ve ardından MÖ. 371'de 1.200'e düşmesine neden oldu. MÖ. 240'lara gelindiğinde toplam sayı 700'e düştü ve bunların sadece yüz kadarı varlıklı sayıldı. Mal varlıkları topluluk sofrasına katkı eşiğinin altına düşenler "astlar" (*hypomeiones*) olarak sınıflandırıldı: servet eşitsizliği yurttaş eşitlikçiliğini aşındırıyordu.[28]

Hodkinson 2000. Yoğunlaşma: 399-445, özellikle. 399, 437. Kalıtsal kaynakların eşitsizleştirici etkisi için, bakınız burada, bölüm 1, s. 69-70.

Tarihsel kanıtları çevreleyen belirsizlikler, Sparta askeri kitlesel seferberliğinin dengeleyici etkisinin muhafazakâr bir şekilde değerlendirilmesini gerektirir. Kaynaklar bize, gerçek hayatta belki de hiçbir zaman tam olarak uygulanmamış olsalar ve kuşaklar arası servet aktarımı giderek daha eşitsiz sonuçlar doğurduğu için zaman içinde kesinlikle azalmış olsalar bile, eşitlikçi normlara değer veren, kendine özgü savaşçı bir topluma dair bir fikir verir. Düşük statülü Spartalılar ve Lakonya'da boyun eğdirilmiş kentlerin yurttaşları Sparta falanjında savaştığı ve *helot*'lar bile askeri destek işlevlerini yerine getirdiği için, askeri kitlesel seferberlik bu eğilimden büyük ölçüde etkilenmedi. Gündelik yaşamda dayatılan eşitlikçilikle geniş bir bağımlı çalışan nüfustan rant elde etmenin bileşimi, merkezdeki yurttaşların kitlesel seferberliğini uzun bir süre boyunca, hatta birkaç yüzyıl boyunca destekledi. Tek başına bu gerçek bile kitlesel seferberlikle eşitlik arasında yakın bir bağlantı kurmamızı sağlar -öncelikle tüketim ve yaşam tarzlarında eşitlik, ama en azından başlangıçta, özellikle de fethedilen toprakların ve bu toprakların *helot*'laştırılmış sakinlerinin Spartalı yurttaşlara parsellendiği bir dönemde, genel olarak önemli ölçüde bir kaynak eşitliği. Yine de herhangi bir artan oranlı vergilendirmenin yokluğunda (kişisel servete bakılmaksızın sabit vergiler uyguladıkları için topluluk sofrasına katkıları etkili bir biçimde azalan oranlıydı) ve toprağın düzenli aralıklarla yeniden dağıtılması, kitlesel seferberlik ve eşitlikçi normlar uzun vadede artan servet ve gelir eşitsizliğini denetim altına almakta yetersiz kaldı. Bu sorun ancak MÖ. 3. yüzyılda, servet yoğunlaşması çok yüksek düzeylere ulaştıktan sonra ele alınmaya başlandı ve o zaman da, tarihsel düzleştirme planlarına özgü bir şekilde, şiddete başvuruldu (bkz. Sekizinci ve On İkinci Bölümler).

Süregiden askeri kitlesel seferberlik, en iyi belgelenmiş *polis* olan MÖ. 5 ve 4. yüzyılların klasik dönemindeki Atina'da

kaynak eşitsizliğini azaltmada daha başarılı olmuş gibi görünür. Elimizdeki kanıtlar, askeri katılımın genişlemesi, yurttaş haklarının güçlendirilmesi ve servet sahibi seçkinler yerine halktan insanları kayıran yeniden dağıtımcı önlemler arasında yakın ve muhtemelen kendi kendini besleyen bir bağlantı olduğunu saptamamıza olanak tanımak için yeterlidir. Bu gelişmelerin izini neredeyse üç yüzyıl boyunca sürebiliriz. MÖ. 600'lerde Atina, nüfus artışı ve bol işgücü nedeniyle artan eşitsizlikten ıstırap çekti. Yoksulların zenginlere borçlu olduğu ve ödeme yapmadıkları için köleleştirildikleri söylenir. Atina'nın başlıca yerel rakiplerinden biri olan komşu Megara, bir kaynağın sert bir şekilde "dizginsiz demokrasi" olarak nitelendirdiği, halk yönetiminin çok erken bir örneği olan, alacaklıların borç faizlerini geri ödemesini gerektiren geriye dönük borç hafifletme uygulamasını başlattı; bu, zenginler pahasına yoksulları desteklemek anlamına gelen bir önlemdi. Siyasi reform, Megara'nın deniz gücünü artıran halk askeri seferberliği teşvik etti –Yunan savaş gemileri küreklerle yürütülüyordu, bu da kürekçi sayısını deniz gücünün hayati bir belirleyicisi hâline getirdi– ve Atina'ya karşı zaferlere ve iki devlet arasındaki tartışmalı Salamis Adası'nın denetimine yol açtı. Bu gerilemenin hemen ardından Atina'da bir tür borç iptali ve borç köleliğinin yasaklanmasının yanı sıra yurttaşlık haklarının iyileştirilmesini de içeren bir dizi reform yapıldı. Savaşın talihi kısa süre sonra döndü: Atina'nın başarısının kökleri gelişmiş oydaşmaya ve işbirliğinde olabilir.

Bundan neredeyse bir yüzyıl sonra MÖ. 508'de Sparta, ülke içindeki bir liderlik mücadelesine müdahale ederek Atina'yı işgal etti ve geçici olarak ele geçirdi. Halkın seferberliği kısa sürede bu istilaya son verdi ve "on yedi saf derinliğindeki" kalabalık yurttaş milisleri Spartalıları geri çekilmeye zorladılar. Bu çatışma, tüm Atina nüfusunun ve topraklarının bir dizi oy verme ve askere alma bölgeleri halinde radikal bir şekilde yeniden yapılandırılmasıyla aynı zamana denk geldi; bu, uyumu teşvik etmek ve birleşik bir yurttaş ordusunun kurulmasına

olanak sağlamak için tasarlanmış bir reformdu. Birkaç büyük bölgesel güce karşı elde edilen eşi benzeri görülmemiş askeri başarılar bunun hemen karşılığı oldu. Halkın katılımına dayanan askeri ve siyasi kurumların temel çerçevesi bir kez oluşturulduktan sonra, askeri ve siyasi seferberlik arasında kendi kendini güçlendiren bir geri besleme döngüsü zaman içinde yavaş yavaş gelişti. Yunan tarihçi Herodot'un sözleriyle "Tiranlar altında ezilirken, savaşta komşularının hiçbirinden daha başarılı olamadılar ama boyunduruktan kurtulduktan sonra dünyanın en iyi savaşçıları olduklarını kanıtladılar." Uygulamada, sadece büyük bir boyunduruk değil birçok küçük boyunduruk vardı: Askeri yükümlülükler arttıkça siyasi katılım üzerindeki çok sayıdaki kısıtlama zamanla zayıfladı.[29]

Sonraki kuşak boyunca önemli değişiklikler meydana geldi. Atina donanmasını Yunanistan'ın en büyüğü olana kadar birçok kez genişletti. MÖ. 490'da Perslerin Atina'yı işgali 8.000 kişilik bir yurttaş ordusu tarafından püskürtüldü ki bu sayı savaşabilecek yaştaki tüm erkek nüfusun yaklaşık %40'ını temsil etti. Askeri komutanlar ve diğer üst düzey yetkililer artık doğrudan yurttaş meclisi tarafından seçilmeye başlandı ve popüler olmayan siyasetçiler halk oylamasıyla geçici olarak sürgün edilebiliyordu (*ostrakismos*). MÖ. 480'de bir başka Pers saldırısıyla karşı karşıya kalan Atina'nın bir kararnamesi, 200 savaş gemisini donatmak için Atina'da ikamet eden yabancıların yanı sıra yetişkin erkek yurttaşlarının tamamının, belki de toplamda 20.000 erkeğin sefer ber edilmesini öngördü. Pers'in yenilgisinden yararlanan Atina, kısa sürede mali katkılarıyla donanmasını finanse eden ve giderek bir deniz imparatorluğunun merkezi haline gelen kapsamlı bir ittifak sistemi kurdu. MÖ. 460'lar Atina'nın hem Yunanistan'da hem de Levant'ta eşi benzeri görülmemiş coğrafi kapsamdaki

[29] Tüm bu gelişmeler dizisinin daha kapsamlı bir açıklaması için Scheidel 2005b: 4-9'a bakınız. Pritchard 2010: 56-59 itidal çağrısında bulunur. Alıntı: Herodotos 5.78.

askeri operasyonlarına tanık oldu. Bu askeri çabalar bir kez daha anayasal değişimi geri besleyerek seçkinlerin organlarını güçsüzleştirdi ve meclise, temsili bir konseye ve büyük halk mahkemelerine dayanan demokratik yönetimi güçlendirdi.

Genel nüfusa sağlanan faydalar arttı: Jüri görevi için devlet ödemesi getirildi. MÖ. 440'a kadar yaklaşık 20.000 Atinalı hizmetleri karşılığında bir tür devlet ödemesi aldı ve binlerce kişiye fethedilen bölgelerde toprak tahsis edildi. Deniz gücü ve demokrasi birlikte gelişti çünkü birincisi hayati ölçüde (özel kölelerin kullanımıyla güçlendirilmiş) halkın kitlesel seferberliğine dayanıyordu.

Askeri seferberlik ve yıpratma, Sparta ve müttefikleriyle yapılan Peloponnesos Savaşı (MÖ. 431-404) sırasında yeni zirvelere ulaştı. Bununla birlikte Atina'nın mali durumu giderek daha fazla zorlanmasına rağmen, bu çatışmanın ilerleyen aşamalarında alt sınıflara yapılan devlet ödemeleri fiilen genişledi. Deniz gücü savaş boyunca çok önemliydi. Oligarşi yanlısı düşman bir kaynağın belirttiği gibi,

> Oradaki yoksulların ve sıradan insanların haklı olarak soylulardan ve zenginlerden daha fazlasına sahip olmasının nedeni budur: çünkü gemileri kürekle çekenler ve kentin gücüne güç katanlar sıradan insanlardır.

Atina seferberliğinin istisnai ölçeği nihai ölü sayısına da yansıdı: 60.000 yetişkin erkek yurttaştan 24.000'i savaşta öldürüldü, 20.000'i de kuşatma koşullarının daha da kötüleştirdiği veba salgınında hayatını kaybetti. Herhangi bir standarda göre bu kesinlikle bir tür topyekûn savaş olarak nitelendirilebilir. Yine de demografik iyileşme başladıktan sonra Atinalılar yeni bir donanma oluşturarak emperyalist siyasalarını yeniledi. Donanmanın gücü MÖ. 357'de 283 savaş gemisiyle zirveye ulaştı. Bir kez daha, kitlesel seferberlik devlet sübvansiyonlarını artıran iç pazarlıklarla el ele gitti: Meclise katılım için ödenen ücret altı ila dokuz kat arttı ve jüri üyeleri eskisinden daha fazla istihdam edildi. Devlet festivallerine katılımı sübvanse etmek için özel bir fon oluşturuldu.

MÖ. 323'te Büyük İskender'in ölümünden sonra Makedonya egemenliğine karşı yürütülen son topyekûn savaşta Atina 40 yaşına basmamış tüm erkek yurttaşlarını seferber etti ve 240 savaş gemisinden oluşan bir filoyu denize indirdi; yetişkin erkek yurttaşların belki de üçte biri denizaşırı ülkelere gönderildi ya da donanmada görev aldı.[30]

Bu durum gelir ve servet dağılımını nasıl etkiledi? İmparatorluktan elde edilen gelirlerin Atina savaş makinesini sübvanse ettiği MÖ. 5. yüzyılın çoğundan farklı olarak, dördüncü yüzyıl askeri operasyonları büyük ölçüde zenginlerin yerel vergilendirilmesine dayandı ve askeri seferberliğin deniz odaklı olması sayesinde, savaş yapımı gemilerde tayfalık ve kürekçilik yapan daha yoksul yurttaşlara yeniden dağıtımı içerdi. İmparatorluğunu kaybettikten sonra Atina hazinesi, geçiş ücretleri ve liman harçları gibi dolaylı vergiler, darphaneden elde edilen kârlar ve madenler de dâhil olmak üzere kamu arazilerinden elde edilen kira gelirlerinin bir bileşiminden yararlandı. Doğrudan vergiler daha azdı: yerleşik yabancılardan alınan kelle vergisi, varlıklı Atinalılardan toplanan özel askeri harcamalar için bir emlak vergisi ve sadece yurttaşların en zengin üyelerine uygulanan ve liturji olarak bilinen katkı payları. Bu liturjilerin bazıları halka açık dini bayramlarda ve tiyatro gösterileri sahnelemek için kullanılsa da en önemli ve en külfetli liturji savaş gemilerinin donatılmasını sağladı. Herhangi bir yılda seçilenler bir gemiden, mürettebatı işe almaktan (bunun için yeterli olmasa da sabit bir miktar devlet fonuyla tazmin edilirdi), onarımları üstlenmekten ve teçhizat satın almaktan sorumluydu; hatta bir geminin denizdeki kaybını karşılamakla bile yükümlü olabilirlerdi. Seçkin çevrelerde bu

Alıntı: *Old Oligarch* 1.2, van Wees 2004: 82-83'ten alıntılandı. Ayrıca bkz. Aristoteles, *Politika* 1304a: "Denizci güruh Salamis'teki zaferden ve dolayısıyla Atina'nın deniz gücüne dayanan hegemonyasından sorumlu olduğunda, demokrasiyi daha da güçlendirdi." Bu ve benzeri ifadelerin inkar edilemez polemik karakterinin, Pritchard 2010'un ima ettiği gibi, onları mutlaka gerçekdışı kılmadığını unutmayın: 57. Hansen 1988: 27 (Atina zayiatları); Hansen 1985: 43 (Lamia Kuşatması/Savaşı).

yükümlülükler ve bunların teşvik ettiği rekabetçi harcamalar genellikle bir para çukuru olarak görüldü. Sistem zaman içinde değişti: MÖ. 5. yüzyılda donanma litürjistleri –aynı zamanda gemilerinin kaptanları olarak da görev yapardı– en zengin 400 yurttaş arasından seçilirken, MÖ. 4. yüzyılda 1.200 (ya da daha sonra, muhtemelen sadece 300) mülk sahibinden katkıda bulunmaları istendi. Döneme ve uygulanan programa bağlı olarak, Atinalı hanelerin %1'i ila %4'ü bu şekilde sorumluluk yüklendi. *Trierarchia* adı verilen bu ayin dönüşümlü olarak düzenlendi ve ardı ardına iki kez yapılması gerekmiyordu.[31]

Bir deniz liturjisinin ortalama maliyeti, beş kişilik bir Atinalı hanenin yıllık asgari geçim gelirinin yaklaşık sekiz katına ve seçkinlerin tipik gelirlerinin önemli bir kısmına eşitti. Zenginler bile gerekli parayı toplamak için borç almak ya da ipotek ettirmek zorunda kalıyordu. MÖ. 4. yüzyılın ortalarında, 1.200 kişilik (azami büyüklükteki) bir litürjik sınıfın her bir üyesi, 300 savaş gemisinden oluşan bir filoyu desteklemek, kamu festivallerine sponsor olmak ve emlak vergisini ödemek için her yıl ortalama üç yıllık geçimlik hane gelirine eşdeğer bir harcama yapmak zorundaydı. Litürjik sınıfa dâhil olmak için gereken servet eşiği hakkında bildiklerimize dayanarak, bu eşiği aşan bir servetin ortalama yıllık getirisi, özellikle de geçim masrafları hesaba katıldıktan sonra, bu yükümlülükler tarafından tamamen emilmiş olabilir. Yakın geçmişte yapılan bir çalışma Atina'daki en zengin 400 hanenin ortalama gelirinin on iki geçimlik hane gelirine denk olduğunu tahmin eder. Bu grup için liturjiler, toplam gelirlerinin yaklaşık dörtte biri kadar yıllık ortalama vergi yüküne tercüme edilebilirdi. Kanıtlardaki ciddi eksikliklere rağmen, klasik Atina'nın zengin seçkinlerine kayda değer miktarda gelir vergisi uyguladığı sonucuna varmak oldukça güvenlidir.[32] Liturjik sınıfı içinde

[31] Ober 2015b: 508-512; van Wees 2004: 209-210, 216-217.
Yük: bkz. yakında çıkacak olan Pyzyk, Ober 2015b: 502. Bu senaryoda, Atinalıların en zengin (kabaca) %1'i tüm özel gelirin %5 ila %8'i kadar az bir kısmını almış olabilir. Bu grup için ortalama geliri iki katına çıkaran revize edilmiş bir

harcamaların eşitsiz dağılımıyla ilgili ayrıntıları kaçırmıyorsak -en zengin üyelerinden sadece diğerlerinden geri aldıkları harcamaları önceden yapmaları beklenirdi- bu sistem tutarlı bir şekilde artan oranlı değildi çünkü belirli bir sınır noktasının ötesindeki gerçek gelirlerden bağımsız olarak sabit miktarlar alıyordu. Buna rağmen, diğer yurttaşların hiç doğrudan vergi ödememesi nedeniyle oldukça artan oranlı bir sistemdi. İki önemli noktaya değinmek gerekir. Birincisi, bu uygulamanın öncelikle (denizci) kitlesel seferberliğin büyük mali taleplerine dayandığıdır. Hem düzenli olarak orduda görev yapan hem de siyasi olarak güçlendirilmiş bir seçmen kitlesi, en zenginlerin mali yükün büyük bir kısmını taşımasını sağladı. Diğeri ise daha özgül bir biçimde düzleştirmeyle ilgilidir: Liturjiler Atinalı seçkinlerin servet birikimini azaltmaya –hatta aşırı durumlarda belki de önlemeye– mecburdu. Bu önemlidir çünkü bu dönemde Atina özellikle tarım dışı sektörde hızlı bir iktisadi büyüme deneyimledi. Böylece liturjiler, aksi takdirde eşitsizliklerin artmasına elverişli olan bir ortamda eşitsizlik üzerinde bir fren görevi gördü. Bu nedenle, dönemin komedyasının "Liturjilerin ve *trierarchia*'ların bizi yok etmesine ne zaman ara vereceğiz?" şeklinde veryansın etmesi abartı değildi. Ne olursa olsun, mali müdahalelerin eşitsizliği denetlediği düşüncesi, o dönemde klasik Atina'daki servet dağılımı hakkında söyleyebileceklerimizle tutarlıdır. İki bağımsız modern tahmin, Atinalıların %7,5 ile %9'unun %30 ile %40'ına sahip olduğu ve belki de %20 ila %30 kadar azının hiç toprağa sahip olmadığı oldukça adil bir toprak dağılımı tasavvur eder. "Hoplit" nüfusunu temsil eden orta

model vergi yükünü sekizde bire düşürecektir (ve en üstteki %1'in gelir payını iki katına çıkararak yaklaşık %13'e çıkaracaktır) ama yine de sonraki en varlıklı 800 hane için daha yüksek bir vergi yükü anlamına gelir: Ober 2015b: 502-503; 2016: 10 (iki katına çıkarılmış seçkin geliri). Atina zenginliğinin doğası için bakınız Davies 1971; 1981. Gelir vergisi: Bu, hesaplamalarımda varsayılan ortalamanın çok ötesinde, zaman zaman acil emlak vergilerinin ek etkisini göz ardı eder: M.Ö. 428'de 300 savaş gemisinin yıllık donatım maliyetine eşdeğer bir ücret için Tukididis 3.19.1'e bakınız.

halli bir grup –falanks savaşı için tam teçhizatı karşılayacak kadar kaynağa sahip olanlar– %35 ile %45'i elinde tutuyor olmalıydı. Toprak sahipliğinin ima edilen 0,38 ya da 0,39'luk Gini katsayısı karşılaştırmalı bir tarihsel bakış açısından düşüktür ama çok büyük mülklere dair kanıtların yokluğuyla uyumludur. Bununla beraber bu, tarım dışı varlıkların daha eşitsiz bir dağılımını göz ardı etmez.[33]

Birkaç cesur tarihçi daha da ileri giderek tüm Atina için 0,38'lik bir gelir Gini katsayısı ya da sadece yurttaşlar için 0,7'lik bir servet Gini katsayısı tahmininde bulundu; %1 ve %10'luk en yüksek servet payları yaklaşık %30 ve %60'tır ama bunların hiçbiri denetimli kestirimin ötesine geçmemektedir. Atina'da belirli meslekler için sanayi öncesi standartlara göre yüksek olan reel ücretleri değerlendirirken daha sağlam bir zemindeyiz: asgari geçimin bir katı olarak bu ücretler erken modern Hollanda'dakilerle aynı düzeydeydi. Bu gözlem, yüksek düzeyde toprak yoğunlaşması ya da genel olarak çok büyük servetlere dair kanıt bulunmamasıyla birlikte, Atina yurttaşları arasında maddi kaynakların oldukça eşitlikçi bir dağılımına işaret eder. Son olarak, MÖ. 5 ve 4. yüzyıllarda Atina ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin tahminlerimiz çok yanlış değilse, MÖ. 430'larda ve 330'larda kamu harcamaları GSYH'nin yaklaşık %15'dir.[34]

Dahası, mali genişleme ilk aşamada kitlesel savaşlar tarafından teşvik edilmiş olsa da, sivil harcamalar için çok önemli bir pay içermeye başlamıştı: büyük savaşların olmadığı

Alıntı: Theophrastus, *Characters* 26.6, van Wees 2004: 210'dan alıntılandı. Toprak Gini'leri: Scheidel 2006: 45-46, özetleyen Osborne 1992: 23-24; Foxhall 1992: 157-158; Morris 1994: 362 n. 53; 2000: 141142. Ayrıca bkz. Ober 2015a: 91.

[34] Gelir ve servet Gini'leri: Ober 2016: 8 (ve bkz. 2015a: 91-93); Kron 2011; 2014: 131. Ober 2015a: 343 n. 45'te belirtildiği üzere, yerleşik yabancılar ve özellikle köleler dâhil edildiğinde servet eşitsizliği çok daha yüksek olacaktır. Reel ücretler: Scheidel 2010: 441-442, 453, 455-456; Ober 2015a: 96 tablo 4.7. Foxhall 2002 radikal siyasi eşitlikçilikle daha sınırlı kaynak eşitlikçiliği arasındaki uçurumu vurgular. Kamu harcamaları: Ober 2015b: 499 tablo 16.1, 504.

yıllarda, tüm kamu harcamalarının yarısından biraz fazlası, siyasi ve hukuki sisteme sübvanse edilmiş katılım, festivaller, sosyal yardım sağlanması ve kamu inşaatları gibi askeri olmayan faaliyetleri kapsadı ve bunların hepsi genel nüfusun önemli unsurlarına fayda sağladı. Bu durum üç nedenden ötürü dikkat çekicidir: GSYH içindeki devlet payı modern öncesi bir toplum için yüksektir; sivil harcamaların tüm harcamalar içindeki payı da aynı şekilde görece yüksektir; ve imparatorluk gelirleri kuruduktan sonra, Atinalı seçkinlerin artan oranlı vergilendirilmesi kamu harcamalarının kaynağı olarak haraçların yerini aldı. Askeri kitlesel seferberlik, demokrasi, artan oranlı vergilendirme, GSYH'de büyük bir devlet payı, önemli sivil harcamalar ve sınırlı eşitsizliğin bir araya gelmesi, özellikle MÖ. 4. yüzyıl Atinası'na ilginç ve erken bir şekilde "modern" bir görünüm kazandırmaktadır. Atina için doğru olanın, olgunluk döneminde Eski Yunan şehir devleti kültürünü oluşturan diğer 1.000'den fazla *polis* için aynı ölçüde doğru olması gerekmez ve bunu öğrenmenin açık bir yolu yoktur. Her ne kadar Atina ve Sparta askeri kitlesel seferberliğe bağlılıkları açısından uç noktalarda olsalar da, diğer *polis*'lerin de nüfus kaynaklarını zorlayacak askeri güçler oluşturdukları bilinir. Demokratik yönetimin zaman içinde daha yaygın hale geldiğini ve savaşçılığın yoğunlaştığını görüyoruz: MÖ. 430'lardan 330'lara kadar olan yüzyıl, büyük sahra orduları ve donanmaları içeren neredeyse sürekli bir savaş dönemiydi ve paralı askerler giderek önem kazansa da, yurttaş vergileri genellikle önemini korudu. Arkeoloji, elimizdeki en geniş tabanlı maddi eşitsizlik göstergesini sunar. Bu dönemde evlerin –özel konutların– büyüklüğü güçlü bir şekilde medyan etrafında kümelenir: MÖ. 300'de 75. yüzdelik dilimdeki evler 25. yüzdelik dilimdekilerden sadece dörtte bir oranında daha büyüktür. Kuşkusuz planlı bir kent olan MÖ.

4. yüzyılın Olinthos'unda ev büyüklüğü Gini katsayısı 0,14 gibi önemsiz bir sayıydı.[35]

Bu nedenle tarihsel kayıtlardaki birçok şey, Antik Yunanistan'ın yayılan şehir devleti uygarlığının, yaygın bir kitlesel seferberlik savaşı kültürü tarafından sürdürülen ve güçlü yurttaşlık kurumları ve giderek artan bir şekilde demokratikleşme tarafından aracılık edilen görece ılımlı düzeyde servet ve gelir eşitsizliğine sahip olduğu sonucunu destekler. Aynı kültür, topraksal pekiştirmeyi geciktirerek, kişinin kendi *polis*'inin sınırlarının ötesinde mülk biriktirmesini de engelledi. MÖ. 7 ve 6. yüzyıllar gibi erken bir dönemde iktisadi bütünleşmenin ve dolayısıyla artan servet yoğunlaşmasının önündeki siyasi ve toplumsal engeller yüksekti ve bu da siyasi parçalanma ve devletlerarası düşmanlığın devam ettiği klasik dönem için sahneyi hazırladı: Bu açıdan imparatorluk Atinası kuralı kanıtlayan bir istisnaydı. Daha sonraki yüzyıllarda, daha büyük emperyal yapıların hâkimiyeti ve bu yapılara dâhil olma Yunan eşitlikçiliğinin altını oydu ve servet yoğunlaşması için yeni fırsatlar sağladı.[36]

3. "O Düşman Cübbemi Üzerimden Çekip Çıkardı, Karısına Giydirdi": Geleneksel Modern Öncesi Savaşlar

Tarihteki savaşların ezici çoğunluğu, toplum genelinde askeri kitlesel seferberlik çatışmaları değildi. Bu savaşlarda genellikle Charles Tilly'nin "şiddet uzmanları" olarak adlandırdığı kişiler çarpışıyordu ve bu savaşların temel nede-

Morris 2004: 722; Kron 2014: 129 tablo 2.

Tıpkı modern dönemde olduğu gibi, demokrasinin kendi başına eşitsizliği azalttığına dair ikna edici bir kanıt yoktur: bkz. burada, bölüm 12, s. 494-96. Atina tarihinin daha önce verilen kısa bir incelemesine bakılırsa, askeri kitle seferberliği ve demokratikleşme, dünya savaşları dönemindekine benzer bir şekilde bağlantılı olabilir (bkz. burada, s. 272-4). Konsolidasyon eksikliği: Foxhall 2002: 215. Aristoteles'in "birçok yerde" toprak edinimini sınırlayan eski yasalara yaptığı yardımcı olmayan muğlak imaya da dikkat ediniz (*Politika* 1319a).

ni yönetici seçkinler arasında insanlar, topraklar ve diğer kaynakların denetimi için girilen rekabetti. Bu savaşlar Arnold Toynbee'nin deyişiyle "kralların sporu"ydu. Sadece bir tarafın büyük yıkıma uğradığı savaşlarda yağmanın ya da fethin galipler arasındaki eşitsizliği artırması, yenilgiye uğrayanlar arasında ise eşitsizliği baskılaması olasıydı: Yenen tarafın liderleri (genel nüfus bir yana, takipçilerinden bile daha fazla) kazanmayı bekleyebilirken, yenilen taraftakiler kayıplar ya da yıkımla karşı karşıya kalıyordu. Çatışmanın doğası ne kadar "ilkel" olursa bu ilke de o kadar güçlü bir şekilde uygulanabilirdi. MÖ. 3. binyıla ait bu Sümer ağıtında olduğu gibi, mağlup edilenin yağmalanması en eski yazılı kayıtlara kadar uzanır:

Heyhat!
Yok edildiğim o gün!
Düşman çizmeli ayaklarıyla odamı çiğnedi!
O düşman kirli ellerini bana doğru uzattı!

O düşman cübbemi üzerimden çekip çıkardı, karısına giydirdi,
O düşman mücevher ipimi kesti, çocuğuna astı,
Onun evinin yollarında yürüyecektim.[37]

Ama savaşta birçok kişi ıstırap çekmiş olsa da zenginlerin kaybedecek daha çok şeyi vardı ve kazanan taraftakilerin de muhtemelen kazanabilecekleri daha çok şeyi vardı. Bir an için Mezopotamya'da kalmak gerekirse, Sümer kültürünün ihtişamlı günlerinden birkaç bin yıl sonra Yeni Asur imparatorluğunun durumunu göz önünde bulundurun: Asur kraliyet yazıtları, kentleri yağmalayan, sakinlerini katleden ve sürgüne gönderen hükümdarların kahramanlıklarıyla bıktırıcı bir

Tilly 2003: 34-41; Toynbee 1946: 287. Gat 2006 ve Morris 2014, tarih boyunca savaşın değişen doğasını inceler. Morris 2014 tarafından alıntılanan ağıt: 86.

sıklıkta övünür durur. Sık sık yağmaya yapılan atıflar genel kaldığı için bu kimin eşyalarının alındığından tam olarak emin olamayız. Fakat metinler daha ayrıntıya inen cinste olduğunda düşman seçkinlerin ana hedef olarak seçildiğini görürüz. MÖ. 9. yüzyılda Asur Kralı III. Şalmanezer, Namri Kralı Marduk-mudammık'ı yendiğinde "saraylarını yağmaladı, tanrılarını [putlarını], mallarını, eşyalarını, saray kadınlarını, sayısız boyunduruğa vurulmuş atlarını aldı." Saray mallarına el konması onun diğer yazıtlarında da tekrar tekrar belirtilir, hatta bunlardan birinde "altın kapı"ların sökülüp götürüldüğünden bile bahsedilir. Sürgünler rakip hükümdarlarla birlikte ailelerinin yanı sıra saray görevlileri ve saray kadınları gibi daha genel olarak yüksek tabakalara mensup olanları hedef alıyordu. Diğer Asur krallarının savaş ganimetlerini seçkin hak sahiplerine dağıttığı söylenir. Bir devletin yönetici sınıfının kaybettiğini diğeri kazanıyordu. Bir taraf savaşta sürekli olarak diğerlerinden daha başarılı olsaydı muzaffer fatihler, mağlupları arkalarında bırakırken zamanla daha fazla varlık biriktirirlerdi ki bu da gelir ve servet dağılımının en tepesindeki kuyruğu uzatarak genel Gini katsayısını yükselten bir süreç olurdu. İlk iki bölümde tartıştığım gibi, haraca bel bağlayan çok geniş imparatorluklarının ortaya çıkışı maddi kaynakların yönetici sınıflarının en üst kademesinde orantısız bir şekilde yoğunlaşmasını kolaylaştırdı.[38] Normanların 1066'da İngiltere'yi fethi, geleneksel savaşın sıfır toplamlı yapısını gayet güzel göstermektedir. Toprak zenginliği açısından, var olan İngiliz aristokrasisi bir avuç aşırı zengin *earl*'ler, birkaç bin küçük *thane* [toprak karşılığı krala hizmet eden soylu] ve diğer toprakbeyleri arasında bölünmüştü. Başlangıçta bu zümreyi kendi tarafına çekmeye çalışan Fatih William, Hastings'teki ilk zaferinden sonra yıllarca süren isyanlarla karşılaşınca, sistematik bir el koyma siyaseti uygulamaya

Yamada 2000: 226-236, özellikle 227 (alıntı), 234, 260; Oded 1979: 78-79 ve burada, bölüm 1, s. 101 (dağıtım).

başladı. Bunu takip eden devasa varlık aktarımları krallığın tüm topraklardaki payını büyük ölçüde artırdı ve tüm toprakların yarısını yaklaşık 200 soyluya tahsis etti, bunun da yarısını yeni kralın 10 yakın ortağının eline bıraktı. Ayrıcalıklı konumlarına rağmen, bu sonuncular daha önceki *earl*'lerden biraz daha az zengin olurken, diğer baronlar ortalama olarak önceki *thane*'lerin çoğundan çok daha iyi durumdaydılar. Bu şiddetli yeniden dağıtım, İngiliz seçkinlerinin saflarının derinliklerine kadar ulaştı: 1086 tarihli Domesday Book araştırması sırasında, İngiliz olarak tanımlanabilecek toprak sahipleri, toprağın yüzölçümüne göre sadece %6'sını ya da değerine göre %4'ünü ellerinde tutuyordu –gerçek payları bundan muhtemelen daha fazlaydı– ve Norman soylularının toprakların büyük bölümünü devraldığına şüphe yoktur. Mülksüzleştirilen birçok *thane*, denizaşırı ülkelerde savaşçı olarak hayatlarını kazanmak üzere ülkeyi terk etti. Zamanla bu ilk yoğunlaşma süreci, kraliyet toprakları azaldıkça ve soylular topraklarının çoğunu kendilerine bağlı şövalyelere verdikçe fiilen tersine döndü ve böylece çok daha büyük ama bireysel olarak daha az varlıklı bir seçkin tabaka yeniden yaratıldı. Bununla beraber bu aşamada feodal ilişkiler, toprak mülkiyetinin dağılımına ilişkin gözlemleri zorlaştırmaktadır. Gelir dağılımındaki değişiklikleri saptamak daha da zordur ama en genel anlamda, Norman fethinin başlangıçta topraktan elde edilen gelirin önemli ölçüde daha küçük bir yönetici sınıf içinde daha fazla yoğunlaşmasına neden olduğu ve bunun daha sonra yavaş yavaş geri alındığı görülmektedir.[39]

Bu türden geleneksel savaşlarda ya da fetihlerde, düzlenme büyük ölçüde kaybeden tarafın liderlerine –örneğin Aşur'un

Soyluluk: Thomas 2008: 67-71, özellikle 68; Morris 2012: 320-321. Yeni dağıtım: Thomas 2008: 48-49, Thomas 2003'e dayanarak; Thomas 2008: 69. Toprak mülkiyetinin mekânsal dağılımındaki değişiklikler (dağınık İngiliz mülklerinin yerini daha yoğun Norman mülklerinin alması) bu süreci etkilemeyecekti ve primogenitenin sonraki yükselişi sadece var olan mülklerin korunmasına yardımcı oldu: Thomas 2008: 69-70, 102.

gazabına uğrayan çeşitli Yakındoğu hükümdarlarına ya da Kral Harold'un adamlarına– odaklanırdı. Daha yakın tarihli bir örnek olarak Toskana'daki Prato Kenti verilebilir. Burada servet vergisi kayıtlarından elde edilen Gini servet katsayısı 1487'de 0,624'ken 1546'da 0,575'e düştü; üstelik veba salgınının azaldığı ve civardaki toplulukların genel olarak artan bir eşitsizlik kaydettiği bir dönemde. 1512'de Prato, İspanyol birlikleri tarafından binlerce kişinin ölümüne neden olduğu ve üç hafta süren amansız bir talanı içerdiği söylenen kanlı bir yağmaya maruz kaldı. Bu gibi durumlarda, zenginler hem ödül hem de fidye kaynağı olarak asıl hedeflerdi. On Birinci Bölümün sonunda, Otuz Yıl Savaşları sırasında hem düşmanlıklardan hem de vebadan ağır darbe alan ve bunun sonucunda servet eşitsizliklerinde çarpıcı bir azalma yaşayan Alman şehri Augsburg'un durumunu daha ayrıntılı olarak tartışıyorum. Her ne kadar veba bu süreçte kayda değer bir rol oynamış olsa da, savaşın sermaye değerinde yarattığı tahribat ve zenginlere uygulanan olağanüstü vergiler eşitsizliği aşağı çekmenin en tepe noktasıydı.[40]

Savaş yıllıklarından bu tür anlatımları çoğaltmak kolay ama anlamsız olacaktır çünkü güvenilir ölçüm verileri genellikle ulaşılamaz olsa bile genel ilke gayet açıktır. Geleneksel savaşta, düzlenmenin ölçeği, artığa el koyma ve yıkımın hacmi, galiplerin ya da fatihlerin hedefleri ve en önemlisi analiz birimlerimizi nasıl tanımladığımız gibi çeşitli etkenlere bağlıdır. İstilacılar ile istila edilenler, yağmacılar ile yağmalananlar, galipler ile mağluplar birbirinden ayrı varlıklar olarak görülürse düzlenmenin ikinciler arasında gerçekleşmiş olmasını bekleriz. Savaş doğrudan fetihle sonuçlandıysa ve galip taraf yeni kazanılan topraklara yerleştiyse, seçkinlerin diğerinin yerine kısmen ya da tamamen geçmesinin genel eşitsizlik üzerinde büyük sonuçları olması gerekmezken, var olan seçkinlerin ve mülklerinin im-

Prato: Guasti 1880; Alfani ve Ammannati 2014: 19-20. Augsburg: burada, bölüm 11, s. 454-62.

paratorluk yapılarına dâhil edilmesi, genel eşitsizlik için daha büyük kapsamı olan daha büyük yönetimler yaratabilir. Yine de bu tür kaba sınıflandırmalar, daha karmaşık olguları aşırı basitleştirmekten kaçınmazlar. Her iki tarafta da askeri ve sivil seçkinler farklı sonuçlarla karşılaşmış olabilirler. Kazananı ya da kaybedeni belirgin olmayan savaşlar bu bakımdan özellikle sorunludur. İki örnek vermek yeterli olacaktır: Fransa ile İspanya ve müttefikleri arasında İspanya topraklarında 1807-1814 yılları arasında yapılan İber Yarımadası Savaşı, geniş çaplı bir yıkıma yol açtı ve İspanya'da reel ücretlerde artan dalgalanmanın ve genel gelir eşitsizliğinde geçici bir artışın yaşandığı döneme denk geldi. Buna karşın, bu savaşın hemen ardından gelen yıllarda reel ücretlerde artış, toprak rantına bağlı olarak nominal ücretlerde yükseliş ve genel olarak gelir eşitsizliğinde bir azalma görüldü. Venezuela'da 1820'lerde ve 1830'larda yaşanan yıkıcı savaşlar ve uzun süren iç çalkantılar da benzer şekilde toprak rantının ücretlere oranında keskin bir düşüşe yol açmış görünüyor.[41]

4. "Artık Ne Öldürdüğümüzü Değil, Bunun Bize Ne Getireceğini Hesaplıyorduk": İç Savaş

Bu da bizi son bir soruyla baş başa bırakıyor: İç savaş eşitsizliği nasıl etkiler? Bu konuda uzmanların yaptıkları modern çalışmalar genellikle bunun tersine, yani eşitsizliğin iç çatışmaların patlak vermesine katkıda bulunup bulunmadığı sorusuna odaklanmıştır. Fakat bu ikinci sorunun doğrudan bir yanıtı yoktur. Belirli bir ülkede yaşayan insanlar ya da haneler arasındaki genel (ya da "dikey") gelir eşitsizliği ile iç savaş olasılığı arasında pozitif bir bağlılaşım yoktur ama gelişmekte olan birçok ülkeden elde edilen verilerin kalitesinin düşük olması, somut

Alvarez-Nogal ve Prados de la Escosura 2013: 6 şek. 3, 9 şek. 3, 21 şek. 8, ve burada, bölüm 3, s. 152 şek. 3.3 (İspanya); Arroyo Abad 2013: 48-49 (Venezuela).

bulguların güvenilirliği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Buna karşılık gruplararası eşitsizliğin iç çatışmayı teşvik ettiği pekâlâ gösterilebilir. Yakın geçmişte yapılan bazı çalışmalar bu tabloyu karmaşık hâle getirmişlerdir. Örneğin insanlardaki boy farklılıklarını kaynak eşitsizliğinin bir belirtisi olarak yorumlayan geniş kapsamlı bir araştırma, 19. yüzyılın başlarına kadar uzanan büyük bir küresel veri kümesini kullanarak insan boylarının eşitsizliği ile iç savaşlar arasında pozitif bir bağlılaşımın bulunduğunu ileri sürmüştür. Bir başka araştırmaya göreyse iç savaş olasılığının toprak eşitsizliğiyle birlikte arttığını, toprak eşitsizliğinin aşırı boyutlara ulaştığı durumdaysa küçük seçkinler direnişi daha iyi bastırabildikleri için iç savaş olasılığı azaldığını ileri sürmektedir. Bu konuda şimdilik kesin olarak söyleyebileceğimiz tek şey, bu sorunun kayda değer karmaşıklığının yeni yeni anlaşılmaya başladığıdır.[42]

Buna karşın, iç savaşın eşitsizlik üzerindeki etkisi çok az dikkat ve ilgi çekmiştir. 128 ülke üzerinde yapılan ve 1960-2004 yılları arasını kapsayan öncü bir çalışma, iç savaşın özellikle çatışmadan sonraki ilk beş yıl boyunca eşitsizliği artırdığını ortaya koymuştur. Ortalama olarak, gelir Gini katsayısı iç savaş sırasında ülkelerde %1,6 puan, takip eden 10 yıldaki toparlanma aşamasında ise %2,1 puan artmış ve barış sağlandığı takdirde savaşın sona ermesinden yaklaşık beş yıl sonra zirveye ulaşmıştır. Bu eğilimin birkaç nedeni vardır. İç savaş fiziksel ve beşeri sermayeyi azalttığı için, vasıfsız işgücünün değeri düşerken bunların değeri artmaktadır. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, geniş tarımsal nüfusa sahip gelişmekte olan ülkelerde, çiftçiler pazarlara erişimlerini kaybedebilirler ve ticari mübadeleden dışlanmak suretiyle gelir kayıplarına uğrayabilirler. Bu kayıplar geçimlik ekonomiye geçiş için bir teşvik sağlarlar. Aynı zamanda, savaş vurgun-

Genel eşitsizlik: Fearon ve Laitin 2003; Collier ve Hoeffler 2004. Gruplararası eşitsizlik: Ostby 2008, Cederman, Weidmann ve Skrede 2011. Boy eşitsizliği: Baten ve Mumme 2013. Arazi eşitsizliği: Thomson 2015.

cuları da azalan güvenlik ve devlet gücünün zayıflamasından ya da yokluğundan faydalanarak büyük kârlar elde ederler. Vurgunculuk küçük bir azınlığa fayda sağlamaya meyillidir ve devletin vergi toplama kapasitesinin azaldığı bir dönemde kaynak biriktirilmesine olanak tanır. Artan askeri harcamalarla birlikte bu kısıntı, sosyal harcamaları da azaltarak yoksullara zarar verir. Yeniden dağıtım önlemleri, okullulaşma ve sağlık hizmetleri zarar görür. Çatışma ne kadar uzun sürerse olumsuz etkiler de o kadar güçlü olacaktır.[43]

Bu sorunlar, iç savaşların hemen sonrasında gözlemlenen daha da yüksek Gini katsayılarını açıklayacak şekilde savaş sonrasında da devam eder. Bu dönemde, "kişisel ve patrimonyal bağlar varlıkların dağılımını ve iktisadi kazançlara erişimi belirlediğinden" kazananlar zaferlerinden orantısız ödüller elde edebilirler. İç savaşlar, kazanan taraftaki liderliğin kazançlı çıktığı ve eşitsizliğin arttığı geleneksel modern öncesi savaşlarla bu özelliği paylaşırlar. Aynı durum 19. yüzyılda, İspanya ve Portekiz'de iç savaş nedeniyle topraklara el konmasının büyük mülkleri artırdığı ve eşitsizliği daha da kötüleştirdiği 1830'larda da gözlemlenebilir.[44]

İlgili gözlemlerin neredeyse tamamı geleneksel toplumlardan ya da gelişmekte olan ülkelerden gelmektedir. Daha gelişmiş ekonomilerde tam anlamıyla gelişmiş iç savaşlar son derece nadir cereyan etmiştir. Dahası 1917'den sonra Rusya'da ya da 1930'lar ve 1940'larda Çin'de olduğu gibi iç savaşın büyük bir düzlenmeyle ilişkilendirildiği bazı durumlarda, iç savaştan ziyade devrimci reformlar bu sürecin ana itici gücü oldu. Bu kitabın amaçları doğrultusunda ABD İç Savaşı'nı bu bölümde daha önce açıklanan sonuçlarla birlikte devletlerarası savaşın eşdeğeri olarak ele aldım. Bu da bize

Bircan, Bruck ve Vothknecht 2010, özellikle 4-7, 14, 27. Bölüm başlığı, 1990-1994 Ruanda İç Savaşı'nın sonlarına doğru soykırımı anımsayan bir Hutu katilden alıntı yapmaktadır: Hatzfeld 2005: 82. Faillerin anlatıları, çalışmada yapılan bazı gözlemlere atıfta bulunur: "Tarlaları özlediğimizi söyleyemeyiz. Birçoğu birden zengin oldu. Komisyon üyeleri tarafından vergilendirilmedik" (63, 82-83).

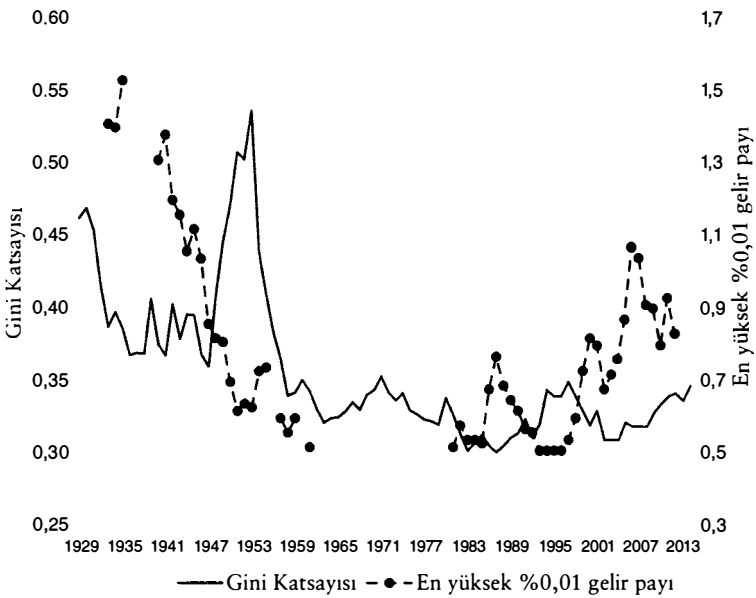
Alıntı: Bircan, Bruck ve Vothknecht 2010: 7. 1830s: Powelson 1988: 109.

sadece tek bir büyük iç savaş vakası bırakıyor: 1936'dan 1939'a kadar süren İspanya İç Savaşı: Rusya ya da Çin'den farklı olarak bu savaşta galip gelen taraf yeniden dağıtımcı bir gündem izlemedi ve savaşın sonucu terimin hiçbir anlamında "devrimci" olmadı. Çatışma sırasında anarşistlerin denetimindeki bölgelerde uygulanan kolektifleştirme kısa ömürlü oldu. 1939'dan sonraki yıllarda Franco rejimi iktisadi durgunluğa neden olan bir iktisadi otarşi siyasası uyguladı. Birbirini izleyen iç savaş şokları ve ardından gelen iktisadi kötü yönetim, en üst gelir paylarının düşmesine neden oldu. Bu dönem için sadece en üst gelir payları (en zengin %0,01 için) hesaplandı ve bu kategori 1935 ila 1951 yılları arasında %60'lık bir düşüş deneyimledi. Bu eğilim, iç savaş ve İkinci Dünya Savaşı döneminde oldukça istikrarlı olan ama 1947 ila 1958 yılları arasında büyük dalgalanmalar gösteren toplam gelirin Gini katsayısının gelişimiyle çatışır (Şekil 6.2).[45]

Ücret gelirinin Gini katsayısı 1935 ila 1945 yılları arasında yaklaşık üçte bir oranında önemli ölçüde düşmesi işleri daha da karmaşık bir hâle getirmektedir. Bildiğim kadarıyla, bu sonuçlara şu ana kadar ikna edici bir açıklama getirilememiştir. Leandro Prados de la Escosura, (en yüksek gelir paylarını baskılayan) sermayenin azalan getirisinin, Franco döneminde yeniden kırsallaşmadan kaynaklanan ücret azalmasının (genel ücret eşitsizliğini azaltan) ve otarşi döneminde mülkün, özellikle de toprağın artan getirisinin (genel Gini gelir eşitsizliği katsayısını üretmek için bu etkileri dengeleyen) birbiriyle rekabet eden etkilerine ilişkin hipotezler sundu. Tüm bunlar 1930'dan 1952'ye kadar kişi başına sıfır net reel GSYH büyümesi bağlamında gerçekleşti ve yoksulluk içinde yaşayan nüfusun oranı kabaca aynı dönemde iki kattan fazla arttı. Üst gelir paylarının düşmesi ve ücretlerin azalması konusunda birtakım yüzeysel benzerlikleri olmasına rağmen eşitsizlik İspanya'da dönemin diğer Avrupa ülkelerindekinden

İç savaş ve kalkınma üzerine bkz. örneğin Holtermann 2012. İspanya: Alvaredo ve Saez 2010, özellikle 493-494; WWID. Şekil 6.2 Prados de la Escosura 2008'den alınmıştır: 302 şek. 6.

epey farklı gelişti. İkinci Dünya Savaşı'nın tarafları ve savaşa seyirci kalan bazı ülkelerin aksine İspanya'da artan oranlı vergilendirme yoktu ve genel gelir eşitsizliği de azalmadı. Prados de la Escosura'ya katılıyorum: "İç savaşın toplumda bölücü bir etki yarattığı İspanya ile Dünya Savaşları'nın toplumsal kaynaşmayı artırmaya meyilli olduğu birçok Batı ülkesi arasındaki ayrım, savaş sonrası dönemin anlaşılmasında önemli olabilir." Yine de her iki durumda da gelir ve servet dağılımını şekillendiren temel itici güçler aynıydı: hükümet siyasalarının aracılık ettiği şiddetli şoklar.[46]

Şekil 6.2 İspanya'da gelirin Gini katsayıları ve en yüksek %0.01 gelir payı, 1929-2014

Buradaki incelememi bir kez daha geçmişe dönüp melez bir vakayı, Roma Cumhuriyeti'ni MÖ. 80'lerden 30'lara kadar

Prados de la Escosura 2008: 294 fig. 2 (ücret Ginisi); 288 tablo 1 (GSYH 1930-1952), 309 Şekil 9 (yoksulluk 1935-1950); 301 (alıntı).

çökerten iç savaşları ele alarak sonlandırıyorum. Bu savaşlar, Roma toplumu içinde seçkinlerin rekabetinin tetiklediği iç çatışmalar oldukları hâlde yukarıda değindiğimiz askeri kitlesel seferberlik kültürü bağlamında ortaya çıkmaları ve dolayısıyla devletlerarası kitlesel seferberlik savaşının temel özelliklerini sergilemeleri itibarıyla melezdirler. Roma'da orduya en yüksek katılım oranlarından bazıları bu iç karışıklık döneminde kayıtlara geçmiştir. Seçkinlerin iç çatışmaları ile halk seferberliğinin bu özgül bileşimi, gelir ve servetin yeniden dağıtımı için yeni fırsatlar sunmuştur.

Bu çatışmaların en şiddetlileri MÖ. 80'lerde ve 40'larla 30'larda Roma yönetici sınıfını adeta biçti. Siyasi muhaliflerin başına ödül kondu ve bu mücadelede galip gelenler kaybedenlerin mülklerine el koydular. MÖ. 83 ila 81 yılları arasındaki iç savaşta, senato üye sayısının yaklaşık 300 olduğu bir dönemde 105 senatörün öldürüldüğü söylenirken, MÖ. 43'te 600 senatörden 300'ünün ve Roma seçkinlerinin bir sonraki en üst kademesi olan 2.000 atlının bu şekilde hayatını kaybettiği iddia edilir ama bunlardan yalnızca 120'sinin adını verebiliriz. Bu iki olay, eşitsizliği farklı şekillerde etkiledi. Oligarşik gericiliğin savunucuları tarafından üstlenilen ilk kamulaştırma turu, iyi konumdaki destekçilerin el konan varlıkları açık artırmalarda kaparak kâr etmelerine olanak sağladı. Bu durum, özellikle iç savaştan önceki devasa yıpratmanın ardından servet yoğunlaşmasını artırmış olabilir: MÖ. 90'dan 80'e kadar olan 10 yılda, en az 291 senatörün çeşitli şiddet eylemleri nedeniyle öldüğü söylenir. Vâris kıtlığının seçkinlerin mülkiyetinin dağılmasından ziyade belirli ellerde toplanmasına yol açmış olması olasıdır. Yerel topluluklardan müsadere edilen topraklar gazilere verildi ama çoğu zaman yoğunlaşmayı teşvik etmiş olabilecek alım satımlarla sonuçlanarak, eninde sonunda satışa çıkıyordu. Buna karşılık MÖ. 43 ve 42'deki kamulaştırmaların itici gücü, hesaplaşma arzusundan daha ziyade İtalya dışındaki yerel rakiplere karşı düzenlenecek askeri seferlere hazırlığın olağanüstü maliyetiy-

di. Bu durumda gelirlerin yandaşlara fayda sağlama olasılığı daha düşüktü ve öncelikle büyük bir yurttaş ordusuna verilen fahiş tazminat vaatlerini karşılamak için kullanıldı. Bu hizbin liderinin yakın arkadaşları ancak MÖ. 30'da çatışmanın sona ermesinden sonra, yerleşik soylular pahasına "yeni adamları" zenginleştiren ödemeler yoluyla ödüllendirildi.[47]

İç savaşların bu son turunda askerlere yapılan ödemelerin düzeyi kayda değer yeniden dağıtımsal sonuçlara muhtemelen sahipti. İç savaşların başlamasından önce Romalı askerlere gayet mütevazı bir ödeme yapılıyordu. Yeni ortaya çıkan savaşbeyliği, yabancı düşmanlara karşı yapılan askeri seferlerde ikramiyelerin artmasına neden oldu: Başlangıçta çok düşük düzeylerden MÖ. 69'da yıllık temel ücretin yedi katına, MÖ. 61'de ise 13 katına kadar yükseldi. MÖ. 40'lardaki iç savaş, MÖ. 46'da yeni artırılan temel maaşın 22 katına (ya da bir öncekinin 42 katına) kadar daha fazla ve daha çarpıcı bir artışı tetikledi. Bu harcama, dört yıl sonra çok daha fazla sayıda askere aynı ödülün vaat edilmesiyle kısa sürede aşıldı. Sonuç olarak, iç savaşlarda sadakati satın almak ve ödüllendirmek için MÖ. 69 ila 29 yılları arasında –ve neredeyse tamamı MÖ. 46 ila 29 yılları arasında– askerlere yıllık düzenli devlet gelirinin en az 10 katına ya da belki de Roma İmparatorluğu'nun o zamanki GSYH'sinin yarım yıllık değerine eşdeğer bir miktar para aktarıldığını tahmin ediyoruz. Maaş alanların toplam sayısı 400.000'e ulaşmış olabilir. Bu kişiler aileleriyle birlikte tüm Roma yurttaşlarının üçte birini oluşturuyordu. Fiyat enflasyonuna dair kanıtların yokluğunda, bunun seçkin olmayanların gelirlerini reel olarak artırması olasıydı. Roma toplumu içinde, İtalyan merkezindeki dağılımsal etki daha belirsizdir. Bu paranın büyük bir kısmı denizaşırı eyaletlerden zorla alınan kaynaklarla elde edildi. Ama istisnalar da vardı: MÖ. 43 yılında, daha önce bahsedilen büyük müsaderelerin yanı sıra, zenginlere bir yıllık emlak geliri ve %2 servet vergisi

[47] Shatzman 1975: 37-44.

konuldu. Daha sonraki birkaç vergi de özellikle zenginleri hedef aldı. Roma tarihinde ilk kez, mali tahsilat etkili bir şekilde artan oranlı hâle geldi ve bu şekilde elde edilen gelir yeniden dağıtıcı bir tarzda kullanıldı.[48]

Fakat bu, bir defaya mahsus bir anomali olarak kalacaktı. MÖ. 30'dan sonra barış sağlandıktan ve istikrarlı bir otokrasi kurulduktan sonra eyalet gelirlerine bel bağlamak yeniden norm hâline geldi. Sadece birkaç yıllığına, MÖ. 40'ların sonlarında, harcanabilir gelir dağılımı geçici olarak genel yurttaş nüfusu lehine değişecekti. Daha uzun vadede, takip eden yüzyıllar boyunca süren siyasi ve iktisadi istikrar, İkinci Bölümde de gördüğümüz gibi, şüphesiz yüksek düzeyde servet yoğunlaşmasına elverişliydi.

5. "Bedeli Ne Olursa Olsun": Savaş ve Eşitsizlik

Kitabın bu bölümü bizi savaşın binlerce yıllık tarihine götürdü. Askeri çatışma uzun zamandır insanlık tarihinin yaygın bir özelliğidir ama yalnızca belirli savaş türleri aynı derecede yaygın olan bir başka olguyu, gelir ve servetin eşitsiz dağılımını azaltmıştır. Hem kazananlar hem de kaybedenler için modern kitlesel seferberlik savaşının güçlü bir eşitleme aracı olduğu kanıtlanmıştır. Savaş çabaları tüm topluma nüfuz ettiğinde, sermaye varlıkları değer kaybettiğinde ve zenginler adil bir pay ödemek zorunda bırakıldıklarında savaş "insanları öldürmek ve bir şeyleri yıkıp dökmek"ten ibaret olmaktan çıkmış, zengin ile yoksul arasındaki uçurumu da daraltmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda bu etki hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında, savaşa dayalı siyasaların sürekliliğiyle devam etmiştir. Gelişmiş ülkelerin yurttaşları, eşitsizliğin azaldığı bir kuşak ya da daha fazlasını bu küresel çatışmanın eşi benzeri görülmemiş şiddetine borçluydu. Bu savaş tarzının

[48] Scheidel 2007: 329-333.

daha önceki örnekleri nadirdir ve normalde düzlenmeyle ilişkilendirilmezler. ABD İç Savaşı'nda Güney'in servetini yok eden şey seferberlik değil, yenilgi ve işgaldi. Kitlesel savaşın antik öncülerine dair kanıtlar, Çin ve Roma Cumhuriyeti'nde olduğu gibi belirsiz ya da olumsuz bulgular ortaya koyar. Eski Sparta'nın savaşçı devletinde kaynak dengesizlikleri, muhtemelen daha eşitlenmiş olan önceki koşullardan yavaş yavaş ortaya çıktı. Klasik Atina, halkın yaygın askeri katılımının dengeleyici etkisinin en iyi modern öncesi örneği olabilir. Tıpkı 20. yüzyılın bir bölümünde olduğu gibi, Atina demokrasisi de ortak savaş seferberliği deneyimiyle güçlendi ve eşitsizliğin artmasını kısıtlayan siyasaları desteklemiş görünür. Genel gelişimdeki çarpıcı farklılıklar ve kadim kanıtların sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda, bu analojiye çok fazla ağırlık vermekten kaçınmalıyız. Yine de eski Atina deneyimi, kurumsal düzenlemelerin doğru bileşimiyle, askeri kitlesel seferberlik kültürünün tamamen modern öncesi bir ortamda bile düzleştirici bir mekanizma olarak hizmet edebileceğini akla getirir.[49]

Kapsamı daha sınırlı olan savaşlar tarih boyunca her yerde hazır ve nazırdı ama tutarlı sonuçlar vermedi. Geleneksel yağma ve fetih savaşları genellikle galip seçkinlere fayda sağlayarak eşitsizliği artırdı. Bu durum özellikle de mağlup devletler daha büyük devletlere dahil edildiğinde geçerli oldu, ki bu da hiyerarşinin tepesine ilave servet ve iktidar katmanları ekleyen bir süreçtir. İç savaşlar nadiren bir düzleştirme kaynağı olarak işlev gördü -ve öyleyse de sadece kısmen (farklı şekillerde 1860'ların ABD'sinde ve 1930'ların ve 1940'ların İspanya'sında olduğu gibi) ya da çok kısa süreliğine (belki de Eski Roma'da olduğu gibi). Gelir ve servet dağılımını gerçekten dönüştüren tek iç savaşlar, kapsamlı kamulaştırma ve

Metin içinde alıntı: Askeri faaliyetlere ilişkin bu yerinde nitelemeyi, 6 Ağustos 2015'teki ilk Cumhuriyetçi başkanlık önseçim tartışmasında eski Arkansas Valisi Mike Huckabee'ye borçluyum.

yeniden dağıtıma kararlı olan ve bunu gerçekleştirmek için ne kadar kan dökülmesi gerekiyorsa bundan çekinmeyen radikal rejimleri iktidara taşıyanlar oldu. Şimdi bu sürece, şiddetle düzlenmenin ikinci atlısına dönüyoruz.

Üçüncü Kısım

Devrim

7
Komünizm

1. "Proletaryanın İktidarı İçin": 20. Yüzyılda Devrimci Düzleme

Devletler arasındaki çatışmalar zaman zaman eşitsizliği azaltıyorsa devletler içindeki çatışmaların sonuçları nelerdir? Yakın geçmişteki iç savaşların kesin bir etkisinin olmadığını ve olsa olsa var olan eşitsizlikleri daha da artırma eğiliminde olduklarını gördük. Bu durum, bir grubu diğeriyle karşı karşıya getirmekle kalmayıp toplumun daha kapsamlı bir şekilde yeniden yapılandırılması için çaba gösteren iç çatışmalar için de aynı şekilde geçerli midir? Bu tür iddialı çabalar nadir olageldi. Tarihteki şiddetli halk ayaklanmalarının ezici çoğunluğu belirli yakınmaların giderilmesini amaçladı ve aynı derecede ezici bir çoğunlukla başarısızdı. Hem iktidarı ele geçirmeyi hem de gelir ve servet dağılımını düzleştirmeyi başaran daha iddialı hareketler sadece görece yakın geçmişte ortaya çıktı. Savaş durumunda olduğu gibi, çabanın yoğunluğu hayati bir değişkendi. Çoğu savaş eşitleyici sonuçlar üretmezken, askeri kitlesel seferberlik kurumsallaşmış düzeni altüst etmeye muktedirdi. İsyanlar arasında, sadece her bir kasaba ve köyde kaynakların benzer şekilde nüfuz edici bir biçimde seferber edilmesi radikal düzlenmeyle sonuçlandı. Başlangıçtaki eğretilememize dönecek olursak, kitlesel seferberlik savaşı ve dönüştürücü devrim, yerleşik çıkarları silip süpürürken ve maddi kaynaklara erişimi yeniden şekillendirirken eşit derecede güçlü mahşerin atlıları olarak hareket ettiler. Bunlarda asıl önemli olan, şiddet boyutlarıydı: İki dünya savaşının

insanlık tarihinin en kanlı savaşları olması gibi, en eşitleyici devrimler de kayıtlara geçen tüm iç ayaklanmalar arasında en kanlı olanlarıydı. İsyanlar ve devrimler üzerine burada yaptığım karşılaştırmalı inceleme, bir düzleme aracı olarak büyük çaplı şiddet eylemlerinin merkezî önemini doğrulamaktadır.

Daha önceki bölümlerde olduğu gibi burada da aynı yaklaşımı benimsiyorum: zamanda geriye doğru gitmek. En uygun kanıtlar bir kez daha, bu bölümde ele alınan büyük komünist devrimlerin gelir ve servetin dramatik bir şekilde seyrelmenin neden olduğu 20. yüzyıldan gelmektedir Bir sonraki bölümde, başta Fransız Devrimi olmak üzere olası öncellere dönüyorum ve köylü ayaklanmaları gibi iç koşulları zorla değiştirmeye yönelik modern öncesi girişimlerin etkilerini ele alıyorum. Tıpkı savaş örneğinde olduğu gibi, modern ya da endüstriyel ile modern öncesi ya da sınai öncesi arasında bir ayrımla karşılaşıyoruz: Çoğunlukla sadece yakın zamanda gerçekleşen devrimler büyük nüfusların servet ve gelir dağılımını etkilemeye yetecek kadar güçlü olduğunu kanıtladı.

2. "Zenginlere Karşı Ölümüne Savaş": Rus Devrimi ve Sovyet Rejimi

Beşinci Bölümde gördüğümüz gibi, Birinci Dünya Savaşı felaketi, insanların ve kaynakların kitlesel kıyım için eşi benzeri görülmemiş bir şekilde seferber edilmesi yoluyla, savaşan belli başlı ülkelerdeki gelir ve servet eşitsizliğini azalttı. Bu etkinin ölçeği ve zamanlaması ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterdi. Almanya'da en yüksek gelir payları savaş sırasında arttı ve yenilgiden sonra çöktü; Fransa'da savaş sonrasında sadece oldukça hafif bir düşüş gösterdi; Birleşik Krallık'ta 1920'lerin ortalarında geçici olarak toparlanmadan önce savaş sırasında ve hemen sonrasında oldukça düştü ve ABD'de de savaş sırasındaki düşüşü kısa süre sonra güçlü bir canlanma izledi. Savaştan en fazla etkilenen ülkelerden bazılarına (Avusturya-

Macaristan, İtalya ve Belçika) ait karşılaştırılabilir verilerin henüz yayımlanmamış olması özellikle talihsiz bir durumdur. Neredeyse değişmez bir şekilde hem daha güçlü hem de daha net düzleyici sonuçları üreten İkinci Dünya Savaşı'nın aksine "Büyük Savaş" hakkındaki kayıtlar bu nedenle biraz karışık, hatta kısmen bilinmezdir.[1] Birinci Dünya Savaşı'nın ardından eşitsizlikte en çarpıcı azalma Rusya'da yaşandı. Bununla birlikte diğer örneklerin aksine burada düzlenrme savaş zamanı müdahaleleri ve ekonomik bozulma ya da savaş sonrası mali çöküşle değil, savaşın enkazından doğan radikal devrimci ayaklanmalarla gerçekleşti. Çar II. Nikolay'ın imparatorluğu bu savaşın en büyük oyuncularından biriydi: Yaklaşık 12 milyon askeri seferber etti ve bunların 2 milyona yakını savaşta yaşamını yitirdi. Diğer 5 milyonu yaralandı, 2,5 milyonu esir düştü ya da kayıp ilan edildi. Ayrıca 1 milyon sivilin de öldüğü düşünülmektedir. Tek söyleyebileceğimiz, 1914'ten 1917'ye kadar olan savaş yıllarında eşitsizlikte büyük bir azalmanın meydana gelmediğidir: Vergilendirme son derece azalan oranlıydı ve büyük ölçüde dolaylı vergilere dayanıyordu; gelir ve savaş kârları üzerindeki vergiler savaşın son günlerine kadar fiilen alınmadı; iç tahvil programları sadece orta derecede başarılıydı ve devletin açığının büyük bir kısmı para basılarak kapatıldı. Özellikle 1917'deki geçici hükümet döneminde ivme kazanan enflasyonun zarar verdiği kesim sadece zenginler değildi.[2]

Savaşın doğrudan sonuçları ne olursa olsun, Bolşeviklerin Kasım 1917'de indirdikleri darbe ve ertesi ay ittifak devletlerine karşı düşmanlıkların sona ermesiyle yaşananların yanında çok sönük kalmaya mahkûmdu. O yıl yaşanan büyük

Almanya, Fransa, Birleşik Krallık ve ABD için bkz. burada, bölüm 5, s. 196. Brandolini ve Vecchi 2011'de İtalya için verilen endekslerin çoğu: 39 şekil 8, 1911 ve 1921 yılları arasında eşitsizliğin ılımlı bir şekilde azaldığını göstermektedir ama çözünürlük, bir toparlanmaya tanıklık etmiş olabilecek savaş ve hemen sonrasındaki gelişmeleri birbirinden ayırmak için yetersizdir.
Gatrell 2005: 132-153.

iktisadi gerileme, malikânelerin ele geçirilmesiyle sonuçlanan yaygın köylü ayaklanmalarını çoktan tetiklemiş ve grevci işçiler birçok fabrikada denetimi ele geçirmişti. Bu isyanlar, 6 ve 7 Kasım 1917'de Bolşeviklerin başkenti silahlı olarak ele geçirmesiyle doruğa ulaştı. Petersburg'daki Kışlık Saray'ın basılmasının hemen ertesi günü, 8 Kasım'da, yeni oluşturulan Halk Komiserleri Konseyi, bizzat Lenin tarafından kaleme alınan bir "Toprak Kararnamesi"ni kabul etti. Zorla yeniden dağıtım gündemin en üst sıralarındaydı.

Bu kararname son derece geniş kapsamlıydı. Doğrudan siyasi hedefi, o yılın yaz aylarından beri devam eden, köylülerin soylulara ve devlete ait topraklara el koyma ve dağıtma sürecini yasallaştırarak köylülerin desteğini almaktı. Bununla birlikte toprak üzerindeki özel mülkiyetin yok edilmesi için uğraşarak aslında resmî anlamda çok daha yüksekleri hedefliyordu:

> Toprak sahiplerinin toprak üzerindeki mülkiyet hakkı şuandan itibaren tazminatsız lağvedilmiştir. Toprak üzerindeki özel mülkiyet hakkı ebediyen lağvedilecektir. Toprak satın alınamaz, satılamaz, kiralanamaz ya da başka bir şekilde devredilemez. Toprağı kullanma hakkı, onu kendi elleriyle işlemek isteyen Rus devletinin cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm . . . yurttaşlarına verilecektir. . . . Kiralık işçiliğe izin verilemez. Topraklar onları kullananlar arasında eşitleme ilkesine göre, yani normal emek ya da gıda birimleri temelinde . dağıtılacaktır.[3]

O zaman için bu önlemler, büyük toprak sahiplerinin, imparatorluk ailesinin ve kilisenin sahip olduğu seçkin işletmelerle sınırlıydı. Düzenli köylülerin (ve Kazakların) toprakları müsaderenin hedefi değildi. Kamulaştırma ve dağıtım yerel komiteler tarafından yapılacaktı. Sonraki kararnameler tüm bankaları kamulaştırdı, fabrikaları işçi konseylerinin (sovyetler) denetimine verdi ve özel banka hesaplarına el koydu.

Leonard 2011: 63. Alıntı: Tuma 1965: 92–93

İktisadi anlamda, toprak sahibi sınıf –aileler de dâhil olmak üzere yaklaşık yarım milyon kişi– ve burjuvazinin en üst kademeleri –yaklaşık 125.000 kişi– tasfiye edildi. Seçkin kesimin üyeleri olarak bilinen "eski insan"ların birçoğu öldürüldü; daha da fazlası başka ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Dramatik kentsizleşme de düzlenmeye katkıda bulundu çünkü Moskova ve St. Petersburg'un –yani zenginliğin ve gelirin yoğunlaştığı merkezlerin– toplam nüfusu 1917 ile 1920 arasında yarıdan fazla azaldı. Komünist Parti'nin sözcüsü *Pravda*'nın 1 Ocak 1919 tarihli başyazısında övündüğü gibi, "Zenginler, şık hanımlar, pahalı restoranlar ve özel malikâneler, güzel girişler, yalancı gazeteler, tüm yozlaşmış 'altın hayat' nerede? Hepsi süpürülüp atıldı." Lenin'in "zenginlere karşı ölümüne savaşı" kazanılmıştı.[4]

Nüfusun çoğunluğunun geçimini hâlâ toprağı işleyerek sağladığı bir toplumda Bolşeviklerin ilk toprak kararnamesi düzlenme için tek başına büyük bir itici güç oldu ve diğer müsadere önlemleriyle daha da güçlendi. 1919 yılına gelindiğinde, ekilebilir arazilerin neredeyse %97'si köylülerin eline geçmişti. Ne var ki yeni rejim, başından itibaren, eşit dağıtımın sadece "küçük burjuva çiftçiler yaratacağından ve ne eşitliği garanti edeceğinden ne de farklılaşmayı önleyeceğinden" endişe ederek, bu servet aktarımlarını yetersiz gördü. Gerçekten de sadece özel mülkiyetin ve toprak mülkiyetinin lağvedilmesi tam ve kalıcı bir düzlenme sağlayabilirdi. Şubat 1918'deki bir sonraki büyük toprak kararnamesi kolektifleştirme konusunda bastırıyordu: "Toprakların kullanım şekli ve düzeninin belirlenmesinde, bireyler yerine çalışanların tarım kooperatifleri tercih edilecektir."[5]

Tuma 1965: 92-93 (birinci kararname); Davies 1998: 21 (sonraki kararnameler); Figes 1997: 523 ("eski halk"). Kentsizleşme: Davies 1998: 22; Petersburg için, bakınız Figes 1997: 603; bakınız 603-612 açlık ve kent merkezlerinde gıda yetersizliği nedeniyle nüfusun azalması üzerine. Figes 1997: 522 (Pravda); Lenin, "How to organize competition," [Rekabet nasıl örgütlenir?] Aralık 1917, Alıntıdığı yer Figes 1997: 524.
Powelson 1988: 119 (toprak); Tuma 1965: 91, 94 (Alıntılar).

Bu hırsın ifade edilmesi, gelecek dehşetin sadece soluk bir habercisiydi. Komünistler şimdilik bir iç savaştan sağ çıkmaya ve tüm ülke üzerinde denetimi sağlamaya odaklanmışlardı. 1918'den 1921'e kadar geçen yıllar, devletin alışılmadık ölçüde açıktan baskıya dayandığı bir "savaş komünizmi" dönemiydi. Özel üretim yasaklandı, üretim devlet tarafından tahsis edilerek örgütlendi, özel ticaret yasaklandı ve köylülerin gıda fazlalarına el kondu, para marjinalleştirildi. Köylere saldıran silahlı tugaylar tarafından gıda stokuna el kondu ve bunlar kademeli bir karne sistemiyle kent nüfusuna ve orduya dağıtıldı. Tüm büyük şirketler ve birçok küçük şirket kamulaştırıldı. Kırsal kesimde, devlet üreticilerin yiyeceklerini tazmin edemediği için, bir kez daha düzleştirme bayrağı altında düpedüz el koyma tercih edilen yöntem haline geldi: "Yoksul köylülükle birlikte proletaryanın iktidarı için", yoksul köylülerden daha iyi durumda olan komşularını fazla yiyeceklerini teslim etmeye zorlamaları beklendi. Başlangıçta, tahıl, çiftlik araç gereci ve ev gereçlerinin dağıtımını denetlemek üzere "Kırsal Yoksullar Komiteleri" kuruldu ve bu komiteler çabalarının karşılığında ücretsiz tahıl aldılar. Merkezî yönetim, daha fazla üretim yapanların ürünlerine el koymak için yeterli teşvikin var olduğunu düşündü. Buna rağmen, komite üyelerinin genellikle dışarıdan getirilmesi gerekti çünkü komünistlerin köylülerin sınıf savaşını hevesle benimseyecekleri beklentisinin aksine, köylüler kendi topluluklarının üyelerine cephe almaya isteksizlerdi. Niall Ferguson, Lenin'in Ağustos 1918'de bir taşra komiserine yazdığı mektubu alıntılar:

> Yoldaş! *Bilinen en az 100* kulakı, kodamanı, kan emiciyi as (*halkın görebileceği* şekilde as demek istiyorum).
>
> Bunu yap ki yüzlerce kilometre boyunca insanlar görsün, titresin, bilsin ve ağlasın: Kan emici kulakları öldürüyorlar ve öldürmeye devam edecekler desin.
>
> Sevgiler, Lenin. P.S. Daha acımasız insanlar bul.

Bu deneyden kısa süre sonra vazgeçildi. Her ne kadar Lenin "kulaklara karşı acımasız savaş! Hepsine ölüm!" çağrısında

bulunsa da aslında "kulakların" ("eli sıkı" deyiminde olduğu gibi "yumruk" anlamına gelir) ya da *görece* varlıklı çiftçilerin çoğu, köylülerinden çok daha varlıklı değildi.[6]

Bu ağır müdahaleler düzlenmeyi güvence altına aldı ama iktisadi sonuçları tam bir felaket oldu: Köylüler üretim artıklarına devletin el koymasından kaçınabilmek için üretimi kısıtladılar, hayvanlarını ve aletlerini yok ettiler ve hem ekilen arazi miktarı hem de verim devrim öncesi düzeylere göre önemli ölçüde düştü. Rejim bu üretim sıkıntılarına bir yanıt olarak gönüllü kolektifleştirmeyi teşvik etti ama bu düzenlemeye çiftçiler başarılı bir şekilde direndiler: 1921'de Rus nüfusunun %1'inden daha azı kolektif çiftliklerde çalışıyordu. Düzlenme yüksek bir bedel karşılığında gerçekleşti: 1912 ila 1922 yılları arasında, hiç atı olmayan ya da sadece bir atı olan kırsal köylü hanelerinin oranı %64'ten %86'ya yükselirken, üç ya da daha fazla atı olan hanelerin oranı %14'ten %3'e düştü. Köylüler artık genel olarak daha yoksuldular ama daha eşit derecede yoksuldular. Yaygın enflasyon da buna katkıda bulundu: 1921'de fiyatlar 1914'tekinin neredeyse 17.000 katıydı. Takas gitgide paranın yerini aldı ve karaborsa patladı.[7]

Üretimdeki çarpıcı düşüş ve iç savaşta milyonlarca insanın ölmesi, 1921'de Yeni İktisadi Siyasa lehine geçici bir geri adıma yol açtı. Piyasaların işlemesine yeniden izin verildi. Köylüler vergilerini ayni olarak ödeyebildiler ve üretim fazlasını satabildiler ya da tüketebildiler. Kiracılık ve kiralık işçilik uygulamalarına bir kez daha izin verildi. Bu liberalleşme, 1922 ila 1927 yılları arasında ekilen alanın yarı yarıya artmasıyla iktisadi canlanmayla ödüllendirildi. Aynı zamanda bu siyasalar, ticari mübadele için gıda fazlası üretenleri kayırarak üreticiler arasında farklılaşmayı kolaylaştırdılar. Bu durum, köylülük

Leonard 2011: 64; Davies 1998: 18-19 (savaş komünizmi); Tuma 1965: 95 (Alıntı); Powelson 1988: 120 (komiteler); Figes 1997: 620 (dışarlıklılar); Ferguson 1999: 394 (birinci Lenin alıntısı); Figes 1997: 618 (ikinci Lenin alıntısı).
Tuma 1965: 96 (sonuçlar); Powelson 1988: 120 (kolektifler); Leonard 2011: 67 (haneler); Davies 1998: 19 (enflasyon).

içindeki payı %5'ten %7'ye yükselen kulak nüfusunun çok mütevazı bir şekilde artmasına yol açtı. Yine de ortalama iki at, iki inek ve bir miktar ticarete konu olan gıda fazlalarıyla zengin olmaktan epey uzaktılar. Genel olarak, kulakların varlıklarının daha önceki kaybı ve toprağın topraksız işçilere dağıtılması gelir dağılımını düzledi, *oserednyachenie* ya da "orta köylüleştirme"yle sonuçlandı. Sanayi girişimcilerinin sayısı çok daha azdı ve Devrim öncesine göre daha az zengindiler. Özel sermaye sanayide neredeyse hiç rol oynamadı: 1926 ve 1927'de sanayi yatırımlarının sadece %4'ü özel sektörden gelirken, tarım sektörü için bunun tam tersi geçerliydi.[8]

Köylüler arasında yeniden farklılaşmanın başladığının ipuçları ve özellikle de kolektifleştirmeye karşı yaygın dirençleri Stalin'in öfkesini çekti. 1928'den itibaren devlet, sanayileşmeyi desteklemek için ihtiyaç duyulan tahılı elde etmek amacıyla bir kez daha zora başvurdu. Bu kez kullanılan yöntem, özelleştirilen kırsal kesimden kamulaştırılmış sanayi sektörüne etkin bir biçimde kaynak aktarılmasıydı. 1929 yılına gelindiğinde, kolektiflerin teşvik edilmesine ve daha iyi krediler biçimindeki somut desteğe rağmen, devlet çiftliklerindeki %1,5'e ve bireysel işletmelerdeki %95'e karşılık, tahıl arazilerinin yalnızca %3,5'i kolektiflerde işlendi. Kulakların engellemelerine takılan ve kolektiflerin kötü performansını görmezden gelen Stalin, mizacına uygun olarak, bu durumu değiştirmek üzere güç kullanmayı tercih etti.[9]

Nitekim 30 Ocak 1930'da onaylanan "Kapsamlı kolektifleştirme bölgelerindeki kulak hanelerinin ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler hakkında" kararname, kulakların idam, sürgün ya da yerel işçi kolonilerine hapsedilmesi yoluyla

NEP: Leonard 2011: 65; Tuma 1965: 96. Toparlanma: Leonard 2011: 66; Tuma 1965: 97. Farklılaşma: Tuma 1965: 97; Leonard 2011: 67. Sermaye: Davies 1998: 25-26.

Davies 1998: 34 (tahıl); Tuma 1965: 99 (toprak); Powelson 1988: 123 (Stalin). Allen 2003: 87 1920'lerde komünal örgütlenmenin yokluğunda kırsal eşitsizliğin artma potansiyeline dikkat çeker.

bir sınıf olarak tasfiye edilmesini öngörüyordu. Daha iyi durumda olan köylüler birçok kez vergilendirilip topraklarından sürülürken, daha yoksul olanlar kolektiflere katılmaya daha kolay ikna edildiler. Parti, kulak karşıtı söylemini artırdı ve köylüleri onların topraklarına el koymaya teşvik etti. Yeterince hedef bulabilmek için kulakın tanımı, işçi kiralayanları, değirmenler gibi üretken tesislere sahip olanları ya da ticaret yapanları da kapsayacak şekilde genişletildi. Tutuklamalar ve zorla el koymalar olağan hâle geldi. Bununla beraber, daha önce varlıklı olan köylülerin ayrım gözeten vergilendirme nedeniyle zaten yoksullaştığı düşünüldüğünde, hedef alınanların çoğu aslında eski vergi kayıtlarından elde edilen kanıtlara ve hükümetin ülkeyi kulaklardan arındırma kotalarını karşılama gereksinimlerine dayanılarak malları kamulaştırılan orta gelirli köylülerdi. Sonuç olarak düzleme, komünist retoriğin bize inandırmak istediğinden çok daha geniş bir toplumsal yelpazeye yayıldı.[10]

Baskı sonuç verdi: 1937 yılına gelindiğinde Sovyet tarımının %93'ü zorla kolektifleştirilmiş, bireysel çiftlikler ezilmiş ve özel sektör küçük bahçe parsellerine indirgenmişti. Bu dönüşümün bedeli çok ağır oldu: Toplam sermaye birikiminin yedide biri gibi, hayvan varlığının değerinin ise yarısından fazlası kaybedildi. İnsan hayatı bakımından maliyet daha da sarsıcıydı. Şiddet patlayarak yayıldı. Şubat 1930'da birkaç gün içinde 60.000 "birinci kategori" kulak tutuklandıktan sonra bu sayı o yılın sonunda 700.000'e, bir sonraki yılın sonunda ise 1,8 milyona ulaştı. Tahminen 300.000 sürgün, nakil sırasında ve varış yerlerinde yaşadıkları korkunç koşullar nedeniyle bu süreçte öldü. Muhtemelen 6 milyon köylü açlıktan kırıldı. Kulak hane reisleri topluca sınırdışı edildi ama özellikle tehlikeli görülenler bunun yerine yargılanmaksızın idam edildi.[11]

[10] Tuma 1965: 99; Powelson 1988: 123; Werth 1999: 147-148.
[11] Leonard 2011: 69 (kolektifleştirme); Werth 1999: 146, 150-151, 155; Davies

Kırsal kesimde kolektifleştirme ve kulaklardan arındırma yoluyla uygulanan şiddetle eşitleme, kentlerde "burjuva uzmanlara", "aristokratlara", girişimcilere, esnafa ve zanaatkârlara yönelik baskıyla el ele gitti. Bu eğilim, Stalin'in NKVD'sinin 1,5 milyondan fazla yurttaşı tutukladığı ve bunların yarısına yakınını tasfiye ettiği 1937 ve 1938 yıllarındaki "Büyük Terör"le devam etti. Eğitimli seçkin kesim özellikle hedef alındı ve kurbanların arasında yükseköğrenim görmüş kişiler ağırlıklıydı. Gulag ağına 1934 ila 1941 yılları arasında en az 7 milyon kişi yakalandı. Bu sistem, devletin korkunç çalışma koşullarına sahip marjinal yerlerdeki işçilere yüksek ücretler ödeme gereksinimini ortadan kaldırarak düzlenmenin sürdürülmesine yardımcı oldu. Bu tasarruflar kısmen uygulanan baskının maliyeti ve düşük verimlilikle dengelenmiş olsa da küçümsenmemelidir: Daha sonraki yıllarda, koşullarının çetin olduğu bölgelerde çalışan işçilere sunulan yüksek ücretler, Sovyetlerde genel gelir eşitsizliğine önemli ölçüde katkıda bulundu. Kolektifleştirme, köylü nüfusunun çoğunu kapsayan çeyrek milyon kolektif çiftlik (*kolhoz*) yarattı. Ama köylüler kadar kentli işçiler de büyük sıkıntılar çektiler: 1928 ila 1940 yılları arasında çiftçilik dışındaki reel ücretler neredeyse yarı yarıya düşmüş olabilir ve kişisel tüketim hem kentte hem de kırda azaldı.[12]

Bu siyasaların yol açtığı insani acılar burada ayrıntılı bir şekilde anlatılmayı gerektirmeyecek kadar iyi biliniyor. Bu çalışma bağlamında asıl önemli olan nokta, sadece seçkinlerin değil çok daha geniş orta halli grupların da kamulaştırmaya ve yeniden dağıtıma maruz kaldığı düşünüldüğünde, bu siyasaların genel olarak dünya-tarihsel açıdan gerçekten benzeri görülmemiş ölçekte hızlı bir düzlenmeye yol açmış olmasıdır. Yine de iktisadi verimlilik artara artmaz, 1933 civarından

1998: 51 (şiddet).
Werth 1999: 169, 190, 206-207, 191-192, 207; Davies 1998: 46, 48-50. Köylülerin bitkisel gıda tüketimi sabit kalırken hayvansal gıda tüketimi düştü: Allen 2003: 81 tablo 4.7.

itibaren devam eden şiddetli baskı altında bile, gelir eşitsizliği hemen tekrar yükselmeye başladı. Kişi başına üretim ve tüketim 1930'ların ortalarında istikrarlı şekilde arttıkça işçiler arasındaki ücret uçurumu da büyüdü: "Stahanovizm" siyasaları daha fazla üretkenlik talep etti ve üretkenliği ödüllendirdi ve seçkinlerin yaşam standartları ile kitlelerin yaşam standartları daha fazla farklılaşmaya başladı. Milyonların kanı bile farklılaşmayı sonsuza dek bastırmaya yetmedi.[13]

Rusya ve özellikle Sovyet dönemine ait verilerin niteliğindeki dengesizlik nedeniyle gelir eşitsizliğinin gelişimini kesin olarak ölçmek zordur. Çarlık döneminin sonlarına doğru gelir yoğunlaşması kayda değerdi ama dönemin standartlarına göre olağanüstü yüksek değildi. O dönemde Fransa ve Almanya'da ya da 10 yıl sonra ABD'de %18 ya da %19 olan oranla karşılaştırıldığında, 1904 ya da 1905 dolaylarında Rusya'nın "yüzde 1'lik kesimi" tüm gelirin yaklaşık %13,5 ila %15'ini alıyordu. Toprak bolluğu kırsal emeğin değerinin artmasına yardımcı oldu. Bu dönem için piyasa geliri Gini değeri 0,362 olarak belirlenmiştir. Bu değerin 1917 ile 1941 yılları arasında ne kadar düştüğünü söyleyemeyiz. Sovyet kaynaklarında 1928 yılında sanayi sektörü ücretleri için 3,5 gibi düşük bir P90/P10 oranı kaydedilmektedir. Genel olarak, Sovyet dönemi Gini katsayıları Çarlık dönemindekinden çok daha düşüktür. Bu durum, 1967 yılında Sovyetler Birliği'nde tarımdışı hane halkları için 0,229'luk bir piyasa Gini tahmininden açıkça anlaşılmaktadır. Bu değer, 1968 ile 1991 yılları arasında tüm ülke için 0,27 ile 0,28'e karşılık gelen değerlerle örtüşmektedir. P90/P10 oranları da 1950'lerden 1980'lere kadar adil bir istikrara işaret etmektedir. ABD'de 1984 yılında 5,5 olan P90/P10 oranı 1980'lerde yaklaşık 3'tü.[14]

Davies 1998: 54.

[14] Gelir payı ve Gini: Nafziger ve Lindert 2013: 38, 26, 39; krş. Gregory 1982. Nafziger ve Lindert 2013: 34 (oran). Gini'ler: Nafziger ve Lindert 2013: 34; SWIID. Oranlar: Nafziger ve Lindert 2013: 34. Flakierski 1992: 173 1964-1981 yılları arasında 2,83'ten 3,69'a değiştiğini belgeler. Bu orandaki 1980'lerdeki

Dünya Savaşı'ndan sonraki onyıllarda tamamen siyasi müdahaleyle daha fazla düzlenme meydana geldi. Son derece düşük olan çiftlik gelirlerinin kentsel ücretlerden daha hızlı artmasına izin verildi ve düşük ücretler yükseltilerek, ücret farklılıkları daraltılarak ve emekli maaşları ve diğer yardımlar artırılarak ikincisi dengelendi. Komünist ideolojiden esinlenen siyasalar özellikle beden işçilerinin lehine oldu: Beden işçisi olmayan tüm işçiler için ücret getirisi 1945'te %98 iken 1985'te %6'ya düştü, teknik-mühendislik personeli de benzer bir düşüş yaşadı. Beyaz yakalıların ücretleri beden işçilerinin ortalamasının çok altına geriledi. Önemli iktisadi büyüme dönemlerinde bile despotizm gelir dağılımını büyük ölçüde düzleyip yeniden şekillendirmeye muktedirdi.[15]

Sovyet sisteminin yıkılması hızlı ve keskin bir tersine dönüşe yol açtı. 1988 yılında işgücünün %96'sından fazlası devlet tarafından istihdam ediliyordu. Ücretler tüm gelirin neredeyse dörtte üçünü oluştururken, serbest meslek bu miktarın onda birinden daha azını oluşturuyordu ve mülkiyetten elde edilen gelir yoktu. Branko Milanović'in belirttiği üzere, gözlemlenen gelir dağılımları, devlet tarafından dağıtılan gelirlere, kolektif tüketime, ücretlerin azaltılmasına ve servet birikiminin en aza indirilmesine yaptıkları vurguyla "Komünizmin ideolojik öncüllerinin mantıksal uzantılarıydı" Bu öncüller artık zorla desteklenmediğinde tüm bunlar da bir anda değişti. 1980'lerin büyük bölümünde piyasa geliri Gini'lerinin 0,26 ila 0,27 civarında seyrettiği Rusya Federasyonu'nda, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra eşitsizlik patladı. Piyasa geliri Gini'si 1990'da 0,28'ken beş yıl sonra 0,51'e çıkarak neredeyse iki katına ulaştı. O zamandan beri 0,44 ile 0,52 arasında değişmektedir. 1980'lerde Rusya'dakine benzer Gini'lerin gözlemlendiği Ukrayna'da ise 1992'de 0,25 olan Gini'ler bir

hafif artış için bakınız Flakierski 1992: 183. Birleşik Devletler: http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=46189.
Davies 1998: 70; Flakierski 1992: 178. Elbette, parti seçkinlerinin lüks ithalata erişimi etkin tüketim eşitsizliğini artırdı.

sonraki yıl 0,45'e sıçradı ama o zamandan beri kademeli olarak azalarak 0,30'a yaklaştı. 1988-1989 ve 1993-1995 yılları arasında, tüm eski sosyalist ülkeler için ortalama Gini artışı 9 puan oldu. Üst gelirler genel eşitsizlikle birlikte yükseldi: Çok az istisna dışında, eski sosyalist ekonomiler diğer gelir dilimleri pahasına en üst %20'ye önemli kaymalar deneyimlediler. Rusya'nın en üst %20'lik diliminin milli gelirden aldığı pay bu dönemde %34'ten %54'e yükseldi. Bu durumu bir çerçeveye oturtmak gerekirse, gelir eşitsizliğinin belirgin bir şekilde arttığı ABD'de en üst %20'lik dilimin payı 1980 ile 2013 yılları arasında %44'ten %51'e yükseldi ki bu da beş ya da altı kat daha uzun bir dönemde üçte bir oranında bir artış anlamına gelmektedir. Özel servet de hınçla geri döndü. Nitekim Rusya'da en zengin %10'luk kesim şu anda ulusal servetin %85'ine sahiptir. 2014 yılına gelindiğinde, ülkenin 111 milyarderi toplam servetin beşte birini elinde tutuyordu.[16] Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ve ardından Sovyetler Birliği'nin 1991'in sonlarında dağılmasının ardından patlayan yoksulluk, gelir eşitsizliğindeki artışı tetikledi: Üç yıl içinde yoksulluk içinde yaşayan insanların oranı üçe katlanarak Rusya nüfusunun üçte birinden fazlasına ulaştı. Bu oran 1998 mali krizi sırasında neredeyse %60'a ulaştı. Bununla birlikte uzun vadede, artan eşitsizlik, büyük bir kısmı artan bölgesel farklılıklardan kaynaklanan ücret gelirlerindeki gerilemeyle desteklendi. Moskova'da ve ülkenin petrol ve doğalgaz zengini bölgelerinde görülen orantısız gelir artışı, en yüksek gelir diliminde yer alanların rantları başarılı bir şekilde ele geçirdiğini işaret etmektedir. En tepede servet yoğunlaşması, devlet varlıklarının özel mülk sahiplerine devredilmesiyle olanaklı olmuştur.[17]

Rusya'da gelir ve servetin düzlenme ve yeniden yoğunlaşma dinamikleri büyük ölçüde örgütlü şiddetin bir işleviydi.

Milanovic 1997: 12-13, 21-22, 40-41,43-45; Credit Suisse 2014: 53.

[17] Treisman 2012.

Devrim öncesi dönemin sonunda çok yüksek olan eşitsizlik, 1917'de Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesini izleyen 20 yıl içinde çarpıcı biçimde azaldı. Bu azalma, devlet baskısının ve yoksulların, genellikle sadece orta derecede daha az yoksul olanları taciz etmek üzere topyekûn seferber edilmesiyle gerçekleşti ve milyonlarca insanın ölümünden ya da sürülmesinden doğrudan sorumluydu. Burada nedensellik zinciri gayet açıktır: Şiddet yoksa düzlenme de yok. Bu dönüşümde yaratılan sistem, parti kadroları ve KGB tarafından yürürlükte tutulduğu sürece eşitsizlik düşük kaldı. Siyasi kısıtlamalar kaldırılıp yerine fiyat belirleyen piyasalar ve ahbap çavuş kapitalizminin bir karışımı getirilir getirilmez gelir ve servet eşitsizlikleri, en çarpıcı şekilde eski Sovyetler Birliği'nin kalbi olan Rusya'da ve Ukrayna'da arttı.

3. *"En İğrenç Sınıf Savaşı": Mao'nun Çini*

Benzer gelişmeler yaklaşık bir kuşak gecikmeyle komünist yönetim altındaki Çin'de daha da büyük bir ölçekte tekrarlandı. En büyük değişim, ülkede nüfusun çoğunluğunun yaşadığı kırsal kesimde meydana geldi. Zorla eşitleştirme, her zaman parti öğretisinin gerektirdiği kadar eşitsiz olmayan kırsal bir toplumda biraz sorunlu bir kavram olan sınıf mücadelesi terimleriyle ifade edildi. Komünistlerin en zengin %10'luk kesimin tüm toprakların %70 ila %80'ini denetlediğine dair iddiaları abartılıydı. 1920'lerde ve 1930'larda 16 eyalette 1,75 milyon haneden oluşan örneklemlere dayanan en kapsamlı veri kümesi, en üst kesimin tüm tarım arazilerinin yaklaşık yarısına sahip olduğunu göstermektedir. Bazı bölgelerde, en varlıklı %10 ya da %15'lik kesim, arazinin üçte biri ila yarısı arasında bir orana sahipti ki bu da aşırı bir yoğunlaşmadan çok uzaktı. Gerçekten de William Hinton'un 1940'ların sonunda toprak reformu üzerine yaptığı klasik çalışma aracılığıyla ünlenen kuzeydeki Zhangzhuangcun köyünde, orta halli

ve yoksul köylüler komünistlerin yönetimi ele geçirmesinden önce arazinin %70'ine sahipti.[18]

Bununla birlikte tıpkı orta halli çiftçilerin kulak olarak damgalanıp yok edildiği Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, Çin komünist liderliği de uygunsuz gerçeklerin misyonunun önüne geçmesine izin vermek istemedi. Radikal düzleme, 1930'ların başında komünistlerin elindeki "Jiangxi üs bölgesi"nde parti siyasalarının bir parçasıydı: Toprakbeyleri mülksüzleştirildi, genellikle zorla çalışmaya mahkûm edildi ve zengin köylülerin sadece bazı alt düzey toprakları ellerinde tutmalarına izin verildi. Parti içindeki tartışmalar, o dönemde Mao'nun tercih ettiği bir hedef olan eşitlenme gibi radikal bir konumlanışla daha radikal bir seçenek olan zenginlerin mülksüzleştirilmesi ve ardından daha aşağı bir statüye gönderilmeleri seçeneğini karşı karşıya getirdi. 1934 ve 1935'teki "Uzun Yürüyüş", komünistleri kiracılığın çok daha az yaygın olduğu daha yoksul bir bölge olan Şansi Eyaleti'ne götürdü: Yine de somut eşitsizliğin azlığına rağmen yeniden dağıtımlar hızla gerçekleştirildi.[19]

Japon işgalcilere karşı "Birleşik Cephe" siyasası ılımlılık çağrısında bulunurken, parti 1945'ten itibaren sınıf mücadelesini açıktan benimsemeye başladı. İşgal bölgelerindeki işbirlikçiler ilk hedefler olarak belirlendi ve onların mülklerine el kondu. 1946'da toprakbeylerine karşı daha geniş çaplı bir seferberlik başlatıldı. Etkilenenlerin toplam servetini aşabilecek ve dolayısıyla mülksüzleştirilmesiyle sonuçlanabilecek alacaklar olarak ödenen kira ve faiz indirimleri geriye dönük olarak Japon işgali dönemine dek uygulandı. Mao'nun Mançurya'daki talimatı hainlerin, zorbaların, haydutların ve

Moise 1983: 27 (iddialar); Brandt ve Sands 1992: 182 (yarısı); bu, dönemin standartlarına göre aşırı değildi (184). Walder 2015: 49-50, 1930'ların sonunda nüfusun %2,5'inin tüm arazilerin neredeyse %40'ına sahip olduğuna dair bir tahminden bahseder. Moise 1983: 28; Hinton 1966: 209.
Moise 1983: 33-34, 37-38.

toprak ağalarının topraklarına el konması ve bunları yoksul köylülere verilmesiydi.[20]

Çok geçmeden, masa başında oluşturulmuş eşitsizlik kavramları üzerine kurulu programatik hedefler ile sahadaki fiili koşullar çatıştı. Kırsal kesimdeki zenginler topraklarının çoğunu orta halli köylülere satmış olduğundan, bu durum uygun bir düşman sınıf bulmada sıkıntıya yol açtı ve orta halli çiftçiler ile yoksullar arasındaki uçurumu genişletti. Bu da kadrolar arasında "zengin"leri tamamen mülksüzleştirme ve bu tür bir genişlemeye karşı siyasa emirlerine rağmen orta halli çiftçileri de hedef alma baskısı yarattı. "Toprakbeyleri"nin birçoğu köylerinde yaşamaya devam ettiği için şiddet hâlâ uzakta tutuluyordu. Bir sonraki adımsa Ekim 1947'de "toprakbeyleri"nin ve kurumlarının tüm toprak mülkiyetini ortadan kaldıran ve mevcut tüm kırsal borçları geçersiz kılan "Ana Hatlarıyla Toprak Kanunu"yla atıldı. Her köyde artık sadece el konan mülkler değil tüm topraklar nüfus arasında eşit olarak paylaştırılacak, "toprakbeyleri" dâhil herkes gerçek anlamda aynı payı alacak ve bu da onların özel mülkiyeti hâline gelecekti. "Toprakbeyleri"nin hayvanlarına, evlerine ve aletlerine de el konulacak ve yeniden dağıtılacaktı.[21] Mülkiyetin toptan yeniden tahsisi pratikte mümkün olmamasına ve bunun yerine var olan toprak sahipliği örüntülerinde düzenlemeler yapılarak eşitleme sağlanmaya çalışılmasına rağmen, bu önlemleri uygulamanın bir yolu olarak dayak atma ve cinayetler daha sık hâle geldi. Komünistlerin iç savaştaki zaferinden sonra, 1950 toprak reformu programı iktisadi ölçütlerle tanımlanan bir sınıf olan "toprakbeyleri"ne odaklandı: Onların topraklarına ve akraba varlıklarına el konacak ve bunlar yeniden dağıtılacaktı. Bu kamulaştırmalara ek olarak alınan para cezaları da resmî olarak el koymadan muaf olan ticari varlıklarını tüketti. "Toprakbeyleri"nin mülklerini el konmadan önce satmaları

[20] Moise 1983: 44-45; Dikotter 2013: 65.
Moise 1983: 48, 51, 55-56.

yasaklandı. Toprakları topraksız işçilere ve yoksul köylülere verilecekti. Zulüm hassasiyetle ayarlanmıştı: "Zengin köylüler" olarak sınıflandırılanlar sadece orta derecede sıkıntılar çektiler, daha düşük gelirli gruplarsa tamamen korundular. Şiddet bu sürecin ayrılmaz bir parçasıydı: El koyma her köyün içinden uygulanacağı için yerel köylülerin sorunları kendi başlarına çözebileceklerine (ve buna istekli olduklarına) ikna edilmeleri gerekiyordu. Seferberlik "acı toplantılar" olarak bilinen köy toplantılarında toprakbeylerinin halkın önünde kınanmaları ve aşağılanmaları yoluyla gerçekleştirildi. Resmî olarak teşvik edilmeyen ama yasak da olmayan dayak atma yöntemine sık sık başvuruldu. Bu toplantılar genellikle "toprak ağalarının" mallarına el konması, hatta ölüm cezalarına çarptırılmalarıyla sonuçlanıyordu. Her oturumdan sonra kurbanların maddi varlıkları, kimi hedef alacaklarına dair önceden oylama yapmış olan kalabalık arasında paylaştırılıyordu. Mahkûm edilenler diri diri gömülüyor, parçalanıyor, vuruluyor ya da boğuluyordu. Mao'nun Haziran 1950'de parti liderlerine hatırlattığı gibi, liderliğin istediği de buydu, "Toprak reformu 300 milyonu aşkın bir nüfusta acımasız bir savaştır. . . . Bu, köylüler ile toprakbeyleri arasındaki en iğrenç sınıf savaşıdır. Bu bir ölüm kalım mücadelesidir."[22]

Parti, kırsal nüfusun %10'unun "toprakbeyleri" ya da "zengin köylü"lerden oluştuğunu *a priori* belirlemişti ama bazı yerlerde köylülerin %20'si ya da %30'u zulüm görmeye başladı. Her köyde en az bir kişinin ölmesi bekleniyordu. Bu nedenle yaklaşık 500. 000 ila 1 milyon arasında insan öldürüldü ya da intihara sürüklendi. 1951'in sonunda 10 milyondan fazla toprak ağası mülksüzleştirilmiş ve toprakların %40'ından fazlası dağıtılmıştı. 1947 ile 1952 yılları arasında yaklaşık 1,5 milyon ila 2 milyon kişi hayatını kaybetti ve milyonlarca

Moise 1983: 56, 67-68, 102-112. Genel olarak toprak reform üzerine, bakınız Walder 2015: 40-60. Sonuçları: Margolin 1999b: 478-479; Dikotter 2013: 73-74, 76 (Alıntı).

kişi de sömürücü ve sınıf düşmanı olarak damgalandı. Varlıklı görünme korkusu köylüleri hayatta kalmak için gerekli olan asgari düzeyden daha fazla çalışmaktan caydırdığı için kırsal ekonomi de buna bağlı olarak zarar gördü: Köylüler "yoksul olmanın şerefli" olduğunu hissettiler ki şiddetle düzlenmenin karşısında tamamen mantıklı bir stratejiydi bu.[23]

Tüm toprakların yarısına yakınının son kertede el değiştirmesi, çoğunlukla servet yelpazesinin en üstünde ve en altında yer alanları etkiledi. Bazı durumlarda "toprakbeyleri", daha iyi korunan "zengin köylüler" tarafından gölgede bırakılarak köy ortalamasından daha küçük ortalama arazilere sahip oldular. Yine de, düzlenmenin genel kapsamı çarpıcıydı: Yeni en üst %5 ila %7 –"zengin köylüler"– toprağın en fazla %7 ila %10'una sahip oldular; yerel sonuçlar bundan da aşırı olabilir. Ülkenin daha kapsamlı reformlara sahne olan kuzeyindeki Zhangzhuangcun'da çoğu "toprakbeyi" ve "zengin köylü" tüm topraklarını ve çoğu zaman da hayatlarını kaybetti ya da kaçmak zorunda kaldı. Eskiden topraksız olan tüm işçiler toprak sahibi oldular, böylece bu kategori tamamen tasfiye edildi. Sonuç olarak, artık köy nüfusunun %90'ını oluşturan "orta halli köylüler", toprağın %90,8'ine sahiplerdi ve bu da umulabilecek en mükemmel eşitliğe yakın bir durumdu.[24] Çin'in kentleri de bu tasfiyelerden kaçamadı. Devrimci reformun ilk aşamalarında, özel işletmeler şişirilmiş ücret artışları ve cezalandırıcı vergilerle vuruldu ve çoğu yabancı işadamı sınırdışı edildi. Ocak 1952'de, toprak reformu büyük ölçüde tamamlandığında, parti şehirli "burjuvazi"ye karşı seferberlik başlattı. İlk önce köylerde geliştirmiş olan teknikleri kullanarak, yöneticileri işçilerle karşı karşıya getiren onları

Dikotter 2013: 74, 82-83. Daha yüksek sayılar için, krş. Margolin 1999b: 479 (2 milyon ila 5 milyon ölü, artı kamplara gönderilen 4 milyon ila 6 milyon).

[24] Moise 1983: 138-139; Hinton 1966: 592. Ayrıca bakınız Walder 2015: 49-50: En zengin %2,5'lik kesimin toprak sahipliği oranı 1930'larda %40'a yakınken 20 yıl sonra %2'ye, bir sonraki en varlıklı %3,5'lik kesim için %18'den %6,4'e düştü, yoksul ve orta halli köylülerin payı ise %24'ten %47'ye yükseldi.

sözlü ve fiziksel şiddete maruz bıraktıran kınama toplantıları düzenledi. Doğrudan öldürmeler nispeten nadir olsa da, dayak atma ve uykusuz bırakma yaygındı ve bu süreçte yüz binlerce kişi intihara sürüklendi. Devlet bir kez daha kotalar belirledi: "Burjuvazi"nin en gerici %5'i hedef alınacak ve belki de %1'i idam edilecekti. Bu süreçte yaklaşık 1 milyon kişi öldürüldü ve 2,5 milyon kişi de çalışma kamplarına gönderildi. Geri kalanlarsa Kore'deki savaşı finanse etmek için kesilen para cezalarını ödemekle kurtuldular. Tüm küçük işletmelerin neredeyse yarısı hakkında inceleme başlatıldı ve bunların sahiplerinin ve yöneticilerinin üçte biri dolandırıcılıktan suçlu bulundu. 1953 yılının sonunda, zaten çok yüksek vergilere tabi olan sanayiciler nihayet tüm sermayelerini devlete devretmek zorunda kaldılar. Bir kez daha, birçoğu kendi hayatına son verdi.[25]

Bunu takiben 1955 ve 1956 yıllarında çiftliklerin kolektifleştirilmesi iktisadi farklılaşmayı iyice ortadan kaldırdı: Kooperatiflere üye olan kırsal ailelerin oranı %14'ten %90'ın üzerine çıktı ve özel araziler toplam arazinin %5'iyle sınırlandırıldı. 1956 yılına gelindiğinde sanayinin çoğu kamulaştırılmıştı. Bu sonuncusu 800.000'den fazla büyük ya da küçük işletme sahibinin varlıklarını "gönüllü" olarak devlete teslim etmeye ikna edilmesiyle gerçekleştirilmiş görünüyor. 1955'ten itibaren gıda, giyim ve çeşitli dayanıklı tüketim malları için kapsamlı bir karne sistemi, şiddet yoluyla sağlanan eşitlenmenin korunmasına yardımcı oldu.[26]

Tüm bu şiddet içeren müdahaleler, başarısız hükümet siyasalarının yol açtığı kitlesel açlığın 20 milyon ila 40 milyon kişinin hayatına mal olduğu 1959-1961 yılları arasındaki "Büyük İleri Atılım"ın dehşetiyle kıyaslandığında kısa sürede sönük kaldı. Doğrudan devlet eylemi de çok geride kalma-

Margolin 1999b: 482-484; Dikotter 2013: 166-172; Walder 2015: 76-77.
Dikotter 2013: 237-238, 241; Walder 2015: 95-97. Çalışma birimleri sağlık hizmetleri, emeklilik ve konut gibi refah sağlayıcıları haline geldi (*a.g.e.* 91-94).

dı: Maoist dönemin sonuna kadar 6 milyon ila 10 milyon Çinli devlet tarafından öldürüldü ya da intihara sürüklendi ve yaklaşık 50 milyon kişi de 20 milyonunun öldüğü *laogai* kamp sisteminden geçti.[27]

Toprak reformuna ve kentsel sanayinin ve ticaretin kamulaştırılmasına eşlik eden vahşet, komünist liderlik tarafından serbest bırakılan daha büyük bir şiddet dalgasının bir parçasıydı. Gelir ve servetteki önceki eşitsizliklerin önemli ölçüde düzleşmesi bu şiddetin ödülü oldu. Devrimden önce tüm Çin için piyasa geliri Gini katsayısı empirik olarak bilinmemektedir ama 1930'larda 0,4'ün çok üzerinde olması gerekmez. Komünist yönetimin ilk yıllarındaki gelişimi belirsizliğini korurken, Mao'nun ölüm yılı olan 1976'da 0,31'di; 1984'te ise 0,23'e düştü. Kentsel gelir Gini oranı 1980 dolaylarında 0,16'ya kadar düştü. İktisadi liberalleşme bu eğilimi radikal bir şekilde tersine çevirdi: Sonraki 20 yıl içinde ulusal pazar gelirinin Gini katsayısı iki kattan fazla artarak 0,23'ten 0,51'e yükseldi. Bugün bu oran biraz daha yüksek, 0,55 dolaylarında olabilir. Dahası, aile net serveti için Gini katsayısı 1990 ila 2012 yılları arasında yaklaşık olarak 0,45'ten 0,73'e yükseldi. Bu gerilemenin büyük bir kısmı, devlet siyasalarından büyük ölçüde etkilenen kent/kır ayrışmasından ve bölgesel farklılıklardan kaynaklandı. Özellikle dikkat çekici olan, Çin'deki gelir eşitsizliğinin, Kuznetsçil yoğun iktisadi büyümenin, iktisadi kalkınmanın ilk aşamalarında artan eşitsizliği eninde sonunda azaltacağı yönündeki umutlu beklentisine meydan okuyarak, Çin'in kişi başına düşen GSYH'sine sahip bir ülke için tipik olan düzeyin çok ötesine ilerlemiş olmasıdır. Çin'in var olan dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturduğu düşünüldüğünde, bu durum gelir dağılımının şekillenmesinde iktisadi büyüme dışındaki etkenlerin önemini vurgulayan önemli bir istisnayı temsil eder. Çin'de son 80 yılda gelir ve servet eşitsizliklerinin hem düzlenmesi hem de genişlemesi nihayetinde

Margolin 1999b: 498.

siyasi iktidar tarafından ve bu dönemin ilk yarısında şiddet yoluyla belirlendi.[28]

4. *"Yeni Halk": Diğer Komünist Devrimler*

Benzer düzlemeler Sovyet işgali altında ya da devrimci eylemlerle kurulan komünist devletler tarafından da gerçekleştirildi. Birkaç örnek vermek yeterli olacaktır. Kuzey Vietnam'da süreç çok daha az vahşice olsa da Çin'in kurallarını takip etti. Toprak eşitsizliği önemli boyutlardaydı: 1945 yılında %3'lük bir kesim tüm toprakların dörtte birine sahipti. 1945-1953 yılları arasındaki ilk komünist siyasa önlemleri büyük ölçüde şiddete başvurmadı: Tercih edilen yöntemler, el koyma ve müsadere yerine satış yoluyla devir, kira indirimleri ve toprakbeylerinin cezalandırıcı bir şekilde artan oranlı vergilendirilmesiydi. Özellikle vergilendirme toprak sahipliğini caydırdı çünkü nominal olarak %30 ile %50 arasında bulunan vergi oranları, ek ücretler dâhil edildiğinde fiilen %100'e yaklaşabiliyordu. Bu durum birçok toprak sahibini topraklarını satmaya ya da kiracılarına devretmeye itti. Bunun sonucunda toprakbeylerinin payı dörtte bire sahip olan %3'ten %10-17'ye sahip olan %2'ye geriledi. Bununla beraber 1953'ten itibaren parti liderliği Çin modelini daha kararlı bir şekilde benimsemeye başladı. Köylü seferberliği günün emri hâline geldi ve köy düzeyinde kınama toplantıları düzenlendi. Politbüro her bölge için cezalandırılacak "despot toprakbeyleri" kotaları belirledi. Toprak reformu mevzuatı, zenginlerin en "despot"

Brandt ve Sands 1992: 205 (1930s); ayrıca bakınız Walder 2015: 331 tablo 14.2. Gini'ler: SWIID; Xie ve Zhou 2014: 6930, 6932; Walder 2015: 331. düzey: Görselleştirme için Xie ve Zhou 2014: 6931 şkl. 2; Kuznets için, bakınız burada, bölüm 13, s. 500-8. Benzer servet istatistikleri için (1995'te 0,45, 1995'te 0,55 ve 2010'da 0,76), bakınız Bourguignon 2015: 59-60, Zhong vd. 2010 (Bourguignon tarafından yanlış atfedilmiştir) ve Li 2014'e dayanır. Kentsel ve kırsal gelirler arasındaki büyük farklar Mao yıllarına kadar uzanır: Walder 2015: 331-332.

olanlarının mülksüzleştirilmesi ve diğerleri için göstermelik tazminat karşılığında zorla satış yapılması çağrısında bulundu. Her ne kadar "zengin köylü"lerin zarar görmemesi beklense de "toprakbeyi" arzının uygunsuz bir biçimde düşük olduğu bölgelerde ilk kategorinin üyeleri de "feodal yollarla (yani kiralamalar yoluyla) toprağı sömürüyorlarsa" hedef alındılar ki bu durumda topraklarını satmaya zorlanabilirlerdi. Fransa'nın 1954'teki yenilgisinden sonra yaklaşık 800.000 kişi kuzeyi terk ederek güneye göç etti ve bunların arasında varlıklı olanlar çoğunluktaydı. Bu şekilde elde edilen toprakların çoğu yoksullara verildi. Devlet destekli şiddet 1953'ten 1956'ya kadar kademeli olarak arttı. Çin'de olduğu gibi, Vietnam'da da birçok "toprakbeyi" –nüfusun %5'i bu kategoriye yerleştirilmişti– ortalamanın altında toprak mülkiyetiyle kaldı ve köy paryası olarak hayatını idame ettirdi. Fakat Çin'dekinin aksine, bunların birkaç binden fazlası idam edilmedi. Yeniden tahsis, hanelerin geçimlik gereksinimlerine göre yönlendirildi ve gerçek anlamda eşit bir toprak dağılımıyla sonuçlandı (daha azını elinde tutan "toprakbeyleri" hariç); bu planlardan en çok yoksullar yararlandı. Tıpkı Sovyetler Birliği ve Çin'de olduğu gibi bu eşitlemeyi kısa süre sonra kolektifleştirme hamlesi takip etti ve bunun sonucunda giderek daha büyük kooperatifler ekili alanın %90'ını kaplar hâle geldiler. 1975'ten sonra bu siyasalar Güney'e de yayıldı. "Toprakbeyleri" ve Kilise mülksüzleştirildi ve özel işletmeler tazminat ödenmeksizin kamulaştırıldı.[29]

Kuzey Kore rejimi en başından itibaren daha saldırgandı. Önce 1946'da toprakbeylerinin topraklarına el koydu ve ardından 1950'lerde neredeyse tüm köylüler daha büyük birimler hâlinde örgütlenene kadar kolektifleşmeyi zorladı. Fidel Castro'nun Kübası'nda arazilerin kamulaştırılması, ABD hol-

Eşitsizlik: Moise 1983: 150-151; krş. Nguyen 1987: 113-114 1930'lar için. Reform ve sonuçları: Moise 1983: 159-160, 162-165, 167, 178-179, 191-214, 222; Nguyen 1987: 274, 288, 345-347, 385-451, 469-470.

dingleriyle başlayıp 67 hektardan büyük tüm mülklerle devam eden aşamalar hâlinde gerçekleşti. 1964 yılına gelindiğinde tüm tarım arazilerinin dörtte üçüne el konmuş ve kısa süre içinde devlet çiftliklerine dönüştürülen yerleşik işçilerin kooperatifleri olarak yeniden örgütlenmişti. 1960'ların sonlarına gelindiğinde diğer tüm özel işletmeler de kamulaştırıldı. Nikaragua'da 1979'da muzaffer Sandinista isyancıları –ki bunlar katı komünistlerden ziyade Marxist sosyalistlerdi– tüm tarım arazilerinin beşte birini kapsayan Somoza ailesinin mülklerine el koyarak bir toprak reformunu başlattılar. Mülksüzleştirme 1980'lerin başında diğer büyük mülkleri de kapsayacak şekilde genişledi. Sonuç olarak, 1986 yılına gelindiğinde tüm tarım arazilerinin yarısı ve kırsal nüfusun yarısı, çoğunlukla kooperatifler kurarak ya da küçük işletmeler oluşturarak toprak reformuna dâhil oldu. Buna rağmen, 1990 yılında Sandinistalar iktidardan indirildiğinde Nikaragua'nın piyasa geliri Gini'si hâlâ çok yüksekti, 0,50'lerin altından ortalarına kadardı ki bu Guatemala ve Honduras'ınkine benzerdi ve o dönemde El Salvador'dakinden daha yüksekti. Bunların hepsi ciddi gelir ve servet adaletsizliğiyle öne çıkan ülkelerdi. Böyle bir ortamda devrimci hükümetin şiddetten kaçınması ve demokratik çoğulculuğa bağlılığı, etkili düzlenmeyi kısıtlayan belirleyici etkenler olarak görünmektedir.[30] Orta Amerika'daki, hatta Vietnam'daki yeniden dağıtım önlemleri Lenin, Stalin ve Mao'nun belirlediği korkunç standartlara göre görece şiddetsizken, Kızıl Kmerler yönetimindeki Kamboçya'da bunun tam tersi geçerliydi. Geleneksel ölçütlerin yokluğunda bile, şiddetli devlet müdahalesinin ülke çapında kitlesel bir düzlenmeye yol açtığından şüphe yoktur. Ülkede komünistlerin 1975'teki zaferinden sonraki bir hafta içinde kentlerin aceleyle boşaltılması, başkent Phnom Penh'in tüm sakinleri de dâhil olmak üzere Kamboçya nüfusunun yarısını yerinden etmiştir. Kent/kır gelir farklılığının ulusal eşitsizliğin önemli bir unsuru olma eğiliminde olduğu düşünüldüğünde,

Kuzey Kore: Lipton 2009: 193. Rigoulot 1999 ülkedeki komünist terörün doğasını özetler. Küba: Barraclough 1999: 18-19. Nikaragua: Kaimowitz 1989: 385-387; Barraclough 1999: 31-32.

bunun önemli bir azaltıcı etki yaratması kaçınılmazdı. Bu süreçte şehir sakinleri, sınıfın düşmanı olarak muamele gören ve genellikle birkaç kez sınırdışı edilen "Yeni Halk" arasında sayıldılar. Rejim, mallarına el koyarak onları "proleterleştirmeye" çalıştı: Önce tahliye sırasında, sonra da gittikleri yerlerde köylüler ve kadrolar tarafından soyulduklarında varlıklarını aşamalı olarak kaybettiler. Kırsal bölgelere yerleştikten sonra devlet, yetiştirmek için mücadele ettikleri mahsulleri tüketmelerini engellemeye çalıştı.

Can kaybı çok büyüktü: Muhtemelen 2 milyona yakın insan ya da Kamboçya'nın tüm nüfusunun dörtte biri bu süreçte hayatını kaybetti. Yıldırma orantısız bir şekilde kent sakinlerini hedef alıyordu: Phnom Penh sakinlerinin yaklaşık %40'ı dört yıl sonra ölmüştü. Eski yetkililer ve yüksek rütbeli askerler özellikle sert muamele için seçildi. Yeni bir seçkin kesimin ortaya çıkması, parti kadrolarının sürekli genişleyen tasfiyeleriyle engellendi. Örneğin, sadece meşhur Tuol Sleng cezaevinde Kampuchea [Kamboçya'nın eski resmi adı] Komünist Partisi'nin 16.000 üyesi öldürüldü. 1975'te partinin üye sayısının 14.000'i geçmediği düşünüldüğünde bu sayı daha da dikkat çekicidir. Genel nüfus arasında, aşırı ölümlerin nedenleri kırsallaştırma, infazlar, hapis, açlık ve hastalık arasında oldukça eşit bir şekilde dağılmıştı. Yüzbinlerce kişi halkın gözünden saklanarak, çoğu zaman kafalarına demir çubuklar, balta sapları ya da tarım aletleriyle vurularak öldürüldü. Öldürülenlerin bazılarının cesetleri gübre olarak kullanıldı.[31]

5. "Her Şey Süpürüldü": Şiddetli Düzleyici Olarak Dönüştürücü Devrim

Kamboçya deneyimi, tamamen gerçeküstü ve hızla kendi kendini yok eden şiddetiyle çok daha geniş bir örüntünün yalnızca uç bir örneğidir. Yaklaşık 60 yıl boyunca, 1917'den

Margolin 1999a.

1970'lerin sonuna kadar (ve Etiyopya'da 1980'lere kadar), komünist devrimci rejimler kamulaştırma, yeniden dağıtım, kolektifleştirme ve fiyat belirleme yoluyla eşitsizliği başarılı bir şekilde azalttılar. Bu önlemlerin uygulanmasında harcanan gerçek şiddetin miktarı, Rusya, Çin ve Kamboçya yelpazenin bir ucunda, Küba ve Nikaragua ise diğer ucunda olmak üzere, vakalar arasında büyük farklılıklar gösterdi. Yine de şiddetin zorla düzlenmede sadece rastlantısal bir unsur olduğunu düşünmek fazla ileri gitmek olur: Lenin, Stalin ve Mao'nun hedeflerine çok daha sınırlı bir can kaybıyla ulaşmaları kuramsal açıdan mümkündüyse de kapsamlı mülksüzleştirme en azından bir miktar şiddetin uygulanmasına ve bu şiddetin gerekirse tırmanacağı tehdidinin inandırıcı olmasına bağlıydı.

Fakat altta yatan tasarı hep aynıydı: özel mülkiyeti ve piyasa güçlerini bastırarak toplumu yeniden yapılandırmak ve bu süreçte sınıf farklılıklarını düzlemek. Bu müdahaleler doğası gereği siyasiydi ve daha önceki bölümlerde tartıştığımız modern dünya savaşlarının neden olduklarına rakip şiddetli şokları temsil ediyorlardı. Bu açıdan kitlesel seferberlik savaşıyla düzleme ile dönüştürücü devrimle düzleme birçok ortak noktaya sahiptir. Her ikisi de gözlemlenen sonucu üretmek için –ister gizil ister uygulamalı olsun– hayati ölçüde şiddete dayanıyordu. Bu sürecin toplam insani maliyeti iyi biliniyor: Dünya savaşlarının doğrudan ya da dolaylı olarak 100 milyona yakın can alması gibi, komünizm de çoğu Çin ve Sovyetler Birliği'nde olmak üzere benzer sayıda ölümden sorumluydu. Trajik vahşetiyle dönüştürücü komünist devrim, kitlesel seferberlik savaşının eşdeğeriydi, yani mahşerî *düzleştirmenin* dört atlısından ikincisiydi.[32]

Courtois 1999: 4 (zayiat).

8
Lenin'den Önce

1. "Zenginlerin Kellesini Almak İçin Elimizden Gelenin En İyisini Yapmalıyız": Fransız Devrimi

Daha önce hiç böyle bir şey olmuş muydu? Daha önceki dönemler gelir ya da servet eşitsizliğinin önemli ölçüde düzlenmesiyle sonuçlanan devrimci eylemlere tanık oldu mu? 20. yüzyılın bu açıdan –bir kez daha– anormal bir dönem olduğunu ilerleyen sayfalarda göreceğiz. Her ne kadar modern öncesi toplumlar kentlerde ve kırsal bölgelerde halk ayaklanmaları konusunda bir kıtlık çekmedilerse de bu ayaklanmalar genellikle maddi kaynakların dağılımını değiştirmiş gibi görünmüyordu. Tıpkı kitlesel seferberlik savaşlarında olduğu gibi, bir düzleme aracı olarak devrim de sanayi öncesi çağlarda çok az öncele sahipti.

Geleneksel otoriteye yönelik daha önceki meydan okumalar arasında Fransız Devrimi halkın imgeleminde en yüksek yeri elinde bulundurur ve potansiyel olarak eşitleyici çatışmalar arasında özellikle umut verici bir aday gibi görünür. *Ancien régime*'in sonlarına doğru Fransa, yüksek düzeyde servet ve gelir eşitsizliğinden mustaripti. Elimizdeki en iyi tahmine göre o dönemde ülkenin gelir Gini katsayısı yaklaşık 0,59'du ve bu oran İngiltere'nin katsayısına yakındı ama burada hata payı (0,55 ila 0,66 arasında) oldukça geniştir. Vergi sistemindeki apaçık eşitsizlikler harcanabilir gelir dağılımının şekillenmesine yardımcı oldu. Toprağın dörtte birine sahip olan soylular, başlıca doğrudan vergi olan *taille*'den muaftı. 1695 tarihli kelle vergisine ve 1749 tarihli *vingtieme* gibi yeni vergilere

de başarıyla direnmişlerdi. Aynı durum, toprağın onda birini elinde bulunduran ve artık bir ondalık vergi olmayan ama değişken ve genellikle önemli olan *dime* alan ruhban sınıfı için de geçerliydi. Bu nedenle doğrudan vergiler neredeyse tamamen kent burjuvazisi ve köylüler tarafından karşılanıyordu. Dahası, daha zengin burjuvalar unvan ve makam satın alarak vergiden kaçabildikleri için, asıl yük büyük ölçüde küçük çiftçinin ve işçilerin sırtına binmişti. Dolaylı vergiler arasında tuz vergisi (*gabelle*) en ağır olanlardan biriydi ve tek tek hanelere zorunlu tuz alımları dayatılarak alınıyordu ki bu da yine yoksulları zenginlerden daha fazla vurmuştu. Dolayısıyla genel mali istihraç sistemi azalan oranlıydı.

Dahası köylüler, soylulara ve ruhbana, angarya [*corvée*] emek, zaman ve para biçimini alan diğer yükümlülükler gibi birtakım senyörlük katkıları da borçluydular. Kırsal nüfusun çoğunluğu ortakçı ve topraksız işçi olarak çalışırken, çiftçilerin sadece azınlık bir kesimi geçimlik toprağa sahipti ki bu düzenlemeler bile teknik olarak aslında sadece kiracılık sayılıyordu. Devrime giden onyıllarda, nüfus baskısı ve feodal hakların yavaş yavaş yeniden yürürlüğe girmesinin yanı sıra sadece birkaç hayvana sahip olan ve onları ayakta tutma mücadelesi veren yoksul çiftçileri dışlayan ortak arazilerdeki otlakların kısıtlanması nedeniyle koşullar daha da kötüleşti. Bu durum kırsal kesimde yoksullaşmaya ve kent proletaryasının büyümesine yol açtı. Toprak kiraları 1730 ile 1780 yılları arasında iki katına çıktı ve tarım ürünlerinin fiyatları tarımcılıktan kazanılabilen ücretlerden daha hızlı arttı. Kentli işçiler de bundan olumsuz etkilendiler.[1] *Ancien régime*'in ve onun kurumlarının 1789 ile 1795 yılları arasında

Eşitsizlik: Morrisson ve Snyder 2000: 69-70 ve 61-70 genel olarak devrim öncesi eşitsizlik üzerine. Ayrıca bakınız Komlos, Hau ve Bourguinat 2003: 177-178 Fransız on sekizinci yüzyılında sınıfa göre boy farklılıkları için. Vergi sistemi: Aftalion 1990: 12-15; Tuma 1965: 59-60. Toprağa erişim: Hoffman 1996: 36-37; Sutherland 2003: 44-45. Aftalion 1990: 32-33 (köylüler, kötüleşme); Marzagalli 2015: 9 (kiralar ve fiyatlar).

adım adım tasfiye edilmesi zenginlerden çok yoksullara fayda sağlayan önlemler gerektirdi. Ağustos 1789'da *Assemblée nationale constituante* [Ulusal Kurucu Meclis] "kişisel" feodal hakların kaldırıldığını ilan etti ama resmî uygulama bir sonraki yıla sarktı. Kiralar hâlâ ödenecek olmasına rağmen, kiracılar ödemelere giderek daha fazla direndiler ve 1789'un sonları ila 1790'ın başlarında ülkede isyanlar yayıldı. Köylüler senyörlerin şatolarını bastılar ve kayıtları yaktılar. Bu kalkışmaya (dolaylı) vergilere karşı yaygın ve şiddetli ajitasyon da eşlik etti ve vergi tahsilatının durmasına neden oldu. Haziran 1790'da, tüm kişisel feodal aidatlar (örneğin angarya) nihayet tazminatsız olarak kaldırıldı ve ortak arazilerin yerel sakinler arasında dağıtılması emredildi. Birbirini izleyen Paris meclisleri kırsal kesimdeki huzursuzluklara, aralarında ağır *dime* vergisinin de bulunduğu en sevilmeyen vergileri kaldırarak karşılık verdiler. Bununla beraber bunların yerine yeni vergilerin eklenmesi nedeniyle köylülerin üzerindeki yük genellikle azalmadı ve yeni hoşnutsuzluklara neden oldu. Her ne kadar "gerçek" feodal haklar (yıllık aidatlar gibi), köylüler toprakbeylerine yıllık oranın 20 ila 25 katı tazminat ödeyerek bunları satın almadıkça nominal olarak yürürlükte kalsa da, bu uzlaşmacı düzenleme, vergi vermeye direnen ya da isyan eden köylüler tarafından reddedildi. 1792'de kırsal şiddetin büyük ölçüde alevlenmesi, ülkenin büyük bölümünde *guerre aux chateaux* [şatolar savaşı] olarak bilinen feodalizm karşıtı saldırılarla sonuçlandı. Parislilerin Ağustos 1792'de Tuileries'e saldırmasının ardından, Yasama Meclisi kırsal şiddeti daha kapsamlı bir reformla ele alma yetkisine sahip olduğunu hissetti: Toprakbeyleri, geleneksel haklarla yönetilen düzenlemelerde nadir görülen gerçek tapu senetleri sunamadıkları sürece artık toprakların tüm malikleri mülk sahibi oldular. Bu son hüküm bile Temmuz 1793'te Jakobenler tarafından kaldırıldı. Bu, servetin en azından kâğıt üzerinde büyük ölçüde yeniden dağıtılması anlamına geliyordu çünkü sabit kira ödeyen milyonlarca köylü, fiilen küçük toprak sahibi olarak

faaliyet gösterse bile teknik olarak kiracı konumundaydı. Bu hesaba göre, Fransa'daki tüm toprakların %40'ı –zaten köylülerin elinde olmasına rağmen hukuken sahip olmadıkları topraklar– 1792'de resmen özelleştirildi. Gelir açısından daha önemli olan nokta, bu topraklarla bağlantılı feodal aidatların kaldırılmasıydı. Ağustos 1789'daki feodalizm karşıtı önlemlerin, yani kırsal reformun en başından beri meclislerin "aşağıdan gelen tehdit"e, yani kitle eylemlerine ilişkin endişeleri tarafından yönlendirildiğini burada vurgulamak gerekiyor. Giderek şiddete dönüşen köylü eylemciliği ile büyükşehir reformu yasaları "uzlaşmaya değil, karşılıklı radikalleşmeye yol açan diyalektik bir süreç" içinde iç içe geçti.[2]

Toprağa el konması ve toprakların yeniden dağıtılması, düzlemeyi daha güçlü bir şekilde teşvik etti. Kasım 1789'da Ulusal Meclis, öncelikle yeni vergiler koymak zorunda kalmadan bütçe açıklarını gidermek üzere Fransa'daki tüm Kilise mülklerini ulusun kullanımı adına kamulaştırdı. *Biens nationaux* olarak bilinen bu topraklar, kent burjuvazisine ve daha zengin çiftçilere fayda sağlayan bir uygulama olarak büyük araziler hâlinde satıldılar. Buna rağmen, köylü sınıfının bu mülklerin yaklaşık %30'unu elde ettiği tahmin edilmektedir. Ağustos 1792'den itibaren, göç eden soyluların topraklarına da aynı şekilde el kondu ve bu araziler bu kez daha küçük parçalar hâlinde ve açıkça yoksulların yararına olacak şekilde satıldılar. Bu, Yasama Meclisi'nin daha eşitlikçi isteklerini yansıtan bir hareketti. Sonuç olarak köylüler de bu toprakların yaklaşık %40'ına sahip oldular. El konan arazilerin 12 yıla yayılan taksitler hâlinde ücreti ödenerek satın alınabilmesi, en başta daha mütevazı olanaklara sahip olanlara yardımcı oldu ama hızlı enflasyon taksitlerin faizini büyük ölçüde erittiğinde son kertede tüm alıcıların yararına işledi. Bununla birlikte, genel olarak, yeniden dağıtım oldukça

Tuma 1965: 56-57, 60-62; Plack 2015: 347-352; Aftalion 1990: 32, 108. Alıntı: Plack 2015: 347, from Markoff 1996a. Ayrıca bakınız Horn 2015: 609.

sınırlı ölçekteydi: Fransa'daki tüm tarım arazilerinin sadece %3'ü köylüler tarafından bu şekilde satın alındı ve soylular ve sürgündeki soylular [*émigrés*] bile aracıları vasıtasıyla satın alımlara gizlice katılabildiler. Dolayısıyla toprak müsaderesinin düzleyici etkileri gerçek olsa da abartılmamalıdır.[3]

Enflasyon, 1790'dan itibaren giderek daha büyük miktarlarda basılan kâğıt para *assignat* tarafından körüklendi. Başlangıçta el konan Kilise varlıklarıyla desteklenen *assignat* o kadar büyük miktarlarda basılmaya başlandı ki sadece beş yıl sonra değerinin %99'undan fazlasını kaybetmişti. Bunun eşitsizlik üzerindeki etkisi karışık oldu. Enflasyon, zenginlerin servetlerinin oransal olarak diğerlerine göre daha azını nakit olarak tutması nedeniyle nüfus üzerinde etkili bir biçimde azalan oranlı, ayrım gözetmeyen bir vergi dayattı. Aynı zamanda, daha az varlıklı olanlara da çeşitli şekillerde fayda sağladı. Daha önce de belirttiğim gibi, taksitle satın alınan tarım arazilerinin ve çiftlik hayvanlarının reel fiyatını düşürdü. Giderek ortakçılığın yerini alan sabit para kiraları, kiracıların avantajına işledi. Enflasyon ayrıca kırsal kesimin borçlarını da silerek yoksulların lehine oldu. Yelpazenin diğer ucunda, *ancien régime*'in alacaklıları, borçlar tamamen iptal edilmediği sürece alacaklarını devalüe edilmiş *assignat*'larla kısmen alabildiler. Makam satın alanlarsa değer kaybetmiş para birimiyle geri ödeme alarak –seçkinlerin aleyhine olan bir uygulamaydı– kaybettiler. Genellikle soylular tarafından satın alınan üst düzey makamlar, rüşvet işine bağlanan ve bu işte kaybedilen sermayenin çoğunu temsil ediyordu.[4]

Yerleşik zengin seçkinler, sadece eskiden sahip oldukları feodal yükümlülüklerin kaldırılmasıyla değil, aynı zamanda ve özellikle kilise mülklerinin kamulaştırılması ve ardından sürgündeki soyluların ve siyasi muhaliflerin mülklerine el

Tuma 1965: 62-63; Aftalion 1990: 99-100, 187; Plack 2015: 354-355.
Aftalion 1990: 100, 185-186; Morrisson ve Snyder 2000: 71-72; Postel-Vinay 1989: 1042; Doyle 2009: 297.

konmasıyla da ağır bir darbe aldılar. 1793'te savaş için kitlesel seferberlik olağanüstü vergilerin getirilmesine vesile oldu: Paris'te ve çeşitli *department*'larda [*bölge*] gerekli fonları toplamak için zenginlere zorunlu borçlar dayatıldı. Yerel devrimci komiteler uygun mükelleflerin listelerini hazırladı ve aidatlar bir ay içinde ödendi. Yerel olarak yaratılan ek vergiler, zenginleri yolmanın yasadışı ama etkili bir yolu olarak kullanıldı. "Terör" sırasında binlerce kişi stokçuluk yaptıkları ya da fiyat denetimlerini ihlal ettikleri şüphesiyle hapse atıldı. Sadece Paris'teki Devrim Mahkemesi bile bu tür suçlardan hüküm giyen 181 kişiye idam cezası verdi. Mahkûmların mal varlıklarının devlete aktarılması, bunun için bilhassa zenginlerin hedef seçilmesini teşvik etti. Bölüm başlığındaki alıntı, "Cumhuriyete karşı suç işlemekle itham edilenler arasında, genellikle suçlu olduğu bilinen zenginlerin kellesini almak için elimizden gelenin en iyisini yapmalıyız" çağrısında bulunan delege Joseph Le Bon'un bir konuşmasındandır.[5]

Gitgide artan sayılarda soylu, Fransa'yı terk etti. Sonunda bunların 16.000'i, yani her 10 kişiden birinden fazlası, güvenli limanlara varmak üzere doğru yola çıktı. Açıktan zulümse 1792 yılında başladı. Ertesi yıl hükümet, soyluluk beratlarının ve feodal hak belgelerinin halkın huzurunda yakılmasını emretti. Sadece görece az sayıda soylu bu süreçte hayatını kaybetti: Olağanüstü mahkemeler tarafından idam cezasına çarptırılan 16.594 kişiden 1.158'i soyluydu ve bu sayı bu tabakanın %1'inden daha azını temsil ediyordu. Bununla birlikte, mahkûmlar bu kurbanlar içindeki oranı zaman içinde attı ve "Büyük Terör" döneminde doruğa ulaştı. Haziran ve Temmuz 1794'te sadece altı hafta içinde Paris'in doğu kapısı yakınlarındaki eski bir manastırın bahçesi olan Picpus Bahçesi'ndeki iki çukura gömülen başı kesilmiş 1.300 cesedin üçte birinden fazlası prensler, prensesler, dükler, çeşitli bakanlar, generaller ve yüksek memurlar dâhil olmak üzere soylulara

Aftalion 1990: 130-131, 159-160.

aitti; diğerlerinin çoğu ise soyluların yanında çalışan halktan kişilerdi.[6] Fransa'da kalıp hayatta kalanlar sadece nimetlerini değil kayıplarını da saydılar. Kont Dufourt de Cheverny o günleri şu sözlerle anlatıyor:

> Devrimin ilk üç yılında, senyörlük aidatı olarak yirmi üç bin livre gelirimi . . . XV. Louis tarafından kraliyet hazinesinden verilen emekli maaşımı ve diğer bazı kalemleri kaybettim. . Ulusal muhafızların saldırılarına, Jakobenlerin koyduğu muazzam vergilere, her türlü hacze, vatansever bağış adı altında gümüş eşyalarımdan geriye kalanlara el konulmasına katlanmak zorunda kaldım. Dört aylık tutukluluğum aşırı harcamalara neden oldu. En iyi ağaçlarım donanma için alındı ve Blois'daki askeri depolara el konan tahılımı götürmek zorunda kalmadığım bir hafta geçmedi. Tüm feodal tapuların yakılmasından . . hiç bahsetmiyorum. .[7]

Devrim zenginlere zarar verip yoksullara fayda sağladıkça bir miktar düzlenmenin meydana gelmiş olması beklenebilir. Ama bu eğilimin genel yönü açık olsa da ölçeğini belirlemek zordur. Gelir dağılımıyla ilgili olarak, feodal yükümlülüklerin kaldırılmasının işçiler üzerinde olumlu, toprakbeyleri üzerinde ise olumsuz bir etki yaratmış olması gerekir. Savaşta kitlesel seferberlik de reel ücretleri yükseltmeye meyilliydi. Bir ölçüye göre, yetişkin erkek tarım işçilerinin reel ücretleri 1789 ile 1795 yılları arasında üçte bir oranında arttı. Batı Fransa'daki bir bölgede, hasatçıların mahsuldeki payı altıda birden beşte bire çıktı. Kentli işçilerin reel gelirlerinin arttığına dair göstergeler de var: 1780'ler ve 1800'ler arasında ücretler tahıl fiyatlarından daha hızlı arttı.[8]

Doyle 2009: 249-310, özl. 287-289, 291-293.
Alıntıdığı yer Doyle 2009: 297-298.
Düzleştirme: bakınız özl. Morrisson ve Snyder 2000: 70-72 ve Aftalion 1990: 185-187. Reel ücretler: Postel- Vinay 1989: 1025-1026, 1030; Morrisson ve Snyder 2000: 71.

Tablo 8.1 Fransa'da gelir payları, 1780-1866

Gelir payı	1780	1831	1866
En tepedeki % 10	51-53	45	49
En alttaki %40	10-11	18	16

Servet dağılımıyla ilgili olarak, toprak sahipliğinin dağılımındaki değişiklikler de aynı şekilde eşitsizliğin azaldığını işaret etmektedir. Ruhban ve soyluların 1788'de toprakların %42'sine sahip olduğu yeni bir *department*'da, köylülerin payı %30'dan %42'ye çıkarken, 1802'de ruhban ve soylularınki %12'ye düştü -ama bu aynı zamanda ara grupların en fazla faydayı sağladığını gösterir. Fransa'nın güneybatısından bir örneklemde, işletmeleri dışarıdan bir işe ya da hayır kurumuna başvurmadan kendilerini geçindirmeye yetmeyen çiftçilerin oranı %46'dan %38'e düşerken, sürdürülebilir işletmelere sahip olanların oranı %20'den %32'ye yükselmişti. Uzun vadede bu aktarımlar küçük çiftlikleri ve küçük işletmeleri güçlendirdi ve süregelen yoksulluk koşullarına rağmen hayatta kalmalarını sağladı. Reform, toprak zenginliğinin radikal bir şekilde yeniden dağıtılmasının çok gerisinde kaldı. Birçok bölgede Napolyon dönemindeki en büyük toprakbeyleri Devrim öncesindeki aynı ailelere mensuptu ve el koymalarla kaybedilen toprakların beşte biri ila dörtte biri en sonunda bu aile üyeleri tarafından geri satın alındı. Soylulara ait toprakların sadece onda biri kalıcı olarak bu gruba kaptırıldı.[9] Christian Morrisson ve Wayne Snyder'ın Fransız gelir dağılımındaki değişiklikleri tahmin etmeye yönelik cesur girişimleri, gelir dağılımının en üstünde bir azalma ve en altında bir büyüme olduğunu işaret ediyor (Tablo 8.1).[10]

[9] Morrisson ve Snyder 2000: 71; Aftalion 1990: 193; Doyle 2009: 294.

[10] Tablo 8.1 Morrisson ve Snyder 2000: 74 tablo 8'den. Ancak bkz. *a.g.e.* 71: "1790 ila 1830'lar arasında gelir dağılımının nasıl değiştiğini tahmin etmek için kullanılabilecek geçerli göstergeler yoktur."

Bu karşılaştırmanın sorunlardan biri, Fransız işgücü içindeki gelir dağılımıyla sınırlı olması ve dolayısıyla seçki rantiyelerin paylarını içermemesidir. Dahası ve belki de daha önemlisi, bu tahminler devrim döneminin (1789-1799) ve ardından gelen Napolyon monarşisi ve Bourbon restorasyonu dönemlerinin dağılımsal sonuçları arasında ayrım yapmamıza izin vermez. Bu durum, başlangıçtaki –1790'ların ilk yarısındaki yoğun reform faaliyeti dönemindeki– düzlenmenin bu sayıların gösterdiğinden daha belirgin olup olmadığını ya da ne ölçüde olduğunu tespit etmeyi olanaksız hâle getirmektedir. Örneğin Napolyon'un yandaşları, başka koşullar altında yoksulların da erişebileceği toprakları satın aldılar ve Bourbonlar döneminde çoğu soylu olan 25.000 aileye devrimci kamulaştırmalar nedeniyle tazminat ödendi. Gelir dağılımının 1790'larda bir kuşak sonrasına kıyasla geçici olarak daha da azalmış olması elbette olanaklıdır.[11]

Bununla birlikte, Fransız Devrimi'nin 20. yüzyıldaki büyük devrimlerin yol açtığı düzlenmelerle uzaktan yakından kıyaslanabilecek bir duruma yol açtığını gösteren hiçbir kanıt yoktur. Toprak sahipliği, servet yoğunlaşması ve gelir dağılımındaki değişiklikler toplumun sınırlarında meydana gelmiştir. Elbette bu durumdan etkilenenler için bu hiçbir şekilde önemsiz değildi: Doğruysa, en alttaki %40'lık kesimin gelir payındaki %70'lik nispi artış, Fransız toplumunun en yoksul unsurları için önemli bir iyileşmeyi temsil ediyordu, bundan kuşku yok. Ama bu süreç genel bir dönüştürücü olmaktan uzaktı. Bu bulgu, mülk sahibi sınıflara yöneltilen şiddetin görece ılımlı boyutlarıyla da gayet uyumludur: Muhafazakâr çağdaş gözlemcilerde ne denli infial yaratmış olursa olsun, daha sonraki dönemlerin ölçütlerine vurulduğunda hem başvurduğu araçlar hem de ihtirasları itibarıyla

[11] Morrisson ve Snyder 2000: 69 tablo 6, devrim öncesi en üst gelir diliminin payını %47 ila %52 olarak verir. Devrim sonrası gelişmeler: Tuma 1965: 66; Doyle 2009: 295. Özel servet payları için bkz. Piketty 2014: 341.

epey sınırlı kaldığı ortaya çıkan bu devrim, bu hâliyle tutarlı olarak daha az düzlenmeye yol açmıştır.

2. *"Herkesin Ortak Kullanımı İçin Her Şeyi Tanrı'ya Verin": Taiping İsyanı*

Bu inceleme bağlamında 19. yüzyıldaki belirli bir devrimci hareket iki nedenden ötürü –görünüşte toplulukçu özlemleri ve yarattığı şiddetin büyüklüğü dolayısıyla– özel bir ilgiyi hak ediyor. 1850'den 1864'e kadar Doğu ve Güney Çin'in büyük bir kısmı Taiping İsyanı tarafından yutuldu. O zamana kadar tarihin en kanlı çatışması olan bu isyanın yaklaşık 20 milyon kişinin hayatına mal olduğu düşünülmektedir. Qing Devleti'ne karşı bir ayaklanma olan bu hareket "Göksel Krallık"a dair binyılcı beklentilerle beslendi. Vizyonu ve programı Çin'in halk protestosu geleneklerini Hıristiyan unsurlarla birleştiren başarısız bürokrat adayı olan Hung Hsiu-chuan tarafından başlatılan ayaklanma, Mançu yönetimine karşı direnişten devlet görevlilerine duyulan nefrete ve etnik gerilimlere kadar uzanan geniş bir yelpazede halk öfkesinden yararlandı. Çin'in güneybatısında 1850 ve 1851 yıllarında çoğunlukla köylülerin ama aynı zamanda odun kömürü imalatçılarının ve madencilerin de ayaklanması olarak başlayan hareket, 1852'de 500.000, ertesi yılsa belki de 2 milyon kişinin katıldığı büyük bir silahlı isyana dönüştü. "Yoksulların büyük ordusu" olarak adlandırılan bu grup, Çin'in iktisadi merkezine doğru ilerledi ve kısa süre içinde Göksel Krallık'ın yeryüzündeki yeni başkenti olarak seçtikleri Nankin'i ele geçirdi. On milyonlarca insan üzerinde denetim kuram Taiping liderliği, Tanrı'ya tapınmayı ve daha dünyevi bir ifadeyle Hanların yabancı egemenliğinden kurtulmasını teşvik ediyordu. Buna bir de toplumsal gündem eklenmişti: Sadece Tanrı'nın herhangi bir şeye sahip olabileceği düşünüldüğünden, özel mülkiyet kavramı en azından kavramsal olarak reddediliyordu. Bu

evrensel kardeşliğin kutlanması ise herkesi tek bir ailenin çatısı altında toplamak anlamına geliyordu. Bu yüce duygular en saf ifadesini ilk kez 1854 yılının başlarında yayınlanan "Göksel Hanedanlık'ın Toprak Sistemi" adlı belgede buldu. Bu belge şu öncüle dayanıyordu:

> bu dünyada tüm insanlar Yüce Tanrı'nın ailesi gibidir ve hiçbir şeyi kendi şahsi kullanımları için saklamayıp her şeyi herkesin ortak kullanımı için Tanrı'ya verdiklerinde tüm ülkede her yer ve herkes eşit paya sahip olacak ve giydirilip doyurulacaktır. Tanrı Taiping Göksel Efendisi'ni yeryüzüne inmesi ve dünyayı kurtarması için aramıza göndermesinin nedeni işte buydu.[12]

İdeal olarak, tüm topraklar tüm yetişkin erkek ve kadınlar için eşit paylara ve çocuklar için yarım paylara bölünecek ve "ortaklaşa işlenecekti" Toprak verimliliğine göre derecelendirilecek ve kusursuz eşitliği sağlamak için eşit olarak paylaştırılacaktı. Herkesin standart pay almasına yetecek kadar arazi yoksa insanlar arazinin müsait olduğu yerlere taşınacaklardı. Her aileden beş tavuk ve iki dişi domuz yetiştirmesi bekleniyordu. Her 25 aile, geçimliğinin artanını bir araya getirmek ve depolamak için merkezi bir hazine kuracaktı. Katı eşitlikçiliğin bu yeryüzü cenneti, daha önceki "eşit tarlalar" sistemi fikrine uzanan tarihsel köklere sahipti ama eşitliği zaman içinde korumak adına düzenli aralıklarla yeniden dağıtım sağlamada başarısız oldu.

Yine de bu ihmalin –öyleydiyse bile– pek bir önemi yoktu çünkü bu programın uygulandığına ya da o dönemde yaygın olarak bilindiğine dair hiçbir işaret yoktur. Taiping'in ilerleyişinin ilk aşamalarında zenginlerin bazı evleri ve mülkleri yağmalanmış ve ganimetin bir kısmı yerel köylülerle paylaşılmış olsa da, çoğunluğu isyancı örgüte gitti. Bu faaliyetler, sistematik toprak reformuna ya da gerçek tarım komünizmine

Kuhn 1978: 273-279 (alıntı: 278); Platt 2012: 18; Bernhardt 1992: 101; Spence 1996: 173 (alıntı).

dönüşmek şöyle dursun, daha geniş bir yeniden dağıtım planına bile hiçbir zaman dönüşmedi. Sertleşen Qing direnişi ve nihai karşı saldırılarla karşı karşıya kalan Taiping, öncelikle kendi faaliyetlerini finanse etmek için gelir akışını sürdürmekle ilgileniyordu. Bunun sonucunda geleneksel toprak sahibi-kiracı ilişkileri büyük ölçüde bozulmadan kaldı. En fazla, sınırlarda bazı değişiklikler meydana geldi diyebiliriz. Çok sayıda Qing'in toprak ve vergi kayıtlarının yok edildiği ve birçok toprakbeyinin ya kaçtığı ya da artık kira toplayamadığı Jiangnan'da, yeni rejim kısa bir süreliğine köylülerin vergilerini doğrudan devlet temsilcilerine ödemeleri usulünü denedi. Fakat bu düzenleme kısa ömürlü oldu. Vergiler eskisinden daha düşük olabiliyordu ve kiracıların yüksek kira taleplerine direnmesi daha kolay hâle gelmişti. Taiping zenginlerden Qing tarzı ayrıcalıkları esirgediği için Hem brüt hem de net anlamda bir miktar gelir seyrelmenin meydana gelmiş olması olasıdır. Sertleşen kiracı direnişiyle karşı karşıya kalan ve özel vergilerle desteklenen vergilerin tamamını bir kereye mahsus ödemeleri beklenen toprakbeyleri, gelirlerinin aşağı doğru baskılandığını gördüler.

Ama tüm bunlar, hiçbir zaman uygulamaya konmayan ütopyacı planlarda öngörülen sistematik düzlemenin çok gerisinde kaldılar, hatta öyle olmaları amaçlanmamış bile olabilir. Taiping liderliğinin, geleneksel toprak mülkiyeti düzenlemelerini genel olarak sürdürmenin yanı sıra haremler ve saraylarla dolu lüks bir yaşam tarzı talep ederek hiyerarşik tabakalaşmayı hevesle benimsemiş olması ikinci durumun gerçekleştiğini işaret ediyor. Qing'in 1860'larda Taiping'i savaş ve kıtlık nedeniyle milyonlarca insanın hayatına mal olacak şekilde şiddetli bir şekilde yok etmesi, eşitlikçi bir deneyi bastırmadı çünkü ortada eşitlikçi bir deney yoktu. Ne toplulukçu öğreti ne de köylülüğün kapsamlı askeri seferberliği kayda değer bir düzlenme sağlamış görünüyor. Ne de gerçekten denenmiş olsaydı bu girişim sürdürülebilirdi. 1917'den önce ideolojik hedefler ile sanayi öncesi dünyanın

gerçekleri arasında var olan uçurum güç kullanarak kapatılamayacak denli genişti.[13]

3. *"Çünkü Köylüler Kendilerini Zorla İyileştirmeye Çalıştılar": Kırsal İsyan*

Tarihteki halk ayaklanmalarının çoğu için de aynı durum geçerlidir. Kayıtlı tarihin büyük bölümünde insanların çoğu tarımla uğraşıyordu ve modern öncesi her toplumda servet ve gelir dağılımı büyük ölçüde toprak mülkiyeti ve tarım ürünleri üzerindeki denetimin yapısına göre belirleniyordu. Bu nedenle, devrimci yollardan düzlenme hakkında yapılacak her araştırma, kırsal kesimde cereyan eden isyanların etkilerine özellikle dikkat etmelidir. Bu tür olaylar genellikle çok yaygındı: Zamanda ve mekânda görülen farklılıklar gerçek koşullardan ziyade kanıtların doğasıyla ilgili olabilir. Bununla birlikte, sıklıklarına rağmen, gerçek devrimci hareketlere dönüşen ve daha sonra kayda değer bir düzleme derecesine ulaşan kırsal isyanlar da tarihte çok nadirdir.[14]

Bu konuda en umut verici örnekler bir kez daha görece yakın geçmişte kökleniyor. Meksika'da 1910 devriminin ardından gerçekleştirilen toprak reformu bunlardan biridir. Meksika, Aztekler dönemine kadar uzanan büyük bir kaynak eşitsizliğini her zaman deneyimledi. 16. yüzyılda İspanyol fatihler büyük toprak bağışları ve zorla çalıştırma hakkı elde ettiler. 1810'dan 1821'e dek süren bağımsızlık savaşı sadece Creole ve Mestizo seçkinlerin zengin *peninsulares*'in [İspanya'da doğup Yeni Dünya'da yaşayanlar] yerini almasını sağladı ve toprak sahipliğinin belirli ellerde toplanması

Jiangnan'daki kayıtlarda adının bile geçmediğine dair kanıt eksikliği için Bernhardt 1992: 102'ye bakınız. İlişkiler: Kuhn 1978: 279-280; 293-294; Bernhardt 1992: 103-105, 116.

[14] Bölüm başlığındaki alıntı Thomas Walsingham'ın 1381 İngiliz köylü isyanını anlattığı kitabından, alıntı Dobson 1983: 132'den alındı.

19. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde de artmaya devam etti. Zenginler daha fazla toprak elde etmek için devletle işbirliği yaptılar ve artan ticarileşmeden kâr elde ettiler. Devrimden hemen önce eşitsizlikler bu nedenle epey fazlaydı. Toplamda, 1.000 aile ve şirket tarafından denetlenen 6.000 malikâne, üçte ikisi tarım sektöründe çalışan 16 milyonluk bir ülkedeki tüm toprakların yarısından fazlasını teşkil ediyordu. Kırsal kesimde yaşayanların çoğu neredeyse ya da tamamen topraksızdı. Bunların yarısı toprak üzerinde güvencesiz haklara sahip küçük toprak malikleriydi, diğer yarısı ise ağır kira ve işçilik hizmetleri borçlu oldukları geniş malikânelerde istihdam ediliyordu. Borç, *peon*'ları [köylüleri] toprağa bağladı. Meksika'nın merkez eyaletinde hane reislerinin sadece %0,5'i mülk sahibiydi, sadece 856 kişi toprak sahibiydi ve bunların arasındaki 64 *hacendado* tüm özel arazilerin yarısından fazlasını elinde tutuyordu. Hem iktisadi zenginlik hem de siyasi iktidar küçük bir yönetici sınıfın elinde toplanmıştı.[15]

Rakip seçkin grupları arasındaki mücadele olarak başlayan ve başlangıçta toprak reformu planları içermeyen devrim, kendi yeniden dağıtım gündemlerini takip eden kırsal güçlerin harekete geçmesine neden oldu. Silahlı gruplar *hacienda*'ları ele geçirdi. En önemlisi, güneyde Emilio Zapata liderliğindeki köylü orduları geniş malikâneleri işgal etti ve toprağı yeniden dağıttı. Şiddet içeren kırsal isyan, etkisi azalan merkezi yetkililer tarafından çözüm bulunması gereken koşullar yarattı. Kamunun özel çıkarlar üzerindeki üstünlüğünü kabul eden 1917 tarihli yeni anayasa kamulaştırmaları meşrulaştırdı. Bunlar sadece köylü ordularının etkisizleştirilmesi gerektiğinde resmî olarak kabul edildi: Yukarıdan aşağıya mevzuattan ziyade yerel şiddet yeniden dağıtımın temel itici gücü hâline geldi. Buna rağmen, yoksullara resmî toprak tahsisi 1920'lerde epey yavaş ilerledi ve toprakbeyleri kamulaştırma taleplerinin sınırlandırılması gibi imtiyazlar elde ettiler. 1915

Tuma 1965: 111; Powelson 1988: 218-229; Barraclough 1999: 10-11.

ile 1933 yılları arasında yeniden dağıtılan arazilerin çoğu düşük nitelikliydi. 1933'e kadar her yıl tüm arazilerin %1'inden daha azı yeniden tahsis edildi ama bu arazilerin sadece dörtte birinden daha azı gerçek ekim alanıydı. Toprakbeyleri ihtiyati tedbir kararı aldırabiliyorlardı ve dış müdahale korkusu geniş malikânelere daha kapsamlı bir şekilde el konmasını engelledi. Büyük Buhran'ın serpintisi –işsizlik ve azalan gelirler– baskıyı nihayet artırdı ve 1938'de petrol sanayisini kamulaştıran Làzàro Càrdenas'ın daha radikal yönetimi altında yeniden dağıtımın oranı arttı. Ekilebilir arazilerin %40'ı 1934 ile 1940 yılları arasında kamulaştırıldı ve artık *peon*'lar da toprak tahsislerine hak kazandılar. Topraklar kiracılara, işçilere ve kolektifler (*ejidos*) hâlinde örgütlenmiş topraksız köylülere devredildi ama parseller hâlinde işlendi. Bir kez daha köylü seferberliği bu önlemler için gerekli itici gücü sağladı. Sonuç olarak, 1940 yılına gelindiğinde tüm arazilerin yarısı toprak reformu kapsamına alındı ve kırsal kesimdeki yoksulların yarısı bundan yararlandı. %3 olan toprak sahiplerinin payı bundan on yıl sonra 1910 yılında nüfusun yarısından fazlasına yükselmiş ve 1968 yılına gelindiğinde tüm tarım arazilerinin üçte ikisi el değiştirmişti. Bu uzun süreç, bir seçim demokrasisinde büyük ölçekli yeniden dağıtımın ve düzlenmenin önündeki engellerin ve şokların –kırsal şiddet ve ardından Büyük Buhran– yeniden dağıtım eylemini başlatmada ya da hızlandırmada önemini göstermektedir. Meksika'da komünist devrimler ya da darbeler gibi radikal bir yeniden yapılanma süreçleri yaşanmamış olsa da, köylü seferberliği kurumların direnişi karşısında yeniden dağıtım için bir ivme yarattı ve bu ivmeyi sürdürdü. Càrdenas'ın daha eylemci hükümeti bile bu fikre bel bağladı.[16]

Benzer gelişmeler 1950'lerin Bolivyası'nda da gözlemlenebilir. 1951 ve 1952'deki devrim, hem yerli köylülüğü hem de İspanyolca konuşanları acımasızca ezen oligarşik iktidarı

[16] Tuma 1965: 121-123; Barraclough 1999: 12; Lipton 2009: 277.

hedef alıyordu. Yerlilerin çoğu geniş malikânelerde serf olarak çalışıyorlar ya da en iyi ekilebilir topraklarını malikânelere kaptırmış topluluklarda yaşıyorlardı. Ayaklanma sırasında örgütlü köylüler geniş malikâneleri işgal ettiler ve *hacienda* binalarını yakarak malikâne sahiplerini malikânelerini terk etmeye zorladılar. Kötü yönetilen geniş malikânelerin kamulaştırılmasını ve diğerlerinin küçültülmesini öngören 1953'teki müteakip tarım reformu, *de facto* süregiden süreçlerin tanınmasından ibaretti. Tüm tarım arazilerinin yarısından fazlasını kaplayan geniş malikâneler, kiracılar ve komşu köylüler tarafından devralındılar ve bunun sonucunda yoksulların yarısından fazlasının toprağa erişimi arttı. Ne var ki şiddetli direniş her zaman başarılı olmaz. Ocak 1932'de komünistlerin önderliğinde El Salvador'da başlayan köylü ayaklanması birkaç gün içinde başarısızlığa uğradı ve ordunun *matanza* ya da "kıyım" olarak bilinen olayla çok sayıda köylüyü katletmesine neden oldu ve bu olayın ardından gelen yatıştırıcı reform önlemleri en iyi olasılıkla zayıf kaldı. Aslında, köylülük temelli başarılı devrimler yakın geçmişte bile nadiren görüldü. Şiddetin ya da şiddet tehdidinin toprak reformunu teşvik etmede oynadığı hayati rolü ve çoğu barışçıl girişimin başarısızlığını On İkinci Bölümde tartışacağım.[17]

Gelişmekte olan ülkelerin yakın tarihinden modern dönemin öncesine geri döndüğümüzde, Çin tarihinin kaydedilmiş köylü isyanları açısından özellikle zengin olduğunu görüyoruz. Kent Gang Deng, Qin'in çöküşünden Qing hanedanlarının sonuna kadar, 2.106 yıllık Çin tarihi boyunca meydana gelen ve büyük köylü isyanları olarak saptadığı 269 örneği inceledi. Bu örneklerde "eşitlik", özellikle toprak mülkiyeti konusunda defalarca bir hedef olarak öne çıkarıldı ve isyancı gruplar tarafından alınan önlemler arasında servet ve top-

Bolivya: Tuma 1965: 118, 120-123, 127-128; Barraclough 1999: 12, 14-16; Lipton 2009: 277. El Salvador: Anderson 1971; ve ayrıca bu bölümün sonuna bakınız. Daha genel olarak toprak reformu hakkında bkz. burada, bölüm 12, s. 469-86.

rağın yeniden dağıtılması yer aldı. İsyanların çoğu başarısız olsa bile, vergi reformunu ya da toprağın yeniden dağıtımını teşvik ederek değişim için bir katalizör görevi görebiliyordu. Kurumlaşmış bir rejimi devirmeyi başardıkları durumlarda, Deng'in deyimiyle "yozlaşmış devlet aygıtının sonlandırıcısı" ve servetin yeniden dağıtıcısı olarak hareket ettiler. Bu konuya bir sonraki bölümde devletin çöküşü ve düzlenmenin etkileri bağlamında geri döneceğim.[18]

Aynı zamanda, düzleme gündemi isyancılar tarafından açıktan ifade edilmiş olsa bile, başarıya ulaşılması durumunda somut değişimin asgari düzeyde kalabileceği ya da hiç olmayabileceği dikkat çekmektedir. Li Zicheng liderliğindeki hareket buna iyi bir örnektir. Çoban kökenli olduğu varsayılan bir isyancı lider, büyük ölçüde köylülerden oluşan büyük ordulara komuta etmeye başladı ve Ming Hanedanı'nın yıkılmasına yardımcı oldu. İlerleyen Mançular tarafından yok edilmeden önce 1644'te Pekin'i kısa bir süreliğine kendine özgü bir imparator olarak elinde tuttu. Zenginliği küçümsediği ve zenginlerin servetlerine el koyup yeniden dağıtmayı, hatta toprak sahipliğini eşitlemeyi planladığı söylense de, bundan hiçbir şey çıkmadı. Gördüğümüz gibi, iki yüzyıl sonraki daha büyük ve daha uzun süreli Taiping İsyanı için de hemen hemen aynı şey geçerliydi.[19] Çin, kırsal isyanların tarihsel kayıtlarının benzersiz derinliği ve zenginliğiyle öne çıkmaktadır. Diğer kadim toplumlardan elde edilen kanıtlarsa buradan elde edilenlere kıyasla çok daha seyrektir. Eski Yunan ve Roma'nın köle sahibi toplumlarında, köylü isyanlarından ziyade köle ayaklanmaları ve benzer olaylar kaynaklarda daha fazla yer alır ve bu elbette bir tesadüf değildir. Nitekim kölelerin büyük ölçekte azat edilmeleri, ilkece çok güçlü bir düzleme meka-

Deng 1999: 363-376, 247 tablo 4.4, 251 (alıntı). Kaydedilen isyanların çoğu başarısız olsa da, bu dönemde isyancılar tarafından en az kırk sekiz yeni rejim kuruldu (223-224 tablo 4.1). İsyanların çoğu kırsal kesimdeki huzursuzluktan kaynaklandı.
Mousnier 1970: 290.

nizması olarak hizmet edebiliyordu: Köleliğin yoğun olduğu ortamlarda köleler seçkinlerin sahip olduğu sermayenin büyük bir kısmını temsil ettiğinden, bu sermayenin ani kaybı, genel servet dağılımını pekâlâ düzleyebiliyordu. Altıncı Bölümde değindiğimiz Amerikan İç Savaşı'nın ardından Eski Güney'de yaşanan eşitlenme bu etkinin kuvvetli bir tanığıdır. Fakat bu olağan şartlarda ortaya çıkan bir durum değildi. Elimizdeki kayıtlara bakılırsa MÖ. 413'te yaşanan bir Sparta istilasından sonra 20.000'den fazla Atinalı kölenin kaçtı. Bu kaçış zenginler için kesinlikle önemli kayıplarla sonuçlandı ama bu dar anlamda bir isyan değildi, devletlerarası bir savaşa köleler tarafından verilmiş fırsatçı bir tepkiydi. Spartalı savaşçı-yurttaş sınıfı tarafından serf benzeri koşullarda tutulan Mesinyalı *helot*'lar –komünal köleler– MÖ. 370'te bir dış müdahaleyle serbest bırakıldıklarında bir miktar düzlenme gerçekleşmiş olmalıdır: Fakat bu da *helot*'ların özerk eylemlerinin bir sonucu değildi. Aslında MÖ. 462'deki bir önceki *helot* ayaklanması başarısız olmuştu. Roma Sicilyası'ndaki iki büyük köle ayaklanması (yaklaşık MÖ. 136-132 ve 104-101), bağımsız köle "krallıkları" yaratma girişimi geniş malikâne sahiplerini mülklerinden ve gelirlerinden mahrum bırakacağı için düzleme potansiyeli taşıyordu. Ama bunların hiçbiri başarılı olamadığı gibi, MÖ. 73-71'de İtalya'daki ünlü Spartaküs İsyanı da başarılı olamadı. Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bazı grupların şiddet eylemleri zaman zaman kırsal kesimde hüküm süren bir hoşnutsuzluğun ya da eşitlikçi istekleri olan bir isyanın işaretleri olarak okunmuştur. Bununla birlikte, MS. 4. yüzyılın sonları ve beşinci yüzyılın başlarında Roma Kuzey Afrikası'ndaki *circumcelliones*'in modern bir bakışla bir tür "Jacquerie" olarak görülmesi, o çağda onları toplum için bir tehdit olarak gösteren düşmanca bir retoriğin varlığının ötesinde empirik bir temelden yoksundur. "Kırsal isyancıların toprak sahiplerine karşı kışkırtıldığı" ve "kredi notlarının alacaklılardan gasp edildiği ve borçlulara geri verildiği" iddiaları, bunun bir sınıf savaşı olduğu iddiasının

iki ana ayağını temsil eder. Bu konuda emin olabileceğimiz tek şeyse bu grubun Aziz Augustinus zamanında Hıristiyan mezhep çatışmasına karışmış olan şiddet yanlısı gezginci hasatçılardan oluştuğudur. Roma Galyası'nın Bagaudae'si (ya da Bacaudae'si) de daha iyi bir örnek sayılmaz: Bunlar ilk olarak MS. 3. yüzyıl kaynaklarında isyancılar olarak görünürler. 5. Yüzyılda ise açıkça kriz ve Roma yönetiminin zayıflamasıyla bağlantılı olarak yeniden sahneye çıkarlar. Bu isyancılar sadece yerel denetimi ele geçirerek ya da geçirmeye çalışarak iktidar boşluklarını doldurmaya çalışmış olabilirler: Yetersiz kaynaklar onların zaman zaman öyle şekilde görünmesine neden olduysa bile, bu vakada da köylü isyanı ya da sınıf çatışması kavramlarını destekleyecek pek bir şey yoktur.[20]

Avrupa'da köylü ayaklanmalarına dair kayıtlar Geç Ortaçağda her yerde karşımıza çıkmaya başlar. Çok sayıda kentsel isyanla tamamlanan bu ayaklanmalar erken modern döneme kadar devam etmiştir. Bir çalışma sadece Geç Ortaçağ Almanyası'nda yaklaşık 60 köylü isyanı ve yaklaşık 200 kent ayaklanması saymaktadır. Ortaçağ İtalyası, Flamanyası ve Fransası hakkında yapılan daha geniş bir araştırma ise bu konuda çok daha fazla sayıda örnek toplamıştır. 1323'ten 1328'e kadar süren Flaman köylü isyanı, 1524 ve 1525 Alman Köylü Savaşı'ndan önceki en büyük kırsal hareketti ve başlangıçtaki başarısının olağandışı boyutlarıyla öne çıkmıştı. Başlangıçta kentli seçmen zümrelerle ittifak kuran köylü orduları, soyluları ve şövalyeleri kovdular; aristokratları ve memurları sürgüne gönderdi. İsyancı Brugge yurttaşları 1323'te Flaman yönetici Kont Louis'yi yakalayıp beş ay boyunca hapsettiğinde, isyancılar Flamanya'nın büyük bölümünü denetim altında tutuyorlardı. Hareketin kentsel ve kırsal unsurlarının çatışan çıkarları ve Fransız askeri müdahalesi tehdidi, 1326'da köylülerin özerkliğini ciddi şekilde sınırlayacak, para cezaları

Circumcelliones: Shaw 2011: 630-720 (Augustinus'tan aktarıyor, 695-696), ve 828-839 Thompson 1952.

ve borçların ödenmesini dayatacak bir barışın yapılmasıyla sonuçlandı. Halk meclisleri tarafından seçilen köylü liderleri müzakerelerin dışında tutulduğu için, bu şartlar kırsal kesimdeki isyancılar tarafından derhal reddedildi ve 1328'de Fransızlar tarafından savaşta yenilgiye uğratılana kadar ülkenin büyük bölümünde otoriteyi yeniden kurmaya devam ettiler. Köylülerin denetiminde ne kadar düzleme yapıldığı hâlâ yanıt bekleyen bir sorudur. Sürgüne gönderilen seçkinlerin ve bürokratların topraklarının bir kısmını ele geçirip yeniden dağıttılar, vergilendirme ve mahkeme sistemleriyle kendi yönetimlerini kurdular.

> Halk meclis üyelerine, belediye meclis üyelerine ve lortlara karşı ayaklandı. Kaleleri için yüzbaşılar seçtiler ve yasalara karşı birlikler oluşturdular. Dışarı çıktılar ve tüm meclis üyelerini, belediye meclis üyelerini, lortları ve vergi tahsildarlarını yakaladılar. Lortlar kaçtıktan sonra evlerini yıktılar. İsyan edenlerin hepsi halktan ve köylülerden oluşuyordu. . . . Soyluların tüm konaklarını yaktılar ve Batı Flamanya'daki tüm mallarını yağmaladılar.[21]

Daha sonraki tazminat talepleri, zengin toprak sahiplerine ait taşınır malların ve mahsullerin düzenli bir şekilde kamulaştırıldığını belgeledi. Aşırılık ve şiddet iddialarının düşmanların propagandasından mı ibaret olduğu yoksa gerçeklere mi dayandığı çok açık değildir: Zenginlerin öldürülmesini içeren zulümlere ara sıra yapılan atıflar da şüpheli niteliktedir. Buna karşılık, isyancıların Cassel'de 3.000'den fazla

[21] Ortaçağda halk isyanları üzerine Fourquin 1978'e; Geç Ortaçağda toplumsal isyanlar üzerine Cohn 2006'ya ve Cohn 2004'teki kaynak derlemesine; özellikle 14. yüzyılın sonları üzerine Mollat ve Wolff 1973'e; 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar Neveux 1997'ye ve ayrıca Blickle 1988'e bakınız. Erken modern dönem için on yedinci yüzyıl Fransa, Rusya ve Çin'i konu alan Mousnier 1970'e ve 16 ile 18. yüzyıllardaki köylü savaşlarını konu alan Berce 1987'ye bakınız. Ortaçağ ve erken modern dönemdeki İskandinav ülkeleri için Katajala 2004'e bakınız. Sayılar: Blickle 1988: 8, 13 (Almanya). Cohn 2006 binden fazla olayı kapsar ve bunların yaklaşık yüzü Cohn 2004'te belgelenmiştir. Flamanya: TeBrake 1993; ayrıca bkz. kaynaklar için Cohn 2004: 36-39 kaynaklar için. *Chronicon comitum Flandrensium*, Cohn 2004'ten alıntılanmıştır: 36-37.

köylünün hayatına mal olan yenilgisinin ardından yapılan misillemenin vahşeti etraflıca belgelenmiştir. Muzaffer Fransız süvarileri şehre gelir gelmez sivilleri katletmeye başlamışlar ve isyancıların liderlerini yakalayıp idam etmişlerdir:

> Zaferden sonra Fransa'nın şanlı hükümdarı bu meselelere olumlu bakmadı; daha ziyade her şey kadir Tanrı'nın inayetiyle yeryüzüne krallar hükmettiği için suçlarına ve isyanlarına karşı intikamının kalıcı bir hatırasını bırakmak amacıyla köyleri yaktı ve isyancıların eşlerini ve çocuklarını katletti.

Bunu, borçlar ve tazminatlar için ezici taleplerin eşlik ettiği hızlı bir etkisizleştirme izledi. Bir anlamda isyan kendi başarısının kurbanı oldu: Fena sarsılan seçkinler, bu hareketin diğer bölgelerdeki köylüleri Flaman örneğini takip etmeye ikna etmesini önlemek için Papa'nın da onayıyla uluslararası bir haçlı seferi düzenlediler. Bu olay, baskıcı güçlerin, birincil üreticilerin silahlı direnişi karşısında seferber oluşunun ilk ama sağlam örneklerinden biri olması itibarıyla önem taşımaktadır. Bu koşullar altında, sürdürülebilir düzleme uygulanabilir bir sonuç değildi.[22]

Aynı durum Kuzey Fransa'da 1358 tarihli "Jacquerie" ayaklanması için de geçerliydi. Bu ayaklanma, sadece iki haftalık kısa süresi ve görünürde örgütsel bir yapıdan yoksun olması itibarıyla Flaman ayaklanmasından büyük ölçüde farklıydı. Köylüler, atlı birlikler tarafından bastırıldıkları Mello Muharebesi'ne kadar, soyluların şatolarına ve büyük evlerine saldırdılar ve buraları yakıp yıktılar. Seçkin kaynaklar, Jean de Bel'in olaylar sırasında bir şövalyenin, eşinin ve çocuklarının gözlerinin önünde nasıl şişte kızartıldığına dair rivayetinden ve isyancı kırsal güruh tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen diğer zulümlerden bahsederken adeta mest olurlar.

Silahları ve sancaklarıyla ilerleyerek kırsal bölgeyi istila

[22] TeBrake 1993: 113-119, 123, 132-133; *Chronicon comitum Flandrensium*, Cohn 2004'ten alıntılanmıştır: 37.

ettiler. Bulabildikleri tüm soyluları, hatta kendi lortlarını bile acımadan öldürdüler, kılıçtan geçirdiler ve katlettiler.

Soyluların evlerini ve kalelerini yerle bir ettiler ve üzerlerine geldikleri soylu hanımları ve küçük çocuklarını acımasız bir ölüme teslim ettiler.

Yine de köylülerin gerçekte nasıl davrandıklarından emin olamasak da, yönetici sınıfın tepkisi konusunda hiçbir şüphe yoktur:

Çünkü şövalyeler ve soylular güçlerini toparlamış ve intikam almak için birleşmişlerdi. Birçok köyü ele geçirerek çoğunu ateşe verdiler ve sadece kendilerine zarar verdiğine inandıkları köylüleri değil, buldukları herkesi acımasızca katlettiler.[23]

Uygulamada ne kadar şiddetli olurlarsa olsunlar, bu tür yerel ayaklanmaların kökleşmiş eşitsizlikleri giderme şansı yoktu. Kısmi istisnalar bile görece az sayıdaydı. Örneğin 1381 İngiliz Köylü İsyanı görünüşte bir başarısızlıktı. Fransa'daki savaşı finanse etmek için yeni vergilerin dayatılmasıyla tetiklenen bu isyan, daha temel bir düzeyde, halkın Kara Ölüm'ün tetiklediği artan emek maliyetinden elde ettiği kazanımları –seçkinlerin iş kanunları ve feodal kısıtlamaların yardımıyla denetim altına almaya çalıştığı kazanımları– koruma arzusundan kaynaklanmıştı. Hareket hızla ama ancak isyancılar Londra Kulesi'ni ele geçirdikten, başkentteki sarayları ve konakları yağmaladıktan, Kral II. Richard'la şahsen görüştükten ve diğer bazı ünlü şahsiyetlerin yanı sıra Canterbury Başpiskoposu ile Lort Baş Yargıç idam edildikten ve çoğunlukla doğuda olmak üzere ülkenin büyük bölümünde ayaklanmalar baş gösterdikten sonra bastırılabildi. İsyancılar çok daha radikal ve acımasız kötülükler planlamış olsalar da olmasalar da Henry Knighton'ın da söylediği gibi "krallığın tüm soyluları ve kodamanları tamamen yok edilene kadar boyun eğmeme-

İsyan üzerine Cohn 2004: 143-200, ve kızartılmış şövalye için: 152. Alıntılar: *Chronique* of Jean de Venette, içinde Cohn 2004: 171-172.

ye kararlıydılar" ama böyle bir şey gerçekleşmedi. Her şey birkaç hafta içinde sona erdi: İsyancı liderler yakalanıp idam edildiler ve binden fazla isyancı hayatını kaybetti. Wat Tyler'ın "tüm insanların özgür ve aynı durumda olması" yönündeki sözde talebi ölümcül bir güçle karşılanmış olsa da iş kanunları onaylandı ve serflik kaldırılmamış olsa bile işçilerin gerçek yaşam koşulları iyileşmeye devam etti. Bunun, nefret edilen kelle vergilerinin kaldırılmış olmasıyla çok az ilgisi vardı. İsyancıların silahlarından çok daha güçlü bir şiddet daha fazla düzlenme sağlamıştı: emeğin değerini yükselten, veba salgını dalgaları. Onuncu ve On Birinci Bölümlerde göreceğimiz gibi, bakteriler eşitsizlikle herhangi bir insan ayaklanmasının yapabileceğinden çok daha etkili şekilde mücadele ettiler. Hem köylü şiddeti hem de seçkinlerin bu şiddete verdiği şiddetli tepki salgın hastalığın ölümcüllüğü karşısında cüce kaldı.[24]

Şiddet nadiren ve ancak geçici olarak birtakım doğrudan iyileşmelere yol açtı. Floransa topraklarındaki 200'den fazla dağ köyü 1401 ile 1404 yılları arasında isyan ettiğinde, köylülerin kararlılığı –ki Pagolo Morelli'nin *Ricordi*'sine göre "güle oynaya Floransa'yı yakıp yıkmak gitmeyecek tek bir köylü bile yoktu"– kırsal kesimi yöneten kentten başta vergi muafiyetleri ve borç affı olmak üzere maddi tavizler koparmaya yetti. Yine de, bu tür hükümlerle ciddi boyutlarda bir düzlenmenin sürdürülmesi olası değildi. Benzer şekilde, 1462 ile 1472 yılları arasında Katalonya'da, Kara Ölüm'ün neden olduğu işgücü kıtlığı nedeniyle senyörlerin artan baskılarına tepki gösteren *Remences* İsyanı'ndan da büyük sonuçlar alınamadı. İspanya'da 1450, 1484 ve 1485'teki diğer isyanlar da başarısız oldular. 1514'te Macaristan'da köylüler, derebeyleri tarafından Osmanlılara karşı bir haçlı seferi için seferber edildikten sonra ayaklandılar. György Dózsa önderliğinde

[24] 1381: Hilton 1973; Hilton ve Aston, eds. 1984; Dunn 2004. Dobson 1983 kaynakları derler. Alıntılar: *Chronicon Henrici Knighton*, içinde Dobson 1983: 136, ve Tyler'ın *Anonimalle Chronicle*'dan aktardığı şekilde, içinde Dobson 1983: 165.

malikânelere saldırdılar ve toprak sahiplerini öldürdüler ama cephede askeri yenilgi onları olağan terör dalgasına maruz bıraktı. Batı Avrupa'daki kırsal ayaklanmaların en büyüğü olan ve Güney Almanya'nın büyük bölümünü içine alan 1524 ve 1525 Alman Köylü Savaşı, veba salgını sonrasında elde edilen gelir kazanımlarını korumayı ve senyörlük haklarına ve ortak topraklara tecavüze karşı koymayı amaçlıyordu ve ayaklananların bu hedefleri otorite karşıtı fikirlerin bölgede yayılmasıyla perçinlenmişti. Köylü orduları kalelere saldırmış ve manastırlardan erzak temin etmiş olsa da genel bir düzlemenin peşinde değillerdi. Temel talepler vergi indirimleriyle senyörlük yükümlülüklerinin ve serfliğin kısıtlanması ya da sona erdirilmesine odaklanmıştı. Michael Gaismair'in tüm statü ayrımlarının kaldırılması ve mülklerin ve madenlerin kamulaştırılması çağrısı gibi radikal ütopyacı görüşler bu süreçte aykırı sesler olarak kaldılar. Başarısızlık yaygın ve kanlıydı: Bir dizi savaşta yenilgiye uğrayan 100.000 kadar köylünün savaşta ve ardından gelen baskılarla hayatını kaybettiği düşünülmektedir. Sık sık meydan geldiği gibi, seçkinlerin tepkisi köylülerin eyleminden çok daha şiddetli olmuştu.[25]

Bu böyle devam etti. 1278 yılında Bulgaristan kendini Tatar akınlarına karşı köylüleri seferber eden ve ardından hükümdarı tahtından indiren bir "köylü imparatoru"nun, eski domuz çobanı İvajlo'nun kısa ömürlü yönetimi altında bulmuş olabilir ama bu isyanın toplumsal bir hareket olduğuna dair iyimser Marksist okumaların aksine modern bilginler "onun ya da takipçilerinin toplumsal adaletsizlikleri protesto ettiğine ya da herhangi bir toplumsal reform arayışına girdiğine dair herhangi bir işaret" bulamamışlardır ve her halükarda bu isyan sadece bir yıl sürmüştür. 1670'te ve 1671'de Güney Rusya'da Kazaklar tarafından desteklenen,

Florence: Cohn 2006: 49-50, kaynaklarla birlikte içinde Cohn 2004: 367-370. İspanya: Powelson 1988: 87. Germany: Blickle 1988: 30; 1983: 24-25. Gaismair: *a.g.e.*, 224-225, ve diğer radikaller için krş. 223-236. Başarısızlık: 246; 1988: 31.

büyük bir köylü ayaklanmasının lideri olan Stepan Razin yıkıcı bildiriler yayınlamış, hatta bunlardan birinde, unvanlı seçkinlerin cezalandırılmasını, mevki, rütbe ve ayrıcalıkların derhâl kaldırılmasını ve Kazakların eşitliğinin teşvik edilmesini talep etmişti. Bu hareket de kanlı bir başarısızlıkla sonuçlandı. Aynı durum, diğerlerinin yanı sıra köylülerin geçim kaynaklarını kısıtlayan çitlere karşı 1549'da İngiltere'de Kett'in İsyanı ve büyük ölçüde serfliğin yoğunlaştırılmasına karşı 1773'ten 1775'e kadar süren Rus Kazak isyanı için de geçerliydi. Tarlaları yağmalayan soyluların avlanma haklarına duyulan öfkeden doğan 1790 Sakson köylü isyanı; feodal yükümlülükleri hedef alan 1846 Galiçya köylü ayaklanması ve 1921'de Hindistan'daki Malabar İsyanı, aynı şekilde toprak sahiplerinin haklarının sıkılaştırılmasına karşı direniş olarak başlatılmıştı.[26]

Çoğunlukla kaotik bir seyir izleyen olaylara bir düzen getirmeye yönelik modern girişimler, bu olaylarda halk arasında yaygın olan bazı kaygıları ve isyan gerekçelerini saptamışlardır. Ortaçağın sonlarında İtalya, Fransa ve Flamanya'da toprakbeyleriyle doğrudan çatışmalar nadiren görülürken, genellikle mali suiistimaller nedeniyle patlak veren siyasi içerikli isyanlar daha yaygındı. Kara Ölüm'ün neden olduğu altüst oluşlar, 14. yüzyılın ikinci yarısında ayaklanmaların artmasına yol açtı. 16. yüzyıldaki isyanlar serfliğin yeniden canlanmasına tepki olarak ortaya çıktı. 17. yüzyılda köylüler, kırsal kesimi kentlerden daha fazla etkileyen doğrudan vergiler yoluyla devletlerin mali genişlemesine direnmeye çalıştılar. 18. yüzyılın sonlarındaysa köylü isyanları serfliğin hâlâ ayakta durduğu, kaldırılmasının geç bile kaldığı hissine çok şey borçluydu. 1323 ile 1328 yılları arasında Flamanya'daki köylü isyanı, 1381 İngiliz köylü ayaklanması, 1382'de Rouen'daki "Harelle", 1437 Transilvanya köylü isyanı, 1514'te

Bulgaristan için, bakınız Fine 1987: 195-198 (alıntı: 196). Kazaklar: Mousnier 1970: 226.

Wurttemberg'deki "Yoksul Conrad" isyanı, 1515 Sloven köylü isyanı, 1542 ve 1543'teki İsveç Dacke Savaşı, 1595 ve 1596 Fin Kulüp Savaşı, 1594 ve 1707 arasındaki dört Fransız Croquant ayaklanması, 1653 İsviçre köylü savaşı, 1794'ten 1804'e kadar Çin'deki Beyaz Lotus İsyanı, 1834 Filistin Köylü İsyanı, 1862'de Kore'deki Imsul köylü isyanı, 1906 ve 1907 Romanya köylü isyanının başlangıç aşamaları ve ayrıca 1920 ve 1921'de Sovyetlere karşı Tambov İsyanı dâhil köylü isyanları, sıklıkla vergi isyanları olarak başladılar. Vergiler, 1524 ve 1525 Alman Köylü Savaşı'nda ve 1894'te Kore'deki Donghak köylü devriminde de bir unsurdu. Aynı durum 17. yüzyıldaki büyük Fransız, Rus ve Çin ayaklanmaları için de geçerliydi. Bu liste eksik olsa da temsil edicidir.[27]

Tıpkı Geç Ortaçağdaki öncelleri gibi, erken modern köylü isyanları da gelir ve servet dağılımı üzerinde fark edilebilir bir etkiye nadiren sahip olmuşlardır. Alman Köylü Savaşı, "ikinci serflik" olarak bilinen durumun yayılmasını kısıtlayarak güneyli Alman köylülerine uzun vadede faydalı olduğunu kanıtlayan ödünler kazandırdı ki bu ödünler, onları ayaklanmalara katılmayan kuzeydeki ve doğudaki kırsal nüfuslardan ayıracaktı. 1653'teki İsviçre köylü savaşı daha da kısa bir sürede vergilerin azaltılıp borçların hafifletilmesiyle sonuçlandı. Bu gibi örnekler, şiddetli direnişin zaman zaman bir fark yaratabileceğini gösterse de genel tablo açıktır: Daha kayda değer düzlemeler, modern öncesi dönemin köylü isyanlarının kapsamının dışında kalıyordu. Bu hem istek hem de kabiliyet meselesiydi. Yves-Marie Berce'nin gözlemlediği gibi, "isyanlardan pek azı iktidarı tamamen geçirmede başarılı oldu; hatta aslına bakılırsa bunu yapmayı düşünmediler bile". Gerçekten de 1320'lerdeki Flaman köylü hareketinin yapmış olabileceği

Ortaçağ: Cohn 2006: 27-35, 47. Kara Ölüm: özl. Mollat ve Wolff 1973, ayrıca Cohn 2006: 228-242. Sonraki aşamaları: Berce 1987: 220.

gibi, bu sonuca ne kadar yaklaşırlarsa serbest bırakmak üzere oldukları karşıt güçler de o kadar güçlüydü.[28]

4. "Yaşasın Halk ve Kurtlara Ölüm": Kentlerde ve Şehir Devletlerinde İsyan

Kırsal isyanlar için geçerli olan kentsel ayaklanmalar için daha da geçerliydi. Tarihin büyük bir bölümünde şehirler geniş kırsal alanları tarafından kuşatılmış mekânlardı ve nüfusları köylülerden çok daha fazlaydı. Yöneticiler ve soylular, isyancı kentleri dize getirmek için çevre bölgelerden asker, silah ve kaynak devşirebiliyorlardı. Paris Komünü'nün 1871'de kanlı bir şekilde bastırılması bunun yakın tarihli bir örneğidir. Şehir isyanlarının başarı şansı olsaydı, yerel seçkinlerin kolaylıkla dış baskı kaynaklarına başvuramayacakları, özyönetimli şehir devletlerinde olurdu.

Altıncı Bölümde Eski Yunanları kitlesel askeri seferberliğin ve eşzamanlı eşitlikçiliğin ilk örneklerinden biri olarak ele almıştık. Bu, böyle ortamın aynı zamanda genel düzlemeyi amaçlayan, hatta bunu başaran devrimci hareketler üretip üretmediği sorusunu da gündeme getiriyor. O dönemde radikal fikirler hiç kuşkusuz tiyatro oyunlarında ve ütopyacı metinlerde ifade buluyordu. Aristofanes'in MÖ. 392'de Atina'da sahnelenen *Ekklesiazusai* adlı komedyasında Atinalı kadınlar özel mülkiyeti ve aileyi ortadan kaldırarak herkes için eşitlik ilan ediyorlardı. Dört yıl sonra *Ploutos* adlı eserinde ise haksız servet sahiplerinin elinden alınıyordu. Platon da *Devlet* adlı eserinde, "biri yoksulların, diğeri zenginlerin olmak üzere bir değil iki devlet" olduğu fikrinden gücenmiş ve daha sonraları yazdığı *Yasalar* adlı eserinde, en zengin ve en yoksul yurttaşlar için topraktan kazanılmayan servetin azami oranının 1/4 oranında olmasını öngörmüştü. Daha radikal ütopyacılar daha da

Berce 1987: 157, 179, 218 (alıntı).

ileri gitmişlerdi: MÖ. 3. yüzyılın başlarında yazan Euhemeros, sakinlerinin evler ve bahçeler dışında hiçbir özel mülke sahip olmadığı ve çoğunlukla eşit erzak aldığı Panchaia Adası'nı hayal etmiş, aynı yüzyılın sonlarında Iamboulos, özel mülkiyetten ve aile hayatından tamamen yoksun, evrensel eşitlik ve dolayısıyla mutlulukla ıralanan bir Güneş Adası ütopyası kaleme almıştı.[29]

Bununla beraber uygulamada Eski Yunanlar arasında bu tür şeyler yaşanmamış gibi görünmektedir. Tıpkı tarihin daha sonraki dönemlerinde olduğu gibi, Antikçağda da kayda değer bir düzleme kayda değer bir güç gerektiriyordu. Kayıtlarda buna yakın en uç örnek MÖ. 370 yılında Peloponez'in büyük kenti Argos'ta yaşanan ve 1.200 varlıklı yurttaşın sahte duruşmalarda idama mahkûm edilip sopalarla dövülerek öldürüldükleri, mal varlıklarına el konduğu ve daha sonra bunların halka dağıtıldığı iç savaş olabilir. Yine de Mao'nun Çini'nden esintiler taşıyan bu tür kanlı sahneler norm değildi. On İkinci Bölümde göreceğimiz gibi, elimizdeki kayıtlarda yönetim darbeleriyle bağlantılı toprak reformları hâkimdir ama bu vakalarda modern devrimci ortamlarda gözlemlediğimiz türden büyük ölçekli şiddetten eser yoktur.[30]

Gerçek anlamda radikal kent isyanları tarihte genellikle nadirdi. Bu konuda dikkate değer bir vaka, 1342'den 1350'ye kadar Selanik'teki "bağnazlar" ile ilgilidir: Halktan unsurlar kentin denetimini ele geçirdiler, aristokratları öldürdüler, arazilerini kamulaştırdılar ve zenginliklerini yeniden dağıttılar. Muhalif kaynaklar onları aşırı uçlar olarak resmetmişse de sistematik bir müsadere ya da yeniden dağıtım programının uygulandığına dair hiçbir somut kanıt yoktur. Antik Yunan *polis* kültürünün yanı sıra genellikle bağımsız şehir devletlerinden oluşan kümeleriyle Ortaçağ İtalyası ve erken modern İtalya, daha ihtiraslı kentsel hareketler için bir başka önde gelen adaydır. Şehir ayaklanmaları gerçekten de bu ortamda

Fuks 1984: 19, 21, 25-26.
Argos: Fuks 1984: 30, büyük ölçüde Diodorus 15.57-58'e dayanır.

sıklıkla kaydedilmiştir. Bununla birlikte bir kez daha, kırsal isyanların nadiren doğrudan doğruya toprak sahipleriyle karşı karşıya gelme amacı taşıması gibi, kentsel şiddet de zaman zaman iktisadi kaygılarla güdülenmiş olsa da nadiren kapitalistleri ve işverenleri hedef almıştır. Vergi isyanları gibi yolsuzluk ya da mesleki dışlanmaya tepki olarak çıkan isyanlar çok daha yaygındı. Kırsal ayaklanmalarda olduğu gibi, görece mütevazı gündemleri olan kentsel isyanlar bile başarısız olmaya meyilliydi. Floransa'da 1378 yılında, işgücü piyasasını son derece eşitsiz biçimde düzenleyen bir loncadan dışlanan tekstil işçilerinin önderlik ettiği meşhur Ciompi İsyanı buna iyi bir örnektir. İsyancılar kenti ele geçirmeyi başardılarsa da talepleri mütevazıydı: yeni oluşturulacak loncalar aracılığıyla sektöre yeniden dâhil olmak ve servete vergi getirilmesi. Buna rağmen bile bu hareket kan dökülerek bastırıldı.[31]

5. "Böylece Tamamen Yok Edildiler": Sonuçlar

Chronique des quatre premiers Valois, 1358'de kısa ömürlü Jacquerie'nin isyancı köylüleri hakkında işte böyle diyordu ve bu, tarih boyunca yaygın bir izlek olarak ortaya çıktı. El Salvador'daki 1932 ayaklanması sırasında komünist isyancılar en fazla üç düzine insanı öldürürken, ordu bunu takip eden baskı sırasında kadın ve çocuklar da dâhil olmak üzere binlerce kişiyi katletti: Tahminler 8.000 ila 40.000 arasında insanın öldürüldüğü yönündedir. Bu sonuç tamamen beklenmedik olmamalıydı: İsyanın başlamasından hemen önce isyancı liderlerden biri olan Alfonso Luna, Savaş Bakanı Joaquin Valdes'e "köylüler kendilerinden esirgediğiniz hak-

Selanik: Barker 2004: 16-21, özellikle 19. İtalya: Cohn 2006: 53-75. Bölüm başlığı Niccola della Turcia'nın *Cronache di Viterbo* adlı eserinden alındı. 1282'de Viterbo'da yerel soylular kentten kovulduğunda isyancıların sloganını bildirir, Cohn 2004'ten alıntılandı: 48. Nedenler: Cohn 2006: 74, 97. Ciompi: Kaynaklar için Cohn 2004: 201-260.

ları palalarıyla kazanacaklar" demiş, Valdes de ona "sizin palalarınız varsa bizim makineli tüfeklerimiz var" diyerek yanıt vermişti. Yves-Marie Berce'in deyişiyle "topyekûn iktidarı" ele geçirmek dışında hiçbir ayaklanma gelir ve servet eşitsizliğini bu şekilde düzlemeyi umamazdı, bu gerçekten bir hedef olsaydı bile ki nadiren öyle olmuştur. 20. yüzyılda tanık olunan büyük ayaklanmalar için gerekli olan şiddetle mülksüzleştirme ve denetim araçları, modern öncesi toplumlarda yoktu. Bu hedefe yönelik sağlam ideolojik taahhütler de yoktu. Fransız devrimci "Terör"ünün fazlasıyla kötü şöhretli Jakobenleri bile toptan mülksüzleştirme ve eşitlemeden uzak durdular. Ulusal ölçekte gerçek terörün eninde sonunda neye benzeyeceği konusunda hiçbir fikirleri yoktu.[32]

Bu nedenle, şiddetli isyan yoluyla kasıtlı sistematik düzleştirme, sanayi öncesi araçların ötesindeydi. Hem makineli tüfekleri hem de radikal programları olan devrimcilerle sadece 20. yüzyılda karşılaştık. Ancak o zaman *Chronique des quatre premiers Valois*'nın vardığı sonuç nihayet diğer tarafa, lortlara ve toprakbeylerine, yani özgün %1'e uygulanabildi. Ancak o zaman iktidar yeterince yaygın, yeterince dönüştürücü amaçlar için ve gerçekten önemli bir düzleme için yeterince uzun süre kullanılabilirdi. Her ne kadar modern öncesi dünya şiddet içeren halk muhalefetine yabancı olmasa da toplumsal evrim, yönetilenler ile yönetenler için bedeli ne olursa olsun, radikal bir şekilde eşitleyici siyasalar izlemek için şiddet kullanabilme kapasitesinde bir artış ve şiddetin kapsamında bir genişleme gerektiriyordu. Ama bu hikâyede son bir beklenmedik gelişme daha var. Topluma acımasız devrimciler tarafından derinlemesine nüfuz edildiğinde bile, zoraki eşitlik ancak bu rejimler iktidarda oldukları ve yollarına devam ettikleri müddetçe sürdürülebilmiştir. Sovyetler Birliği ve uydu devletlerinde ya da Kamboçya'da olduğu gibi yıkıldıkları ya da Çin ya da Vietnam'da olduğu gibi yollarını değiştirdikleri anda, gelir ve

Jacquerie: Anonim, yaklaşık 1397-1399, Cohn 2004: 162'den alıntılandı. El Salvador: Anderson 1971: 135-136, 92 (alıntılar). Alıntı: burada, s. 347. Jakobenler: Gross 1997.

servet eşitsizliği hızla geri döndü. Rusya ve Çin deneyimlerinin de gösterdiği üzere bu ilke son derece farklı koşullar altında –ilkinde iktisadi çöküş ve patlayıcı eşitsizlik ortamında, ikincisindeyse muazzam bir iktisadi büyümenin olduğu ve eşitsizliğin kademeli olarak yükseldiği bir ortamda– bile geçerliydi.[33]

"Modern" ve çoğu zaman kana bulanmış dönüştürücü devrimin getirdiği türden bir düzlenme, doğası gereği gizli ya da açık şiddet içeren baskı, piyasa güçlerini kısıtladığı müddetçe sürdürülebilir. Bu baskı gevşediği ya da ortadan kalktığı anda eşitlenme tersine döner. Bir önceki bölümde Rusya'nın piyasa geliri Gini katsayısının 1980'lerde 0,26-0,27 iken 2011'de 0,51'e ve Çin'in 1984'te 0,23 iken 2014'te 0,55'e yükseldiğinden bahsetmiştim. Daha düşük değerlerden de bahsedilmesine rağmen Vietnam'ın piyasa geliri Gini katsayısı 2010 yılında 0,45'e ulaşmış olabilir. Kamboçya'nınkininse 2009 yılında 0,51 olduğu tahmin edilmektedir. Küba'daki gelişme de aynı örüntüyü izlemiştir: Komünist devrimin gerçekleştiği 1959 yılında 0,55 ya da 0,57 olan piyasa geliri Gini'si 1986 yılında 0,22'ye düştükten sonra, 1999 yılında 0,41'e ve 2004 yılında 0,42'ye yükselmiş görünmektedir ama bir tahmine göre 1995 yılında 0,55'e kadar çıkmıştır. Bu örneklerin çoğunda, nominal olarak komünist rejimler iktidarda kaldılar ama iktisadi liberalleşme eşitsizliği hızla artırdı. Aynı durum komünizmin çöküşünden sonra Orta Avrupa toplumları için de geçerlidir. Komünizmin 100 milyon hayatı feda etmesinin değerli bir şey satın alıp almadığını düşünmek bu çalışmanın kapsamının çok ötesindedir. Ama kesin olan bir şey var ki o da daha fazla maddi eşitlik uğruna kan dökülerek kazanılan her şeyin artık iyice yok olduğudur.[34]

[33] Bakınız Milanović 2013: 14 Şekil 6.

[34] Ranis ve Kosack 2004: 5; Farber 2011: 86; Henken, Celaya ve Castellanos 2013: 214; ancak krş. ayrıca Bertelsmann Stiftung 2012: 6 ve Veltmeyer ve Rushton 2012: 304 2000 yılı için daha düşük bir Küba tahmini (0,38) için. SWIID 1962'de 0,44'ten 1973'te 0,35'e ve 1978'de 0,34'e bir düşüş kaydetti. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, komünizmin Batı ülkelerindeki sosyal siyasalar üzerindeki etkisinin (bkz. burada, bölüm 5, s. 246-47) iktisadi eşitliğe en kalıcı katkısı olup olmadığı sorusu dikkate alınmaya değerdir.

Dördüncü Kısım

Çöküş

9
Devletin İflası ve Sistemlerin Çöküşü

1. "Ve Soğuk Komutanın Küstahlığı": Düzleyiciler Olarak Devletlerin İflası ve Sistemlerin Çöküşü

Savaşlar ve devrimler ne kadar çok şiddeti serbest bırakır ve topluma ne kadar derinlemesine nüfuz ederlerse eşitsizliği o kadar azaltabilirlerdi. Peki ya bu altüst oluşlar tüm devletleri ve mevcut toplumsal ve iktisadi düzeni yok ettiyse? Şimdiye kadar sunulan kanıtlardan hareketle daha büyük kargaşaların daha güçlü düzlenmelerle sonuçlanmasını bekleyebiliriz. Bu acımasız öngörü, binlerce yıllık kayıtlı tarihe yayılan tarihsel kanıtlarda bolca destek bulmaktadır. Devletin iflası ve sistemlerin çöküşü hiyerarşileri altüst etmiş ve maddi eşitsizlikleri zaman zaman çarpıcı biçimde azaltmıştır. Önceki bölümlerin bazılarında tartışılan ve ağırlıklı olarak daha yeni süreçleri tamamlayan bu felaketvari olayların çoğu, modern öncesi çağda meydana geldi.

Terimleri tanımlayarak konuya başlayacağım. Büyük toplumsal yapılar farklı yoğunluk ve şiddet derecelerinde çözülebilirler. Yelpazenin bir ucunda, öncelikle siyasi iktidarın kullanımıyla ilgili olan, geleneksel olarak devletin iflası olarak bilinen süreçleri buluyoruz. Çağdaş bir bakış açısıyla devletler, üyelerine kamu malları sağlayamadıkları takdirde iflas etmiş sayılırlar: Yolsuzluk, güvenlik eksikliği, kamu hizmetlerinin ve altyapının çökmesi ve meşruiyet kaybı devlet kurumlarının iflas ettiğinin göstergeleridir. Bununla birlikte bu tanım, devletleri daha uzak geçmişte uygulanması gerekmeyen ölçütlere bağımlı hâle getirmektedir. Devletlerin temel

güvenliğin ötesinde çeşitli kamu malları sağlaması gerektiği ve iflas ya da çöküşün bu beklentiyi karşılayamamalarından kaynaklanacağı fikri, tarihin çoğu dönemi için anakronik görünmektedir. Bu küresel araştırmanın amaçları doğrultusunda, temel devlet işlevlerinin yalın bir şekilde tanımlanması bize daha iyi hizmet edecektir. Modern öncesi yönetimler ilk aşamada iç ve dış rakipleri denetim altına almaya, yöneticilerin önemli müttefiklerini ve ortaklarını korumaya ve bu görevleri yerine getirmek ve iktidar seçkinlerini zenginleştirmek için gereken gelirleri elde etmeye odaklandığından, devletin iflası en iyi şekilde bu temel hedefleri bile gerçekleştirme kapasitesinin kaybı olarak anlaşılabilir. Tebaa ve toprak üzerindeki denetimin aşınması ve devlet görevlilerinin yerini savaşbeyleri gibi devletdışı faillerin alması bu sürecin tipik sonuçlardır ve aşırı durumlarda siyasi iktidar parçalanarak topluluk düzeyine bile inebilir.[1]

Yelpazenin diğer ucunda ise daha geniş kapsamlı bir kavram yer alır: Sistem çöküşü, siyasi yönetim kurumlarının başarısızlığının çok ötesine geçen bir olgudur. Daha kapsamlı ve zaman zaman her şeyi kapsayan bir çözülme süreci olan sistem çöküşü, "yerleşik bir toplumsal karmaşıklık düzeyinin hızlı ve önemli ölçüde kaybı" olarak tanımlanmıştır. İktisadi alandan entelektüel alana kadar insan faaliyetlerinin farklı alanlarına yayılan bu süreç, tipik olarak tabakalaşmanın, toplumsal farklılaşmanın ve işbölümünün azalması, bilgi ve mal akışının durması ve anıtsal mimari, sanat, edebiyat ve okuryazarlık gibi uygarlık özelliklerine yapılan yatırımların azalmasıyla sonuçlanır. Bu gelişmeler, merkezi denetim işlevlerini zayıflatan ya da tamamen ortadan kaldıran siyasi çözülmeye eşlik eder ve onunla etkileşime girer. Ciddi durumlarda nüfus bir bütün olarak azalır, yerleşim yerleri küçülür ya

Rotberg 2003: 5-10 modern bir çerçeveden devlet başarısızlığının özelliklerini sıralar. Modern öncesi devletlerin doğası ve sınırlılıkları için bkz: 16-26. Tilly 1992: 96-99 temel devlet işlevlerini model netliğinde tanımlar.

da terk edilir ve iktisadi uygulamalar inceliklerini kaybeder, geriler.[2] Devletlerin ya da tüm uygarlıkların çöküşü, gelir ve servet eşitsizliklerini düzleme kapasitesine sahip güçleri anlamamız açısından hayati önem taşımaktadır. İç savaşın etkilerini tartışırken gördüğümüz gibi, devletin çöküşü azınlık için yeni zenginleşme fırsatları yaratabilir. Bununla birlikte, var olan seçkinlerin zarar görmesi daha olasıdır ve büyük devletler daha küçük birimlere bölündükçe kaynakların tepede yoğunlaşma potansiyeli de azalacaktır. Sistemlerin çöküşü zenginler ve güçlüler için daha da zararlı olacaktır. Nitekim yönetim organlarının parçalanması resmi hiyerarşilerin ve seçkinler sınıfının altını oyar ve bu sınıfın yerini benzer çapta faaliyet gösterebilecek rakiplerin almasını da engeller. Modern öncesi toplumlar çoğunlukla yetersiz yazılı kanıtlar bırakmışlar ve zaman zaman da çöküşün ardından bu toplumlarda okuryazarlık ortadan kalkmıştır. Seçkin arkeolog ve sistem çöküşü kuramcısı Colin Renfrew'in sözleriyle böyle durumlarda "görkemli mezarların artık inşa edilmemesi . . . görkemli konutların terk edilmesi ya da bunların 'işgalciler' tarafından sefil bir tarzda yeniden kullanılması . . . pahalı lüks eşyaların kullanımının sona ermesi" gibi göstergelerden seçkinlerin gerilediğini çıkarsayabiliriz.[3] Devletin iflası yönetici sınıfın zenginleşmesine birçok yoldan müdahale ettiği için güçlü bir düzleme aracıydı. Kitabın ilk bölümlerinde gördüğümüz gibi, modern öncesi toplumlarda seçkinlerin serveti temel olarak iki kaynaktan sağlanıyordu: toprak, ticaret ve finans gibi üretken varlıklara ya da faaliyetlere yatırım yoluyla kaynak birikimi ve devlet hizmeti, rüşvet ve yağma yoluyla yağmacı birikim. Her iki gelir akışı da hayati bir biçimde devletin istikrarına bağlıydı: İlki için devlet gücünün iktisadi faaliyetler için bir koruma ölçüsü sağlaması nedeniyle ve ikincisi için devlet

Tainter 1988: 4 (alıntı), 19-20. Birçoğu bu bölümde ele alınan tarihsel örnekler için bkz. 5-18.
Renfrew 1979: 483.

kurumlarının kazançların üretilmesi ve dağıtılması için bir araç görevi görmesi nedeniyle daha da önemliydi. Devletin iflası sermayenin getirisini düşürebilir ve siyasi iktidarın kullanılmasından ya da siyasi iktidara yakınlıktan elde edilen kârları tamamen silebilirdi.

Bunun bir sonucu olarak, kurumsallaşmış seçkinler büyük ölçekte kaybetmeye devam ettiler. Siyasi çalkantılar onları sürekli zenginleşme fırsatlarından mahrum bırakmakla kalmadı, var olan toplam varlıklarını da tehdit etti. Seçkinlerin gelir ve servetlerindeki önemli düşüşler eşitsizliği azaltabilirdi: Devlet iflası ya da sistem çöküşü durumunda herkesin mal varlığı ve geçim kaynakları risk altında olsa da, zenginlerin kaybedecekleri yoksulların kaybedeceklerinden çok daha fazlaydı. Geçimlik üretilme hayatlarını idame ettiren bir köylü hanesi gelirinin ancak görece mütevazı bir kısmını kaybetmeyi göze alabilirdi. Daha büyük eksiklikler üyelerinin hayatta kalmasını tehdit edebilirdi ama ölenler ya da kaçanlar artık o nüfusa ait değillerdir ve bu nedenle artık o nüfusun kaynak dağılımında bir rol oynamazlar. Oysa zenginler, gelirlerinin ya da mülklerinin çoğunu kaybettikten sonra bile hayatta kalabilmeye muktedirdi. Eskiden zengin ve güçlü olanlar arasında, fırtınayı atlatanların ve geride kalan azalmış liderlik makamları ne olursa olsun onların yerine geçenlerin, muhtemelen sadece mutlak olarak değil, göreli olarak da çok daha az zengin olması olasıydı. Devletin iflasının ya da sistemlerin çöküşünün ardından maddi eşitsizliklerin azalması, farklı yoksullaşma ölçeklerinin bir işleviydi: Bu olaylar insanların çoğunu ya da tamamını eskisinden daha kötü şartlarda yaşamak zorunda bıraksa bile zenginlerin düşecek daha çok yerleri vardı. Dahası, siyasi çözülme sürecinin artık değere seçkinler tarafından el konmasını sekteye uğratması hâlinde, sıradan insanların yaşam standartlarında zaman zaman bir iyileşmenin meydana gelmiş olabileceğini de burada hesaba katmalıyız. Bu durumda, düzlenme yalnızca farklı hızlarda dibe ilk kimin vuracağı meselesi olmayacak, ayrıca çalışan

nüfusun kazanımlarıyla da pekiştirilecektir. Fakat kanıtların doğası gereği, seçkinlerin düşüşünü belgelemek, yoksul gruplar arasındaki eşzamanlı iyileşmeleri belirlemekten genellikle daha kolaydır. İşte bu nedenle, öncelikle zenginler ve güçlülerin servetlerindeki değişimlere ve bunların gelir ve servet dağılımı üzerindeki etkilerine odaklanacağım. Tartışmam modern öncesi vakaları en iyi belgeleyen bazı vaka çalışmalarıyla başlayacak. Bilgimizin sınırlarını sınayan daha muğlak kanıtlara geçtikten sonra eşitleyici özelliklerinin bugün hâlâ dünyada gözlemlenip gözlemlenemeyeceğini görmek amacıyla modern bir devlet iflası örneği olan Somali'yi ele alarak bölümü sonuçlandıracağım

2. *"Günbatımında Tilkiler ve Yaban Tavşanları, Devlet Büyüklerinin Kısa Süre Konakladıkları Yerlerden Geçerler": Tang Seçkinlerinin Tasfiye Edilişi*

Çin'deki Tang Hanedanı'nın son dönemi, devletin parçalanmasının seçkinlerin servetinin yok olmasına nasıl yol açtığını olağanüstü bir açıklıkla gösterir. MS. 618'de kurulan Tang Hanedanı'nın imparatorları, devletlerini kısa ömürlü Sui Hanedanı'nın başarıları üzerine inşa ederek, bir zamanlar Han ve Batı Jin Hanedanlarının elinde bulunan uzak topraklarda siyasi birliği yeniden sağladılar. Tang döneminde, kaynaklara erişimi eşitlemeyi amaçlayan ilk toprak tahsisi programları yerini yavaş yavaş imparatorluğun yönetici sınıfının en üst kademelerinde hem servetin hem de iktidarın giderek yoğunlaşmasına bıraktı. Az sayıda seçkin aile, tahkim edilmiş bir aristokrasi oluşturmaya başladı ve her ne kadar tek tek aileler birkaç kuşaktan fazla üst düzey makamlarda kalamadılarsa da hep birlikte bir zümre olarak birkaç yüzyıl boyunca siyasi iktidarı tekellerinde tuttular. Devletin üst kademelerinde bulunmaktan kaynaklanan ayrıcalıklar bu aileler arasında kişisel zenginleşmeyi körükledi. Bu süreç sadece

ailelerarası rekabetler ve nihayetinde tek tek ailelerin yükselişini denetleyen ya da tersine çeviren ama kamu hizmetinin en kazançlı makamları üzerindeki kolektif hâkimiyetlerini zayıflatmayı başaramayan daha şiddetli hizipçi mücadelelerle yumuşatılabildi. Servet birikimine, imparatorluk ailesinin uzak akrabalarının yanı sıra soylu unvanlarına sahip tüm ailelerin ve tüm memurların ve resmi rütbe sahiplerinin bile vergiden ve çalışma hizmetlerinden muaf tutulması büyük ölçüde yardımcı oldu. Bu, güçlü ve iyi bağlantılara sahip olanları açıkça kayıran son derece gerici bir sistemdi. Aynı grubun üyeleri, yöneticileri tarafından defalarca ama başarısız bir şekilde yasaklanan bir uygulama olan kamu arazilerinin özel olarak satın alınmasıyla iştigal ettiler.

Bunun sonucunda seçkinlerin toprak sahipliği devletin aleyhine olacak şekilde genişledi ve MS. 8. yüzyılın ortalarında başlayan siyasi istikrarsızlığın ardından toprak eşitleme planlarını uygulama girişimleri sona erdi. Geniş malikânelerin büyümesi, toprakbeylerinin tarımsal artığı özel ranta dönüştürmesine izin vererek, köylüleri devlet vergisinden korudu. Uzun mesafeli ticaretle bağlantılı olan bu ticarileşmiş malikâneler, giderek zenginleşen seçkinlerin ayakta kalmasına yardımcı oldu. Değirmen işletmek için yeterli sermayeye sahip olanlar köylülerin suyunu kestiler. Bu uygulama sayısız şikâyete neden olduysa devlet bu gibi durumlara nadiren müdahale etti. 8. yüzyılda yaşamış bir gözlemci şöyle yazıyordu:

> soylular, memurlar ve güçlü yerel aileler, düzenlemelerden korkmadan köylülerin topraklarını istedikleri gibi yutarak, malikanelerini yan yana kuruyorlar. Köylülerin eşit alanlı topraklarını yasadışı yollardan satın alıyorlar. Böylece köylülere yaşayacak yer bırakmıyorlar.

Bu gözlemci derdini anlatırken kalıpyargılara ve abartılara dayanmış olabilir ama yine de aciliyeti olan bir soruna parmak basıyordu: toprak zenginliğinin süregiden yoğunlaşması. En abartılı eşitsizlikler en tepede, 6 ve 7. yüzyıllarda yerel üslerini terk ederek imparatorluk sarayına sıkı sıkıya bağlanan ve tahta

yakınlığın siyasi iktidara ve bu iktidara eşlik eden kazanca en hızlı erişimi sağladığı başkent Chang'an ve Luoyang'a taşınan aileler tarafından yaratılmıştı. Bu mekânsal kümelenme, onların üst düzey hükümet kademelerine ve eyalet ofislerine erişim sağlamalarına yardımcı oldu. Devlet makamlarına nadiren gelebilen taşralı üst sınıftan farklı olan bu aileler, evlilikler yoluyla giderek daha fazla birbirine bağlanan kapalı bir merkezî seçkinler zümresi oluşturdular. Bu grup ve geride bıraktıkları sayısız mezar kitabesi üzerine yapılan en ayrıntılı çalışma, MS. 9. yüzyıla gelindiğinde bakanlar ve eyalet yönetiminden sorumlu en üst düzey memurlar gibi kıdemli memurların çoğu dâhil olmak üzere Chang'an'ın yerleşik imparatorluk seçkinlerinin bilinen tüm üyelerinin en az beşte üçünün akrabalık ve evlilik bağlarıyla birbirine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. "Çok kısıtlı bir evlilik ve akrabalık ağı" olarak adlandırılan bu yapı, üyelerinin kişisel çıkarları için Tang devletini denetimi altına almıştı.[4]

Bununla birlikte büyük şehirlerde ikamet etmenin bir bedeli de vardı: Düzen ve istikrarın hâkim olduğu zamanlarda son derece kârlı olan bu durum, merkezi otoriteler artık gaspçıların ve yağmacıların meydan okumalarını savuşturamadığında Tang seçkinlerinin en üst kademesini doğrudan doğruya şiddet eylemlerinin hedefi hâline getiriyordu. MS. 881 yılında, asi bir savaşbeyi olan Huang Chao, başkent Chang'an'ı ele geçirdi. İşgalden sadece birkaç gün sonra üst düzey yetkililerin direniş göstermesi, mevcut ya da eski dört bakanın öldürülmesiyle ya da intihar etmesiyle sonuçlanan ve yüzlerce kişinin hayatına mal olan şiddetli misillemeleri tetikledi. Huang Chao askerleri üzerindeki hâkimiyetini kaybetti ve askerler seçkinlerin yüzyıllar içinde birikmiş afallatıcı zenginlikleriyle dolu bir kentte yağmaya başladılar. İktidar seçkinleri bilhassa hedefleri hâline

Tang toprak şemaları: Lewis 2009b: 48-50, 56, 67, 123-125; bkz. ayrıca Lewis 2009 a: 138-140 daha önceki eşit alan şemaları için. Alıntı: Lewis 2009b: 123. Aristokrasi: Tackett 2014: 236-238 (alıntı: 238).

geldi: Bir kaynağa göre askerler "özellikle bürokratlardan nefret ediyor, yakaladıklarını derhâl öldürüyordu." Hatta bu süreçte olan bitenle dalga geçen bir şiirin elden ele dolaşmasına tepki olarak şehirde yaşayan 3.000 kalem erbabının katledildiği iddia edilir. Üstelik bu sadece bir başlangıçtı: Huang Chao'nun isyanı başarısız olduysa da Chang'an şehri sonraki yıllarda rakip savaşbeyleri tarafından birkaç kez yağmalandı. Bu olaylar kenti harap etti ve sakinlerini yoksullaştırdı. Zheng Gu'nun sözleriyle,

> Gün batımında, tilkiler ve yabani tavşanlarDevlet büyüklerinin yakın geçmişte ikamet ettiği yerden geçer.
> Yeşim flütleri duymak ama güzel kokulu arabaların geçtiğini görememek
> Ne kadar da kederli.

Kentin çevresindeki zenginlerin mülkleri de büyük zarar gördü. Başkentin en büyük ailelerinden birinin soyundan gelen Wei Zhuang, ailesinin malikânesinin ıssızlığını şöyle anlatıyordu:

> Binlerce dut ağacından oluşan bir denizde görünürde kimse yok.
> Bir flütten çalınan tek bir nota duyduğumda, boşluğa bir damla gözyaşı döktüm.

Dut ağaçları servetin simgesi olarak görülüyordu. Zheng Gu da kuzeni Wang Bin'in malikânesinin kaderinden yakınıyordu:

> Issız ve terk edilmişti eski tarlalar. Komşuların her biri hakkında sırayla sorular soran [kuzenim], tekrar tekrar mezarları işaret etti. Uzun süren kıtlıklardan sonra hizmetkârların hepsi dağılmıştı.[5]

Tekrarlanan bu krizler boyunca, hayatını kaybeden soyluların sayısı muhtemelen binleri buldu ve hayatta kalanlar kentteki konutlarından ve banliyödeki malikânelerinden mahrum bırakıldılar. Tasfiyeler eski seçkinlerden geriye neredeyse bir

Huang Chao: Tackett 2014: 189-206. Alıntılar: 201-203.

iz bile kalmayana kadar devam etti. 886 yılında başarısız bir darbe girişiminin ardından, muhalifleri destekleyen yüzlerce memur idam edildi. 900 yılında sarayın hadımları, kendilerini ortadan kaldırmaya yönelik bir komploya tepki olarak imparatora yakın neredeyse herkesi öldürdüler. Ertesi yıl bir misillemeyle müttefikleriyle birlikte ortadan kaldırıldılar. 905'teki tek bir olayda, o sıralar hâlâ hayatta olan en etkili bakanlardan yedisi öldürülerek Sarı Nehir'e atıldı. Peş peşe işlenen bu vahşi cinayetler, büyük şehrin seçkin tabakasını fiilen tasfiye etti.

Şiddet hızla başkentin dışına da yayıldı. Luoyang 885'te yağmalanıp tahrip edildi ve 880'lerden 920'lere kadar ülkenin dört bir yanındaki eyalet merkezleri, bölgesel seçkinler arasında büyük can kayıplarına neden olan savaş ve tasfiyelerin ortasında kaldı:

> Hane hane değerli eşyalar boşaltıldı;
> Her yerde, gösterişli saçaklara sahip zarif konaklar yerle bir edildi.[6]

Sonunda çok az kişi bu şiddet sarmalından kurtulabildi. Merkezî yönetici sınıf hızla ortadan kayboldu ve 10. yüzyılın sonlarına doğru tarih kayıtlarından neredeyse tamamen silindi. Başkent bölgesinde, şiddet olaylarının patlak vermesinden sonra 881'de, özenle hazırlanmış mezar yerlerini karşılayabilenlere ait kazılmış mezar kitabeleri son derece seyrekleşti. Seçkinlerin yerel kolları da katliamdan kaçamadı. Sağ kurtulanları çoğu zaman kederli metinlerinden biliyoruz ama onlar da normalde mallarını kaybettiler. Atalarından kalma servetleri gitmiş ve ağları dağılmış olduğundan, seçkin statüsünü yeniden kazanmalarının bir yolu yoktu. 960'tan itibaren Song Hanedanı altında yeni bir imparatorluğun ortaya çıkması, genellikle taşradan gelen ve merkezî kurumlar yeniden inşa edilirken iktidar kollarını ele geçiren tamamen farklı ailelerin ortaya çıkmasına neden oldu.[7] Tang aristokrasisinin şiddetli ve kapsamlı ölümü,

Tackett 2014: 208-215 (alıntı: 209-210).
Epitaflar: Tackett 2014: 236; 225 şek. 5.3: 800'den 880'e kadar olan dönemde

devletin iflasının toplum piramidinin tepesindeki serveti nasıl yok ettiğinin ve zenginleri yoksullaştırarak, hatta yok ederek varlık dağılımını nasıl düzlediğinin bilhassa aşırı bir örneği olabilir. Fakat öyle olsa bile, doğrudan devlet seçkinlerini hedef almayan şiddet de benzer bir düzlenmeyle sonuçlanabilmektedir. Devletin iflası, seçkinleri siyasi makamlarının ve bağlantılarının yanı sıra iktisadi faaliyetlerden elde ettikleri gelirden de mahrum bıraktı ve topraklarını işleyişine bizzat yardımcı oldukları devlete kaptırınca ve yerli ya da yabancı rakipler mal varlıklarını ele geçirdikçe hâliyle servetleri de azaldı. Tüm bu durumlarda genel sonuç –ölçülmesi güç olsa bile– birbirine benzer olacaktır: gelir dağılımının kuyruğunun en üst ucunun (Lorenz eğrisinde) kesilmesi ve nüfusun %1'lik en üst kesiminin toplam gelir ve servetteki payının büyük ölçüde azaltılmasıyla elde edilen, eşitsizlikte bir azalma. Zenginlerin yoksullardan çok daha fazlasını kaybedecek olmasının basit bir nedeni vardı, o da eşitlenmenin devletin iflasının genel bir yoksullaşmaya mı yol açtığına yoksa öncelikle seçkin gruplara mı zarar verdiğine bakılmaksızın gerçekleşmesiydi.[8]

3. "Sayısız Sefalet ve Çeşitli Çilelerle Dolu": Batı Roma İmparatorluğu'nun Parçalanması

Roma İmparatorluğu'nun batı yarısının çöküşü ve bunun sonucunda zengin seçkinlerinin mahvolması, daha az kan dökülen ama bir o kadar da açıklayıcı olan bir devlet iflası nedeniyle düzlenme örneğidir. MS. 5. yüzyılın başlarında, muazzam maddi kaynaklar siyasi iktidarla yakın bağları olan

on yılda yaklaşık 150-200 olan sıklıkları, sonraki kırk yıl boyunca on yılda dokuza düştü. Değişim: 231-234.

Seçkinlerin gelirinin önemli ölçüde doğrudan siyasi iktidarın kullanılmasından elde edilen kazançların bir işlevi olduğu toplumlarda, devletin başarısızlığı seçkinleri sadece iktisadi faaliyetlere müdahale eden savaşlardan daha orantısız bir şekilde etkileyebilir. ABD İç Savaşı'nın Güney Eyaletleri üzerindeki etkisi, ikinci senaryodaki ılımlı dengelenmeye bir örnek teşkil eder: bkz. burada, bölüm 6, s. 248-56.

küçük bir yönetici sınıfın eline geçti. İmparatorluğun özgün İtalyan çekirdeğini ve geniş İber, Galya (günümüzde Fransız) ve Kuzey Afrika topraklarını içeren Akdeniz havzasının batı yarısında çok büyük servetlerin biriktiği belgelenmiştir. Roma'daki senato, en zengin ve siyasi olarak en iyi bağlantılara sahip Romalıların oluşturduğu uzun süredir devam eden geleneğe göre, Roma kentinin kendisinde bulunan çok az sayıda büyük ve birbirine sıkı sıkıya bağlı ailelerin egemenliği altına girmeye başlamıştı. Bu aşırı zengin aristokratların "neredeyse tüm Roma dünyasına dağılmış mülklere sahip oldukları" söyleniyordu. Somut bir örnekte İtalya, Sicilya, Kuzey Afrika, İspanya ve Britanya'da tek bir çiftin sahip olduğu mülklerden bahsedilmektedir. Evlilik ve mirasın yanı sıra makam sahibi olmanın da bir sonucu olan bölgeleraşırı toprak zenginliği, yalnızca birleşik bir imparatorluk devletinin sağladığı temel güvenlikle değil, aynı zamanda mülk sahiplerinin güvenilir ticaret ağlarından yararlanmasına olanak tanıyan mali amaçlarla devlet destekli mal hareketliliğiyle de sürdürüldü. Tang Çini'nde olduğu gibi, burada senatörlerin ek vergilerden ve seçkinlerin tabakalarına ağır gelen hizmet yükümlülüklerinden muaf olmaları servetlerini daha da artırdı. Bu sürecin sonunda en zengin ailelerin, devletin tüm eyaletlerden elde etmeyi beklediği gelirle karşılaştırılabilir yıllık gelirleri yönettiği ve Roma kentinde ve başka yerlerde saray gibi konutlar tutacak hâle geldikleri düşünülmektedir. En zengin taşralılar, merkezdeki seçkinlerle rekabet edemeseler de, aynı şekilde imparatorluk bağlantılarından yararlandılar: Galyalı iki toprak sahibinin sırasıyla İtalya ve İspanya'da ve güney Balkanlarda mülkleri olduğu bilinmektedir.[9]

Bölgeleraşırı servet biriktirme ve bu serveti kârlı bir şekilde sürdürme becerisi, daha alt düzeydeki eşrafın üzerinde yükselen bir mülk sahibi sınıfın üst kademesinin yaratılmasında

Wickham 2005: 155-168 en iyi analizdir; bkz. burada, bölüm 2, s. 124-5. Ammianus 27.11.1 (alıntı). Varlıklar: *Life of Melania* 11, 19, 20.

hayati önemi haizdi. Rüşvet ve yolsuzluğun yönetimin rutin unsurları hâline geldiği ve en zengin ve ayrıcalıklı memurların varlıklarını devlet taleplerinden korumak için en iyi konumda olduğu on milyonlarca tebaadan oluşan bir imparatorlukta yüksek siyasi makamlara ayrıcalıklı erişim de öyleydi. Dolayısıyla, seçkinlerin üstünlükleri ve bunun yarattığı aşırı eşitsizlikler bütünüyle imparatorluk gücünün sağlamlığına bağlıydı. 5. yüzyıl ilerledikçe iç çatışmalar ve dış zorluklar arttı. MS. 430'lar ile 470'ler arasında Roma devleti önce Kuzey Afrika, ardından Galya, İspanya, Sicilya ve son olarak da Cermen kralların yönetimi ele geçirmesiyle İtalya üzerindeki denetimini kaybetti. Doğu Roma İmparatorluğu'nun 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde İtalya'yı geri alma girişimi büyük bir kargaşaya yol açtı ve kısa süre sonra yenilenen Cermen akınları nedeniyle başarısızlığa uğradı. Akdeniz birliğindeki bu çarpıcı çöküş, artık İtalya dışındaki ve nihayetinde İtalya'nın büyük bölümündeki mülkleri elinde tutamayan Roma merkezli üst düzey seçkinlerin sahip olduğu geniş malikâne ağlarını parçaladı.

Artan siyasi merkezsizleşme, Batı Roma İmparatorluğu'nun yüksek sosyetesinin en üst kademesini fiilen ortadan kaldırdı. 5. yüzyılda Akdeniz havzasının iç bölgelerinde başlayan bir süreç, 6 ve 7. yüzyıllarda İtalya Yarımadası'na ulaştı. Roma şehrinde ikamet eden toprakbeylerinin mülkleri büyük ölçüde Latium'un çevresindeki bölgeyle sınırlı kaldı ve papalar bile Güney İtalya'daki ve Sicilya'daki kilise malikânelerinden mahrum bırakıldılar. Bu erime, Papa Gregorius'nin MS. 593'te derlediği *Diyaloglar*'a bakılırsa piskopos Redemptus gibi seçkin bir Romalının, insanlar "sayısız sefalet ve çeşitli çilelerle dolu" bir dünyadan kaçmak için manastırlara katılırken neden "tüm fani zevklerin sonunun geldiğine" inandığını anlamamıza yardımcı olur. Aristokrasiler kapsam olarak çok daha yerelleştiler ve eskisi kadar zengin değillerdi. Gerileme, süslü kır villalarının küçültülmesinden ya da terk edilmesinden, saygıdeğer senatonun kayıtlardan belirsiz bir şekilde kaybolmasına ve 7. yüzyılın başlarından sonra hiçbir

senato ailesinin izinin sürülememesine varasıya, çeşitli şekillerde kendini gösterdi. Papa Gregorius'un yazıları, eskiden varlıklı olan ailelerin ne kadar yüksekten düştüğünün belki de en çarpıcı örneğini sunmaktadır: Katolik Kilisesi'nin başı, birçok vesileyle küçük bağışlarla ayakta kalmalarına yardım ettiği yoksul aristokratlardan bahseder: Bir İtalyan bölgesi olan Samnium'un eski bir valisine dört altın sikke ve biraz şarap verilmiş; önceki kuşaklarda üyeleri en yüksek makamlarda bulunmuş soylu evlerin dul ve yetimleri de aynı şekilde mütevazı bağışlar almıştı.[10]

Roma'nın aşırı zenginlerinin çöküşü herhâlde daha görkemli olamazdı ve Tang aristokrasisinin çöküşünün de habercisiydi: Aralarındaki temel fark, Roma örneğinde ölümcül sonların o kadar yaygın olmamasıydı. Ama hiç yok değildi. Şiddet yine bu sürecin merkezinde yer alıyordu ve imparatorluğun parçalanması sırasında cömertçe uygulanmıştı. Batı Roma toplumunun en üst tabakasının ortadan kaldırılmasının eşitsizliği azaltması kaçınılmazdı. Dahası ve de en önemlisi, eski Batı Roma İmparatorluğu'nun çoğu yerinde "bölgesel ve altbölgesel seçkinler bile ortadan kalktığı" için devrilme, mülk sahibi sınıfın alt katmanlarına kadar uzanmıştı. Her ne kadar bu ayaklanmalar sırasında yeni askeri seçkinler ortaya çıkıp yükselmiş olsa da, imparatorluk geniş çapta tekrar birleşmedikçe bunların varlıkları Roma'nın son günlerinde görülen servet birikiminin yanından bile geçemezdi. Nitekim köylülerin en azından bazı bölgelerde artan özerkliği, yerel düzeyde bile kaynaklara el koymayı daha da engellemişti.[11]

Bu son gelişme, düzlemenin yalnızca tepede meydana gelen yıpranmayla değil, aynı zamanda tabandaki kazanımlarla da yönlendirilip yönlendirilmediği sorusunu gündeme getirmektedir. Maddi refahın bir göstergesi olarak kabul edilebilecek bir kanıt türü olan insan iskeleti kalıntıları da bu düşünceyle uyumludur ama bunu kesin olarak kanıtlamaya yetmeye-

[10] Yıkılış: Wickham 2005: 203-209. Alıntılar: Gregory the Great, *Dialogues 3.38*. Papalık bağışı: Brown 1984: 31-32; karşılaştırınız Wickham 2005: 205.

Brown 1984: 32 (şiddet); Wickham 2005: 255-257 (alıntı: 255), 535-550, 828.

cek kadar belirsizlikler barındırır. Beden boyu, diş ve kemik lezyonlarının görülme sıklığı gibi fiziksel refah göstergeleri Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte gerçekten de iyileşti. Bu da sıradan insanların o dönemde imparatorluk yönetimi altında olduklarından daha iyi bir durumda olduklarını göstermektedir. Ne yazık ki bu değişikliklerin temel nedenini güvenli bir şekilde belirleyemiyoruz: Siyasi parçalanmanın ardından yaşanan nüfus kaybı ve kentsizleşme asalak yükünü azaltmış, reel gelirleri artırmış ve beslenme düzenini iyileştirmiş olsa da, eşzamanlı ama nedensel açıdan bunlarla ilgisi olmayan bir hıyarcıklı veba salgını da –ki bir sonraki bölümde ele alacağız– benzer etkiler yaratmış olabilir.[12]

Farklı bir arkeolojik malzeme kategorisi, kaynak eşitsizliğini daha basit bir şekilde ölçmemize olanak tanıdığı için çok daha fazla umut vaat etmektedir. Stanford'da kısa süre önce tamamlanan bir doktora tezinde Robert Stephan, Roma egemenliği öncesinde, sırasında ve sonrasında Roma dünyasının farklı bölgelerindeki ev büyüklüklerindeki değişimleri inceledi. Ev büyüklüğü, kişi başına düşen iktisadi refah için kabul edilebilir bir göstergedir: Hane geliri ve konut büyüklüğü kültürler arasında güçlü bir bağlılaşım gösterir ve konut genellikle bir statü göstergesi olarak hizmet eder. Antikçağ ve Erken Ortaçağ Britanyası'ndan elde edilen ölçümler bizim buradaki amacımız için özellikle yararlı görünüyor. İlgili veriler zaman ve mekân içinde geniş bir dağılıma sahiptir, modern araştırmaların niteliği yüksektir ve belki de en önemlisi, Roma devletinin çöküşü bu bölgede son derece şiddetli olmuştur. Roma egemenliği, MS. 5. yüzyılın başlarında sona erdikten sonra Britanya'da birkaç yüzyıl boyunca merkezî bir devlet hüküm sürmedi, bunun yerine bölgeye küçük yönetimler hâkim oldu. Villaların terk edilmesi, kentsel ekonomilerin zayıflaması ve en temel çeşidi olan çömlekçi çarkının bile

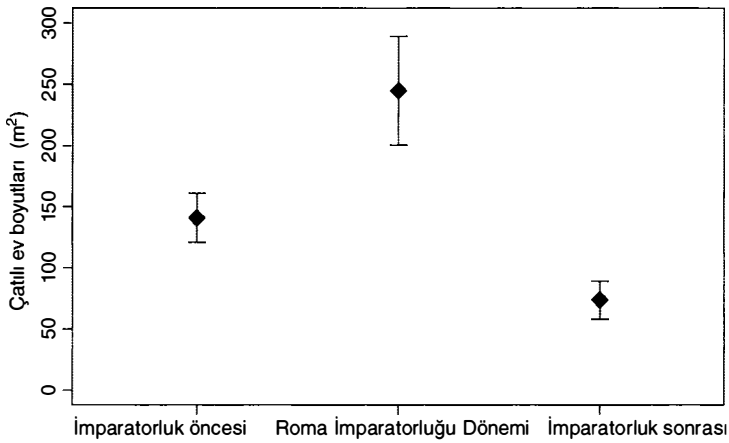
Koepke ve Baten 2005: 76-77; Giannecchini ve Moggi-Cecchi 2008: 290; Barbiera ve Dalla Zuanna 2009: 375. Beden yüksekliğini yorumlamanın çeşitli zorlukları için bkz: 8. Boy eşitsizliği için bkz. Boix ve Rosenbluth 2014, ve bkz. burada, Birinci Bölüm, s. 98.

yardımı olmadan elle şekillendirme dışında tüm çömlek üretiminin sona ermesiyle toplumsal-iktisadi karmaşıklık da büyük ölçüde azaldı. Yerleşim kalıntıları, mekânsal farklılaşma ya da küçük buluntuların niteliği açısından gerçek bir hiyerarşi belirtisi göstermez ve zengin mezar eşyalarına sahip gömütler Britanya'nın çoğu bölgesinde nadiren belgelenmiştir. Kısacası, burada yerel seçkinler vardıysa bile MS. 5. yüzyılın sonlarının ve 6. yüzyılın tarih kayıtlarında pek iz bırakamadılar. Roma dönemi yapıları, eski imparatorluğun diğer bölgelerine kıyasla daha kapsamlı bir şekilde silindi: Adada devlet iflasından ziyade geniş çaplı bir sistem çöküşü yaşandı.[13]

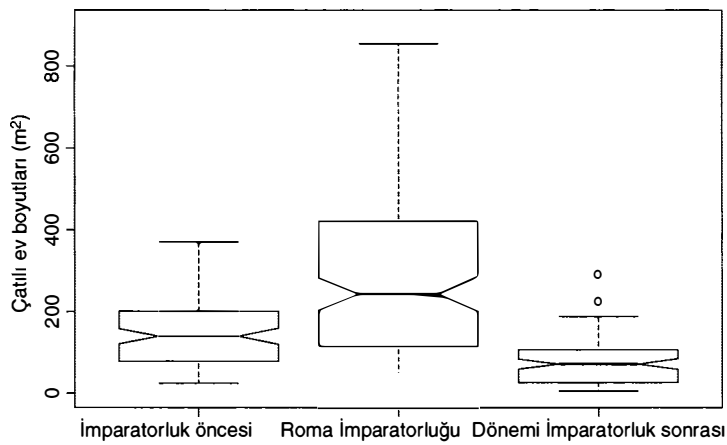
Bu süreç, konut yapılarının ortalama büyüklüğünü ve evlerin büyüklük açısından çeşitlilik gösterme derecesini derinden etkiledi. Her ikisi de imparatorluk dönemine kıyasla çarpıcı bir şekilde azaldı. Bu azalma, MS. 1. yüzyıldaki Roma fethiyle bağlantılı olarak her iki ölçütte de iktisadi üretimi ve tabakalaşmayı artıran önceki artışı tersine çevirdi (Şekil 9.1-3).[14]

[13] Ev boyutları: Stephan 2013. Amarna'daki (Yeni Krallık Mısırı) ev büyüklüklerinin dağılımı için Abul-Magd 2002'ye ve Kolomb öncesi Mezoamerikan ev büyüklükleri ve mobilyalarındaki eşitsizlik için Smith vd. 2014 ve Olson ve Smith 2016'ya bakınız. Britanya: Esmonde Cleary 1989; Wickham 2005: 306-333, özellikle 306-314.

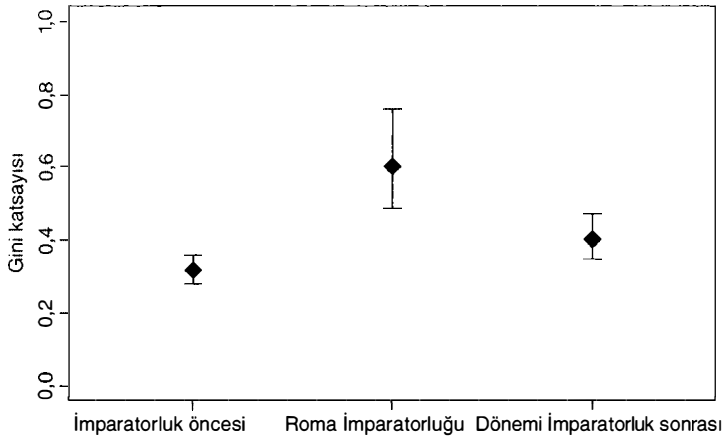
[14] Stephan 2013: 86-87, 90'dan yeniden basıldı.

Şekil 9.1 Demir Çağı'ndan Erken Ortaçağa kadar Britanya'da medyan ev büyüklükleri

Şekil 9.2 Demir Çağı'ndan Erken Ortaçağa kadar Britanya'da ev büyüklüğü çeyrekleri

Şekil 9.3 Demir Çağı'ndan Erken Ortaçağa kadar Britanya'da ev büyüklüklerinin Gini katsayıları

Bu bulgular, Roma dünyasının diğer bölgelerinden aynı şekilde incelenen veri örneklerinin, az sayıda yerleşime dayanması ya da belirli dönemler için temsili veri eksikliği gibi çeşitli eksikliklerle malul olması ve dolayısıyla konut eşitsizliğindeki değişikliklerin daha ileri değerlendirmelerini tam olarak desteklememesini daha da talihsiz bir durum hâle getirmektedir. Yine de arkeoloji bize bir yandan imparatorluk yönetimi, diğer yandan iktisadi büyüme ve eşitsizlik arasındaki ilişkilere dair bir fikir vermektedir.

Coğrafi kısıtlamalarına rağmen bu veriler, imparatorluk sonrasında servet seyrelmesinin en tepedekilerle sınırlı kalmayan epey kapsamlı bir süreç olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Roma sonrası düzlenmenin genel derecesini ölçemesek de zenginlerin yüzyıllarca hüküm sürdüğü bir ortamda devletin iflasının etkisi gerçekten de çok büyük olmalıdır. Çöküşün sonuçları, daha önceki devlet yapılarının ölçeğini ve özelliklerini koruyan fetihlerden büyük ölçüde farklıydı: Normanların İngiltere'yi fethi servet eşitsizliğini korur, hatta kısa bir süre için artırırken, küçük bir merkezî yönetici sınıf

tarafından sömürülen ve daha önce çok geniş olan bir alanın parçalanması tam tersi bir etki yarattı.[15]

4. "O Döneme Ait Kentlerin Birçoğu Bugün Bize Bilhassa Etkileyici Görünmüyor": Geç Tunç Çağı Akdenizi'nde ve Kolomb Öncesi Amerika'da Sistemlerin Çöküşü

MÖ. 13. yüzyıla gelindiğinde, Doğu Akdeniz diplomasi, savaşlar ve ticaret aracılığıyla birbirine bağlı güçlü devletlerden oluşan bir sisteme dönüşmüştü: Ramses'in Mısırı ve Anadolu'daki Hitit İmparatorluğu üstünlük yarışına girmişlerdi. Orta Asur İmparatorluğu Mezopotamya'da genişlemiş, Levant'ta şehir devletleri serpilmiş ve Ege'ye iktisadi üretimi ve dağıtımı yöneten büyük saraylar hâkim olmuştu. MÖ. 1200'den sonraki onyıllarda bu devletler sisteminin hızla çökeceğini kimse tahmin edemezdi. Yunanistan, Anadolu, Suriye ve Filistin'de, bölgenin her yerinde şehirler ya zarar gördü ya da toptan yıkıldı. MÖ. 1200'den hemen sonra Hitit İmparatorluğu çöktü ve başkenti Hattuşa kısmen yıkıldı ve terk edildi. Suriye kıyısındaki önemli Ugarit şehri birkaç yıl sonra, daha iç kesimlerdeki diğer yerler gibi yok edildi. Megiddo (İncil'deki "Armageddon" Ovası'nda) gibi kentler de bunu takip etti. Yunanistan'da görkemli saraylar birer birer yıkıldı. Yeniden inşa edilen bazılarındaysa yüzyılın sonuna doğru her şey tekrar yok edildi. Daha güneyde, Mısır devleti Filistin'in denetimini kaybetti ve yaklaşık 1100 yılından iti-

[15] Bkz. Stephan 2013: 131 (İtalya), 176 (Kuzey Afrika); ama Kuzey Afrika'daki konut yapıları için Gini katsayısının da Roma sonrası için Roma döneminden daha düşük olduğuna dikkat ediniz: 182. Bu vaka çalışmasının, muhtemelen farklı toplumsal-siyasi yapılar ve normlar sayesinde iktisadi büyüme ve genişleyen ev büyüklüklerinin daha fazla çeşitlilikle örtüşmediği Eski Yunanistan'daki gelişmelere öğretici bir karşıtlık sağladığını belirtmek gerekir: bkz. burada, bölüm 6, s. 278-9. Roma sonrası düzleştirme için bkz. burada, bölüm 3, s. 138; Norman fethi için bkz. burada, bölüm 6, s. 283-3.

baren güneydeki Teb'in rahip seçkinleriyle Nil Ovası'ndaki çeşitli hanedanlar arasında parçalanarak çözülmeye başladı. Asur devleti de zarar görmekten kurtulamadı. Çeşitli derecelerde, yönetim ve artık değere el koyma kurumları dağıldı, kentler yok oldu ya da azalarak hayatta kaldı; yazı kullanımı geriledi ve imparatorluklar devletçiklere ve şehir devletlerine bölündü. Üretim ve mübadele azaldı ve toplumsal karmaşıklık da azaldı.[16]

Bu büyük çözülmenin nedenleri hâlâ çok tartışmalıdır. Birçok etken işin içindeymiş gibi görünmektedir. "Deniz Halkları" olarak adlandırılan, "gemilerde yaşayan" ve Mısır, Suriye ve Anadolu'daki kayıtlarda karşımıza çıkan akıncı grupları, geleneksel olarak suçun en azından bir kısmını üstlendiler. MÖ. 1207'de Mısır'a yaptıkları saldırının engellenmesinin ardından, 30 yıl sonra bu kez kendi aralarında bir koalisyon kurarak bu girişimlerini tekrarladılar. III. Ramses'in iddia ettiği gibi,

> Bir anda tüm topraklar savaşın ortasında kaldı ve dağıldı. Hiçbir toprak onların silahlarının önünde duramadı. Dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar uzanan engin topraklara el attılar.

Firavun'un kuvvetleri onları yenmeyi başardıysa da diğer toplumlar bu kadar şanslı değildi. Filistinlilerin Filistin'e yerleşmeleri, arkeolojik kalıntılarda görünen yıkımın en azından bir kısmı gibi, bu hareketlerin bir sonucu olabilir. Bazı yerleşimler de sismik faaliyetlerle uyumlu hasarlar gösterir; bu sarsıntılar MÖ. 13. yüzyılın sonlarında ve 12. yüzyılın başlarında bölgeyi bir "deprem fırtınası" olarak arka arkaya vurmuş olabilir. Buna ek olarak, MÖ. 1200 dolaylarında kuraklık yaşandığına ve genel olarak daha kurak bir döneme geçildiğine dair kanıtlar da bulunmaktadır. O dönemde faaliyet gösteren yıkıcı güçlerin kesin eşkâli ne olursa olsun, farklı etkenlerin muhtemelen rastlantısal olarak değil de birbiriyle

[16] Cline 2014: 102-138 bu çöküşün kanıtlarının en yakın tarihli incelemesini sağlar.

ilişkili bir şekilde çakıştıkları görülmektedir Bu durumun net sonucu, yıkımın etkisinin katlanarak artıp geç Bronz Çağı'nın dünya sistemini parçalaması olmuştur.[17]

Bu çöküş özellikle Ege'de çok şiddetliydi. MÖ. 2. binyılın ortalarında, savaşçı seçkinlerin servet biriktirmesi ve müstahkem merkezler kurmasıyla güney Yunanistan anakarasındaki yerleşimler büyüdü. O dönemde bölgede artan tabakalaşma, anıtsal mezarların ve toplumsal olarak farklılaşmış mezar eşyalarının ortaya çıkışında da görülebilir. Nitekim çok geçmeden bu bölgelerde saray kompleksleri inşa edildi. "Lineer B yazı" olarak adlandırılan ve Yunancanın eski bir formunda yazılmış kil tabletler, krallar ve onların üst düzey görevlileri tarafından yönetilen bu sarayların merkezinde yeniden dağıtımcı bir ekonominin hüküm sürdüğünü belgelemektedir. Bu metinlerde üstler, astlarının malları ve hizmetleri üzerinde hak iddia ediyorlardı. Bu sistem, güneydeki Girit Adası'nda daha önce ortaya çıkan (Minos kültürü olarak bilinen) saray ekonomilerine çok şey borçluydu ama daha fazla şiddet ve tahkimat belirtisinin yanı sıra daha az refah yayılımı sergiliyordu. Anakaradaki büyük saray merkezlerinin etrafında, günümüzde Miken kültürü olarak bilinen bir yönetim ağı oluşturularak büyük krallıklar kuruldu.[18]

Siyasi denetim doğası ve gelir dağılımı hakkında istediğimizden çok daha az şey bilmemize rağmen, seçkin odaklı yeniden dağıtım merkezlerinin varlığını eşitlikçilik kavramlarıyla bağdaştırmak zor görünmektedir. Tüm söyleyebileceğimiz, Miken saray toplumlarının oldukça hiyerarşik olduğudur. Lineer B tabletlerinde kaydedilen aile adları az sayıda seçkin aile arasındaki evlilikleri yansıtır: belirli kişisel adlar, toplumsal konum ve servetin hepsi aynı ayrıcalıklı aileler tarafından

Cline 2014: 139-170 ve Knapp ve Manning 2015 birçok etmeni gözden geçirir. Bakınız özl. Cline 2014: 2-3 (alıntı), 1-11, 154-160 (yıkım), 140-142 (depremler), 143-147 (kuraklık), 165, 173; ve Morris 2010: 215-225 (çöküş).

[18] Miken kültürünün erken aşamaları için, bakınız Wright 2008, özl. 238-239, 243-244, 246.

denetleniyormuş gibi görünmektedir. Tabletler, mamul itibar nesnelerinin çalışan nüfusa tahsis edildiğine dair çok az kanıt sunmaktadır.

Bu dönemi çalışan iki seçkin uzmanın da gayet doğru biçimde ifade ettiği gibi, "yukarı çıkanların çoğu yukarıda kalır." Altın, gümüş, fildişi ve kehribardan yapılmış lüks eşyalar neredeyse sadece seçkinlerin mezarlarında bulunur. En azından bir örnekte, arkeolojik malzeme servet dolaşımının zaman içinde daha kısıtlı hale geldiğini göstermektedir ki bu da iktidar ve kaynakların küçük bir yönetici sınıfın elinde toplanmasıyla artan eşitsizlikle tutarlı bir gözlemdir. Dolaşım, saray seçkinleri arasında hediye alışverişi şeklinde gerçekleşmiş ve bu seçkinlerin yüksek statüye işaret eden yabancı mallarla donatılmasını amaçlayan ihracat ve ithalatla desteklenmiş olabilir.[19] Miken Uygarlığı'nın parçalanması uzun süren bir süreç olmuştur. Muhtemelen depremlerle ilgili olan yıkım izleri ilk olarak MÖ. 13. yüzyılın ortalarında bazı önemli yerleşim yerlerinde görülür. Aynı yüzyılın ilerleyen dönemlerinde bölgede daha fazla hasar kaydedildi ve bunu askeri tehditlerin bir göstergesi olan yeni tahkimatların inşası izledi. MÖ. 1200 dolaylarında Miken, Tirinis, Teb ve Orhomenos saraylarını ve bir süre sonra da Pilos'un tamamını yerle bir eden bir yıkım dalgası takip etti. Başka yerlerde olduğu gibi burada da yıkımın nedenleri hâlâ kestirimlerin konusudur: istilalar, isyanlar, ticaret ve insan hareketlerindeki örüntü değişimlerinin yanı sıra sismik faaliyetlerden, kuraklıklardan ve salgın hastalıklardan da söz edilmektedir. Nihai sonuçsa saray sisteminin yaşanan felaketlere yanıt verememesinden kaynaklanan sistem çöküşüydü.[20]

Birçok bölgede Miken Uygarlığı MÖ. 11. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Yıkılan saraylar hiçbir zaman yeniden inşa

Galaty ve Parkinson 2007: 7-13; Cherry ve Davis 2007: 122 (alıntı); Schepartz, Miller-Antonio ve Murphy 2009: 161-163. Bir merkezde, Pylos'ta, daha zengin mezarlardan çıkarılan iskeletlerin diş sağlığı bile daha iyidir: 170 (Pylos).
Galaty ve Parkinson 2007: 14-15; Deger-Jalkotzy 2008: 387-388, 390-392.

edilmemiş olsa da, zaman zaman yeniden kullanım ve yeni inşaatlar gerçekleşti ve bazı yerlerde seçkinler bir süre daha serpildi. Daha kolay savunulabilen, sığınılan alanlar daha büyük bir rol oynamaya başladı. Bununla beraber MÖ. 1100 civarında yaşanan yeni bir dizi yıkıcı olay, geriye kalanların çoğunun da sonunu getirdi. Saraylar ortadan kalktıktan sonra Pilos'ta olduğu gibi eskiden sarayların çok azının ayakta kalabildiği ve yaygın bir şekilde terk edildiği bölgeler dışında sadece köyler ayakta kalabildi. Daha az yıkıma uğrayan çoğu bölge "küçük ölçekli kabile hayatına geri döndü." Yüksek kaliteli yapı tarzları ortadan kalktı ve yazı tamamen yok oldu. MÖ. 10. yüzyıl bölgede genel gelişimin ve karmaşıklığın doruk noktasıydı. O dönemde Yunanistan'daki en büyük yerleşimlerde 1.000 ya da 2.000 kişi yaşıyor olabilirdi ama nüfusun çoğu küçük köylerde ve mezralarda ikamet ediyor ve daha gezici bir yaşam tarzını benimsiyordu. Birçok yerleşim yeri tamamen terk edildi. Uluslararası ticaret bağları koptu; konutlar çoğunlukla çok basitti –tek odalı konutlardı– ve mezarlar yoksuldu. Bireysel mezarlar norm hâline geldi ki bu da Miken'in önceki soy vurgusundan belirgin bir uzaklaşmadır.[21]

Saray döneminin seçkinleri kayboldular. Onlara ne olduğu hakkında hiçbir bilgimiz yok. Belki de bazıları o dönemde etkin olan akıncılara katılmak için Doğu'ya gitti ki bu 2000 yıl sonra Norman fethinden kaçacak İngiliz derebeylerinden yaptığından hiç de farklı değildir. İlk başta bazıları korunmak için adalara ya da kıyıya yakın uzak yerlere göç etmiş olabilir. Bu bizi burada ilgilendiriyor. Bizim için önemli olan, bu grubun bir bütün olarak ortadan kaybolmuş olmasıdır. Saray sisteminin kırsal nüfus üzerine yerleştirdiği çıkarcı üstyapı budanmıştı ve yerini bir başka yapı almadı. MÖ. 10. yüzyıla gelindiğinde, yalnızca en büyük –ya da en azından küçük–

Miken Uygarlığı'nın son aşaması: Deger-Jalkotzy 2008: 394-397. Seçkinlerin geçici olarak hayatta kalması: Middleton 2010: 97, 101. Miken sonrası dönemin koşulları için, bakınız Morris 2000: 195-256; Galaty ve Parkinson 2007: 15; Middleton 2010.

yerleşimler tanınabilir bir seçkin tabaka gibi bir şeyi muhafaza etmiş olabilirler. Bu döneme ait mezar eşyalarının karakteri, sadece birkaç kişinin ithal mallara erişimi olduğunu göstermektedir. Aslında, tabakalaşma ve seçkinlerin servet belirtileri o kadar seyrekleşmişti ki modern arkeologlar dikkatlerini tek bir yapıya, Euboea Adası'ndaki Lefkandi'de bulunan ve yaklaşık MÖ. 1000 yılına tarihlenen bir ev üzerine yoğunlaştırdılar: 45 metre uzunluğunda ve 15 metre genişliğinde, kerpiç tuğlalardan yapılmış ve ahşap direklerle çevrili olan bu ev, içinde altın takılarla birlikte iki gömüt barındırıyordu. Birkaç yüzyıl önce fark edilmeye bile değmeyecek olan bu yapı, bu dönemde keşfedilen yerler arasında öne çıkar ve benzersizliğini korur.[22]

Erken Demir Çağı'nın Yunanistanı'nda büyük yapıların, itibar nesnelerinin ve diğer servet ve statü göstergelerinin göze çarpan azlığı, Miken dönemindeki koşullarla çarpıcı bir karşıtlık oluşturur. Sadece rejimler ufalanmakla kalmadı aynı zamanda toplumsal ve iktisadi faaliyetler de, çok daha parçalanmış hâle gelerek, azaldı. Bu koşullar altında, yeterince güçlü kurumlar hâlâ var olsa bile, var olan kayda değer miktarda artık değere el koyma ve artığın yoğunlaşması ciddi bir zorluk olurdu. Genel nüfus kuşkusuz büyük sıkıntılar çekmiş olsa da, zenginler ve güçlüler çok daha sert bir düşüşle karşı karşıya kaldı. Bu ölçekte bir sistem çöküşü, gelir ve servetteki daha önceki eşitsizlikleri büyük ölçüde azaltmakta başarısız olamazdı. Dahası, onuncu yüzyıldan itibaren yeni seçkinler oluşmaya başlasa ve sekizinci yüzyılda iktisadi büyüme hızlansa bile, saray sistemi sonrası dönemin neredeyse evrensel yoksullaşmasının sefil eşitliği, muhtemelen Yunan tarihinin sonraki yüzyıllarının dirençli eşitlikçiliğine zemin hazırlamış olabilir. Bu, Altıncı Bölümde tartıştığım, eşitsizlik üzerindeki nadir bir kısıtlamadır.

Miken saray sisteminin büyük çözülüşünden 2.000 yıl

Seçkinlerin kaderi: Galaty ve Parkinson 2007: 15; Middleton 2010: 74. İthalat: Murray 2013: 462-464. Lefkvei: Morris 2000: 218-228.

sonra, Güney Yukatan'daki Klasik Maya Uygarlığı da benzer şekilde olağanüstü biçimde çöktü. Geç Klasik döneme gelindiğinde (MS. 600-800 dolayları), devlet oluşumu tek tek şehir devletlerinin ötesine geçmişti: Tikal ve Calakmul gibi şehirler diğer şehir devletlerinin yöneticileri üzerinde hükümdarlık iddiasında bulunan ve onları ziyaretler, hediye alışverişi, ortak ritüeller ve evlilikler yoluyla kendine çeken daha büyük yönetimlerin merkezleri hâline geldiler. Tapınaklara ve saraylara büyük yatırımların yapıldığı şehir merkezlerinde anıtsal inşaatlar yaygınlaştı. Seçkin maddi kültür ihtişamın yeni zirvelerine yükseldi: İthal yeşim taşı ve mermer gibi lüks nesneler bu döneme ait buluntularda bolca yer alır. 8. yüzyılın sonları ile 9. yüzyılın başlarında bölgesel güçlerin azalması ve yerini daha küçük devletler arasındaki yoğun askeri rekabete bırakmasıyla koşullar değişti. Bölgelerarası çatışmaların artması, artan sömürü ve toplumsal sınıflar arasında büyüyen uçurumla el ele gitmiş gibi görünüyor. Bazı kentlerde sarayların çoğalması, değişen defin uygulamalarına ve soyun daha fazla vurgulanmasına yansıyan seçkinlerin pekiştirilmesi ve siyasi sınırlar boyunca kültürel seçkinlerin bütünleşmesi, artan tabakalaşmayı ve muhtemelen maddi eşitsizliği işaret eder.[23]

MS. 9. yüzyıl boyunca, bazı ana merkezlerde yeni inşaatlar durdu ve bunu hepsi bir anda olmasa da toptan çöküş takip etti: Arkeologlar, farklı bölgelerdeki geçiş olayları birkaç yüzyıla yayıldığı için Yukatan'da önemli coğrafi ve zamansal farklılıklar ortaya çıkarmışlardır. Yine de sonuçta toplumsal karmaşıklığın kaybı yaygın ve şiddetli olmuştur. En büyük kentlerden biri olan Tikal'de inşaat faaliyetlerinin MS. 830'da sona erdiği ve nüfusun belki de %90'ının 80 yıl sonra şehri terk ettiği ya da ortadan kaybolduğu düşünülmektedir. Diğer büyük yerleşimler de aynı şekilde terk edildiler: En büyük kentler çöküşten en ağır şekilde etkilenirken, daha küçük

Willey ve Shimkin 1973: 459, ve karşılaştırınız 484-487; Culbert 1988: 73, 76; Coe 2005: 238-239. Coe 2005: 111-160 bu dönemin genel bir incelemesini verir.

yerleşimler daha büyük bir süreklilik deneyimlediler. Bir kez daha, bu çöküşün ardındaki nedenler tartışmalıdır. Modern açıklamalar, Maya toplumlarının altını oyan birden fazla etkenin –özellikle de endemik savaşların, nüfus baskısının ve çevrenin bozulmasının ve kuraklığın– etkileşime girmesi nedeniyle bu toplumun çöküşünün kaçınılmaz bir sonuç olabileceğini öne sürmektedir.[24]

Koşulların kesin yapısı ne olursa olsun, şiddetin bu süreçte önemli bir rol oynadığı açıktır. Bunun boyutları da iyi belgelenmiştir. Miken Yunanistanı'nda olduğu gibi, burada da saraylarla donatılmış şehir merkezleri savaş merkezlerine dönüştü ve en sonunda küçük köylere kadar geriledi. Güneydeki iç bölgelerde –yazının ve ünlü Maya takvim sisteminin başına geldiği gibi– ayrıntılı yönetsel yapılar ve konutlar, tapınaklar ve *stela* dikme uygulaması da kayboldu. Lüks malların üretimi sona erdi. Seçkin kurumlar ve asil soylara adanmış *stela* kültü gibi kültürel faaliyetler ortadan kalktı. Önde gelen bir modern otoritenin özlü değerlendirmesine göre, tüm yönetici sınıf "rüzgârla birlikte savrulup gitti."[25] Buranın Erken Demir Çağı'nın Yunanistanı'ndan temel farkı, 9 ve 10. yüzyılların Terminal Klasik Dönemi'nde Chichen Itza ve ardından Mayapan ve Tulum gibi önemli kuzey yerleşimlerinde seçkin kültürün hayatta kalmış, hatta gelişmeye devam etmiş olmasıdır. Nitekim Chichen Itza'nın seçkinleri, devletleri 11. yüzyılda uzun süren kuraklıkla bağlantılı olarak çökmesine rağmen kültürel ve kurumsal sürekliliklerini koruyarak 12 ve 13. yüzyıllarda ortaya çıkan Mayapan devleti dönemine kadar ayakta kalmayı başardılar. Buna karşılık güneyde tıpkı Erken Demir Çağı'nın Yunanistanı'nda olduğu gibi, önceki

Maya çöküşü, bakınız Culbert 1973, 1988; Tainter 1988: 152-178; Blanton vd. 1993: 187; Demarest, Rice, ve Rice 2004b; Coe 2005: 161-176; Demarest 2006: 145-166. Çeşitlemeler: Demarest, Rice, ve Rice 2004a. Nedenler: Willey ve Shimkin 1973: 490-491; Culbert 1988: 75-76; Coe 2005: 162-163; Diamond 2005: 157-177; Kennett vd. 2012; ayrıca krş. Middleton 2010: 28.

Coe 2005: 162-163 (alıntı: 162); ayrıca Tainter 1988: 167: "Seçkin sınıf (. .) varlığını yitirdi."

büyük çözülme kent merkezleriyle ya da yönetici sınıfla sınırlı kalmadı, genel nüfusa da sirayet etti: Modern araştırmalar nüfusta %85'e varan bir azalma tahmin etmektedirler. Milyonlarca insanın temel ekonomisi çökmüştü.

Bu durum Maya sistemlerinin çöküşünün kaynak dağılımını nasıl etkilediği sorusunu gündeme getiriyor. Devlet hiyerarşilerinin ve seçkin kültürünün maddi süslemelerinin toptan ortadan kaldırılması, daha önceki tabakalaşma ve eşitsizlik düzeylerini sürdüremeyecek bir ortam yarattı. Halkın yaşamı artan yerinden edilmelerden zarar görse de, en azından kısa vadede devlet seçkinleri tarafından dayatılan geleneksel yüklerin sona ermesinden fayda sağlamış olabilir. Daha somut olarak, bir çalışma 8. yüzyılın ortalarından sonra seçkin bağlamlardan elde edilen radyokarbon tarihlendirmelerin keskin bir düşüş olduğunu, buna karşılık halk bağlamında daha büyük bir süreklilik olduğunu saptamıştır. Bu da ayrıcalıklılar arasında orantısız bir yıpranmaya işaret ediyor olsa bile konu hâlâ tartışmaya açıktır. Belki de en iyi somut veriler, Yukatan'ın güney ovalarındaki çeşitli yerleşimlerden elde edilen insan kalıntılarının dikkatli bir şekilde incelenmesiyle sağlandı. Geç Klasik dönemde, seçkin ve alt tabaka gömütleri arasındaki ayrımlar sistematik beslenme ayrıcalıklarıyla ilişkiliydi: yüksek statülü bireyler daha iyi yedi. Bu özelliklerin her ikisinin de MS. 800'den sonra, takvim tarihlerini içeren hiyeroglif metinler gibi seçkin ürünlerin çok daha seyrek görülmeye başlandığı bir dönemde ortadan kalkması, maddi eşitsizliğin yanı sıra statü farklılığının da zayıfladığına işaret eder.[26] Yeni Dünya'nın diğer erken dönem devletleri de benzer bir ayrışma ve buna eşlik eden düzlenme süreçleri deneyimlediler. İki örnek vermek yeterli olacaktır.

[26] Chichen Itza'nın Çöküşü: Hoggarth vd. 2016. Mayapan: Masson ve Peraza Lope 2014. Commoners: Tainter 1988: 167; Blanton vd. 1993: 189. Rölyef: Tainter 1988: 175-176. Tarihler: Sidrys ve Berger 1979, Culbert 1988: 87-88'deki eleştirilerle birlikte; Tainter 1988: 167-168. Gömüler ve diyet: Wright 2006: 203-206. Takvim tarihleri: Kennett vd. 2012.

MS. 1. binyılın ilk yarısında Orta Meksika'da, günümüzdeki Mexico City'nin kuzeydoğusunda yer alan Teotihuacan, dünyanın en büyük kentlerinden biriydi. MS. 6 ya da 7. yüzyılın başlarında, gömütlerin giderek artan bir statü tabakalaşması sergilediği bir dönemin ardından, hedefleri dikkatle seçilmiş yangınlar şehrin merkezindeki anıtsal mimariyi yok etti. Büyük taşlar zahmetle yerinden söküldü, heykeller parçalandı ve parçaları aşağı atıldı. Kuzey ve güney saraylarının zeminleri ve duvarları yakıldı ve kamu binalarını yıkmak için büyük çaba sarf edildi. Hatta bazı gömülü iskeletler bile parçalandı, bunlardan biri ölünün seçkin biri olduğunu işaret eden görkemli süslerle donatılmıştı. Bu eylemlerde siyasi bir gündemin varlığı açık olsa da Teotihuacan'ı bir güç merkezi olarak ortadan kaldırmaya çalışan faillerin kimliği daha az açıktı: Dışarıdan bir saldırganlık yerine yerel bir huzursuzluk da pekâlâ yaşanmış olabilir. Seçkinlerin ve devlet varlıklarının bu şekilde hedef alınmasının eşitsizlik üzerindeki etkileri epey doğrudandır: İktidarın sistematik bir şekilde fiziksel olarak tasfiye edilmesine devletin denetim ve sömürü kurumlarının ortadan kaldırılmasının eşlik etmediğini düşünmek zordur. Yazılı kanıtların yokluğunda bile, var olan seçkinlerin bazıları başka yerlere göç etmiş, hatta ayrıcalıklı konumlarını korumuş olsa da, bu seçkinlerin az ya da çok bozulmadan hayatta kalmayı başarmış olabileceği fikri arkeolojik verilerle uyumsuzdur.[27]

Aynı durum, daha çarpıcı bir sistem çöküşü örneği olan And Dağları'ndaki Tiwanaku Uygarlığı'nın yıkılışı için de geçerlidir. And altiplanosunda Titicaca Gölü civarında, yaklaşık 3960 metre yükseklikte yer alan Tiwanaku kenti, MS. 400'lerden itibaren genişleyen ve MS. 10. yüzyıla kadar varlığını koruyacak bir imparatorluğun merkezi hâline geldi.

Millon 1988: 151-156. Cowgill 2015: 233-239, daha önce yetkililerin kullanabildiği kaynakları ele geçirerek devleti zayıflatmış olabilecek ara seçkinlerin rolü hakkında spekülasyon yapar (236-237). Teotihuacan'ın düşüşünü takiben bölgesel merkezlerin yükselişinde seçkin göçmenler rol oynamış olabilir.

Olgun imparatorluk biçiminde başkent, kozmolojik ilkelere göre mekânsal olarak hizalanan, erişimi kısıtlayan ve merkeze kutsal bir ada görünümü vermesi amaçlanan büyük bir hendekle çevrili, heybetli bir törensel çekirdek olarak titizlikle tasarlandı. Bu kapalı alan sadece devletin başlıca ana tören yapılarını içermekle kalmadı aynı zamanda yöneticiler ve ilgili seçkinler için çok sayıda konutu, hatta mezar alanlarını da barındırdı. Zengin bir şekilde düzenlenmiş ve döşenmiş olan seçkin yerleşim alanları, özenle hazırlanmış bir su tedarik sisteminden yararlandı. Yerel gömütler mezar eşyaları açısından zengindi. Hendeğin dışında kalan konutlar genellikle daha mütevazıydı. Yine de dikkatle planlanmış hizalamalara sahip tutarlı bir şekilde uygulanmış mekânsal yönelimler, kaliteli inşaat ve çok çeşitli eserlerin varlığı, tecrit edilmiş seçkinlerden daha düşük statüye sahip ama kırsal halktan çok daha iyi durumda olan bir insan sınıfının burada barındırdığını gösterir. Daha sonraki İnka kültürüyle benzerlikler kurulacak olursa, bu daha çeperdeki kent sakinleri yönetici ailelerin alt soylarına mensup olabilir ya da hayali akrabalık bağlarıyla bu ailelere bağlanmış olabilirler. İmparatorluk Tiwanakusu bu nedenle açıkça siyasi ve dinî gücün odak noktası işlevini gören ve yönetici sınıf ile onun ortaklarına hizmet veren bir merkez olarak inşa edildi ve sonra yeniden inşa edildi. Bu amaç, başkentin büyüklüğünü, daha büyük bir kentsel nüfusu kolayca destekleyebilecek yoğun yerleşimli bir alanda birkaç on bin kişiyle sınırladı. Tüm söyleyebileceğimiz, kırsal halktan insanların burada kentten dışlanmış olduğudur. Tıpkı Tunç Çağı'nın Yunanistanı'nda olduğu gibi, zanaatkârlar ayrıcalıklı çevrelerde dolaşıma sokulacak mallar üretmek için merkeze bağlanmış gibi görünmektedir. Böylece toplumsal-iktisadi tabakalaşma, varlıklı ve güçlü azınlığı genel nüfustan ayıran mekânsal ayrışmayla pekiştirilmiştir.[28]

İmparatorluğun son dönemlerinde yöneticilerin ve seç-

28 Kolata 1993: 104, 117-118, 152-159, 165-169, 172-176, 200-205.

kinlerin gücünün daha da arttığına ve toplumsal eşitsizliğin büyüdüğüne dair işaretler bulanmaktadır. Çöküş, başladıktan sonra hızlı ve ölümcül oldu. Şiddetli kuraklık şeklinde kendini gösteren iklim değişikliğinin Tiwanaku'nun karmaşık denetim yapılarını zayıflattığı düşünülmektedir. Devlet çökünce, yöneticilerini, soylularını ve tören merkezlerini de beraberinde götürdü. Başkent de aşamalı olarak terk edilip MS.1000 yılında tamamen boşaltıldı. Arkeologlar burada yaşanan yoğun şiddet olaylarının izlerini ortaya çıkardı: Merkezdeki Doğu ve Batı Saraylarının her ikisi de yıkılmış, hatta birincisi tamamen yerle bir edilmişti. Tıpkı Teotihuacan'da olduğu gibi, anıtsal ritüel yapılarının kasıtlı olarak tahrip edildiğine dair kanıtlar da söz konusudur: Seçkinlerin iktidarının simgeleri olan heykeller tahrif edildi ve gömüldü ki bu bazen ciddi bir çaba gerektirmiş olmalıdır. Bu ayaklanmalardan hizipçi çatışmaların mı yoksa diğer şiddet kaynaklarının mı sorumlu olduğu tartışmalıdır ve sorumluyu hiçbir zaman bilemeyebiliriz: Açık olan bir şey varsa, siyasi hiyerarşinin bu sarsıntılardan sağ çıkamadığıdır. Merkezin çöküşüne artalanında tarımın çöküş eşlik etti. Siyasi parçalanma ve yerelleşmiş iktisadi faaliyet norm hâline geldik çe kentler Titicaca Gölü havzasından birkaç yüzyıl boyunca kayboldular. Nüfus azaldı ve daha savunulabilir bölgelere çekildi. Burada yerleşim yerlerinin kapsamlı bir şekilde tahkim edilmiş olması şiddetin ve huzursuz koşulların varlığını işaret etmektedir. Artık üretime ve değere el koyma, uzmanlaşmış zanaat üretimi ve uzun mesafeli ticaret gibi temel servet kaynakları da kaybedildikçe eski seçkinler basitçe ortadan kayboldular.[29]

Diğer örneklerdeyse devlet gücünün kullanımı ve çöküşünün seçkinlerin iktidarını ve servetini nasıl etkilediği hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. MÖ. 3. binyılın ikinci yarı-

Eşitsizlik: Janusek 2004: 225-226. Çöküş için, bakınız Kolata 1993: 282-302; Janusek 2004: 249-273. Ayrıntılar: Kolata 1993: 269, 299; Janusek 2004: 251, 253-257.

sında gelişen sayısız kentleriyle İndus Vadisi'ndeki Harappa kültürü ünlü bir örnektir. Bu sistem bir bütün olarak, MÖ. 1900 ile 1700 yılları arasında çözüldü ve birçok yerleşim yeri ya küçüldü ya da terk edildi. Bir kez daha, daha önce yürürlükte olan hiyerarşi ve farklılaşma sistemi ne olursa olsun, bu süreçten sağ çıkamazdı.[30]

Daha sonraki kuşaklardaysa sistemlerin çöküşünün fiziksel boyutu genellikle en dikkat çekici boyuttu. Atinalı tarihçi Tukididis, 2.400 yıldan daha uzun bir süre önce, Homeros'un destanlarındaki ünlü kentlerin kendi zamanında pek de heybetli görünmediğini belirtiyordu. İspanyol fatih Hernan Cortes Maya yerleşim birimleri Tikal ve Palenque'nin yanından geçtiğinde onları fark etmedi bile çünkü ormanla kaplıydılar ve bölgedeki nüfus büyük ölçüde azalmıştı. Güneydoğu Asya'daki Angkor İmparatorluk alanları da benzer bir kaderi paylaştılar: Ana alanların temizlenmesi 20. yüzyılın başlarına kadar başlamadı; yaklaşık 25 kilometrekarelik bir alanı kaplayan ve MS. 11 ve 12. yüzyıllarda Khmer hükümdarları tarafından ara sıra ikametgâh olarak kullanılan muazzam bir kent olan Preah Khan Kompong Svay, şu anda hiçliğin ortasında yer alıyor. Burayı 2008 yılında bir arkadaşımla birlikte helikopterle ziyaret ettiğimde, yakınlarda bulunan tecrit olmuş köyden birkaç muhafız ve uzun bir yılan dışında orada sadece biz vardık.[31]

Her şeyi kapsayan sistem çöküşleri, arkeolojik kalıntıların ötesinde tarihsel kayıtların çoğunu yok ederek gelir ve servet eşitsizliğindeki değişimleri ölçmeyi neredeyse kaçınılmaz olarak imkânsız hâle getirir. Ama aynı zamanda bu dehşet verici olaylar büyük çaplı bir azalmayı da ima ederler. Çöküş sonrası dönemlerde varlığını sürdüren eşitsizlikler ve sömürü biçimleri ne olursa olsun, çöküşten önce var olan son derece

[30] Wright 2010, özl. 308-338 gerileme ve dönüşüm için; ve kentsel evlerin boyut farklılıkları için bakınız 117.

[31] Tukididis 1.10; Diamond 2005: 175 (Cortes); Coe 2003: 195-224 (Angkor Uygarlığı'nın çöküşü).

katmanlaşmış imparatorluklarda uygulanan, hatta bunlar için genellikle tipik olan eşitsizlik ve sömürü biçimlerinden çok farklı olmaya mahkûmdu. Dahası, eski seçkin çevrelerin çok ötesindeki genel yoksullaşma artık değere el koyma potansiyelini tek başına azalttı ve kaynak eşitsizliği için üst tavanı da düşürdü. Eşitleyici kitlesel seferberlik savaşının, dönüştürücü devrimin ve yıkıcı salgın hastalıkların istisnai doğası göz önüne alındığında, Ozymandiasvari[32] çöküş tüm tarihteki en güçlü ve güvenilir tek düzleyici türü olabilir. Sanıldığından daha yaygın olsa da –daha az bilinen birçok örnek burada eklenebilir– bu tür çarpıcı değişimlere eşlik eden şiddet olaylarının ve çekilen çilelerin büyüklüğü düşünüldüğünde bereket versin ki diğerlerine kıyasla nadir gerçekleşir. Yaygın olan sonuçsa genellikle iktidarın dışarıdan ele geçirilmesi sonucunda devlet yapılarının hızla yenilenmesiydi. Geçiş ne kadar pürüzsüz olursa eşitsizlikler de o kadar kolay sürdürülüyor ya da onarılıyordu.

5. "Neşeniz İçin İnşa Edilmiş Sarayınızın Üzerine Kasvet Çöksün": Eski Yakındoğu'da Devletin İflası ve Seçkinlerin Çöküşü

Devletler var oldukları sürece iflas etmişlerdir. Eski Krallık olarak adlandırılan dönemde Mısır'ın yöneticileri MÖ. 27. yüzyıldan 23. yüzyıla kadar ülkeyi bir arada tuttular ve Memfis'te güçlü bir saray yarattılar. Ünlü Büyük Giza Piramitleri, bu bölgedeki merkezî devlet gücünün en bariz tezahürüdür. MÖ. 22. yüzyılda ve 21. yüzyılın başlarında yerel valilerin özerklik kazanması ve ülkenin kuzey ve güney yarısında birbirine rakip iki sarayın ortaya çıkmasıyla birlikte bölge merkezsizleşti. Bu gelişmenin eşitsizlik üzerinde karmaşık etkileri olmuş olabilir: Taşra yöneticileri ve eşraf daha önce merkeze tahakkuk eden

Shelley'nin "Ozymandias" adlı şiirinde geçen, imparatorluğu ve hafızası uzun zamandan önce bilinmezliğe gömülmüş kral. (Çev.)

kaynakları yönlendirdikleri için muhtemelen bu süreçten kazançlı çıkarken, firavunun ve yakın çevresinin serveti ve iktidarı azaldı: Devletin bütünlüğünün bozulmaya başladığı aşamada firavunun yakın çevresinin mezarlarının kalitesinin de nispeten düşmüş olması bu durumu gayet güzel sergilemektedir. Daha somut kanıtların yokluğu kestirimlerde bulunmayı bile zorlaştırıyorsa da kuramsal açıdan baktığımızda en tepedeki zayıflama gelir ve servet dağılımının kuyruğunun en dış ucunu kısaltmış olsa gerektir.[33] Mezopotamya'daki ve Suriye'deki Akad İmparatorluğu'nun olağanüstü çöküşünün belki daha büyük çapta benzer sonuçlar doğurması beklenebilir. MÖ. 24. yüzyıldan 22. yüzyıla kadar aralıksız süren seferler, tapınaklara, kraliyet ailesinin üyelerine ve seçkin ortaklarına ganimetlerden pay verilmesini de beraberinde getirdi. Güney Mezopotamya'nın Sümer bölgesindeki topraklar Akad hükümdarları ve akrabalarının yanı sıra üst düzey saray görevlilerinin mülkiyetine geçti. İmparatorluk, farklı bölgelerde varlık birikimine izin vererek, daha önce olanaklı olandan çok daha fazla servet yoğunlaşmasını hızlandırdı –ki bu eğilimi açılış bölümünde zaten incelemiştik– ve imparatorluğun iflasının bu süreci tersine çevirmesi kaçınılmazdı. Daha sonraki yüzyıllar Akad'ın yıkılışını tanrıların imparatorluğun aşırıya kaçmasını ve açgözlülüğünü cezalandırmak amacıyla "lanetlemesine" bağlayarak fazlasıyla dramatize bir tarzda tasavvur ettiyse de –ki bölüm başlığındaki alıntı da bu ana anlatıdan alınmıştır– gerçek bundan çok dünyevi ve sıradandı: Akad seçkinleri içindeki iktidar mücadeleleri dış baskı ve kuraklıkla birleşince imparatorluğun istikrarı bozuldu. Sümer'de ve başka yerlerde yerel yönetimler bağımsızlıklarını yeniden tesis ettiler ve bu nedenle kentin toprakları çarpıcı

Adams 1988: 30'un tarihte bilinen en eski devletler arasında yer alan kadim Mezopotamya yönetimleriyle ilgili olarak belirttiği gibi, "ister başlangıçta savunmacı ister yağmacı yönelimleri olsun, ne kentler ne de daha büyük, bölgesel olarak örgütlenmiş devletler fiziksel ve toplumsal çevrelerinin kendilerine dayattığı kırılganlığı n üstesinden kalıcı olarak gelebilirdi." Mısır: Kemp 1983: 112.

biçimde küçüldü. En tepedeki seçkinlerin geliri ve serveti de buna bağlı olarak azalmış olmalıdır.[34]

Yeni emperyal güçler merkezsizleşmeye ya da fetihlere yenik düşene kadar iflas eden devletten geriye kalan parçaları kendi bünyesinde topladığından, bu tür küçülmeler çoğu zaman kısa ömürlü oluyordu. Firavunlar döneminin Mısırı'nda parçalanmanın meydana geldiği "ara dönemler"i her zaman yeniden birleşmeler takip etti. MÖ. 22. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar Mezopotamya bölgesi (bilginler arasında "Üçüncü Ur Hanedanı" olarak bilinen) Ur, (Hammurabi ve daha sonra Kassitlerin yönetiminde) Babil ve Mitanni Krallıklarının yanı sıra Asur İmparatorluğu'nun iterasyonları ve Yeni Babil İmparatorluğu tarafından yönetildi. Somut bir örnek daha vermek gerekirse bugünkü Suriye-Irak sınırı yakınlarında Fırat üzerinde orta halli bir güç olan Mari krallığı Babil kralı Hammurabi tarafından MÖ. 1759 civarından yıkıldığında, eski ikincil merkezlerinden biri olan Terka'nın eski Mari krallığıyla fiilen aynı topraklarda var olan ve Babil'den bağımsızlığını kazanarak yeni bir krallık (Hana) kurması sadece tek bir kuşak sürmüştü.[35]

Buna karşın, önceki bölümde tartıştığımız türden topyekûn çöküşler, özellikle yeni güçlerin hızla ortaya çıkıp yönetimi ele geçirebildikleri bölgelerde görece nadir gerçekleşiyordu. Büyük imparatorluk devletlerinin birkaç küçük siyasi birime bölünmesi, daha kapsamlı çöküş biçimleriyle ilişkilendirilen kapsamlı düzlenmenin çok uzağında kalsa bile, en tepedeki gelir ve servet yoğunlaşması üzerinde bir miktar aşağı yönlü baskı yaratmış olabilir. Bu durum bizi can sıkıcı bir zorlukla karşı karşıya bırakmaktadır: Modern öncesi toplumlar normalde arkalarında iktisadi eşitsizliklerin azalmasını kesin

[34] " İmparatorluk": Scheidel 2013: 27, var olan tanımları özetler. Lanet ve alıntı: Agade'nin Laneti, Eski Babil çeşitlemesi 245-255 ("The electronic corpus of Sumerian literature," http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section2/tr215.htm). Kuhrt 1995: 44-55, özellikle 52, 55, Akad tarihinin ve sonunun bir özetini sunar. Ayrıca bkz. burada, bölüm 1, s. 94-5.

[35] Kuhrt 1995: 115.

bir şekilde belgelememize ya da ölçmemize olanak tanıyacak yeterli kanıt bırakmamışlardır. Yine de pes etmeyi ve onlara sırtımızı dönmeyi göze alamayız çünkü bu erken toplumların, daha iyi belgelenmiş yakın dönem ya da modern devletlere kıyasla, aralıklı devlet iflasları ve ayrışmalar deneyimleme olasılıkları çok daha yüksekti. Devlet iflasının doğasında var olan eşitlenme potansiyelini göz ardı edecek olursak kuvvetli bir düzleyici gücü ihmal etme riskini de almış oluruz. Demek ki yapabileceğimiz en iyi şey, belli belirsiz de olsa bu yönde bir değişimi işaret eden vekil veriler aramaktır.

Bu yaklaşımın karmaşıklığını ve sınırlılıklarını göstermek amacıyla kendimi burada sadece bir örnekle sınırlandırıyorum. MÖ. 1069 civarından sonra, daha önce anlatılan Geç Tunç Çağı krizinin ardından Mısır, Teb'deki tanrı Amen'in yüksek rahiplerinin denetimi altında olan güneydeki Yukarı Mısır ile Tanis'in merkezde bulunduğu kuzeydeki Aşağı Mısır arasında fiilen bölündü. Libyalı askeri unsurların bölgeye girişi kuzeyde daha fazla merkezsizleşmeyi hızlandırdı. 10. yüzyılın bir kısmında ve özellikle de MÖ. 9. yüzyılın sonlarından itibaren (geleneksel olarak 21 ila 23. hanedanlarla ilişkilendirilen bir dönemdir) birkaç özerk bölgesel güç üssü, buranın denetimi için rekabete girdi. Bu yetki devri süreci, devlet gelirlerine, devlet hizmetiyle ilişkili diğer gelir kaynaklarına ve devletin bütünlüğüne duyarlı özel varlıklardan ya da iktisadi faaliyetlerden elde edilen gelirlere erişime bağlı olduğu ölçüde yerel seçkinlerin satın alma gücünü azaltmış olabilir. Eski başkent Memfis'in ana gömüt alanı olan Sakkara'da bulunan bir dizi gizli gömüt, bu bölgede seçkinlerin görece yoksullaşmasını yansıtmaktadır. Kalıntılar MÖ. 13. yüzyılda Mısır'ın imparatorluk ihtişamının doruğunda, 19. hanedanın ünlü firavunu II. Ramses'nin kayınbiraderi Tia'nın mezarının bir yan kuyusunda bulundu. Bu yan kuyu Tia'nın yardımcısı Iurudef'e aittir. Uzun bir süre sonra, muhtemelen MÖ. 10. yüzyılda bu kuyu ve bağlantılı odalar, tabutlar ve gömütlerle dolduruldu. Toplam 74 kişi bu şekilde defnedildi. Bazıları tabutlar içindeydi, bazıları hasırlara sarılmıştı,

bazılarıysa tabutsuzdu. Tabutların genel olarak kalitesizliği göze çarpmaktadır. Alana eski çağlarda kısa bir süreliğine mezar soyguncularının dadandığına dair birtakım işaretler olsa da, herhalde bu topluluğun umut vaat etmeyen görüntüsü karşısında cesaretleri kırıldığından, bu işten çabucak vazgeçmiş görünüyorlar. Nitekim bu mezarlıktaki işçilik Mısır'ın güneyindeki yerleşimlerde bulunan aynı döneme ait tabutlara kıyasla belirgin bir şekilde zayıftır: Tabutlar daha küçük tahta parçalarından bir araya getirilmiştir ve süslemeler bu sandıkların önemli kısımlarıyla sınırlıdır. Yazılar sadece birkaçının üzerinde görülür durumdadır ve çoğu örnekte ya sahtedir ve anlamsız sözde hiyerogliflerden oluşur ya da bozuk ve okunaksızdır.[36]

Bu münferit bir bulgu da değildir: Orta Mısır'daki diğer bazı yerleşim yerlerinde de benzer şekilde kaba tabutlar, sahte yazılar ve belli belirsiz mumyalanmış gömütler ortaya çıkarıldı ve onlar da aşağı yukarı aynı döneme tarihlendirildi. Yine de bu yoksul halleriyle bile bu gömütler seçkinlerin ayrıcalığı olan bir uygulamayı yansıtmaktadır çünkü ne kadar kötü yapılmış olursa olsun o dönemde yalnızca seçkinlerin insan şekilli ahşap tabutlara sahip olma imkânı vardı. Bu durum, daha istikrarlı olan güney bölgesine kıyasla Memfis bölgesinde üst sınıfın harcama gücünün ve talebinin azaldığının dolaylı bir kanıtı olarak yorumlanabilir. O dönemde kuzeydeki en büyük merkez olan Tanis'teki kraliyet mezarları bile ritüel kapları, mücevherler ve lahitler dâhil olmak üzere eski nesnelerin yaygın bir şekilde yeniden kullanıldığını ortaya koymaktadır.[37]

Tabutun yeniden kullanımının o zamana kadar Teb'deki güneyli seçkinler arasında da yaygınlaştığı doğrudur. Fakat bunun nedeni seçkinlerin mali durumlarının yeni ve ihtişamlı tabutlar almaya yetmemesinden ziyade kuzeyden ayrılmanın neden olduğu hammadde kıtlığında ve her şeyden önemlisi bölgede mezar soyguncuğunun yaygın olması nedeniyle duy-

Sakkara: Raven 1991: 13, 15-16, 23 ve 13-36. levhalar ile 23-31. katalog; ayrıca tarih için bkz. Raven 1991: 17-23; Raven vd. 1998.
Orta Mısır: Raven 1991: 23. Tanis: Raven vd. 1998: 12.

dukları güvenlik kaygılarında aranmalıdır. Mezar soygunlarının yaygınlığı, yaldız gibi kolay soyulabilecek pahalı tabut süslemelerinden vazgeçilip bunun yerine cesetlerin daha özenli biçimde mumyalanmasına önem verilmesine neden oldu. Aynı sıralarda gösterişli mezar şapellerinden gizli grup mezarlarına geçilmesi de bunun bir göstergesidir. Amen rahiplerinin başını çektiği bu grubun Mısır'ın büyük bir bölümünü denetlemekle kalmayıp daha önceki kraliyet mezarlarında saklanan serveti yağmaladığı ve böylece ek gelir kaynaklarına gereksinmediği düşünüldüğünde, Teb'de seçkinlerin yoksullaştığına dair ilk bakışta bir kanıt bulamamamız şaşırtıcı değildir. Bu bakımdan güneyli seçkinler, daha yoğun parçalanma ve yer değiştirmelerin seçkinlerin gelirlerini ve harcamalarını azalttığı ve bu seçkin grubun harcama gücüne hayati derecede bağlı olan uzmanlaşmış zanaat becerilerini aşındırdığı kuzeyli akranlarından farklıydılar.[38]

Bu örneği, devlet iflasının daha sınırlı gerçekleştiği koşullarda düzlenmenin işaretlerini saptamanın zorluklarını gösterebilmek için seçtim. Kapsamlı sistem çöküşleri genellikle servet ve gelir eşitsizliklerinin aşınması konusunda şüpheye çok az yer bırakan arkeolojik kanıtlar üretirler. Buna karşılık, hakkında elimizde genellikle sadece düzensiz ve belirsiz vekil verilerin bulunduğu daha az çarpıcı altüst oluşların sağlam bir ayak izi bırakmalarını bekleyemeyiz. Böyle bağlamlarda, eşitsizliğin genel olarak azalmasını saptamak şöyle dursun, seçkinlerin servetlerinde bir düşüş tespit etmeye yönelik herhangi bir girişim bile zorunlu olarak büyük belirsizliklerle dolu olacaktır, dolayısıyla ulaştığımız sonuçlar çoğu zaman kestirimlerin ötesine geçemeyecektir. Bu muammaya ciddi yorumlama sorunları –özellikle de gömüt uygulamalarındaki ya da diğer depo örüntülerindeki değişiklikleri toplumsal-iktisadi koşullarla ilişkilendirmenin çok tartışılan tehlikeleri ve belirli buluntulardan genellemeler yapmanın meşru olup olmadığı

[38] Thebes: Cooney 2011, özl. 20, 28, 32, 37.

sorusu– da eklenmektedir. Mısır'ın Üçüncü Ara Dönemi'ne ait gömütler gibi malzemelerin incelenmesi, bizi eşitsizlik çalışmalarını ne kadar ileri götürebileceğimizin sınırlarına –ve belki daha da ötesine– vardırmaktadır. Modern öncesi geçmişte meydana gelmiş, siyasi parçalanmanın yol açtığı ve potansiyel olarak yaygın bir olgu olan düzlenmelerin çoğu, modern gözlemcinin gözünden çoğunlukla sonsuza dek saklı kalacaktır. Eşitsizlik tarihinde bunlar deyim yerindeyse bir tür "karanlık madde" oluştururlar: Varlıkları neredeyse kesindir ama saptanmaları çok zordur.

6. *"Ülke Çok Bozuldu": Somali'de Çağdaş Devlet İflası*

Tarihsel kanıtların çoğunun sınırlılıkları ne denli ciddi olursa olsun, bu kanıtlar modern öncesi dönemin yağmacı devletlerinin şiddetle çözülmesinin, kurumsallaşmış seçkinleri servetlerinden ve iktidardan mahrum bırakarak eşitsizliği azalttığı savını yine de desteklemektedir. Bu durum, bu tür bir düzlenmenin yakın tarihte, hatta günümüz dünyasında hâlâ gözlemlenip gözlemlenemeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir. İlk bakışta bu sorunun yanıtı olumsuz gibi görünebilir: Altıncı Bölümün sonlarına doğru gördüğümüz üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki iç savaşların eşitsizliği azaltmaktan ziyade artırma olasılığı çok daha yüksektir. Gerçi bu çatışmalar devlet kurumlarını zayıflatmaya meyilli olsalar da nadiren yönetişimin çöküşüne genel toplumsal-iktisadi karmaşıklıkta az önce tartıştığım daha çarpıcı modern öncesi örneklerin bazılarında tanık olunan ölçekte azalmalar eşlik eder.

Yine de bazı çağdaş örnekler en azından buna yaklaşabilmektedir. Doğu Afrika ülkesi Somali genellikle yakın geçmişteki en ciddi devlet iflası örneği olarak görülegelmiştir. Mohamed Siad Barre rejiminin 1991 yılında devrilmesinin ardından ülke rakip hiziplere ve bölgelere bölündü ve o zamandan beri kapsayıcı devlet kurumlarından yoksun kaldı. Ülkenin kuzey yarısında Somaliland ve Puntland gibi devlet-

çikler ortaya çıkarken, geri kalanı savaşbeyleri ve cihatçı El Şebab da dâhil olmak üzere milisler ve aralıklı olarak komşu ülkelerden gelen yabancı birlikler tarafından çeşitli şekillerde hâkimiyet altına alındı. Sözde federal hükümet Mogadişu ve ötesinde denetimi ancak son birkaç yılda sağlayabildi. 1991 ile 2006'daki Etiyopya müdahalesi arasında kalan dönemde Somali fiilen iflas etmiş bir devletti.

Ülkede insani refah düzeyi genel olarak çok düşüktür. Çocuk ölümleri, beslenme, okullulaşma ve temel hizmetlere erişim gibi etkenlerden hareketle Arap ülkelerindeki (geniş tanımlı) yoksunluğu ölçen bir çalışma Somali'yi listenin son sırasına yerleştirmektedir. Ülkeyle ilgili veriler o kadar azdır ki İnsani Kalkınma Endeksi'nin en son sayısı Somali'yi dünya sıralamasına dâhil etmekten bile kaçınırken gelişmekte olan ülkeler arasında çok boyutlu yoksulluk endeksinde en kötü altıncı puanı vermektedir. Ülkenin şiddetli bir yoksulluk içinde yaşayan nüfusun en büyük altıncı oranına sahip olduğu da saptanmıştır. Birçok açıdan Somali'nin, en ünlü ihraç değeri olan yazar ve aktivist Ayaan Hirsi Ali'nin bir söyleşisinde ifade ettiği gibi "çok bozulduğuna" şüphe yoktur.[39]

Fakat burada bizi ilgilendiren daha somut bir soru var: Merkezi yönetimin çökmesi ve ardından ülkenin parçalanması ülkede gelir ve servet eşitsizliğini etkilemiş midir, etkilemişse nasıl etkilemiştir? Bu konudaki kanıtların yetersizliği nedeniyle bu soruya verilecek her yanıt kaçınılmaz olarak büyük bir belirsizlik içerecektir, dolayısıyla ihtiyatla ele alınmalıdır. Yine de daha geniş bir bölgesel çerçevede bakıldığında, devletsiz bir Somali'nin sadece iktisadi kalkınma açısından değil, aynı zamanda eşitsizlik açısından da yeterince iyi bir durumda olduğunu telkin eden çeşitli göstergeler mevcuttur.

Akla aykırı gibi görünen bu bulgunun altında ülkede 1991'e kadar hüküm süren koşulların ülke sakinlerinin çoğu için son derece elverişsiz olduğu gerçeği yatmaktadır. Siad

[39] Nawar 2013: 11-12; *Human development report* 2014: 180-181 (ve krş.163 genel bir endeks puan 1 olmaması nedeniyle); http://www.theguardian.com/world/2010/may/08/ayaan-hirsi-ali-interview.

Barre'nin 1969'dan 1991'e kadar süren yönetimi altında, kaynakların diktatör ve müttefiklerinin yararına çıkarılması yönetimin en önemli amacıydı. Barre, başlangıçta bir aşiretlerden arındırma siyaseti gütmesine rağmen, kısa süre içinde kendi aşiretini ve onu destekleyen diğer aşiretleri kayırmaya, desteklemeyenleri ise cezalandırmaya ve kamulaştırmaların hedefi hâline getirmeye başladı. Muhalif gruplara giderek daha büyük ölçekte şiddet uygulandı. Toprak reformu siyasetçilere ve iyi bağlantıları olan kentli işadamlarına fayda sağladı. Devlet yetkilileri ve yandaşları kamulaştırılan işletmelerin varlıklarını ve kamu harcamalarının büyük kısmını hortumladı. Bu harcamaların %90'ı sonunda yönetime ve orduya gitti. Soğuk Savaş rekabeti ve mülteci sayılarının manipüle edilmesiyle artan dış yardımlar da rejime aktarıldı. Yolsuzluk, bölgenin imrenilmeyecek standartlarına göre bile aşırı boyuttaydı. Üst düzey yetkililer ve Barre ailesi en büyük bankaların rezervlerini soydular ve nihayetinde onları iflasa sürüklediler. Kamulaştırılmış tek bir banka, siyasi olarak bağlantılı bir seçkin tabakaya gelir sağlıyordu ve Somali para biriminin kasıtlı olarak aşırı değerlenmesi, et gibi yoksulların ihracatı pahasına varlıklı ithalat tüketicilerine fayda sağladı. Bir "bekçi devlet" olarak faaliyet gösteren Barre rejimi, ülke içindeki ve dışındaki servet akışını denetledi. Bu menfur müdahaleler toplamda hem Mogadişu içinde hem de başkent ile ülkenin geri kalanı arasında bir eşitsizlik yarattı. Sosyal hizmetlere yapılan harcamalar asgari düzeydeydi. Dolayısıyla, merkezî bir hükümet var olsa da kamu malları çoğunlukla kayıtdışı sektörler ve aşiret ağları gibi yerel organlar ya da gruplar tarafından sağlandı. İşgücünün çoğunluğunu oluşturan ve kamu harcamalarından neredeyse hiç yararlanmayan besiciler rejim tarafından en iyi ihtimalle görmezden gelindi, en kötü ihtimalle sömürüldü.[40]

Clarke ve Gosende 2003: 135-139; Leeson 2007: 692-694; Adam 2008: 62; Powell vd. 2008: 658659; Kapteijns 2013: 77-79, 93. Hashim 1997: 75-122; Adam 2008: 7-79; Kapteijns 2013: 75-130 Barre yönetiminin genel bir anlatımını sunar.

Bu koşullar altında, devlet yapılarının kaybının kamu mallarının sağlanması üzerinde büyük bir etkisi olmadı. Hatta bölünme, özellikle 1995'te yabancı güçlerin çekilmesiyle 2006'daki Etiyopya işgali arasındaki dönemde şiddeti azalttı: Şiddetli çatışmalar, devletin fiilen dağıldığı 1990'dan 1995'e ve onu yeniden inşa etme çabalarının ilk ivme kazandığı 2006'dan 2009'a kadar olan yıllarda yoğunlaştı. Savaşbeyleri ve milisler sivillerden rant elde etseler de ölçek ve rekabetin kısıtlamasıyla bunu önceki diktatörlük dönemine kıyasla daha az yaptı ve vergilendirmeyle ticaret ve iş faaliyetlerinin önündeki engeller eskisine göre çok daha düşüktü. Sonuç olarak Somali, çeşitli yaşam standartları ölçütlerinde hem yakın komşularından hem de Batı Afrika ülkelerinden oluşan bir karşılaştırma grubundan defalarca daha iyi performans gösterdi ya da onlarla eşitlendi. Devletin çöküşünden sonra kalkınma göstergelerinin çoğu iyileşti ve tek ana istisna olan okula kayıt ve yetişkin okuryazarlığı, devlet hizmetlerindeki herhangi bir değişiklikten ziyade dış yardımdaki düşüşten etkilendi. Somali ile diğer 41 Sahraaltı Afrika ülkesi arasında 13 kalkınma ölçütü açısından yapılan bir karşılaştırma, Somali'nin devletin son yıllarında belgelenen tüm göstergelerde kötü bir sıralamada yer almasına rağmen, o zamandan bu yana sadece mutlak anlamda değil, aynı zamanda ve daha dikkat çekici bir şekilde, bu diğer devletlerin çoğuna göre bir ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Bu durum hem barış içinde olan hem de Somali'yle yaklaşık olarak aynı zamanlarda savaş yaşamış ülkelerle karşılaştırıldığında geçerlidir.[41] Devletin çöküşünden sonra iki etkenin Somali'deki eşitsizliği azaltması beklenebilir: (1) ranttan büyük ölçüde yararlanan görece birleşik bir ulusal servet ve iktidar seçkinlerinin ortadan kalkması ve (2) kentsel işletmeler ve devlet yetkilileri lehine kırsal çoğunluğa karşı sistematik ayrımcılık siyasalarının sona ermesi. Her halükârda, elimizdeki az miktardaki empirik bilgi bu öngörüyle tutarlıdır. Somali'nin 1997 yılı için 0,4 olan gelir

[41] Nenova ve Harford 2005; Leeson 2007: 695-701; Powell vd. 2008: 661-665. Mubarak 1997 Somalia'nin çöküş sonrası iktisadi direngenliğini karşılaştırınız.

Gini katsayısı, o dönemde komşu ülkelerdekinden (0,47) ve Batı Afrika'nınkinden (0,45) daha düşüktü. Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veritabanı [*Standardized World Income Inequality Database*], belirsizlik marjları çok büyük olsa da, 2000'li yılların başında Somali'nin gelir eşitsizliğinde bir düşüş kaydetmektedir. Somali'nin 1997'de olduğundan daha az merkezî yönetimden yoksun olan Somaliland için şu anda tahmin edilen 0,43 ila 0,46'lık gelir Gini katsayısının da daha yüksek olduğu gözlemine ne kadar ağırlık verileceğini bilmek zor. Kanıtların niteliği göz önüne alındığında, diğer refah göstergelerindeki iyileşmeleri kleptokratik ve acımasız bir devletin çöküşüyle ilişkilendirirken daha sağlam bir zemindeyiz: Barre'nin Somalisi'nde yönetim gerçekten de çözüm değil sorundu. Fakat devletin çöküşü yoluyla düzlenme daha zor bir konu olarak kalmaktadır. Yine de Somali örneği, bu bölümde geliştirilen genel sava en azından bir ölçüde destek vermektedir.[42]

7. Yağmacı Devletlerin Hepsi Birbirine Benzer ve Her Çöküş Kendi Tarzında Düzler...

Barre yönetimi altındaki Somali gibi bir ülkenin deneyimi, gelişmekte olan dünyadaki yağmacı ya da "vampir" devletlerin, modern Batı toplumlarına kıyasla yüksek düzeyde seçkinlerin yağmacılığıyla düşük düzeyde kamu malı tedarikini birleştiren modern devlet yönetimi gelenekleriyle daha fazla ortak noktaya sahip olması nedeniyle daha geniş çaplı bir ilgiye mazhar olmaktadır. Elbette birçok uyarı burada da geçerlidir. Modern öncesi devletler genellikle Somali'nin "bilimsel sosyalizmi"nin müdahaleciliğinden yoksunlardı, bu da tebaalarına verebilecekleri zararın miktarını sınırlayabilirdi. Tolstoycu yağmacı devlet tanımımı da nitelendirmek

Eşitsizlik: Nenova ve Harford 2005: 1; SWIID; Economist Intelligence Unit 2014. Ba şkan Ronald Reagan'ın 20 Ocak 1981 tarihli İlk Açılış Konuşmasından bir alıntı yapıyorum: "Hükümet sorunumuzun çözümü değildir, hükümet sorunun ta kendisidir."

gerekir çünkü modern öncesi devletlerin ürettikleri kamu mallarının niteliği ve niceliği açısından birbirinden önemli ölçüde farklılık gösterdiği bilinmektedir. Herkese uyan tek bir şablon olamaz. Bununla birlikte, daha açgözlü devletlerin sona erdirilmesinin –sakinlerinin kaçının tiksindirici yönetimi hiç var olmamasını tercih etmiş olabileceğinden bağımsız olarak– genel olarak insan refahı ve özellikle de eşitsizlik için nasıl faydalar sağlayabileceğini görmek kolaydır. Hatta bir iktisadi model, dizginlenememiş bir yağmacı devletin refah için anarşiden daha zararlı olabileceğini öne sürmektedir.[43]

Bazı örneklerde çöküş, herkesi daha kötü –zenginleri daha da kötü– duruma düşürerek eşitsizliği azaltmıştır. Erken Demir Çağı'nın Yunanistanı'nda ya da Geç Klasik Yukatan'da ya da Tiwanaku sonrası Titicaca havzasında olduğu gibi genel karmaşıklıktaki önemli azalmaların bu sonucu doğurmuş olması olasıdır. Nitekim en son Somali'de olduğu gibi, aksaklıkların daha dar bir şekilde siyasi alanla sınırlı olduğu diğer bağlamlarda düzlenme illa yaşam koşullarının yaygın bir şekilde kötüleşmesini gerektirmiyordu, çoğunlukla tepedekileri etkileyerek başarılabilirdi. Güvenlik ortamı ad önemli bir değişken olarak kalmaya mahkûmdu: Devlet iflasının varlık dağıtımına ilişkin sonuçları, genel nüfusu yabancıların istilacı yağmasına maruz bırakmasına (örneğin bozkırdan gelen davetsiz misafirlerin tarım topluluklarını avlaması) ya da daha az şiddetli etkilemesine bağlı olarak epey değişebilir. Yine de düzleme derecesi buna göre değişse de genel sonucun aynı olması olasıdır: devlet hiyerarşilerinin ve çıkarcı kurumların şiddetle sona ermesinin getirdiği gelir ve servet eşitsizliklerinde bir azalma. Devletlerin ve uygarlıkların çöküşü, düzlenmenin küresel tarihinde mahşerin üçüncü ve en eski ve en çok seyahat eden atlısını temsil eder: Her yerde hayatları mahvettiği gibi eşitsizlikleri de ayaklar altına alan bir atlıdır bu.

Kamu malları: Blanton ve Fargher 2008, öncü nitelikte bir küresel kültürlerarası araştırma. Model: Moselle ve Polak 2001.

Beşinci Kısım

Veba

10
Kara Ölüm

1. Dördüncü Atlı: Mikroplar, Malthus ve Piyasalar

Buraya kadar insanın insana uyguladığı şiddete ve bu şiddetin eşitsizlik üzerindeki etkisine odaklandık: kitleler lehine pazarlığı teşvik edip zenginleri sudan çıkmış balığa çeviren kitlesel seferberlik savaşları; gerçek "yüzde bir"in yanı sıra "toprakbeyleri"ni, "kulaklar"ı ve "burjuvazi"yi yok eden kanlı devrimler ve devletlerin –erişilebilir artık değerin çoğuna el koyup istifleyen zengin seçkinleri ortadan kaldıran– çöküşü. Şimdi düzlenmenin dördüncü atlısı olan salgın hastalığı ele almamız gerekiyor. Bunun diğer üç atlıdan farkı başka canlı türlerini de içermesi ve fakat şiddet içermemesidir. Böyle olmakla birlikte, virüslerin ve bakterilerin insanlara saldırıları insanların neden olduğu neredeyse tüm felaketlerden çok daha ölümcül olagelmiştir.

Peki, salgın hastalıklar eşitsizliği nasıl azaltırlar? Bunu Rahip Thomas Malthus'un 1798 tarihli *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde "olumlu frenleyiciler" olarak adlandırdığı şekilde hareket ederek yaparlar. Malthusçu düşünce en genel hatlarıyla uzun vadede nüfusun kaynaklardan daha hızlı artmaya meyilli olduğu önermesine dayanmaktadır. Bu durum nüfusun daha da artmasına engel olan önleyicileri tetikler. "Ahlaki kısıtlamalar" aracılığıyla doğurganlığı azaltan "önleyici frenleyiciler" –yani evliliğin ve üremenin geciktirilmesi– ve ölüm oranını artıran "olumlu frenleyiciler" Bu son frenleyiciler, Malthus'un kendi sözleriyle "insan ömrünün doğal süresini kısaltmaya herhangi bir ölçüde katkıda

bulunan her nedeni . . . içerirler: . . . tüm sağlıksız meslekler, ağır çalışma şartlar ve çetin mevsimlere maruz kalma, aşırı yoksulluk, çocukların kötü bakımı, büyük kentler, her türlü aşırılık, yaygın hastalıklar ve salgın hastalıklar, savaşlar, kıranlar, veba ve kıtlık"tır.[1]

Bu şekilde kapsamlı bir şekilde ifade edilen bu "olumlu frenleyiciler" envanteri, nüfus baskısının doğrudan sonuçlarını, salgın hastalıklar gibi demografik koşulların neden olması, hatta şiddetlendirmesi bile gerekmeyen, doğası gereği dışsal olabilecek olaylarla birleştirir. Modern araştırmalar, nüfus artışına ve kaynak baskısına karşı verimliliği artıran ve böylece Malthusçu krizleri önlemeye yardımcı olan tepkilerin önemini vurgulamaktadırlar. Bu nedenle en gelişmiş Yeni Malthusçu modeller, nüfus ve üretimin kıtlık baskılarıyla teknolojik ya da kurumsal ilerleme arasındaki mübadeleler yoluyla geliştiği bir mandal etkisi öngörmektedirler. Dahası, son 150 yıldaki Demografik Geçiş'in Malthusçu kısıtlamaları, tarihin daha önceki dönemlerinde aynı şekilde gözlemlenemeyen modernliğin yeni bir özelliği olan artan reel gelirler karşısında azalan doğurganlıkla birleşen denetimsiz yeniliğin bileşimi yoluyla hafiflettiği düşünülmektedir. Bu nedenle, Malthusçu mekanizmalar öncelikle bu bölümün de konusu olan modern öncesi toplumları anlamamızla ilgilidir. Geç Ortaçağ ve erken modern İngiltere için eldeki en iyi kanıtlar, salgın hastalıklar şeklindeki ölümcül hastalıkların haşin dışavurumlarının, sonuçlarını artırmış olabilecek kaynak stresi dönemlerine denk gelmiş olsalar bile, var olan yaşam koşullarından bağımsız olarak nüfus artışını engelleyen dışsal girdileri en azından birincil olarak –gerçi ister istemez dışlayıcı biçimde değil– temsil ettiğini kuvvetle gösterir.[2] Modern

Malthus 1992: 23'ten (I. Kitap, II. Bölüm) 1803 baskısı kullanılarak alıntılandı. Yanıtlar: Ester Boserup'un çalışması bir klasiktir (Boserup 1965; 1981). Bkz. özellikle Boserup 1965: 65-69; Grigg 1980: 144; Wood 1998: 108, 111. Modeller: Wood 1998, özellikle 113 şekil 9, Lee 1986a: 101 şekil 1 ile birlikte. Malthusçu kısıtlamalar: örneğin Grigg 1980: 49-144; Clark 2007a: 19-111; Crafts ve Mills

öncesi tarım toplumlarında salgın hastalıklar toprağın emeğe oranını birincisinin değerini düşürürken (toprak fiyatları ve kiralarla tarımsal ürünlerin fiyatıyla belgelendiği üzere) ikincisinin değerini yükseltmek suretiyle (daha yüksek reel ücretler ve daha düşük toprak kiraları şeklinde) değiştirerek düzledi. Bu durum, toprak sahiplerini ve işverenleri daha az zengin, işçileri ise daha iyi duruma getirerek hem gelir hem de servet eşitsizliğini azalttı. Aynı zamanda nüfus değişimi fiyatlardaki ve gelirlerdeki gerçek değişimleri belirleyecek şekilde kurumlarla etkileşime de girdi. İşçilerin işverenlerle pazarlık yapma becerilerine bağlı olarak, salgın hastalıklar farklı sonuçlar doğurdu: Toprak ve özellikle emek için fiyat belirleyen piyasaların varlığı, başarılı bir düzleme için temel bir önkoşuldu. Eşitsizliği azaltmak için mikropların ve piyasaların el ele verip birlikte çalışması gerekti. Son olarak, aşağıda göreceğimiz gibi, meydana gelen herhangi bir düzlenme kısa süreli olmaya meyilliydi ve ender hâller dışında, nihayetinde yenilenen nüfus baskısıyla sonuçlanan demografik iyileşme tarafından geri alındı.

2. *"Herkes Bunun Dünyanın Sonu Olduğuna İnandı": Geç Ortaçağ Salgını*

1320'lerin sonlarında Gobi Çölü'nde veba patlak verdi ve Eski Dünya'nın büyük bir kısmına yayılmaya başladı. Vebaya pirelerin sindirim sistemlerinde bulunan *Yersinia pestis* bakterisi neden olur. Fare pireleri bu bakterinin en yaygın konaklarıdır ama düzinelerce kemirgen türünün vebalı pireleri taşıdığı bilinmektedir. Bu pireler genellikle kemirgenlere tutunmayı tercih ederler ve ancak özgün konak nüfusu tükendiğinde yeni kurbanlar ararlar: İnsanlar arasında vebaya neden olan da

2009. Girdiler: Kara Ölüm'ün dışsallığı ve İngiltere'de 17. yüzyılda yeniden canlanması için Lee 1986b, özellikle 100'e bakınız.

budur. Vebanın üç çeşidi vardır ve bunlar arasında en yaygın olanı hıyarcıklı vebadır. Pire ısırıklarının yaygın olduğu kasık, koltuk altı ya da boyundaki lenf düğümlerinin belirgin biçimde büyümesiyle bilinir ama adını deri altı kanamasının neden olduğu kan dolu kabarcıklardan alır. Hücre nekrozu ve sinir sistemi zehirlenmesi birkaç gün içinde hastalığı kapanların %50 ya da %60'ının ölmesine yol açar. Hastalığın ikinci ve daha da tehlikeli türü olan pnömonik veba ise hastalığı taşıyanların akciğerlerinden havaya yayılan damlacıklarla doğrudan bulaşır. Öldürme oranı %100'e yakındır. Çok nadiren, patojen böceklerde dolaşarak septisemik veba olarak bilinen ve çok hızlı gelişip daima ölümcül olan hastalığa neden olur.[3]

14. yüzyılın ikinci çeyreğinde kemirgenler hastalığı taşıyan pireleri doğuda Çin'e, güneyde Hindistan'a ve batıda Ortadoğu'ya, Akdeniz'e ve Avrupa'ya taşıdılar. Orta Asya'nın kervan yolları hastalığın yayılma yolları işlevini de gördü. Salgın 1345 yılında Kırım Yarımadası'na ulaştı ve burada İtalyan ticaret gemileri tarafından Akdeniz'e taşındı. Dönemin kaynakları bu sürecin izini Kırım'daki Ceneviz yerleşimi Caffa'nın kuşatılmasına kadar sürmektedirler: Kenti kuşatan Tatarlar arasında veba patlak verdiğinde birliklerin komutanı Janibeg'in veba kurbanları savaşçıların cesetlerinin mancınıkla kalenin surlarının üzerinde aşırılarak kuşatma altındaki düşmanın üzerine atılmasını emrettiği, böylece hastalığı kalenin içinde hapsolmuş Cenevizlilere bulaştığı rivayet edilir. Fakat bu gerekli olmadığı gibi, pek etkili de olamazdı çünkü hıyarcıklı veba canlı kemirgenlerden, pnömonik veba ise canlı insanlardan bulaşabilir. Bölgeler arasında ticari bağlantılar, hastalığı taşıyan kemirgenlerin ve pirelerin bir yerden diğerine taşınmasını ve hastalığın yayılmasını sağlamak için yeterliydi.[4] Veba 1347'nin sonlarında Konstantinopolis'i vurdu ve

Temel anlatı için halen en sistematik çalışma olan Gottfried 1983 ve Dols 1977'yi, birincil kaynaklar için ise Horrox 1994 ve Byrne 2006'yı takip ediyorum.
Gottfried 1983: 36-37.

vebanın belirtilerine dair sarih bir betimlemeyi Bizans'ın eski imparatoru VI. Ioannis Kantakouzenos'a borçluyuz:

> Hiçbir hekimin mahareti yeterli değildi. Hastalık herkeste aynı şekilde seyretmedi ama hastalığa direnemeyen diğerleri aynı gün veya birkaç saat içinde öldü. İki ya da üç gün dayanabilenlerde başlangıçta çok şiddetli bir ateş vardı, bu gibi durumlarda hastalık baş bölgesine saldırıyordu. Diğerlerinde ise başa değil, akciğere saldırdı ve hemen ardından göğüste çok keskin ağrılara yol açan iltihaplanma meydana geldi. Kanla dolu balgam kusuyorlar ve nefesleri iğrenç kokuyordu. Ateşten kavrulan boğazları ve dilleri simsiyahtı, kanla tıkanmıştı. Üst ve alt kollarda, birkaçında çenede ve diğerlerinde bedenin diğer kısımlarında apseler oluştu. . . . Siyah kabarcıklar ortaya çıktı. Bazı insanların bedenlerinin her yerinde siyah lekeler çıktı. Bazılarında bunlar az sayıda ve çok belirgindi, diğerlerindeyse belirsiz ve yoğundu. Bacaklarda ya da kollarda büyük apseler oluştu ve bunlar yarıldığında kötü kokulu yoğun bir irin aktı. Hastalığı kapanların kurtulma şansı zaten yoktu ama en baştan pes edip umutsuzluğa kapılarak hastalıklarının kısa sürede ağırlaşmasına neden oluyorlar ve çok kısa sürede ölüyorlardı.[5]

Ölümcül kargo İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçtikten sonra, veba 1348 yılında büyük Arap kentleri İskenderiye, Kahire ve Tunus'u vurdu. Ertesi yıl tüm İslam dünyası salgın tarafından yutuldu ve özellikle kent merkezlerinde büyük kayıplar rapor edildi.

Daha batıda, Kırım'dan ayrılan Ceneviz gemileri vebayı 1347 sonbaharında Sicilya'ya getirdiler. Sonraki birkaç ay içinde hastalık Güney Avrupa'nın büyük bölümüne yayıldı. Pisa, Cenova, Siena, Floransa ve Venedik'in yanı sıra daha küçük kentlerin nüfusu da yok oldu. Salgın 1348 yılının Ocak ayında Marsilya'ya ulaştı ve hızla Güney Fransa'yı ve İspanya'yı kasıp kavurdu. Vebanın kuzeye doğru ilerleyişi de durdulamıyor-

Byrne 2006: 79.

du: 1348 baharında Paris'i, ardından Flamanya'yı ve Alçak Ülkeleri vurdu. 1349'da ilk kez görüldüğü İskandinavya'dan İzlanda'ya ve Grönland'ın uzak karakollarına kadar ilerledi. 1348 sonbaharında İngiltere'ye güney limanlarından girdi ve ertesi yıl İrlanda'da karaya çıktı. Almanya da salgından Avrupa'nın diğer birçok bölgesine kıyasla daha az olsa da etkilendi.[6]

Dönemin gözlemcileri hastalık, acı ve ölümle ilgili ıstırap dolu öyküler anlattılar; cenaze geleneklerinin nasıl ihmal edildiğini genel düzenin nasıl bozulduğunu, her yeri umutsuzluğun nasıl kapladığını tasvir ettikleri, günün karanlığını yansıtan anlatılardı bunlar. Şehirli yazarlar özellikle büyük şehirlerde yaşananlara özel bir yer veriyorlardı. Bu itibarla Agnolo di Tura, Siena'da yaşanan veba salgınını kendi yaşadığı sıkıntıları da anlatarak çok daha dokunaklı ve çarpıcı biçimde betimlemiştir:

> Siena'da ölümler Mayıs ayında başladı. Zalim ve korkunç bir şeydi. Bu musibetin zalimliğini ve acımasız yöntemlerini anlatmaya nereden başlayacağımı bilemiyorum. Neredeyse herkes acıyı görerek sersemlemiş gibiydi. İnsanın dili bu korkunç gerçeği anlatmaya varmıyor. Sahiden, böyle bir dehşete tanık olmayan kişi Tanrı'nın sevgili kuludur. Kurbanlar neredeyse hemen ölüyordu. Koltukaltları ve kasıkları şişiyor, konuşurken düşüp kalıyorlardı. Baba evladını, karı kocasını, bir kardeş diğerini terk etmek zorunda kaldı çünkü bu bela ayrım gözetmeden herkesi vuruyor gibiydi. Öylece ölüp gittiler. Ölüleri parayla gömecek kimse bulunamadığı gibi insanlar dostlarını gömmeye çekiniyorlardı. Bir aile ölülerini bir çukura getirip öylece gömdü; rahip olmadan, tören olmadan... Cenaze çanı bile çalınmadı. Siena'nın dört bir yanında büyük çukurlar kazıldı ve buralar ceset yığınlarıyla dolduruldu. Geceli gündüzlü yüzlerce kişi öldü; hepsi bu hendeklere atılıp üzerleri toprakla örtüldü. O hen-

Gottfried 1983: 33-76.

> dekler dolar dolmaz yenileri kazılıyordu. Ve ben, Agnolo di Tura, beş çocuğumu kendi ellerimle gömdüm.
> O kadar çok insan öldü ki herkes bunun dünyanın sonu olduğuna inandı.[7]

Agnolo'nun bahsettiği toplu mezarlardan başka birçok anlatıda da bahsedilmektedir ki bu da bize meydana gelen can kaybının ne denli büyük boyutlara ulaştığına dair bir fikir vermektedir. Örneğin Giovanni Boccaccio Floransa'daki veba salgınını artık klasikleşmiş anlatısında şöyle betimliyordu:

> O kadar çok ceset vardı ki . . . gömülmeleri için yeterli takdis edilmiş toprak yoktu. Tüm mezarlar dolduğunda, kilise avlularında büyük hendekler kazılır, yeni gelen yüzlercesi içine yerleştirilir, gemi yükü gibi kat kat istiflenir, çukur ağzına kadar dolana dek her ceset katmanı ince bir toprak tabakasıyla örtülürdü.

Bu anlatılar, o zamandan beri Avrupa'nın farklı bölgelerinde, bazen vebanın DNA kanıtlarını içeren toplu mezarların keşfedilmesiyle doğrulanmıştır.[8] Ortaçağ nüfusunun büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapan kırsal kesimde yaşanan yıkım ise şehirlerdekinden çok daha az dikkat çekmiştir. Boccaccio okurlarına bunu hatırlatmak zorunda hissetmişti:

> Dağınık mezralarda ve kırsal kesimde, zavallı talihsiz köylüler ve aileleri kendilerine yardım edecek ne bir hekime ne de hizmetçiye sahipti ve yol kenarlarında, tarlalarında ve kulübelerinde günün ve gecenin her saatinde yığılıp kalıyor, insandan çok hayvan gibi ölüyorlardı.[9]

1350 yılına gelindiğinde veba Akdeniz'deki seyrini tamamlamış ve ertesi yıl tüm Avrupa'da –kısa bir süreliğine de olsa– hafiflemişti. Ölçülemez olanı ölçmekte zorlanan ve genellikle yuvarlak ya da basmakalıp rakamlara başvuran Ortaçağ tanıklarının verdiği ölü sayılarını tekrarlamak

Gottfried 1983: 45.
Horrox 1994: 33. Toplu mezarlar: The Black Death Network, http://bldeathnet.hypotheses.org. Ayrıca krş. burada, bölüm 11, s. 321.
Horrox 1994: 33.

burada bize fazla bir şey kazandırmayacaktır. Yine de 1351 yılında Papa VI. Clemens'in emriyle hesaplanan, vebaya bağlı 23.840.000 ölüm, fazla abartılı bir sayı olmasa gerektir. Toplam kayıplara ilişkin modern tahminler nüfusun %25 ila %45'i arasında değişmektedir. Paolo Malanima tarafından yapılan son çalışmaya göre Avrupa'nın nüfusu 1300'de 94 milyonken 1400'de 68 milyona düşerek dörtte birinden fazla azalmıştır. Yıpranma en çok, veba öncesi 6 milyona yakın nüfusunun neredeyse yarısını kaybetmiş olabilecek ve 18. yüzyılın başlarına kadar veba öncesi düzeylerine ulaşamayan İngiltere ve Galler'le insanların en az üçte birinin yok olduğu İtalya'da yaşandı. Ortadoğu için güvenilir tahminlere ulaşmak daha zordur ama Mısır ya da Suriye'deki ölüm oranları, özellikle de 15. yüzyılın başlarına kadar olan toplam kayıplar dikkate alındıktan sonra genellikle karşılaştırılabilir düzeylerde gösterilmektedir.[10] Ayrıntıları bir kenara bırakırsak, Kara Ölüm'ün etkisinin büyük olduğundan şüphe yoktur. İbn Haldun'un *Mukaddime*'de yazdığı gibi, "Hem Doğu'daki hem de Batı'daki uygarlık, ulusları tarumar eden ve nüfusların yok olmasına neden olan yıkıcı bir veba tarafından ziyaret edildi. . . . Meskûn dünyanın tamamı değişti."

Gerçekten de öyle oldu. Salgın sırasında ve hemen sonrasında insan faaliyetleri azaldı. Uzun vadede, hastalık ve yol açtığı altüst oluşlar çok çeşitli tutumlar ve kurumlar üzerinde iz bıraktı: Kilise'nin otoritesi zayıfladı, hazcılık ile çilecilik yan yana gelişti ve hem korkudan hem de mirasçısı olmayanların ölümü nedeniyle hayırseverlik arttı; sanatsal üsluplar bile salgından etkilendi ve hekimler ile şifacılar uzun süredir değer verilen ilkeleri yeniden gözden geçirmek zorunda kaldılar.[11]

Fakat en köklü değişiklikler iktisadi alanda, özellikle de işgücü piyasalarında meydana geldi. Kara Ölüm Avrupa'ya,

[10] Gottfried 1983: 77; ayrıca bkz. 53 (Akdeniz'de yüzde 35-40); Pamuk 2007: 294 tarafından alıntılanan yayınlanmamış çalışma; Dols 1977: 193-223.

[11] Dols 1977: 67 tarafından alıntılandı. Gottfried 1983: 77-128 vebanın çeşitli sonuçlarını tartışır.

nüfusun üç yüzyıl boyunca iki, hatta üç kat arttığı bir dönemde geldi. Yaklaşık MS. 1000'den itibaren teknolojik yenilikler, gelişmiş tarım yöntemleri ve mahsullerle siyasi istikrarsızlığın azalması bir araya gelerek yerleşimin, üretimin ve nüfusun artmasını sağladı. Kentlerin boyutları büyüdü, sayıları arttı. Fakat 13. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, bu uzun süreli çiçeklenme seyrini tamamlamıştı. Ortaçağ İklim Optimumu sona ererken, üretkenliğin azalması ve talebin arzı aşmaya başlamasıyla birlikte aç karınların bolluğu gıda fiyatlarını artırdı. Ekilebilir arazilerin artışı durdu ve otlaklar küçüldü, temel tahıllar giderek daha yetersiz bir diyetin giderek daha baskın bir lifi hâline gelirken bile protein arzını azalttı. Nüfus baskısı emeğin değerini ve dolayısıyla reel gelirleri azalttı. En iyi olasılıkla yaşam standartları durgunlaştı. 14. yüzyılın başları, istikrarsız hava koşullarının kötü hasatlara yol açarak felaketle sonuçlanan kıtlıklara neden olmasıyla daha fazla kötüleşmeye tanık oldu. Yüzyılın ilk çeyreğinde nüfus düzeyleri düşmüş olsa da, geçim krizleri bir kuşak daha devam etti ve hayvanlar arasında yaygın olan salgın hastalıklar çiftlik hayvanlarını telef ederek sayılarını azalttı.[12]

Görünüşe göre Avrupa'nın büyük bir kısmı, önceki nüfus patlamasının yol açtığı toprağın emeğe elverişsiz oranı gibi içsel sorunların ve üretimi düşüren iklim değişikliği şeklindeki dışsal şokların emekçi kitleler için hayatı güvencesiz hâle getirdiği ve üretim araçlarını, özellikle de toprağı denetim altına tutan seçkinlerin lehine olduğu bir tür değiştirilmiş Malthus tuzağına yakalanmıştı. Kara Ölüm, nüfus sayısında keskin bir düşüşe yol açarken fiziksel altyapıya dokunmadı. Verimlilik artışları sayesinde üretim nüfustan daha az azaldı; kişi başına düşen ortalama üretim ve gelir ise arttı. Zaman zaman iddia edildiği gibi, vebanın gerçekten de çalışma çağındaki insanları daha genç ya da daha yaşlı olanlardan daha fazla öldürüp öldür-

Örneğin, Gottfried 1983: 16-32; Pamuk 2007: 293. Bakınız burada, s. 449-50, 14. yüzyılın başlarındaki krizler için.

mediğinden bağımsız olarak, toprak emeğe göre daha bol hâle geldi. Toprak kiraları ve faiz oranları hem mutlak olarak hem de ücretlere göre düştü. Toprak sahipleri kaybederken, işçiler kazanmayı artık umabilirlerdi. Fakat bu sürecin gerçek hayatta nasıl işlediği büyük ölçüde Ortaçağ işçilerinin etkin pazarlık gücüne aracılık eden kurumlara ve güç yapılarına bağlıydı.

Dönemin Batı Avrupa'daki gözlemcileri, kitlesel ölümlerin ücret taleplerine verdiği desteği fark etmekte gecikmediler. Karmelit rahip Jean de Venette, 1360 yılı civarında yazdığı vakayinamede, salgının ardından "her şey bol olmasına rağmen, hepsi iki kat daha pahalıydı: ev eşyaları ve gıda maddelerinin yanı sıra ticari mallar, kiralık işgücü, çiftlik işçileri ve hizmetçiler. Bunun tek istisnası, bugün bile bol miktarda bulunan mülk ve evlerdi" diye yazıyordu. William Dene'e atfedilen Rochester Manastırı'nın vakayinamesine göreyse "Öyle bir işçi kıtlığı ortaya çıktı ki mütevazı insanlar bile önlerine çıkan iş fırsatlarına burun kıvırdılar ve üç kat ücret karşılığında seçkinlere hizmet etmeye zor ikna oldular."[13] İşverenlerse artan işgücü maliyetini engellemek için yetkililere baskı yapmakta hiç vakit kaybetmediler. Kara Ölüm'ün İngiltere'ye gelişinden bir yıldan kısa bir süre sonra Haziran 1349'da, kraliyet İşçi Yönetmeliği'ni kabul etti:

> Nüfusun büyük bir kısmı, özellikle de işçiler ve çalışanlar ("hizmetliler") bu salgında öldüğünden, birçok insan efendilerin gereksinimlerini ve çalışanların kıtlığını gözlemleyerek, kendilerine aşırı bir maaş ödenmedikçe çalışmayı reddediyor. İngiltere krallığımızda, özgür olsun ya da olmasın, fiziksel olarak sağlıklı ve altmış yaşın altında olan, ticaretle uğraşmayan ve belirli bir zanaat icra etmeyen, çalışmak için kendi özel arazisine sahip olmayan ve başkası için çalışmayan her erkek ve kadın, statülerine uygun bir iş teklif edilirse, teklif edilen işi kabul etmekle yükümlüdür ve kendilerine yalnızca saltanatımızın yirminci yılında [1346]

Horrox 1994: 57, 70.

> ya da beş ya da altı yıl önceki uygun başka bir yılda çalıştıkları ülkenin bir bölümünde genellikle ödenen ücretler, livalar, ödemeler ya da maaşlar ödenmelidir. . . . Hiç kimse, bundan zarar gördüğünü düşünen herhangi birine ödediği ya da vaat ettiği her şeyin iki katını ödemek pahasına, yukarıda tanımlananlardan daha fazla ücret, geçim, ödeme ya da maaş ödememeli ya da vaat etmemelidir. Zanaatkârlar ve işçiler, emekleri ve zanaatları karşılığında, çalıştıkları yerde söz konusu yirminci yılda ya da başka uygun bir yılda almayı bekleyebileceklerinden daha fazla para almamalıdırlar. Daha fazlasını alan olursa hapse atılacaktır.[14]

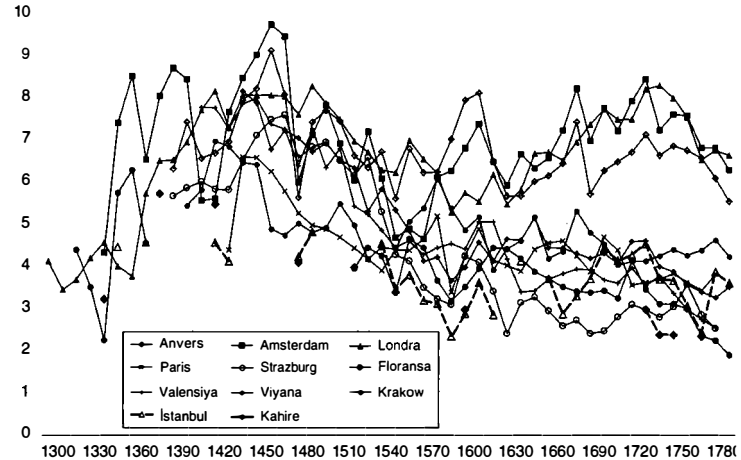
Bu kararnamelerin gerçek etkisi ise mütevazı görünüyor. Sadece iki yıl sonra, bir başka kararname olan 1351 tarihli İşçiler Tüzüğü, "söz konusu çalışanların, söz konusu yönetmeliği dikkate almaksızın, daha çok kendi rahatları ve olağanüstü açgözlülükleri nedeniyle, büyük adamların büyük zararına ve tüm halkın yoksullaşmasına yol açacak şekilde, söz konusu yirminci yılda ve daha önce almaya alıştıkları ücretin iki ya da üç katını almadıkça, büyük adamlar ve diğerleri için çalışmaktan imtina" ettiğinden yakınıyor ve bu başarısızlığı daha ayrıntılı kısıtlamalar ve cezalarla gidermeye çalışıyordu. Bununla birlikte, bir kuşak içinde, bu önlemler başarısız oldu. 1390'ların başında, Leicester'ın Augustinusçu rahibi Henry Knighton, vakayinamesinde işçilerin "kralın emirlerini dikkate almayacak denli kendilerini üstün gördüklerini ve inatçı" olduklarını belirtiyordu: "Biri onları işe almak isterse taleplerine boyun eğmek zorundaydı çünkü ya meyvesi ve ekinleri ziyan olacaktı ya da işçilerin kibrine ve açgözlülüğüne boyun eğmek zorunda kalacaktı."[15] Bunu daha az önyargılı terimlerle ifade etmek gerekirse, piyasa güçleri, işverenlerin, özellikle de toprak sahiplerinin bireysel çıkarları, işçilere birleşik bir cephe sunma konusundaki uy-

[14] Horrox 1994: 287-289.
Horrox 1994: 313, 79.

gulanamaz kolektif çıkarlarına üstün geldiğinden, hükümet emri ve zorlaması yoluyla ücret artışını denetim altına alma girişimlerine karşı kendilerini ortaya koydular. İngiltere'de olduğu gibi başka yerlerde de böyle oldu. Fransa 1349'da aynı şekilde ücretleri veba öncesi düzeylerle sınırlamaya çalıştı ama daha erken pes etti: 1351'de revize edilen bir yasa ücretlerin üçte bir oranında artırılmasına izin veriyordu. Çok geçmeden, işverenler işe almak istediklerinde en yüksek ücreti ödemek zorunda kaldılar.[16]

İktisat tarihçisi Robert Allen ve çalışma arkadaşlarının çabaları sayesinde, vasıflı ve vasıfsız kent işçilerinin reel ücretlerine ilişkin, bazen Ortaçağa kadar uzanan, zaman ve mekân arasında sistematik karşılaştırmayı kolaylaştırmak için standartlaştırılmış uzun zaman dizisine artık erişebiliyoruz. 11 Avrupa ve Levant kenti için belgelenen vasıfsız ücretlerdeki uzun vadeli eğilimler net bir tablo ortaya koyuyor. Veba öncesi ücretlerin var olduğu az sayıdaki örnekte –Londra, Amsterdam, Viyana ve İstanbul– ilk salgından önce düşük olan ücretler salgından sonra hızla yükseldi. Reel gelirler 15. yüzyılın başlarında ya da ortalarında, diğer kentlerde de ilgili verilerin ortaya çıktığı ve benzer şekilde yüksek düzeyler gösterdiği bir zamanda zirveye ulaştı. Yaklaşık 1500 yılından itibaren bu kentlerin çoğunda reel ücretler düşme eğilimine girdi ve yaklaşık 1600'de veba öncesi düzeylere döndü. Sonraki iki yüzyıl boyuncaysa ya durgunlaştı ya da daha da düştü. Londra, Amsterdam ve Anvers, erken modern dönem boyunca daha cömert ücret düzeylerini koruyan tek istisnalardı ama son iki kentte reel ücretler tekrar toparlanmadan önce 15. yüzyılın sonlarında geçici olarak keskin bir düşüş yaşadı. Hem vebaya bağlı artış hem de ardından gelen sırasıyla %100 ve %50 oranlarındaki bu düşüş kayda değerdi (Şekil 10.1).[17]

[16] Gottfried 1983: 95.
Bkz. özl. Allen 2001; Pamuk 2007; Allen vd. 2011. Şkl. 10.1 alındığı yer Pamuk 2007: 297 Şkl. 2.

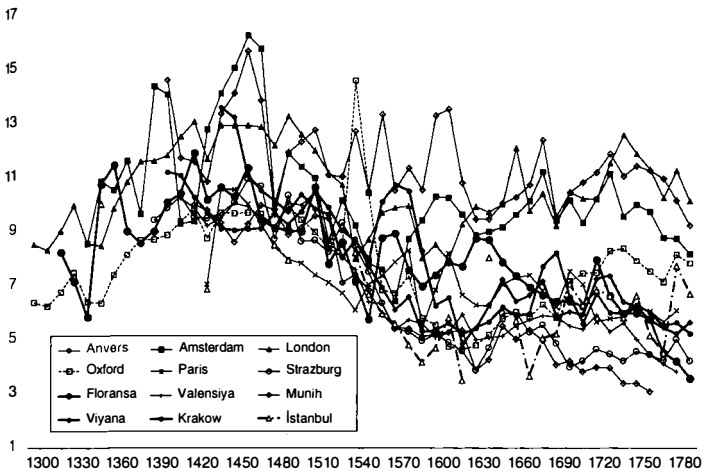

Şekil 10.1 Avrupa ve Levant'ta kentli vasıfsız işçilerin reel ücretleri, 1300-1800

14 kentteki vasıflı işçilerin ücretleri için de hemen hemen aynı tablo ortaya çıkmaktadır: veba öncesi dönemle 15. yüzyılın ortaları arasında verilerin var olduğu her yerde kabaca ikiye katlanma; 1500 ila 1600 yılları arasında yaygın bir düşüş ve 1800 yılına kadar durgunluk ya da daha fazla düşüş; tıpkı diğer veri kümesinde olduğu gibi istisna teşkil eden aynı üç kuzeybatı Avrupa ülkesi (Şekil 10.2).[18]

Nüfusta meydana gelen değişim ile reel gelirler arasındaki bağlantı da çarpıcıdır: İncelenen tüm kentlerde reel ücretler, nüfus sayılarının en düşük noktaya ulaşmasından kısa süre sonra doruğa ulaştı. Nüfusta iyileşme ücret artışını tersine çevirdi ve birçok yerde nüfus artmaya devam ederken reel ücretler 1600'den sonra düşmeye devam etti. Kırsal kesimde ücretler daha az belgelenmiş olsa da İngiltere'den elde edilen bulgularda veba kaynaklı kuvvetli bir artış belirgindir (Şekil 10.3).[19]

[18] Şekil 10.2 Pamuk 2007'den: 297 Şkl. 3.
[19] Nüfus ve gelir: Pamuk 2007: 298-299. Şkl. 10.3 Clark 2007b: 130-134 tablo A2'den derlendi; Ayrıca bkz. 104 Şkl. 2.

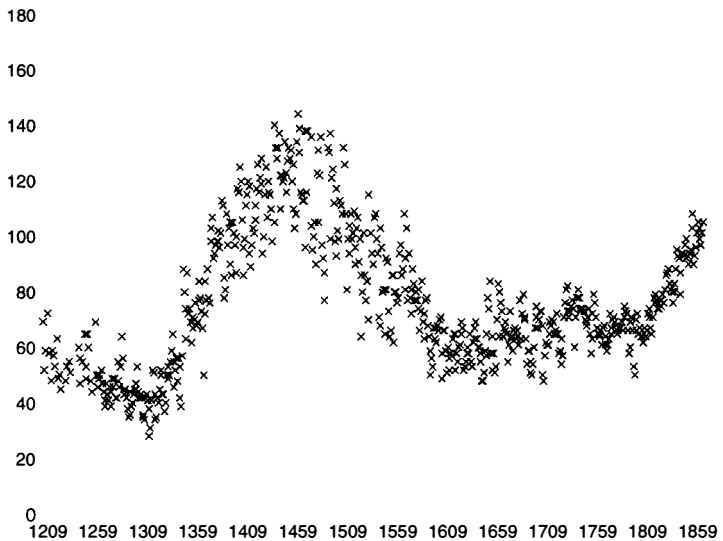
Şekil 10.2 Avrupa ve Levant'ta kentli vasıflı işçilerin reel ücretleri, 1300-1800

Benzer sonuçlar Doğu Akdeniz'de de gözlemlenebilir. Kara Ölüm'ün ardından, Avrupa'dakinden daha kısa bir süre için de olsa burada da işgücü maliyeti hızla yükseldi. Tarihçi Makrîzî'nin de belirttiği gibi,

> "zanaatkârlar, ücretli işçiler, hamallar, uşaklar, seyisler, dokumacılar, işçiler ve benzerlerinin ücretleri zaman içinde defalarca katlandı. Fakat çoğu öldüğü için geriye pek bir şey kalmadı. Bu türden bir işçi ancak yorucu bir aramadan sonra bulunabiliyor."

Dine, eğitime ve hayırseverlik adına yapılan bağışlar, veba kurbanlarının vasiyetleri ve miras yoluyla servet sahibi olan hayatta kalanların armağanlarıyla çoğaldı. Bu durum, işgücü kıtlığının olduğu ortamlarda inşaat işlerini teşvik etti ve zanaatkârlar vasıfsız kentsel işgücünün yanında zenginleşti. Yaşam standartlarındaki geçici artış et talebini artırdı: Gelir ve fiyatların bir dökümüne göre, 14. yüzyılın başlarında ortalama bir Kahireli 45,6 gram protein ve 20 gram yağ dâhil olmak üzere günde 1.154 kalori tüketebilirken, 15. yüzyılın

ortalarında 82 gram protein ve 45 gram yağ dâhil olmak üzere 1.930 kaloriyi elden tüketebiliyordu.[20]

Şekil 10.3 İngiltere'de tahıl cinsinden ölçülen kırsal reel ücretler, 1200-1869

Bizans ve Osmanlı verileri eşit nitelikte olmamakla birlikte, genel olarak Avrupa'nın büyük bölümüyle karşılaştırılabilir bir tabloyu desteklemektedir. 1400 yılına gelindiğinde Bizans'ta kentsel reel ücretler veba öncesi düzeylerin çok üzerine çıkmıştı. Bu artış köle fiyatlarının iki katına çıkmasına da yansıdı. Osmanlı kayıtları, İstanbul'daki inşaat işçilerinin reel gelirlerinin 16. yüzyılın ortalarına kadar yüksek kaldığını ve 19. yüzyılın sonuna kadar istikrarlı şekilde aşılmadığını gösterir ki bu da vebaya bağlı yükselişin olağandışı karakterinin altını çizmektedir.[21]

[20] Hızlı yükseliş: Dols 1977: 268-269 ve genel olarak vebanın bölgesel iktisadi sonuçları hakkında bkz. 255-280. Avrupa: Pamuk 2007: 299-300 ve bakınız burada, Şkl. 5.9. Dols 1977: 270'den alıntı. Bağışlar: 269-270. Diyet: Gottfried 1983: 138, Eliyahu Ashtor'un çalışmasından uyarlandı.
Bizans: Morrison ve Cheynet 2002: 866-867 (ücretler), 847-850 (köleler). İstanbul: Özmucur ve Pamuk 2002: 306.

Tüm şiddetine rağmen Kara Ölüm'ün ilk dalgası tek başına kentsel reel ücretlerin iki katına çıkmasına ve bu artışın birkaç kuşak boyunca devam etmesine yeterli olmazdı. Nüfusta hızlı bir toparlanmayı önlemek için tekrarlanan salgınlar gerekliydi. Geç Ortaçağ kayıtlarında vebanın insanları dalgalar halinde arka arkaya ziyaret ettiği kuşkuya yer bırakmayacak şekilde belgelenmiştir. Nitekim veba 1361 yılında yeniden ortaya çıktı ve o yılın baharından bir sonraki bahara kadar şiddetini sürdürdü. Öldürdüğü çok sayıda genç insan nedeniyle "çocuk vebası" (*pestis puerorum*) olarak bilinen bu salgın, her şeyden önce ilk salgın sırasında henüz hayatta olmayanları hedef almış gibi görünüyor. Bu salgın, Kara Ölüm'ün neden olduğu ölümlerden sonra ikinci sırada yer alan muazzam bir ölüm oranına yol açtı: Modern tahminler Avrupa nüfusunun %10 ila %20'sinin, İngiltere'de ise nüfusun beşte birinin öldüğünü öngörmektedir. 1369'da ise görece daha az yıkıcı bir üçüncü veba salgını meydana geldi. Bu, sonraki yüzyıl veya daha ilerisi için de gidişatı belirledi. Yalnızca İngiltere'deki ulusal salgınları saymak gerekirse, bunlar 1375, 1390, 1399-1400, 1405-1406, 1411-1412, 1420, 1423, 1428-1429, 1433-1435, 1438-1439, 1463-1465, 1467, 1471 ve 1479-1480 yılları için kaydedildiler. Bu dönemin son onyılları, 1361'den bu yana yaşanan en kötü olay olduğu bildirilen 1479-1480 salgınıyla doruğa ulaşan özellikle büyük bir yıpranmaya tanık oldu. Sistematik sayımlar var olduğunda, diğer ülkelerin de aynı derecede kötü durumda olduğunu görebiliyoruz: 1360 ila 1494 yılları arasında Hollanda'da 15 ve 1391 ila 1457 yılları arasında İspanya'da 14 salgın olduğunu biliyoruz. Avrupa genelinde veba her kuşakta iki ya da üç kez vurarak bölgedeki nüfusu azalttı. Bunun bir sonucu olarak, 1430'lara gelindiğinde Avrupa'nın nüfusunun 13. yüzyılın sonlarındaki boyutlarının yarısına ya da daha azına düştüğü tahmin edilmektedir. Bölgelere göre değişmekle birlikte, demografik iyileşme nihayet 1450'lerde, 1480'lerde ya da 16. yüzyılın sonlarında yeniden başladı. Bu dönemde çalışan nüfusun yaşam

standartlarında gözlenen iyileşmenin nedeni, birkaç kuşak boyunca on milyonlarca insanın ıstırabı ve erken ölümüydü.[22]

Peki, vebanın eşitsizlik üzerindeki etkileri hakkında ne biliyoruz? Altta yatan mantık açıktır: Toprak ve gıda fiyatlarındaki düşüş ve işgücü fiyatlarındaki artış, zenginlerin karşısında yoksulları kayırmaya mahkûmdu, dolayısıyla hem servet hem de gelir eşitsizliğini azaltması olasıydı. Tarihçiler uzun bir süre boyunca bu doğrultudaki değişiklikleri işaret eden vekil verilere dayandılar. Buğdaya olan talep düşerken et, peynir ve –bira yapımında kullanılan– arpa fiyatlarının yükselmesi, işçilerin beslenme tarzının, eskiden ancak daha iyi durumda olanların ulaşabildiği gıda maddelerine erişmelerine izin verecek şekilde iyileştiğini işaret eder. Lüks mallara olan talep daha genel olarak arttı. Daha yüksek ücretlere ek olarak, İngiliz işçiler ücretlerinin bir parçası olarak etli börek ve bira talep edebiliyor ve daha da önemlisi bunları elde edebiliyordu. Norfolk'taki hasatçılar için ekmeğin beslenme maliyetindeki payı 13. yüzyılın sonlarında yarıya yakınken 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında %15-20'ye düştü, etin payı ise aynı dönemde %4'ten %25-30'a yükseldi. Düzlenmeye dair güçlü bir işaret, aynı ülkeden çıkan giderlere dair iki yasa tarafından sağlanıyor. 1337 yılında parlamento, statü göstergesi kabul edilen kürk giyme hakkına sadece yıllık geliri en az 1.000 pound olan soyluların ve ruhbanın sahip olduğuna karar vermişti. Fakat Kara Ölüm'ün gelişinden yaklaşık 15 yıl sonra 1363 tarihli yeni bir yasa, en alt düzeydeki beden işçileri dışında herkesin kürk giymesine izin verdi. Yetkililer toplumsal düzenin en alt ucundaki tavşan ve kediden en üstteki beyaz muskalid kürklere kadar sadece hangi hayvan derilerinin hangi toplumsal grubun üyeleri tarafından giyilebileceğini düzenlemeye çalıştılar. Bu daha mütevazı kısıtlamaların bile

Gottfried 1983: 129-134 kısa bir özet verir.

göz ardı edilmeye başlanması ise artan kitlesel refahın ve aşınan statü engellerinin bir işaretiydi.[23]

Sıradan ölümlüler artık eskiden seçkinlerin ayrıcalıkları olan şeyleri karşılayabilecek durumdayken, soylular malikânelerindeki tarım ürünlerinin değeri düştükçe ve bunları üretenlerin ücretleri arttıkça bir krizle karşı karşıya kaldılar. Kiracılar hastalıktan kırıldıkça, toprak sahipleri daha iyi ücret karşılığında çiftlik için daha fazla ücretli işçi tutmak zorunda kaldılar. Hâlâ kiracı olarak çalışanlar ise daha uzun süreli sözleşmelerden ve daha düşük kiralardan yararlandılar. Toplum, toprakbeyleri sınıfını daha güçlü ve zengin, çoğu insanı ise daha yoksul kılan önceki eğilimin toptan tersine döndüğüne tanık oldu: Yaklaşık bir buçuk yüzyıl boyunca seçkinler artıktan daha az pay alırken diğerleri daha fazla pay aldılar. İngiliz rantiyelerinin toprak gelirleri yalnızca 15. yüzyılın ilk yarısında %20 ila %30 oranında düştü. Soylular aşağıya doğru hareketlilik yaşarken, büyük lortlar azalan gelirleriyle konumlarını korumayı başardılar. Veba, soylu tabakanın çarpıcı biçimde küçülmesine katkıda bulundu: İki kuşak boyunca soylu ailelerin dörtte üçü vârissiz kaldı ve yeni aileler ortaya çıkarken eski ailelerin yok olmasına neden oldu. Seçkin mevkiler de boyut ve servet olarak küçüldü: 13. yüzyılda üç kat artarak yaklaşık 3.000'e ulaşan kuşaklı şövalyelerin sayısı, benzer reel gelir eşiklerinde 1400'de 2.400'e, 1500'de 1.300'e düştü. En tepede, 1300'de 200 olan emsal sayısı, genellikle aşağıya doğru hareketlilik ve azalan aile servetlerini telafi etmek için tasarlanan birleşmeler sayesinde 1500'de 60'a düştü. Kaydedilen en yüksek aristokratik gelirler de 1300 ila 15. yüzyıl arasında çarpıcı bir biçimde azaldı.[24]

[23] Pamuk 2007: 294-295 (lüks mallar); Dyer 1998 (yaşam standartlarındaki değişiklikler); Gottfried 1983: 94 (bira ve turtalar); Turchin ve Nefedov 2009: 40 (Norfolk); Gottfried 1983: 95-96 (yasalar).

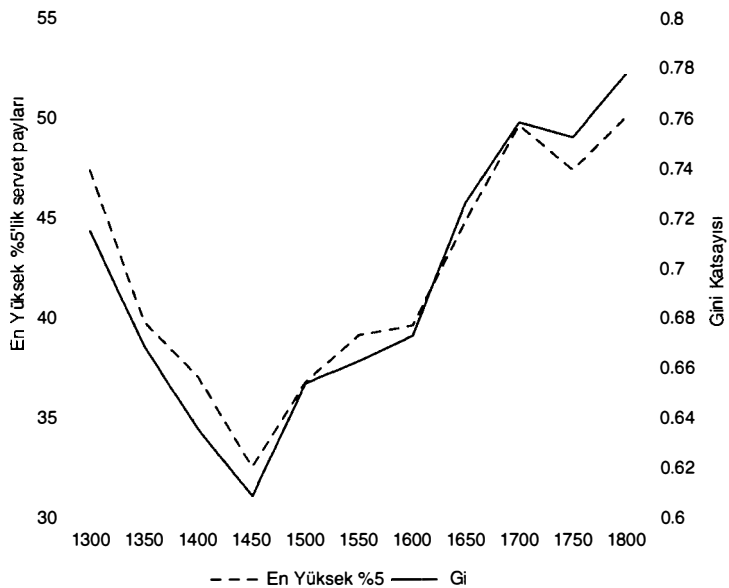
[24] Gottfried 1983: 94, 97, 103. Kiracı sözleşmeleri: Britnell 2004: 437-444. Toprak gelirleri: Turchin ve Nefedov 2009: 65. Mirasçılar: Gottfried 1983: 96. Seçkinlerin sayısı ve serveti: Turchin ve Nefedov 2009: 56, 71-72, 78.

Bu gibi genel gelişmeler bir düzlenme derecesinin güçlü göstergeleridir. Ama bunu destekleyecek sağlam nicel kanıtlar ancak son birkaç yılda ortaya çıkarılmıştır. Guido Alfani, öncü bir girişimle İtalya'nın kuzeyindeki Piedmont'ta kentsel arşivlerden veri topladı ve analiz etti. Varlıkların dağılımına ilişkin bilgiler yerel emlak kayıtlarında muhafaza edilmişti. Bunların birçoğu yalnızca gayrimenkulleri kaydediyordu ve yalnızca bazı durumlarda, 1427 tarihli ünlü Floransa *catasto*'sundaki [kadastro] ayrıntılı kapsamla karşılaştırılabilecek şekilde sermaye, kredi ve taşınır mallar gibi diğer varlık türlerini de içeriyordu. Bu sınırlamalar bizi sistematik karşılaştırmalı analize uygun tek değişken olarak toprak mülkiyetindeki eşitsizlikle baş başa bırakıyor. Alfani'nin araştırması Piedmont'lu 13. topluluktan elde edilen verilere dayanıyor. En eski veri kümesi 1366 yılına kadar uzansa da çoğu durumda kayıtlar 15. yüzyılın sonlarından itibaren erişilebilir olmaya başlıyor. Bu son dönem boyunca, artan eşitsizliğe dair inatçı bir eğilim gözlemliyoruz. Çoğu durumda, her kentin 18. yüzyıl kayıtları, Ortaçağın sonlarındaki ilgili kayıtlardan daha yüksek Gini katsayıları vermektedir. Bu durum hem kentsel hem de kırsal topluluklar için geçerlidir ve eşitsizliğin Gini katsayıları ya da Şekil 10.4'te her ikisi de kullanılan en zengin ondalık dilimin servet paylarıyla ölçülüp ölçülmediğine bakılmaksızın geçerlidir. Mülkün yoğunlaşmasına yönelik bu genel eğilim, Üçüncü Bölümde tartıştığım erken modern dönemin iktisadi genişlemesinin yarattığı "süper eğri"nin yükselen aşamasının simgesidir.[25]

En çarpıcı bulgu veba salgını öncesindeki ve sırasındaki yıllarla ilgilidir. Bu döneme ait verilerin elimizde olduğu üç kent olan Chieri, Cherasco ve Moncalieri'de (Şekil 10.4'teki 1450 öncesi kentsel verileri birlikte açıklar), vebanın dalga dalga geri

Alfani 2015. Şkl. 1084 Şkl'den 10.4. 7, http://didattica.unibocconi.it/mypage/dwload. php?nomefile= Database_Alfani_Piedmont20160113114128.xlsx adresindeki verileri kullanarak. Kentlere ve köylere göre dağılım için bkz. 1071 şek. 2a-b ve 1072 Şkl. 3.

dönmeye devam ettiği 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın başlarında eşitsizlik düşmüştür. Birçok Piedmont ve Toskana topluluğunda medyan yerel hane servetinin en az 10 katına sahip olan hanelerin yüzdesi aynı dönemde azalmıştır. Bu düzleyici etki, daha önce reel ücretler konusunda daha önce incelediğimiz verilerle tamamen uyumludur: Floransa yakınlarında, vasıfsız işçilerin reel ücretleri aynı dönemde yaklaşık iki katına çıkmıştır (bkz. Şekil 10.1). Daha yüksek harcanabilir gelirler, vebaya bağlı şoklar seçkinler arasında çözülmeye neden olsa bile işçilerin mülk edinmesini kolaylaştırmıştır. Eşitsizlikteki düşüşten yükselişe geçiş, nüfusun dibe vurduğu ve aşamalı olarak toparlanmaya başladığı demografik dönüm noktasına denk geldiği göz önünde bulundurulduğunda, dağılımın şekli de önemlidir.[26]

Şekil 10.4 Piedmont'un kentlerinde en yüksek %5'lik servet payları ve servet dağılımının Gini katsayıları, 1300-1800

Varlıklı hanelerin payındaki düşüş: Alfani 2016: 14 Şkl. 2 [*recte* Şkl. 3]. Bu ölçü için, Bakınız burada, bölüm 3, 143.

Çoğu reel ücret dizisinde olduğu gibi, eşitsizlikteki bu azalma da uzun sürmedi. Toprak mülkiyetinin yoğunlaşması 15. yüzyılın ortalarından sonra yoğunlaşıp o zamandan itibaren genel olarak artmakla kalmadı, daha dikkate değer biçimde, Kara Ölüm'den bu yana en kötü bölgesel ölüm krizi olan ve Kuzey İtalya nüfusunun üçte birini öldürdüğü düşünülen 1630 veba salgını da eşitsizlik üzerinde benzer bir etkiye sahip olmadı: Gini katsayıları ve en yüksek servet payları 1650 ya da 1700'de, önceki 150 yıllık toparlanmadan sonra bile 1600'dekinden sürekli olarak daha yüksekti. Bu durum, iktisadi sonuçlarla başa çıkmaya hazır olmayan toprak sahiplerini vuran Kara Ölüm'ün ilk şokundan ve hemen ardından tekrarlanmasından sonra, mülk sahibi sınıfların eninde sonunda demografik şok zamanlarında mülklerini korumak için stratejiler geliştirdiklerini gösteriyor: Uygun vârislerin yokluğunda bile mülkün aile içinde kalmasına izin veren *fideicommissum* gibi kurumsal uyarlamalar, seçkinlerin mal varlıklarına dokunulmamasına yardımcı olmuş olabilir. En şiddetli salgın hastalıklar bile kültürel öğrenme yoluyla Malthusçu gevşemenin düzleyici etkisi köreltilerek ehlileştirilebilirmiş gibi görünüyor.[27] Toskana'nın farklı bölgelerinden servet vergilerine ilişkin arşiv verilerinden de çok benzer bir tablo çıkarılabilir. Özellikle çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, kırsaldaki Poggibonsi Kasabası'nda 1338'den 1779'a kadarki servet dağılımı iyi belgelenmiştir ve Kara Ölüm'ün ardından düzlenmenin ve sonrasında tekrar yoğunlaşmanın olduğunu göstermektedir (Şekil 10.5). Arezzo, Prato ve Sam Gimignano kentlerinin yanı sıra Floransa bölgesindeki diğer 10 kırsal topluluktan elde edilen karşılaştırılabilir kanıtlar her zaman benzer netlikte sonuçlar vermese de çoğunlukla aynı genel

Bkz. özellikle Alfani 2015: 1078, 1080 ve ayrıca veba sonrası yoksul göçünün kentsel servet eşitsizliğini hemen artırdığı Piedmont'taki Ivrea kentindeki veba etkilerine dair bir vaka çalışması için Alfani 2010'a bakınız. Şekil 10.1-2, 17. yüzyıl vebasının kentsel reel ücretler üzerinde tutarlı bir etkisi olmadığını göstermektedir. Geç Ortaçağ ve 17. yüzyıl veba evreleri arasındaki bu farklılıklar daha sistematik karşılaştırmalı çalışmalara duyulan ihtiyacı göstermektedir.

eğilimler üzerinde birbirine yakınsamaktadır (Şekil 10.6). Gözlemlenen tek önemli düşüş dönemi veba salgınıyla ilişkilidir: Kırsal alanlarda eşitsizlik genellikle yaklaşık 1450'den itibaren arttı; yaklaşık 1600'den sonra, gözlemlenen Gini katsayıları neredeyse her zaman önceki yüzyıllarda olduğundan daha yüksekti ve 18. yüzyılda her yerde zirveye ulaştı. Dahası, bazı topluluklarda Lorenz eğrileri Kara Ölüm'den hemen sonra düzlendi ki bu da düzlenmenin esasen zenginler arasındaki kayıplardan kaynaklandığını akla getirmektedir.[28]

Bu dinamikler, eşitsizliğin veba sırasında ve sonrasında hem keskin bir düşüş hem de hızlı bir toparlanma yaşadığı Luca bölgesinden gelen verilerle pekişmektedir (Şekil 10.7). Lombardiya ve Veneto'da da 1500-1600 yılları arasında servet yoğunlaşmasının arttığına dair kanıtlar vardır ama veba öncesi veriler hâlâ eksiktir.[29]

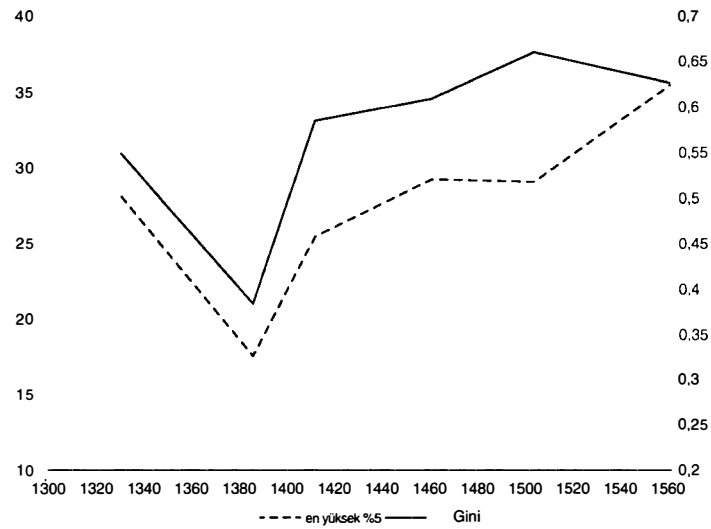
Şekil 10.5 Poggibonsi'de servetin Gini katsayıları, 1338-1779

Alfani ve Ammannati 2014: 11-25, özellikle 19 grafik 2a-b, 25 şekil 2. Ayrıca David Herlihy'nin Kara Ölüm'den sonra Toskana'da eşitsizliğin arttığına dair daha önceki iddialarının neden yanlış olduğunu da gösterir (21-23). Şekil 10.5-6, 15 tablo 2 ve 29 tablo 4'ten alındı.

Şekil 10.7 Ammannati 2015'ten alındı: 19 tablo 2 (Gini'ler), 22 tablo 3 (en üst beşte birlik dilimler). Lombardiya ve Veneto: Alfani ve di Tullio 2015.

Şekil 10.6 Toskana'da en yüksek %5 servet payları, 1283-1792

Şekil 10.7 Lucca'da en yüksek %5 servet payları ve servet dağılımının Gini katsayıları, 1331-1561

İtalya'nın 17. yüzyıldaki deneyimi, nüfus değişimi dışındaki etkenlerin önemini de vurgulamaktadır. Ücretleri veba

öncesi düzeylerde sabitlemeye yönelik başarısız girişimlerden daha önce bahsetmiştik: Seçkinler, Kara Ölüm'ün ve salgının tekrarlarının düzleyici etkilerini denetim altına almak için güçlü bir teşvike sahiplerdi. Bu tür önlemlerin başarısı, iktidar yapılarına, hatta ekolojilerine bağlı olarak farklı toplumlar arasında büyük farklılıklar gösterdi. Batı Avrupa'da işçiler kazançlı çıktılar çünkü işgücü kıtlığından elde edilen kazançlar genellikle onlara aktarıldı. Ücretler ve hareketlilik üzerindeki kısıtlamalar başarısız olmakla kalmadı, vebanın yarattığı nüfus şoku da daha önceki Ortaçağ kurumu olan serfliği büyük ölçüde ortadan kaldırdı. Köylüler, daha iyi çalışma koşulları sunan başka malikânelere geçerek hareketliliklerini ortaya koydular. Bu durum kiraları düşürdü ve mâlikane ekonomisinin standart bir özelliği olan işçilik hizmetlerinin değişmesine ve nihayetinde ortadan kalkmasına yol açtı. Kiracılar artık sadece kira ödüyorlardı ve yönetebildikleri kadar toprağı işleme fırsatına sahip olmuşlardı. Bu, yukarı doğru hareketliliği teşvik etti ve müreffeh köylülerden oluşan bir *yeoman* [küçük toprak sahipleri] sınıfının oluşmasına yol açtı. Sadece bir örnek vermek gerekirse, İngiltere'deki Redgrave Malikânesi'nde işletmeler 1300'de ortalama 12 dönüm, 1400'de 20 dönüm ve 1450'de 30 dönümden fazlaydı. Batı Avrupa'nın her yerinde benzer düzenlemeler meydana geldi. 1500 yılına gelindiğinde, *copyhold* [tımar kaydıyla elde tutulan arazi] olarak bilinen durum Batı, Güney ve Orta Avrupa'da hâkim kiracılık düzenlemesi hâline geldi: Sözleşmeler, kiracı-çiftçilerin pazarlık yoluyla elde edebilecekleri en iyi anlaşmaya dayalı sabit yıllık kira ödemelerini şart koştu.[30]

Zaman zaman işçiler, seçkinlerin onların yeni kazanımlarını ellerinden almaya yönelik girişimlerine direnmek için şiddete başvurdular. Sekizinci Bölümde gördüğümüz gibi, Fransa'daki Jacquerie (1358) ve İngiltere'deki 1381 Köylü İsyanı gibi ayaklanmalar bunun bir sonucuydu. Bu sonuncusu,

Gottfried 1983: 136-139.

azalan devlet gelirlerini dengelemek için tasarlanan kelle vergilerinin dayatılmasıyla tetiklenmişti ama fiilen kendi ayrıcalıklı iktisadi konumlarını korumak isteyen lortlara karşı işçilere tahakkuk eden daha yüksek gelirlerden elde edilen kazanımları koruma arzusuyla güdülenmişti: İsyancıların taleplerinden biri, ücretli iş sözleşmelerini özgürce müzakere etme hakkıydı. Kısa vadede bu ayaklanma güç kullanılarak bastırıldı ama yeni kısıtlayıcı yasalar çıkarılmasına ve II. Richard'ın köylülere "eskisi gibi değil ama kıyaslanamayacak kadar daha sert bir şekilde esaret altında kalacaksınız" sözünü vermesine rağmen hareket köylülere tavizler koparmayı başardı: Kelle vergileri terk edildi ve köylü pazarlığı zamanla genişledi. Dönemin muhafazakâr şairleri "dünyayı hizmetlerine ve emeklerine muhtaç gören ve . . sayıları çok az olduğu için kibirlenen" "serseri emekçi"lerden yakınıyorlardı: "Yaptıkları çok az şey için en yüksek ücreti talep ediyorlar." Genel olarak işçiler işgücü kıtlığından faydalanmayı başardılar, en azından kıtlık devam ettiği sürece.[31]

Fakat diğer bölgelerde toprakbeyleri işçilerin pazarlık girişimlerini bastırmada daha başarılı oldular. Doğu Avrupa ülkelerinde –Polonya, Prusya, Macaristan– serflik Kara Ölüm'den sonra uygulanmaya başladı. Bu sürecin klasik tanımı Jerome Blum'a dayanır. Blum, 1957'de Orta ve Doğu Avrupa'nın, Batı'da yaşanan nüfus azalması, terk edilmiş topraklar ve düşen toprak ve tahıl fiyatları gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığını gözlemler. Toprak sahibi soylular, gelirlerindeki düşüşü durdurmak için yasal önlemlere başvurdular, ücretlere ve kentsel malların fiyatlarına tavan fiyat getirdi. Batı Avrupa'dakinin aksine Doğu Avrupa'da güç sahipleri işçilerin yükümlülüklerini azaltmak yerine artırmak için, özellikle de işçi aidatlarına, nakit ödemelere ve işçilerin hareket özgürlüğüne kısıtlamalar getirebilmek için yoğun çaba sarf ettiler.

[31] Gottfried 1983: 97-103; Bower 2001: 44. Ayrıca bakınız Hilton ve Aston, ed. 1984, ayrıca Fransa ve Floransa için.

Prusya, Silezya, Bohemya, Moravya, Rusya, Litvanya, Polonya ve Livonya gibi çeşitli ülkelerde, kiracıların izinsiz ya da büyük bir ücret ödemeden ya da tüm borçlarını ödemeden ya da belirli bir zaman dışında ayrılmaları yasaklandı. Bazı durumlardaysa topraklarını terk etmeleri kayıtsız şartsız yasaklandı. Kaçak işçi çalıştırmak da yasalarla ya da lortların anlaşmalarıyla yasaklandı. Kent yönetimlerine göçmenleri reddetmeleri emredilebildi ve yöneticiler bu kişilerin kendi ülkelerine gönderilmeleri için anlaşmalar yaptılar. Kira borcu çalışanları elde tutmak için kullanılabilen kuvvetli bir silahtı. Yükümlülükler ve kısıtlamalar 16. yüzyılda genişlemeye devam etti. İşçileri kısıtlamak için bir dizi etken bir araya geldi; bunlardan belki de en önemlisi, ticarileşme ve kentleşmedeki olumsuz gelişmelerin yanı sıra malikâ̂nelerindeki köylüler üzerinde artan yargı yetkisine sahip olan soyluların artan siyasi gücüydü. Soylular devlet karşısında güçlerini artırdıkça ve kentler onların gücünü dengeleyebilecek bir karşı ağırlık sağlayamadıkça, işçiler giderek daha zorlayıcı düzenlemelere hapsoldular. Her ne kadar bu konudaki revizyonist çalışmalar bu klasik yeniden inşaya uzun süredir şüpheyle yaklaşıyorsa da işçiler için sonuçların Batı Avrupa'dakilerden çok farklı olduğu gerçeği değişmemiştir.[32] Mısır'daki Memlûklerde ise farklı bir kısıtlamalar kümesi geçerliydi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ülke Kara Ölüm'den ağır darbe almıştı ve kentsel reel ücretler ve tüketim düzeyleri, en azından başlangıçta, başka yerlerde olduğu gibi gerçekten de yükseldi. Bununla birlikte, siyasi ve iktisadi gücün alışılmadık bir tertibatı seçkinlerin burada işçi taleplerine direnmesini sağladı. Yabancı bir fatihler sınıfı olan Memlûkler toprağı denetimleri altında tuttular ve diğer kaynaklara merkezden ve kolektivist bir tarzda hükmettiler. Memlûk yönetici sınıfının üyeleri gelirlerini bireysel *ikta*'larından, topraktan ve diğer kaynaklardan elde ettiler. Dolayısıyla işgücü kıtlığı ve tarımdaki aksamalar so-

Blum 1957: 819-835. Revizyonizm şimdi Cerman 2012'de doruğa ulaştı.

nucunda kârlar düştüğünde devletin ilk tepkisi azalan sayıda vergi mükellefini daha fazla sıkıştırarak temettüleri artırmak oluyordu. Kentsel ortamlarda bu sadece daha yüksek vergilere değil, aynı zamanda müsaderelere, zorla satın almalara ve tekellerin kurulmasına da yol açıyordu. Bu zorlayıcı tepkiler, Geç Ortaçağda Kahire'de belgelenen ücret artışlarının kısa ömürlü doğasını açıklamaya yardımcı olmaktadır.[33]

Baskı kırsal kesimde daha da şiddetliydi. Memlûkler mülklerinden kopuk, değişen koşullara cevap vermek için pazarlık yapmaya hazır sorumlu toprak sahipleri gibi davranamayan ve davranmak da istemeyen devamsız rantiyelerdi. Rant akışını sürdürmek, Memlûkleri tarımsal üreticilerden ayıran bir ara katman oluşturan merkezî bir bürokrasinin sorumluluğundaydı. Bu yöneticiler, gerektiğinde şiddete başvurarak, köylüler üzerinde kolayca baskı kurdular. Köylülerse buna kentlere göç ederek, hatta isyan ederek karşılık verdiler. Bedeviler terk edilmiş topraklara sızdılar ve bu süreç gelir tabanını daha da azalttı. Dahası, Mısır ortamının özellikleri nedeniyle, veba ve kaçışın neden olduğu insan gücü kayıpları, sürekli bakım gerektiren karmaşık bir sulama sistemini bozdu. Bu durumsa buradaki tarımsal varlıkları Avrupa'da olduğundan daha kırılgan hâle getirdi. Dolayısıyla ekilebilir alan miktarı hızla azalsa da toprak/işgücü oranındaki değişim Avrupa'daki kadar büyük olmayabilir. Bu özelliklerin birleşimi –kolektivist sömürüye dayanan ve devleti elinde tutan Memlûklerin ezici kolektif pazarlık gücü, ara yönetimle topraktan kopmaları, sermayeyi emeğin yerine ikame edecek teknolojik ilerlemenin olmaması, üreticilerin artan taleplerden kaçması ve sonuç olarak genel kaynak tabanının bozulması- kırsal alanlarda üretimi ve gelirleri düşürdü. Batı Avrupa'da hem işçilere daha yüksek reel gelirler hem de kayda değer düzleyici etki-

[33] Dols 1977: 275-276. Bakınız burada, Şkl. 11.2. Bununla birlikte, Borsch'un bazı kentsel reel ücretlerin 1300/1350 ile 1440/1490 arasında hızla düştüğü yönündeki savını desteklemek zor görünür: bkz. Borsch 2005: 91-112, Scheidel 2012: 285 n. 94 ve daha genel olarak Pamuk ve Shatzmiller 2014.

leri sağlayan sözleşmeciliğin yükselişiyle karşıtlık son derece belirgin hâle geldi.[34] Kara Ölüm'ün refah üzerindeki farklı sonuçları ve 17. yüzyılda İtalya'daki veba salgını sırasında eşitsizliğin devam etmesi, en yıkıcı salgın hastalıkların bile kendi başlarına servet ya da gelir dağılımını eşitleyemediğini göstermektedir. Kurumsal düzenlemeler, emek piyasalarını zorlayıcı araçlarla manipüle ederek nüfus şoklarının gücünü köreltme yeteneğine sahipti. Bir şiddet biçimi başka bir şiddet biçimiyle dengelenebilirdi: Mikrop saldırıları pazarlığı bastırmak için yeterli insan gücüyle karşılanırsa seçkinler yüksek eşitsizlik düzeylerini koruyabilir ya da hızla eski hâline getirebilirlerdi. Bu, salgınların düzleyici etkilerinin iki şekilde kısıtlandığı anlamına gelmektedir: nüfus sayıları iyileştikçe neredeyse değişmez bir şekilde aşamalı olarak çözüldükleri için zaman içinde ve ortaya çıktıkları toplumsal ve siyasi ortam tarafından. Dolayısıyla salgın hastalıklar sadece bazı durumlarda ve bir süreliğine eşitsizliği önemli ölçüde azalttı.

[34] Dols 1977: 232; kırsal nüfus azalması için bkz. 154-169 ve 14. yüzyılın sonlarındaki isyanlar için bkz. 276-277. Bileşim: Borsch 2005: 25-34, 40-54. Karşıtlık: Dols 1977: 271, 283.

11
Salgın Hastalıklar, Kıtlık ve Savaş

1. "Ölmek İçin Doğduk": Yeni Dünya Salgınları

14. yüzyılın ortalarındaki Kara Ölüm, Avrupa'da 17. yüzyıla kadar ve Ortadoğu'da 19. yüzyıla kadar süren düzenli aralıklarla meydana gelen tekrarlarıyla birlikte, tarihin büyük salgınları arasında en iyi bilineni olabilir ama hiçbir şekilde tek salgın değildi. Avrupa'da nihayet hafiflemeye başladığında, İspanyolların Atlantik'i geçişi Yeni Dünya'da benzer büyüklükte ve tartışmasız daha da yıkıcı olan bir dizi salgına yol açtı.

Son Buzul Çağı'nın sonunda yükselen deniz seviyeleri Alaska ve Sibirya arasındaki Bering bağlantısını kopardığından beri, Eski ve Yeni Dünya'nın nüfusları ve hastalık ortamları birbirinden bağımsız olarak gelişmişti. Afroavrasya sakinleri, Amerikalı akranlarına kıyasla daha geniş bir patojen istilasına uğramış hayvan yelpazesiyle etkileşime girerek çiçek, kızamık, grip, veba, sıtma, sarıhumma ve tifüs gibi genellikle ölümcül bulaşıcı hastalıklara daha fazla maruz kalmışlardı. Ortaçağın sonunda, Eski Dünya'nın bölgesel hastalık havuzlarının ticari ve nihayetinde askeri temasların ardından kademeli olarak birleşmesi, bu öldürücü hastalıkların çoğunun endemik hâle gelmesine neden olarak azami kapsama alanını güvence altına aldı. Oysa yerli Amerikalılar daha az şiddetli bir hastalık ortamına sahiplerdi ve Eski Dünya'nın bu belalarına daha önce maruz kalmamışlardı. Keşifler ve fetihler Amerika kıtasına hızla çok sayıda ölümcül hastalığı getiren ve Alfred Crosby'nin "Kolomb alışverişi" olarak adlandırdığı okyanusaşırı temasları başlattı. Her ne kadar Yeni Dünya bu jeste frengiyle karşılık

vermiş olsa da Avrupalıların Amerika'ya patojen katkısı çok daha çeşitli ve çok daha yıkıcıydı.[1]

Çiçek ve kızamık, Avrupalılar tarafından getirilen hastalıklar arasında en yıkıcı olanlarıydı: Eski Dünya'da erken çocukluk dönemi hastalıkları olarak uzun süredir endemik olan bu hastalıklar, Amerika kıtasını salgınlar hâlinde vurdu. Denizcilerin çoğu bu hastalıklara çocukluklarında maruz kalmışlar ve yetişkinliklerinde bağışıklık sağlamış olsalar da okyanusaşırı seferlere ara sıra faal taşıyıcılar da katıldı. Üçüncü büyük katil olan gribe yetişkinlerin bağışıklığı yoktu. Bu üç hastalık, damlacık ya da bedensel temas yoluyla bulaşan yeni hastalıklar arasında en bulaşıcı olanlarıydı. Sıtma, tifüs ve veba gibi diğer hastalıklar içinse uygun taşıyıcıların (sırasıyla sivrisinekler, bitler ve pirelerin) devreye girmesi gerekiyordu. Ama bu da sadece bir zaman meselesiydi.

Kristof Kolomb'un ilk yolculuğundan sonraki bir yıl içinde, salgınlar Avrupalıların Yeni Dünya'da ilk ayak bastıkları yer olan Hispanyola Adası'nı kırıp geçirmeye başladı. Yerli nüfusu muhtemelen yüz binlerden 1508'de 60.000'e, 1510'da 33.000'e, 1519'da 18.000'e ve 1542'de 2.000'den aza düştü. Çok sayıda salgın Karayipleri kasıp kavurdu ve kısa süre içinde anakaraya ulaştı. İlk çiçek hastalığı salgını 1518'de ortaya çıkarak adaları harap etti ve 1519'da Mezoamerika'daki Aztekler ve Mayalar arasında kitlesel ölümlere neden oldu. Salgının etkisi o kadar büyüktü ki hayatta kalan Aztekler daha sonra salgının ortaya çıkışını milat kabul edecek ve salgını yeni bir dehşet çağını başlatan önemli bir olay olarak kabul edecekti. Temasla bulaşan ve çaresi olmayan bu hastalık, bakir halkları büyük bir güçle vurdu. Bir Aztek gözlemcinin sözleriyle,

> Yüzlerimizde, göğüslerimizde, karınlarımızda yaralar çıktı; tepeden tırnağa acıyla kıvrandıran yaralarla kaplıydık. Has-

[1] Kolomb öncesi Eski ve Yeni Dünya hastalık havuzları arasındaki farklar için Diamond 1997: 195-214'e bakınız. Crosby 1972 ve 2004 Kolomb mübadelesinin klasik anlatılarıdır. Çok kısa bir özet için bakınız Nunn ve Qian 2010: 165-167.

talık o kadar korkunçtu ki kimse yürüyemiyor ya da hareket edemiyordu. Hastalar o kadar çaresizdi ki yataklarında sadece ceset gibi yatabiliyor, kollarını, hatta başlarını bile kıpırdatamıyorlardı. Yüzüstü yatamıyor ya da bir yanına dönemiyorlardı. Bedenlerini hareket ettirdiklerindeyse acıdan çığlıklar atıyorlardı.

Salgın dizginsiz vahşetiyle İspanyol fethinin yolunu açtı: Bernardino de Sahagun'un Azteklerin güçlü başkenti Tenochtitlan'ın ele geçirilmesi hakkında belirttiği gibi, "Sokaklar ölü ve hasta insanlarla o kadar doluydu ki adamlarımız cesetlere basmadan geçemiyordu."[2] Birkaç yıl içinde, 1520'lerde, çiçek hastalığı İnkaların Andlardaki imparatorluğuna da ulaştı ve burada muhtemelen hükümdar Huayna Capac da dahil olmak üzere çok sayıda kişiyi öldürdü. İkinci büyük salgın 1532'de bu kez kızamık nedeniyle başladı. Bir kez daha kayıplar çok büyüktü ve etki alanı Meksika'dan And Dağları'na kadar uzandı. Özellikle şiddetli bir salgın, muhtemelen tifüs salgını, 1545'ten 1548'e kadar Orta Mezoamerika'yı harap etti. Gribin önemli bir rol oynadığı anlaşılan 1550'lerin sonu ve 1560'ların başında olduğu gibi, daha sonraki olaylarda birkaç hastalık yan yana ortaya çıktı. Giderek daha fazla felaket kaydedildi ve 1576'dan 1591'e kadar, önce tifüs ve daha sonra çiçek hastalığı ve kızamığın (1585-1591) bileşiminden oluşan ve bugüne kadarki en şiddetli olaylardan biri olan salgınlar bütününün kalan nüfusu yok ettiği bileşik pandemiyle doruğa ulaştı. Salgınlar 17. yüzyılın ilk yarısı boyunca, muhtemelen daha az güçle ve büyük bölgesel farklılıklarla ama yine de oldukça yıkıcı bir şekilde devam etti. Kitlesel ölümler ve buna eşlik eden altüst oluşlar İspanyolların bölgedeki ilerleyişine yardımcı olduysa da, yeni yöneticiler kısa sürede salgın dalgasını durdurmaya çalıştılar: Sömürebilecekleri yerli işgücünü korumak umuduyla

Aşağıdaki araştırma Cook 1998'e dayanır. Bölüm başlığım Cook 1998: 216'daki Maya *Chilam Balam de Chuyamel*'den bir alıntıdır. Alıntılar: 202, 67.

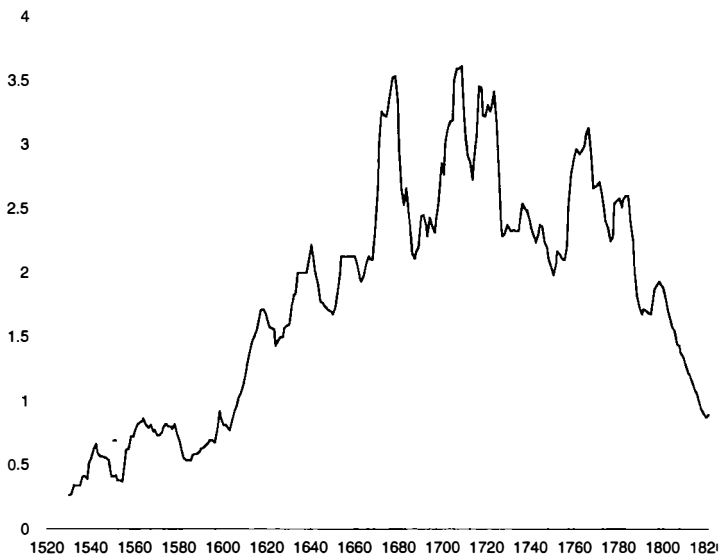
16. yüzyılın sonlarında bölgede daha fazla hekim görevlendirdiler ve karantinalar uyguladılar. Bu tür önlemlerin etkileri en iyi ihtimalle küçük olacaktı: Salgın hastalıklar dalgalar hâlinde neredeyse her kuşakta meydana geldiler ve yaklaşık olarak ilk 150 yıl boyunca ölü sayılarında sadece mütevazı bir azalma meydana geldi. Dahası fethin şiddeti, yerli halklar üzerinde yarattığı çeşitli iktisadi, toplumsal ve siyasi şoklar yoluyla genel ölüm oranı krizini daha da kötüleştirmekten başka bir şey yapmadı.

Birikimli demografik etki kuşkusuz felaket boyutlarındaydı. Tek gerçek soru, kuşaklar boyu uzmanları meşgul eden ama temas öncesi nüfus düzeyleri hakkında sağlam bilgilerin yokluğu nedeniyle ele alınması zorlaşan bir sorun olan can kaybının ölçeğiyle ilgilidir. Literatürde yalnızca Meksika'da %20 ila %90 arasında değişen birikimli kayıpların olduğu da ileri sürülmüştür. Tahminlerin çoğu, toplam kayıpları nüfusun yarısından fazlası olarak göstermektedir. Kara Ölüm'le ilişkilendirilen ölüm düzeylerinin Yeni Dünya için asgari seviye olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna varmak burada makul görünür. Meksika için en az yarı yarıya genel bir tükenme olasıymış gibi görünürken, en azından daha sınırlı alanlar için çok daha yüksek kayıp düzeyleri de mümkün görünüyor.[3]

Nüfustaki bu keskin düşüşün kaynak eşitsizliğini azaltıp azaltmadığı da uzun zamandır yanıt bekleyen bir sorudur. Azteklerin ve İnkaların tabakalaşmış imparatorluklarının yerini benzer şekilde tabakalaşmış İspanyol yönetimleri aldıkça, zenginliğin evrimine devlet iktidarındaki kaymalar aracılık etmiş olabilir. Nüfusta meydana gelen değişimin işgücü piyasalarında nasıl bir rol oynadığını belirlemek için sağlam

Tartışma için bakınız McCaa 2000; Newson 2006; Livi Bacci 2008 (nedensel etmenlerin çokluğunu vurgular). Arroyo Abad, Davies ve van Zanden 2012: 158 Meksika'da 16. yüzyıl ila 17. yüzyılın ortaları arasında reel ücretlerin dört katına çıkmasının mantıksal olarak yaklaşık %90'lık bir nüfus kaybıyla tutarlı olduğunu belirtir ki bu da çok yüksek ölüm oranı tahminleri için kesin olmasa da ilgi çekici bir destektir; bkz. McCaa 2000: 258'i takip ediyorum.

verilere ihtiyaç vardır. Jeffrey Williamson, Latin Amerika'daki eşitsizliğin "kanıtsız tarihi"nin ana hatlarını belirlemek üzere cesur bir girişimde bulunarak, standart Malthusçu mantığın 16. yüzyılda meydana gelen büyük nüfus kayıplarına karşılık olarak reel ücretlerin yükseleceğini öngördüğünü gözlemlemekle yetindi ama bu varsayımı destekleyecek kanıtlar sunamadı. Fakat 2014 yılında, 1530'lardan başlayarak üç yüzyıl boyunca Latin Amerika'daki gelirler üzerine yapılan öncü bir çalışma nihayet bu durumu değiştirdi. Şekil 11.1, Mexico City bölgesindeki işçilerin reel ücretlerinin yükselişini ve düşüşünü gösteriyor.[4]

Şekil 11.1 Orta Meksika'da katkısız tüketim sepetlerinin katları olarak ifade edilen reel ücretler, 1520-1820

Williamson: 2009: 15; Arroyo Abad, Davies ve van Zanden 2012. Şekil 11.1 156 şekil 1'den, http://gpih.ucdavis.edu/Datafilelist.htm#Latam adresindeki verileri kullanarak.

Bu tersine çevrilmiş U eğrisi, nüfusun azalması ve ardından toparlanmasına tepki olarak değişen ücretlerin Malthusçu bir yorumunu davet eder ama salgın ölümlerin özellikle şiddetli olduğu on altıncı yüzyıldaki ilerleme eksikliğinin açıklanması gerekir. Bu sorunun yanıtı muhtemelen İspanyolların demografik daralma karşısında işgücünü güvence altına almak için Kolomb öncesi zorla çalıştırma rejimlerinden kalma bir uygulama olan baskıya güvenmelerinde yatar. Devlet müdahalesi, sonuç olarak ücret pazarlığını uzun bir süre boyunca bastırmış olabilir. Bu yorum, Meksika'daki İspanyol yönetiminin ilk dönemlerinde baskının en yoğun olduğu gerçeğiyle de örtüşür. Dolayısıyla *encomienda* –yerli nüfustan emek ve haraç almak için bireysel faydalanıcılara tahsis edilen bir hibe– fetihten sonraki ilk kuşakta seçkinlere tahsis edilen ödüllendirmenin standart biçimiydi. Bu düzenleme 1601 yılında madencilik dışında kaldırılmış olsa da fiilen 1630'lara kadar devam etti. Buna rağmen, 1550'de 537 olan *encomienda*'ların toplam sayısı 1560'ta 126'ya düşmüştü.

Başlangıçta ücretler de zaman içinde gevşetilen ciddi kısıtlamalara tabiydi. 16. yüzyılın Meksikası'nda genel valilik, sömürge yönetiminde ücretleri belirliyordu ve baskı her yerdeydi. 17. yüzyılın başlarından itibaren işgücü piyasalarının liberalleşmesi reel ücretlerin yükselmesine olanak sağladı. Sonuçlar dikkat çekiciydi: 1590'da işçiler hâlâ asgari geçimlik düzeyinde ücret alırken, 1700'e gelindiğinde reel ücretler, o dönemde dünyada ücretlerin en yüksek olduğu düşünülen Kuzeybatı Avrupa seviyelerinin çok gerisinde değildi. 16. yüzyılda gözlemlenen gecikme devlet müdahalesinden kaynaklanıyorduysa da daha sonraki liberalleşme işgücü kıtlığının reel ücret seviyelerine yansımasına izin verdi. Kara Ölüm döneminde Batı Avrupa'da genellikle çok az etkisi olan işçi yasalarının aksine, Meksika'daki tahkim edilmiş zorunlu çalışma tarzı yetkililere daha büyük bir müdahale yetkisi bahşetti. İşçilerin kazanımları çok uzun süre devam etmedi:

Reel ücretler 1770'lerden itibaren düşüşe geçti ve 1810'da salt geçimlik düzeyine geri döndü.[5]

Meksika'daki reel ücretlerdeki artışın en çarpıcı özelliği, Kara Ölüm'den sonra Batı Avrupa şehirlerindeki "sadece" iki katına çıkmasına karşın, burada dört katına çıkarak muazzam bir boyuta ulaşmış olmasıdır. Meksika'daki artış mantıksal olarak büyük can kayıplarıyla tutarlıdır, dolayısıyla pekâlâ burada daha büyük can kayıplarının verildiği anlamına geliyor olabilir. Reel gelirlerde daha sonra yaşanan gerileme, erken modern Avrupa'nın çoğundaki benzer gelişmeleri anımsatmaktadır ama bir kez daha ikinci durumdakinden daha önemli ve aslında sadece nüfusta iyileşmeyle tahmin edilenden daha güçlüdür. Bu değişikliklerin gözlemlenen ölçeği kayıtların güvenilirliği konusunda şüphe uyandırsa da, genel resim net görünmektedir. İşgücü kıtlığı, piyasa kurumlarının ücret düzeylerine aracılık etmesini engelleyemeyecek kadar şiddetli hale geldikten sonra birkaç işçi kuşağı bundan yararlandı. Bu aşamayı, nüfus arttıkça ve işçilerin pazarlık gücü azaldıkça mutsuz *status quo ante*'ye [önceki statüko] geri dönüş izledi.

Genel yaşam standartları ve insani değer gibi refah göstergeleri, reel ücretlerde gözlemlenen artışla büyük ölçüde uyumludur. Fakat modern öncesi tarihte sıklıkla olduğu gibi, bu gelişmelerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini saptamak için gerekli verilerden yoksunuz. En genel anlamda, işçilerin reel gelirlerinin dört katına çıkmasının genel olarak bir miktar düzleyici etki yaratmamış olabileceğini hayal etmek zordur ama şimdilik bu temel sezginin ötesine geçemiyoruz. Döngüsel akıl yürütme riskini göze alarak, ortaya çıkan Yeni Dünya verilerinin, tüm sınırlamalarına rağmen, hem veba kaynaklı düzlenme mantığıyla hem de birkaç yüzyıl önce Avrupa'dan gelen veba sonrası empirik verilerle uyumlu olduğunu söylemek doğru olacaktır. Her ne kadar İspanyol fatihler daha önceleri Aztek yönetici sınıfının işgal ettiği makamları üstlenerek toplumun en tepesindeki varlık yoğunlaşmasını korumuş

[5] Arroyo Abad, Davies, ve van Zanden 2012: 156-159.

olsalar da, en azından bazı işçilerin reel gelirindeki güçlü artış, ne kadar geçici olursa olsun, genel eşitsizliği bir dereceye kadar azaltmış olmalıdır. 17. yüzyılın Meksikası'nın bu özelliği 15. yüzyılın Batı Avrupası'yla paylaşmış olması olasıdır.[6]

2. *"Ölüler Yaşayanlardan Fazla": Iustinianus Vebası*

Salgın hastalıkların neden olduğu başka düzlenme örnekleri aramak bizi daha da geriye götürmektedir. 14. yüzyıldaki Kara Ölüm, Eski Dünya'nın ilk veba salgını değildi. Bundan 800 yıl önce, aynı hastalık MS. 541'den yaklaşık 750'ye kadar süren ve Iustinianus Vebası olarak bilinen bir salgın sırasında Avrupa'yı ve Ortadoğu'yu aynı şekilde vurdu ve tarumar etti. Bu olayda veba ilk olarak Temmuz 541'de Mısır ve Filistin arasındaki Pelusium'da ortaya çıkmış, Ağustos'ta Gazze'ye ve Eylül'de Mısır'ın büyük şehri İskenderiye'ye yayılmıştı. Ertesi yılın 1 Mart'ında Doğu Roma İmparatoru Iustinianus "ölüm vakalarının her yeri sardığını" iddia etse de, imparatorluğun başkenti olan Konstantinopolis sadece bir ay sonra yıkıcı sonuçlarla sarsılmıştı:

> Bugün itibarıyla Bizans'taki hastalık dört aydır devam ediyor ve en şiddetli dönemi yaklaşık üç ay sürdü. İlk başta ölümler normalden biraz daha fazlaydı, sonra daha da arttı ve daha sonra ölü sayısı her gün beş bine ulaştı, hatta on bine, hatta bundan daha fazlasına ulaştı. Başlangıçta herkes kendi evindeki ölülerin gömülmesiyle ilgilendi ve bunları ya fark edilmeden ya da şiddet kullanarak başkalarının mezarlarına bile attılar; ama daha sonra her yerde bir karışıklık ve düzensizlik hâkim oldu. . Daha önce var olan bütün mezarlar ölülerle dolunca, kentin çevresindeki bütün boş arazileri birbiri ardına kazdılar, her biri gücü yettiğince

Contra Williamson 2009: 14 karşıt olarak, İspanyol fethinin Kolomb öncesi düzeylere göre eşitsizliği büyük ölçüde artıracağı, en azından sömürücü ve tabakalaşmış Aztek ve İnka İmparatorluklarının topraklarında, *a priori* olarak açık değildir.

ölüleri oraya koydu ve oradan ayrıldı. Ama daha sonra bu hendekleri kazanlar, ölenlerin sayısına yetişemeyince, Sycae'deki surların kulelerine çıktılar ve çatıları sökerek cesetleri düzensiz bir şekilde oraya attılar. Her ceset düştükçe üst üste yığdılar ve neredeyse tüm kuleleri cesetlerle doldurdular, sonra da çatıları tekrar örttüler.

Tıpkı sekiz yüzyıl sonra olacağı gibi, salgın durdurulamaz hâle geldi: Suriye 542 yazında, Kuzey Afrika aynı yıl içinde ve İtalya, İspanya, Güney Fransa ve Balkanlar 543'te vuruldu. Bunu çok sayıda dalga izlemiştir: Modern bir sayıma göre 541 ile 750 yılları arasında 18 ayrı yineleme tespit edilmiştir: Doğuda İran ve Mezopotamya, batıda İber Yarımadası, kuzeyde Britanya, İrlanda ve İskandinavya, güneyde Yemen ve aradaki tüm bölgelerde salgınlar belgelenmiştir.[7]

Tarihsel kayıtlar *Y. pestis*'le tutarlıdır. Bizans kaynakları, hıyarcıklı vebanın klasik belirtisi olan kasıktaki şişlikleri tekrar tekrar vurgulamaktadır. Şişliklerin koltukaltlarında, kulakların arkasında ya da uyluklarda ve başka yerlerde de görüldüğü söylenir. Keza ölümün yaklaştığının habercisi olarak kabul edilen siyah çıbanlar ve koma, delirium, kan kusma ve şiddetli ateşler de tarif edilmektedir. Dahası, modern moleküler biyoloji o dönemde *Y. pestis*'in varlığını doğrulamıştır. Bavyera'daki Aschheim'da bulunan geç Roma dönemine ait bir mezarlıktan çıkarılan 12 iskeletten 10'unda *Y. pestis* DNA'sına rastlandı. Bunlardan ikisi bakterinin tüm DNA dizilimini yeniden inşa etmeye yetecek kadardı. Bu iskeletlerden birinde bulunan boncuklar, iskeleti kabaca MS. 6. yüzyılın ikinci çeyreğine, yani Iustinianus Vebası'nın ilk patlak verdiği zamana tarihlendirmektedir.[8]

Alan yazı ı oldukça geniştir: en kapsamlı yeni araştırma Stathakopoulos 2004: 110-154'tür ve Little 2007'deki örnek olay incelemeleriyle birlikte kullanılmıştır. Özellikle ilk dalga için Horden 2005 tarafından yapılan uygun tartışmaya da bakınız. Bölüm başlığındaki alıntı Stathakopoulos 2004: 141'de atıfta bulunulan antik kaynaklardan, alıntı ise Procopius, *Persian War* 2.23.
Belirtiler: Stathakopoulos 2004: 135-137; DNA: Wagner vd. 2014; Michael

Bildirilen ölüm sayıları çok yüksek olmaya meyillidir ama bu sayılar genel olarak güvenilmezdirler. Gözlemciler, Konstantinopolis'teki ilk salgının her gün binlerce, hatta 10.000 kadar insanı öldürdüğünü ve kentin nüfusunu yarıdan fazla azalttığını hayal ettiler. Aynı ve farklı yerlerdeki daha sonraki salgınlar için de zaman zaman benzer aşırı iddialar ortaya atıldı. Gözlemcilerin basmakalıp sayılar verdiği kitlesel ölümlerin yarattığı ezici izlenimden şüphe duyulamaz. Hastalığın Ortaçağın sonlarındakiyle aynı olduğu ve benzer bir süre boyunca etkili olduğu düşünüldüğünde, genel yıpranmanın da benzer olduğundan, kayıpların belki de Batı Avrasya ve Kuzey Afrika nüfusunun dörtte biri ya da üçte biri düzeyinde olduğundan şüphelenebiliriz. Bu ölçekteki kitlesel ölümlerin işgücü arzı üzerinde güçlü bir etkisi olması kaçınılmazdı. Konstantinopolis'te üst düzey kilise yetkilisi Efesli Ioannes, biraz duyarsız bir tavırla, veba kurbanlarının cesetlerini ortadan kaldıranların elde ettiği kârdan ve çamaşır yıkama maliyetlerinin artmasından yakınıyordu. Vebanın ilk ortaya çıkışından sadece üç yıl sonra, imparator Iustinianus işçilerin artan taleplerini kınadı ve bunları fermanla yasaklamanın yollarını aradı:

> Rabbimiz Tanrı'nın verdiği cezaya rağmen, ticaret ve edebiyatla uğraşan kişilerin, farklı türden zanaatkârların ve tarımcıların ve denizcilerin, daha iyi bir yaşam sürmeleri gerekirken, kendilerini kazanç elde etmeye adadığını ve eski geleneklere aykırı olarak iki ve üç kat ücret ve maaş talep ettiğini öğrendik. Bu nedenle, herhangi bir sanatın ya da ticaretin ustası olan hiç kimsenin, herhangi bir tacirin ya da tarımla uğraşan hiç kimsenin, bundan böyle maaş ya da ücret olarak eski geleneklerin öngördüğünden fazlasını talep edememesi için, bu fermanla, herkesin açgözlülüğün iğrenç tutkusuna boyun eğmesini yasaklamak bize uygun görün-

McCormick, kişisel iletişim. İkinci bir bölgeden elde edilen doğrulayıcı kanıtlar şu anda yayınlanma sürecindedir.

dü. Ayrıca, binaların, işlenebilir arazilerin ve diğer mülklerin ölçümünü yapanların, hizmetleri için adil olandan daha fazla ücret talep edemeyeceğine ve bu konudaki yerleşik uygulamalara uyacağına karar verdik. Bu kurallara, işin denetimini elinde bulunduranların yanı sıra malzemeleri satın alanların da uymasını emrediyoruz. Genel kullanımın izin verdiğinden daha fazla ödeme yapmalarına izin vermiyoruz. Bu vesileyle, bundan daha fazlasını talep eden ve başlangıçta kararlaştırılandan daha fazlasını kabul ettiği ya da verdiği için mahkûm edilen herkesin, hazineye üç katını ödemek zorunda kalacağı duyurulur.[9]

Bu, bir salgın karşısında pazarlık gücünü denetim altına almaya yönelik bilinen en eski girişimdir ve Ortaçağ İngilteresi ve Fransası ile erken dönem İspanyol Meksikası'ndaki benzer önlemlerin de öncüsüdür. Ama veba salgını devam ettikçe ve işgücüne olan talep arttıkça, bu fermanın ücretler üzerindeki etkisi en iyi olasılıkla sınırlı kalabilirdi. Empirik kanıtlar Ortadoğu'yla, özellikle de belgesel kanıtların benzersiz ölçüde günümüze ulaştığı Mısır'la sınırlı olsa da, iktisatçıların kolayca tahmin ettiği gibi, reel ücret artışının yaygın olduğunu meşru bir şekilde varsayabiliriz. Mısır'da reel ücretlere ilişkin kayıtlar MÖ. 3. yüzyıla kadar gider. Fakat bu kanıtlar süreksizdir: İlk bin yıl boyunca belgeler vasıfsız kırsal ücretlere, Ortaçağ döneminde ise vasıfsız kentsel ücretlere atıfta bulunur. Dolayısıyla bu veriler aynı zemine oturtulamasa da aynı eğilimleri yansıtır ve tek bir kapsayıcı anlatı içinde birleşir. Kırsal ücretler arasında çoğunlukla 3,5 ila 5 litre buğday eşdeğeri günlük ücretlerle karşılaşıyoruz ki bu da modern öncesi toplumlar için tipik olan ve fizyolojik geçime yakın yaşam standartlarıyla ilişkilendirilen 3,5 ila 6,5 litrelik çekirdek aralığın içinde yer alır. Buna karşın, MS. 6. yüzyılın sonlarında, 7 ve 8. yüzyıllarda 10 litreyi aşan çok daha

Stathakopoulos 2004: 139-141 (sayılar). McCormick 2015, bu döneme ait toplu mezarlar için arkeolojik kanıtları araştırmaktadır. Efesli John: Patlagean 1977: 172. Alıntı: Novella 122 (MS. 544 Nisan).

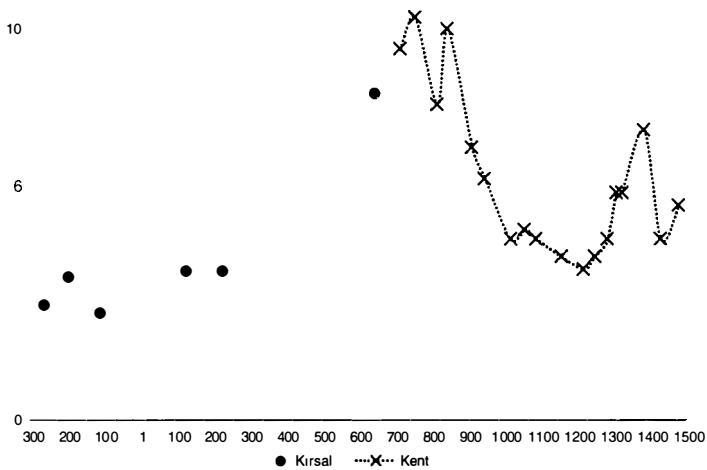
yüksek buğday ücretlerin söz konusu olduğu doğrulanmıştır (Şekil 11.2).[10] Reel gelirlerdeki bu artış, Iustinianus Vebası'nın ardından vasıfsız kırsal işçilerin maaşına ilişkin papirüs yazısı kanıtlardan elde edildi. Vebanın demografik etkisinin zirveye ulaşmış olması gereken MS. 6. yüzyılın sonları ve yedinci yüzyıla ait birkaç kayıtta, sulama işçilerinin günde 13,1 ila 13,4 litre buğdaya eşdeğer, yani öncekinin yaklaşık üç katı nakit ücret aldıkları bildirilmektedir. Aynı döneme ait diğer vakalarda, nakit ücret ve gıda ödeneklerinin toplamının günde 7,7 ila 10,9 litre buğdayı aştığı, yani öncekinin yaklaşık iki katı olduğu bildirildi. Bu bulgular, vasıflı işçiler için günde 25 litreye varan daha da yüksek ücretlere ilişkin kanıtlarla desteklenir. Altıncı yüzyılın ilk yarısından ikinci yarısına kadar, yani ilk veba salgınının hemen öncesinden hemen sonrasına kadar, sonsuz süreli arazi kiralamalarının oranının yaklaşık %17'den %39'a yükseldiği, bir yıl süreli olanların ise toplamın %29'undan %9'una düştüğü gözlemi de bu bulguları destekler. Bu durum, kiracıların hızla daha uygun koşullar elde edebildiklerini gösterir. Bu ve özellikle reel gelirlerdeki olağanüstü artış, ancak büyük demografik yıpranmaya karşılık olarak hem vasıflı hem de vasıfsız mesleklerde çalışanların pazarlık gücündeki büyük artış bağlamında açıklanabilir.[11]

Hikâyenin ikinci kısmını Kahire'deki kentli vasıfsız işçilerin buğday ücretleri anlatmaktadır. Şekil 11.2'de gösterildiği gibi, bu veriler ancak 8. yüzyılın başlarındaki veba döneminin son aşamalarında elde edilebilir hâle geliyorlarsa da Ortaçağın sonuna kadar devam etmektedirler. Reel gelirler 740'larda Mısır'da vebanın son kez görülmesinden bir yüzyıl sonra, yaklaşık 850 yılına kadar, çoğunlukla günde 10 litre buğday eşdeğeri ya da dört kişilik bir ailenin temel geçiminin üç katına yakın seviyelerde seyretti. Takip eden 350 yıl boyunca nüfus

[10] İktisatçılar: Findlay ve Lundahl 2006: 173, 177. Mısır kanıtları: Şekil 11.2 Scheidel 2010: 448 ve Pamuk ve Shatzmiller 2014: 202 tablo 2'den oluşturuldu.

[11] Scheidel 2010: 448-449; Sarris 2007: 130-131, Jairus Banaji'nin 1992 tarihli yayınlanmamış Oxford tezine dayanarak.

toparlandıkça, Kahire'de buğday ücretleri, 14. yüzyılın sonlarındaki Kara Ölüm'ün ardından geçici olarak toparlanana kadar yarıdan fazla düşerek fizyolojik olarak sürdürülebilir en düşük seviyelere geriledi. Bağdat'tan elde edilen daha düşük kaliteli veriler de biraz daha düşük bir ölçekte olsa da 8 ve 13. yüzyıllar arasında reel gelirlerde uzun vadeli bir düşüş olduğunu göstermektedir. Benzer bir resim, Kahire'deki vasıfsız kent işçilerinin nominal ücretlerini temel bir dizi tüketim malının fiyatıyla ilişkilendiren tüketim sepetlerinin yeniden oluşturulmasıyla ortaya çıkar. Bu uygulama da veba salgını sırasında ve hemen sonrasında reel gelirlerin yükseldiğini, ardından düşüşe geçtiğini ve Kara Ölüm sırasında yeniden toparlandığını işaret eder: Değişimin ölçeği buğday ücretlerinden biraz daha az olsa da genel örüntü aynıdır.[12]

Şekil 11.2 Mısır'da vasıfsız kır ve kent işçilerinin günlük buğday ücretleri, MÖ. 3. yüzyıldan MS. 15. yüzyıla

Kahire verileri için bkz. Pamuk ve Shatzmiller 2014: 198-204 ve yılda 250 iş günü varsayımına dayalı buğday ücretlerinin hesaplanması için bkz. 205. Bağdat: 204 Şekil 2. Tüketim sepeti: 206-208, özl. 207 şekil 3.

Tıpkı Ortaçağın sonlarında olduğu gibi, Iustinianus Vebası'nın tekrar tekrar ortaya çıkışı nüfusu uzun bir süre boyunca düşürmüştür. Mısır'da 541 ile 744 yılları arasında 32 yıl boyunca ya da her altı yılda bir olmak üzere 10 veba salgınından söz edildiğini duyarız. Güney Mezopotamya 558'den 843'e kadar 38 yıl süren ya da her yedi buçuk yılda bir görülen 14 salgın deneyimlemiştir. Gelir verilerinin eksik olduğu Suriye ve Filistin bölgeleri için daha da fazla kanıt söz konusudur. Şevket Pamuk ve Maya Shatzmiller, MS. 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar süren ve genellikle "İslam'ın Altın Çağı" olarak kabul edilen dönemin izini, vebanın yarattığı yüksek ücretli ortama kadar sürmüşlerdir. Onlara göre bu durum bazı açılardan Kara Ölüm'ün, Geç Ortaçağ Avrupası'nın bazı bölgelerinde zevkler ve tüketim üzerindeki etkisini andırmaktadır. Maaşlı orta sınıflar arasında et ve süt ürünleri tüketiminin yaygınlaştığına dair kaynak referansları, hayvancılığın yaygınlaşmasının temelinde yatan önemli bir işarettir. Diğer etkenlerse kentleşme ve eşzamanlı olarak artan işbölümü ve mamul mallara olan talebin yanı sıra dar bir seçkin kesimin ötesinde ithal gıda maddeleri ve giysilerdi.[13]

Yine de bu süreçlerin gelir ya da servet eşitsizliği üzerindeki etkisi ancak tahmin edilebilir: Doğrudan belgelerin yokluğunda, kırsal kesimdeki işçilerin reel ücretlerindeki patlamalı artışı, gelir eşitsizliğindeki daralmanın ve seçkinlerin servetindeki aşınmanın güvenilir bir vekili olarak kabul edebiliriz. Vasıfsız reel ücretlerin olabildiğince düşük olduğu ve varlık eşitsizliğinin belgelenmiş düzeylerinin çok yüksek olduğu bir ortamda, daha genelleştirilmiş bir düzlenme etkisi son derece makul görünmektedir. Tıpkı Ortaçağ Avrupası'ndaki Kara Ölüm gibi, Iustinianus Vebası da önemli ve köklü bir kaynak eşitsizliğinin olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştı. Mısır toprak ve vergi listeleri MS. 3. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar toprak sahipliğindeki eşitsizliğe ışık tutuyor. Bu kayıtların ortak noktası, hem bölgeler arası zenginliği hem de topraksızları göz ardı ederek genel

[13] Pamuk ve Shatzmiller 2014: 209 Tablo 3A (salgınlar), 216-218 (Altın Çağ).

toprak eşitsizliğini –muhtemelen büyük ölçüde– olduğundan az göstermesidir. Bu nedenle gerçek mülkiyet yoğunlaşması için yalnızca daha düşük eşikler verebilen veriler, yine de yüksek eşitsizliğe işaret eder: kentli toprak sahipleri örnekleri için hesaplanan arazi Gini'leri 0,623 ila 0,815 arasında, köylüler için ise 0,431 ila 0,532 arasında değişmektedir. Bütün bir *nome* ya da büyük yönetsel bölgedeki toprak sahipliği yapısının yeniden yapılandırılması, en azından kuramsal olarak toplam nüfusun yaklaşık üçte birinden fazlasını oluşturması gerekmeyen toprak sahipleri için 0,56'lık bir Gini'yi akla getirir. Daha rahat bir varsayımla, *nome* sakinlerinin sadece yarısının topraksız işçi ya da kiracı olduğu (ya da daha azının topraksız olduğu ama bazı seçkinlerin başka *nome*'lerde de toprak sahibi olduğu) düşünülürse, toplam toprak Gini'sinin 0,75'e yakın olması gerekirdi. Bu doğruysa, bu yoğunlaşma düzeyi, toprak reformundan hemen önce 1950 yılında Mısır için 0,611 (tüm toprak sahipleri için) ve 0.752 (tüm nüfus için) olan yüksek toprak Gini'lerine benzer olacaktır. Dolayısıyla varlık eşitsizliğinde veba kaynaklı düzlenme potansiyeli oldukça yüksekti.[14] Mısır'daki geç kadim ve erken Ortaçağ gelir eşitsizliği tamamen bilinmemektedir ve sonsuza kadar da bilinemeyecektir. Yine de iktisadi farklılaşma ve kentleşme eşzamanlı olarak eşitsizlik yaratmak için yeni mekanizmalar yaratmış olsa da tüm bu gelişmeler mantıksal olarak işçiler için kazanımlarla ve topraktan emeğe geçiş göz önüne alındığında geleneksel servet seçkinleri için kayıplarla tutarlıdır. Asıl önemli olan, kolektivist devamsızlığın işçi pazarlığını bastırdığı Memlûk döneminin aksine, özel toprak mülkiyetinin baskın olması ve makul ölçüde serbest işgücü piyasalarının varlık değerlerini ve ücretleri toprak/emek oranlarındaki değişikliklere duyarlı hâle getiren bir ortam yaratmasıdır.

Bu koşullar altında, önemli ölçüde azalan işgücü arzının, tıpkı azalan arazi değerlerinin servet eşitsizliğini azaltması gibi, genel gelir eşitsizliğini azaltmaması olanaklı değildi. Vasıfsız işçilerin çarpıcı bir şekilde yükselen reel gelirleri, bu yeniden

[14] Bowman 1985; Bagnall 1992.

yapılandırmanın en güçlü unsurunu, gelir azalmasının umabileceğimiz en iyi vekilini oluşturur. Bu veriler, devletin ücret artışını denetim altına alma girişimlerinin tıpkı Kara Ölüm'den sonra Batı Avrupa'da olduğu gibi tamamen başarısız olduğunu gösterir. Aynı derecede önemli olan bir başka husussa demografik toparlanmaya yanıt olarak ücret kazanımlarının aşamalı olarak aşınmasıdır. "Birinci Kara Ölüm" olarak adlandırabileceğimiz şiddetli şok, önemli refah faydaları sağlamış gibi görünse de bunlar demografik şokun kendisiyle birlikte eriyip gittiler. Bu açıdan, iki büyük veba salgınının birçok ortak noktası vardır.

3. "Harabelerden ve Ormanlardan Başka Bir Şey Kalmadı": Antoninus Vebası

Pandemilerin düzleyici etkileri hakkındaki bilgiler, zaman içinde daha da geriye gidildikçe kaçınılmaz bir biçimde azalır. En umut verici vaka Antoninus Vebası olarak bilinen daha eski bir olaydır. Bu salgınla ilk karşılaşanlar MS. 165 yılında Mezopotamya seferine çıkan Roma ordularıydı. Hastalık ertesi yıl Roma kentine ulaştı ve MS. 168'e gelindiğinde görünüşe göre imparatorluğun büyük bir kısmına –geç dönem Romalı tarihçi Ammianus'un ifadesiyle "İran sınırlarından Ren Nehri'ne ve Galya'ya kadar"– yayılmıştı. Tıbbi nedeni belirsizliğini koruyorsa da bunun aslında çiçek hastalığı (*Variola major*) olduğuna dair birçok bulgu vardır. Havadaki *Variola* virüsünün solunması yoluyla insanlar arasında bulaşan çiçek hastalık, yüksek ateşin eşlik ettiği deri püstüllerine dönüşen döküntülere neden olur. Daha şiddetli bir kanamalı çeşidi de vardır. Antoninus Vebası gerçekten de bakir bir nüfusa saldıran çiçek hastalığı olsaydı, hastalığı kapanların %20 ila %50'lik bir kesimi ölebilir, enfeksiyon oranları toplam nüfusta %60'ı ila %80'e ulaşabilirdi. Bu olay için özelleştirilmiş tek epidemiyolojik model, yaklaşık %25'lik bir toplam kayıp öngörmektedir ki bu da elde edebileceğimiz en iyi tahmindir.[15]

Bu olay için bkz. Duncan-Jones 1996; Lo Cascio 2012. Bölüm başlığındaki alın-

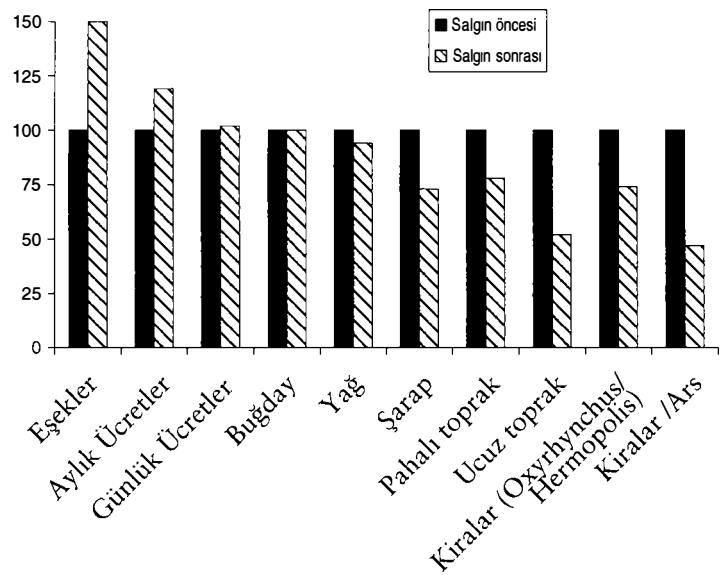
İlgili papirüs belgelerinin korunması sayesinde Mısır, bu salgının kapsamı ve sonuçları hakkında tek ayrıntılı bilgiyi sağlar. Bu kayıtlara göre, Fayyum'un Karanis köyü'de vergi mükelleflerinin sayısı MS. 140'lar ile 170'lerin başı arasında üçte bir ila yarısı arasında azalmıştır. Nil Deltası'ndaki bazı küçük köylerde kayıplar bundan daha da yüksekti ve MS. 160 ila 170 yılları arasında %70 ile %90 arasında değişiyordu. Nüfusun bu şekilde azalmasından ölümden ziyade kısmen kaçışlar sorumlu olsa da, kaçışın kendisi ikincisinin sıklıkla birincisini tetiklediği göz önünde bulundurulduğunda salgın hastalık salgınlarından kesin olarak ayrılamaz. Dahası, belirli ölüm verileri kitlesel ölümlerin gerçekleştiği izlenimini güçlendirmektedir: Soknopaiou Nesos köyünde, 244 kayıtlı erkekten 78'i sadece iki ay içinde, MS. 179 yılının Ocak ve Şubat aylarında ölmüştür.[16]

Ayni toprak kiraları Orta Mısır'ın çeşitli bölgelerinden belgelenmiştir. Belgelenen tüm bölgelerde yıllık kiralar salgın öncesi dönemle salgın sonrası verilerin var olduğu yıllar arasında önemli ölçüde düşmektedir. Feyyum Vahası'nda ortalama ve medyan arazi kiraları MS. 211-268 yılları arasında (19 vaka bilinmektedir), MS. 100-165 yılları arasında (34 vaka) olduğundan sırasıyla %62 ve %53 daha düşüktür. Oxyrhynchus kentinde MS. 103 ila 165 yılları arasında (12 vaka) ve MS. 205 ile 262 yılları arasında (15 vaka) ortalama ve medyan değerler sırasıyla %29 ve %25 oranında düşmüştür. Benzer düşüşler Hermopolis'ten gelen daha sallantılı bir veri kümesinde de fark edilebilir.[17]

Nakit olarak ifade edilen fiyat ve ücretlerdeki değişiklikleri takip etmek daha zordur çünkü salgının patlak vermesinden sonraki bir kuşak içinde genel fiyat düzeyleri –muhtemelen eşzamanlı ve büyük olasılıkla bağlantılı mali zorunlulukların yol açtığı sikke değer kaybındaki artış dâhil olmak üzere bu olayın neden olduğu altüst oluşların bir sonucu olarak– kabaca

tı Orosius, *History against the pagans* 7.15'ten alınmıştır. Ammianus, *History* 23.6.24. Çiçek hastalığı: Sallares 1991: 465 n. 367; Zelener 2012: 171-176 (model). Duncan-Jones 1996: 120-121.
Scheidel 2012: 282-283, Scheidel 2002: 101'i günceller.

iki katına çıkmıştır. Bu da veba öncesi ve sonrası dönemlere ait verilerin doğrudan karşılaştırmaya olanak sağlayacak şekilde düzeltilmesi gerektiği anlamına gelir. Bu uygulama, ikinci yüzyılın başından MS. 160'lara ve 190'lardan MS. 260'lara kadar iki dönem arasında değerin topraklı servetten emeğe doğru tutarlı bir şekilde kaydığını gösteren genel bir tablo ortaya koyar. Aradaki boşluk, fiili veba yıllarına ait belgelerin azlığını yansıtır ki bu da felaketin ciddiyetinin bir göstergesidir. Bu araştırmada tüm değerler, her iki dönem için de 100 olarak standartlaştırılan ama nominal olarak yaklaşık %125 oranında artan buğday fiyatına göre ifade edilmiştir. Dolayısıyla, nominal olarak bundan daha az artan değerler veba sonrası dönemde 100'ün altında kalır ve bunun tersi de geçerlidir (Şekil 11.3).[18]

Şekil 11.3 Roma Mısır'ında MS. 100-160'lar ve 190-260'lar arasında reel fiyat ve kiralardaki değişimler

[18] Şkl. 11.3, Scheidel 2012: 284'den alındı. Şkl. 1, Scheidel 2002: 101-107 üzerine inşa edildi.

Sözleşmelerde belgelenen kırsal emeğin değeri, istihdam süresine bağlı olarak yüzde birkaç ila beşte bir arasında artarken, aynı zamanda emeği temsil eden ve özellikle iyi belgelenmiş olan eşeklerin reel fiyatı yarı yarıya yükseldi. Buna karşılık, yağ ve özellikle şarap gibi temel olmayan gıda maddelerinin fiyatı buğdaya göre düşerek işçilerin daha yüksek statülü mallar satın almalarını sağladı. Yağ ve şarap cinsinden ifade edildiğinde, reel ücretler buğday ücretlerinden çok daha fazla arttı. Toprak kalitesini sabit tutamadığımız için toprağın değerini zaman içinde karşılaştırmak zordur: Yine de kaba bir araştırma, reel toprak kiralarında çok daha güvenli bir şekilde kanıtlanan düşüşe çok benzer sonuçlar üretmektedir. Burada en önemli nokta, farklı veri kümelerinin dengesiz kalitesine rağmen, tüm değişkenlerin demografik yıpranmanın ardından Malthusçu kısıtlamaların gevşemesine ilişkin bir modelle tutarlı yönlerde hareket ettiğidir: Emek kazandıkça toprak kaybetmiştir. Dahası, karşılaştırılabilir bir dış talebin olmadığı yerel şarap ve yağın aksine, buğdayın fiyatı, Roma devleti tarafından dayatılan büyük ölçekli ihracatlar tarafından desteklenmiş labilir: Bunun yokluğunda, yerel talep tek belirleyici olsaydı, buğday fiyatları muhtemelen ücretlere veya diğer temel ürünlere göre daha da düşerdi. Bu durum tabloyu karmaşıklaştırır ve arazi değerlerine ilişkin kanıtlara göre çok daha dikkate değer olduğu anlaşılan reel fiyatlardaki değişimin fiili ölçeğini gizler.[19] Salgının ardından ekim örüntülerinin nasıl değiştiğine dair bir örnek de bulunmaktadır. Fayyum'daki Theadelphia köyünde MS. 158 ve 159 yıllarında, yani hastalığın ortaya çıkmasından birkaç yıl önce, yaklaşık 4.000 ila 4.300 dönümlük bir araziye tahıl ekildi,

Bu aynı zamanda Scheidel 2010'da hesaplanan veba öncesi ve sonrası tüketim sepetleri için toplam satın alma gücünde fark olmamasını açıklamaya yardımcı olabilir: 427-436. Dış talebin farklı düzeylerde olması, Antoninus Vebası'ndan sonra buğday ücretlerinin Iustinianus Vebası'na kıyasla artmamasını da açıklayabilir (Şekil 11.2). Dahası, Antoninus Vebası'nın ölü sayısı, patojenlerin ve özellikle de zaman süresinin (yüzyıllara karşılık on yıllar) farklılığı nedeniyle daha mütevazı olmuş olabilir.

350 dönümlük araziye de asma ve meyve ağaçları dikildi. MS. 216 yılına gelindiğinde, ekilebilir arazi 2.500 dönüme ya da önceki toplamın yaklaşık %60'ına düşerken, ağaçlandırılan arazi 1.000 dönümden fazla arttı ya da daha önce ekilen alanın üç katına çıktı. Dolayısıyla, salgın öncesine göre toplamda daha az arazi kullanılmasına rağmen, bu arazinin çok daha büyük bir kısmı daha yüksek değerli ürünlere ayrıldı. Bu, iklimin izin verdiği her yerde daha fazla şarap üretildiği ve Akdeniz'de şeker kamışı gibi meyve ağaçlarının yayıldığı Kara Ölüm sonrasında gördüğümüz örüntüyü andırmaktadır. Nüfus seviyeleri düştükçe ve marjinal arazilerin terk edilmesi verimi artırdıkça temel gıda maddelerine olan talep azaldı. Daha yüksek kaliteli ürünler için daha fazla arazi ve gelir elde edildi. Bu, kitlelerin yaşam standartlarının yükseldiğinin güçlü bir işareti sayılabilir.[20] Mısır'dan eşdeğer kanıtlar olmadığı için bu süreci daha sistematik bir şekilde belgeleyemiyoruz ama tarımsal fiyatların göreceli hareketiyle iyi uyuşmaktadır. Daha genel olarak, araştırmacılar kiracı çiftçilerin ve köylülerin hareketliliğinin arttığına, çiftçilerin topraklarını terk ettiğine, kentlere göç ettiğine ve kentleşme düzeylerinde genel bir artış olduğuna dair işaretler saptadılar. Bunların hepsi, tıpkı Kara Ölüm sonrasında olduğu gibi, veba sonrası işçiler için artan fırsatlar ve kentsel refah senaryosuyla da tutarlıdır. Bir kez daha, salgının eşitsizlik üzerindeki etkisine dair doğrudan ölçülebilir bir bilgi bulunmamaktadır. Daha önce değindiğimiz Geç Ortaçağ ve erken modern İtalyan kayıtlarının nadir istisnası dışında, modern öncesi salgınlar için bu tür bilgilerin daha genel eksikliği göz önüne alındığında bu pek de şaşırtıcı değildir. Kural olarak, salgın ölümlerin düzleştirme etkilerinin artan reel gelirlerden ve iyileşen tüketim rejimlerinden çıkarılması gerekir ki her ikisi de bu vakada belgelenmiştir. MS. 2. yüzyılın ortalarında Mısır'ın önemli bir nüfus baskısına maruz kalmış olması epey olasıdır: Nüfusu yaklaşık 1870'deki

Sharp 1999: 185-189, birlikte Scheidel 2002: 110-111.

koşullarla kıyaslanabilecek şekilde 7 milyona kadar ulaşmış olabilir. Kentleşme oranı en az dörtte bire ulaşmıştır, hatta bazıları bu oranın üçte birden fazla olduğunu iddia etmiştir. Roma dünyasının diğer bölgelerinde, iki yüzyıl süren barış döneminin teşvik ettiği uzun süreli nüfus artışı da tarım ekonomisinin sınırlarını sınamış olabilir. Bu ortamda düzlenme potansiyeli büyüktü. Daha da önemlisi, Roma Mısırı'ndaki işgücü düzenlemeleri piyasa kurumları tarafından yönetiliyordu ve toprak sahipleri mülklerine yakın olmaya meyilliydiler ki bu durum Kara Ölüm zamanında Batı Avrupa'daki koşullara benzer ama Memlûk dönemindekinden farklıdır. İşgücü kıtlığı ve toprağın değersizleşmesinin daha adil bir gelir ve servet dağılımıyla ifade edilmesini engelleyecek güçlü kurumsal kısıtlamalar yoktu.[21]

4. "Bir İşe Yaramayacak Kadar Yetersizdi": Kıtlık Düzleyici Olabilir mi?

Eşitleyici bir güç olarak salgın hastalıklara ilişkin incelememizi tamamlamadan önce, kitlesel ölümlere yol açan ve tamamen farklı olmayan bir başka etkenin katkısını göz önünde bulundurmamız gerekiyor: kıtlık. Çok sayıda insan açlıktan ölürse bu durum hayatta kalanlar arasındaki maddi kaynak dağılımını tıpkı vebanın yaptığı gibi değiştirebilir mi? Bu sorunun yanıtı kesin olmamakla birlikte olumlu olma olasılığı düşüktür. Birincisi, kıtlıklar normalde büyük salgın hastalıklar kadar ölümcül olmadılar. Söyleyebileceğimiz kadarıyla, iki yıl üst üste temel ölüm oranını en az iki katına çıkaran gıda kıtlığı –"kıtlık" için muhafazakâr bir eşiktir bu– tarihte nadir görülegelmiştir ve bundan çok daha ciddi olaylar çok daha nadir meydana gelmektedir. Sadece bu nedenle bile kıtlık, nüfus büyüklüğünün

Senaryo: Scheidel 2002: 110, referanslarla birlikte. Nüfus: Scheidel 2001: 212, 237-242, 247-248 (Mısır); Frier 2001 (imparatorluk). Borsch 2005: 18-19 Batı Avrupa ile benzerliklere dikkat çeker.

düzenlenmesinde genellikle oldukça mütevazı bir rol oynamıştır. Kıtlıkların bildirilen ölü sayısının, kanıtların kalitesiyle ters orantılı olmaya meyilli olması da gayet manidardır: Kayıtlar ne kadar güvenilmezse yıpranmanın da o kadar şiddetli olduğu söylenir. Dahası, ölüm tahminlerini, bölge sakinlerinin kıtlıktan etkilenen bölgeleri terk etmesiyle oluşan göçün ve kıtlıklara rutin olarak eşlik eden salgın hastalıkların etkilerinden ayırmak olanaksız olmasa da zordur. Kuzey Çin'i 1877 ve 1878 yıllarında kasıp kavuran ve 9 milyon ila 13 milyon kişinin hayatına mal olduğu düşünülen kıtlık gibi olağanüstü bir felaket bile, etkilenen 108 milyonluk nüfustaki temel ölüm oranını üç katından fazla artırmayacaktır. Bu felaketin eşitsizliği etkileyip etkilemediğini söyleyemeyiz ve aynı durum 1770 ve savaş zamanı azalması sırasında meydana gelen 1943 Bengal kıtlıkları için de geçerlidir.[22]

Bu gözlem başka bir nitelemeyi de beraberinde getirir. Şimdiye kadar kaydedilmiş en çetin kıtlıklardan bazıları gerçekten de büyük düzlenme dönemlerinde meydana gelmiş olsa da bu süreçten tek başlarına sorumlu değildi. Maddi eşitsizlikleri bastıran 1932-1933 Ukrayna kıtlığı değil, o dönemde zorla uygulanan kolektifleştirme programıydı. Çin'de 1959'dan 1961'e kadar süren Büyük İleri Atılım'ın yol açtığı yıkıcı kıtlık, 1950'lerin ortalarında doruğa ulaşan yeniden dağıtım ve ardından gelen kolektifleştirmenin zaten büyük bir düzlenmeyi başlatmasından sonra meydana geldi.[23]

Ölçekleri ve gelir ve servet dağılımını yeniden şekillendirme potansiyelleri nedeniyle iki tarihsel kıtlık daha yakından incelenmeyi hak ediyor. Bunlardan biri, Kara Ölüm'den yaklaşık bir kuşak önce yaşanan 1315-1318 yılları arasındaki "Büyük Kıtlık"tır. O yıllarda Kuzeybatı Avrupa'daki olağanüstü soğuk ve yağışlı hava, geniş bir alanda ürün alınamamasına neden oldu ve çiftlik hayvanlarını yok eden salgın hastalıklarla aynı zamana denk geldi. Kitlesel ölümler daha önce görülmemiş

Watkins ve Menken 1985, özl. 650-652, 665. Hindistan için bkz. burada, bölüm 5, s. 226-7.

[23] Bkz. burada, bölüm 7, s. 219 ve 312-17.

boyutlara ulaştı. Peki, bu felaket fiyatlarda ve işgücünde veba salgınındakine benzer değişimlere yol açtı mı? Açmadı. İşçi ücretleri bir miktar artmış olsa da tüketici fiyatları hem kentte hem de kırda çok daha hızlı yükseldi. Toprak sahipleri, düşük üretimin yüksek fiyatları dengelemesiyle baskı altına girdiler ama bu fırtınayı, genellikle hayatta kalma mücadelesi veren halktan çok daha iyi atlattılar.[24]

Elimizdeki veriler az olsa da erişilebilir az sayıdaki bilgi önemli bir düzlenmenin olmadığını işaret ediyor. Daha önce kullandığım İtalyan servet dağılımı verileri 14. yüzyılın ilk yarısındaki değişiklikleri ortaya çıkaramayacak kadar geç bir dönemde kayıt altına alınmaya başlamıştır ya da bunların çözünürlükleri işe yaramalarını engelleyecek denli düşüktür. Londra'da ve Floransa'da vasıflı ve vasıfsız kentsel ücretleri fiyatlarla ilişkilendiren refah oranları 1300 ya da 1320 ila 1340 arasındaki dönemde hiçbir gelişme göstermemiştir. İngiltere'de 1300'den 1349'a kadar aşağı yukarı sabit kalan ve sadece Kara Ölüm'ün ardından uzun vadeli bir artış yaşayan kırsal reel ücretler de öyle. Bu açıdan, iki felaketin sonuçları arasındaki zıtlık çarpıcıdır. Kıtlığın neden olduğu düzlenmenin gözlemlenmemesini anlamak zor değildir: Kitlesel ölümler birkaç yılla sınırlıydı ve vebanın ilk dalgası sırasında meydana gelen ölümlerden çok daha mütevazı görünüyorlardı. Mevcut eksik istihdamın etkisini azalttığı yıpranma, ardı ardına meydana gelen veba dalgalarının iktisadi etkilerini öngörecek kadar uzun sürmediği gibi şiddetli de olmadı.[25]

1845'ten 1848'e kadar süren İrlanda patates kıtlığı ise

[24] Jordan 1996: 7-39 (kıtlık), 43-60 (fiyatlar ve ücretler), 61-86 (lortlar), 87-166 (halk).
Servet payları için bkz. burada, Şekil 5.4-7; refah oranları için bkz. burada, Şekil 5.1-2. Clark 2007b: 132133 tablo A2 kırsal reel ücretleri hesaplamaktadır. Eğer 1300'den 1309'a kadar ortalama reel ücret 100 olarak standardize edilirse, 1310-1319'da ortalama 88, 1320-1329'da 99 ve hem 1330-1339 hem de 1340-1349'da 114 iken, 1350-1359'da 167, 1360-1369'da 164 ve 1370-1379'da 187 olmuştur. Açık bir kırılma 1349 (129) ve 1350 (198) yılları arasında meydana gelmiştir. Kıtlık ölümlerinin boyutu için bakınız Jordan 1996: 145-148 (1316'da kentleşmiş Flamanya'da belki %5-10).

ikinci adaydır. Bir gıda krizi olduğu kadar bir (bitki) salgını da olan bu kıtlık, 1846 ve 1848'de İrlanda diyetinin vazgeçilmez bir dayanağı hâline gelen patates mahsulünün neredeyse tamamen çürümesine neden olan *phytophthora infestans* su küfünün yayılmasıyla tetiklendi. Yaklaşık 1 milyon İrlandalı bu süreçte hayatını kaybetti. Göç ve doğum oranındaki düşüşle birleşen bu olay 1841'de 8,2 milyon olan nüfusu, 10 yıl sonra 6,8 milyona düşürdü. Tarım işçilerinin sayısı daha da hızlı bir şekilde azalarak 1845'te 1,2 milyonken 1851'de 900.000'e düştü. İlk bakışta bu nüfus büzülmesi 1347'den 1350'ye kadar süren Kara Ölüm'ün ilk dalgasının yol açtığı daralmayı epey andırır. Tıpkı o dalganın tek başına kalıcı değişikliklere yol açacak kadar yıkıcı olmaması gibi, İrlanda kıtlığının ölü sayıları da çağdaş bir İngiliz gözlemciye göre genel yaşam koşullarını iyileştirmek için "bir işe yaramayacak kadar yetersizdi." Ortaçağın sonlarında vebanın ardı ardına tekrarlanmasının nüfus üzerindeki sonuçları toparlanmayı engellemekle kalmadı aynı zamanda İrlanda'nın nüfusunun azalmasını da sağlayan sürekli göçün sonuçları tarafından bir dereceye kadar taklit edildi: 1850 ila 1914 yılları arasında 4 milyon kişi adayı terk etti ve sonunda nüfus 1840'ların başındaki zirve noktasından neredeyse yarıya indi. Fakat vebadan farklı olarak, adadan ayrılmalar yaşa duyarlıydı ve öncelikle onlu yaşlarının sonlarında ya da yirmili yaşlarının başlarında olanlar arasında yoğunlaştı. Ayrıca yine vebadan farklı olarak patates küfü verimi düşürerek sermaye birikimine de zarar verdi. Bu da işlevsel analojilerin değerini sınırlamaktadır.[26]

Bazı açılardan, kıtlık ve ardından gelen göçler nedeniyle yaşanan büyük nüfus kayıpları ve azalan doğurganlık, büyük bir salgınla karşılaştırılabilecek iktisadi faydalar sağladı. Daha önceki eğilimlerden farklı olarak, kıtlıktan sonra reel ücretler ve yaşam standartları istikrarlı bir şekilde yükseldi. Ücretlerin daha düşük olduğu bölgelerde daha yüksek göç oranları gö-

Kıtlık hakkında bkz. Ó Gráda 1994: 173-209, özl. 178-179, 205. "Neredeyse yeterli değil": Benjamin Jowett'e göre Nassau William Senior, Gallagher 1982: 85'ten alıntı. Ó Gráda 1994: 224, 227 (göç), 207 (sermaye birikimi).

rüldü ki bu da bölgelerarası eşitsizlikleri azaltmış olmalıdır. Aynı zamanda, en yoksulların, yolculuk masraflarını daha kolay karşılayabilenlere kıyasla bölgeyi terk etme olasılığı daha düşüktü. Genel yaşam koşullarındaki iyileşmelere varlık ya da gelir dağılımında daha fazla eşitliğin eşlik edip etmediği ise belirsizdir. Kıtlık yılları, firar ve tahliyeler nedeniyle, bir dönümden daha az toprağı olan en küçük toprak sahiplerinin sayısında çarpıcı bir azalmaya da tanıklık etti ki bu da toprağa erişimdeki eşitsizliği artıran bir süreçtir. Takip eden 60 yıl boyunca dağılımdaki değişim mütevazı bir düzeyde kaldı: Küçük arazilerin payı kademeli olarak tekrar yükselirken, değişimin büyük çoğunluğu alt tabakalarda gerçekleşti. 1 ila 15 dönümlük mülkler, daha büyük olanlar kazanırken bile zemin kaybetti. Patates kıtlığı kadar güçlü bir nüfus şoku ve bunun yol açtığı sürekli göçler bile Kara Ölüm'de gözlemlenen ölçekte bir düzlenmeye yol açmış gibi görünmüyor. Eşitsizliği düzlemek söz konusu olduğunda vebalar üstün gelmişti.[27]

5. "İnsanların Üzerinde Yaşadığı Tüm Topraklar Değişti": Düzleyiciler Olarak Pandemiler ve Bilgimizin Sınırları

Salgın hastalıkların eşitsizliği düzleyici rolüne dair mevcut bilgilerimizin çoğu yenidir. Kara Ölüm'ün toplumsal ve iktisadi sonuçları uzun zamandır iyi bilinmesine rağmen, diğer nüfus felaketlerinin gelir ve servet üzerindeki etkileri ancak yakın zamanda araştırılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Antoninus ve Iustinianus Vebalarıyla ilişkili fiyat değişikliklerine

Artan reel ücretler ve yaşam standartları için bkz. Ó Gráda 1994: 232-233, 236-254; Geary ve Stark 2004: 377 şek. 3, 378 tablo 4. Daha önceki eğilimler: Mokyr ve Ó Gráda 1988, özl. 211, 215, 230-231 (artan eşitsizlik); Ó Gráda 1994: 80-83 (reel ücretlerde keskin bir düşüş belirtisi yok); Geary ve Stark 2004: 378 tablo 4, 383 (bir miktar artış ve ardından durgunluk). Toprak mülkiyeti: Turner 1996, özl. 69 tablo 3.2, 70, 72, 75, 79 tablo 3.3.

dair Mısır'dan elde edilen kanıtlar ancak 21. yüzyılda analiz edilmeye başlamıştır. Erken modern Meksika'da reel ücretler ve kuzey İtalya'da değişen servet eşitsizliği üzerine ilk çalışmalarsa 2010'larda ortaya çıktılar. Devam eden bu genişleme, toplanmayı ve yorumlanmayı bekleyen daha fazla malzemenin var olduğuna dair umutları artırıyor. Kara Ölüm dönemi ve sonrasına ait arşivler bu konuda en umut verici adaylarmış gibi görünüyorlar. Ayrıca hem Antoninus Vebası hem de Kara Ölüm döneminde veba olaylarının doğrulandığı Çin'deki büyük vebaların düzleyici etkisine dair çalışmalara da ihtiyacımız var.

Bununla beraber diğer örneklerde, günümüze ulaşan bilgiler, reel gelirler ve eşitsizlik konularına ışık tutmak için hiçbir zaman yeterli olmayabilir. Buna iyi bir örnek, MS. 250'li ve 260'lı yıllarda Roma İmparatorluğu'nu kasıp kavuran büyük bir salgın olan Siprianus Vebası olarak bilinir. Salgının nüfus üzerindeki etkileri mutlak anlamda dramatiktir. O dönemde olaylara tanık olan İskenderiye piskoposu Dionysios'un hakkında "bu sürekli salgınlar . . . insanlığın bu çeşitli ve büyük yıkımı" yazdığı salgın, imparatorluğun ikinci büyük kenti olan İskenderiye'nin nüfusunu öylesine azalttı ki salgından sonra 14 ila 80 yaş arasındaki kent sakinlerinin sayısı, salgın başlamadan önce 40 ila 70 yaş arasında olanlardan sayısından daha azdı. Bu sayımın kamu mısır yardımı kayıtlarından elde edildiği söylendiği için illa tamamen hayali olması gerekmez ve ima ettiği ölümün boyutları her hâlükârda afallatıcıdır: Model yaşam tablolarına göre, bildirilen değişim şehir nüfusunun %60'ından daha fazlasının kaybedildiği anlamına gelmektedir. Gelir ve servet eşitsizliği bir yana, reel ücretlere ilişkin dönemin verileri bile erişilebilir değildir. Yine de MS. 250'lerde iki Mısır malikânesinde çalışan kırsal kesim işçilerinin nominal ücretlerindeki ani ve büyük sıçrama, muhtemelen bu salgının tetiklediği işgücü kıtlığını yansıtmaktadır.[28]

[28] Harper 2015b en kapsamlı çalışmadır. Parkin 1992: 63-64 (Dionysios); Freu 2015: 170-171 (ücretler).

Hıristiyanlık öncesi döneme geçtiğimizde ışık daha da kararır. Nüfus kayıplarının neden olduğu reel ücretlerdeki artışa dair günümüze ulaşan en eski kanıt, muhtemelen MÖ. 6. yüzyılda Babil'den gelmektedir. MÖ. 570'lerde kral Nebukadnezar döneminde Güney Babil'de kraliyet sarayını inşa eden işçilere ayda 450 ila 540 litre arpa ya da kabaca beş şekel gümüş ödeniyordu ki bu da günlük buğday ücretinin 12 ila 14,4 litreye eşdeğer olduğu anlamına gelmektedir; günlük buğday ücretinin 11,3 ila 12 litre olduğu anlamına gelen nakit ücretlere benzerdir. MÖ. 540'larda Nabonidus döneminde Güney Babilonya'da, medyan 12 litre olmak üzere günde 9,6 ila 14,4 litre arasında değişen, karşılaştırılabilir derecede yüksek buğday ücretleri tespit edildi. Tüm bu değerler, modern öncesi norm olarak görünen günlük 3,5 ila 6,5 litrelik çekirdek aralığın çok üzerindedir ve ayrıca bir kuşak sonra, yaklaşık olarak MÖ. 505'teki I. Darius döneminde, işçilerin yalnızca 7,3 litre ya da daha azına eşdeğer bir ücret aldığı bildirilen buğday ücretlerinden daha yüksektir. Babil'deki daha sonraki reel ücretler –MÖ. 1. yüzyılın başlarında 4,8 litre– daha da düşüktür.[29]

Bu geçici Yeni Babilvari yükseliş şu anda açıklanamamaktadır. İyimser bir gözlemci, hepsi bu dönem için kanıtlanmış olan pazar odaklı tarımdaki verimlilik artışları, yüksek işgücü uzmanlaşması ve artan parasallaşmanın yol açtığı geçici bir palazlanma tasavvur edebilir. Fakat Asur İmparatorluğu'nun MÖ. 7. yüzyılın sonlarına doğru kanlı bir şekilde çöküşü sırasında yaşanan nüfus kayıplarından kaynaklanan kazançların azalması da bir başka seçenektir. Bu sonuncusu, daha güneyde, bu dehşet verici çatışmada belirleyici bir oyuncu olan Babil'de veba ölçeğinde nüfus kayıplarını tetiklemiş olabilir. Fakat bu bir spekülasyon olarak kalmalıdır. MÖ. 6. yüzyılın sonlarında reel ücretlerde

[29] Jursa 2010: 811-816; ayrıca bkz. Scheidel 2010: 440-441. Bu dönem için ayrıca bkz. burada, bölüm 1, s. 83-4.

görülen hızlı gerilemeyi sadece nüfusta iyileşmeyle açıklamak zor görünmektedir.

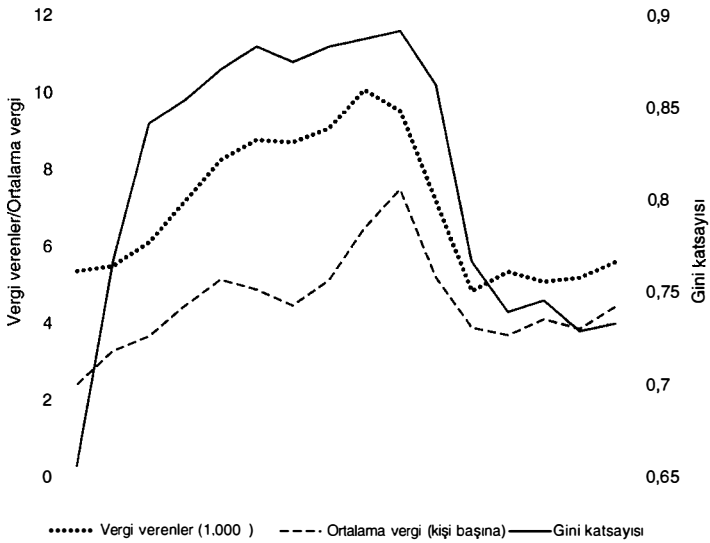
Yine de bilgilerimizdeki bu tür kalıcı boşluklara rağmen, bir zamanlar öncelikli olarak, hatta sadece Kara Ölüm'le ilişkilendirilen veba kaynaklı düzleyici süreçlerin dünya tarihinde tekrarlayan bir fenomen olduğu artık gösterilebilir. Bu bölümde sunduğumuz tüm bulgular, kurumsal çerçevelerin aracılık ettiği, Malthusçu anlamda bir nüfus zorlamasıyla meydana gelen düzlenme senaryosunu desteklemede birleşmektedir. Bu düzlenme olayların ortak noktası, her büyük vakada 10 milyonlarla ifade edilen olağanüstü can kayıplarıdır. Nüfusta iyileşme neredeyse değişmez bir şekilde bu kazanımları soğurduğundan, düzlenmenin geçiciliği de bir başka ortak özelliktir. Pandemiler işte bu sayede gelir ve servet eşitsizliklerini azaltan son derece acımasız ve son kertede sürdürülemez bir mekanizma görevi görmüşlerdir. Her iki açıdan da, salgın hastalıklar bu noktaya kadar gözden geçirdiğimiz diğer etkili düzleme süreçlerine yoldaştır: kitlesel seferberlik savaşının fedakârlıkları, dönüştürücü devrimin vahşeti ve toptan devlet çöküşünün tahribatı. Tüm bu olaylar, muazzam kan dökülmesine ve insani acılara yol açarak maddi eşitsizliği düzlediler. Böylece dört atlımız da tamamlanmış oldu.

6. "Tanrı Başı Göklerde Olanın Burnunu Sürttü": Otuz Yıl Savaşları'nda Augsburg

Dört atlı için dört ayrı kısım: Tarihteki başlıca düzleyicilerin düzgün bir şekilde birbirinden ayrılması tartışmayı yapılandırılmamıza yardımcı olduysa bu ayrımlar geçmişteki gerçek yaşamın daha karmaşık koşullarının hakkını elbette veremez. Çoğu zaman, birbirinden farklı düzleyici mekanizmalar yan yana işleyip etkileşime girdikçe iki ya da daha fazla atlı güçlerini birleştiriyordu. Güney Almanya'daki Augsburg kentinin 17. yüzyıldaki deneyimi, farklı etkenlerin –bu

örnekte savaş ve vebanın– bileşik etkisinin mükemmel bir örneğini bize sunuyor.[30] Augsburg, erken modern dönemde Güney Almanya ekonomisinin merkezlerinden biriydi ve Ortaçağın sonlarında Kara Ölüm'den kurtuluşun lokomotifiydi. 1500'de 20.000 olan nüfusu 1600'de 48.000'e ulaşınca şehir o dönemde Almanya'nın en büyük ikinci kenti hâline geldi. İktisadi gelişme ve kentleşme, servetin hem genişlemesi hem de giderek daha eşitsiz dağılmasıyla kaynak eşitsizliğini artırdı. Tüm kentli hanelerin periyodik olarak değerlendirilmesine dayanan ayrıntılı servet vergisi kayıtları, gerçek varlıklar ile bunların dağılımı konusunda oldukça doğru vekil veriler görevi görmektedirler. Fakat burada bazı kafa karıştırıcı değişkenlerin dikkate alınması gerekir. Vergilendirilebilir hiçbir mülkü olmadığı kaydedilen kent sakinleri bile, bazı kişisel eşyalara sahip olabiliyordu ve bu eşyaların hesaba katılması eşitsizliğin ölçüsünü bir miktar da olsa değiştirme potansiyeline sahipti. Aynı zamanda her hanenin ilk 500 guldenlik nakit parası için genel bir muafiyet uygulanmıştı ki bu miktar %0,5 oranında vergilendirildiğinde 2,5 guldenlik bir vergi ödemesine eşdeğerdi ya da 1618'de gelir dağılımının en üst beşte birinin altındaki herkesin ödediğinden daha fazlaydı. Mücevher ve gümüş eşyalar da aynı şekilde vergiden muaftı. Tüm bu istisnalar varlıklı kesimin lehineydi ve vergilendirilmeyen yoksulların yetersiz eşyalarının ihmal edilmesini fazlasıyla telafi etmiş olmalıydı. Dolayısıyla gözlemlenen eğilimler genel olarak epey temsil edici görünmektedir. Veriler, zaman içinde çarpıcı bir değişimin meydana geldiğini belgelemektedir. Nitekim sermaye birikimi ve yoğunlaşması sayesinde servet vergilerindeki eşitsizliğin Gini katsayısı 1498'de 0,66'dan 1604'te 0,89'a yükselmişti (Şekil 11.4).[31]

Bu bölüm Roeck 1989 tarafından yapılan anıtsal çalışmaya dayanmaktadır. Bölüm başlığındaki alıntı (790) Augsburg vakanüvisi Jacob Wagner'e aittir. Kayıtlar için bkz. Roeck 1989: 46-62. Şekil 11.4 Hartung 1898'e dayanır: 191-192 tablo IV-V; ayrıca bkz. van Zanden 1995: 647 şek. 1.

Şekil 11.4 Augsburg'da servet eşitsizliği: vergi mükelleflerinin sayısı, ortalama vergi ödemeleri ve vergi ödemelerinin Gini katsayıları, 1498-1702

1618'de iktisadi tabakalaşma yoğundu: Janelerin en zengin %10'u servet vergilerinin %91,9'unu ödüyordu ve Gini katsayısı 0,933'tü. Bu ayrıcalıklı katman bile yoğun bir şekilde tabakalaşmıştı: Soyluları ve en zengin tüccarları içeren en üst %1'lik kesim, tüm servet vergisi gelirlerinin neredeyse yarısını sağlıyordu. Kayıtlı dokumacıların ve inşaat işçilerinin üçte ikisinin hiç vergi borcu yoktu ve gündelik işçilerin %89'u da hiç vergi ödemiyordu. Augsburg toplumunun en alt tabakasında, yaklaşık 1.000 serseri dilenci, çoğunlukla sadakayla geçinen 1.700 kişi ve kısmen sadakayla geçinen 3.500 kişi de dâhil olmak üzere yaklaşık 6.000 kişiden oluşan büyük bir yoksul tabakayla da karşılaşıyoruz. Nüfusun sadece %2'sinin zengin ya da iyi durumda, üçte birinin orta halli ve üçte ikisinin yoksul olduğu (ve bunların en az yarısının açlık sınırında zar zor geçindiği) düşünüldüğünde, iktisadi büyümeyle ayakta duran bir orta sınıfın oluştuğunun gösteren

hiçbir işaret yoktur. Aksine, bir önceki bölümde incelediğimiz diğer kent nüfuslarının çoğunda olduğu gibi burada da reel ücretlerin düştüğünü gözlemliyoruz.[32]

Alman tarihinde benzeri görülmemiş yıkıcı bir felakete yol açmış, karmaşık ve uzun süreli bir dizi askeri harekâttan oluşan Otuz Yıl Savaşları'nın hemen başında durum işte buydu. Geniş çaplı konut ve sermaye tahribatına ve muazzam can kaybına yol açan çatışmalar, vebanın tekrar tekrar belirmesi ve görece yeni bir hastalık olan tifüsün yayılmasıyla aynı zamana denk geldi ve ölüm oranını daha da artırdı. Savaşın ilk aşamalarında Augsburg kenti doğrudan bir hedef değildi ve sadece dolaylı olarak, özellikle de paranın değer kaybetmesinden etkilendi. Savaş masraflarını karşılamak için paranın değerinin düşürülmesi, 1620'lerde ve 1630'larda, başlangıçta 10 kat artan bir fiyat enflasyonuna yol açtı. En çok zararı alt tabakalar görmüş gibi görünürken, net kazançlar çoğunlukla zor durumdaki orta halli mülk sahiplerinden gayrimenkul satın alan zengin tacirlerin payına düştü. 1625'teki vergi katkıları 1618'dekilerle karşılaştırıldığında, artık daha fazla tacirin eskisinden daha fazla vergi ödediği ve toplam katkılarının dörtte üç oranında arttığı ortaya çıkmaktadır ki bu da bu grubun en başarılı üyeleri arasında hızlı bir servet yoğunlaşmasının işaretidir. "Eski para"nın temsilcileri olan soylular arasında kazananlar ve kaybedenler dengeliydi. Ticari sermayenin çevik sahipleri, para birimi savaştan kaynaklanan istikrarsızlığından yararlanmak için en iyi konumdaydılar. Yoksullar daha da yoksullaşırken, daha varlıklı olan orta halli halk arasında daha fazla kazanç kaydedildi: Kazananlar arasında değerli maden ve gıda gibi kıt mallara doğrudan erişimleri sayesinde kuyumcular ve hancılar da yer aldılar.[33]

Roeck 1989: 400-401 (yüzde 10), 432 (yüzde 1), 407, 413-414 (işçiler), 512 (orta sınıf yok). Roeck'in 1618 için Gini tahmini, Hartung 1898'den elde edilen daha düşük bir tahminden daha kesindir. Başka yerlerde düşen reel ücretler için bkz. burada, Şekil 10.1-2.
Roeck 1989: 553-554 (enflasyon), 555-561 (gayrimenkul), 562-564 (kazananlar).

Gelgelelim, salgın hastalık ve savaş Augsburg'u vurduğunda bu tür kazançlar da hızla buharlaştı. İlk büyük darbeyi Amsterdam'dan Almanya'ya ve İtalya'ya yayılan daha büyük bir dalganın parçası olan veba salgını vurdu. Savaş, salgının Ekim 1627'de orduya alınan askerler aracılığıyla kente girmesine yardımcı oldu. Veba, o yılın geri kalanında ve 1628'de kenti kasıp kavurmaya devam etti ve 40.000 ila 50.000 kişiden yaklaşık 9.000'ini öldürdü. Sosyal yardım ödemelerinin ve Augsburg nüfusunun 1625 ile 1635 yılları arasındaki daralmasının mekânsal dağılımları birbirine çok yakındır ki bu da vebanın orantısız bir şekilde yoksulları öldürdüğünü göstermektedir. 1632 ve 1633'teki ikinci bir salgın da aynı etkiyi yarattı. Bu dengesizlik kentin genelinde yaşanan düzlenme etkisine katkıda bulundu. Bunun bir sonuç olarak beliren altüst oluşlar da likiditeyi azalttı. 1629 yılında kent, önceki yıllarda alınan kredilerin yüksek faiz ödemelerini düşürerek alacaklılarını "tıraş etti". Dava açmak isteyen alacaklılar, bu tür davalar karara bağlanırken faiz ya da anapara ödemelerinin askıya alınmasıyla caydırıldılar.[34] İsveç kuvvetleri Nisan 1632'de şehre geldiler. Barışçıl bir şekilde gerçekleşen bu ele geçirme, bölge sakinleri tarafından karşılanması gereken yüksek işgal masraflarıyla sonuçlandı. Masrafların karşılanmasında Katolik haneler özellikle hedef alındı. Yaklaşık 2.000 asker kente yerleştirildi ve devasa tahkimat çalışmaları için ödeme yapılması gerekti. Orta derecede artan oranlı bir kelle vergisi dâhil olmak üzere özel vergiler getirildi. Kent iflasla karşı karşıya kalınca belediye faiz ödemelerini tamamen durduruldu. Bunun asıl kurbanları sermaye sahipleri oldu. İşgal sırasında, bu kez 1632'de vebanın geri dönmesi ve ardından Katolik güçlerin ablukasının yol açtığı açlık nedeniyle ölümler yeniden arttı.[35]

[34] Roeck 1989: 630-633, 743-744, 916.
[35] Roeck 1989: 575, 577 (borç hizmeti), 680-767 (İsveç işgali), özl. 720-722, 731-732, 742.

Eylül 1634'te Nordlingen Muharebesi'nde İsveç'in yenilmesinden sonra koşullar daha da kötüleşti. İmparatorluk birlikleri Augsburg'u kuşatma altına almakta fazla zaman kaybetmediler. Kuşatma 1635'in Mart ayına kadar neredeyse yarım yıl sürdü ve muazzam sıkıntılara yol açtı. En büyük sıkıntıyı yoksullar çekti: Vakanüvis Jacob Wagner, hayvan derisi, kedi, köpek ve insan cesedi yemek zorunda kalan insanlardan söz eder. Mezar kazıcıları cenazelerin göğüslerden ve bedenlerinin diğer bölgelerinden etlerin eksildiğini bildirdiğinden bunun illa sadece bir tevatür olması gerekmiyor. Nitekim bazı yurttaşların sokaklarda yatan ölü atların kemiklerini kemirdiği de bildirilmiştir. Ölülerin ve ölmekte olanların mide bulandırıcı kokusu kentin üzerinde çöktü. Bu arada İsveç garnizonu, olağanüstü büyük katkılar toplamak zorunda kalan yerel yönetim konseyi üzerinde amansız bir baskı kurdu: Sadece ilk vergi bile bütün bir yılın vergi yükümlülüklerine eşitti. Ancak zenginlerin bu tür talepleri karşılaması beklenebilirdi.[36]

Mart 1635'te garnizon, gizlice ayrılmasına izin veren ancak kenti imparatorluk birliklerine ev sahipliği yapmaya ve tazminat ödemeye zorlayan teslim şartlarını kabul etti. Daha önceki vergilerin yükünü Katolik haneler çektikten sonra, şimdi kalan varlıklarının çoğunu elden çıkarma sırası mülk sahibi Protestanlara gelmişti. Aynı yıl yapılan bir nüfus sayımı duruma biraz ışık tutmaktadır. Gayrimenkul varlıklarının dağılımı çok az değişmişti ama konutlar değerinin çoğunu kaybetmişti çünkü kiralar düşmüştü, satılık evler kötü durumdaydı ve potansiyel spekülatörler likit fon eksikliği nedeniyle değeri düşük varlıkları satın alamıyordu. Dört yıl sonra Jacob Wagner, ev fiyatlarının işgal öncesindeki seviyenin üçte birine düştüğünü ve zanaatkârların atölyelerinin yarı yarıya boş olduğunu iddia edecekti. Kentin seçkinleri bu yükten şikâyetçiydiler. Nürnberg'deki Habsburg

[36] Kuşatma: Roeck 1989: 15-21. Yamyamlık: 18 ve 438 n. 467.

İmparatoru'na 1636'da gönderilen bir heyet, Augsburg'un geriye kalan 1.600 Protestan ailesinin büyük ölçüde yoksullaştığını çünkü konaklama ve diğer masraflar için büyük miktarlarda harcama yapmak zorunda kaldıklarını iddia etti. Garnizonun çekilmesinden bir yıl sonra 1840'ta, başka bir elçilik önceki beş yıl içinde Augsburg Protestanlarının sekiz kat vergi ödemek zorunda kaldıklarını ve kentin yıllık gelirinin bir katına denk gelen, bir milyon guldenden fazla para kaybettiklerini iddia etti.[37] Veba ve savaşın 1646'ya kadar olan birikimli etkisinin bilançosu korkunç bir tablo ortaya koyuyor. Augsburg'un nüfusu 1616 ile 1646 yılları arasında Münih, Nürnberg ve Mainz gibi vebadan kötü etkilenen diğer kentlerde olduğu gibi %50 ya da %60 oranında azaldı. Fakat toplumsal ve iktisadi kompozisyonu yelpazenin her iki ucunda daha da radikal bir şekilde değişti (Tablo 11.1). Yoksul kent sakinlerinin sayısı orantısız bir şekilde azaldı: Dokumacıların hanelerinin beşte dördü, sadece ölüm ya da göç nedeniyle değil, aynı zamanda birçoğu mesleğini bırakmak zorunda kaldığı için de ortadan kayboldu. Çoğu yoksul olduğu için bu kayıp, başlangıçta kent sakinlerinin önemli bir bölümünü oluşturan yoksullar arasındaki aşırı yıpranmayla birlikte yoksulluk içinde yaşayanların payını önemli ölçüde azaltarak düzlenmeye neden oldu.[38]

Kent toplumunun tepesinde de çok şey değişmişti. Eskiden aşırı zengin olan haneler artık sadece zengindi, sadece zengin olanların sayısı ise altıda beş oranında azalmıştı. Rahat ya da orta halli olanların sayısı da yarı yarıya azaldı ama –çok azalmış olan– toplam nüfusa oranla kabaca sabit kaldı. Yoksul ve muhtaçların oranı düşerken, asgari geçim düzeyinin hemen üzerindeki gelir katmanlarında yer alanların payı balon gibi şişti. Genel düzlenmenin etkisi devasaydı.

[37] Roeck 1989: 765 (garnizon ve teminat), 773 (Protestanlar), 790 (gayrimenkul), 870, 875 (yasallaşması).

[38] Roeck 1989: 880-949 (nüfus kayıpları: 881-882). Tablo 11.1Roeck 1989'a dayanıyor: 398 tablo 28, 905 tablo 120.

Tablo 11.1 Augsburg'da vergi dilimine göre vergiye tabi hanelerin payı ve sayısı, 1618 ve 1646

Katkı	Payı, % olarak (sayı)		Değişim, %	
Kademe	1618	1646	Pay olarak	Sayı olarak
Hiçbir şey	48.5 (4,240)	37.2 (1,570)	-23.3	-63
1-15 kr.	13.2 (1,152)	4.2 (176)	-68.2	-84.7
16-30 kr.	7.0 (614)	22.0 (928)	+214.3	+51.1
31-60 kr.	6.7 (587)	12.4 (522)	+85.1	-11.1
1-10 fl.	16.5 (1,440)	18.0 (761)	+9.1	-47.2
10-100 fl.	6.6 (577)	5.7 (241)	-13.6	-58.2
100-500 fl.	1.35 (118)	0.5 (20)	-63.0	-83.1
500+ fl.	0.01 (10)	0 (0)	-100	-100
Toplam	100 (8,738)	100 (4,218)	-51.7	

Kr.: kreutzer; fl.: gulden

Bu değişimlere, vergilendirilebilir servette nüfus büyüklüğündeki düşüşten bile daha şiddetli bir düşüş eşlik etti -yarısına kıyasla yaklaşık dörtte üçü. Vergi gelirinin servet dilimlerine göre dağılımı, bu keskin düşüşün neredeyse tamamen en zengin %10'luk kesimdekı kayıplardan kaynaklandığını ortaya koyar. En üst dilim 1618'de servet vergisinin %91,9'una katkıda bulunurken, 1646'da payı %84,55'e gerilemişti. Mutlak terimlerle ifade etmek gerekirse bu grupta ödemeler 52.732 guldenden 11.650 guldene düşmüştür ki bu da servet vergisi gelirindeki toplam düşüşün %94'ünden fazlasını temsil etmektedir. Patrisyen aileler tarafından temsil edilen "eski para" en ağır darbeyi aldı: Ortalama vergi katkıları neredeyse beşte dört oranında azaldı.[39]

[39] Kayıt özellikleri, servetlerin değerlendirilme biçiminde araya giren değişikliklerin gerçek servet kaybını daha da gizlediğini düşündürmektedir: Roeck 1989: 907-908. Paylar: 909 tablo 121 (en üst dilim), 945 (patrisyenler).

Üstelik her şey daha bitmemişti: 1646 yılında Fransız ve İsveç kuvvetleri tarafından yapılan ikinci bir kuşatma başarısız oldu ama yine de yıllık ölüm oranı iki katına çıktı. O yıl yerel tüccarlar tarafından kaleme alınan bir anıtta saldırılar, yağmalar ve yeni ya da daha yüksek gümrük vergileri nedeniyle ticaretin gerilemesinden yakınılıyordu. Bu etkenler hep birlikte yatırım ve kredi fırsatlarını azaltarak sermaye sahiplerinin çıkarlarına zarar verdiği söylendi. Savaşın son yılı olan 1648'de yeni bir kuşatma riski ortaya çıktı ve barış görüşmeleri yapılana kadar şehirde 2.400 asker konuşlandırıldı.[40]

Hayatta kalan kent, eski hâlinin ancak soluk bir gölgesiydi. Savaş öncesi nüfusunun yarısından daha azına indirgenmiş olan kent, binlerce yoksul sakininin veba ve açlıktan öldüğünü, sermaye sahibi seçkinlerininse soyup soğana çevrildiğini gördü. Çok büyük servetler ortadan kayboldu ve daha küçük servetlerin sayısı ise çok azaldı. Gayrimenkuller değer kaybetti, krediler değersiz hâle geldi ve güvenli yatırım fırsatları azaldı: Kısacası sermaye büyük ölçüde aşınmıştı. Nihayetinde, ciddi nüfus kayıpları hayatta kalanlar arasında işgücüne talebi artırdı ve emekçi sınıfların koşullarını birçoğunun daha önce yaşadığı sefaletin ötesine taşıdı. Savaşın sonunda, vergilendirilebilir servetin Gini katsayısı 0,9'dan yaklaşık 0,75'e düştü; hâlâ yüksekti, hatta Kara Ölüm'den sonra olduğundan çok daha yüksekti ama eskisi kadar aşırı boyutlarda değildi. Acı verici derecede yüksek bir bedele satın alınan bu düzleyici etki, 17. yüzyılın geri kalanında da devam etti.[41]

*Augsburg'un, Kara Ölüm'den bu yana en kötü veba salgınının yaşandığı bir dönemde, Batı Avrupa'daki en korkunç savaşlardan birinde yaşadığı deneyim sıradışıymış gibi görünebilir. Yine de gelir ve servet eşitsizliğinin gözlemlenen düzlenmesinin ardındaki itici güçler pek de olağandışı değildi.

[40] Roeck 1989: 957-960 (kuşatma), 307, 965 (ölümler), 966 (yatırım), 973-974 (1648).

[41] Son bir özet için Roeck 1989: 975-981. Kalıcılık: burada, Şekil 11.4.

Zenginleri mülksüzleştirmek ve çalışan nüfusu, hayatta kalanları fark edilir derecede daha iyi durumda bırakacak ölçüde azaltmak için büyük şiddet ve insani acılar gerekti. Toplumsal yelpazenin hem en üstünde hem de en altında farklı yıpratma biçimleri, gelir ve servet dağılımını azaltmada birleşti. Bu ve bu kitabın önceki üç bölümünde gördüğümüz gibi, benzer süreçler Bronz Çağı'nın Yunanistanı'ndan İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Japonya'ya, Kara Ölüm sırasındaki İngiltere'den Atlantik Mübadelesi'nin sancıları içindeki Meksika'ya ve Mao'nun Halk Cumhuriyeti'ne kadar çok farklı ortamlarda ve çok çeşitli nedenlerle gerçekleşti. Kayıtlı insanlık tarihinin büyük bir bölümünü ve birkaç kıtayı kapsayan bu vakaların ortak noktası, kaynak eşitsizliğindeki önemli azalmaların şiddetli felaketlere bağlı olduğudur. Bu durum iki önemli soruyu gündeme getirir: Eşitsizliği dengelemenin başka bir yolu yok muydu? Peki, şimdi var mı? Dört atlıya daha az kanlı alternatifler keşfetmenin zamanı geldi.

Altıncı Kısım

Alternatifler

12
Reform, Durgunluk ve Temsil

1. "Her Şeyin Babası ve Her Şeyin Kralı?" Barışçıl Düzleme Arayışı

Buraya kadarki tüm bölümler oldukça iç karartıcı bir okuma oldu. Zengin ile yoksul arasındaki uçurumun önemli ölçüde azaltılmasının, insani acılar gibi yüksek bir bedelle nasıl satın alındığını defalarca gördük. Yine de tüm şiddet bu amaca hizmet etmez. Savaşların çoğu, hangi tarafta olunduğuna bağlı olarak, eşitsizliği azalttığı kadar artırdı da. İç savaşlar da benzer şekilde tutarsız sonuçlar doğurdular ama çoğunlukla eşitsizliği daraltmak yerine genişletmeye meyilli oldular. İstisnai şiddet istisnai sonuçlar doğurduğundan, kitlesel askerî seferberlik en umut verici mekanizma olarak ortaya çıktı. Ama bu durum genel olarak insanlık tarihinin en kötü savaşları olan iki dünya savaşı için geçerli olsa da, bu olgu ve eşitleyici sonuçları daha önceki dönemlerde nadirdi: Eski Yunanlar bunun tek önceli olabilir. En yoğun savaş türü gelir ve servet eşitsizliklerini azaltma olasılığı en yüksek olanıysa, bu en yoğun devrimler için daha da doğruydu: Sonuçta 20. yüzyılın komünist devrimleri eşitsizlikleri büyük ölçekte düzlediler. Buna karşılık Fransız Devrimi gibi daha az iddialı girişimler daha zayıf etkiler yarattı. Tarihteki çoğu halk ayaklanması ise hiç eşitleyici olamadı. Devletin çöküşü daha güvenilir bir düzleme aracı olarak hizmet etti, servet ve iktidar hiyerarşileri süpürüldükçe eşitsizlikleri yok etti. Tıpkı kitlesel seferberlik savaşları ve dönüştürücü devrimlerde olduğu gibi, eşitlemeye büyük insani sefaletler ve yıkım eşlik etti. Aynı durum en

felaket salgınlar için de geçerlidir: En büyük salgınlar büyük bir kuvvetle düzlediyse de eşitsizliğe hastalıktan çarpıcı bir biçimde daha kötü bir çare düşünmek zordur. Düzlemenin ölçeği büyük ölçüde şiddetin ölçeğinin bir işlevidir: Ne kadar çok güç harcanırsa o kadar çok düzlenme meydana geldi. Bu bir demir yasa olmasa da –örneğin tüm komünist devrimler münhasıran şiddetli değildi ve tüm kitlesel savaşlar da eşitsizlikleri düzlemedi– genel bir önermeye en yakın şey gibi görünüyor. Bu hiç şüphesiz son derece kasvetli bir sonuç. Peki, tek yol bu muydu? Demokritos'a göre "her şeyin babası ve her şeyin kralı" olan savaşın her zaman düzlenmenin kaynağı olması gibi, şiddet de tarihte benzer bir rol üstlenmiş midir? Benzer sonuçlar doğuran barışçıl alternatifler var mıdır? Bu ve bir sonraki bölümde, başta toprak reformu, iktisadi krizler, demokratikleşme ve iktisadi kalkınma olmak üzere çeşitli adayları gözden geçireceğim ve karşıolgusal alternatifleri değerlendirerek bir sonuca varacağım: Şiddetli büyük şoklar olmasaydı eşitsizlik 20. yüzyıl boyunca nasıl gelişirdi?[1]

Peki ya gelir ve servet dağılımının eşitlenmesinde fikirlerin ya da daha özgül bir biçimde eşitlikçi ideolojinin rolü nedir? Geniş anlamda bilgi stoku olarak tanımlayabileceğimiz diğer unsurlar gibi, çeşitli dini doktrinler, kölelik karşıtlığı ve sosyal demokrasiden hiper-milliyetçiliğe, faşizm ve bilimsel sosyalizme kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan ideolojilerin de uzun zamandır eşitleme süreçlerine derinden bağlı olduğunu söylemeye gerek yok. İdeolojiler hem şiddetli şokları tetikledi hem de sonuçta ortaya çıkan eşitlik kazanımlarının korunmasına yardımcı oldu (en son modern refah devletlerinde) ve karşılığında bu tür şoklar tarafından şekillendirildi ve zaman zaman büyük ölçüde desteklendi (bkz. burada, bölüm 5, s. 236-47). Dahası, normatif fikirler genel olarak özgül gelişmişlik düzeyleriyle ilişkili olma eğilimindedir: eşitlikçi inançların toplayıcı ve modern yüksek gelirli toplumlarda tarımcılara kıyasla daha yaygın olmasının geçerli nedenleri vardır (Morris 2015). Bununla birlikte, bu çalışmanın amaçları açısından en önemli olan, ideolojinin özerk ve barışçıl bir eşitleme aracı olarak hareket edip etmediğinin gösterilip gösterilemeyeceğidir: şiddet içeren şoklar bağlamı dışında önemli bir iktisadi eşitleme sağlayıp sağlamadığı. Normalde durum böyle olmadı: Olası bir istisnayı -Latin Amerika'daki son gelişmeleri- ileride tartışacağım. İkinci ve ilgili bir soru da - geçen yüzyıl boyunca şiddet içeren şoklar olmasaydı ideolojinin bunu yapma şansı olup olmayacağı - 14. bölümün sonunda ele aldığım karşıolgusal bir senaryoyu içerir.

2. *"Her Şeyi Kökünden Söken Bir Fırtınaya Dönüşene Kadar mı?" Toprak Reformu*

Toprak reformu, geçmişin büyük bir bölümünde insanların çoğunun toprak üzerinde yaşaması ve ekili arazinin genellikle özel servetin büyük bir kısmını temsil etmesi gibi basit bir nedenden ötürü önemli bir yere sahiptir. Fransa'da 300 yıl önce toprak, tüm sermayenin üçte ikisini oluşturuyordu. İngiltere'de ise yaklaşık %60'ını temsil ediyordu. Üstelik bu, dünya çapında binlerce yıllık olmasa da yüzlerce yıllık tarih için tipik bir durumdu. Dolayısıyla toprağın dağılımı eşitsizliğin temel belirleyicilerinden biriydi. Kayıtlı tarih boyunca toprak sahipliğini yoksullar lehine değiştirme girişimlerinde bulunuldu. Fakat toprak reformu doğası gereği şiddetle ilişkilendirilmez: Kuramsal olarak toplumları yoksulların yararına olacak şekilde toprak mülkiyetini barışçıl bir şekilde düzenlemekten hiçbir şey alıkoyamaz. Bununla birlikte, uygulamada işler genellikle farklı yürüdü: Aşağıda göreceğimiz gibi, başarılı toprak reformu neredeyse her zaman şiddetin uygulanmasına ya da şiddet tehdidine bağlı oldu.[2]

Bu konuda en çarpıcı örnekleri Yedinci Bölümde ele aldık. Sovyet ve Çin Devrimlerinin ne şiddet içeren doğası ne de düzleyici gücü konusunda bir şüphe yoktur ama bazı durumlarda –örneğin Küba'da– şiddet yaygın olarak ifade edilmekten ziyade örtüktü. Bu doğrultudaki radikal toprak reformu Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte sönümlendi: 1970'lerde ve 1980'lerde Kamboçya, Etiyopya ve Nikaragua bunun kayıtlara geçen en son örnekler arasındadır. O zamandan bu yana Zimbabve, toprağın zorla yeniden dağıtıldığı tek büyük örnek olageldi. Bu ülkede toprak reformu 1980'lerde ve 1990'ların büyük bölümünde yumuşak bir tempoda ilerledi; tarım arazilerinin yaklaşık onda biri beyaz çiftçilerden çoğunlukla yoksul 70.000 siyah aileye aktarıldı. Radikalleşme 1997 yılında

Fransa ve Britanya: Piketty 2014: 116-117 şekiller. 3. 1-2.

kurtuluş savaşı gazilerinin beyaz büyük toprak sahiplerine ait arazileri işgal ederek "toprak işgalleri" düzenlemeleriyle başladı. Buna karşılık olarak tarım arazilerinin sekizde biri daha zorunlu kamulaştırma için ayrıldı. Şimdiye kadar, 1980'de 6.000 beyaz çiftçinin denetim altında tuttuğu arazinin yaklaşık %90'ı çeyrek milyon aileye verildi. Beyazların sahip olduğu büyük çiftliklerin tüm araziler içindeki payı %39'dan %0,4'e düştü. Bu, net servetin küçük bir seçkin kesimden yoksul hanelere büyük çaplı transferini temsil etmektedir. 1997'den itibaren toprak reformunun daha saldırgan ikinci aşaması, gazilerin şiddetli kışkırtmalarına çok şey borçluydu. Mugabe hükümeti sosyal yardım ve mali destek vaatlerini yerine getirmeyince, gaziler ve harekete geçirilmesine yardımcı oldukları kişiler sadece beyaz yerleşimcilere değil yetkililere de meydan okuyarak Mugabe'yi beyazlara ait ticari çiftliklere zorla el konmasına rıza göstermeye zorladılar. Bu hareketi dizginlemeye yönelik ilk girişimlerin ardından Mugabe 2000 yılında bu tür çiftlikleri hedef alarak ve işgalcileri korumaya yönelik önlemler alarak harekete bizzat katıldı. Burada 20. yüzyılın başlarındaki Meksika Devrimi'nin yankılarını görüyoruz; yerel malikâne işgalleri de aynı şekilde hükümet eylemlerini yönlendirdi. Yerel şiddet, toprağın yeniden dağıtımının ve dolayısıyla servetin eşitlenmesinin kapsamını genişletmenin hayati bir aracıydı.[3]

Tarihteki toprak reformlarının birçoğu savaşın bir sonucuydu. Dördüncü Bölümde özellikle uç bir örneği inceledim: ABD işgali altındaki Japonya'da, fiilen tazminatsız el koyma ve ülke genelinde toprak mülkiyetinin toptan yeniden yapılandırılmasını gerektiren toprak reformu. Bu, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem için yeni bir fenomendi: O zamana kadar yabancı işgalciler hiçbir zaman yeniden dağıtımcı bir gündemi

Moyo ve Chambati 2013a: 2; Moyo 2013: 33-34, 42, 43 tablo 2. 2; Sadomba 2013: 79-80, 84-85, 88. Meksika için, krş. burada, bölüm 8, s. 334-5.

desteklememişlerdi. Orta Avrupa'daki Sovyet yönetimi, fetihçi güçler tarafından desteklenen eşitlemenin başlıca timsaliydi.

Tarihsel olarak savaş, toprak reformu için başka şekillerde de bir itici güç sağladı. Başarılı mekanizmalardan biri, savaş tehdidine yanıt olarak, bir ülkenin askeri yeteneklerini güçlendirmenin bir aracı olarak kullanılan reformdu. Bazılarına göre, MS. 645'ten sonra Japonya'da gerçekleştirilen Taika ("Büyük Değişim") Reformları bu sürecin ilk örneklerinden biri olarak yorumlanabilir. Yakın Çin'deki Sui ve Tang hükümdarları tarafından gerçekleştirilen toprak eşitleştirme planları örnek alınarak, tarım arazileri araştırılacak ve eşit büyüklükteki parsellerden oluşan bir ızgara sisteminde yeniden düzenlenecek, pirinç arazileri üretken üyelerinin sayısına göre tek tek hanelere tahsis edilecek ve değişen koşulları hesaba katmak için düzenli aralıklarla yeniden tahsisler planlanacaktı. Teknik olarak kamuya ait olan bu arazilerin devredilemez olmaları gerekiyordu. Çoğu zaman olduğu gibi, bu iddialı programın da gerçekte ne kadar yaygın ya da aslına ne kadar sadık kalınarak uygulandığından emin olamayız. Burada önemli olan, bunun hem iç hem de dış savaş tehdidi altında devam eden reform bağlamında gerçekleştirilmiş olmasıdır. 660'larda Kore'ye müdahale yanı başındaki süper gücün askeri işgaline dair endişeleri arttırarak, Japonya'yı Tang Çini ile karşı karşıya getirdi. Askerileşme 672 ve 673 yıllarındaki Jinshin veraset savaşlarıyla kesintiye uğradı. İlk nüfus sayımı 689 yılında yapıldı ve tüm yetişkin erkekler için genel zorunlu askerlik uygulaması başlatıldı. Savaş tehdidi, yerel seçkinleri bastırmak ve askeri seferberliğe hazırlanacak olan genel nüfus arasında kaynaşmayı teşvik etmek için tasarlanan yerel reformlar için bir itici güç sağlamış gibi görünüyor.[4]

Çarlık Rusyası'yla daha güvenli bir zemindeyiz. 1853-1856 Kırım Savaşı'ndaki yenilgiden bir ay sonra Çar II. Aleksandr

Powelson 1988: 176 (reformlar); bağlam için, bakınız Batten 1986; Farris 1993: 34-57; Kuehn 2014: 10-17.

"herkes için eşit derecede adil yasalar" sözü verdi. Reformlar arasında, zorunlu askerlikle desteklenen daha büyük bir ordu yaratmayı amaçlayan, serflerin beş yıl içinde özgürleştirilmesi de vardı. Köylüler artık ekip biçtikleri arazilerin sahibi olabiliyorlardı. Bununla beraber, eşitleme köylülerin toprak değerinin %75'ine ya da %80'ine denk gelen itfa bedellerini ödeme zorunluluğu tarafından engellendi. Finansman, köylülerin 49 yıl boyunca %6 faizle geri ödemek zorunda oldukları devlet tahvilleriyle sağlandı. Bu da köylülerin kaynaklarını tüketti ve genellikle daha önce üzerinde çalıştıklarından daha küçük arazilere sahip olmalarına neden oldu. Bazıları toprak sahibi olurken diğerleri olamadığı için farklılaşma arttı, daha yoksul köylüler proleterleşti ve daha varlıklı haneler diğerlerinden uzaklaştı. 1905'te Japonya'ya karşı savaşta alınan yenilginin ardından yaşanan huzursuzluk ise bir başka toprak reformunu tetikledi. O dönemde köylüler hâlâ tüm toprakların sadece %3,5'ine sahiplerdi. Daha fazla geri ödeme yapmayı reddeden köylüler greve gittiler ve malikânelere saldırarak 1.000'den fazla malikâneyi yağmaladılar. Bu şiddete karşılık olarak, ödenmemiş tüm tazminat ödemeleri iptal edildi ve köylülere topraklarını miras alınan mülkiyet olarak talep etme hakkı verildi. Sonuç olarak, Birinci Dünya Savaşı sırasında tüm toprakların yarısından fazlası köylülerin mülkiyetine geçmişti. Buna rağmen, birkaç büyük malikâneyle çok sayıda küçük işletme arasında süregelen servet uçurumu genel toprak eşitsizliğini daha da artırdı ve beygirler daha önce olduğundan daha eşitsiz bir şekilde dağıtılmaya başladı.[5]

Bu münferit bir örnek de değildi. Eşitsizliği daha da kötüleştiren savaş güdümlü toprak reformları uzun bir geçmişe sahiptir. Napolyon Savaşları, uzun vadede hoş olmayan sonuçlarla birlikte bir dizi ülkede toprak reformunu tetikledi. Prusya'da 1806'daki yenilginin şoku, ertesi yıl serfliğin kal-

Leonard 2011: 2 (alıntı), 32-33; Tuma 1965: 74-81, 84-91; Leonard 2011: 52-58.

dırılmasına yol açtı. Kiracıların soylulardan ve kraliyetten toprak satın almalarına izin verilse de fiyatlar çok yüksekti ve büyük toprak sahipleri –Junkerler– toprak üzerindeki hâkimiyetlerini güçlendirdiler ve 1945'te komünistler tüm büyük malikâneleri tazminat ödemeden kamulaştırana kadar bu hâkim konumlarını korudular. İspanya'da Napolyon Savaşları da aynı şekilde liberalleşmeyi teşvik etti. 1812'de tapular kaldırıldı ve kamu arazileri satışa çıkarıldı ama daha sonraki iç savaşlar –Portekiz'de olduğu gibi– toprak sahipliğinin daha da yoğunlaşmasına neden oldu. Avusturya'da, hükümeti serflerin feodal yükümlülüklerden kurtulmasını sağlamaya ikna eden 1848 devrimi oldu: 1780'lerde sözde uygulamaya konan bu yöndeki yasalar o zamana kadar düzgün bir şekilde uygulanmamıştı. Devredilen topraklar için geri ödeme bedelleri yıllık gelirin 20 katı olarak belirlendi ve köylüler, devlet ve toprakbeyleri arasında eşit olarak paylaştırıldı (böylece toprak servetlerinin üçte birini kaybettiler). Halkın huzursuzluğuna yanıt olarak barış satın almanın bir örneğiydi bu.[6]

Savaşın güdülediği diğer reform girişimleri daha radikaldi ama kısa ömürlü oldular. 1901 yılında kurulan Bulgar Ulusal Tarım Birliği, teslimiyet, siyasi kargaşa ve toprak kayıplarına yol açan Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilginin büyük şoku 1920'de onları iktidara getirene kadar kırsal kesimdeki kitlelere ulaşmakta başarısız oldu. Toprak reformu programı iddialıydı: Mülkiyet 30 hektarla sınırlandırıldı, fazla mülkler kademeli bir ölçekte zorunlu satışa tabi tutuldu (tazminat seviyeleri büyüklükle birlikte azalıyordu) ve topraksızlar ile küçük çiftçilere devredildi. Spekülasyon ve savaş kârlarıyla elde edilen Kilise arazilerine ve mülklerine el kondu. Bu durum kısa süre içinde müesses nizamın şiddetli bir tepkisini tetikledi ve hükümetin devrilmesine yol açtı. Savaşın etkileri Guatemala'da İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında daha dolaylı bir şekilde ortaya çıktı. Savaş yıllarında büyük

Powelson 1988: 104-105, 109.

toprak sahiplerinin baskıcı yönetimi, Alman kahve pazarının kaybedilmesi ve ABD baskısı altında Almanlara ait birçok kahve plantasyonunun kamulaştırılmasıyla zayıfladı. Bu durum 1952'de demokratik yollardan seçilmiş bir hükümet tarafından gerçekleştirilen tarım reformunun da önünü açtı: Büyük arazilerin toprakları yeniden dağıtıldı ve sahiplerine, genellikle çok düşük değerde verdikleri vergi beyannamelerine uygun olarak fiyatlandırılan devlet tahvilleriyle tazminat ödendi. Barışçıl ve düzenli bir süreç sonunda 1954 yılına gelindiğinde kırsal nüfusun %40'ı toprak sahibi olmuştu. Fakat o yıl yapılan bir darbe, toprak reformunu iptal eden ve baskıyı yenileyen bir askeri rejim kurdu. Bunu takip eden uzun iç savaşta tam 150.000 kişi öldü. 1990'lara gelindiğinde, toprak sahiplerinin %3'ü tüm toprakların üçte ikisine sahipti ve kırsal nüfusun %90'ı neredeyse ya da tamamen topraksız kalmıştı. Şiddet bu süreçte farklı şekillerde yer aldı: önce uzaktan, değişimi kolaylaştırarak, sonra şiddet içeren müdahale ve baskıyla başa çıkamayacağını kanıtlayan barışçıl bir hükümet altında yokluğuyla.[7]

Diğer durumlarda, iç ya da dış potansiyel şiddetle ilgili endişeler, toprak reformunu hızlandırdı. Komünizm karşıtlığı özellikle güçlü bir güdüleyici unsurdu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Güney Kore'de toprak eşitsizliği yüksekti: Kırsal hanelerin %3'ünden daha azı tüm toprakların üçte ikisine sahipken, %58'i toprağa sahip değildi. Daha sonraki toprak reformu, 1946 gibi erken bir tarihte Kore'nin kendi bölgelerindeki toprakları kamulaştıran Kuzey Koreli komünistlerin güneydeki yerel köylülüğü harekete geçirebileceği korkusundan kaynaklandı. ABD desteği ve 1948'deki ilk seçimde yarışan tüm partilerin toprak reformu taahhüdü, büyük çaplı kamulaştırma ve yeniden dağıtımla sonuçlandı. İlk olarak tüm Japon sömürge arazilerine el kondu. 1950'lerin başında özel mülkiyet üç hektarlık iyi tarım arazisiyle sınırlandırıldı.

Powelson 1988: 129-131 (Bulgaristan); Barraclough 1999: 16-17 (Guatemala).

Fazla araziler el koyma ya da satış yoluyla asgari tazminat karşılığında (yıllık kiranın 1,5 katı) köylülere devredildi ve başkalarının arazilerini işlemeye devam edenler için kiralar düşük seviyelerde sabitlendi. Tüm toprakların yarısından biraz fazlası el değiştirdi. Yeniden dağıtım etkisi çok büyük oldu: Toprak sahipleri gelirlerinin %80'ini kaybederken, kırsal hanelerin en alttaki %80'i %20 ila %30 oranında gelir elde etti. 1956 yılına gelindiğinde, toprak sahiplerinin en zengin %6'sı tüm toprakların sadece %18'ine sahipti ve kiracıların payı %49'dan %7'ye düşmüştü. 1945'te 0,72 ya da 0,73 gibi yüksek bir seviyede olan toprak sahipliğine ilişkin Gini katsayısı 1960'larda 0,30'lara kadar düşmüştü. Toprak reformunun düzleyici etkisi Kore Savaşı'nın sonuçlarıyla daha da arttı: Çoğu sınai ve ticari mülk yok edildiğinden ve hiperenflasyon tazminatı değersiz hâle getirdiğinden, toprak sahibi seçkinler tamamen ortadan kalktı ve daha sonra eğitime geniş erişimle sürdürülen son derece eşitlikçi bir toplum ortaya çıktı. Bu örnekte, savaş ya da devrimle ilgili endişeler, Beşinci Bölümde karşılaşılanlara benzer eşitleyici sonuçlarla birlikte, fiili kitlesel seferberlik savaşı tarafından geride bırakıldı.[8]

Devrim kaygısı ve fiili savaş, 1970 yılında ABD'nin ısrarıyla toprak reformu başlatan Güney Vietnam'da da aynı şekilde bir araya geldi: Kiralanan tüm topraklar, belirli bir miktarını ücretsiz olarak alacak olan ekicilere devredilecekti. Mal sahiplerine tazminat ödenecekti. Bu reform üç yıl içinde uygulandı ve kiracılık oranı çarpıcı bir biçimde –örneğin Mekong Deltası'nda %60'tan %15'e– düştü. Tayvan'da ise savaşın kendisinden ziyade savaşla ilgili genel kaygılar düzlenmenin başlıca aracı oldu. Muzaffer komünistler tarafından anakaradan çıkarılan Kuomintang hükümeti, 1949

You n. d. : 13, 15-16; Barraclough 1999: 34-35; You n. d. : 43 tablo 3; Lipton 2009: 286 tablo 7. 2; You n. d. 23; ve bakınız özellikle You 2015: 68-75. 1960'lar için tahminler 0,2 ila 0,55 arasında değişir ama 0,30'larda yoğunlaşır: 0,34, 0,38 ya da 0,39. Güvenlik kaygılarının ve ABD etkisi in siyasanın yönlendirilmesindeki merkezi önemi için bkz: 85-86.

yılında yerel desteği güçlendirmek için toprak reformuna girişti. ABD'li destekçileri de aynı şekilde komünizme karşı koymak için yeniden dağıtımı teşvik ettiler. Motivasyon güçlü, kurumsal engellerse zayıftı: Yönetimin yerel toprak sahiplerine karşı hiçbir yükümlülüğü yoktu ve pek çok kişi yenilgiden anakaradaki toprak reformunun başarısızlığını sorumlu tuttu. Güney Kore'de olduğu gibi, bireysel mülklere sınırlamalar getirildi ve kiralar düşürüldü. Kamu arazilerinin kiracılara satılmasının ardından, 1953 yılında toprak sahipleri piyasa fiyatlarının çok altında bir tazminat karşılığında fazla arazilerini satmaya zorlandılar. Sonuç olarak çiftlik gelirleri arttı, kiracıların payı 1950'de %38'ken 10 yıl sonra %15'e düştü ve aynı aralıkta toprak sahipliğinin Gini katsayısı da yaklaşık 0,6'dan 0,39 ila 0,46 arasına geriledi. Toplam gelir için Gini katsayısı 1953'te 0,57 iken 1964'te 0,33'e düştü.[9]

Romanya'da 1921'de yapılan toprak reformu bu sınırlama stratejisinin ilk örneklerinden biri olabilir: Reformdan, kamulaştırılan toprakları alan yoksul köylüler ve küçük toprak sahipleri faydalandılar. Bu reformun komşu Sovyetler Birliği'nden devrimin ülkeye yayılabileceği korkusuyla güdülendiği de zaman zaman düşünülür. Komünist ajitasyon korkusu Latin Amerika ülkelerinde de reformları teşvik etmiştir. Castro'nun Küba'yı ele geçirmesine tepki olarak 1960 yılında ABD tarafından kurulan "Barış İttifakı" toprak reformunu teşvik etti ve bu amaçla danışmanlık ve mali destek sağladı. Şili de buna adaydı: Daha önceki çekingen adımların ardından 1964'te seçim yenilgisinden duyulan endişe, sağcı ve merkezci bir koalisyonun dış destekle daha geniş kapsamlı bir toprak reformunu benimsemesine yol açtı. 1970 yılına gelindiğinde birçok büyük arazi kamulaştırılmıştı ama ödemeler müteva-

Güney Vietnam: Powelson 1988: 303. Tayvan: Barraclough 1999: 35; You n. d. 13-14, 16-17, 27; You 2015: 68-69, 75-78, 86-87; ayrıca Albertus 2015: 292-297. Toprak reformunun mimarı Chen Cheng, toprak reformunu açıkça komünist ajitatörleri "propaganda silahlarından" mahrum bırakmanın bir aracı olarak tanımladı (alıntı You 2015: 86).

zıydı. Allende'nin solcu hükümeti 1973 yılında bir darbeyle indirilene kadar daha fazla ilerleme kaydetti. Bu durum süreci durdurmuş olsa da 10 yıl öncesine kadar onda bir olan toprakların üçte biri küçük toprak sahiplerinin eline geçmişti.[10]

1960'lar boyunca Peru'da yüksek eşitsizlik ve kırsal şiddetin yaşandığı bir ortamda, ülkenin geleneksel oligarşisine karşı çıkan ve ABD'nin kontrgerilla ilkeleri konusunda eğitim almış olan 1968'deki askeri darbenin liderleri, topyekûn bir iç savaşı engellemek için toprak reformunu tercih ettiler. Birkaç yıl içinde büyük malikânelerin çoğu kamulaştırıldı, tüm tarım arazilerinin üçte biri devredildi ve çiftlik işgücünün beşte biri bundan yararlandı. Büyük toprak sahiplerinin gücünün kırılması yoksullardan ziyade askerlere ve orta halli köylülere yaradı. Ekvador, Kolombiya, Panama ve Dominik Cumhuriyeti'nde de benzer amaçlı önlemler alındı. El Salvador'da 1980'de gerilla savaşının patlak vermesinden bir yıl sonra cunta, ABD'nin danışmanlığı ve mali desteğiyle toprak reformunu başlattı.[11]

Bundan on yıl önceyse devrim korkusu Mısır'da da toprak reformu yapılmasına yardımcı olmuştu. Topraklar –aşırı olmasa da– epey eşitsiz bir şekilde dağıtılmıştı. Toprak sahiplerinin en tepedeki %1'i toprakların beşte birini denetlerken en zengin %7'lik kesim toprakların üçte ikisine sahipti. Kiracılık oranları yüksekti ve kiracıların konumu işçilerinkine benzer şekilde kötüydü. Nasır'ın 1952'deki askeri darbesine kadar geçen 10 yıl içinde, birbirini izleyen 17 hükümete, sıkıyönetime,

[10] Romanya: bakınız Eidelberg 1974: 233 n. 4, Eidelberg'in kendisi tarafından paylaşılmayan bu konuma referanslar için (234). Şili: Barraclough 1999: 20-28. Bakınız ayrıca Jarvis 1989, reformların, çoğunlukla küçük çiftçilerin satışları yoluyla yeniden dağıtımcı etkilerinin daha sonra çözülmesi üzerine.
Peru: Barraclough 1999: 29-30; Albertus 2015: 190-224, iktidardaki orduyla toprak sahibi seçkinler arasındaki uçurumu vurgular. Yine de, Peru toprak Gi i'sinin başlangıçta aşırı derecede yüksek olduğu (0,9'ların ortalarında) düşünüldüğünde, güçlü bir şekilde yeniden dağıtıcı sonuçlar bile onu 0,8'lerin ortalarında yüksek bıraktı. 8s: Lipton 2009: 280. Diğer ülkeler: Lipton 2009: 275; Diskin 1989: 433; Haney ve Haney 1989; Stringer 1989: 358, 380. El Salvador: Strasma 1989, özellikle 408-409, 414, 426.

grevlere ve ayaklanmalara tanık olan ülke istikrarsızlıklarla çalkaladı. Yönetici sınıfın üyeleri suikast için hedef alınmıştı. Yeni rejim iktidara geldiği yıl toprak reformunu başlattı. Aynı dönemde Doğu Asya'da olduğu gibi, ABD komünist etkiyi denetim altına almak için destek sağladı. Tarım Bakanı Sayed Marei, reformu meşrulaştırmak için bu korkulara başvurdu:

> Temmuz 1952 devriminden önceki günleri hatırlıyoruz; Mısır'ın köylerinin tehlikeli kışkırtmalar sonucu nasıl huzursuzlandığını hatırlıyoruz; kan dökülmesine ve malların tahrip edilmesine yol açan olayları hatırlıyoruz. Büyük toprak sahipleri, her şeyi kökünden söken bir fırtınaya dönüşene kadar, bu huzursuzluktan esen, yokluk ve yoksulluğu sömüren rüzgâra maruz kalmayı tercih ederler miydi?

Özel toprak mülkiyetine sınırlamalar getirildi ama toprak sahipleri tazminat aldılar ve 1861'den sonra Çarlık Rusyası'nda tasarlanana benzemeyen bir planla, toprak alanların onyıllar boyunca devlete geri ödeme yapması zorunlu kılındı. Bu ödemeler önceki kiralardan çok daha düşük olduğu için bu düzenleme köylülerin lehine işledi. Servet dağılımı gelir dağılımından daha az etkilendi ve toprağın yaklaşık onda biri el değiştirdi. Irak'ta darbeler ve BAAS yönetimi daha büyük bir etki yarattı ve kolektifleştirme 1960'lar ve 1970'lerde toprak sahipliği eşitsizliğini büyük ölçüde azalttı. Sri Lanka'da 1971'de binlerce kişinin hayatına mal olduğu düşünülen başarısız bir komünist ayaklanma, hemen ertesi yıl, belirli bir tavanı aşan özel ve daha sonra da şirket arazilerinin kamulaştırılmasını sağlayan toprak reformlarına yol açtı. Bir kez daha şiddetin yol açtığı bu müdahale, bağımsızlıktan bu yana, önceki tüm hükümetlerin toprak eşitsizliğiyle mücadeledeki başarısızlığından radikal bir sapmayı temsil ediyordu.[12]

Alıntı 4 Eylül 1952 tarihinde *Al-Ahram*'dan, alıntılayan Tuma 1965: 152. Albertus 2015: 282-287 (Mısır); Lipton 2009: 294 (Irak). Sri Lanka: Samaraweera 1982: 104-106. O zamandan bu yana, köylerin genişletilmesi ve tecavüzlerin düzenlenmesi, küçük mülklere arazi eklemenin ana mekanizmaları oldu: Dünya Bankası 2008: 5-11.

Bütün bu örnekler, ister uygulamalı ister gizli olsun, anlamlı bir toprak reformunun gerçekleştirilmesinde şiddetin diğer tüm belirleyenlerden daha büyük bir önem taşıdığını işaret ediyor. Yine de sonuçlar büyük farklılıklar göstermiştir. Gerçekten de toprak reformunun eşitsizliği azaltma konusunda sicili zayıftır. 20. yüzyılın ikinci yarısında yapılan 27 reformun incelendiği bir araştırma, vakaların büyük çoğunluğunda (21 ya da %78) toprak eşitsizliğinin ya büyük ölçüde değişmeden kaldığını ya da zaman içinde arttığını göstermektedir. Kayırmacılık barışçıl toprak reformlarını baltalayabilir. Venezuela'da 1960'larda demokratik olarak seçilmiş bir hükümet ülkedeki tarım arazilerinin onda birini –yarısı kamulaştırmalardan yarısı da devlet arazilerinden– topraksız yoksulların dörtte birine yeniden dağıttı. O dönemde ülke büyük ölçüde tarımsal bir ekonomiden petrol ihracatına dayalı kentsel bir ekonomiye geçiş yapıyordu. Bu durum hükümetin petrol gelirlerinden cömert tazminatlar ödemesine olanak sağladı; hatta o kadar cömertti ki toprakbeyleri grevleri ve işçilerinin toprak taleplerini bizzat teşvik ettiler. Böylece kendileri de kamulaştırmaya hak kazanabilecek ve piyasa seviyelerinin üzerinde tazminat alabileceklerdi. Bu doğrultuda yapılan reformlar maddi eşitsizliği azaltmada çok az işe yarayacaktı.[13]

Bazen de tazminatlar arka kapıdan devreye sokuldu. Eski Roma Cumhuriyeti, İtalya Yarımadası'ndaki genişlemesi sırasında, mağlup ettiği düşmanlarının büyük miktarda ekilebilir arazisine el koydu. Bu arazileri ya yerleşimcilere tahsis etti ya da kiraya verilen kamu arazilerine dönüştürdü. Bu ikinci yöntem, geniş arazileri ekip biçmeye ve yatırım yapmaya gücü yetenlere fayda sağladı ve kamu arazilerinin zenginlerin elinde

Lipton 2009: 285-286 tablo 7. 2. Ayrıca krş. ayrıca Thiesenheusen 1989a: 486-488. Albertus 2015: 137-140, 1930 ila 2008 yılları arasında tüm tarım arazilerinin yarısından fazlasının reformla bağlantılı aktarımlara konu olduğu Latin Amerika'ya ilişkin daha iyimser bir değerlendirme sunar (8-9), ama en başarılı yeniden dağıtımlardan bazılarının Şili, Meksika ve Peru'nun yanı sıra Bolivya, Küba ve Nikaragua'da gerçekleşmiş olması anlamlıdır (140). Venezuela: Barraclough 1999: 19-20.

toplanmasına neden oldu. Bu tür arazilere erişime yasal sınırlar getirmeye yönelik daha önceki çabaların ardından, MÖ. 133 yılında oligarşik yönetici sınıfın içinden gelen popülist bir reformcu olan Tiberius Gracchus'un her mülk sahibini 300 dönümden biraz daha fazla kamu arazisiyle sınırlayan bir yeniden dağıtım programını yürürlüğe koymasıyla sorunlar doruğa ulaştı. Fazla arazilere önceki yatırımlar için tazminat ödenmeksizin el konacak ve bunlar yoksul yurttaşlara tahsis edilecekti. Zengin ve güçlülerin yeni yaratılan küçük toprak sahiplerini satın almalarını ya da başka bir şekilde yerlerinden etmelerini önlemek için tahsis edilen alanlar devredilemez hâle getirildi. Bu reforma karşı seçkinlerin muhalefeti aşamalı olarak ilerledi. Yerleşimcilere başlangıç fonları sağlayarak bu programı geliştirme çabaları, Gracchus'un öfkeli oligarkların elinde hayatına mal oldu. Yeniden dağıtım programı, başlatıcısından en fazla dört yıl sonra hayatta kaldı. MÖ. 110'larda kiralar kaldırıldı ve izin verilen azami miktara sahip olanlar dâhil olmak üzere tüm kamu arazisi sahipleri, satılabilen özel mülk olarak bundan yararlanmaya başladılar. Dolayısıyla bu program, yurttaş nüfusunun yüzde birkaçına denk gelen, hatırı sayılır sayıda yeni küçük toprak sahibi yaratmış olsa da, toprak zenginliğinin dağılımı üzerindeki uzun vadeli etkisi muhtemelen en iyi olasılıkla mütevazı oldu.[14]

Modern Filipinlerde, inandırıcı bir savaş ya da devrim tehdidinin olmaması, toprak sahibi seçkinlerin ayak sürümesine izin verdi: Toprak reformu onyıllar boyunca sürekli bir kampanya sloganı olarak kaldıysa bile çok az şey değişti. 1988'den sonra daha ciddi bir girişimde bulunulduğunda bile tıpkı Hindistan, Pakistan ve Endonezya'da olduğu gibi, sonuçları mütevazı oldu. İran'da 1970'lerde, ortakçıların çoğu, toprak sahiplerinin fazla arazilerinin zorunlu satışı yoluyla bir miktar toprak elde etmiş olsa da, bu süreç aslında toprak satanların kayırılması, tazminat gereklilikleri

[14] Roselaar 2010, özellikle 221-289.

ve devlet desteğinin olmaması nedeniyle küçük çiftçiler arasındaki eşitsizliği artırdı ve tüm bunlar daha iyi durumda olan köylülere avantaj sağladı. Hawaii'nin 1848'deki "Büyük Mahele"si, adil olmayan sonuçlar yaratan barışçıl toprak reformunun özellikle uç bir örneğidir. Bu noktada, kolektif olarak işlenen topraklar kral, şefler ve genel nüfus arasında paylaştırıldı. Özel mülkiyetin tesis edilmesi için resmî talepler gerekli olduğu için –ki bu birçok sıradan hanenin yapamadığı bir şeydi– ve Yabancı Toprak Sahipliği Yasası yabancıların kısa süre içinde toprak edinmesine izin verdiği için, zamanla kraliyet tarafından talep edilmeyen toprakların çoğu Hawaiili olmayan ticari mülkiyete geçti.[15]

Şiddet içermeyen toprak reformu ancak nadir durumlarda tam anlamıyla başarılı oldu. 18. yüzyılın sonlarında İspanya'da ortak arazinin dağıtımı en iyi olasılıkla kısmi bir örnektir. Kral III. Charles'ı, 1766'da Madrid'den kaçmaya zorlayan ayaklanmalarla tetiklenen –ve dolayısıyla şiddet saiki barındırmadığı söylenemeyecek– bu uygulama, yerel koşullara göre belirlenen, büyük ölçüde değişken sonuçlar doğurdu. Çoğu zaman sadece çiftlik araç gereçlerini karşılayabilenler kazançlı çıktılar. Bazı bölgelerde reform, kırsal kesimdeki işçiler arasında fon eksikliği ve seçkinlerin manipülatif müdahaleleri nedeniyle başarısız oldu. Sadece, ticari seçkinlerin hâkim olduğu Malaga'da olduğu gibi üst sınıfın toprak sahipliğine özellikle yatırım yapmadığı ya da Guadalajara'da olduğu gibi bol toprakla birlikte kırsal işçilerin görece azlığı toprakbeylerinin pazarlık gücünü sınırladığında başarılı oldu.[16]

19. yüzyılın Sırbistanı'nda eşitleyici toprak reformu imparatorluk yönetiminden bağımsızlığın artmasıyla olanaklı hâle geldi. Osmanlılar, toprağı iyi bağlantıları olan Müslüman hak

You 2015: 78-81 (Filipinler); Lipton 2009: 284-294 (Güney Asya); Hooglund 1982: 72, 89-91 (İran). Toprak mülkiyetinde artan eşitsizlik, toprak reformunun nadir görülen bir sonucu değildir: Örneğin, Brezilya için Assuncao 2006: 23-24. İspanya: Santiago-Caballero 2011: 92-93. Guadalajara'da eşitsizlik üzerindeki etkisi mütevazı kaldı: 88-89.

sahiplerine tahsis eden feodal bir rejim dayatmışlardı. Buna ek olarak, güçlü Türkler Sırp köylülere tecavüz ederek yasadışı bir şekilde yarı özel mülkiyet iddiaları oluşturdular. Yerel kırsal nüfus yüksek kiralar ödemek ve işçilik hizmeti vermek zorunda bırakıldı. 1804'ten itibaren başlayan ayaklanmalar, 1815'ten 1830'a kadar süren ikili yönetim –Osmanlı hükümdarlığı altında Sırp özerkliği– dönemini başlattıktan sonra, yasadışı mülkiyet talepleri iptal edildi ve feodal toprakbeyleri ve toprak kiraları baskı altına alındı. 1830'ların başlarında yapılan antlaşmalar, çoğu Türk'ün topraklarını yerel halka sattıktan sonra birkaç yıl içinde Sırbistan'ı terk etmesini emrediyordu. Feodalizm kaldırıldı ve Sırplar toprakta özel haklar elde ettiler. Ayrılan Türklerin devrettiği arazilerin bir kısmı küçük toprak sahiplerine dağıtıldı. Geriye kalan büyük toprak sahiplerinin, mülklerini işleyen köylülere evlerini ve belirli miktarda tarım arazisini satmaları zorunlu kılındı. Sonuç olarak, büyük toprak mülkiyeti neredeyse tamamen ortadan kalktı ve toprak sahipliği son derece yaygınlaştı: 1900 yılına gelindiğinde Sırp hanelerinin %91,6'sı eve ve diğer gayrimenkullere sahipti. Bu durumda eşitsizlik, geleneksel ayrıcalıklı konumundan çıkmaya zorlanan "yabancı" bir seçkin grubun aleyhine azalmıştı. Eski sömürgecilerin ya da seçkinlerin diğer ele geçirilmiş mülklerini hedef alan toprak reformları benzer şekilde bir dizi başka ülkede de gerçekleşti.[17]

Hakiki bir barışçıl reform, yerel seçkinlerin gücünü denetim altında tutan bir tür yabancı denetimini gerektiriyor gibi görünmektedir. Bu, 1940'ların sonunda Porto Riko'da işe yaradı ama orada bile Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı tarafından yönlendirilen ABD'deki eşitleyici reformların bir sonucuydu ve ABD işgali altındaki Japonya'da gerçekleştirilen yukarıdan aşağıya toprak reformuyla aynı zamana denk geldi. Sömürge yönetimi İrlanda toprak reformunda da etkili oldu.

Zebitch 1917: 19-21, 33; Krsljanin 2016, özellikle 2-12. 1900'den bu yana diğer örnekler için bakınız Albertus 2015: 271-273 tablo 8. 1.

1870'lerin sonlarında, "Toprak Savaşı" olarak adlandırılan, adil kiralar ve kiracıların tahliyeden korunması için yapılan ajitasyon, grevler ve boykotlar şeklinde örgütlü direnişi içerdi. Bu eylemlerde gerçek şiddet çok azdı. Britanya Parlamentosu bu yakınmaları, kiraları düzenleyen ve istekli toprak sahiplerinden toprak satın almak isteyen kiracılara sabit faizli kredi sağlayan bir dizi yasayla ele aldı. 1903 yılında Wyndham Yasası'yla nihayet barış sağlandı ve hükümet, kiracıların teklif ettiği tazminatla toprak sahiplerinin istediği fiyat arasındaki %12'lik getiriyi devlet gelirlerinden karşılamayı kabul etti ve böylece küçük arazilerin özelleştirilmesini mali olarak destekledi. Bu durum, 1920'lerin başında bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte İrlanda'daki tarım arazilerinin yarısından fazlasının küçük çiftçilerin denetimine geçmesini sağladı.[18]

Hem barışçıl hem de etkili toprak reformları arayışı ise fazla başarılı olamadı. En yeniden dağıtımcı müdahaleler, Devrim Fransası, Meksika, Rusya, Çin, Vietnam, Bolivya, Küba, Kamboçya, Nikaragua ve Etiyopya'da olduğu gibi devrim ve iç savaşın yanı sıra Zimbabwe'de olduğu gibi diğer şiddet içeren ajitasyon biçimleriyle olanaklı kılındı. Diğer durumlarda, eşitleyici toprak reformu yabancı işgaline yol açan savaşın (Japonya, Orta Avrupa ve bir dereceye kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kuzey ve Güney Kore), savaş tehdidinin (erken Ortaçağ Japonyası, Prusya ve Tayvan), savaşla ilgili diğer karışıklıkların (Guatemala), devrim endişelerinin (Şili, Peru, Mısır ve Sri Lanka) ya da bu tür endişelerin ve gerçek savaşın (Güney Kore ve Güney Vietnam) bir bileşiminin sonucuydu. En son yapılan araştırmaya göre, 1900 ile 2010 yılları arasında Latin Amerika dışında gerçekleştirilen tüm büyük toprak reformlarının en az %87'si bir dünya savaşı, sömürgesizleştirme, komünist ele geçirme ya da komünist ajitasyon tehdidi sonrasında gerçekleşti.[19]

Barraclough 1999: 17 (Porto Riko); Tuma 1965: 103 (İrlanda).
Araştırma: Albertus 2015: 271-273 tablo 8. 1 (otuz bir "büyük" toprak refor-

Barışçıl reformlar Hawaii ve Venezuela'da olduğu gibi zenginlere fayda sağlayabilir ya da İrlanda ve Porto Riko'da olduğu gibi silah zoruyla uygulanabilir. Barışçıl bir şekilde gelişen ve önemli ölçüde düzlenmeyle sonuçlanan özerk toprak reformuna ilişkin kanıtlar yetersizdir. Bu bulgu şaşırtıcı değildir: Toprak reformunu bir arzu hâline getiren gelişmişlik düzeyindeki toplumlarda, şiddetli şoklar ya da şiddet tehdidi daha önemli tavizleri teşvik etmedikçe, seçkinlerin direnişinin her zaman yeniden dağıtım siyasalarını engellemesi ya da sulandırması olasıdır. Bu durum, yüksek "taban" (yeni küçük mülklerin büyüklüğü) ve düşük "tavan" (toprak sahibi mülklerine konulan sınırlar) ile karakterize olan şiddet içermeyen toprak reformlarının görünürdeki eksikliğini açıklamaya da yardımcı olur.[20]

Daha uzak geçmişe baktığımızda da bu tablo değişmemektedir. Çin'in Savaşan Devletler, Sui ve Tang Hanedanlarında olduğu gibi ve Han Hanedanı'nda olduğu gibi yöneticilerin seçkinlerin servetini geri alma mücadelesi bağlamında nominal olarak ihtiraslı yeniden toprak dağıtımı planlarının devlet inşasının bir özelliği olduğu kanıtlanmıştır: Bunlara daha önceki bölümlerde değinmiştim. Eski Yunanistan'da toprak reformu

mundan yirmi yedisi, ekilebilir arazinin en az %10'unun kesintisiz bir dönem boyunca el değiştirdiği ve en az bir yılda %1'den fazlasının kamulaştırıldığı reformlar olarak tanımlanır). Diğer dördünden ikisi için -Mısır ve Sri Lanka- bakınız burada. Albertus'un veri kümesindeki elli dört toprak reformunun otuz dördü ya da %63'ü yukarıda bahsedilen etmenlerle ilişkilendirilmiştir. Albertus'un kendisi de toprak reformunu mümkün kılan toprak sahibi ve siyasi seçkinler arasındaki koalisyonel bölünmelerin, genellikle otokrasi koşullarında, hayati önem taşıdığını vurgular (özellikle 2015: 26-59). Albertus'un bulguları benim kendi bakış açımla tamamen uyumludur.

Lipton 2009: 130. Burada belirtilen nedenlerden dolayı, Lipton'un verdiği örnekler -Güney Kore ve Tayvan- gerçek anlamda şiddet içermeyen reformlar olarak nitelendirilemez. Genel olarak toprak reformunun uygulanmasıyla ilgili sorunlar için bkz. 127, 131-132, 145-146. Tuma 1965: 179 toprak reformu üzerine yaptığı küresel araştırmadan şu sonucu çıkarır: "Kriz ne kadar temel ve ne kadar yaygınsa, reform da o kadar zorunlu, radikal ve olası görünür". Ayrıca, özel mülkiyet çerçevesi içinde gelişen ve kapsamı sınırlı olan, eşitsizliği koruyan ve hatta artırabilen reformlar ile kolektifleştirme yoluyla özel mülkiyeti ortadan kaldıran ve servet yoğunlaşmasını ortadan kaldıran reformlar arasında da ayrım yapar (222-230).

ve başta borçların hafifletilmesi olmak üzere benzer önlemler de genellikle şiddetli darbelerle ilişkilendirilmiştir. Kayıtlar arkaik dönemden Helenistik döneme kadar olan birkaç yüzyıla yayılmaktadır. MÖ. 7. yüzyılda Korint'in ilk tiranı Kupselos rakip bir klanın üyelerini öldürdüğünde ya da sürgüne gönderdiğinde, yeniden dağıtmak üzere topraklarına el koymuş olabilir. Aynı dönemde ya da biraz daha sonra, komşu Megara kentinde Theagenes, yoksulların tarlalarında otlatılan zenginlerin sürülerini katletti. Bunu izleyen radikal demokrasi döneminde zenginler sürgüne gönderildi ve mal varlıklarına el kondu. Bu süreçte yoksulların zenginlerin evlerine girerek yiyecekleri gasp ettiği ya da şiddet uyguladığı söylenir. Borç verenlere borç faizlerini geri ödemeleri emredildi ama borçların tamamen silindiğine dair bir işaret yoktur. MÖ. 280 yılında Apollodorus adında biri kölelerin ve imalat işçilerinin yardımıyla Kassandreia şehrinde iktidarı ele geçirdi. "Zenginlerin mallarına el koyup yoksullar arasında yeniden paylaştırdığı ve askerlerin maaşlarını yükselttiği" söylenir ki bu durum sadece dört yıl sürdü. Benzer bir bağlamda, toprağın yeniden dağıtılması ve borçların silinmesi programının çığırtkanlığını yapan Klearkos MÖ. 364'te Heraklea Pontiki'nin tiranı oldu.[21]

Barışçıl toprak reformu Sparta'da da fazla ilerleme kaydedemedi. Altıncı Bölümde gördüğümüz gibi, toprak zenginliği giderek daha eşitsiz bir şekilde dağılmaya başladı ve yurttaşların giderek daha büyük bir kısmını marjinalleştirdi. MÖ. 4. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, tam yurttaş sayısı 700'e düşmüştü (1,5 yüzyıl önce bu sayının 10 katından fazlaydı) ve bunların yaklaşık 100'ü varlıklı, diğerleri ise borçlu olarak sınıflandırıldı. Diğer yaklaşık 2.000 Spartalı erkek ise kısmen gelirleri gerekli eşiğin altına düştüğü için ikinci sınıf yurttaş

Çin için bakınız burada, bölüm 2, s. 103-5, 112-13 ve özellikle bölüm 6, s. 182-183. Tüm söyleyebileceğimiz, Atina'daki Solon reformlarının gerçek bir toprak yeniden dağıtımını içermediği ve borç ertelemesinin doğası belirsizliğini korumaktadır. Dahası, dış siyasa teşviklerinden etkilenmiş olabilirler: bakınız burada, bölüm 6, s. 272. Link 1991: 56-57, 133, 139; Fuks 1984: 71, 19.

olarak sınıflandırıldı. Sparta toplumunun diğer alt tabakaları bir yana, yurttaşlar arasındaki aşırı eşitsizlik reform girişimlerinin önünü açtı.

MÖ. 240'larda kral IV. Agis tarafından kan dökülmeden gerçekleştirilmesi amaçlanan ilk müdahale, borçların silinmesini ve toprağın sadece yurttaşlara değil, aynı zamanda tabi *polis*'in uygun üyelerine de 4.500 eşit payla yeniden dağıtılmasını hedefliyordu. Askeri bir seferdeyken bu çabaları engellenince Agis sürgüne gitti ve reformu başarısız oldu. MÖ. 227'de Kral III. Kleomenes'in paralı askerlerin yardımıyla bir darbe düzenlemesi ve Sparta'nın beş üst düzey yargıcından (*ephor*) dördünü öldürmesiyle bir sonraki reform girişim biraz daha şiddetli geçti ve yaklaşık 10 kişiyi daha görevden aldı, 80 kişiyi sınırdışı etti. Programı Agis'inkine benziyordu ve bu kez gerçekten uygulandı, askeri reformla birlikte askeri ve diplomatik başarılarla hızla ödüllendirildi. Sonunda MÖ. 222'de askeri yenilgiye uğrayan Kleomenes ülkeden kaçtı. Yeniden dağıtımlarına müdahale edildiğine dair hiçbir belirti yoktur. Bununla beraber, bu yenilgideki büyük can kaybı, toprak sahiplerinin sayısını büyük ölçüde azaltmış olmalıdır. MÖ. 207'de yaşanan bir başka askeri felaket, muhtemelen *helot* olan binlerce "köle"yi serbest bırakan ve hak sahibi yapan Nabis'in önderliğinde üçüncü ve en radikal reform girişimini başlattı. Zengin Spartalıları öldürdüğü, onlara işkence ettiği ya da onları sürgüne gönderdiği ve topraklarını yoksullara verdiği iddia edilir. MÖ. 188'de dış müdahaleyle tahttan indirildikten sonra, gerici bir antlaşma, yeni hak sahibi olmuş *helot*'ların sınırdışı edilmesini ya da satılmasını zorunlu kıldı. Bu, toprak reformunun başarılı bir şekilde uygulanmasının bir ölçüde şiddet gerektirmeye meyilli olduğunu ve bunun karşılığında nasıl daha da büyük bir karşı şiddeti ortaya çıkarabileceğini gösteren bir başka örnektir.[22]

Hodkinson 2000: 399; Cartledge ve Spawforth 1989: 42-43, 45-47, 54, 57-58, 70, 78. Yunan verileri, Albertus'un 2015'te toprak reformunun uygulanmasında otokrasini önemine yaptığı vurguyla da uyumludur.

3. "Tabletleri Kırmak": Borçların Hafifletilmesi ve Kölelerin Azat Edilmesi

Şu ya da bu şekilde şiddetle ilişkilendirilmeyen toprak reformu, gelir ve servet eşitsizlikleriyle mücadelede nadiren etkili bir araç oldu. Aynı şey borçların hafifletilmesi için de söylenebilir. Borç, çiftçileri topraklarını satmaya zorlayarak ve harcanabilir gelirleri azaltarak kesinlikle eşitsizliğin itici gücü oldu. En azından kuramsal düzeyde, borcun azaltılması ya da iptali, zengin borç verenler pahasına yoksul borçluların durumunun iyileştirilmesine yardımcı olabilir. Uygulamada, bu tür önlemlerin gerçek bir fark yarattığına dair iyi bir kanıt yoktur. Borç erteleme programları, kayıtlara geçen en eski okuryazar toplumlardan itibaren görülmektedir: Michael Hudson, MÖ. 2400 ile 1600 yılları arasında Mezopotamya'da faizin ya da borcun iptal edilmesine ve borç kölelerinin serbest bırakılmasına dair iki düzineden fazla referans topladı. Bu, Eski Ahit'in Levililer Kitabı'nda emredilen elli yılda bir yapılan Jübile iadelerine de yansıyan eski bir Yakındoğu geleneğidir. Sümerlerin, Babillilerin ve Asurluların kraliyet yardım kararnameleri en iyi şekilde, devlet yöneticileri ve servet sahibi seçkinler arasında artığın denetimi ve kitabın ilk bölümlerinde tartıştığım vergilendirme ve asker toplama yeteneği üzerine süregelen mücadelenin bir unsuru olarak anlaşılabilir. Eğer borçların hafifletilmesi hem etkili hem de düzenli aralıklarla tekrarlanan bir uygulama olsaydı, bunun kredi koşullarında fiyatlandırılmış olmasını beklerdik (bu da belgelenmiş yüksek faiz oranlarını açıklayabilir). Etkili ama seyrek ya da sık ama etkisiz olsaydı, eşitsizlik üzerinde çok az etkisi olurdu. Her iki durumda da borç ertelemesini güçlü bir düzleme aracı olarak yorumlamak zor gibi görünüyor.[2,3]

Hudson 1993: 8-9, 15-30, 46-47 (Mezopotamya); Levililer 25, Hudson 1993: 32-40, 54-64 ile birlikte. Ayrıca bkz. daha genel olarak Hudson ve Van De Mieroop 2002. Graeber 2011'in küresel borç araştırmasında bu soruyu düzgün bir şekilde ele almaması şaşırtıcıdır.

Kölelerin azat edilmesi umut verici bir düzleyici güç gibi görünebilir. Seçkinlerin sermayesinin büyük bir kısmının kölelere bağlı olduğu –görece az sayıdaki– toplumlarda, azat etme varlık eşitsizliğini azaltma potansiyeline sahipti. Bununla birlikte uygulamada, büyük ölçekli kölelik karşıtı süreçler sıklıkla şiddet içeren karışıklıklarla iç içe geçmişti. 1792'deki başarısız bir girişimin ardından Britanya parlamentosu 1806'da, başlangıçta yalnızca Britanya'ya ait olmayan sömürgeleri hedef alan ve Napolyon Savaşı sırasında Britanya'nın Fransızlar karşısındaki ulusal ve daha özel olarak da askeri çıkarlarına hizmet etmeyi amaçlayan bir önlem olarak köle ticaretini yasakladı. Köleliğin kaldırılması, 1823'te Demerara'da ve özellikle 1831 ve 1832'de Jamaika'da meydana gelen büyük köle ayaklanmalarıyla hız kazandı. Hemen ardından 1833 yılında, azat edilen köleleri birkaç yıl boyunca eski sahipleri için ücretsiz çalışmaya zorlayan ve köle sahiplerine tazminat öngören Azat Yasası çıkarıldı. Gerekli olan 20 milyon poundluk harcama çok büyüktü, ülkenin yıllık kamu harcamalarının %40'ına eşdeğerdi ve bugünün ölçütlerine göre 2,3 milyar dolar değerindeydi (ya da o zamanki ve şimdiki Britanya ekonomisinin bir payı olarak ifade edilirse, bugünkü dolar cinsinden 100 milyar dolardan fazla). Her ne kadar bu miktar, azat edilen kölelerin piyasa değerinden daha az olsa da (dönemin tahminleri 15 milyon, 24 milyon ve 70 milyon sterlinden bahseder), dört ila altı yıllık ücretsiz çıraklıkla birlikte tazminat paketinin toplam değerinin büyük bir açıkla sonuçlanmasına gerek yoktu. Ödemenin yarısından fazlası, çoğu Londra merkezli tüccarlardan ve rantiyelerden oluşan gaip sahiplere ve alacaklılara gitti. Büyük ölçekli rantiyelerden hiçbirinin tazminatı reddettiği bilinmemektedir. Bu koşullar altında, düzlenme en iyi olasılıkla çok sınırlı kalacaktı. Dahası, Britanya'nın devlet gelirlerinin büyük ölçüde gümrük ve tüketim vergileri gibi dolaylı vergilere dayandığı bir dönemde, bu planı finanse etmek için büyük miktarda borç alma gerek-

sinimi, geliri nüfusun çoğundan daha varlıklı köle sahiplerine ve kamu borcu alıcılarına fiilen yeniden dağıttı.[24]

Kölelerin azat edilmesinin diğer örnekleri şiddetli çatışmalarla daha da doğrudan bağlantılıydı. Fransa, günümüzde Haiti olan Saint-Domingue'deki asi köleleri kendi tarafına çekmek ve düşmanlarından uzaklaştırmak için tasarlanmış taktiksel bir önlem olarak Fransız Devrimi'nin zirvesinde 1794 yılında köleliği lağvetti. Bu önlem daha sonra Napolyon tarafından tersine çevrildi. 1804 yılında Haiti bağımsızlığını ilan ettiğinde, eski köle sahipleri sınırdışı edildi ve geride kalanlar o yıl beyazları hedef alan katliamda öldürüldüler. Fransa'nın geri kalan sömürgelerinde köleliğin sona ermesi için bir başka şiddetli şok daha gerekti: Avrupa çapında bir huzursuzluk dalgasının parçası olan 1848 devrimi, bir kez daha Fransız monarşisini yıktı ve kölelerin derhal azat edilmesiyle sonuçlandı. Köle sahipleri, Britanya'dakinden daha az cömert şartlarda da olsa nakit ve kredi olarak bir miktar tazminat aldılar. Savaş, Latin Amerika'daki İspanyol sömürgelerinin çoğunda köleliğin kaldırılmasında etkili oldu. Sömürge yönetimi, Napolyon'un 1808'de İspanya'yı işgaliyle tetiklenen yerel ayaklanmalara yenik düştükten sonra, yeni kurulan devletler kısa süre içinde köleliği kaldıran yasalar çıkardılar. Altıncı Bölümde, Amerikan İç Savaşı'nda köleliğin şiddet kullanılarak yok edilmesini tartışmıştım. Köle sahiplerinin tazminatsız mülksüzleştirilmesi, seçkin olmayan gruplara verilen ve düzlemenin genel boyutunu azaltan ikincil zararlarla kısmen dengelendi. Bu arada, esasen bir devlet şiddeti eylemi olan Atlantik köle ticaretinin Britanya tarafından bastırılması, Latin Amerika köleliğinden geriye kalanların gerilemesine katkıda bulundu. Brezilya ve Küba başlıca direnişçilerdi. Küba (ve Porto Riko) örneğinde, siyasa değişikliğine neden olan, bir kez daha, şiddetli çatışmalardı. Küba'da 1868 yılında gerçekleşen devrim, 10 yıl süren bir

Draper 2010, özellikle 94-95, 106-107, 164, 201.

savaş sırasında adanın bir kısmında köleliğin kaldırılmasına yol açtı. Reformlar 1870'ten 1886'da köleliğin kaldırılmasına kadar köleliği kısıtladı. Brezilya, aksi yöndeki diplomatik taahhütleri ihlal ederek Afrikalı köleleri ithal etmeye devam edince, Britanya donanması 1850 yılında Brezilya limanlarına saldırarak köle gemilerini imha etti ve ülkeyi köle ticaretini yasaklamaya zorladı. Bu sürecin sadece son aşaması temelde şiddetsizdi: Kölelik 1871'den itibaren kademeli olarak kaldırıldı ve 1888'deki nihai lağvedilmeye eski köle sahiplerine tazminat ödenmesi eşlik etmedi.[25]

Genel olarak ifadeedecek olursak, (Haiti, Latin Amerika'nın büyük bölümü ve ABD'de olduğu gibi) savaş ya da devrim yoluyla ne kadar çok şiddete başvurulursa, düzlenme o kadar etkili olurken, (Britanya ve Fransız sömürgelerinde olduğu gibi) süreç ne kadar barışçıl olursa, o kadar çok tazminat ödendi ve köle sahipleri bu geçişi daha iyi müzakere edebildi. Sadece Brezilya burada kısmi bir istisna teşkil ediyor. Dolayısıyla servet eşitsizliğini azaltan azatlar, bu kitabın önceki bölümlerinde ele alınan şiddet içeren düzleyici güçlerle genel olarak ilişkilidir. Buna karşılık, hem barışçıl hem de (maddi anlamda) önemli ölçüde eşitleyici azatlar nadirdi, hatta muhtemelen hiç yoktu. Daha genel olarak, toprak sahiplerinin toprağın denetimini düzenli olarak ellerinde tuttukları ve *postbellum* [savaş sonrası] Güney'de ortakçılık gibi alternatif sömürücü emek düzenlemelerinden faydalanabildikleri düşünüldüğünde, köleliğin lağvedilmesi vakaları gelir eşitsizliği üzerinde daha da zayıf bir etkiye sahip oldu.

4. *"Sağlam ve Müreffeh Bir Temelde": İktisadi Krizler*

Gördüğümüz gibi, iktisadi büzülmeler eşitsizliği azaltma kapasitesine sahipti. Dokuzuncu Bölümde tartıştığım sis-

Schmidt-Nowara 2010; 2011: 90-155 güncel genel bakışlar sunar.

tem çöküşlerinin yol açtığı büyük gerilemelerin, arkeolojik kanıtlardan fark edebileceğimiz düzleştirici etkileri vardı. Dönüştürücü devrimlerin ardından yaşanan ciddi iktisadi sarsıntılar, daha az dramatik ölçekte de olsa benzer sonuçlar doğurabilir. Ya "barışçıl" makro iktisadi krizlerin, kökleri şiddetli şoklara dayanmayan gerilemelerin rolü neydi? İnsanlık tarihinin büyük bölümünde, bu tür krizlerin eşitsizliğin gelişimi üzerindeki etkilerini araştırmak olanaksızdır. Erken bir örnek 17. yüzyılın ilk yarısı boyunca İspanya'daki yün ihracatı, ticari ve kentsel faaliyetlerin azalması nedeniyle kişi başına düşen reel üretimin düştüğü uzatmalı bir buhrandır. Eşitsizliğin sonuçları, seçtiğimiz göstergelere bağlı olarak farklılık gösterdi: Bu dönemde toprak kiralarının ücretlere oranı düşerek emeğe topraktan daha yüksek getiri ve dolayısıyla daha düşük gelir eşitsizliği anlamına gelirken, kişi başına nominal çıktının nominal ücretlere oranı, gelir dağılımında büyük bir değişiklik olmadığını ima edecek şekilde oldukça sabit kaldı. Kısmen eldeki verilerin kısıtlılığının bir işlevi olabilecek bu durum, modern öncesi toplumlarda iktisadi güçlerin neden olduğu düzlenmeyi araştırmanın zorluklarını gözler önüne sermektedir.[26]

Sağlam kanıtlar sadece daha yakın geçmiş için erişilebilirdir. Büyük iktisadi krizlerin eşitsizlik üzerinde sistematik bir olumsuz etkisi olmadı. Bugüne kadar yapılan en kapsamlı araştırma, 1911 ile 2010 yılları arasında yaşanan 72 bankacılık sistemi krizinin yanı sıra 1911 ile 2006 yılları arasında tüketimin zirveden en az %10 oranında düştüğü 100 ve GSYİH'nin aynı oranda azaldığı 101 krizi incelemektedir. Bu farklı türdeki olaylar sadece orta derecede örtüşmektedir: Örneğin bankacılık krizlerinin sadece 18'i durgunluklarla çakışmaktadır. 25 ülkedeki 72 bankacılık sistemi krizinin 37'si kullanılabilir bilgiler sağlamaktadır. Sonuçlar eşitsizliklerin arttığında yanaydı: Gelir

Alvarez-Nogal ve Prados de la Escosura 2013: 9, 18-21. Bakınız ayrıca burada, bölüm 3, s. 152 şek. 3. 3.

eşitsizliği sadece üç vakada azalırken, yedi vakada artmıştı. Kriz öncesi verilerin var olmadığı vakalar da denkleme dâhil edildiğinde bu sayı 13'e çıkmaktadır. Tüketimdeki düşüşlerin farklı sonuçlar doğurması daha olasıdır: Kullanılabilir 36 vakanın yedisinde eşitsizlik düşerken sadece ikisinde yükselmiştir. GSYH büzülmeleri içinse fark edilebilir bir eğilim yoktur. Her iki makro iktisadi kriz türü arasında, vakaların çoğunluğu eşitsizlikte çok az değişiklik kaydetmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki 67 GSYİH çöküşü vakası üzerine yapılan ayrı bir çalışmada, bu olayların eşitsizliğin artmasına neden olduğu 19 vaka saptanmıştır. Bu da daha yoksul ülkelerin bu tür şoklara karşı daha savunmasız olabileceğini göstermektedir. Buradan hareketle makro iktisadi krizlerin önemli bir düzleme aracı olmadığı, hatta bankacılık krizlerinin tam tersi bir etki yaratmaya meyilli olduğu sonucuna varmalıyız.[27]

1880 ile 2000 yılları arasında 16 ülkede yapılan bir araştırma bu son bulguyu doğrular ama buna zamansal bir boyut da ekler. Finansal krizler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında, alt seviyedeki gelirleri üst seviyedekilere kıyasla daha hızlı düşürerek eşitsizliği artırma eğiliminde oldu. Bunun ana istisnası, sermaye gelirine büyük ölçüde bağımlı olan en varlıklı kesimin gelirleri düşerken bile reel ücretlerin yükseldiği Büyük Buhran'dır. Büyük Buhran, ABD'deki ekonomik eşitsizlik üzerinde güçlü bir etkisi olan tek makro iktisadi krizdi: Amerikalıların en zengin %1'lik kesiminin servet payı 1928 ile 1932 yılları arasında %51,4'ten %47'ye düşerken, en zengin %1'lik kesimin gelir payı da 1928'de 19,6'dan üç yıl sonra %15,3'e ve sermaye kazançları dâhil edildiğinde aynı dönemde %23,9'dan %15,5'e geriledi. En üstteki %0,01'lik kesimdeki kayıplar özellikle belirgindi: Sermaye kazançları dâhil gelir payları 1928 ile 1932 arasında

Atkinson ve Morelli 2011: 9-11, 35-42; Alvaredo ve Gasparini 2015: 753.
Atkinson ve Morelli 2011: 42-48; Morelli ve Atkinson 2015, artan eşitsizliğin iktisadi krizlerin patlak vermesiyle önemli ölçüde ilişkili olmadığını saptar.

%5'ten %2'ye düştü. Buna bağlı olarak zenginlerin sayısı da azaldı: Ulusal İmalatçılar Birliği'ne üyelik 1920'lerin başı ile 1933 arasında üçte ikiden fazla azaldı ve ülkedeki banka sayısı 1929 ile 1933 yılları arasında yaklaşık 25.000'den 14.000'e düştü.[28] Büyük Buhran'ın eşitsizlik üzerindeki küresel etkisi genellikle daha mütevazı oldu. Avustralya'da en yüksek %1'lik gelir payı 1928'de %11,9 iken 1932'de %9,3'e düştü ama 1936'dan 1939'a kadar ortalama %10,6 olarak gerçekleşerek kriz öncesi seviyenin çok altında kalmadı. Fransa'da bu oran 1928'de %17,3'ten 1931'de %14,6'ya düştü ve daha sonra hafif bir toparlanma gösterdi. 1928 ila 1932 yılları arasında Hollanda'da bu oran %18,6'dan %14,4'e düştü ve bunu kısmi bir toparlanma izledi. Buna karşılık gelen düşüşler Japonya'da zayıf ve kısa süreli oldu, Yeni Zelanda'da ise daha da zayıf kaldı. Bu yıllar boyunca en yüksek gelir payları Almanya, Finlandiya ve Güney Afrika'da sabit kaldı, Kanada ve Danimarka'daysa yükseldi. Dolayısıyla Büyük Buhran'ın eşitleyici sonuçları büyük ölçüde ABD'yle sınırlı kalmış gibi görünüyor. Fakat orada bile karışık sonuçlar üretti: Nitekim birkaç yıllık düzlemeden sonra gelir yoğunlaşması savaşın başlangıcına kadar sabit kalırken, farklı servet eşitsizliği ölçümleri çelişkili eğilimler göstermektedir.[29]

Başkan Herbert Hoover, 29 Ekim 1929'daki borsanın çöküşünden dört gün önce yaptığı bir konuşmada, "ülkenin temel işinin, yani metaların üretim ve dağıtımının sağlam ve müreffeh bir temelde olduğunu" iddia ederek ünlü bir hata yaptı. Ama ABD eşitsizliğinin temeli, Hoover'ın konuşmasından kısa süre sonra ortaya çıkacağı üzere, daha sağlam olabilir: 1930'ların sonlarında seçkinlerin gelir ve servetin

Bordo ve Meissner 2011: 11-14, 18-19 (dönemlendirme); Saez ve Zucman 2016: Çevrimiçi Ek tablo B1 (servet payları; krş. daha önce Wolff 1996: 436 tablo 1, 440 şekil 1 ile birlikte); WWID (gelir payları); Turchin 2016a: 78 şekil 4. 1, 190. En yüksek %1'lik gelir payı ve genel gelir Gini katsayısı 1932 ila 1939 yılları arasında sabit kaldı: WWID; Smolensky ve Plotnick 1993: 6 şek. 2. Wolff 1996: 436 tablo 1, 1933 ila 1939 yılları arasında en yüksek servet paylarında kısmi bir iyileşme gözlemlerken Saez ve Zucman 2016: Çevrimiçi Ek tablo B1 devam eden bir azalmayı belgeler.

yeniden toparlandığına dair işaretler, yenilenen dünya savaşı tarafından söndürülmemiş olsaydı bu eğilimin ne kadar süre devam edebileceğini merak etmemize neden oluyor. Sonuçta, üst gelir paylarındaki direnç ve toparlanmalar daha yakın geçmişte de tipik olarak görüldü. 1987'deki borsa çöküşü o dönemde üst gelirlerin istikrarlı yükselişini durduramadı. 2000 yılında dotcom balonunun patlamasının ve ertesi yıl yaşanan 11 Eylül felaketinin mütevazı dengeleyici etkisi 2004 yılına gelindiğinde tamamen ortadan kalktı. Aynı durum, üst gelir payları üzerindeki olumsuz etkisi dört yıl sonra tamamen ortadan kalkan 2008 Büyük Durgunluğu için de geçerlidir. Bu durum, ABD gelirlerinin en yüksek %1, %0,1 ya da %0,01'lik payını dikkate almamıza bakılmaksızın geçerlidir. Diğer gelişmiş ülkelerdeki eşitleyici etkiler heterojen olmakla birlikte aynı şekilde mütevazıdır. İktisadi krizler ciddi şoklar olabilir ama şiddetli baskıların yokluğunda normalde tek başlarına eşitsizliği azaltma kapasitesine sahip değildir.[30]

5. "Ama İkisine Birden Sahip Olamayız": Demokrasi

İlk bakışta, demokratik kurumların yaygınlaşması barışçıl bir düzleme aracı olarak makul bir aday gibi görünebilir. Bununla birlikte, Beşinci ve Altıncı Bölümlerde gördüğümüz gibi, resmî demokratikleşme şiddet eylemleriyle ilgisi olmayan özerk bir gelişme olarak kolayca ele alınamaz. Eski Atina demokrasisinin evrimi nasıl kitlesel seferberlik savaşlarıyla iç içe geçmiş gibi görünüyorsa, 20. yüzyılın ilk yarısında birçok Batı ülkesinde belirli noktalarda oy kullanma hakkının genişletilmesi de iki dünya savaşının şoklarıyla önemli ölçüde bağlantılıydı. Sırf bu nedenle, demokratikleşmenin bu toplumlarda maddi kaynakların dağılımı üzerinde eşitleyici bir

[30] Büyük Durgunluk için bakınız Piketty ve Saez 2013; Meyer ve Sullivan 2013 (ABD); Jenkins, Brandolini, Micklewright ve Nolan, eds. 2013, özellikle 80 şek. 2. 19, 234-238 (2009'a kadar Batı ülkeleri). Bakınız ayrıca Piketty 2014: 296.

etkisi olduğu gösterilebilse bile böyle bir süreç en azından kısmen savaşın baskıları tarafından yönlendirilmiş olacaktır.[31]

Dahası, demokrasi ile eşitsizlik arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar uzun zamandır çelişkili sonuçlar ürettiler. Sonuçlardaki bu belirsizlik, bu sorunun bugüne kadarki en iddialı ve kapsamlı araştırmasıyla doğrulandı. Daron Acemoğlu ve arkadaşları, bağımsızlıktan ya da 1960'tan (hangisi daha sonraysa) 2010'a kadar 184 farklı ülkeden 538 gözlemden yola çıkarak, demokrasinin piyasa, hatta harcanabilir gelir eşitsizliği üzerinde tutarlı bir etkisi olmadığını saptadılar. Harcanabilir gelir dağılımının Gini katsayısı üzerinde gözlemlenen negatif etki, istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamaktadır. Temel eşitsizlik ölçümlerinin birçoğunun kesinlikten yoksun olmasının şüpheye yer bıraktığı doğrudur. Fakat anlamlı bir ilişkinin olmaması daha da çarpıcıdır çünkü demokrasinin GSYH'nin bir payı olarak vergi geliri üzerinde güçlü bir etkisi vardır. Bu durum, demokrasinin kaynakların net dağılımını şekillendirmede rolünün karmaşık ve heterojen olduğunu ve demokrasinin genellikle varsayılan eşitleyici yeniden dağıtım siyasalarıyla ilişkisinin basit olmaktan uzak olduğunu gösterir. Bunun iki nedeni öne çıkmaktadır: Demokrasi güçlü seçmenler tarafından "ele geçirilirse" eşitlenme engellenebilir ve demokratikleşme iktisadi kalkınma için fırsatlar sağlar ki bu da kendi başına gelir eşitsizliğini artırabilir.[32]

Kenneth Scheve ve David Stasavage tarafından yapılan daha somut çalışmalar, Batı'daki demokratikleşmenin maddi

Bakınız burada, bölüm 5, s. 239-42 ve bölüm 6, s. 192-194.

Acemoğlu, Naidu, Restrepo ve Robinson 2015: 1902-1909 (yazın taraması), 1913-1917 (veriler), 1918-1927 (vergiler üzerindeki etki), 1928-1935 (eşitsizlik üzerindeki etki), 1954 (heterojenlik nedenleri). Ginis'in harcanabilir gelir üzerindeki gözlemlenen etkisi küçüktür - yaklaşık 2 ila 3 puan (1928). Bulguları, Mulligan, Gil ve Sala-i-Martin 2004 gibi demokrasi ile yeniden dağıtım ve refah siyasaları arasında bir bağlantı saptamayan daha sınırlı önceki çalışmaların bulgularını genişletmekte ve kendi önceki savlarının bazılarından (örneğin Acemoğlu ve Robinson 2000) bir sapmayı temsil etmektedir. İktisadî büyüme ve eşitsizlik için bkz. burada, bölüm 13, s. 500-7.

eşitsizliği kısıtladığı fikrini zayıflatmaktadır. Bu çalışmalar partizanlığın –hükümetler sol partilerim elinde olsun ya da olmasın– 1916 ile 2000 yılları arasında 13 ülkede genel gelir eşitsizliği üzerinde hiçbir etkisi olmadığını ve en üst %1'lik gelir payları üzerinde sadece küçük bir azaltıcı etkisi olduğunu saptamışlardır. Merkezî, ulusal düzeydeki ücret pazarlığı da aynı şekilde fazla bir fark yaratmamaktadır. Ayrıca, bir yandan oy kullanma hakkının genişletilmesi ve partizanlık, diğer yandan en yüksek gelir vergisi oranları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. En yüksek oranlar eşitsizlikle negatif bağlılaşımlı olmaya meyilli olduğundan ve genellikle eşitsizlikten daha iyi belgelendiğinden, güvenilir eşitsizlik ölçümlerinin erişilebilir olmasından önceki dönem için kaba bir vekil olarak hizmet edebilir. Scheve ve Stasavage, genel erkek oy hakkının getirilmesinin en yüksek gelir vergisi oranları üzerinde güçlü bir etkisi olmadığını saptamışlardır: 15 ülkede, genel erkek oy hakkına giden beş yıldaki ortalama en yüksek oran, takip eden 10 yıla göre sadece asgari düzeyde daha düşüktür. Britanya'da 1832 Reform Yasası'yla 1918'de genel oy hakkının tanınması arasında olduğu gibi, oy kullanma hakkının kademeli olarak genişletilmesi de en yüksek vergi oranlarını artırmamıştır. Bu oranlar Birinci Dünya Savaşı'yla yükselmiş ve seçim reformları bu hızlı yükselişin öncesinde değil sonrasında gerçekleşmiştir. Son olarak, sol bir hükümete geçişten önce ve sonra ortalama en yüksek gelir vergisi oranlarının karşılaştırılması, bu tür olaylardan önceki ve sonraki beş yıllık dönemler arasında sadece %3 puanlık (%48'den %51'e) küçük bir ortalama artışın olduğunu ortaya koymaktadır.[33]

Buna karşın, sendikaların gücü ile eşitsizlik arasında aslında negatif bir bağlılaşım söz konusudur. Yine de Beşinci Bölümde gösterdiğim gibi, sendikalaşma oranları iki dünya

[33] Partizanlık ve merkezi pazarlık: Scheve ve Stasavage 2009: 218, 229-230, 233-239. En yüksek gelir vergisi oranları: Scheve ve Stasavage 2016: 63-72, özellikle şekiller. 3. 5-7.

savaşının şoklarına karşı oldukça duyarlıdır ve bu nedenle demokrasinin doğrudan bir işlevi ya da dışavurumu olarak kabul edilemez. ABD Yüksek Mahkemesi Yargıcı Louis Brandeis'in bir keresinde dediği gibi: "Bu ülkede ya demokrasiye sahip olabiliriz ya da birkaç kişinin elinde yoğunlaşmış büyük bir servete sahip olabiliriz ama ikisine birden sahip olamayız." Ama şu işe bakın ki en azından demokrasiyi bu seçkin bilim insanının kastettiği daha geniş kapsamlı maddi anlamda değil de biçimsel terimlerle tanımladığımız sürece gerçekten de her ikisine birden sahip olabiliriz. Bunun tersine, sosyalist ülkeler dışında bile, güçlü bir demokratik hükümetin yokluğu hiçbir şekilde iktisadi eşitlikle bağdaşmaz bir durum olmamıştır: Güney Kore ve Tayvan, bu ülkelerde demokratikleşme 1980'lerin sonlarında hız kazanmadan çok önce, daha önceki şiddetli şokların yarattığı eşitleyici kazanımlarını koruyan mükemmel bir sicile sahipti ve Singapur için de hemen hemen aynı şey geçerliydi.[34]

[34] Sendikalaşma: bakınız burada, bölüm 5, s. 236-8. Asya ülkeleri: WWID.

13
İktisadi Kalkınma ve Eğitim

1. "Uzun Bir Salınım": Büyüme, Beceriler ve Eşitsizlik

Şimdiye kadar incelediğim süreçler barışçıl düzleyicilerin varlığına dair çok az somut kanıt sundu: Şiddetsiz toprak reformu, iktisadi gerileme ve demokratikleşme zaman zaman işe yarayabilir ama eşitsizlik üzerinde sistematik bir olumsuz etkisi yoktur. Önemli ölçüde eşitleyici toprak reformları ya da kölelerin azat edilmesi genellikle şiddet eylemleriyle ilişkilendirildi ki bu da bu kitabın temel savına daha fazla destek sağlayan bir bağlantıdır. Düşük gelirli bireylerin büyük çaplı göçü, belirli bir nüfustaki eşitsizliği azaltma potansiyeline sahiptir: Örneğin Birinci Dünya Savaşı'na giden kuşak boyunca milyonlarca İtalyan'ın Yeni Dünya'ya göçünün, eşitsiz sanayileşme döneminde İtalya'nın gelir Gini katsayısını ve en yüksek gelir paylarını dengelemeye, hatta belki de düşürmeye yardımcı olduğu varsayıldı. Bu türden transferler, Onuncu ve On Birinci Bölümlerde tartıştığım salgın hastalıklara benzerler ama onlardan daha zararsız bir nüfus düzleyici mekanizma olarak işlerler. Yine de göç hem barışçıl hem de etkili bir düzleyici araç olarak hizmet edebilse de, hissedilir bir etkiye sahip olması için büyük ölçekte gerçekleşmesi gerekir ve –en azından en küçük nüfuslar hariç– bu nedenle çok özel ve tarihsel olarak nadir koşullara bağlıdır, özellikle de 19. yüzyılın ortalarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar ve daha az ölçüde 1980'lerden bu yana ABD'ye büyük göçmen akışı böyledir. Gerçek sonuçlar, göç eden grubun kaynak nüfusa göre bileşimine ve işçi dövizlerinin rolüne bağlı olarak oldukça karmaşık

olabilir. Gereken kaynaklar ve birçok ev sahibi ülkenin siyasaları nedeniyle, günümüzde göçmenler genellikle toplumun daha iyi durumda olan ya da daha iyi eğitimli kesimlerinden seçilirler. Dahası, göçün eşitsizlik üzerindeki sonuçlarına ilişkin herhangi bir değerlendirme, göç alan nüfus üzerindeki eşitlik bozucu etkileri dikkate alınmadan eksik kalacaktır.[1]

Bu da bizi zaman zaman en güçlü azaltıcı güçlerinden biri olarak kabul edilen iktisadi kalkınmayla baş başa bırakıyor. İlk bakışta, daha fazla ulusal zenginliğin gelir eşitsizliklerini azalttığı fikri makul görünebilir: Sonuçta, bugün dünyanın en zengin ekonomileri birkaç kuşak öncesine göre daha düşük eşitsizlik düzeylerine sahiptir ve aynı zamanda daha az gelişmiş birçok ekonomiye kıyasla daha iyi durumda olmaya meyillidir. Ama meseleler bu kadar basit değil. Basra Körfezi'ndeki ülkeler gibi petrol zengini ülkeler için daha güvenilir verilere sahip olsaydık, özellikle de yerleşik yabancılar dâhil edildiğinde, neredeyse kesinlikle daha yüksek eşitsizlik düzeyleriyle karşılaşırdık. Dolayısıyla yüksek kişi başına GSYH ile ılımlı eşitsizlik arasındaki herhangi bir ilişkiyi, büyük ölçüde emtia ihracatına dayanan iktisadi kalkınmayı hariç tutarak sınırlandırmamız gerekecektir. Ama bu karmaşıklık, görece düşük kaliteli zengin Batı ekonomilerinin yanı sıra Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın kalkınmasının genellikle 20.

İtalya için Giniler: Rossi, Toniolo ve Vecchi 2001: 916 tablo 6 (1881'den beri düşüş); Brandolini ve Vecchi 2011: 39 şek. 8 (1871 ve 1911 arasındaki istikrar). İtalyan göçü: Rossi, Toniolo ve Vecchi 2001: 918919, 922. Göçmenler arasında pozitif seçilim: Grogger ve Hanson 2011. Meksika kısmi bir istisnadır: Campos-Vazquez ve Sobarzo 2012: 3-7, ve özellikle sonuçların karmaşıklığı için McKenzie ve Rapoport 2007. İşçi dövizleri eşitsizliği azaltma eğilimindedir ama sadece küçük bir ölçüde: Latin Amerika için bakınız, örneğin, Acosta, Calderon, Fajnzylber, ve Lopez 2008. Göç, 1870 ve 1914 yılları arasında ABD reel ücretlerini düşürdü: Lindert ve Williamson 2016: 180-181. Card 2009, 1980 ve 2000 yılları arasında ABD'deki ücret eşitsizliğindeki artışın %5'inin göçten kaynaklandığını tahmin eder. Tarih boyunca göç, zaman zaman sıfırdan oldukça eşitlikçi yerleşimci toplumlar yarattı: Eski Yunan sömürgecilerinden ABD öncülerine kadar çeşitli örnekler söz konusudur. Ama yerliler ve yeni gelenler arasındaki gruplar arası eşitsizlikteki karşılık gelen artışları hesaba kattığımızda tablo önemli ölçüde değişebilir.

yüzyılın ilk yarısındaki büyük şiddetli şoklar ve bunların üretilmesine yardımcı olduğu siyasalar ve iktisadi sonuçlar tarafından şekillendirilmiş olması nedeniyle ortaya çıkan sorunların gölgesinde kalır. Basitçe ifade etmek gerekirse bu, söz konusu toplumlar şu anda hem zengin hem de çoğu zaman bilhassa eşitsiz olmasalar da, bu ikinci durumun ilkinden kaynaklanmak zorunda olmadığı anlamına gelir. Bu dönüştürücü şokların şiddeti ve genel toplumsal, siyasal ve iktisadi kalkınma üzerindeki etkilerinin çok yönlü doğası göz önüne alındığında, daha sonraki eşitsizlik düzeylerinin iktisadi büyüme ve kişi başına ürün tarafından ne kadar belirlendiği sorusu oldukça anlamsız görünür.[2]

Bu bölümde iktisadi kalkınmanın gelir eşitsizliğine katkısını kişi başına düşen GSYH'nin eşitsizlik ölçütleriyle sistematik olarak ilişkili olduğu iddialarını göz önünde bulundurarak ve dünyanın 1914'ten 1945'e kadar –ya da Asya'daki komünist devrimleri de dahil edersek 1970'lere kadar– şiddet olaylarına karışmamış ya da daha doğrusu bu olaylara zengin Batı ülkelerinin çoğu ve Asya'nın büyük bölümü kadar doğrudan karışmamış bölgelerine –Afrika, Ortadoğu ve hepsinden daha önemlisi Latin Amerika'ya– odaklanarak iki şekilde inceleyeceğim. Gelir eşitsizliğinin iktisadi kalkınmayla bağlantılı olduğu ve onun tarafından yönlendirildiği fikrinin klasik formülasyonunu Nobel ödüllü iktisatçı Simon Kuznets'e borçluyuz. 1950'lerde, ABD'deki gelir eşitsizliği çalışmalarında öncü olan Kuznets, kasıtlı olarak basit bir model önerdi. İktisadi ilerlemeler, geleneksel tarım modelinin ötesine geçerek, ortalama gelirlerin kentlerde kırsal kesime kıyasla daha yüksek olması –ve belki de daha eşitsiz dağılması– ve kent-

Alvaredo ve Piketty 2014: 2, 6-7 petro-devletler için halihazırdaki kanıtların yetersizliği hakkında yorum yapar. Piketty'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıllardaki güçlü iktisadi büyümenin eşitsizliğin azalmasıyla ilişkili olduğu yönündeki savına dikkat ediniz çünkü 1914'ten 1945'e kadar yaşanan şiddetli şoklar ve bunların siyasa sonuçları sermayenin getiri oranının (vergi ve savaş zamanı kayıplarından sonra) büyüme oranının altına düşmesine neden olmuştur: Piketty 2014: 356 Şekil 10.10.

leşmenin nüfusun kentsel payını ve kentsel sektörün ulusal ekonomideki ağırlığını artırarak gelir farklılıklarını ve genel eşitsizliği şişirmesi durumunda başlangıçta eşitsizliği artırırlar. Nüfusun çoğunluğu tarımdışı sektörlere geçtiğinde bu eşitsizlikler de azalacaktır. Bu süreç, daha yerleşik koşullara yanıt olarak kentsel sektörde artan ücretler ve kentli işçilerin artan siyasi gücüyle desteklenecektir. Bu son etken de zenginlerin yüksek tasarruf oranının eşitsizleştirici etkisini vergilendirme, enflasyon ve sermaye getirisinin denetimi gibi mali siyasalar yoluyla azaltarak dengeleyecektir. Sonuç olarak, Kuznets'in kendi sözleriyle ifade etmek gerekirse "uzun vadeli gelir yapısını karakterize eden eşitsizlikte uzun bir salınım olduğu varsayılabilir: sanayi öncesi uygarlıktan sanayi uygarlığına geçişin en hızlı olduğu iktisadi büyümenin ilk evrelerinde genişleme; bir süreliğine istikrar kazanma ve daha sonraki evrelerde daralma." Özellikle vergi ve transferlerden sonra net gelir eşitsizliğinin kalkınması açısından siyasi etmenlere büyük önem atfettiğini belirtmek gerekir: mali önlemler ve refah yardımları, "uzun salınımın aşağı yönlü evresini vurgulamış ve gelir eşitsizliğinin uzun vadede genişleme ve daralma eğiliminin tersine dönmesine katkıda bulunmuş olmalıdır." Yine de Kuznets'in modelinde bu etkenler bile iktisadi değişimden önce ve mantıksal olarak ona bağlıydı. Bu nedenle, "gelir eşitsizliğindeki uzun salınım, daha geniş bir iktisadi büyüme sürecinin bir parçası olarak görülmelidir." Her ne kadar Kuznets de kendi katkısını "belki de %5 empirik bilgi ve %95 spekülasyon, bazıları muhtemelen hüsnüzanla lekelenmiş daha fazla araştırma gerektiren bir önsezi koleksiyonu" olarak nitelemiş olsa da, bu model sonunda büyük bir önem kazandı. Piketty'nin biraz da iğneleyici bir şekilde gözlemlediği gibi, sadece iyimser bir bakış açısına sahip olduğu ve kapitalist ekonomilere "Soğuk Savaş'ın ortasında iyi haberler" sunduğu için değil, aynı zamanda Kuznets'in kendisinin henüz ulaşamadığı, dünyanın dört bir yanından

giderek artan miktarda empirik veriyle uyumlu göründüğü için de rağbet gördü.[3]

Farklı yerlerdeki kişi başına düşen GSYH'yi, genellikle gelir dağılımının Gini katsayısı gibi bir eşitsizlik ölçüsüyle ilişkilendiren ülkeler arası veri yığınları, görünüşte Kuznets'in öngörüsünün çarpıcı bir örneğini sunar. Küresel veri kümelerine uygulandığında ve bir grafikte çizildiğinde, bu yöntem genellikle ters bir U eğrisi verir. Düşük gelirli ülkeler orta gelirli ülkelere kıyasla daha düşük gelir eşitsizliği sergileme eğilimindeyken, zengin ülkeler arasında eşitsizlik, bir kez daha, daha düşüktür (Şekil 13.1). Farklı ülkelerdeki bu merkezi eğilim, gelir eşitsizliğinin yoğun iktisadi büyümeyle önce yükselip sonra düştüğü fikrini desteklemek için zaman içindeki değişimin bir göstergesi olarak kullanıldı. Dolayısıyla, iktisadi kalkınma sürecindeki ideal tipik bir ekonomideki eşitsizliğin, olgunlaştıkça bu ters U eğrisini takip etmesi beklenir.[4]

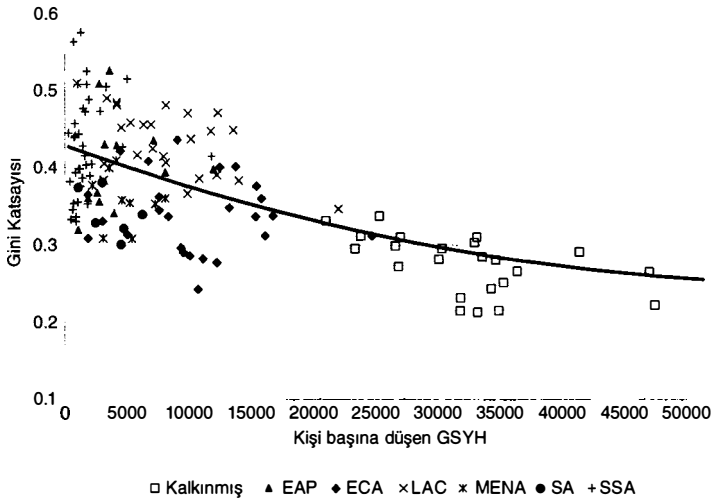
Fakat bu yaklaşım çok sayıda ve çok ciddi sorunlara sahipti. Bir kere, veri kalitesi bir endişe kaynağıdır: Dünyanın farklı bölgelerinden çok sayıda gözleme dayanan anketler, ancak sorgulanabilir kesinlik ve güvenilirlik kanıtlarını barındırıyorsa uygulanabilir. Sağlam bulgular, verilerin ülkeler arasında tamamen uyumlu olmasını gerektirir ki bu her zaman böyle değildir. Dahası ve daha da zarar verici olanı, ülkeler arası panellerin büyük makro-bölgesel kendine özgülükler nedeniyle etkili bir şekilde geçersiz kılındığı giderek daha açık hale geldi. Dolayısıyla, bu tür panellerde ters U eğrisinin ortaya çıkması, büyük ölçüde dünyanın iki farklı bölgesindeki, Latin Amerika ve Güney Afrika'daki orta gelirli ülkelerdeki olağanüstü yüksek eşitsizlik düzeylerinin bir işlevidir. 2005

Kuznets 1955: 7-9, 12-18, 18, 19, 20, 26'dan alıntılarla birlikte . Piketty 2014: 11-15 (alıntı: 13).

Şekil 13.1, elimdeki en yeni ve kapsamlı derleme olan Alvaredo ve Gasparini 2015'ten yeniden üretildi: 718 Şekil 9.4. Bu yaklaşımı eleştiren iki kişinin yerinde bir nitelemesine göre, "farklı gelir düzeylerindeki farklı ülkelerden alınan gözlemler, tek bir ülkedeki gelirin gelişimini yaklaşık olarak tahmin etmek için kullanılır" (Deininger ve Squire 1998: 276).

yılında ya da 2005 yılına yakın bir tarihte 135 ülkede gelir Gini katsayıları üzerine yapılan bir araştırmaya göre, Latin Amerika ülkeleri, eşitsizlik tayfının en tepesinde yoğunlaştı. O dönemde, en zengin yüzde 10'luk kesimin gelir payı Latin Amerika'da ortalama yüzde 41,8 iken, dünyanın geri kalanında bu oran ortalama yüzde 29,5'tir. Latin Amerika ve Afrika'nın güneyindeki eşitsizliği yüksek birkaç ülke (Güney Afrika, Namibya ve Botsvana) hariç tutulduğunda ya da bölgesel yer tutucu [*dummy*] değişkenlerle değiştirildiğinde, ters U eğrisi ülkelerarası grafiklerde kaybolur. Bu durum, eşitsizliği ölçmek için Gini katsayılarının ya da en üst gelir dilimlerinin kullanılmasından bağımsız olarak geçerlidir. Dünyanın büyük bölümünde, Sahra Altı Afrika ve Güney Asya'daki düşük gelirli ülkelerden Asya ve Doğu Avrupa'daki orta gelirli ülkelere ve yüksek gelirli gelişmiş ülkelere kadar kişi başına düşen gelirleri önemli ölçüde farklı olan ülkeler, artık genellikle yaklaşık 0,35 ila 0,45'lik bir gelir Gini aralığında kümelenir. Gelire bağlı sistematik bir eşitsizlik eğrisi bulunmamaktadır. Kişi başına düşen GSYH'ye göre eşitsizlik sonuçları genel olarak ve özellikle de yüksek eşitsizliğe sahip ABD'nin yanı sıra düşük eşitsizliğe sahip Japonya ve Avrupa'nın bazı kısımlarının paylaştığı yüksek uçta oldukça heterojendir.[5]

Veri kalitesi: Bergh ve Nilsson 2010: 492 ve n. 9. Palma 2011: 90 şek. 1 (Gini dağılımı), 92 ve şek. 3 (en üst dilimler), 93-109, özellikle 95 şek. 5, 96, 99 şek. 7 (eşitsizlik/kişi başına GSYH ilişkisi). Latin Amerika'nın güçlü çekme etkisi Deininger ve Squire 1998: 27-28 tarafından zaten belirtilmişti. Latin Amerika'daki "aşırı eşitsizlik" için bkz. örneğin Gasparini ve Lustig 2011: 693-694; Gasparini, Cruces ve Tornarolli 2011: 179-181. Buna ek olarak, Frazer 2006: 1467, ülkelerarası panellerde ters U-eğrisinin düşük eşitsizliğe sahip sol kuyruğunun, Sahraaltı Afrika'daki yüksek eşitsizlik/düşük gelirli ülkelere ait verilerin görece az olmasından kaynaklanabileceğine ve bu durumun, daha fazla gözlemle katkıda bulunan ve kişi başına düşen GSYH ölçeğinin alt ucundaki eşitsizliği azaltan bir grup olan başka yerlerdeki düşük eşitsizlik/düşük gelirli ülkelere ayrıcalık tanıdığına işaret eder. Alvaredo ve Gasparini 2015: 720 başka sorunlara da dikkat çeker: 1.800 dolarlık ima edilen bükülme noktası çok düşüktür ve zengin ülkelerin eğrinin sağ kuyruğunu aşağı çektiği düşünüldüğünde, sadece gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında eşitsizlik ve kişi başına düşen GSYH arasındaki ilişki çok daha zayıftır. Örneklemlerindeki ülkelerin neredeyse yarı-

Şekil 13.1 Farklı ülkelerde Gayri Safi Milli Gelir ve Gini katsayıları, 2010

Bu nedenle ülke içi analiz, kişi başına büyüme sürecindeki değişimi belgelemenin tek güvenilir yoludur. Boylamsal veriler üzerinde 1998 yılında yapılan öncü bir çalışma Kuznets savına destek bulamadı. İncelenen 49 ülkeden 40'ında, bu ekonomiler zaman içinde geliştikçe kişi başına düşen GSYH ile eşitsizlik arasında ters U şeklinde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmadı. Geriye kalan dokuz vakanın dördünde veriler, modeli tersyüz edermiş gibi görünen, U şeklindeki dağılımın karşıt senaryosunu destekledi. 49 ülkeden sadece beşinde belirgin bir ters U şekilli model gösterdi ama bunlardan ikisi bu bulguya şüphe düşüren veri anomalilerine sahipti. Bu durumda, iktisadi kalkınmayla eşitsizlik arasında Kuznets'in öngördüğü türden anlamlı bir bağıntıya sahip üç ülkeyle bizi baş başa bırakır. Bunlardan biri olan Trinidad ve Tobago oldukça küçüktür. (Diğer ikisi Meksika ve Filipinlerdir.) Bu araştırmanın zaman çerçevesinin daha sağlam gözlemler üretmek için çok kısa

sında, "eşitsizlik modelinin türüyle farklı kalkınma ve büyüme ölçütleri arasında anlamlı bir bağıntı bulamadılar" (723).

olabileceğini belirtmek gerekiyor ama bu bulgular Kuznets rezine daha fazla güven aşılamakta başarısız olmaktadır.[6]

O zamandan bu yana, daha uzun vadeli ülke içi anketler de aynı şekilde varsayılan bu bağıntı için çok az somut destek ürettiler. Şu anda erişilebilir en iyi örnek, 1850 ile 2000 yılları arasında Gini gelir katsayısının önce yükselip sonra düştüğü İspanya gibi görünüyor. Altıncı Bölümde tartıştığımız, İspanya İç Savaşı ve Franco rejiminin kurulmasının ardından 1940'lar ve 1950'lerdeki keskin kısa vadeli dalgalanmaları göz ardı etmeye hazırsak, gelir eşitsizliğinde 1860'larda kişi başına düşen GSYH yaklaşık 1.200 dolarken 0,3 olan Gini değerinden uzun vadede bir artış gözlemleyebiliriz (1990 Uluslararası Dolar cinsinden ifade edildi). 1910'ların sonlarında kişi başına düşen GSYH yaklaşık 2.000 dolarken 0,5'lerin altında bir zirveye çıkmış ve ardından kişi başına düşen GSYH'nin 3.000 dolara ulaştığı 1960 yılına dek 0,3'lerin ortalarına inene kadar genel bir düşüş yaşamıştır. Bunlar tarımdan sanayiye kademeli bir geçişin sonucu olarak görülebilir. Buna karşılık, göreceğimiz gibi, Latin Amerika ülkelerine ait uzun vadeli zaman dizileri genellikle iktisadi kalkınmayla ilgili genel bir ters U eğrisi modeli göstermekte başarısızdır. Daha da önemlisi, erken sanayileşenler de aynı şekilde kişi başına düşen 2.000 dolarlık GSYH'yle ilişkili eşitsizlik eğilimlerinde bir dönüm noktasına ulaşamadılar: Britanya bu düzeye 1800 dolaylarında, ABD 1850 dolaylarında ve Fransa ve Almanya ise bundan 20 yıl sonra ulaştı ve bu ülkelerin hiçbirinde gelir (ya da servet) eşitsizliği azalmaya başlamadı. Ne de bu ekonomiler 1865 ile 1907 yılları arasında olduğu gibi 3.000 dolara ulaştığında gözle görülür bir şekilde daha düşük düzeylere indi.[7]

Deininger ve Squire 1998: 261, 274-282, özellikle. 279.

Burada, Milanović'in 2016'da sunduğu "Kuznets dalgaları" ya da "döngüler" olarak adlandırdığı şeyin varlığına ilişkin savından ayrılıyorum: 50-59, 70-91. 1914-1945 şoklarından etkilenen ülkeler ve İngiltere ve ABD dâhil olmak üzere bazı ülkeler için daha uzun vadeli kanıtlar için bkz. burada, bölüm 3, s. 159-69 ve bölüm 5, s. 193-206. İspanya için bakınız Prados de la Escosura 2008: 298 şek. 3, 300; GSYH rakamları için Maddison projesine bakınız. Gini' in İç

Yakın zamanda yapılan bir başka çalışma, Kuznets'in özgün iki kesimli modelini sınamak amacıyla tarımsal nüfusun göreceli payıyla eşitsizlik arasındaki ilişkiye odaklandı. Bir kez daha, öngörülen bağıntı kanıtlar tarafından doğrulanmadı: Ülkeler arasında ortaya çıkmadı ve tek tek ülkeler içinde anlamlı değildir. Son olarak, parametrik olmayan regresyonlar yoluyla birden fazla ülke içi diziyi karşılaştırdığımızda, iktisadi çıktı ve eşitsizlik arasında düzenli bir bağlantı olduğuna dair çok az destek belirir. Bu yaklaşım, farklı ülkelerdeki kalkınmaların, karşılaştırılabilir kişi başına GSYH düzeylerinde bile çok farklılık gösterdiğini ortaya koyar: hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler, iktisadi kalkınmaya göre eşitsizlik eğilimlerinin zamanlaması ve yönünde önemli farklılıklar gösterir. Sonuç olarak, ters U örüntülerini tanımlamaya yönelik devam eden çabalara ve birkaç destekleyici vakanın

Savaş'tan sonra azalan kişi başına düşen GSYH'yi yakından takip etmesi dikkat çekicidir: 300 şek. 5. İç savaşın etkileri için bkz. burada, bölüm 6, s. 287-90. Roine ve Waldenstrom 2015'e bakınız: 508 İsveç'te 1870'ten beri Kuznets eğrisi olduğuna dair daha önceki bulguları reddeden çalışma için. Ayrıca, esasen bir sermaye geliri olgusu olduğu için, 1914'ten 1945'e kadarki büyük düzlenmenin Kuznetsçi terimlerle açıklanamayacağını vurgulamaktadırlar (551). Milanović 2016: 88 Tablo 2.2, ulusal eşitsizlik zirveleriyle (Gini katsayılarıyla ifade edilen) ilişkili 1990 Uluslararası Dolar cinsinden 1.500 ila 4.800 dolar arasında değişen kişi başına GSYH düzeylerini listelemektedir, ancak araştırması birkaç nedenden dolayı sorunludur. Hollanda için 1732'de, İtalya için 1861'de ve Birleşik Krallık için 1867'de önerilen eşitsizlik zirveleri gerçek olmayabilir ya da daha sonraki değerlerle doğrudan karşılaştırılabilir olmayabilir. Hollanda'ya gelince, ancak 1561, 1732 ve 1808'deki varsayımsal Gini'leri 1914'teki biraz daha düşük değerle aynı kefeye koymaya hazırsak, her halükarda çok daha güçlü ve daha iyi belgelenmiş bir sonraki azalmanın izlediği 1914 öncesi bir düşüşü ortaya koymak mümkündür (81 şekil 2.15). İtalya'da eşitsizliğin 1861'de zirve yaptığı düşüncesi Brandolini ve Vecchi 2011'e dayanmaktadır: 39 şekil 8, hem 1861 hem de 1901 için 0,5 civarında çok benzer Gini'ler ve 1871 ve 1921 için aynı düşük Gini'ler göstermektedir; tahminleri 1861'den 1931'e kadar olan tüm dönem için genellikle 0,45 ile 0,5 arasında dalgalanmaktadır, bu da anlamlı bir dönüm noktası belirlemeyi olanaksız kılar. İngiltere'deki eşitsizlik için bkz. burada, bölüm 3, s. 158-9. ABD'de 1933'te ve Japonya'da 1937'de azami Gini'lerden sonra başlayan dengelenme, iktisadi gelişmeden ziyade İkinci Dünya Savaşı ile ilgilidir. Bu durumda geriye sadece ana metinde atıfta bulunulan İspanya örneği kalmaktadır. Latin Amerika'da GSYH ile ilgili bir eşitlenme belirtisi yoktur: bkz. burada, s. 518.

varlığına rağmen, kanıtlar iktisadi büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ilk kez 60 yıl önce Kuznets tarafından öngörüldüğü gibi sistematik bir ilişki olduğu fikrini desteklememektedir.[8]

İktisadi kalkınmayla eşitsizlik arasında öngörülebilir bir bağlantı var mı? Yanıt bizim referans çerçevemize bağlıdır. Birden fazla Kuznets döngüsü olabileceği ya da en azından varlığı tek bir eğri aramak için tasarlanmış sınamalara müdahale eden dalgalanmaların olabileceği olasılığını göz önünde bulundurmalıyız. En geniş anlamda, iktisadi geçişlerin –sadece tarım sistemlerinden sanayi sistemlerine değil, aynı zamanda toplayıcılıktan tarımcılığa ve günümüzde de sanayiden sanayi sonrası hizmet ekonomilerine geçişin de– eşitsizliği artırdığından neredeyse şüphe yoktur. Peki ya düzleyiciler? Ekte de tartıştığım gibi, fiili eşitsizlik –belirli bir toplumda kuramsal olarak olanaklı azami gelir yoğunlaşma derecesine göre– ekonomiler zenginleştikçe her zaman azalmak zorunda değildir. Nominal eşitsizliğin geleneksel ölçümleri, kalkınmanın belirli aşamalarında iktisadi ilerlemelerin eşitsizliğin azalmasını öngördüğü fikrine fazla destek sunmaz. Ana alternatif –şiddetli şokların yokluğunda eşitsizlikteki geçiş dönemi artışlarının tersine dönme olasılığının düşük olması– tarihin uzun dönemli kanıtlarıyla çok daha tutarlıdır.

Bir diğer popüler bakış açısı ise "eğitim ve teknoloji arasındaki yarış" olarak bilinen konuya odaklanır. Teknolojik

Tarımsal pay: Angeles 2010: 473. Bu durum, iktisadi büyüme ile eşitsizlik arasındaki sistematik ilişkiyi çürütmese de, modelin orijinal formülasyonunu reddetmekte ve bunu yaparken de modelin altını oyan diğer bulgularla tutarlılık göstermektedir. Deininger ve Squire 1998: 275-276, sektörler arası hareketin eşitsizlik sonuçları üzerindeki etkisinin önemsiz olduğunu, oysa meslekler arası eşitsizliğin daha önemli olduğunu bulmuştur. Karşılaştırmalar: Frazer 2006, özellikle 1465 şek. 5, 1466 şek. 6, 1477-1478. Devam eden çabalar: en kayda değer yeni girişim, 1919-2002 yılları arasında ABD'deki en yüksek gelir payları üzerine Mollick 2012'dir (bkz. burada, s. 556). Abdullah, Doucouliagos ve Manning 2015, Güneydoğu Asya'da artan eşitsizlik ve kişi başına düşen GSYH arasında bir bağlantı olduğunu savunmakta ve gerekli dönüm noktasına henüz ulaşılmadığını, yani Kuznetsçi bir gerileme için şu anda bir kanıt bulunmadığını ileri sürmektedir. Angeles 2010 gibi, onlar da eşitsizlik ve tarım dışı istihdam düzeyleri arasında öngörülen ilişkiyi bulamadı.

değişim belirli becerilere yönelik talebi şekillendirir: Arz talebin gerisinde kalırsa, gelir farklılıkları ya da "beceri getirileri" artar; arz talebi yakalar ya da aşarsa, getiriler düşer. Yine de önemli burada da bazı şerhler düşmek gerekiyor. Bu ilişki öncelikle işgücü geliriyle ilgilidir ama sermayeden elde edilen kazançları etkilemesi daha az olasıdır. Servetten elde edilen gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu toplumlarda, bu durum belirli emek türlerinin arz ve talebi arasındaki etkileşimin genel eşitsizlik üzerindeki etkilerini azaltacaktır. Dahası, daha önceki dönemlerde, emek geliri üzerinde beceriler dışındaki kısıtlamalar önemli bir rol oynayabilir: Kölelik ve diğer zoraki ya da yarı bağımlı emek biçimleri gelir farklılıklarını bozmuş olabilir.[9]

Bu gibi etkenler, modern öncesi toplumlarda beceri getirileriyle eşitsizliğin neden sistematik olarak ilişkili olmadığını açıklamaya yardımcı olabilirler. Avrupa'nın bazı bölgeleri için zaman eğilimleri 14. yüzyıla kadar takip edilmiştir. Onuncu Bölümde ele aldığım süreçte, vasıfsız işçilerin reel ücretleri yükseldikçe beceri getirileri Kara Ölüm'e tepki olarak çöktü. Orta ve Güney Avrupa'da nüfus toparlandıktan sonra tekrar yükseldi, Batı Avrupa'daysa 19. yüzyılın sonuna kadar düşük ve oldukça istikrarlı kaldı. İkinci sonuç alışılmadık bir durumdur ve kısmen esnek vasıflı işgücü arzı, kısmen de vasıfsız ücretlerin sürdürülmesine yardımcı olan tarım sektöründeki verimlilik artışı sayesinde olanaklı görünmektedir. Bununla beraber, Ortaçağın sonlarında beceri getirilerindeki düşüş gelir eşitsizliğinin genel bir düzleyicisiyle el ele gitmiş olsa da, bu iki değişken arasındaki ilişki daha sonra çok daha az açıktı: Batı Avrupa'da 1400'den 1900'e kadar istikrarlı beceri getirileri, istikrarlı bir eşitsizliğe yol açmadı.[10]

Bir ekonomi ne kadar gelişmişse ve işgücü piyasaları ne

"Yarış" kavramı 1974 yılında Tinbergen tarafından ortaya atıldı.
Modern öncesi beceri getirileri: van Zanden 2009, özellikle 126-131, 141-143.
Yaklaşık 1500'den sonra artan eşitsizlik için bkz. burada, bölüm 3, s. 142-55.

kadar iyi işliyorsa, beceri getirilerinin genel gelir eşitsizliğine o kadar fazla katkıda bulunması beklenebilir. Eğitim başta olmak üzere, beceri arzını düzenleyen mekanizmaların ne ölçüde altta yatan etkenler tarafından şekillendirildiğini sormamız gerekir. Kitlesel okullulaşma, iktisadi büyümeyle ilişkilendirilen ama aynı zamanda devletlerarası rekabet tarafından da yönlendirilen bir süreç olan modern Batı devlet oluşumunun bir ürünü olmuştur. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, eğitim talebi ile arzı arasındaki etkileşim tek seferlik şiddetli şoklara karşı duyarlıydı. Bu durum, 19. yüzyılın sonundan bu yana ABD'deki beceri getirilerinin gelişimiyle açık biçimde sergilenmektedir. El işçiliğindeki beceri oranları 1929'da 1907'de olduğundan çok daha düşüktü. Yine de bu düşüşün çoğu 1910'ların sonlarında yoğunlaşmıştı: Elimizde verileri bulunan beş meslekten dördünde, bu 22 yıllık dönemdeki net düşüşün tamamı 1916 ile 1920 yılları arasında meydana geldi. O dönemde, Birinci Dünya Savaşı vasıfsız işçilere yönelik göreli talebi artırdı ve kol emeği ücretlerinin dağılımını yeniden şekillendirdi. Bu ani ve güçlü dengeleyici değişime savaş zamanı enflasyonu ve savaşın tetiklediği göç akımlarının azalması da katkıda bulundu.[11] Beyaz yakalıların gelirlerinin mavi yakalılarınkine oranı da aynı örüntüyü izledi: 1890 ile 1940 yılları arasındaki net düşüşün tamamı 1915 ile 1920'lerin başı arasındaki birkaç yıl içinde gerçekleşti.

Ücret dağılımında ikinci bir azalma ise 1940'lar için belgelendi. İkinci Dünya Savaşı, vasıfsız işgücüne yeniden güçlü bir talep, enflasyon ve işgücü piyasalarında artan devlet müdahalesi oluşturdu. Bu durum, tüm erkek işçiler için en yüksek ve en düşük ücret payları arasındaki oranın daralmasına, lise ve üniversite eğitimi almış işçiler arasındaki kazanç farkının azalmasına yol açtı. Eğitimin getirisi 1939 ile 1949 yılları

Goldin ve Katz 2008: 57-88 1890'lardan bu yana ABD'deki beceri getirilerinin uzun dönemini analiz eder. İlk düşüş için özellikle bkz. 60 şekil 2.7 (el işçiliği), 63 (göç), 65 (Birinci Dünya Savaşı), 67 şekil 2.8 (beyaz/mavi yakalı kazançları).

arasında hem lise mezunlarına kıyasla dokuz yıllık eğitim almış işçiler için hem de üniversite eğitimi almış olanlara kıyasla lise mezunları için dramatik bir düşüş deneyimledi. Savaşla ilgili GI Bill [Savaş Gazileri İntibak Yasası] daha sonra bu eşitleyici baskıya katkıda bulunmuş olsa da, üniversiteye erişimin artması bile 1950'lerde başlamış olan kısmi toparlanmayı engelleyemedi. 1910'ların sonlarında ve 1940'larda yaşanan keskin düşüşler, kayıtlarda bu büyüklükteki tek değişimdir. Dolayısıyla, eğitim fırsatları arzında süregelen artışlar, 1980'lerde nihayet yükselişe geçene kadar beceri temelli ücret farklılıklarını sınırlamada etkili olduysa da, gerçek düzlenme neredeyse tamamen ülkenin savaşın neden olduğu şiddetli şoklar yaşadığı görece kısa dönemlerle sınırlı kaldı.[12]

2. *"Entelektüel ve Mesleki Kapasiteyi Toplumsal Vicdanla Birleştirirseniz Bir Şeyleri Değiştirebilirsiniz": Şoksuz Bir Düzlenme Mümkün mü?*

Şimdi, 1914'ten 1945'e kadar yaşanan şiddetli şoklara ve sonraki kuşak boyunca bu şokların etkilerine doğrudan maruz kalmamış ve devrimci dönüşümler yaşamamış ülkelerde eşitsizliğin azalmasına dair örnekler arayarak eşitleyici iktisadi güçleri tespit etmeye yönelik ikinci stratejime dönüyorum. Dünyanın büyük bir bölümü için bu yaklaşım, barışçıl yollarla düzlenmeni var olduğuna dair çok az somut kanıt sağlar. 1980'lerden bu yana Batılı ülkeler gelir eşitsizliğinde genellikle son derece geçici düşüşlerden daha fazlasını kaydetmediler. Portekiz ve İsviçre'de piyasa gelirinin Gini katsayısında 1990'larda görülen düşüşler, en yüksek gelir pay-

Goldin ve Margo 1992, İkinci Dünya Savaşı'na bağlı olarak ücretlerde yaşanan "Büyük Azalma" üzerine temel bir çalışmadır. Eğitimin getirileri: Goldin ve Katz 2008: 54 şekil 2.6, 84-85 tablo 2.7 ve şekil 2.9; Kaboski 2005: şekil 1. GI Bill ve iyileşme: Goldin ve Margo 1992: 31-32; Goldin ve Katz 2008: 83. GI Bill'in sınırlı etkisi hakkında bkz. Stanley 2003: 673.

larına ilişkin bilgilerle çelişmektedir. Sovyetler sonrası ülkeler, yoksulluktaki büyük artışların neden olduğu 1989 sonrası ya da 1991 sonrası eşitsizlik artışını kısmen telafi ettiler. Çin ve Hindistan gibi çok büyük ülkeler, Pakistan ve Vietnam gibi diğer kalabalık ülkeler gibi artan eşitsizliğe tanık oldu. Bu dört ülke tek başına dünya nüfusunun yaklaşık %40'ını oluşturuyor. Tayland'da olduğu gibi dünyanın bu bölgesinde dengelenmeler nadiren meydana geldi. Ortadoğu'da Mısır'ın 1980'lerde ve 2000'lerde eşitsizlikte düşüşler deneyimlediği ifade edilir ama en son çalışmalar bu konudaki verilerin eksik olduğunu vurgulamaktadır. 1950'lerde ve 1960'larda eşitsizliğin reformlar nedeniyle azalmasından bu yana yaşanan ılımlı dalgalanma (bu kitapta On İkinci Bölümde toprak reformuyla ilgili kısımda tartışıldı) bu ülke için en makul senaryo olabilir. Diğer örnekler arasında 1990'lar ve özellikle 2000'lerdeki İran ve 2000'lerdeki Türkiye yer alır. İsrail'de harcanabilir gelir eşitsizliği, piyasa gelir eşitsizliği oldukça sabit kalmasına rağmen yükselmektedir; bu da azalan oranlı yeniden dağıtımı işaret eden şaşırtıcı bir modeldir.[13] Sahraaltı Afrika zaman zaman bu yüzyılın ilk 10 yılındaki barışçıl gelir eşitlenmesinden yararlanan taraf olarak görüldü. Fakat bu izlenim sallantılı temellere dayanıyor: O dönem için standartlaştırılmış gelir Gini katsayılarının erişilebilir olduğu 28 ülkeden biri hariç diğeri için temel veriler zayıftır ve belirsizlik marjları genellikle çok geniştir. Hakkında yüksek kaliteli bilgi edinilebilen tek örnek olan Güney Afrika'da eşitsizlik oldukça yüksek bir düzeyde, sabit kalmıştır. Diğer 27 ülkenin on üçünde kayda değer bir eğilim gözlemlenmezken beşinde eşitsizlik artmıştır. 28 ülkeden sadece onunda düşüş kaydedilmiştir

Bakınız SWIID; WWID. Endonezya'daki gelişmeler daha karmaşık olmuştur. Batı ülkeleri için bkz. burada, bölüm 15, s. 545-50; komünizm sonrası eşitsizlik için bkz. burada, bölüm 7, s. 308-9, 316 ve bölüm 8, s. 352. Mısır için bkz. özellikle Verme vd. 2014: 2-3 ve ayrıca bkz. Alvaredo ve Piketty 2014. Şeker ve Jenkins 2015, Türkiye'de 2003-2008 yılları arasındaki yoksulluğun hızlı düşüşünün dağılımı eşitleyen etmenlerden ziyade güçlü iktisadi büyümeden kaynaklandığı sonucuna vardı.

ve bu ülkeler genel örneklem nüfusunun sadece beşte birini oluşturmaktadırlar. Dahası, ilgili Gini katsayıları için güven aralıkları çok geniş olmaya meyillidir: %95 güven düzeyinde, esas olarak 9 ila 13 puan arasında kümelenerek ortalaması %12'dir. (Ortalama, eşitsizliğin azaldığı ülkeler ve diğerleri için kabaca aynıdır). Birçok durumda, bu marjlar eşitsizlikte ima edilen değişikliklerin ölçeğini aşarlar. Bu koşullar altında, genel bir eğilim belirlemek olanaksız değilse de zordur. Yine de bu sonuçları olduğu gibi kabul etmeye hazır olsak bile, bunlar eşitlikte tutarlı bir azalma sürecini işaret etmeyebilirler. Bölgedeki bazı ülkeler son yıllarda bir ölçüde barışçıl düzlemelerden yararlanmış olsalar da bu tür kalkınmaların doğası, kapsamı ve sürdürülebilirliği hakkında daha genel sonuçlara varmak için yeterli güvenilir kanıt yoktur.[14]

Bu da bizi en büyük ve en iyi belgelenmiş vaka olan Latin Amerika'yla baş başa bırakıyor. Elimizde veri bulunan bölge ülkelerinin çoğu, bu yüzyılın başından beri gelir eşitsizliklerinde kayda değer bir azalma sergiledi. Latin Amerika'daki gelişmeleri daha ayrıntılı olarak ele almak için iyi bir gerekçemiz var: Önceki bölümlerde tartıştığım şiddetli düzleyici güçler açısından tüm bölge gezegende bulabileceğimiz Eski Dünya ve Kuzey Amerika'nın çoğuna en yakın –ama birçok açıdan pek de yakın olmayan– karşıolguyu sağlıyor. Kitlesel seferberlik savaşları ve dönüştürücü devrimler gibi yoğun şiddet içeren şoklardan etkilenmeyen nadir istisnalar dışın-

[14] Yakın zamandaki eşitsizlik düşüşü: Tsounta ve Osueke 2014: 6, 8. Yirmi sekiz ülke: Angola, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Komorlar, Fildişi Sahili, Etiyopya, Gana, Gine, Kenya, Madagaskar, Mali, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Ruanda, Senegal, Seyşeller, Sierra Leone, Güney Afrika, Svaziland, Tanzanya, Uganda, Zambiya, Zimbabve için SWIID. Alvaredo ve Gasparini 2015: 735-736 da düşük veri kalitesi hakkında yorum yapmaktadır. Eşitsizliğin azaldığı on ülke: Angola, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Fildişi Sahili, Mali, Namibya, Nijer, Sierra Leone ve Zimbabve. Buna şüpheli vakalar da dahildir; en önemlisi de eşitsizliğiyle ünlü Angola'daki sözde düşüştür. Zimbabwe'de gözlemlenen güçlü düşüş siyasi şiddetle ilgili olabilir (bkz. burada, bölüm 12, s. 470).

da Latin Amerika, eşitsizliğin evrimini daha korunaklı bir ortamda keşfetmemize olanak tanıyor.[15]

Bazı vekil veri dizileri ve yaratıcı modern yeniden inşalar birkaç yüzyıl öncesine kadar uzanabilmektedir. Güvenilir gelir Gini katsayıları genellikle daha fazla devletin anket yapmaya başladığı 1970'lerden itibaren erişilebilirdir ve ancak 1990'lardan bu yana verilerin kalitesi iyileşmiştir. Bu nedenle daha önceki dönemlere ait bulgulara daha ihtiyatla yaklaşmak gerekiyor. Yine de Latin Amerika'daki gelir eşitsizliğinin uzun dönemli gelişimini en azından ana hatlarıyla izlemek olanaklı hâle geldi. Küreselleşmenin ilk çağı, 1870'lerden 1920'lere kadar sanayileşmekte olan Batı dünyasına organik ve mineral hammadde ihracatıyla ihracata dayalı iktisadi büyümeyi sürdürdü. Bu süreç seçkinlere orantısız bir fayda sağladı ve eşitsizliği artırdı.[16]

İhracata dayalı kalkınma, Avrupa'daki talebi azaltan Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yavaşladı ve 1929'da Büyük Buhran'ın ABD'yi vurmasıyla durma noktasına geldi. İkinci Dünya Savaşı en azından bazı ticaret türlerini daha da kısıtladı. 1914'ten 1945'e kadarki yıllar bir geçiş ve yavaşlayan büyüme dönemi olarak karakterize edildi. Belgelenen altı ülkede, gelir eşitsizliği bu dönemde artmaya devam etti; nüfusa göre ağırlıklandırıldığında 1913'te 0,377'den 1938'de 0,428'e

Bunun istisnaları arasında 1864-1870 yılları arasındaki son derece kanlı Paraguay Savaşı ve 1959'a kadar süren Küba Devrimi sayılabilir. Meksika'da 1910'larda ve Nikaragua'da 1978 ve 1979'da gerçekleşen devrimler kapsam ve hedef açısından çok daha sınırlıydı. Hatta 2010'da Haiti'de olduğu gibi kısmi devlet başarısızlığı bile nadiren görülmüştür. İki dünya savaşına fiili katılım en iyi ihtimalle nispeten az olmuştur. Latin Amerika'nın karşıolgusal olarak kullanımının sınırları için bkz. burada, s. 522-23 ve bölüm 14, s. 536-7.

Williamson 2009 (şimdi Williamson 2015: 13-23'te de yer almaktadır) uzun vadeli varsayımlara yönelik en cesur girişimdir; ayrıca bkz. Dobado Gonzalez ve Garda Montero 2010 (on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın başları); Arroyo Abad 2013 (on dokuzuncu yüzyıl); Prados le la Escosura 2007 (on dokuzuncu yüzyılın ortalarından bu yana eşitsizlik); Frankema 2012 (yirminci yüzyıl boyunca ücret eşitsizliği); ve ayrıca Rodriguez Weber 2015 (on dokuzuncu yüzyılın ortalarından bu yana Şili). Birinci küreselleşme aşaması: Thorp 1998: 47-95; Bertola ve Ocampo 2012: 81-137. Eşitsizlik artışı: Bertola, Castelnuovo, Rodriguez ve Willebald 2009; Williamson 2015: 19-21.

yükseldi. Latin Amerika savaşlara doğrudan katılmamış olsa da, bölge dışında meydana gelen şiddetli ve makro iktisadi şokların etkilerine fazlasıyla maruz kaldı. Ticaretin kesintiye uğraması ve değişen fikirlerin bölgede yerleşmesi en önemli sonuçlar arasındaydı. Bu şoklar küreselleşmenin ilk aşamasının sonunu, iktisadi liberalizmin gerilemesini ve artan devlet müdahalesine doğru bir dönüşü başlattı.[17]

Takip eden onyıllarda Latin Amerika hükümetleri, öncelikle iç pazarlara yönelik sanayi kapasitesini daha yoğun bir şekilde teşvik ederek ve bu kalkınmayı kolaylaştırmak için korumacı önlemlere güvenerek bu küresel eğilime uyum sağladı. Bu durum nihayetinde iktisadi büyümeyi canlandırdı ve gelir dağılımına damgasını vurdu. Sonuçlar bölge genelinde büyük farklılıklar gösterdi. Daha gelişmiş ekonomilerde büyüme orta sınıfı, kentsel sektörü ve beyaz yakalıların ücretli işgücü içindeki payını artırdı. Bu değişikliklere zaman zaman daha refah odaklı ve yeniden dağıtımcı siyasalar eşlik etti. Bu siyasalar da değişiklikleri güçlendirdi. İngiltere'nin 1942 Beveridge Raporu[18] ve diğer Batılı savaş sonrası programlarının Güney Amerika'daki sosyal güvenlik programlarına ilham vermesi gibi dış etkiler önemli bir rol oynadı. Eşitsizlik farklı şekillerde etkilendi. Gelir eşitsizlikleri zaman zaman Arjantin'de ve muhtemelen Şili'de olduğu gibi zayıfladı; zaman zaman da, özellikle Brezilya'da olduğu gibi, arttı. Diğer ülkelerde ise büyük vasıfsız işgücü fazlası rezervlerinin ve vasıflı işçilere olan yüksek talebin 1960'larda ve 1970'lerde bu baskılar azalana kadar eşitsizliği artırdığı Meksika, Peru, Kolombiya ve Venezuela'da olduğu gibi önce arttı, sonra azaldı.[19]

1914'ten sonra: Thorp 1998: 97-125, özellikle uluslararası şoklar üzerine 99-107; Bertola ve Ocampo 2012: 138147, 153-155. Bkz. Haber 2006: Bu dönemdeki sınai gelişme için bkz. 562-569. Gi is: Prados de la Escosura 2007: 297 tablo 12.1.

Resmi adı Sosyal Sigorta ve Bağlı Hizmetler olan Beveridge Raporu, Kasım 1942'de yayınlanan ve Birleşik Krallık'ta refah devletinin kurulmasında etkili olan bir devlet raporudur. (Çev.)

Thorp 1998: 127-199; Bertola ve Ocampo 2012: 138-197, özellikle 193-197; Frankema 2012: 51, 53 ücret azalması üzerine. Gini'ler: Prados de la Escosura

Literatürde daha fazla gelir eşitliğine doğru genel bir hareketten bahsedilse de, nüfus ağırlıklı Gini katsayıları, özellikle daha uzun zaman dilimlerindeki net sonuçlara odaklandığımızda aynı fikirde değildir. Verileri 1938 yılına kadar giden altı ülke arasında, o yılla 1970 arasında biri hariç hepsinde eşitsizlik arttı ve nüfus ağırlıklı genel gelir Gini katsayısı 0,464'ten 0,548'e yükseldi. 15 ülkeden oluşan daha geniş bir örneklemde ise gelir eşitsizliği 1950 ile 1970 yılları arasında 13 ülkede arttı ve daha mütevazı bir şekilde toplamda 0,506'dan 0,535'e yükseldi ki bu da uluslararası standartlara göre aslında çok yüksek bir düzeydir. Özellikle, eşitsizlikte net azalma yaşayan üç ülkeden ikisinde bu iyileşmeler 1950'lerle sınırlı kaldı: Arjantin'de Juan Peron'un saldırgan devletçi ve yeniden dağıtımcı hükümetine denk geldi; Guatemala'daysa kanlı bir iç savaş sırasında ve sonrasında gerçekleşti. Dolayısıyla Venezuela, iktisadi kalkınma yoluyla barışçıl düzlenme için ana adaydır. İktisadi ve (barışçıl) siyasi değişim tarafından yönlendirilen 1930 ile 1970 yılları arasında düzleyici olduğu öne sürülen alternatif bir eşitsizlik tahminleri kümesini kabul edersek, muhtemelen Şili de bu devletlere katılacaktır.[20]

1970'lerde korumacı siyasaları ve millileştirilen sanayileri sürdürmek için yapılan kamu borçlanması, 1980'lerde borç krizlerini tetikledi. Bu nedenle iktisadi büyümenin durduğu 1980'ler, yoksulluğun arttığı "kayıp on yıl" olarak anılmaya başlandı. Bu da bölge ekonomilerini dış pazarlara açan ve küresel piyasalarla bütünleşmesini ilerleten iktisadi liberalleşmeyi teşvik etti. Eşitsizliğin sonuçları ülkeler arasında önemli farklı-

2007: 297 tablo 12.1; ama Şili'yle ilgili çelişkili veriler için Rodriguez Weber 2015 ile karşılaştırınız: 8 şek. 2.
1938-1970: Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika ve Uruguay, Arjantin'de net düşüş. 1950-1970: ayrıı ülkeler artı Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Guatemala, Honduras, Panama, Peru ve Venezuela, net düşüş Guatemala ve Venezuela ile sınırlıdır. Bakınız Prados de la Escosura 2007: 297 tablo 12.1. WWID'e göre Gini sonuçları Arjantin'deki en yüksek gelir paylarının hareketiyle tutarlıdır. Peron'un siyasaları (fiyat denetimleri, asgari ücretler, aktarımlar, sendikalaşma, işçi hakları ve emeklilik sistemi gibi) için bakınız Alvaredo 2010a: 272-276, 284. Şili için bir önceki nota bakınız.

lıklar gösterirken, 1980'ler ve 1990'larda bölge bir bütün olarak nüfus ağırlıklı gelir Gini katsayısında her 10 yılda 2 puandan biraz daha az bir artışa ve 2002 civarında zirveye tanıklık etti.[21]

Tüm bunlar Latin Amerika'da gelir eşitsizliğinin çok çeşitli iktisadi koşullar altında arttığını göstermektedir: ihracata dayalı büyüme, devlet öncülüğünde sanayileşme ve korumacılık, iktisadi durgunluk ve liberalleşme. En uzun zaman dizisine sahip olduğumuz dört ülkede nüfus ağırlıklı gelir Gini katsayıları 1870'te 0,348'den 1990'da 0,552'ye; altı ülkede 1913'te 0,377'den 1990'da 0,548'e ve on beş ülkede 1950'de 0,506'dan 1990'da 0,537'ye yükselmiştir. Bu durum yerel değişiklikleri gizleyip geçici dalgalanmaları düzlese ve kesin değerler genellikle bilinmese de, uzun vadeli eğilim herhalde daha net olamazdı. İlerleme kaydedildiği ölçüde, bu ilerleme 20. yüzyılın ikinci yarısında eşitsizliğin artışında sadece bir yavaşlamayla sınırlı kaldı. Şekil 13.2'de görebileceğimiz gibi, zaman zaman görülen düzleştirme kısa ömürlü oldu ve 1900'lerde ve 1930'larda önce Britanya'da sonra ABD'de yaşanan dış makro iktisadi krizlerin ve son olarak 1980'lerde hem iç hem de dış etmenlerden kaynaklanan derin durgunluğun tetiklediği iktisadi gerileme dönemleriyle sınırlı kaldı.[22] Latin Amerika gelir eşitsizliğinin evrimindeki en son aşama 2000 yılından hemen sonra başladı. Belki de kayıtlı tarihte ilk kez eşitsizlik bölge genelinde azaldı. İlgili veri dizilerinin üreten on yedi ülkeden on dördünde 2010 yılındaki gelir Gini katsayıları 2000 yılındakinden daha düşüktü. Kosta Rika, Honduras ve muhtemelen Guatemala belgelenmiş tek istisnalardır. Diğer on dört ülke için ortalama piyasa geliri Gini'si 0,51'den 0,457'ye, ortalama harcanabilir

[21] Thorp 1998: 201-273; Haber 2006: 582-583; Bertola ve Ocampo 2012: 199-257. Artan eşitsizlik: 253 (artan ücret farklılıkları). Heterojenlik: Gasparini, Cruces ve Tornarolli 2011: 155-156 ve ayrıca 1980'ler için Psacharopoulos vd. 1995'e bakınız. Ginis: Prados de la Escosura 2007: 297 şek. 12.1 (1980/90); Gasparini, Cruces ve Tornarolli 2011: 152 tablo 2 (1990'lar/2000'ler); Gasparini ve Lustig 2011: 696 şek. 27.4 (1980/2008).
Fig. 13.2'nin alındığı yer Prados de la Escosura 2007: 296-297 tablo 12.1.

gelir Gini'si ise 0,49'dan 0,439'a, yani her iki ölçüte göre de 5 puandan fazla düştü. Bu azaltma hem ölçek hem de coğrafi kapsam açısından kesinlikle etkileyicidir ama doğru bir bakış açısına oturtulması gerekir. Piyasa geliri eşitsizliğini, son derece eşitsiz bir toplum olan Hindistan'a özgü bir düzeyden ABD'ye yakın bir düzeye düşürürken, net eşitsizlikteki düşüş Latin Amerika'yı Çin ve Hindistan'daki yüksek düzeylerden, Batı ülkeleri arasında tartışmasız eşitsizlik şampiyonu olan ABD'nin hala 7 puan üzerinde bir Gini'ye taşıdı. Dolayısıyla bu değişikliklerin Latin Amerika gelirlerinin olağanüstü çarpık dağılımı üzerindeki etkisi abartılmamalıdır.[23]

Şekil 13.2 Latin Amerika için tahmin edilen ve varsayılan gelir Gini katsayıları, 1870-1990 (dört, altı ve on altı ülke için nüfus ağırlıklı ortalamalar)

SWIID'den alınan veriler. Benzer bir istatistik için bkz. Cornia 2014c: 5 şek. 1.1 (2002'de 0,541'den 2010'da 0,486'ya düşüş). Palma 2011: 91 1985 ve 2005 yılları arasında Brezilya'nın küresel gelir Gini sıralamasının 1985'te en yüksek dördüncü (yani en kötü dördüncü) iken 2005'te en yüksek altıncı sıraya gerilediğini ve bunun göreceli olarak çok mütevazı bir iyileşme olduğunu belirtir.

2010 yılından bu yana bu düşüş eğiliminin elimizde veri bulunan ülkelerin yarısından daha azında (Arjantin, Bolivya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Uruguay ve Venezuela'da) devam etmesi, durumu daha da kötüleştirmektedir. Bu yıllarda eşitsizlik Brezilya, Şili, Guatemala, Panama ve Peru'da oldukça sabit kaldı, Meksika ve Paraguay'da ve muhtemelen kanıtların zayıf olduğu Honduras'ta yeniden tırmanmaya başladı. Kosta Rika 1980'lerden bu yana hafifçe artan eşitsizlikle bölgesel eğilimi her zaman tersine çevirmiştir. Tüm bunlar, bu yüzyılın ilk 10 yılında meydana gelen düzlenmenin nedenleri ve sürdürülebilirliği hakkında ciddi soruları gündeme getirmektedir: Bu, ömrünü tamamlamış, kısa süreli bir iyileşme olabilir mi?

Bu düzlenmeyi bölgedeki ülkelerin, ekonomilerin gelirlerin daha adil bir şekilde dağıtılmasına yetecek kadar zenginleştiği bir tür kalkınma dönüm noktasını geçtikten sonra eşitsizlik üzerindeki Kuznetsçi aşağı yönlü baskının bir sonucu olarak açıklamak olanaklı değildir. 2000 yılında, eşitsizliğin azaldığı 14 ülkede kişi başına düşen GSYH, en zengin ve en yoksul ülkeler (sırasıyla Arjantin ve Bolivya) arasında 7,6 kat farklılık gösterdi. Bu geniş aralıktaki dağılım, alt uca doğru eğilimli olsa bile oldukça düzenliydi: Ortalama yıllık kişi başına GSYH beş ülkede 1.000 ila 2.000 dolar arasında, diğer beşinde 2.000 ila 4.000 dolar arasında ve diğer dördünde 5.000 ila 8.000 dolar arasında düştü. Tek başına bu bile, sonraki 10 yılda gözlemlenen eşzamanlı düzleştirmenin, tek başına iktisadi kalkınma düzeylerine bağlı olma olasılığını ortadan kaldırır. Resmî testler, o yıllardaki güçlü iktisadi büyümeye rağmen, Kuznets'in modelinin gözlemlenen düşüşün çoğunu açıklayamadığını doğrulamaktadır.[24]

Yakın geçmişteki çalışmalar bu sürecin birkaç nedenini belirledi: sektörel kazanç farklarını azaltarak piyasa gelir

[24] GSYH: World Bank, Kişi başına GSYH (hâlihazırdaki US$), http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP .PCAP.CD. Sınama: Tsounta ve Osueke 2014: 18.

eşitsizliğini azaltan beceri getirilerinin düşmesi ve güçlü dış talep, yoksulluğu şiddetlendiren daha önceki eşitsizleştirici makro iktisadi krizlerden toparlanma, daha hızlı iktisadi büyüme tarafından yönlendirilen güçlü işgücü piyasaları ve devletin bazı gelir aktarımlarının harcanabilir gelir eşitsizliği üzerindeki yeniden dağıtıcı etkisi. En azından kuramsal olarak, bu etmenlerden ilki, uzun vadede potansiyel bir barışçıl eşitlemenin itici gücü olarak özellikle umut vaat eder. 1990'lardaki piyasa reformlarına eğitim sisteminin genişlemesi eşlik etme eğilimindeydi. Bu genişleme o zamandan bu yana devam etti ve vasıflı işçi arzını artırdı, bu da daha üst düzey eğitim ve beceri getirilerini ve dolayısıyla genel işgücü geliri eşitsizliğini azalttı. Beceri getirilerindeki düşüşün daha çok arzdaki iyileşmeden mi yoksa azalan talepten mi kaynaklandığı sorusunun tek bir yanıtı yoktur. Arjantin'de olduğu gibi, bazı ülkelerde getiriler zayıflayan talebe yanıt olarak düştü. Bu da iktisadi kalkınmanın gelecekteki beklentileri konusunda şüphe uyandırıyor. El Salvador ve Nikaragua'da eşitsizlik azaldı çünkü orta ya da yükseköğrenim görmüş işçilerin reel (sadece göreli değil) kazançları zayıflayan talep karşısında düştü. El Salvador özellikle endişe verici bir vakadır: Reel ücretler tüm eğitim düzeylerinde düştü ama daha eğitimli işçiler için daha fazla düştü. Bu durum, eşitleyici sonuçların her zaman arzu edilen iktisadi kalkınmalardan kaynaklanmadığını bize hatırlatıyor.[25]

Bazı durumlarda, düşen beceri getirilerinin dağıtımsal faydaları yüksek bir bedel karşılığında satın alınmış olabilir. Çarpıcı bir bulguya göre, Bolivya'da eğitime artık o kadar az değer verilmektedir ki sadece ilkokul eğitimi almış olanlara göre yükseköğrenim görmüş işçiler için ücret getirisi sıfırdır. Bu durum, beceri getirilerinin azalmasının alternatif ya da en azından tamamlayıcı bir nedenini işaret eder. Eğitimin kalitesi,

Eğitim ve beceri getirileri: örneğin, Lustig, Lopez-Calva ve Ortiz-Juarez 2012: 7-8 (Brezilya), 9-10 (Meksika); Alvaredo ve Gasparini 2015: 731 (genel). Orta Amerika: Gindling ve Trejos 2013: 12, 16.

temel düzeylerin ötesinde eğitime erişimin artmasıyla kötüleşmiş olabilir ve öğretimle işgücü piyasası talepleri yeterince eşleşmemiş olabilir. Bu kötümser görüş, Peru ve Şili'de öğretim kalitesinin düşmesi nedeniyle yükseköğretimden elde edilen negatif getiri ve Arjantin, Brezilya ve Şili'de ortaöğretimle işveren talebi arasındaki uyumsuzluğun sonuçlarına ilişkin kanıtlardan bir miktar destek alır.[26]

Diğer iktisadi etkenlerse daha geçiciydi. Hammaddelere yönelik güçlü uluslararası talep, kırsal kesimdeki işçilerin kenttekilerle aralarındaki ücret farkını kapatmalarına yardımcı oldu ama daha sonra bu fark azaldı. 2002'den bu yana yaşanan düzleştirmelerin bazıları, iktisadi krizlerin tetiklediği önceki geçici eşitsizlik artışından sonra yaşanan bir toparlanmayı temsil etti. En iyi bilinen örnek, 1998 ila 2002 yılları arasında yaşanan büyük bir iktisadi erimenin nüfusun büyük bir bölümünü yoksulluğa sürüklediği Arjantin'dir. O zamandan bu yana, vasıflı işgücüne olan talebi azaltan ve beceri getirilerini bastıran düşük vasıflı emek yoğun sektörlere geçişle birlikte istikrarlı bir iktisadi toparlanma, nüfusun daha az varlıklı yarısına orantısız bir şekilde fayda sağladı. Güçlü sendikalar ve devletin artan gelir aktarımları da aynı şekilde. Kolombiya, Ekvator, Uruguay ve Venezuela da benzer toparlanmalarla eşitsizlikte bir miktar azalma deneyimledi. Bir tahmine göre, krizden çıkışın eşitleyici etkilerini dışarıda bırakacak olursak, 2000'li yılların ilk yarısında gelir eşitsizliğindeki ortalama azalma, tek bir Gini puanı düzeyinde, oldukça mütevazı olacaktır. Daha genel olarak, 1990'larda liberalleşmenin olumsuz kısa vadeli sonuçlarının azalması hafifletici bir etki yaptı. Reel olarak yılda ortalama %4 ya da önceki on yılların iki katı olan güçlü

[26] Bolivya: Aristazabal-Ramfrez, Canavire-Bacarezza ve Jetter 2015: 17. Bolivya'daki dengelenmede beceri primlerinin (transferlerden ziyade) düşmesinin önemi için bkz. Hernani-Limarino ve Eid 2013. Gözlemlenen getiri eksikliği, artan eğitimin faydalı olduğu fikrine şüphe düşürür (Fortun Vargas 2012). Eğitim kalitesi: Cornia 2014c: 19; Lustig, Lopez-Calva ve Ortiz-Juarez 2014: 11-12, referanslarla birlikte.

iktisadi büyüme istihdamı artırdı ama eşitsizlikte gözlemlenen değişimin sadece küçük bir kısmını açıkladığı tahmin edilir. Dahası, bölgedeki yıllık GSYH büyümesi 2010'dan sonra beş yıl üst üste düşerek 2010'daki %6'dan 2015'te öngörülen %0,9'a gerilediği için bu elverişli koşullar artık geçerli değildir. Bu satırların yazıldığı sırada, bölgenin açık ara en büyük ekonomisi olan Brezilya'nın Büyük Buhran'dan bu yana en kötü resesyonunu yaşadığı söyleniyordu. Tüm bunlar daha fazla düzlenme olasılığı konusunda şüphe uyandırır.[27]

Son olarak, genişletilmiş devlet gelir aktarımları, harcanabilir gelir eşitsizliğiyle mücadelenin bir aracı olarak önemli ölçüde ilgi gördü. Örneğin, aktarım ödemelerinin boyutu, kapsamı ve dağılımındaki değişikliklerin bu yüzyılın ilk on yılında eşitsizlikteki düşüşün yaklaşık yarısını oluşturduğu Brezilya'da "Bolsa Familia" programı 11 milyon yoksul aileye ulaştı. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerdekine göre Latin Amerika'daki yeniden dağıtımcı aktarımların gerçek ölçeği çok düşük kaldı. Çok sayıda yoksul hanenin varlığının, görece mütevazı aktarımların (GSYH'nin yüzde puanının birkaç onda biri düzeyinde) bile birçok insanın hayatında fark yaratmasını ve eşitleyici etkiler yaratmasını mümkün kıldığı doğrudur. Yine de Batı Avrupa'da brüt gelirler harcanabilir gelirlerden büyük ölçüde farklı olma eğilimindeyken, Latin Amerika'da neredeyse hiç farklı değildir. Bunun birden fazla nedeni vardır. GSYH'ye oranla vergi toplama hacmi uluslararası standartlara göre küçüktür ve gelir vergileri özellikle düşüktür.

Hammadde: Son yıllarda dış talepte yaşanan ciddi gerileme için Latin Amerika ve Karayipler İktisadî Komisyonu (ECLAC) 2015'e bakınız. Arjantin: Weisbrot, Ray, Montecino ve Kozameh 2011; Lustig, Lopez-Calva ve Ortiz-Juarez 2012: 3-6; Roxana 2014. Diğer geri kazanımlar: Gasparini, Cruces ve Tornarolli 2011: 167-170. Bir Gini noktası: 170. Azaltma: Alvaredo ve Gasparini 2015: 749. GSYH büyümesinin etkisi: Tsounta ve Osueke 2014: 4, 17-18 (genel eşitsizlik düşüşünün belki sekizde biri). GSYH büyüme oranları: IMF verileri https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2013/whd/eng/pdf/wreo1013.pdf; http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2015/CAR042915A.htm. Cornia 2014b: 44 daha fazla dengelemenin önündeki çeşitli yapısal engelleri tanımlamaktadır.

Aynı zamanda, kısmen devlete olan güvensizlik ve kısmen de kayıtdışı sektörün büyüklüğü nedeniyle vergi kaçakçılığı yaygındır. Gelir vergisi için ortalama muafiyet düzeyi bölge genelinde kişi başına düşen GSYH ortalamasının yaklaşık iki katıdır ve bazı ülkelerde artan oranlı vergiler yalnızca çok yüksek gelir düzeylerinde uygulanır. Dolayısıyla devlet gelirlerinin yetersizliği aktarım potansiyelini ciddi şekilde sınırlar. Daha da kötüsü, bazı refah programları net eşitsizliğe yol açar. Emekli maaşları ve işsizlik sigortası, gelir dağılımının en üst beşte birlik diliminde yer alanlara, özellikle de kayıtlı istihdam düzenlemelerindeki kentsel işçilere orantısız bir şekilde fayda sağlarken, kırsal nüfusla kayıtdışı sektördekilere karşı ayrımcılık yapar. Sadece doğrudan nakit aktarımları gelir dağılımının alt yarısındakileri çoğunlukla desteklemesi bakımından farklıdır; ama bunu sadece gelir kısıtlamaları tarafından engellenmediği ve daha gerici refah biçimleriyle dengelenmediği ölçüde yapabilirler.[28] Latin Amerika'da mali yeniden dağıtım neden bu kadar zayıftır? Bu soru bizi bu kitabın ana teması olan şiddetli şokların dönüştürücü gücüne geri götürür. Gördüğümüz gibi, Batı'nın ilerici mali sistemleri iki dünya savaşına sıkı sıkıya bağlıdır, tıpkı komünist rejimler altındaki yeniden dağıtımın diğer şiddetli ayaklanma biçimlerine bağlı olması gibi. Buna karşın, iktisadi kalkınma bu haliyle malî yeniden dağıtımın derecesi konusunda kullanışlı bir gösterge değildir. Batılı ülkeler ve Japonya'nın zenginleri vergilendirmek ve iddialı refah sistemleri kurmakla meşgul olduğu 1950 yılında, kişi başına düşen GSYH (1990 Uluslararası Dolar cinsinden) Almanya, Fransa, Hollanda, İsveç, Birleşik Krallık ve Kanada'da 4.000 ila 7.000 dolar arasın-

Brezilya: Gasparini ve Lustig 2011: 705-706; Lustig, Lopez-Calva ve Ortiz-Juarez 2012: 7-8. Vergiler: Goni, Lopez ve Serven 2008, özellikle 7 şek. 2, 10-14, 18-21; ayrıca bkz. de Ferranti, Perry, Ferreira ve Walton 2004: 11-12. Düşük transferler ve regresif faydalar: Bertola ve Ocampo 2012: 254-255; Medeiros ve Ferreira de Souza 2013. Genel olarak gelişmekte olan ülkelerdeki düşük transferler için bakınız Alvaredo ve Gasparini 2015: 750; ayrıca düşük vergilendirme düzeylerinin iktisadi ve siyasi nedenleri hakkında Besley ve Persson 2014'e bakınız.

da değişirken, Japonya'da 2.000 dolara yakındı ve ABD'de bile Batı Avrupa'dakinden önemli ölçüde yüksek değildi. Bu değerler, o dönemde bile Arjantin ve Venezuela gibi önde gelen Güney Amerika ekonomileriyle ve günümüzde daha geniş bir yelpazedeki Latin Amerika ülkeleriyle büyük ölçüde uyumludur: bölgedeki en gelişmiş sekiz önemli ülkede eşdeğer ortalama kişi başına GSYH 2010 yılında 7.800 dolardı ve çok daha geniş bir örneklemde ortalama 6.800 dolardı. Bu ölçüte göre, ortalama bir Arjantinli, Şilili ve Uruguaylı, ortalama bir Amerikalının 1950'de olduğundan daha iyi durumdadır.[29]

Bu da Latin Amerika ülkelerindeki mali kısıtlamanın iktisadi performans tarafından belirlenmediğini gösterir. Dünyanın her yerinde şiddetli şoklar, sadece yirminci yüzyılın ilk yarısında değil, yüzlerce ve hatta binlerce yıldır mali sistemlerin genişlemesi için temel bir önkoşul olageldi. Kanlı devletlerarası savaşlar ve dönüştürücü devrimler Latin Amerika tarihinin son iki yüzyılında çok küçük bir rol oynadı. Bu durum, bölgenin büyük bölümünde yüksek eşitsizlik düzeylerinin nasıl devam ettiğini anlamamıza yardımcı olur. Bu görüngüyü açıklamak için bölgeye özgü çeşitli özelliklere başvuruldu; bunların başında ırkçılığın ve sömürgeci kurumların zorla çalıştırma ve kölelik üzerindeki zararlı etkisiyle kayırmacılık ve oligarşik iktidarın sürekliliği gelir. Fakat Latin Amerika'yla dünyanın diğer bölgeleri arasındaki eşitsizliğin boyutları arasında süregelen farklılıkları anlamlandırmaya çalışırken, neyin gerçekleşmediği de benzer şekilde ya da belki daha da önemli olabilir. Bu çerçevede, gelir eşitliği konusunda büyük atılımlar yapmanın makul olması bir yana, olanaklı olup olmadığı bile oldukça tartışmalıdır.[30]

GSYH ölçümleri: Maddison projesi.
Dünya tarihi boyunca şiddetli şoklar ve mali genişlemeler: Yun-Casalilla ve O'Brien 2012; Monson ve Scheidel, eds. 2015. Küçük rol: burada, s. 512. Özellikler: De Ferranti, Perry, Ferreira ve Walton 2004: 5-6 geleneksel görüşü kısaca özetler, örneğin Arroyo Abad 2013; Williamson 2015 tarafından nitelendirilmiştir. Palma 2011: 109-120 Latin Amerika oligarşilerinin yüksek gelir paylarını korumadaki dayanıklılık ve başarılarını vurgular. Williamson 2015:

Eğitime yapılan kamu harcamaları, yabancı yatırımlar, vergi gelirleri ve transferlerle ilgili siyasa kararları, bu yüzyılın ilk yıllarından beri Latin Amerika'da meydana gelen düzleştirmelerin çoğunu açıklar. Daha saf iktisadi etmenler, elverişli uluslararası koşullar ve önceki krizlerden toparlanma şeklinde katkıda bulundu ama daha kısa ömürlü oldukları kanıtlandı. Toparlanma sürecini tamamladığından ve dış talep azaldığından, daha fazla düzleştirme, eğitimi iyileştirmek için daha saldırgan mali yeniden yapılandırma gerektirecektir (düşen beceri getirileri, düşen talepten ya da zayıf eğitim sonuçlarından kaynaklanıyorsa karışık bir nimet olduğu düşünüldüğünde) ve yeniden dağıtım transferlerini genişletecektir. On yıldan uzun bir süre önce başlayan düzleştirme sürecinin devam edip etmeyeceğini, daha doğrusu birçok durumda yeniden başlayıp başlamayacağını söylemek için henüz çok erken. Bundan beş ya da on yıl sonra, bu eğilimin sürdürülebilirliği hakkında daha iyi bir fikre sahip olacağız.[31] Latin Amerika deneyiminin eşitsizliğin barışçıl azaltılması için sadece çok sınırlı kanıt sunduğunu ve en azından şimdilik, şiddetli şokların yokluğunda kalıcı ve önemli düzleştirme için hiç kanıt sunmadığı sonucuna varıyorum. Son 150 yıl boyunca, artan eşitsizlik evreleri, Batılı makro iktisadi krizler ya da birkaç vakada saldırgan ya da şiddet içeren siyasalar gibi dış etmenlerle bağlantılı epizodik geri dönüşlerle serpiştirilmiştir. Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales'in "entelektüel ve mesleki kapasiteyi toplumsal vicdanla birleştirirseniz bir şeyleri değiştirebilirsiniz" sözüne katılmamak zor olsa da, Latin Amerika tarihi şiddet yoluyla düzlenmenin birincilliğine meydan okumak için çok az şey yapar.[32]

23-25 Latin Amerika'nın "20. Yüzyılın Büyük Eşitlikçi Dengelenmesini" kaçırdığını gözlemler.

Ana nedenler: Cornia 2014c: 14-15, 17-18; Lustig, Lopez-Calva ve Ortiz-Juarez 2014: 6; Tsounta ve Osueke 2014: 18-20. Thernborn 2013: 156 bu sürecin "uzun vadeli siyasi sürdürülebilirliği" konusundaki endişelerini dile getirir.

Alıntılandığı yer http://www.azquotes.com/quote/917097.

Dahası, bu bölümde ve bir önceki bölümde tartışılan güçlerin hiçbirinin maddi eşitsizlik üzerinde sürekli olarak azaltıcı bir etkisi olduğu gösterilemedi. Bu durum barışçıl toprak ve borç reformu, iktisadi krizler, demokrasi ve iktisadi büyüme için de geçerlidir. Hepsinin ortak noktası, zaman zaman eşitsizliği azaltmaları zaman zaman da azaltmamalarıdır: kısacası, sonuçlarda uzaktan yakından tekdüze bir eğilim yoktur. Modern iktisadi kalkınma beşeri sermayenin öneminin fiziksel sermayeye göre artmasına neden olduğundan ve beşeri sermayenin dağılımındaki eşitsizlik esas olarak eğitimin sağlanmasının bir işlevi olduğundan, bu ikincisine ilişkin eşitleyici siyasaların özellikle umut verici görünebileceği doğrudur. Yine de, eğitime yapılan yatırım, ücret farklılıkları üzerindeki etkisiyle, gerçekten de şiddet içermeyen bir düzleştirme mekanizması olarak hizmet edebilse de, tarihsel olarak daha az barışçıl süreçlerle iç içe geçmiştir: yirminci yüzyıl boyunca ABD beceri getirilerindeki belgelenmiş dalgalanmalar, sosyal siyasaların ve iktisadi getirilerin şekillendirilmesinde savaşın önemini bir kez daha vurgular. Beşinci Bölümde gördüğümüz gibi, aynı durum sendikalaşma için de geçerlidir. Yeniden dağıtıcı mali siyasalar ve refah siyasaları harcanabilir gelir eşitsizliğini azaltır ama bunların ölçeği ve yapısı da aynı şekilde şiddet şoklarının mirasına ve uzun vadeli yansımalarına bağlı olma eğilimindedir: bir yanda Batı ve Doğu Asya eşitsizliğiyle diğer yanda Latin Amerika'daki koşullar arasındaki zıtlık bize bu temel ilişkiyi hatırlatır. Eşitsizliği artıran alternatif nedenleri gözden geçirdikten sonra bile, gerçek ya da gizli şiddetin uzun zamandır eşitleyici siyasa önlemleri için hayati bir katalizör olduğu gerçeğinden kaçış yoktur.

14
Öyle Olsaydı Ne Olurdu? Tarihten Karşıolgulara

1. "Güneşin Altında Yeni Bir Şey Yok mu?" Tarihten Çıkarılacak Dersler

Tarih bize eşitsizliğin dinamikleri hakkında ne öğretebilir? Birçok şey ama bilmemiz gereken her şeyi değil. İlkiyle başlayalım. Maddi kaynakların dağılımında artan dengesizlikler, yoğun iktisadi büyümeyle olanaklı hâle gelir ama (her zaman) doğrudan bundan kaynaklanmaz. Her ne kadar fiili eşitsizlik çok az gelişmiş ekonomilerde bile aşırı düzeylere ulaşabilse ve sıklıkla ulaştığını söyleyebilsek de, nominal eşitsizlik son kertede geçimlik seviyesinin üzerindeki ürün büyüklüğünün bir işlevidir: Bir ekonomi ne kadar üretkense kaynakların azınlığın elinde toplanmasını da –uygulamada değilse de kuramsal olarak– o kadar destekleyebilir (bu kitabın Ek kısmında ele aldığım bir nitelik). Büyüme ve eşitsizlik arasındaki bu temel bağlantı, insanlığın toplayıcılıktan evcilleştirmeye büyük geçişi sırasında en saf hâliyle kendini gösterdi. Bu geçiş, kaynakların eşitsiz dağılımını evvel emirde genel olarak olanaklı kılarak büyük ölçüde yoğunlaştırdı. Bu geçişin Kuznetsçi bir boyutunun olmadığını belirtmek gerekir: Kısmen toplayıcılardan kısmen de çiftçilerden oluşan toplumları tahayyül etmeye istekli olmadıkça, geçici yükselen eşitsizliğin iki sektörlü modelini uygulayamayız. Daha da önemlisi, evcilleştirmeye doğru ilerleme, daha sonraki eşitlenme için herhangi bir umut vaat etmedi. Yerleşiklik, çiftçilik ve kuşakta kuşağa aktarılan maddi varlıkların yaygınlaşması, şiddetli şoklar dışında eşitsizliğin

azaltılması için herhangi bir mekanizma sağlamadan hem potansiyel hem de fiili eşitsizliği yukarı doğru itti.[1] Evcilleştirme ve tarımsal ya da organik yakıt ekonomileri kurulduktan sonra, daha ileri geçişler binlerce yıl boyunca görece mütevazı kaldı. İlk etapta gıda üretiminden kentsel sektöre işgücü transferleriyle sınırlıydı ve bu da mevcut eşitsizleştirici baskıları artırma eğilimindeydi. Bir kez daha, tarımdışı sektör her türlü Kuznetsçi geçişi olanaksız kılarak hiçbir zaman belirli bir düzeyin ötesine geçemediği için dengeleyici mekanizmalar eksikti. Yine de iktisadi değişim, eşitsizliğin evrimini yönlendiren etkenlerden yalnızca biriydi. Evcilleştirme zorlayıcı kapasiteleri artırdı ve daha önce düşünülemeyecek boyutlarda bir yağmacılığı teşvik etti. Özellikle üst gelirler ve servetler, devlet oluşumundan ve siyasi iktidar ilişkilerinin artan erişiminden, derinliğinden ve orantısızlığından muazzam bir destek aldı. Bu koşullar altında, şiddetli felaketler yerleşik hiyerarşi, sömürü ve mülk sahipliği yapılarını geçici olarak yerinden etmedikçe, nüfuz edici düzlenme en iyi durumda olası değildi, çoğu zaman da olanaksızdı. Kitlesel seferberlik savaşları ya da devrimden kaynaklanan yeniden dağıtımcı siyasalar modern öncesi tarihte çok nadir görüldüklerinden, bu tür şoklar öncelikle devlet iflası ya da salgın hastalıklar şeklinde gerçekleştiler. Bunların yokluğunda eşitsizlik; devlet inşası, devletlerarası rekabet ve yöneticiler ile seçkinler arasındaki güç dengesi gibi değişkenlerin aracılık ettiği herhangi bir iktisadi kalkınma düzeyi boyunca yüksek kalmaya devam edecekti.

Uzun vadede incelendiğinde, tarihsel kayıtlar, eşitsizlikteki değişiklikler ile iktisadi performans arasında yukarıda özetlediğim çok temel ilişkinin ötesinde sistematik bir bağlantı aramanın boşuna olduğunu telkin etmektedir. Modern öncesi toplumlardaki iki temel düzleyici güç, farklı iktisadi eğilimlerle el ele gitme meyilliydi. Dolayısıyla devlet iflası

Bu ve bundan sonraki dört paragrafta, ilk olarak giriş bölümünde (burada, s. 24-30) ortaya konan ve I-IV. Kısımlarda geliştirilen bazı temel noktaları özetliyorum.

ya da sistem çöküşü genellikle kişi başına düşen ortalama üretimi düşürerek eşitlenmeyi daha büyük bir yoksullukla aynı zamana denk getirse de, büyük salgın hastalıklar tam tersi bir etki yarattılar, Malthusçu kısıtlamalar gevşedikçe kişi başına düşen verimliliği ve seçkin olmayan tüketimi artırarak düzlenme sağladılar. Eşitsizliğin hem dinamik hem de durgun Avrupa ekonomilerinde arttığı ve erken modern İspanya ve Portekiz gibi yapısal olarak benzer ülkelerin bile eşitsizliğin farklı sonuçlarını deneyimlediği Kara Ölüm'den sonraki yüzyıllar için de eşitsizlik ve iktisadi büyüme arasında benzer bir ilişki olmadığını gözlemliyoruz. Çok genel anlamda, siyasi iktidar ilişkileri ve nüfus, sanayi öncesi eşitsizliğin evriminde iktisadi kalkınmanın belirli yönlerinden çok daha büyük bir rol oynadı.[2]

Tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine ve organik ekonomiden fosil yakıtları ekonomisine bir sonraki büyük geçişin gelir ve servet eşitsizliği üzerindeki etkileri çeşitlilik gösterdi. Her ne kadar bu değişimden önce belirli bir toplumda eşitsizliğin ne kadar artmış olduğuna bağlı olsa da, Sanayi Devrimi genellikle maddi eşitsizlikleri sürdürdü, hatta daha da yoğunlaştırdı. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında hem sanayileşen hem de meta üreten ülkelerde gözlemlenebilen bu durum, kitlesel seferberlik savaşlarının ve dönüştürücü devrimlerin getirdiği, kayıtlı tarihin en şiddetli şoklarından bazıları tarafından sonlandırıldı.

Binlerce yıllık tarih basit bir gerçeğe dayanmaktadır: Uygarlığın başlangıcından bu yana, iktisadi kapasite ve devlet inşasında süregelen ilerlemeler artan eşitsizliği destekledi ama onu denetim altına almak için çok az şey yaptılar. 1914-1950 yılları arasındaki Büyük Azalma dönemine kadar, maddi eşitsizlikte şu ya da bu şekilde şiddetli şoklarla ilişkilendiril-

Erken modern Avrupa için bkz. burada, bölüm 3, s. 150-2. Milanović 2016: 50 de sanayi öncesi toplumlarda eşitsizlik ve iktisadi büyüme arasında bir bağlantı olduğu fikrini reddeder.

memiş, makul ölçüde iyi kanıtlanmış ve önemsiz olmayan düşüşler belirlemekte zorlanıyoruz. Daha önce gördüğümüz gibi, modern öncesi örnekler 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Portekiz'in bazı bölgeleri ve muhtemelen 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar yalıtılmış döneminde Japonya'yla sınırlıymış gibi görünür. Modern dünyada, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sadece birkaç yıl önce İsveç, Norveç ve muhtemelen Almanya'da [eşitsizlikteki] ani zayıflamalar, eğilimlerin uzun vadede nasıl sonuçlanacağını söylemeyi zorlaştırmaktadır. İtalya'daki gelişmeler bu örneğe fazla katkıda bulunamayacak kadar belirsizliğini korumaktadır. Bazı vakaları gözden kaçırmış olsam ya da yeni kanıtlar ortaya çıksa bile, barışçıl düzlenmenin geçmişte son derece nadir görülen bir olgu olduğundan şüphe yoktur. Birçok ülkede gelir ve özellikle de servet eşitlenmesinin şiddet dolu 1940'lı yılların ötesinde bir kuşak kadar devam ettiği ve bazı gelişmekte olan ekonomilerde de ilerlemeler kaydetmeye başladığı doğru olsa da, bu süreci olağanüstü şiddet dolu köklerinden ayırmak olanaksız değilse bile genellikle zordur. Daha birkaç yıl öncesine kadar barışçıl düzleme için en umut verici aday olarak görünen Latin Amerika bile hayal kırıklığına uğratabilir.[3]

Harcanabilir gelir dağılımındaki eşitsizlik sonsuza kadar artamaz. Herhangi bir gelişmişlik düzeyi için, kişi başına ortalama üretime duyarlı ama uzun vadede oldukça katı olan tavanlar tarafından kısıtlanır: Altta yatan dinamikleri bu kitabın sonundaki ekte tartışıyorum. Tarih, şiddetli düzlenme olaylarının yokluğunda, eşitsizliğin kuramsal azami düzeyine göre genellikle oldukça yüksek olduğunu ve uzun süreler boyunca yüksek kalabildiğini göstermektedir. Gelir ve servet yoğunlaşmasındaki kayda değer artışlar, şiddetli şoklardan kurtulma aşamalarında gerçekleşti: Yüksek Ortaçağ, Avrupa'da 1500'den 1900'e kadar olan yüzyıllar, Amerika'da daha kısa dönemler ve muhtemelen dünyanın çoğunda son birkaç onyıl. Bu tekrarlayan eğilimler

[3] Bkz. özellikle burada, bölüm 3, s.236-47 ve bölüm 13, s. 518-19, 524.

tarım, sanayi ve sanayi sonrasının toplumlarında büyüyen ve durgun ekonomiler gibi çok çeşitli gelişim aşamalarında uygulanan genel bir normu işaret eder. Bu yakınsama, daha iddialı kültürlerarası araştırma ve kuramsallaştırma gereksinimini vurgular: Başlangıçta da söylediğim gibi, aralıklı düzlenmenin ardından eşitsizliği tekrar tekrar artıran çeşitli güçlerin doğru düzgün bir muhasebesini yapmak, benzer ya da daha uzun bir kitap gerektirecektir.

2. *"Temel Nedenlerden Biri Servetlerin Muazzam Eşitsizliğiydi": Eşitsizlikten Şiddete mi?*

Geriye iki önemli soru kalıyor: Şiddet içeren şoklar eşitsizliğin azaltılmasında ve tersine çevrilmesinde hayati önem taşıyorsa bu şokların yaşanması kaçınılmaz mıydı? Gerçekleşmemiş olsalardı, eşitsizlik onların yokluğunda nasıl devam ederdi? İlk soru tarihsel nedensellikle ilgili daha geleneksel bir soruyken, ikincisi bizi karşıolgusal sonuçları düşünmeye davet eder. İlk soruyla başlıyorum.

Sanayi öncesi toplumların kendi içlerinde önemli ölçüde barışçıl bir düzleştirme için tohumlar barındırdığını gösteren hiçbir kanıt yoktur. Ama kurumsallaşmış iktidar, gelir ve servet hiyerarşilerini altüst eden şiddetli yerinden oynamaların rastgele, dışsal olaylar mı olduğunu yoksa önemli ölçüde yüksek eşitsizlikten kaynaklanan gerilimler tarafından mı üretildiğini nasıl söyleyebiliriz? Çoğu erken dönem toplumunu bu denli eşitsiz kılan aynı seçkinci siyasalar ve güç eşitsizlikleri, nihai çözülmelerini de hızlandırmış olabilir. Bu durum özellikle, sadece dış meydan okumalarla karşılaşmakla kalmayıp, aynı zamanda artıyı hortumlamaya ve özelleştirmeye hevesli yerli seçkinlerin açgözlülüğünü denetlemek zorunda kalan ve böylece yöneticileri farklı topraklarını bir arada tutacak araçlardan mahrum bırakan büyük imparatorluk oluşumları için geçerli olabilir. İkinci Bölümde, Çin ve Roma tarihindeki

bu tür eğilimlere dikkat çekmiştim. Bununla beraber Branko Milanović'in sözleriyle, homeostatik etkileşimleri öngörmek yeterli değildir:

> Artan eşitsizlik, çoğu zaman yıkıcı bir doğaya sahip ve nihayetinde eşitsizliğin azalmasına yol açan güçleri harekete geçirir ama bu süreçte milyonlarca insan hayatı ve büyük miktarda servet de dâhil olmak üzere başka birçok şeyi yok eder. Çok yüksek bir eşitsizlik eninde sonunda sürdürülemez hale gelir ama kendi kendine çökmez; aksine, savaşlar, toplumsal çekişmeler ve devrimler gibi onu azaltan süreçler üretir.[4]

"Eninde sonunda"nın gündelik kullanımı, bu bakış açısının ciddi bir zayıflığını vurgular: Yüksek eşitsizlik insan uygarlığının varsayılan bir koşuluysa, bu koşulla şimdiye kadar meydana gelen neredeyse tüm şiddetli şoklar arasında bir bağlantı hayal etmek çok kolay hâle gelir ve gerçekleşmeyen benzer olası şokların yokluğunu açıklamak daha zor hâle gelir. Devlet iflası ve bunun eşitleyici sonuçlarını kuramlaştırma ve içselleştirme yönündeki en iddialı girişim, nüfus ekolojistiyken tarihçiye dönüşen Peter Turchin tarafından üstlenildi. Uzun vadeli [*secular*] döngülerin sentetik kuramı, kabaca öngörülebilir bir zaman dilimi içinde makro toplumsal yapıları zayıflatan ve tadil eden ideal-tipik bir dizi gelişmeyi tanımlar. Nüfus artışı, taşıma kapasitesi üzerine baskı uygular ve emeği toprağa göre değersizleştirir. Bu süreç seçkinlerin zenginleşmesine ve eşitsizliğin artmasına yol açar, bu da seçkinlerarası rekabetin yoğunlaşmasına ve en sonunda devletin çöküşüne neden olur. Bu kriz, nüfus baskısını azaltarak nüfus dinamiklerini besler, yerleşik seçkinleri daha büyük tehlikelere maruz bırakır ve devlet kurumlarını yeniden inşa eden yeni bir savaşçı seçkin grubunun ortaya çıkmasını destekler. Bu öngörüleri sınamak için yapılan tarihsel vaka çalışmaları, demografik ve mali

Alıntı: Milanović 2016: 98. 1790'da Noah Webster Roma'daki "servet eşitsizliğini" Cumhuriyet'in çöküşünün başlıca nedeni olarak görüyordu ("Miscellaneous remarks on divisions of property...," http://press-pubs.uchicago.edu/founders/print_documents/v1ch15s44.html).

etmenler üzerinde seçkinlerin davranışının ve rekabetinin büyük önemini vurgular.[5]

Bu türden içselleştirici yaklaşımlar, etkileri eşitsizlik dâhil olmak üzere toplumsal koşulların aracılık ettiği, ancak hiçbir şekilde bunların neden olmadığı salgın hastalıklar gibi büyük ölçüde ya da tamamen dışsal güçlerin önemini küçümseme riski taşırlar. Yine de gelir ve servet yoğunlaşmasındaki dalgalanmaların daha homeostatik bir modelini üretmek için şiddetli şokların meşru bir biçimde içselleştirilebilse bile bu durum kitabın temel savını etkilemiyor. Temel nedenleri ne olursa olsun, gerekli şoklar doğaları gereği her hâlükârda şiddet içermekteydi. Asıl soru, bunların maddi eşitsizlikle kendini gösteren siyasi, toplumsal ve iktisadi dengesizliklerin ne kadar derinlerine kök saldığıdır. Ne kadar kök salmışlarsa –ki dönüştürücü devrim ve devlet iflası örnekleri bu önermeyi sınamak için bilhassa verimli bir zemin sağlar– seçkinlerin davranışı ve nüfus dinamikleri tarafından yönlendirilen devlet oluşumu ve yapısal eşitsizleşmenin tutarlı bir analitik anlatısına şiddet içeren düzlenmeyi o kadar iyi dâhil edebiliriz. Bu soruyla ciddi bir şekilde ilgilenmek ayrı bir kitap yazmayı gerektiriyor. Şimdilik sadece bir not düşmek istiyorum: Uzun vadeli döngü kuramını ya da benzer bağımsız modelleri desteklemek için uygun örnekleri seçmek görece kolay olsa da, bu tür bakış açıları nihayetinde belgelenmiş tarihin tamamında ne kadar iyi performans gösterdikleri açısından değerlendirilmelidir. Fransa, İngiltere, Hollanda, İspanya ve 1800'lerde Amerikalardaki İspanyol sömürgelerinin durumunu düşünün. Eşitsizliğin tüm bu yerlerde bir süredir yüksek olageldiğini ya da arttığını söyleyebiliriz. Fransız Devrimi; nüfus baskısı, seçkinlerin

Uzun vadeli döngü kuramının en açık anlatımı Turchin ve Nefedov 2009'da bulunabilir: 6-21. Çokeşli toplumlarda daha hızlı ve seçkin merkezli döngüler için ayrıca bkz. 23-25 ve var olan vaka çalışmalarının sonuçları için bkz. 303-314; Turchin 2016a bu modelin uyarlanmış bir çeşitlemesi i ABD'ye uygular. Motesharrei, Rivas ve Kalnay 2014, seçkinlerin aşırı tüketiminin eşitsiz toplumların çöküşünü nasıl hızlandırabileceğine dair daha soyut bir model sunar.

açgözlülüğü ve acı veren eşitsizlik döngüsünün şiddetle sona erdirildiği bir ders kitabı örneği olarak kabul edilebilir. Uzun süredir artan servet eşitsizliğiyle karakterize edilen Hollanda'da monarşi karşıtı grup, hem iç koşullara hem de dışsal girdilere atıfta bulunarak açıklanabilecek, uzun süredir kaynayan bir iç çatışmanın sonucu olan Batavya Cumhuriyeti'ni ilan ederken Fransız silahlı müdahalesine dayandı. İspanya'daki eşitsizlik de herhangi bir büyük krize yol açmaksızın, benzer bir biçimde yüzyıllardır artıyordu. Gelir dağılımını ölçülebilir bir şekilde değiştirmek için, büyük ölçüde dışsal bir dizi olay olan, yabancı güçlerin çok sayıda işgali gerekliydi. Bu da Güney ve Orta Amerika'da İspanyol yönetimine karşı ayaklanmaları tetikledi ki bu süreç de aynı şekilde hem iç gerilimlere hem de Yarımada Savaşı'nın dışsal tetiklemesine bağlanabilir. Son olarak, tüm bu diğer toplumlarda bulunana benzer bir maddi kaynak dağılım bozukluğuna sahip olan İngiltere, hiçbir önemli iç karışıklık yaşamadı. Farklı sonuçları siyasi kurumlardaki ya da savaştaki performans farklılıklarına bağlamak cazip gelebilir ama masaya ne kadar çok kafa karıştırıcı değişken koyarsak, tutarlı bir içselleştirme kuramını çok çeşitli gerçek hayat vakalarına uygulamak da o kadar zorlaşır. Yapılması gereken çok iş var.[6]

3. "Zamanımız İçin Barış": Alternatif Sonuçlar

Bu ikinci sorum için de aynı şekilde geçerlidir. Tarih kendi sınırlarına sahiptir. Eşitsizlikle ilgili herhangi bir tarihsel açıklama, zorunlu olarak bizim gerçekte olduğunu düşündüğümüz şeye odaklanır ve bunun neden öyle olduğunu açıklamaya

6 Turchin ve Nefedov 2009: 28-29 dışsal etmenleri sadece kısaca kabul eder. Bu ciddi bir sorun olabilir, özellikle de Geç Ortaçağ İngiltere'sinde yaşanan ve içselleştirmeye meydan okuyan Kara Ölüm örneğinde olduğu gibi: 35-80. Metinde adı geçen toplumlar için bkz. burada, bölüm 3, s. 146-55. Albertus'un 2015 yılında yaptığı kapsamlı bir araştırmada belirli düzeylerdeki toprak eşitsizliği ile toprak reformu ya da toprak reformuna yol açan kolektif eylem arasında bir bağlantı bulamadığını not edin, 173-174.

çalışır. Gerçekleşmeyen şeyler öykünün dışında bırakılır. Tarihçi şapkamı taktığımda, bu konuda kayıtsız kalmayı kolay bulurum. Leopold von Ranke'nin 1824'te çokça alıntılanan sözleriyle *wie es eigentlich gewesen*'i –yani, gerçekte ne olduğunu- araştırmayı tarihçinin görevi olarak kabul edersek iş tamamdır: Tarihsel kayıtlar, şiddet içeren şokların kadim zamanlardan 20 yüzyıla kadar en güçlü düzleyici güçler olageldiğini ve şiddet içermeyen mekanizmaların genellikle benzer sonuçlar üretmede başarısız olduğunu gösterir. Ama sosyal bilimlere daha yatkın olanlar buna katılmayabilirler. Karşıolguların açık bir biçimde göz önünde bulundurulması, sadece gözlemlenen sonuçların ortaya çıkmasında önemli olan etkenleri daha emin bir şekilde belirlememize yardımcı olduğu için bile daha iyi bir tarih oluşturmaya izin verir. O hâlde başka bir soru sormalıyız: Ya şiddet içeren eşitleyici şoklar, aksi takdirde barışçıl düzlenmelerin farklı bir öyküsü olabilecek olanı bozduysa?

İnsanlık tarihinin büyük bir kısmı için bu sorgulamanın çıkmaz bir sokak olduğu doğrudur. Roma İmparatorluğu yıkılmamış olsaydı, Romalı aristokratlar muhteşem servetlerini ezilen kitlelerle paylaşırlar mıydı? Kara Ölüm İngiltere'yi vurmasaydı İngiliz işçiler işverenlerini ücretlerini iki ya da üç katına katlamaya ikna edebilirler miydi? Bu ve benzeri soruların yanıtı kesinlikle olumsuz olmalıdır. Eşdeğer değişiklikleri yaratabilecek, akla yatkın alternatif, barışçıl mekanizmalar yoktu. Dahası, çok uzun vadede bu anlamlı bir soru bile değildir. İmparatorluklar genellikle sonsuza dek sürmediler ve salgın hastalıklar bir noktada ortaya çıkmaya mahkûmdu. Sonsuz bir Roma İmparatorluğu ya da vebanın olmadığı bir dünya gerçekçi karşıolgular değildir. Gerçek şoklar meydana gelmemiş olsaydı, eninde sonunda onların yerini başkaları alırdı. Bu anlamda, yakın zamana kadar tekrarlayan şiddetle düzlenmelerin uygulanabilir bir alternatifi yoktu.

Ama ya modernlik bir şekilde oyunun kurallarını değiştirdiyse? Bu daha ciddi bir soru çünkü barışçıl eşitlenme için

kitlesel eğitim, oy hakkının genişletilmesi, örgütlü emek ve sanayi çağının diğer yeni özellikleri gibi olası adaylar bulmak çok kolay. Bu kitabın mesajının son derece kasvetli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Daha iyimser bir gözlemciye göre, örneğin Kuznets eğrisi üzerinde seyahat eden bir iktisatçı ve Batı tarzı demokrasinin ve diğer aydınlanmış kurumların ihtişamıyla büyümüş bir siyasetbilimci için, modern Otuz Yıl Savaşları'nın kargaşası ve uzun süreli serpintileri, modernliğin çeşitli nimetlerinin getirdiği barışçıl, düzenli ve uygun şekilde içselleştirilmiş düzlenmeyi baştan engellemiş olabilir. Tarihin bu öyküyü gerekli saflıkta sunmayı uygunsuz bir şekilde reddetmiş olması, kesinlikle bunun gerçekleşmemiş olabileceği anlamına gelmez.

Elbette hiçbir zaman kesin olarak bilemeyecek olsak da, bu özel karşıolguyu daha derinlemesine incelemeye değer. *Ya* dünya savaşları ve komünist devrimler *olmasaydı*? Tamamen barışçıl bir 20. yüzyıl son derece akla aykırı bir karşıolguymuş gibi görünebilir. O dönemdeki güç dengeleri ve başlıca Avrupa devletlerinin ve yönetici sınıflarının özellikleri göz önüne alındığında, bir tür sınai ölçekli bir savaş pekâlâ kaçınılmaz olabilirdi. Ama bu, savaşların zamanlaması, süresi ve şiddeti ya da en azından bir Büyük Savaş tamamlandıktan sonra çatışmanın yenilenmesi söz konusu olduğunda böyle olmak değildir. Bolşevizmin ya da Maoizmin zaferi de kaçınılmaz bir sonuç değildi.[7]

İdeal olarak, biri topyekûn savaş ve iktisadi buhranla harap olmuş, diğeri ise zarar görmemiş iki Batı dünyasını ince-

Burada, 1914'te küresel çatışmanın patlak vermesinin ardında yatan nedenlere ilişkin, yakın zamanda yüzüncü yıldönümüyle ivme kazanan tartışmayı atlıyorum. En genel anlamda, dünya savaşları, sanayileşme olmadan olanaklı olamayacağı ve kitlesel seferberliğin o dönemde var olan silah teknolojisinin bir sonucu olduğu için modern gelişmeye içsel olduğunu belirtmek yeterlidir: bkz. Scheve ve Stasavage 2016: 21-22. Ama bu durum fiili savaş olasılığını tek başına belirlemedi. Milanović 2016: 94-97 eşitsizlik ve Birinci Dünya Savaşı arasında, ortaya çıkan düzleştirmenin "savaştan önceki iktisadi koşullarda "içselleştirmesine" izin verecek daha özgül bir bağlantı önerir (94).

leyebilmek isterdik. Sadece bu şekilde ekoloji ve kurumları sabit tutabilir ve iktisadi, toplumsal ve siyasi kalkınmanın karşılıklı etkileşimine ve bunun eşitsizlik üzerindeki sonuçlarına odaklanabilirdik. Ne yazık ki böyle bir doğal deney mümkün değildir. Dünya savaşları, bizim için uygunsuz ve savaşa katılanlar için trajik bir şekilde, etiketlerini olağanüstü coğrafi kapsamlarına borçludurlar. Sonuç olarak, karşıolgusal gelişimin gerçek hayattaki yaklaşımları tamamen yok olmasa da nadirdir. ABD ve Japonya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılımları görece marjinaldi. 19 ay süren resmî katılımı ve çok daha kısa süren seferberlik dönemiyle ABD'nin katılımı kısa sürdü ve zorunlu askerlik oranları Avrupa'dakinden çok daha düşük kaldı. Japonya'nın katkısı ise oldukça asgari düzeydeydi, hem de sadece diğer taraflara göre değil, savaştan 10 yıl önce Rusya'yla giriştiği yüksek riskli mücadelenin standartlarına göre bile. Her iki ülkede de Avrupa'daki başlıca savaşan tarafların aksine en yüksek gelir paylarındaki düşüş kısa ömürlü oldu ve eşitsizliğin yeniden yükselmesiyle hızla geri alındı.

Birincisinden daha küresel olan İkinci Dünya Savaşı daha da az alternatif sunmaktadır. Beşinci Bölümde de belirttiğim gibi, savaşa maddi olarak karışmamış ya da etkilenmemiş gelişmiş ülkeler arayışı umutsuz bir çaba gibi görünüyor. En iyi seçeneğimiz, her iki dünya savaşı sırasında en yüksek servet paylarında sadece sessiz ve geçici düşüşler yaşayan ve kayıt tutmanın başladığı 1933 yılından bu yana en yüksek %1'lik gelir payında epey istikrarlı olan İsviçre olabilir. Bu durumda geriye en gelişmiş Latin Amerika ülkeleri kalmaktadır: Batı'yla aralarındaki önemli kurumsal ve ekolojik farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda bu aslında şüpheli bir *comparanda* [karşılaştırma] ama yine de umabileceğimizin en iyisi. Burada Arjantin'in (tıpkı Güney Afrika gibi) İkinci Dünya Savaşı sırasında artan bir gelir eşitsizliği yaşaması ve hem düzlenme hem de mali genişleme açısından gelişmiş ülkelerin gerisinde kalması dikkat çekicidir ki bu da ancak 1945'ten sonra ve dış etki olmaksızın gerçekleşmiştir. Dolayısıyla eli-

mizdeki az sayıdaki kanıt, kitlesel seferberlik savaşının ve dönüştürücü devrimlerin yokluğunda büyük bir düzlenmenin gerçekleşmemiş olabileceği fikriyle tutarlıdır.[8]

Söylemeye gerek yok ama bu varsayım kesin olmaktan çok uzaktır ve sanayi ülkelerindeki barışçıl düzlenmenin daha fazla zaman alacağı çok makul bir şekilde iddia edilebilir. Bu ek süre tanınmış olsaydı, 20. yüzyıl boyunca büyük şiddet şoklarının yaşanmadığı bir dünya hayal edecek kadar inançsızlığı askıya alırsak –ya da daha az mantıksız bir şekilde, meydana gelen savaşların hızlı bir şekilde karara bağlandığı ve yeni ve kalıcı bir güç dengesine yol açtığı bir dünya– küresel eşitsizlik ve özellikle Batı'nın eşitsizliği nasıl gelişirdi? Emin olabileceğimiz tek şey neyin olmayacağıdır: Sermayenin yok edilmesi ve değersizleştirilmesi, saldırgan mali yeniden dağıtım ve iktisadi alanda çok yönlü devlet müdahaleleri olmasaydı, gelir ve servet eşitsizliği 1914 ile 1940'ların sonları arasında olduğu kadar düşmezdi. Gözlemlenen düzlenme ölçeği o kadar çarpıcıydı ki uzaktan yakından akla yatkın hiçbir karşıolgusal mekanizma tek bir kuşak içinde benzer değişiklikler üretemezdi. Peki, bunun yerine ne olabilirdi?

20. yüzyılın tamamı için dört ideal-tip sonuç düşünelim (Şekil 14.1'de 1-4). Bunlardan ilki, "kötümser" senaryo olarak adlandırabileceğimiz, 19. yüzyılı zaten karakterize eden ve Avrupa'da Ortaçağın sonlarına doğru Kara Ölüm'ün azalmasına ve ABD'de en azından bağımsızlığa kadar uzanan örüntünün bir devamıdır, birbirini izleyen yükselen ve istikrar kazanan gelir ve servet yoğunlaşması aşamaları dizisidir. Bu dünyada, Batı'da (ve Japonya'da) eşitsizlik yüksek ama nispeten istikrarlı olurdu, sağlam bir şekilde tahkim edilmiş plütokratların hâkim olduğu bitmek bilmeyen bir Yaldızlı Çağ [19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında şahlanmış kapitalizmin, yolsuzluk ve finansal spekülasyon dönemi] olurdu.

Birinci Dünya Savaşı: WWID. İkinci Dünya Savaşı: varsayılan seyirciler için bkz. burada, bölüm 5, s. 227-36. İsviçre: Dell, Piketty ve Saez 2007: 474; Roine ve Waldenstrom 2015: 534-535, 545; ve burada, bölüm 5, s. 227-228. Arjantin için bkz. burada, bölüm 5, s. 225.

Bazı Batı toplumlarında ve Latin Amerika'da eşitsizlik daha da artacak, zaten olabildiğince yüksek olduğu bazı toplumlarda –en önemlisi Britanya'da– düzleşecekti.

Bu sonuç, modern öncesi tarihte uzun süreli istikrar dönemleri için son derece gerçekçi olsa da, 20. yüzyıl söz konusu olduğunda gereğinden fazla muhafazakâr görünebilir. 1914'ten önceki birkaç onyıl boyunca, çok sayıda Batı ülkesi sosyal güvenlik mevzuatı ve gelir ya da emlak vergileri getirmeye, oy kullanma hakkını genişletmeye ve sendikalaşmaya izin vermeye başlamıştı. Bu çabalar daha sonraki kuşakların standartlarına göre mütevazı olsa da, sonraki iki kuşak boyunca ortaya çıkan yeniden dağıtımcı kurumların ve refah devletinin muazzam genişlemesinin kurumsal ve düşünsel temellerini attı. Barışçıl karşıolgusal dünyamızda, bu siyasalar muhtemelen daha yavaş bir hızda da olsa devam ettirilecekti. Bu durum uzun vadede eşitsizliği azaltmaya pekâlâ hizmet edebilirdi.

Ama bu bizi nereye kadar götürebilirdi? İkinci senaryom en "iyimser" karşıolgusal senaryodur. Bu çeşitlemede, sosyal siyasalar ve kitlesel eğitim yavaş ama emin adımlarla gelir ve servetin kademeli olarak azalmasına yol açacak, öyle ki bu iyi huylu süreç şimdiye kadar gerçek hayatta birkaç onyıl önce, çoğunlukla 1970'ler ya da 1980'lerde büyük ölçüde ya da tamamen seyrini tamamlamış olan düzlenmeyi az çok yakalamış olacaktı. Bununla birlikte, şiddetli Büyük Azalma olmasa bile, eşitsizliğin eninde sonunda benzer bir ölçekte ama daha sonra azalacağı varsayımının önünde bir dizi ciddi engel söz konusudur. Bunlardan biri sermaye ve sermaye gelirinin rolüyle ilgilidir. Yükselen toplumsal demokrasi, emlak vergilerini ayarlayarak ve piyasa ekonomisine müdahale ederek sermaye gelirinin sınırlarını pekâlâ aşındırmış olsa da, şiddetli şokların yokluğunda sermayenin benzer bir ölçekte nasıl yok edilebileceğini ve değersizleştirilebileceğini görmek zordur. 20. yüzyıldaki düzleştirme bir sermaye görüngüsü olduğu için, daha az yıkıcı bir ortam, ne kadar zaman var olursa olsun, genel eşitsizlikte benzer bir düşüşün gerçekleşmesini çok daha zor hale getirecekti.

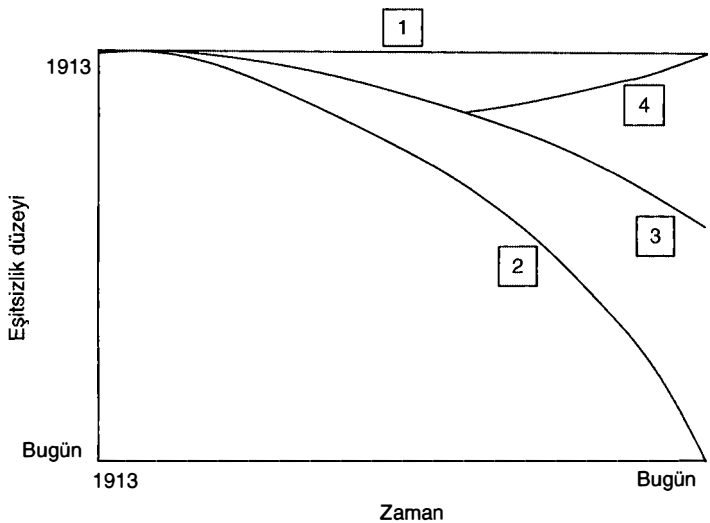
Gerçek hayattaki diğer önlemlerin de karşıolgusal barış dün-

yamızda uygulanması olası değildi: %90'ı aşan marjinal gelir vergisi oranları, müsadere edici emlak vergileri, iş faaliyetlerine ve ücretlerin, kiraların, temettülerin ve çok daha fazlasının denetimi gibi sermaye getirilerine büyük devlet müdahalesi. Ayrıca birçok ülkede rantiyecileri yok eden yıkıcı enflasyon nöbetleri de yaşanmazdı. Ayrıca komünizmin sadece 1917'den sonra Rusya'da, 1945'ten sonra Orta Avrupa'da ve 1950'den sonra Doğu ve Güneydoğu Asya'daki doğrudan tezahürlerini değil, aynı zamanda Batılı ve Doğu Asyalı kapitalistleri disipline eden bir araç olarak dolaylı etkilerini de ortadan kaldırmamız gerekir. Son olarak, barışçıl bir karşıolgusal dünya, 1914'ten sonra ticareti ve sermaye akışını kısıtlayan ve tarifeler, kotalar ve çeşitli diğer denetimler de dâhil olmak üzere ticaretin önündeki çeşitli engelleri teşvik eden küreselleşmede aynı duraklamayı yaşamazdı. Gerçek dünyada bunun sonuçları ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş piyasa ekonomileri tarafından kademeli olarak aşıldı ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde daha da büyük ve uzun süreli bir etkiye sahip oldu. Bazı ölçütlere göre, küreselleşme 1970'lere kadar tam olarak toparlanamadı. Şiddetli şokların yokluğunda, şimdi geriye dönüp baktığımızda 150 yıllık kesintisiz ve gerçek anlamda küresel iktisadi bütünleşmenin yanı sıra gecikmiş ya da belki de hâlâ tamamlanmamış sömürgecilikten kurtulma ve hem merkezdeki hem de çeperdeki seçkinler için buna eşlik eden talih kuşlarına bakıyor olabiliriz.[9]

Tüm bu güçlü düzleyici güçlerin karşıolgusal yokluğu düşünüldüğünde, en makul sonuç, gerçek tarihte gözlemlenenden (çok? ne kadar?) daha küçük ölçekte barışçıl bir düzlenme gibi görünmektedir. Fakat bu, yani benim üçüncü ve "ara" senaryom, bile muhtemelen fazla iyimserdir. Eğer karşıolgusal

Küreselleşmenin eşitsizleştirici etkileri için bkz. burada, bölüm 15, s. 555-56. Afrika'daki Britanya sömürgeleri, eşitsizlik bazı durumlarda savaş sonrası dönemde azalmaya başlamış olsa da, bağımsızlık sırasında oldukça eşitsiz olma eğilimindeydi: bakınız Atkinson 2014b. Sömürge varlıklarının bazı Avrupalı zengin seçkinler için önemi için bkz: 116-117 şekiller. 3.1-2, 148.

dünyamızdaki teknolojik gelişmenin gerçek hayattakini yansıttığını varsayarsak ki bu uzun vadede makul görünmektedir, bugün çağdaş gözlemcileri üzen birçok eşitsizleştirici baskı –yeniden canlanan sektörel gelir farklılaşmasından teknolojik ilerlemenin olanaklı kıldığı yoğunlaşan küreselleşmeye ve bilgisayarlaşmaya kadar– eşitsizliğin kendi dünyamızda ulaşılan düzeylere yakın bir yere düşmesinden çok önce kendini hissettirmiş olmaz mıydı ve dünya savaşlarının şiddetli şoklarıyla şekillenmemiş toplumlar bunlara daha az dayanamaz mıydı?

Şekil 14.1 20. yüzyılda karşıolgusal eşitsizlik eğilimleri

Bu dördüncü ve son senaryoda, toplumsal demokrasi ve kitlesel eğitim seçkin çevrelerdeki servet birikimini kısıtladığı için eşitsizlik 20. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde gerçekten de bir ölçüde azalmış olabilir ama o zamandan bu yana, gerçek dünyada, özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde olduğu gibi, yeniden yükselişe geçecektir. Bu durumda, belki de benim dört karşıolgusal senaryomdan en akla yatkın olanı, hâlihazırda kendimizi içinde bulunduğumuz durumdan daha

kötü bir noktaya getirerek, eşitsizlik pekâlâ bir yüzyıl önceki düzeylere dönebilirdi (Şekil 14.1).

Bu ideal-tip karşıolguların birbirine göre değerini uzun uzadıya düşünmek faydasız olsa da, bunlar şiddetli şokların yokluğunda somut bir düzlenmenin gerçekleşmesi için her şeyin olduğundan ne kadar farklı olması gerektiğini anlamamıza yardımcı olurlar. Her şeyden önce, bu kavramı destekleyecek çok az empirik kanıt olmasına rağmen, modernlik koşulları altında kademeli barışçıl düzlenmenin uygulanabilirliğine izin vermeliyiz. İkinci olarak, görece barışçıl koşulların hüküm sürdüğü bir yüzyıl daha varsaymak zorundayız: Zamanlaması ve özellikleri ne olursa olsun, karşılaştırılabilir şiddetteki herhangi bir karşıolgusal şok bizi gerçek dünyaya yakın bir duruma geri götürecek ve sadece şiddet içeren düzleştirmenin üstünlüğünü pekiştirecektir. Üçüncü olarak, 20. yüzyılın ilk yıllarında var olan sermaye yoğunlaşmasının, büyük şiddetli altüst oluşlara başvurulmadan da bir şekilde geri alınabileceğini varsaymamız gerekir ki bu da imgelemin daha da zorlanmasını gerektirir. Dördüncüsü de, bu tür bir düzlenmenin son kuşakta gözlemlediğimiz eşitsizleştirici güçler tarafından tersine çevrilmeyeceğine inanmak zorundayız. Şiddet içermeyen önemli bir düzleştirmenin gerçekleşmesi için ilk üç koşulun geçerli olması gerekir ve bugün içinde yaşadığımız dünyadaki eşitsizlik düzeylerine yaklaşmak için dördünün de geçerli olması gerekir. Bu son derece zor bir iştir ve büyük şiddet şokları olmasaydı, gelişmiş ülkelerin şu anda gerçekte olduğundan çok daha yüksek gelir ve servet eşitsizliği düzeyleri yaşayacağını akla getirir. Tek gerçek soru ne kadar daha yüksek olacağıdır.

Bazıları bu gözlemi sadece doğrulanması olanaksız olduğu için değil, her şeyden önce gerçekte yaşadığımız dünya bu olmadığı için ilgisiz bulup reddetme eğiliminde olabilir. Ancak bu bir hata olacaktır. Modernlik koşulları altında barışçıl düzleştirmenin karşıolgusu çok özel bir nedenden ötürü önemlidir: Büyük Azalma'nın küresel şiddetinin yokluğunda eşitsizliğin azalıp azalmayacağını ya da ne kadar azalacağını söyleye-

mezsek, şimdiki ya da gelecekteki düzleştirme olasılıklarını nasıl değerlendirebiliriz? Dikkatimizi çekmek için yarışan tüm bölgesel krizlere rağmen, benim karşıolgusal senaryomda özetlenen göreceli barış, istikrar ve iktisadi bütünleşme dünyası aslında bugün insanlığın çoğunun yaşadığı dünyadır. Bu koşullar hâlihazırdaki eşitsizlikleri nasıl biçimlendirdiler ve düzlenmenin geleceği için ne ima ediyorlar?

Yedinci Kısım

Tekrarlanan Eşitsizlik ve Düzlenmenin Geleceği

15
Bugün

1. Yeniden Canlanan Eşitsizlik

Büyük Azalma dönemini atlatmış son kuşak hızla kayboluyor. İkinci Dünya Savaşı'nda görev yapan ABD'lilerin %95'i vefat etti ve hayatta kalanların çoğu artık 90'lı yaşlarında. İnsanlar için olduğu gibi, düzlenme için de aynısı geçerli. Gelişmiş ülkelerde 1914 yılında başlayan eşitsizlikteki büyük düşüş uzun süredir doğal akışını sürdürüyor. Yaklaşık bir kuşaktır, aşağı yukarı 10 yıldır, güvenilir verilere sahip olduğumuz tüm ülkelerde gelir eşitsizlikleri artıyor (Tablo 15.1 ve Şekil 15.1).[1]

26 ülkeden oluşan bir örneklemde, en yüksek gelir payları 1980 ile 2010 yılları arasında yarı yarıya artarken, piyasa gelir eşitsizliği 6,5 Gini puanı arttı. Bu artış, yeniden dağıtıcı gelir aktarımlarının neredeyse evrensel bir şekilde genişlemesiyle sadece kısmen soğurulabildi. İstatistiksel olarak 1983 yılı bu açıdan önemli bir dönüm noktasıydı: Eşitsizlikteki düşüş eğilimleri Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve İsviçre'de tersine döndü, örneklemin tamamı için de ılımlı bir seyir izledi. Anglo-Sakson ekonomileri çoğunlukla 1970'lerde avantajlı bir başlangıç yaptılar: Eşitsizlik Birleşik Krallık'ta 1973'te, ABD'de 1973 ya da 1976'da, İrlanda'da 1977'de, Kanada'da 1978'de ve Avustralya'da 1981'de artmaya başladı. Amerika'da ücret eşitsizliği 1970'lerde başladı. Diğer ölçütler de bu tabloyu doğrular. Denkleştirilmiş harcanabilir hane halkı geliri Gini katsayısı ve en üst ve en alt gelir payları-

Tablo 15.1 ve Şekil 15.1: WWID, SWIID.

nın oranları genellikle 1970'lerden ya da 1980'lerden itibaren arttı. 1980'lerden bu yana, orta halli gelire sahip nüfusun oranı, bazı OECD ülkelerinde daha yüksek ya da daha düşük gelir dilimlerinde bulunanlara göre gerilemektedir.[2]

Tablo 15.1 Seçilmiş ülkelerde en yüksek gelir payları ve gelir eşitsizliğindeki eğilimler, 1980-2010

Ülke	Ondalık Ağırlık	1980	1990	2010	En Düşük (yıl)
Avustralya	Top 1%	4.8	6.3	9.2	4.6 (1981)
	Gini (m)	35.5	38.1	43.3	
	Gini (d)	26.9	30.3	33.3	
Avusturya	Gini (m)	38.3 (1983)	44.0	42.3	
	Gini (d)	26.6 (1983)	28.4	27.4	
Belçika	Gini (m)	33.0	30.7	33.1	
	Gini (d)	22.6	23.0	25.2	
Kanada	Top 1%	8.1	9.4	12.2	7.6 (1978)
	Gini (m)	34.9	37.6	42.2	
	Gini (d)	28.2	23.0	25.2	
Danimarka	Top 1%	5.6	5.2	6.4	5.0 (1994)

Tablo 15.1'e bakınız. Harcanabilir gelir eşitsizliğinde çok daha dik bir artışın önlenmesinde aktarımların rolü için bkz: 17-18 tablo 2; Morelli, Smeeding ve Thompson 2015: 643-645; ve ayrıca bkz. Wang, Caminada, ve Goudswaard 2012. Ücret dağılımı: Kopczuk, Saez ve Song 2010: 104 şekil. I (ücret Gini 1970'te 0,38'den 2004'te 0,47'ye yükseldi); ayrıca 2006'ya kadar ABD gelir ve tüketim eşitsizliğindeki paralel eğilimler için Fisher, Johnson ve Smeeding 2013'e bakınız. Eşdeğerleştirilmiş Gini'ler ve S80/S20 ve P90/P10 oranları: Morelli, Smeeding ve Thompson 2015: 635-640. Orta sınıfın içinin boşaltılması: Milanović 2016: 194-200, özellikle 196 şekil 4.8, Kanada, Almanya ve İsveç'teki asgari değişiklikler, İspanya'daki mütevazı değişiklikler ve Avustralya, Hollanda, ABD ve özellikle Birleşik Krallık'taki daha belirgin daralmalar için. Bu eğilimlerin daha detaylı özetleri için bakınız Brandolini ve Smeeding 2009: 83, 88, 93-94; OECD 2011: 24 şek. 1, 39 şek. 12; Jaumotte ve Osorio Buitron 2015: 10 şek. 1. Wehler 2013, bu görüngüyü denetim altına almakta şimdiye kadar nispeten başarılı olmuş bir ülke olan Almanya'da artan eşitsizliğe bir kitap ayırdı.

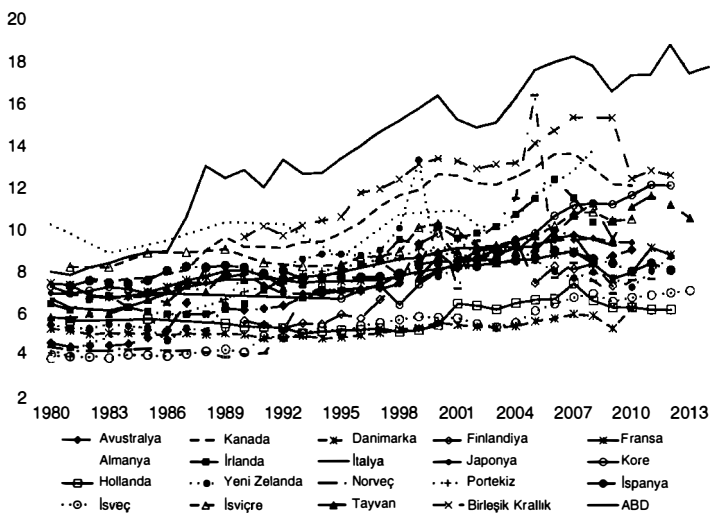
	Gini (m)	43.1	43.6	46.7	
	Gini (d)	25.5	25.8	25.3	
Finlandiya	Top 1%	4.3	4.6	7.5 (2009)	3.5 (1983)
	Gini (m)	37.5	38.2	45.1	
	Gini (d)	21.7	21.0	25.6	
Fransa	Top 1%	7.6	8.0	8.1	7.0 (1983)
	Gini (m)	36.4	42.6	46.1	
	Gini (d)	29.1	29.1	30.0	
Almanya	Top 1%	10.4	10.5 (1989)	13.4 (2008)	9.1 (1983)
	Gini (m)	34.4	42.2	48.2	
	Gini (d)	25.1	26.3	28.6	
Yunanistan	Gini (m)	41.3 (1981)	38.6	43.2	
	Gini (d)	33.0 (1981)	32.7	33.3	
İrlanda	Top 1%	6.7	7.3	10.5 (2009)	5.6 (1977)
	Gini (m)	41.3	42.6	45.2	
	Gini (d)	31.1	33.1	29.4	
İtalya	Top 1%	6.9	7.8	9.4 (2009)	6.3 (1983)
	Gini (m)	37.0	39.7	47.2	
	Gini (d)	29.1	30.1	32.7	
Japonya	Top 1%	7.2	8.1	9.5	6.9 (1983)[a]
	Gini (m)	28.3	31.3	36.3	
	Gini (d)	24.4	25.9	29.4	
Kore	Top 1%	7.5		11.8	(6.9 (1995))
Luxemburg	Gini (m)		31.3	43.5	
	Gini (d)		24.0.	26.9	
Hollanda	Top 1%	5.9	5.6	6.5	5.3 (1998)
	Gini (m)	33.8	38.0	39.3	
	Gini (d)	24.8	26.6	27.0	
Yeni Zelanda	Top 1%	5.7	8.2	7.4[h]	5.4 (1988)
	Gini (m)	29.7	36.0	35.5	

	Gini (d)	28.1	22.9	23.1	
Norveç	Top 1%	4.6	4.3	7.8	4.1 (1989)
	Gini (m)	33.8	36.8	36.9	
	Gini (d)	23.5	22.9	23.1	
Portekiz	Top 1%	4.3	7.2	9.8 (2005)	4.0 (1981)
	Gini (m)	33.9	45.1	50.5	
	Gini (d)	22.4	30.8	33.3	
Singapur	Gini (m)	(41.3)	(43.7)	46.9	
	Gini (d)	(38.3)	(40.8)	43.3	
Güney Afrika	Top 1%	10.9	9.9	16.8	8.8 (1987)
İspanya	Top 1%	7.5 (1981)	8.4	8.1[b]	7.5 (1981)[c]
	Gini (m)	35.4	35.9	40.9	
	Gini (d)	31.8	30.2	33.3	
İsveç	Top 1%	4.1	4.4	6.9	4.0 (1981)
	Gini (m)	39.3	41.9	48.5	
	Gini (d)	20.0	21.4	25.8	
İsviçre	Top 1%	8.4	8.6-92	10.6	8.4 (1983)
	Gini (m)	46.3	39.7	40.7	
	Gini (d)	30.3	32.2	29.8	
Tayvan	Top 1%	6.0	7.8	11.2	5.9 (1981)
	Gini (m)	27.8	29.2	32.4	
	Gini (d)	26.3	27.2	29.6	
BK	Top 1%	5.9-6.7[d]	9.8	12.6	5.7 (1973)
	Gini (m)	37.0	44.4	47.4	
	Gini(d)	26.7	32.8	35.7	

ABD	Top 1%	8.2	13.0	17.5	7.7 (1973)
	Top1%(cg)	10.0	14.3	19.9	8.9 (1976)
	Gini (m)	38.6	43.3	46.9	
	Gini (d)	30.4	34.2	37.3	
Ortalama	Top 1%[e]	6.7	7.8	10.0	6.1 (1983[f])
	Gini (m)	36.2	38.7	42.7	
	Gini (d)	28.0	28.1	29.8	
	Transfers	8.2	10.6	12.9	

m = piyasa gelirı, d = harcanabilir gelir, cg = sermaye kazançları dahil
1945'te 6,4.
[h] 3.dipnota bakın.
1980'den önce veri bulunmamaktadır.
[d] 1979 ve 1981.
[e] Güney Afrika olmadan. Güney Afrika ile: 6,9 (1980), 7,9 (1990), 10,3 (2010), 6,2 (en düşük, 1983).
Parantez içinde belirsiz verilere dayalı sonuçlar.

[f] Medyan ve mod.

Şekil 15.1 Yirmi OECD ülkesinde en yüksek %1'lik gelir payları, 1980-2013

Daha yakından bakıldığında, bu eğilimin neredeyse kısmi istisnalarının bile olmadığı görülmektedir. En yüksek gelir pay-

ları için eşit olmayan veri kapsamı nedeniyle Tablo 15.1'de tek bir karşılaştırma yılı kullanıyorum, bu da eşitsizliğin İspanya ve Yeni Zelanda'da hafifçe düşmüş ve Fransa'da değişmemiş gibi görünmesine neden olan bir yöntem. Bunun yerine beş yıllık hareketli ortalamalar uygularsak, bu grupta en yüksek gelir paylarının 1990'dan bu yana en azından asgari düzeyde artmadığı tek bir ülke olmadığı netleşir. Gini katsayılarını takip etmek için aynı yöntemi izlersek, harcanabilir gelir eşitsizliğinin Avusturya, İrlanda ve İsviçre dışında her yerde arttığını –ve piyasa eşitsizliğinin istisnasız olarak büyüdüğünü– saptarız. Çoğu durumda gelirin yoğunlaşması çok daha belirgindi: En yüksek gelir payları yayımlanan 21 ülkenin 11'inde "yüzde 1" tarafından elde edilen tüm gelirin payı 1980 ile 2010 yılları arasında %50 ila %100'den fazla yükseldi.[3]

Hatta 2012 yılında ABD'de eşitsizlik birçok rekor kırdı: O yıl, en yüksek %1'lik gelir payları (hem sermaye kazancı olan hem de olmayan) ve hanelerin en zengin %0,01'inin sahip olduğu özel servet payı ilk kez 1929'daki en yüksek düzeyini aştı. Dahası, yayımlanan Gini gelir dağılımı katsayılarının gerçek eşitsizlik düzeylerini olduğundan düşük göstermesi fazlasıyla olasıdır çünkü bu katsayılar en varlıklı haneler hakkında bilgi yakalamakta zorlanan anketlerden elde edilmiştir. ABD için, çeşitli düzeltmeler önemli ölçüde daha yüksek Gini değerlerini ve zaman içinde giderek daha yüksek Gini değerlerini işaret eder. Dolayısıyla, 1970 ile 2010 yılları arasında, piyasa gelir dağılımının resmi Gini değerleri yaklaşık 0,4'ten 0,48'e yükseldi ama aslında 1970 yılında 0,41 ile 0,45 dolaylarında olabilir ve 2010 yılında 0,52 ile

İspanya'da en yüksek %1'lik gelir payları 1988'den 1992'ye kadar ortalama %8,3 ve 2008'den 2012'ye kadar %8,4; Yeni Zelanda'da 1988'den 1992'ye kadar ortalama %7,3 ve 2008'den 2012'ye kadar %8,1; Fransa'da 1988'den 1992'ye kadar ortalama %8 ve 2008'den 2012'ye kadar %8,5 oldu. 1980 ve 2010 yılları arasında en yüksek %1'lik gelir payı Kanada'da %51, Güney Afrika'da %54, İrlanda ve Güney Kore'de %57, İsveç'te %68, Finlandiya'da %74, Norveç'te %81, Tayvan'da %87, Avustralya'da %92, Birleşik Krallık'ta yaklaşık %100 ve ABD'de %99 ila %113 oranında arttı (WWID).

0,58'e kadar ulaşmış olabilir. En muhafazakâr düzeltmeler bile bu eşitsizlik ölçütünün 1970'te 0,41'den 2010'da 0,52'ye dörtte birden fazla arttığını göstermektedir. Yeniden dağılım bu eğilimi ancak kısmen hafifletti: 1979'dan 2011'e kadar en üstteki %1'lik kesimin yıllık gelir artışı vergi ve aktarımlarından önce ortalama %3,82, sonraysa %4,05 olurken, en alttaki beşte birlik kesimin yıllık gelir artışı sırasıyla %0,46 ve %1,23 oldu.[4]

Bu eğilim Tablo 15.1'de incelenen ülkelerle hiçbir şekilde sınırlı kalmadı. Yedinci Bölümde daha ayrıntılı olarak gösterdiğim gibi, resmî ya da fiili olarak komünizm sonrası toplumlar maddi eşitsizlikte muazzam artışlara tanıklık etti. Bu gelişme, piyasa geliri Gini'sinin, 1984'te 0,23'ten 2014'te yaklaşık 0,55'e, iki kattan fazla arttığı ve buna karşılık gelen servet yoğunlaşması ölçüsünün 1995'te 0,45'ten 2010'ların başında 0,7'lere hızla yükseldiği Çin'de ve aynı şekilde piyasa geliri Gini'sinin Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991'de 0,37'den ve 1980'lerin başında daha da düşük olan 0,27'den 2008'den bu yana 0,5'in üzerinde seyrettiği Rusya'da özellikle çarpıcıydı. Gelişmekte olan bazı büyük ekonomiler de benzer sıçramaları deneyimledi: Hindistan'da piyasa geliri Gini'si 1970'lerin ortalarında 0,44-0,45 iken 2000'lerin sonunda 0,5-0,51'e yükseldi ve en yüksek %1'lik gelir payları 1980'lerin sonuyla 1999 arasında iki katına çıktı. Pakistan'ın piyasa geliri Gini'si 1970'lerdeki düşük 0,3'lerden 2010'da 0,55'e fırladı. Yine de gelişmekte olan dünyanın büyük bölümünde uzun vadeli tutunumlu eğilimleri ayırt etmek zordur. Örneğin

ABD'de, sermaye kazançları hariç tutulduğunda, 1929 yılında %18,4 ve 2012 yılında %18,9, sermaye kazançları dahil edildiğinde ise sırasıyla %22,4 ve %22,8 oldu. Eldeki en son değerler olan 2014 yılı için sermaye kazançları hariç %17,9 ve sermaye kazançlarıyla birlikte %21,2 değerleri biraz daha düşüktür (WWID). En yüksek servet payı: Saez ve Zucman 2016: Çevrimiçi Ek tablo B1. En zengin %1'lik kesimin servet payının (henüz) 1929 düzeylerine dönmemiş olması, seçkin çevreler içinde o zamana kıyasla daha fazla tabakalaşma olduğunu göstermektedir. Gini düzeltmeleri: Morelli, Smeeding ve Thompson 2015: 679 ve özellikle 682 şekil 8.28. Vergiler ve transferler: Gordon 2016: 611 tablo 18-2.

Endonezya'da 1990'larda gelir yoğunlaşmasında yaşanan büyük artıştan sonra toparlanmış olsa da, Gini katsayıları ve en yüksek gelir payları hâlâ 1980'lerde olduğundan daha yüksektir. Afrika ve Latin Amerika'daki eşitsizliğin karmaşıklığına On Üçüncü Bölümde değinmiştim. 1980'lerin sonları ile 2000'li yıllar arasında gelir, düşük gelirli ülkeler hariç tüm ekonomi türlerinde –alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülkelerin yanı sıra küresel olarak– daha eşitsiz dağıldı. Dünyanın her yerinde, en üstteki %20'lik kesimin gelir payı 1990'lar ila 2000'lerin başı arasında genişledi.[5]

Farklı gelişmişlik düzeylerindeki çok çeşitli ülkelerin bu eşitsizleşme sürecini paylaşmaya başlaması dikkat çekicidir. Sadece iki örnek vermek gerekirse, hem Rusya hem de Çin, biri iktisadi çöküş yaşarken diğeri son derece güçlü bir büyüme kaydetmiş olmasına rağmen, gelir ve servette büyük bir yoğunlaşma deneyimledi. Sonuç olarak, 1990 ile 2010 yılları arasında, kişi başına düşen GSYH ve Gini katsayıları birlikte yükselirken Çin'de çıkarma oranı –kuramsal düzeyde olarak olanaklı olan azami eşitsizlik derecesinin fiilen ulaşılan oranı– büyük ölçüde sabit kalırken, üretimin Sovyet düzeylerini aşmayı başaramadığı Rusya'da iki katına çıktı. Daha genel olarak, gelir eşitsizliği Orta ve Doğu Avrupa ile Orta Asya'da merkezî planlamadan piyasa ekonomilerine geçişin bir sonucu olarak yükseldi ama Doğu Asya'daki güçlü iktisadi büyüme ve 2002'ye kadar Latin Amerika'daki makro iktisadi krizler ve yapısal dönüşümler tarafından yönlendirildi. Bu karışıma ek olarak, zengin Batı ülkelerindeki benzer değişimler bir dizi nedene bağlandı.[6]Latin Amerika hariç tüm bu toplumların ortak noktası, 1910'lardan 1940'lara kadar süren Büyük

Rusya ve Çin için bkz. burada, bölüm 7, s. 308-9, 316-7. Hindistan, Pakistan ve Endonezya: SWIID, WWID. Afrika ve Latin Amerika için bkz. burada, bölüm 13, s. 510-12. Küresel eğilimler: Jaumotte, Lall ve Papageorgiou 2013: 277 şek. 1, 279 şek. 3.

Rusya ve Çin: Milanović 2013: 14 Şekil 6. Makro-bölgesel eğilimler: Alvaredo ve Gasparini 2015: 790; ve ayrıca bakınız Ravaillon 2014: 852-853.

Azalma'da ve sonrasındaki daha ılımlı eşitleştirmede yer almış olmalarıdır. Dünya savaşlarına doğrudan katılan ülkeler şu anda küresel nominal GSYH'nin dörtte üçünden fazlasını oluşturur ve Avrupalı tanıkları ve önemli ölçüde etkilenen eski sömürgeleri de dahil ettiğimizde bu oran beşte dörtten fazlasına çıkar. Dolayısıyla eşitsizlikteki son dönemdeki yaygın artış, eşitsizliği alışılmadık ve belki de sürdürülemez derecede düşük düzeylere indiren daha önceki şiddetli şokların eşitleyici sonuçlarının azalması olarak anlaşılabilir.

2. *Piyasalar ve Güç*

Bu kitaba, insanlığın başlangıcından 21. yüzyıla kadar gelir ve servet eşitsizliğinin evriminin ana hatlarını çizerek başladım. Binlerce yıl boyunca tarihsel kayıtları örnekleyerek, kaynakların azınlığın elinde yoğunlaşmasını iki temel etkene bağlayabildim: İktisadi gelişme ve faaliyetlerinin rekabetçi piyasalarda kazandırabileceğinden çok daha fazla servete el koyabilecek kadar güçlü olanların yağmacı davranışları ki iktisatçılar bunu "rant" olarak adlandırırlar. Bu mekanizmalar bugüne kadar etkili olageldiler. Artan eşitsizliğin nedenlerine ilişkin güncel tartışmalar, temel bir soru etrafında dönme eğilimindedir: bir yanda arz ve talep yoluyla işleyen piyasa güçlerinin, diğer yanda ise kurumların ve güç ilişkilerinin birbirine göre önemi. Her ne kadar çok az sayıda ciddi gözlemci tüm bunların gelişmiş ekonomilerde artan gelir eşitsizliklerine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu inkâr etse de, ayrıntılar çok tartışmalıdır. Son yıllarda, arz ve talep savunucuları teknoloji, beceri ve etkin piyasaların merkeziliğini vurgulayan daha incelikli modeller geliştirirken kurumsal ve iktidar temelli açıklamalar zemin kazandı.[7]

Yazında yakın zamanda yapılan incelemeler arasında Bourguignon 2015: 74-116, özellikle 85-109; Keister 2014: 359-362; Roine ve Waldenstrom 2015: 546-567;

Bir dizi gözlemci, artan gelir eşitsizliğinin izini özellikle ABD'de yüksek eğitimin daha yüksek getirisine dek sürdü. 1981 ile 2005 yılları arasında, lise mezunları ile eğitimlerine üniversitede devam edenler arasındaki ortalama kazanç farkı iki katına çıkarak %48'den %97'ye yükseldi. Bu gelişme, kazanç dengesizliğinin çok ötesine geçmektedir: 1980'den 2012'ye kadar, erkek üniversite mezunlarının reel kazançları, en büyük faydalar lisansüstü derecelere sahip olanlara tahakkuk edecek şekilde %20 ila %56 arasında artarken, lise mezunları için %11 ve lise terkler için %22 oranında düştü. 1980'ler ile 2000'lerin başları arasında ücret dağılımındaki artışın yaklaşık üçte ikisi, üniversite mezunu çalışanların sahip olduğu genişletilmiş getiriye atfedildi. Üniversite mezunlarının tüm çalışma saatleri içindeki payı 1960'larda ve 1970'lerde hızla arttıktan sonra, bu artış yaklaşık 1982'den itibaren yavaşladı ve vasıflı işgücüne olan talep arzı aştıkça getiriler yükseldi. Teknolojik değişim ve küreselleşme, otomasyonu rutin insan emeğinin yerine ikame ederek, üretimi denizaşırı üreticilere kaydırarak ve örgün eğitim, teknik uzmanlık ve daha genel olarak bilişsel beceriye olan talebi artırarak hayati bir rol oynamış olabilir. Bu durum, orta düzey işlerin yer değiştirmesi ve gelir dağılımının orta katmanlarının içinin boşalmasıyla birlikte düşük ücretli, el emeği ağırlıklı meslekler ile yüksek ücretli, soyut emek-yoğunlar arasında bir kutuplaşmaya yol açtı. Gelişmekte olan ülkelerde teknolojik değişimin daha da güçlü eşitsizleştirici sonuçları olmuş olabilir.[8]

ve özellikle Salverda ve Checchi 2015: 1593-1596, 1606-1612. Gordon 2016: 608-624; Lindert ve Williamson 2016: 227-241; ve Milanović 2016: 103-112 en güncel özetlerdir.

Kazanç açığı: Autor 2014: 846; 1979 ve 2012 yılları arasında lise ve üniversite mezunları arasındaki medyan kazanç farkının 2012 sabit dolar cinsinden 30.298 dolardan 58.249 dolara yükselmesi için 844 şekil 1'e de bakınız. Gerçek kazançlar: a.g.e. 849; kadınlar arasındaki fark daha azdır. Eşitsizliğe katkı: 844 referanslarla, özellikle Lemieux 2006. Nedenler: 845-846, 849; teknolojik değişimin önemi için ayrıca bkz. örneğin Autor, Levy ve Murnane 2003; Acemoglu ve Autor 2012. ABD'de yenilik (patent alma ile gösterilir) ve en yüksek %1'lik gelir payları 1980'lerden bu yana paralel bir seyir izledi; bu da yenilik

Eğitime daha fazla yatırım yapılması bir çözüm olarak gösterilir. 2004 ila 2012 yılları arasında, ABD'de üniversite eğitimli işçi arzındaki yenilenen artış, getirilerin (yüksek bir düzeyde olsa da) düzleşmesiyle çakıştı. Birleşik Krallık dışında Avrupa ülkelerinin çoğunda ve bazı Doğu Asya ülkelerinde beceri getirileri sabit kaldı, hatta düştü. Ülkeler arasındaki farklılıklar eğitimli işçi arzı düzeyiyle ilişkilidir. Aslında, eğitimin getirisi ülkeler arasında büyük farklılıklar gösterir: ABD'de İsveç'tekinden iki kat daha yüksek olabilir. Bu durum, daha yüksek okullulaşma getirilerinin daha düşük kuşaklararası kazanç hareketliliğiyle ilişkili olması nedeniyle önemlidir.[9]

Yine de eleştirmenler bu yaklaşımın çeşitli sınırlamalarını işaret ettiler. Yüksek ve düşük ücretli meslekler arasındaki kutuplaşma olgusu kanıtlarla desteklenmeyebilir ve teknolojik değişim ve otomasyon 1990'lardan bu yana ücret oranlarının gelişimini tam olarak açıklayamaz. Aksine, meslekler arasındaki kazanç farklılıklarından ziyade meslekler içindeki kazanç farklılıkları eşitsizliğin önemli bir itici gücüymüş gibi görünmektedir. Dahası, üst gelirlerdeki güçlü artışı eğitime atıfta bulunarak açıklamak bilhassa zordur ki bu soruna ileride tekrar döneceğim. ABD'de eğitim ve istihdam arasında giderek artan bir uyumsuzluk olduğu, çalışanların yaptıkları iş için giderek daha fazla kalifiye oldukları gözlemi, ücret dağılımının artmasına da katkıda bulunan bir süreçtir.[10] Küreselleşme genellikle etkili bir eşitsizleştirici güç olarak kabul

öncülüğündeki büyümenin en yüksek gelirleri artırdığını gösterir: Aghion vd. 2016, özellikle 3 şekil. 1-2. Kutuplaşma: Goos ve Manning 2007; Autor ve Dorn 2013. Gelişmekte olan ülkeler: Jaumotte, Lall ve Papageorgiou 2013: 300 şek. 7. Çözüm olarak eğitim: örneğin, OECD 2011: 31; Autor 2014: 850. Düzleştirilmiş getiriler: Autor 2014: 847-848. Avrupa: Crivellaro 2014, özellikle 37 şek. 3, 39 şek. 5; ve ayrıca bakınız Ohtake 2008: 93 (Japonya); Lindert 2015: 17 (Doğu Asya). Ülkeler arasında getiriler: Hanushek, Schwerdt, Wiederhold ve Woessman 2013. Hareketlilik: Corak 2013: 87 şek. 4, 89 şek. 5.

[10] Bkz. özellikle Mishel, Shierholz ve Schmitt 2013. Uyumsuzluk: Slonimczyk 2013. En yüksek gelirler için bkz. burada, s. 560-65. Hizmet ekonomisine genel geçişin eşitsizliği artırıyor olabileceği fikri için bkz. Mollick 2012: 128 hizmet ekonomisine genel geçişin eşitsizliği artırıyor olabileceği fikri için bkz.

edilir. Küreselleşmenin yükselişi ve düşüşü uzun zamandır eşitsizlikteki dalgalanmalarla ilişkilendirilir: 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarındaki ilk küreselleşme dalgası –sadece Batı'da değil, Latin Amerika ve Japonya'da da– yükselen ya da istikrarlı (ve yüksek) eşitsizlikle çakışırken, 1914'ten 1940'lara kadar savaş ve Büyük Buhran'ın neden olduğu duraklama sırasında düştü. 1970-2005 yılları arasında yaklaşık 80 ülkedeki eğilimleri inceleyen bir araştırma, uluslararası ticaret özgürlüğü ve eşzamanlı kuralsızlaştırmanın eşitsizliği önemli ölçüde artırdığını ortaya koydu. Küreselleşme genel olarak iktisadi büyümeyi desteklese de seçkinler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde bundan orantısız bir şekilde faydalanmaya meyillidirler. Bu dengesizliğin çeşitli nedenleri vardır. Bir tahmine göre, Çin'in kapitalizmi benimsemesi, Hindistan'ın piyasa reformları ve Sovyet blokunun çöküşü, sermaye aynı oranda artmazken ve küresel işgücü içinde vasıflı işgücü oranı azalırken, küresel ekonomideki işçi sayısını fiilen iki katına çıkartı ve böylece zengin ekonomilerdeki eşitsizliği genişletti. Doğrudan yabancı yatırım şeklindeki finansal küreselleşme, beceri getirileri ve muhtemelen sermayenin getirileri üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturur ve daha yüksek gelir dilimlerindeki eşitsizliği artırır. Buna karşın, mamul mal ticareti yoluyla düşük ücretli ülkelerden gelen rekabetin ABD'deki eşitsizlik üzerinde sadece mütevazı bir etkisi olduğu görülmektedir. Küresel iktisadi bütünleşme içindeki dengelemeler, ticaretin küreselleşmesinin eşitleyici sonuçları sermayenin eşitsizleştirici hareketliliğiyle rekabet ettiği için genel etkiyi azaltır.[11] Küreselleşme aynı zamanda

[11] Freeman 2009, Bourguignon 2015: 74-116 ve Kanbur 2015 küreselleşme ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi gözden geçirmektedir. Daha önceki değişiklikler: Roine ve Waldenstrom 2015: 548. Ülke paneli: Bergh ve Nilsson 2010. Seçkinler: 495; Medeiros ve Ferreira de Souza 2015: 884-885. Küresel işgücü: Freeman 2009: 577579; Alvaredo ve Gasparini 2015: 748. Ticaret ve finansal küreselleşme: Jaumotte, Lall ve Papageorgiou 2013: 274. Ticaret rekabeti: Machin 2008: 15-16; Kanbur 2015: 1853. Siyasalar: Bourguignon 2015: 115; Kanbur 2015: 1877.

siyasa yapımını da etkileyebilmektedir. Yoğunlaşan rekabet, finansal serbestleşme ve sermaye akışının önündeki engellerin kaldırılması mali reformları ve iktisadi kuralsızlaşmayı teşvik edebilir. Bunun bir sonucu olarak küreselleşme, vergilendirmeyi kurumlardan ve kişisel vergilerden, vergi sonrası gelirin daha az eşit dağılımıyla ilişkili olmaya meyilli olan harcama vergilerine kaydırır. Yine de en azından bu noktaya kadar, uluslararası iktisadi bütünleşme ve rekabetin kuramsal olarak sadece belirli türdeki yeniden dağıtım siyasalarını kısıtlaması beklenir ve uygulamada genel olarak refah harcamalarına zarar vermemiştir.[12]

Zengin ülkelerde demografik etkenler gelir dağılımını farklı şekillerde etkilediler. Göç, ABD'deki eşitsizlik üzerinde sadece küçük bir etkiye sahipti, hatta bazı Avrupa ülkelerinde eşitleyici sonuçlar üretti. Buna karşılık, eş seçimi –daha somut olarak ifade etmek gerekirse, insanların benzer iktisadi koşullara sahip insanları eş seçmeleri– haneler arasındaki uçurumları genişletti. Bu etki büyük ölçüde 1980'lerde yoğunlaşmış olsa da, 1967 ila 2005 yılları arasında ABD'de kazanç eşitsizliğindeki genel artışın yaklaşık %25 ila %30'una neden olduğu düşünülmektedir.[13]

Kurumsal değişim de bir diğer önemli suç ortağıdır. Düşen sendika üyelik oranları ve aşınan asgari ücretler gelir eşitsizliğinin artmasına katkıda bulunur. Nitekim devletin yeniden dağıtımının, sendika yoğunluğu ve toplu ücret pazarlığı arasında pozitif bir bağlılaşım olduğu saptanmıştır. Daha güçlü örgütlü işgücü ve istihdam koruması, becerilerin getirisini azaltmaktadır. Daha genel olarak, sendika üyeliği eşitlik normlarını kurumsallaştırarak ücret eşitsizliğini azalt-

[12] Vergilendirme: Hines ve Summers 2009; Furceri ve Karras 2011. Refah: Bowles 2012a: 73-100 (kuram); Hines 2006 (uygulama).
ABD'ye Göç: Card 2009. Avrupa: Docquier, Ozden ve Peri 2014 (OECD); Edo ve Toubal 2015 (Fransa); ve ayrıca bkz. D'Amuri ve Peri 2014 (Batı Avrupa). Latin Amerika için bkz. burada, bölüm 13, s. 573 n. 1. Türdeş çiftleşme: Schwartz 2010, genel artışın %17 ila %51'ini bu etmene bağlayan daha önceki çalışmalara atıfta bulunarak. 1980s: Larrimore 2014.

ma eğilimindedir. Bunun tersi –sendikalaşma ve reel asgari ücretlerin aşağı yönlü baskısı– sonuç olarak kazanç dağılımını çarpıttı: ABD'de 1973 ile 2007 yılları arasında özel sendika üyeliğinin erkeklerde %34'ten %8'e ve kadınlarda %16'dan %6'ya düşmesi, saatlik ücretlerdeki eşitsizlikte %40'tan fazla bir artışla aynı döneme denk geldi ve bu dönemde artan beceri getirilerine benzer bir ölçekte genel eşitsizliğin büyük bir kısmını oluşturdu. Asgari ücretlerse bu süreçte çok daha küçük bir rol oynadı. Kıta Avrupası'ndaki daha eşitlikçi işgücü piyasası kurumları, artan eşitsizliği sınırlamada daha etkiliydiler.[14]

İşgücü piyasası kurumlarının emeğin karşılığının nasıl dağıtıldığını şekillendirmesi gibi, mali kurumlar da harcanabilir gelirin dağılımının belirlenmesinde önemli bir rol oynar. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, birçok gelişmiş ülkede gelir üzerindeki marjinal vergi oranları rekor düzeylere yükseldi. Bu eğilim, gelir eşitsizliğinin düzelmeye başladığı dönemde tersine döndürüldü: 18 OECD ülkesinde yapılan bir araştırma, ikisi hariç hepsinde en yüksek marjinal oranların 1970'lerden ya da 1980'lerden bu yana düştüğünü saptamıştır. Özellikle üst gelir payları, vergi yüküyle güçlü bir şekilde ilişkilendirilmektedir: Önemli vergi indirimleri gören ülkeler, diğerleri görmese bile üst gelirlerde önemli bir artışa tanıklık ettiler. Servet vergilendirmesinin ölçeği de aynı yönde eğilim gösterdi: Ağır veraset vergileri savaş sonrası dönemde büyük servetlerin yeniden oluşturulmasını engellerken, sonraki

[14] Salverda ve Checchi 2015 bu konudaki en kapsamlı araştırmayı sunar. Sendikalaşma ve asgari ücretlerin önemi için bkz. 1653, 1657 ve ayrıca, örneğin, Koeniger, Leonardi ve Nunziata 2007; ve bkz. Autor, Manning ve Smith 2010; Crivellaro 2013: 12 asgari ücretlerin rolü için. Visser ve Checchi 2009: 245-251 sendika yoğunluğundan ziyade sendikal pazarlığın kapsamı ve merkezileşmesinin eşitsizliği etkileyen hayati değişkenler olduğunu saptadı. Yeniden dağıtım: Mahler 2010. Sendikalar ve primler: Crivellaro 2013: 3-4; Hanushek, Schwerdt, Wiederhold ve Woessman 2013. Ülkeler arasındaki farklılıklar: Jaumotte ve Osorio Buitron 2015: 26 Şekil 7. ABD sendikalaşma oranları ve ücret dağılımı: Western ve Rosenfeld 2011. ABD sendikaları ve asgari ücret: Jaumotte ve Osorio Buitron 2015: 26 ve daha genel olarak Salverda ve Checchi 2015: 1595-1596.

vergi indirimleri yeni birikimi kolaylaştırdı. ABD'de sermaye gelirlerine uygulanan düşük vergiler, bu gelirin vergi sonrası toplam gelir içindeki payını artırdı ve 2000'li yıllardaki vergi indirimlerine, sermaye kazançları ve temettülerin nispi ağırlığındaki büyük artışlar eşlik etti. 1980 ile 2013 yılları arasında, hane halklarının en üst %0,1'i için ortalama gelir vergisi oranı %42'den %27'ye, servet üzerinden alınan ortalama vergiyse %54'ten %40'a düştü. Artan oranlı vergilerin azaltılması, ABD servet dağılımındaki son artışların yaklaşık yarısını açıklarken, artan gelir eşitsizliği büyük ölçüde ücretlerdeki farklılaşmadan kaynaklandı. Son yıllarda OECD ülkelerinin birçoğunda yeniden dağıtımın ölçeği artmış olsa da, vergiler ve aktarımlar artan piyasa gelir eşitsizliğine ayak uyduramadı ve 1990'ların ortalarından bu yana daha az etkili bir eşitleme aracı hâline geldi.[15]

Vergiler, ticari düzenlemeler, göç yasaları ve çeşitli işgücü piyasası kurumları siyasa yapıcılar tarafından belirlendiği için, yukarıda bahsedilen eşitsizlik kaynaklarının birçoğu siyasi alana sıkı sıkıya bağlıdır. Küreselleşmenin rekabetçi baskılarının ulusal düzeyde yasama sonuçlarını etkileyebileceğinden daha önce bahsetmiştim. Ama siyaset ve iktisadi eşitsizlik çok çeşitli şekillerde etkileşir. ABD'de her iki hâkim parti de serbest piyasa kapitalizmine doğru kaydı. Yoklama oylarının analizi 1970'lerden bu yana Cumhuriyetçilerin Demokratlardan daha sağa kaydığını gösterse de, Cumhuriyetçiler 1990'larda finansal kuralsızlaşma uygulanmasında etkili oldu

Vergi oranları ve gelir eşitsizliği: Alvaredo, Atkinson, Piketty ve Saez 2013: 7-9, özellikle en yüksek gelir payları için 8 şekil 4; Piketty 2014: 509. (Ancak bkz. Mollick 2012: 140-141.) Aşağı yönlü eğilimler: 499 şek. 14.1, 503 şek. 14.2; Morelli, Smeeding ve Thompson 2015: 661 şek. 8.21 (OECD); Scheve ve Stasavage 2016: 101 şek. 4.1 (veraset vergileri); Saez ve Zucman 2016: Çevrimiçi Ek, tablo B32 (ABD); ve ayrıca bkz. burada, bölüm 5, s. 209-10. Sermaye geliri: Hungerford 2013: 19-20. ABD gelir ve servet dağılımının kaynakları: Kaymak ve Poschke 2016: 1-25. Yeniden dağıtım: OECD 2011: 37. Daha yüksek artan oranlılık daha düşük gelir vergilerini dengeledi, sosyal güvenlik yardımları daha artan oranlı hâle gelmedi ve çalışmayanlara yönelik yardımlar piyasa gelir eşitsizliğine katkıda bulundu (38).

ve geleneksel sosyal refah siyasalarından ziyade toplumsal cinsiyet, ırk ve cinsel kimlik gibi kültürel konulara giderek daha fazla odaklandı. Kongre'de 1940'larda dibe vuran siyasi kutuplaşma 1980'lerden bu yana hızla yükseldi. 1913 ile 2008 yılları arasında, en yüksek gelir paylarının gelişimi kutuplaşmanın derecesini yakından takip etti ama yaklaşık 10 yıllık bir gecikmeyle: Kutuplaşma gelir paylarındaki değişimlerden önce gerçekleşti ama genellikle aynı yönde hareket etti (önce aşağı, sonra yukarı). Aynı durum, ABD ekonomisinin diğer tüm sektörlerine kıyasla finans sektöründeki ücretler ve eğitim düzeyleri için de geçerliydi; bu endeks de benzer şekilde partizan kutuplaşmayı gecikmeli olarak takip etti. Dolayısıyla genel olarak seçkinlerin gelirleri ve özel olarak finans sektöründekiler yasama uyumunun derecesine oldukça duyarlıydı ve tıkanıklığın kötüleşmesinden fayda sağladılar.

Dahası, seçmen katılımı varlıklı hane halkları lehine güçlü bir şekilde meyillidir. 1970'lerden bu yana, daha az varlıklı seçmenler arasında geleneksel olarak düşük olan katılım, yurttaş olmayan düşük gelirli işçilerin kitlesel göçüyle güçlendi. 2008 ve 2010 seçimlerinde seçmen katılımı gelirle yakından ilişkiliydi ve düşük gelirli hanelerden yüksek gelirli hanelere doğru oldukça doğrusal bir artış gösterdi: 2010'da en yoksul hanelerin sadece dörtte biri oy kullanırken, 150.000 doların üzerinde geliri olanların yarısından fazlası oy kullandı. ABD'nin "yüzde 1"i vergilendirme, düzenleme ve sosyal refah konularında nüfusun geneline kıyasla hem siyasi olarak daha aktif hem de daha muhafazakârdır ve bu çarpıklık bu gelir diliminin en üst katmanlarında daha da güçlüdür. Son olarak, kalemlere ayrılmış bağışların sayısındaki büyük artışa rağmen, kampanya katkıları zaman içinde daha da yoğunlaştı. En yüksek gelire sahip %0,01'lik kesim 1980'lerde bağışlanan tüm kampanya fonlarının %10 ila %15'ine katkıda bulunurken, 2012'de toplamın %40'ından fazlasını oluşturdu. Sonuç olarak adaylar ve partiler gitgide daha fazla zengin bağışçılara bel bağladı; bu eğilim yasa koyucuların yüksek

gelirli seçmenlerin tercihleri lehine daha genel bir gözlemlenebilir eğilimini pekiştirir.[16]

Tüm bunlar, iktidar ilişkilerindeki değişimlerin, teknolojik değişim ve küresel iktisadi bütünleşmeden kaynaklanan eşitsizleştirici baskıları tamamlayıcı ve şiddetlendirici bir rol oynadığı sonucunu destekler. Gelir ve servet dağılımının en tepesindeki değişikliklerin kurumsal ve siyasi etmenlere karşı özellikle hassas olduğu ve zaman zaman çarpıcı sonuçlar doğurduğu konusunda artık giderek artan bir oydaşma söz konudur. ABD'de 1979 ile 2007 yılları arasında piyasa gelirindeki büyümenin %60'ı "yüzde 1" tarafından emilirken, toplam artışın sadece %9'u en alttaki %90'a gitti. Aynı seçkin grup, vergi sonrası gelirdeki tüm artışın %38'ini cebe indirirken, bu oran en alttaki %80 için %31'dir. ABD hanelerinin en yüksek gelire sahip %0,01'lik kesiminin payı 1990'ların başı ila 2010'ların başı arasında iki kattan fazla arttı. Dağılım sürekli olarak daha yüksek gelir dilimlerinde yoğunlaştı: ABD'nin 90. yüzdelik dilimdeki gelirlerinin 50. yüzdelik dilimdeki gelirlerine oranı 1970'lerden bu yana sürekli artmış olsa da, 50. yüzdelik dilimdeki gelirlerin 10. yüzdelik dilimdeki (yani orta ve düşük düzeyler arasındaki) gelirlere oranı 1990'lardan bu yana oldukça sabit kaldı. Başka bir deyişle, iyi ücret alanlar diğerlerinden uzaklaşmaktadır. Bu eğilim genel olarak Anglo-Sakson ülkelerinin tipik bir özelliği olmakla birlikte, diğer OECD ülkelerinin çoğunda çok daha zayıftır ya da hiç yoktur. Buna rağmen, genel gelir eşitsizliği uzun vadede evrensel olarak en üst gelir paylarına duyarlı olageldi: Bazı ülkelerde, en üstteki "yüzde 1"in altındaki %9'luk hane halkı payı 1920'lerden günümüze kadar sabit kalırken (yaklaşık %20 ila %25), en üstteki paylar çok daha değişkendi. Benzer eğilimler üst servet payları için de gözlemlendi. Tüm bunlar,

[16] Burada Bonica, McCarty, Poole ve Rosenthal 2013'ün mükemmel özetine güveniyorum, özellikle 104-105, 106 şek. 1, 107, 108 şek. 2, 109 şek. 3, 110 şek. 4, 112 şek. 5, 118. Ayrıca bakınız Bartels 2008; Gilens 2012; Schlozman, Verba ve Brady 2012; Page, Bartels ve Seawright 2013.

en büyük gelirlerin göreli büyüklüğünün genel eşitsizliğin önemli bir belirleyicisi olduğunu ve bu nedenle özel bir ilgiyi hak ettiğini gösterir.[17]

Neden en çok kazananlar diğer herkesi geride bıraktılar? İktisatçılar ve sosyologlar birçok bu konuda farklı açıklamalar öne sürmektedirler. Bazıları, yüksek yönetici ücretleriyle firmaların artan değeri arasındaki ilişki, belirli yönetim becerilerine olan talebin artması, şirket yönetim kurullarını manipüle etmede usta olan yöneticilerin rant elde etmesi ve sermaye gelirinin artan önemi gibi iktisadi etmenlere odaklanır. Diğerleriyse partizanlık ve muhafazakâr siyasalar lehine eğilimli siyasi etki, finans sektörünün deregülasyonu ve vergi oranlarının düşmesi gibi siyasi nedenlere vurgu yapmakta ya da kıyaslama ve en yüksek maaşların belirlenmesinde yukarıya doğru çarpık ya da istek uyandıran örneklemlerin kullanılması gibi toplumsal süreçlerin ve daha genel olarak toplumsal normlar ve eşitlik kavramlarındaki değişikliklerin rolünü vurgular. Kurumsal nedenlere yapılan vurgunun artmasına rağmen, arz ve talebi öne çıkaran açıklamaların dayanıklılığı kanıtlandı. Piyasa değeriyle ifade edilen firma büyüklüğünün artması, yönetim kabiliyetindeki küçük farklılıkları bile çok önemli hâle getirebilir: bu nedenle 1980 ile 2003 yılları arasında büyük şirketlerin borsa değerindeki altı kat artışın, ABD'de CEO ücretlerindeki eşzamanlı altı kat artışı tamamen

Gelir artışının dağılımı: Bivens ve Mishel 2013: 58; Salverda ve Checchi 2015: 1575 Şekil 18.11(b). En yüksek %0,01: WWID; sermaye payları da dahil olmak üzere, bu paylar 1992 ve 1994'te yaklaşık %2.4'ten 2012 ve 2014'te yaklaşık %.5.1'e yükseldi; altı yıllık ortalamalar, 1992 ve 1997'de %2.7'den 1996 ve 2001'de %3,9'a, 2002 ve 2007'de %4,6'ya ve 2008 ve 2014'te %4,8'e istikrarlı bir artış gösterir. Ayrıca, son iki altı yıllık ortalama, 2002 ve 2009 yıllarında yaşanan gerilemeler nedeniyle büyüme ölçeğini olduğundan düşük gösterir: 2005 ve 2007 ile 2012 ve 2014 yılları için üç yıllık ortalamalar sırasıyla %5,5 ve %5,1'dir. Ülkeler arasında değişim: 1581 şek. 18.16, 1584 şek. 18.17, 1592. İlk 1'e karşı %2-10: Roine ve Waldenstrom 2015: 496 şek. 7.3, 497-498; ve yirminci yüzyılın büyük bir kısmında en üst %2 ila %5'lik servet payının sadece hafif bir düşüş göstermesi için bkz. 539 şek. 7.20. Morelli, Smeeding ve Thompson 2015: 662-663 üst gelirlerdeki artışın sağlam bir eğilim olduğunu ve daha iyi vergi uyumu ile açıklanamayacağını vurgular.

açıklayabileceği iddia edildi. Kazanan her şeyi alır modelinin öncülü altında, büyüyen piyasa büyüklüğünün tek başına en tepedeki ücretleri artırması beklenebilir.

Bununla beraber firma büyüklüğüyle yönetici ücretleri arasındaki bağıntı uzun vadede geçerli değildir ve son onyıllarda bile en üst gelirlerdeki orantısız artış yöneticilerin ve diğer "süper yıldızlar"ın çok ötesine geçmiştir: ABD'de en üst düzey yöneticiler ve seçkin eğlence sanatçıları ve sporcular, en yüksek gelir elde edenlerin yalnızca dörtte birini oluştururlar. Sadece görece küçük bir CEO grubu için geçerli olan yönetsel gücü vurgulayan açıklamalar, diğer makamlar için benzer ya da daha büyük nispi ücret artışlarını izah etmede zorlanırlar. Başta bilgi ve iletişim teknolojisi olmak üzere teknolojik değişimin etkileri ve bazı işletmelerin giderek artan küresel ölçeği, en iyi performans gösterenlerin göreli üretkenliğini, şişen gelir paylarına paralel olarak artırabilir.[18]

Fakat eleştirmenler "refahın iktisadi verimlilikle çok az ilişkisi olan ya da hiç ilişkisi olmayan etmenlerden güçlü bir şekilde etkilendiğini" şiddetle ileri sürer. Finans sektöründe ücret düzeyleri kuralsızlaşmayla yakından ilişkilidir ama tek başına gözlemlenebilir etmenlerle açıklanamayacak kadar yüksektir. ABD finans çalışanları 1990'lara kadar diğer sektörlerdeki çalışanlarla aynı eğitime göre ayarlanmış ücretleri kazanmalarına rağmen, 2006'ya kadar %50'lik bir getiriden yararlandı ve bu getiri yöneticiler için %250 ya da %300'e kadar yükseldi. Bu dağılımın önemli bir kısmı hâlâ açıklana-

[18] Keister 2014 ve Keister ve Lee 2014, "yüzde 1" ile ilgili yakın tarihli anketler sunar. Farklı açıklama türleri: Volscho ve Kelly 2012; Keister 2014: 359-362; Roine ve Waldenstrom 2015: 557-562. Piyasa güçleri ya da değil: Blume ve Durlauf 2015: 762-764. Firma büyüklüğü: Gabaix ve Landier 2008; Gabaix, Landier ve Sauvagnat 2014. Ayrıca üst gelirlerin borsa performansına duyarlılığı için Rubin ve Segal 2015'e bakınız. Süperstar/her şeyi kazanan alır modelleri: Kaplan ve Rauh 2010, özellikle 1046-1048; Kaplan ve Rauh 2013; ve ayrıca bkz. ayrıca Medeiros ve Ferreira de Souza 2015: 876-877; Roine ve Waldenstrom 2015: 559-560. Yenilik öncülüğündeki büyümenin üst gelirler üzerindeki etkisi için ayrıca bkz. burada, 554 n. 8.

madı. Finans profesyonelleri ve şirket yöneticileri için bu tür orantısız kazançlar, rekabetçi piyasalarda hizmetleri güvence altına almak için gerekenden fazla gelir olarak tanımlanan rant elde etmeye işaret etmektedir. 1978 ve 2012 yılları arasında ABD CEO'larının ücretleri 2012 sabit dolar bazında %876 oranında artarak Standard & Poor ve Dow Jones borsa endekslerindeki %344 ve %389'luk artışları önemli ölçüde geride bıraktı. Ayrıca 1990'lı yıllar boyunca diğer üst düzey gelirler ya da ücretlere kıyasla da oldukça çarpıcı bir şekilde arttı.

Talebe göre eğitim arzının bu gelişmeler üzerinde hiçbir etkisi yoktur ve aynı eğitim grupları içindeki gelir dağılımını açıklayamaz. Aslında, toplumsal beceriler, istihdam ve iş faaliyetlerinin en kârlı alanlarından bazılarında örgün eğitimden daha önemlidir ve üst düzey yöneticiler büyük ölçüde şirketlerin erişmesi ve denetlenmesi gereken devredilemez müşteri, tedarikçi ve yönetici ağları içindeki konumları nedeniyle değer görüyor olabilir. Artan yönetici ücretleri ve ekonominin "finansallaşması" üst düzey gelirlerde son dönemde yaşanan artışın sadece bir kısmından doğrudan sorumlu olsa da, hukuk ve tıp gibi diğer sektörler üzerindeki etkileri eşitsizleştirici etkilerini artırdı. Dahası OECD ülkeleri genelinde en yüksek gelir payları marjinal en yüksek vergi oranlarındaki indirimlerden faydalandığı için, iyi konumdaki işçilere ayrıcalıklı muamele özel sektörün ötesinde kamusal alana da uzanır. Büyük servetlerin yaratılması çoğu zaman siyasi nüfuza ve yağmacı davranışlara bağlı olsa da, iktidar ilişkileri Batı dışı toplumlarda daha da önemlidir: Çin Halk Cumhuriyeti'nde, siyaset geçmişi olan ya da siyasetle güçlü bağlantıları olan CEO'lar, çoğunlukla bu nedenle, diğerlerinden daha iyi ücret alır.[19]

[19] Alıntı: Medeiros ve Ferreira de Souza 2015: 886. Finans sektörü: Philippon ve Reshef 2012. Kira alma ve CEO ödemeleri: Bivens ve Mishel 2013, özellikle 57, 61 tablo 2, 69 şekil 2. Eğitim sektörü: Roine ve Waldenstrom 2015: 547, 550, 557. Sosyal beceriler ve ağlar: Medeiros ve Ferreira de Souza 2015: 881-882. Finansallaşma ve eşitsizlik: Lin ve Tomaskovic-Devey 2013 ve genel olarak süreç

Son olarak: sermaye. Servet her zaman gelire kıyasla daha eşitsiz dağıldığı ve varlıklı haneler arasında daha güçlü bir şekilde yoğunlaştığı için, sermaye gelirinin göreli önemindeki ya da servetin yoğunlaşmasındaki herhangi bir artışın gelir eşitsizliğini artırması olasıdır. Sermayenin yeniden canlanması Piketty'nin son çalışmalarının ana izleğidir. Bu eğilim en açık şekilde Büyük Azalma sırasında dibe vuran ulusal servetin ulusal gelire oranının toparlanmasında görünürdür. O zamandan bu yana, servetin göreli büyüklüğü bir dizi gelişmiş ülkede ve ayrıca dünya çapında önemli ölçüde arttı. Benzer eğilimler, özel servetin milli gelire ve özel sermayenin harcanabilir gelire oranını yükseltti. Bu gelişmenin eşitsizlik üzerindeki genel etkisi tartışmalı olmaya devam eder. Eleştirmenler bu artışın büyük bir kısmının özel konutların artan değerini yansıttığını ve konutun sermaye stoklarına katkısının hesaplanma şeklindeki ayarlamaların 1970'lerden bu yana birçok büyük ekonomide sermaye/gelir oranlarının artmak yerine sabit kaldığına işaret ettiğini ileri sürdü. Bu dönemde bazı OECD ülkelerinde sermaye gelirinin milli gelir içindeki payı yükselse de, en yüksek gelir dilimlerinde yer alanlar için sermaye ve ücret gelirlerinin göreli ağırlığı 1970'lerle 2000'lerin başı arasında tutarlı bir şekilde değişmedi.[20]

Servet eşitsizliği farklı yörüngeler izledi. 1970'lerden bu yana, hanelerin en zengin %1'inin sahip olduğu özel servetin payı Fransa, Norveç, İsveç ve Birleşik Krallık'ta çok az değişti; Hollanda'da azaldı; Finlandiya'da orta derecede, Avustralya

için bkz. Davis ve Kim 2015. Zincirleme etkiler: Bivens ve Mishel 2013: 66-67 ve bkz. Keister 2014: 360. En yüksek vergi oranları ve gelir payları: Atkinson ve Leigh 2013; Piketty, Saez ve Stantcheva 2013; Roine ve Waldenstrom 2015: 565-566. Büyük servetler: Villette ve Vuillermot 2009, otuz iki vaka çalışmasına dayanır. Çinli CEO'lar: Conyon, He ve Zhou 2015.

[20] Piketty 2014: 171-222, özellikle 171 şek. 5.3, 181, 195; Piketty ve Zucman 2015: 1311 şek. 15.1-2, 1316 şek. 15.6, 1317 şek. 15.8. Konut: Bonnet, Bono, Chapelle ve Wasmer 2014; Rognlie 2015. Milli gelirdeki sermaye payı: Piketty 2014: 222 şek. 6.5. En yüksek gelir bileşenleri: Morelli, Smeeding ve Thompson 2015: 676-679, özellikle 678 şekil 8.27. İşgücü geliri birçok ülkenin "yüzde 1"i için çok önemlidir: Medeiros ve Ferreira de Souza 2015: 872.

ve ABD'de ise daha güçlü bir şekilde arttı. ABD serveti, ABD gelirinden bile daha hızlı bir şekilde yoğunlaştı. Bu süreç özellikle çok zenginler arasında belirginleşti: 1970'lerin sonları ila 2012 arasında, "yüzde 1"in sahip olduğu tüm özel servetin payı iki kattan biraz daha az artarken, en zengin %0,1 arasında üç katına çıktı ve en üst %0,01'lik hane halkı arasında en az beş katına çıktı. Bu durumun sermaye gelirinin dağılımı üzerinde çarpıcı yansımaları oldu. Aynı dönemde "yüzde 1"in tüm vergilendirilebilir sermaye gelirleri içindeki payı kabaca iki katına çıkarak ulusal toplamın üçte birinden üçte ikisine yükseldi. Bu grup 2012 yılında tüm temettülerin ve vergilendirilebilir faizlerin dörtte üçüne sahip oldu. En dikkat çekici artış, bu kategorideki hanelerin en üst %0,01'inin kazandığı tüm faizlerdeki payla ilgilidir. 1977'de %2,1 olan bu pay 2012'de 13 kat artarak %27,3'e yükseldi.[21]

Bu değişiklikler ABD toplumu genelinde servet eşitsizliğinin artmasına yardımcı oldu: 2001 ila 2010 yılları arasında net değer dağılımının Gini katsayısı 0,81'den 0,85'e, finansal varlıkların katsayısı ise 0,85'ten 0,87'ye yükseldi. Kazanılmış gelir ve sermaye geliri dağılımları daha yakından ilişkili hale gelmiş olsa da, ücret gelirinin göreceli önemi "yüzde 1" arasında hafifçe azalmaktadır. 1990'lardan bu yana, yatırımlardan elde edilen gelir en yüksek gelirliler için daha önemli hale geldi, daha düşük vergiler vergi sonrası gelire katkısını artırdı ve seçkin kesimin daha büyük bir kısmı artık tamamen yatırım gelirine bağımlı hâle geldi. 1991 ila 2006 yılları

[21] Uluslararası çeşitlilik: Roine ve Waldenstrom 2015: 574-575 tablo 7.A2; Piketty ve Zucman 2015: 1320-1326. Saez ve Zucman 2016, kapsamlı çevrimiçi veri kümeleriyle ABD servet dağılımına ilişkin önceki tüm çalışmaların yerini alır. Servet payları için bkz. Çevrimiçi Ek tablo B1: en üst %1'lik servet payı 1978'de %22 iken 2012'de %39,5'e, en üst %0,1'lik pay 1976'da %6,9 iken 2012'de %20,8'e ve en üst %0,01'lik pay 1978'de %2,2 iken 2012'de %11,2'ye yükseldi. ABD'de servet eşitsizliğinin bir önceki zirve noktası olan 1929'daki paylar sırasıyla %50,6, %24,8 ve %10,2 idi. B21-B22: Vergilendirilebilir sermaye gelirindeki en yüksek %1'lik pay, sermaye kazançları hariç 1978'de %34'ten 2012'de %62,9'a ve sermaye kazançlarıyla birlikte %36,1'den %69,5'e yükseldi. Temettü ve faiz geliri payları için B23a-b tablolarına bakınız.

arasında, sermaye kazançları ve temettülerdeki değişiklikler vergi sonrası gelir eşitsizliğini artırmada hayati önemi haizdi.[22]

Artan servet yoğunlaşması, ABD öne çıksa bile, büyük ölçüde küresel bir görüngüdür. 1987 ila 2013 yılları arasında, süper zenginlerin serveti -dünyadaki en zengin 20 milyonda 1 ya da 100 milyonda 1 kişi olarak tanımlanan seyrelmiş bir grup- küresel ortalama yetişkin için %2'ye kıyasla yıllık ortalama %6'lık bir büyümenin keyfini çıkardı. Dahası, dünyadaki finansal hane halkı servetinin %8'inin şu anda offshore vergi cennetlerinde tutulduğu ve büyük bir kısmının kayıtdışı olduğu tahmin edilir. Zenginlerin orantısız bir şekilde bu uygulamaya dâhil olduğu ve ABD varlıkları için tahmin edilen oranın (%4) Avrupa'dakinden (%10) çok daha düşük olduğu düşünüldüğünde, sözde daha eşitlikçi olan Avrupa ülkelerindeki servet yoğunlaşmasının gerçek derecesi, vergi kayıtlarının gösterdiğinden çok daha yüksek olabilir. Gelişmekte olan ülkelerdeki seçkinler, varlıklarının daha da büyük bir bölümünü denizaşırı ülkelere park etmektedir; Rusya örneğinde olduğu gibi, belki de ulusal özel servetin yarısına yakını.[23]

Son birkaç onyılda gelir ve servet eşitsizliğindeki yaygın yeniden canlanma, açılış bölümlerinde ortaya konan anlatıyı sorunsuz bir şekilde sürdürür. Bu bölümde incelenen değişkenlerin birçoğu uluslararası ilişkilerle yakından bağlantılıdır. Artan eşitsizliğin güçlü bir itici gücü olan ticaret ve finansın

Servet Gini'leri: Keister 2014: 353 şek. 2, 354. Servet paylarını ölçmenin zorlukları için bkz. son olarak Kopczuk 2015, özellikle 50-51 şek. 1-2. Dernek: Alvaredo, Atkinson, Piketty ve Saez 2013: 16-18. Emekli maaşları da dâhil olmak üzere ücret gelirinin payı 1979-1993 yılları arasında ortalama %62, 1994-2003 yılları arasında %61 ve 2004-2013 yılları arasında %56 oldu (WWID). Lin ve Tomaskovic-Devey 2013, emeğin gelirdeki payındaki düşüşün büyük kısmının finansallaşmadan kaynaklandığını savunur. Yatırım geliri: Nau 2013, özellikle 452-454. Sermaye kazançları ve temettüler: Hungerford 2013: 19.
Küresel servet artışı: Piketty 2014: 435 Tablo 12.1. Offshore servet: Zucman 2013 ve özellikle 2015: 53 tablo 1. Ayrıca bkz. Medeiros ve Ferreira de Souza 2015: 885-886.

küreselleşmesi, Britanya İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda dünya çapında iktisadi bütünleşme ilk başladığında sağladığı, daha sonra ABD'nin etkin hegemonyası altında yeniden kurulan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle daha da güçlenen türden görece barışçıl ve istikrarlı bir uluslararası düzene dayanır. Sendikalaşma, özel sektör ücretlerinin belirlenmesinde kamu müdahalesi ve gelir ve servetin yüksek oranda artan oranlı vergilendirilmesi gibi temel eşitleme mekanizmaları, tıpkı İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında tam istihdamda olduğu gibi, ilk olarak küresel savaş bağlamında ön plana çıktı. ABD'de, siyasi kutuplaşmanın eşitsizleştirici görüngüsü, Büyük Buhran'ın ardından ve İkinci Dünya Savaşı sırasında hızla azaldı. Süregelen teknolojik değişim bir veri olsa da eğitimin dengeleyici bir şekilde sağlanması büyük ölçüde bir kamu siyasası sorunudur. Son tahlilde, son birkaç onyılın eşitsizleştirici değişimlerinin arkasındaki itici güçler, Büyük Bunalım'dan bu yana devletlerarası ilişkilerin ve küresel güvenliğin evrimini yansıtır: Şiddetli şoklar küresel değişim ağlarını bozduktan, toplumsal dayanışmayı ve siyasi uyumu artırdıktan ve saldırgan mali siyasaları sürdürdükten sonra, bunların azalması gelir dağılımı ve servetin yoğunlaşması üzerindeki bu denetimleri aşındırmaya başladı.[24]

[24] Forster ve Toth 2015: 1804 şekil 19.3, eşitsizliğin çoklu nedenlerinin ve bunların zıt etkilerinin kısa ve öz bir niteliksel özetini sunar. Metinde bahsedilenlere ek olarak, asortatif çiftleşme, tek başlı haneler, seçmen katılımı, partizanlık ve kadın istihdamına da dikkat çeker. Levy ve Temin 2007, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gelir eşitsizliğini önce denetim altına alan, sonra da hızlandıran kurumsal değişimin sentetik bir tarihsel açıklamasını sunar. Tarihsel olarak, eşitsizleştirici iktisadi liberalleşme için güçlü bir itici güç sağlayan 1970'lerdeki stagflasyonun rolü de dikkate alınmalıdır. Sosyolojik bir bakış açısı için bakınız Massey 2007.

16
Gelecek Ne Getiriyor?

1. Baskı Altında

Bu soruyu ele almadan önce, dünya genelinde iktisadi eşitsizliğin sadece standart ölçütlere dayandığımızda göründüğünden daha büyük olduğu tekrarlamaya değerdir. İlk olarak, gelir eşitsizliğini ölçmek için en yaygın kullanılan araç olan Gini katsayıları, en yüksek gelirlerin katkısını yakalamada sınırlı bir değere sahiptir. Bu açığı gidermek için yapılan düzeltmeler, genel olarak önemli ölçüde daha yüksek gerçek eşitsizlik düzeylerinin söz konusu olduğunu işaret etmektedir. İkincisi, bildirilmeyen offshore fonlar özel hane halkı servet istatistiklerine dâhil edilebilseydi, eşitsizliğin bu kategoride de daha yüksek olduğu ortaya çıkacaktı. Üçüncüsü, gelir ve servet dağılımının göreli endekslerine odaklanarak yaygın uygulamayı takip ettim. Bununla beraber mutlak eşitsizlik açısından –yüksek ve düşük gelirler arasındaki uçurumun genişliği– bazı Batı Avrupa ülkelerinde gözlemlenen oldukça sabit ya da sadece hafifçe artan Gini katsayıları ve en yüksek gelir payları bile, iktisadi büyüme hesaba katıldığında gerçek gelirlerde (avro ya da diğer ulusal para birimleri cinsinden) artan dengesizliklere tercüme edilmektedir.

Bu etki, ABD gibi hem kaynakların giderek daha çarpık dağıldığı hem de daha güçlü büyüme oranlarının yaşandığı toplumlarda çok daha güçlü olageldi. Gelir dağılımı Gini katsayısının iki kattan fazla arttığı ve 1980'lerden bu yana kişi başına ortalama reel üretimin altı kat büyüdüğü Çin'de mutlak eşitsizlik aşırı hızlı yükseldi. Mutlak gelir eşitsizliği,

göreli gelir eşitsizliğindeki son azalmanın güçlü iktisadi büyümeyle aynı döneme denk geldiği Latin Amerika'da bile artmaya devam etti. Dünya genelinde mutlak gelir eşitsizliği yeni zirvelere yükseldi. 1988 ila 2008 yılları arasında, küresel en üst %1'lik kesimin reel gelirleri, dünyanın beşinci, altıncı ve yedinci dilimlerine benzer yüzdelik artışlar gösterdi ama kişi başına yaklaşık 40 kat daha fazla büyüdü. Son olarak, bu kitabın ekinde daha ayrıntılı olarak tartıştığım gibi, belirli bir toplumda kuramsal olarak olanaklı azami gelir eşitsizliği derecesi kişi başına düşen GSYH'yle değişir. Gelişmiş ekonomilerin, tarımsal öncüllerine kıyasla kaynakların aşırı kötü dağılımına sistematik olarak daha az toleranslı olduğu gerçeğini denetlediğimizde, bugün ABD'nin 100 ya da 150 yıl öncesine göre, *fiilen* daha az eşitsiz olduğu hiç de açık değildir.[1]

Son uyarının yalnızca görece yüksek nominal eşitsizlik düzeylerine sahip modern ekonomiler için geçerli olduğu doğrudur. Yüksek iktisadi kalkınma düzeylerinin harcanabilir gelirlerin daha adil dağılımıyla birleştiği Kıta Avrupası'nın büyük bir bölümünde, fiilen ulaşılan azami uygulanabilir eşitsizliğin oranı olarak tanımlanan fiili eşitsizliğin, şu anda dünya savaşlarından önce olduğundan çok daha düşük olduğuna şüphe yoktur. Yine de, bu ülkelerdeki en yüksek gelir payları ABD'dekinden daha küçük olma eğiliminde olsa da, harcanabilir hane halkı gelirlerindeki görece ılımlı eşitsizlik, genel olarak yüksek düzeylerdeki piyasa gelir eşitsizliğini dengeleyen büyük yeniden dağıtımın sonucudur. 2011 yılında,

Bkz. burada, bölüm 15, s. 550-1 (Gini düzeltmeleri), 422 (offshore servet), Giriş, s. 13 (mutlak eşitsizlik); Hardoon, Ayele ve Fuentes-Nieva 2016: 10 şek. 2 (Brezilya'da 1988'den 2011'e en üstteki %10 ile en alttaki yarı arasındaki mutlak gelir farkının büyümesi). Küresel eşitsizlik için bkz. Milanović 2016: 11 şekil 1.1, 25 şekil 1.2: küresel %1'in reel gelirleri, küresel gelir dağılımının kırkıncı ve yetmişinci yüzdelik dilimleri arasındaki %60 ila %75'lik oranlarla karşılaştırılabilir şekilde yaklaşık üçte iki oranında arttı; yine de toplam kazancın %19'u %1'e, %25'i sonraki en yüksek 4 yüzdelik dilime ve sadece %14'ü orta üç dilimdekilere gitti. Küresel %1'lik kesimin en alttaki %10'luk kesime göre daha da büyük mutlak kazanımları için bakınız Hardoon, Ayele ve Fuentes-Nieva 2016: 10-11. Etkin eşitsizlik: burada, ek, s. 605-8.

Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya ve İsveç olmak üzere beş ünlü yeniden dağıtımcı toplumda, vergiler ve aktarımlar öncesi piyasa gelirleri için Gini katsayısı ortalama 0,474'tür ve bu rakam Birleşik Devletler (0,465) ve Birleşik Krallık'tan (0,472) neredeyse farksızdır. Sadece harcanabilir gelir için ortalama Gini katsayısı (0,274) Birleşik Krallık (0,355) ve ABD'den (0,372) çok daha düşüktür.

Birçok Avrupa ülkesi burada belirtilen beş örnekten biraz daha düşük piyasa geliri eşitsizliğine sahip olsa da, yeniden dağıtım ölçeğinin çok az istisna dışında, ABD'den daha yüksek (ve genellikle çok daha yüksek) olması, Avro Bölgesi ve İskandinavya'ya özgü nihai gelirlerin daha dengeli dağılımının öncelikle güçlü bir şekilde eşitleyici devlet müdahalelerinin geniş ve pahalı bir sisteminin sürdürülmesine bağlı olduğunu gösterir. Bu düzenleme Avrupa eşitliğinin geleceği için iyiye işaret değildir.

Sosyal ve yeniden dağıtıcı kamu harcamaları Avrupa'nın büyük bölümünde zaten çok yüksekti. 2014 yılında on bir Avrupa ülkesi GSYH'nin dörtte biri ila üçte biri arasında bir oranı sosyal harcamalara ayırdı ve bu ülkelerde merkezi yönetimler GSYH'nin %44,1'i ila %57,6'sı arasında bir oranını, ortalama %50,9'unu soğurur. Yönetim büyüklüğünün iktisadi büyüme üzerindeki olumsuz etkisi göz önünde bulundurulduğunda, bu payın daha da büyütebileceği şüphelidir. 1990'ların başından 2000'lerin sonuna kadar sosyal harcamaların ulusal üretime oranı Avrupa Birliği, ABD ve OECD ülkelerinde oldukça sabit kaldı ki bu da bir platoya ulaşıldığını gösteriyor. 2009 yılında, iktisadi performanstaki duraklamaya bağlı olarak ve küresel mali krizin neden olduğu artan talebe yanıt olarak bir kez daha yükseldi ama o zamandan bu yana, bu yeni yüksek düzeyde kaldı.[2]

Gini'ler: SWIID. 2011 yılında Portekiz'in piyasa geliri Gini'si (0,502) ABD'den bile daha yüksekti. Daha düşük piyasa Gini'sine sahip Avrupa ülkeleri arasında Avusturya, Belçika, Hollanda, Norveç, İspanya ve İsviçre yer alır, gerçi Belçika tek gerçek aykırı ülkedir: bkz. burada, bölüm 15, s. 546 tablo 15.1. Bu son

Bu yüksek dengeli refah sistemlerinin büyüyen iki demografik meydan okumaya ne kadar iyi dayanacağı, sonuca bağlanmamış bir sorudur. Avrupa nüfusunun yaşlanması bunlardan biridir. Doğurganlık oranları, ikame edici düzeyin uzun zamandır epey altındadır ve öngörülebilir gelecekte de öyle kalacaktır. Avrupa nüfusunun medyan yaşının 2050 yılına kadar 39'dan 49'a yükselmesi beklenirken, çalışma çağındaki nüfusun sayısı hâlihazırda zirve yapmış durumdadır ve bugünle 2050 arasında yaklaşık %20 oranında azalabilir. Bugün ile 2050 ya da 2060 yılları arasında, bağımlılık oranı –65 yaş ve üzeri kişilerin 15 ila 64 yaş arasındaki kişilere oranı– 0,28'den 0,5'e ya da daha fazlasına sıçrayacaktır ve 80 yaş ve üzeri kişilerin payı 2005'teki %4,1'den 2050'de %11,4'e katlanacaktır. Emekli maaşları, sağlık hizmetleri ve uzun süreli bakım için talep buna bağlı olarak GSYH'nin %4,5'ine kadar artacaktır. Yaş dağılımındaki bu köklü yeniden yapılanmaya, 2031'den 2050'ye kadar yılda ortalama %1,2 ya da 2020'den 2060'a kadar yılda ortalama %1,4 ya da 1,5 olarak öngörülen ve aslında Avrupa Birliği'nin çekirdek üyeleri arasında çok daha az olan, önceki onyıllara göre daha düşük iktisadi büyüme oranları eşlik edecektir.[3]

grupta, sadece Belçika ve İspanya'da piyasa ve harcanabilir gelir Gini arasındaki fark ABD'dekinden daha küçüktür. Avrupa'da artan piyasa geliri eşitsizliğini durdurmak için gereken yeniden dağıtımcı çaba için bkz. burada, bölüm 15, s. 546-7. Sosyal harcamalar: OECD 2014: 1 Şekil 1 (azalan sırayla Fransa, Finlandiya, Belçika, Danimarka, İtalya, Avusturya, İsveç, İspanya, Almanya, Portekiz ve %25'in biraz altında Hollanda). Merkezi hükümetin GSYH içindeki payı: OECD, Genel devlet harcamaları (gösterge), doi: 10.1787/a31cbd4d-tr. Bergh ve Henrekson 2011, yüksek gelirli ülkelerde hükümetin GSYH'deki payı ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiye dair yazını inceler. Sosyal harcama eğilimleri: OECD 2014: 2 şekil 2. Ana bileşenler için bkz. 4 şekil 4.

Avrupa Komisyonu 2007, 2013 ve 2015, Avrupa'da yaşlanmanın ölçeği ve sonuçlarına ilişkin temel raporlardır. Ayrıca küresel eğilimler için kısaca Birleşmiş Milletler 2015'e bakınız. Doğurganlık oranları: Avrupa Komisyonu 2007: 12 (şu anda yaklaşık 1,5, 2050'ye kadar yaklaşık 1,6'ya yükseleceği tahmin edilir). Medyan yaş ve çalışma çağındaki nüfus: 13. Bağımlılık oranları: 13 (2050'ye kadar %53'e yükselecek); Avrupa Komisyonu 2013 (2050'ye kadar %51'e yükselecek) ve 2015: 1 (2060 yılına kadar %50,1'e yükselecektir). Seksen yaş ve üzeri: Avrupa Komisyonu 2007: 13. Bkz. 46 şek. 2.7., 49 şek. 2.9 ve Hossmann

Son onyıllardaki daha mütevazı yaşlanma oranının eşitsizlik üzerinde önemli bir etkisi olmadı ama bu durumun değişmesi olasıdır. Kuramsal düzeyde, emeklilerin çalışanlara oranının azalmasının yanı sıra tek yetişkinli hanelerin payındaki eşzamanlı artışın da eşitsizliği artırması beklenmektedir. Önem kazanması muhtemel olan özel emeklilik maaşları, eşitsizliği koruma ya da artırma eğilimindedir. Bir çalışma, yaşlanmanın bir sonucu olarak 2060 yılında Almanya'da eşitsizliğin çok daha yüksek olacağını öngörür. Yabancı doğumluların Avrupa Birliği ya da ABD'ye göre çok daha küçük bir orana sahip olduğu ve bağımlılık oranının hâlihazırda 0,4'e ulaştığı Japonya'da, artan gelir eşitsizliği büyük ölçüde nüfusun yaşlanmasına atfedilir. Tıpkı Güney Kore ve Tayvan'da olduğu gibi, son derece kısıtlayıcı göç siyasasının daha önce vergi ve aktarımlardan önce nispeten eşitlikçi bir gelir dağılımının korunmasına yardımcı olduğu düşünüldüğünde, bu ayıltıcı bir bulgudur.[4]

Tüm bu gelecek tahminleri, göçün dikkate değer boyutlarda devam edeceğini varsaymaktadır: Bu demografik katkı olmadan, Avrupa'nın bağımlılık oranı 2050 yılına kadar 0,6'ya kadar yükselebilir. Dolayısıyla milyonlarca yeni göçmenin gelmesi, yaşlanma sürecinin uzun vadeli sonuçlarını sadece hafifletecektir. Aynı zamanda göç, yeniden dağıtım siyasalarını daha önce görülmemiş şekillerde sınayabilir. Ünlü nüfusbilimci David Coleman, "Üçüncü Demografik Geçiş" olarak adlandırdığı öncü çalışmasında, göç oranları ve göçmenlerin

vd. 2008: 8 gelecekteki yaş piramitleri aralığı hakkında. GSYH payı olarak büyüme: 13, 70 tablo 3.3 (sağlık hizmetleri), 72 tablo 3.4 (uzun vadeli bakım); ancak Avrupa Komisyonu 2015 ile karşılaştırınız: 4, ülkeler arasında büyük farklılıklar olsa da 2060 yılına kadar GSYH'nin %1,8'i oranında ek harcama yapılması gerekmektedir (4-5). İktisadi büyüme oranları: Avrupa Komisyonu 2007: 62 (2031-2050 döneminde AB-15 için %1.3 ve AB-10 için %0.9), 2013: 10 (%1.2 2031-2050), 2015: 3 (%1,4-1,5 2020-2060).
Eşitsizlik üzerindeki etkiler: Faik 2012, özellikle tahmin için 20-23 (Almanya); Avrupa Komisyonu 2013: 10-11, 16. Japonya: Ohtake 2008: 91-93. Gençler arasında kayıt dışı iş ilişkilerinin genişlemesiyle birlikte yaşlanmanın eşitsizleştirici sonuçları için. Göç ve aile içi eşitlik üzerindeki kısıtlamalar: Lindert 2015: 18.

doğurganlığıyla ilgili muhafazakâr varsayımlarda bile 2050 yılına kadar yabancı kökenli ulusal nüfusun (tanımı ülkeden ülkeye değişen bir kavram) payının, incelediği yedi ülkeden altısında dörtte bir ila üçte bir arasında olacağını hesaplamaktadır: Avusturya, İngiltere ve Galler, Almanya, Hollanda, Norveç ve İsveç. Bu ülkeler Batı Avrupa nüfusunun yaklaşık yarısını barındırırlar. Diğer birçok ülke de benzer değişikliklerden geçecektir. Dahası, bu kategorideki bireylerin varlığı eğitim çağındaki çocuklar ve genç işçiler arasında çok daha fazla olacaktır; bazı durumlarda ulusal toplamların yarısına kadar çıkacaktır. Batılı olmayan göçmenlerin Almanya ve Hollanda nüfusunun altıda birini oluşturacağı tahmin edilir. Bu eğilimlerin yüzyılın ortalarına kadar azalacağını varsaymak için zorlayıcı bir neden olmadığından, Hollanda ve İsveç 2100 yılına kadar çoğunluğu yabancı kökenli nüfusa sahip ülkelere dönüşebilir.[5]

Bu ölçekte bir demografik ikame, tarımın ortaya çıkışından bu yana dünyanın o bölgesinin tarihinde benzeri görülmemiş bir durum olmanın yanı sıra eşitsizliği öngörülemez şekillerde etkileme gücüne sahiptir. İktisadi açıdan bakıldığında, birçok şey göçmenlerin başarılı bir şekilde bütünleşmesine bağlıdır. Eğitim düzeyleri Avrupa yurttaşlarına kıyasla çok daha düşüktür ve düşük olmaya da devam edecektir ve bazı ülkelerde özellikle kadınlar için istihdam oranları düşüktür. Bu sorunların devam etmesi ya da daha da kötüleşmesi, söz konusu toplumlar için eşitliği bozucu sonuçlar doğurabilir. Dahası birinci kuşak göçmenlerin ve yakın geçmişte yabancı kökenli bir aileden gelenlerin oluşturduğu toplulukların büyümesi, sosyal refah ve yeniden dağıtım harcamalarına ilişkin tutum ve siyasaları etkileme potansiyeline sahiptir. Alberto Alesina ve Edward Glaeser, refah siyasalarının etnik

Bağımlılık oranı: Lutz ve Scherbov 2007: 11 şek. 5. Coleman 2006, özellikle 401, 414-416. Sıfır göç siyasası bile 2050 yılına kadar yabancı kökenli nüfusu üçte bir ila yarıdan fazla azaltmayacaktır (417). Çocuklar ve genç işçiler: Avrupa Komisyonu 2015: 27.

homojenlikle ilişkili olduğunu ve bunun da ABD'nin neden Avrupa ülkelerinden daha zayıf bir refah devleti geliştirdiğini açıklamaya yardımcı olduğunu ileri sürmektedir. Artan göçün Avrupa refah devletlerinin cömertliğini zayıflatacağını ve göçmen karşıtı duyguların yeniden dağıtım siyasalarını ortadan kaldırmak için kullanılabileceğini ve "sonunda, kıtayı ABD'nin yeniden dağıtım düzeylerine doğru daha da iteceğini" öngörmektedirler. Bu öngörü gerçek gelişmeler tarafından en azından şu ana kadar doğrulanmamıştır. Yakın geçmişteki kapsamlı bir araştırma, göçün sosyal siyasalara yönelik kamuoyu desteğini zayıflattığı fikrine herhangi bir destek bulamamıştır.[6]

Ama daha somut gözlemler endişelenmek için bir neden olduğunu da göstermektedir. Daha fazla heterojenlik ve daha fazla göç aslında daha az kapsamlı sosyal siyasa yardımlarının yanı sıra daha yüksek yoksulluk ve eşitsizlik düzeyleriyle ilişkilendirilir. Avrupa'daki OECD ülkelerinde etnik çeşitlilik, kamu sosyal harcama düzeyleriyle sadece zayıf bir ters bağıntıya sahip olabilir ama tutumlar üzerinde işsizlik oranının aracılık ettiği daha güçlü bir olumsuz etkiye sahiptir. Mali yükün çoğunu taşıyan varlıklı Avrupalılar, toplumlarının düşük gelirli üyelerinin çoğunun etnik azınlıklara ait olması durumunda yeniden dağıtıma daha az destek ifade eder. Britanya'da yapılan anketlere göre, etnik çeşitlilik yoksulların farklı olarak algılanmasına neden oluyorsa, vergilendirme bağlamında yeniden dağıtım tercihleri zayıflar. Heterojenliğin kaynakları ve boyutları hayati önemi haizdir: Göç ve dini heterojenlik, refah devleti yardımları üzerinde etnik-ırksal azınlıkların varlığından daha güçlü bir olumsuz etkiye sahiptir. Bu etkenlerden ilk ikisi hâlihazırda Avrupa deneyiminin belirleyici özellikleri hâline geldi ve Ortadoğu

İkame ölçeği: Coleman 2006: 419-421. Eğitim, istihdam ve bütünleşme: Avrupa Komisyonu 2007: 15, 2013: 28. Heterojenlik: Alesina ve Glaeser 2004: 133-181 (alıntı: 175). Anket: Brady ve Finnigan 2014: 19-23.

ve Afrika'dan sürekli göç baskısı, bunların devam etmesini ve tartışmalı bir şekilde artan önemlerini güvence altına alacaktır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa'nın "Üçüncü Demografik Geçişi"nin, yani ikame edici olmayan doğurganlık ve göçe yanıt olarak ulusal nüfusların bileşimini dönüştürecek olan sürecin henüz ilk aşamalarında olduğunun farkına varmak önemlidir. Gelecek nesil boyunca bu süreç, yerleşik yeniden dağıtım ve eşitsizlik örüntülerini öngörülmesi olanaksız şekillerde değiştirebilir. Hâlihazırdaki sistemlerin yüksek maliyetleri ve yaşlanma, göç ve artan heterojenliğin yarattığı eşitsizleştirici baskılar göz önüne alındığında, bu değişikliklerin eşitsizliği denetim altında tutmaktan ziyade artırması daha olasıdır.[7]

Tüm demografik etkenlerin eşitsizliğin daha da gelişmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olma olasılığı eşit değildir. Son yıllarda ABD'de haneler arasındaki gelir ve servet eşitsizliklerini artırabilecek eşleşmeli çiftleşme sıklığının arttığına dair iyi bir kanıt bulunmamaktadır. Aynı şekilde, gelir açısından kuşaklar arası hareketlilik de yavaşlamış görünmemektedir ama kesin bulgular elde etmek için daha uzun bir zaman dilimine gereksinilebilir. Buna karşılık, ABD'de artmakta olan gelire göre artan konut ayrışması, uzun vadede eşitsizlik üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olabilir. Komşularının geliri dolaylı yoldan kişinin toplumsal-iktisadi sonuçlarını etkilediği ve özgül gelir gruplarının mekânsal yoğunlaşması yerel olarak finanse edilen kamu mallarının dağılımını çarpıttığı ölçüde,

Wagle 2013, heterojenlik ve refah arasındaki ilişkinin karmaşıklığına dikkat çeken en detaylı analizdir (özellikle 263-275). Ho 2013, diğer kimlikler de hesaba katıldığında etnik çeşitliliğin tek başına yeniden dağılımı azaltmadığını savunur. Homojen ve heterojen ülkelerde demokrasinin eşitsizlik üzerindeki farklı etkileri için Huber, Ogorzalek ve Gore 2012'ye ve etnik homojenlik altında refahın azamileştirilmesini öngören bir model için Lindqvist ve Ostling 2013'e bakınız. Bağıntılar: Mau ve Burkhardt 2009; Wagle 2013: 103-262. Tutumlar: Finseraas 2012; Duch ve Rueda 2014; ve ayrıca bakınız Avrupa Komisyonu 2007: 15, 104. Göç ve dini heterojenlik: Wagle 2013: 164, 166. Lindert ve Williamson 2016: 246, gelecekteki göçün işgücü arzını artırarak Avrupa'daki eşitsizliği artırabileceği yönünde spekülasyon yapar.

nüfusun fiziksel dağılımında artan iktisadi dengesizliklerin gelecek kuşaklarda eşitsizliği sürdürmesi, hatta pekiştirmesi beklenebilir.[8] Piketty'nin, süregelen sermaye birikiminin sermaye yatırımlarının getiri oranları iktisadi büyümeyi aştıkça hem milli gelir içindeki payını hem de milli gelire oranla genel önemini artıracağı ve böylece eşitsizlik üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturacağı yönündeki savı oldukça fazla eleştiri aldı ve sonunda başlıca savunucusunun bu tahminlerle ilgili belirsizlikleri vurgulamasına neden oldu. Bununla birlikte gelir ve servet dağılımındaki hâlihazırdaki eşitsizlikleri daha da kötüleştirebilecek başka iktisadi ve teknolojik güçler de yok değildir. Özellikle gelişmiş ülkelerde eşitsizleştirici etkileri olduğu kabul edilen küreselleşme, yakın gelecekte azalma belirtisi göstermemektedir. Bu sürecin popüler basında çokça yerilen "Davos Adamı" imgesiyle örneklenen ve ulusal siyasaların kısıtlamalarından muaf bir tür küresel aşırı seçkin tipini yaratıp yaratmayacağını göreceğiz. Doğası gereği otomasyon ve bilgisayarlaşma, emeğin getirisinin dağılımını etkilemesi kaçınılmaz olan daha açık uçlu süreçlerdir. Bir tahmine göre, ABD işgücü piyasasındaki 702 meslekteki tüm istihdamın neredeyse yarısı bilgisayarlaşma riski altındadır. Otomasyonun işgücü piyasalarını yüksek ve düşük gelirler arasında sonsuza kadar kutuplaştırmayacağı yönündeki öngörülere rağmen, yapay zekâda makinelerin genel zekâ açısından insanları yakalamasına ya da geçmesine olanak tanıyacak gelecekteki atılımlar, uzun vadeli sonuçları tahmin etme girişimlerini tartışmalı hâle getirmektedir.[9]

Greenwood, Guner, Kocharkov ve Santos 2014 1960'larda ve 1970'lerde asortatif çiftleşmenin arttığını ama o zamandan bu yana artmadığını saptarken, Eika, Mogstad ve Zafar 2014 üniversite eğitimlileri arasında azaldığını ve düşük eğitim seviyelerinde arttığını gözlemler. Kuşaklar arası hareketlilik için bkz. burada, giriş bölümü, s. 44-5 ve özellikle istikrarlı oranlar için Chetty vd. 2014. Konut ayrışması: Reardon ve Bischoff 2011a: 1093, 1140-1141; 2011b: 4-6.

Piketty 2014: 195-196; Piketty ve Saez 2014: 840-842; Piketty ve Zucman 2015: 1342-1365, özellikle 1348 şek. 15.24. Eleştirilerin rastgele bir örneği için bkz. Blume ve Durlauf 2015: 755-760 ve Acemoglu ve Robinson 2015, Piketty 2015b:

İnsan bedenini yeniden yaratmamız, eşitsizliğin evriminde yeni sınırlar açacaktır. Sibernetik organizmaların yaratılması ve genetik mühendisliği, bireyler ve hatta onların soyundan gelenler arasındaki eşitsizlikleri, doğal donanımlarının ve hükmettikleri ekstra somatik kaynakların çok ötesine genişletme potansiyeline sahiptir ve bunu, gelecekteki gelir ve servet dağılımına geri dönecek şekilde yapabilir. Nanoteknolojideki ilerlemeler yapay implantların kullanımını ve faydasını büyük ölçüde genişlettikçe uygulamalar, giderek, kaybedilen işlevlerin geri kazanılmasından geliştirilmesine doğru kayabilir. Son birkaç yılda gen düzenleme alanındaki ilerlemeler hem petri kaplarında hem de canlı organizmalarda özgül DNA parçalarının daha önce görülmemiş bir kolaylıkla silinmesini ve eklenmesini olanaklı kılmıştır. Bu tür müdahalelerin sonuçları bireysel organizmalarla sınırlı olsa da spermlerin, yumurtaların ve ceninlerin genetik yapısı manipüle edilerek bu değişiklikler pekâlâ kalıtsal hâle getirilebilir. (Canlı olmayan) insan ceninlerinin genomunu değiştirmeye yönelik ilk deneyin sonuçları 2015 yılında yayımlandı. Bu alandaki son gelişmeler son derece hızlıydı ve bizi keşfedilmemiş bölgelere götürmeye devam edecekler. Maliyet ve bulunabilirliğe bağlı olarak, varlıklı kişiler bu biyomekatronik [biyolojik ve mekanik parçaların kaynaştırılması] ve genetik iyileştirmelerden bazılarına ayrıcalıklı erişim hakkı kazanabilirler.

Siyasi kısıtlamaların bu fırsatları engellemek için yeterli olacağından şüphe etmek için nedenler söz konusudur:

76-77, Piketty'nin öngörüsündeki belirsizliklere dikkat çeken yanıtı ile birlikte (82, 84). Ayrıca diğer çalışmalara verilen yanıtlar için Piketty 2015a'ya bakınız. Küreselleşmenin etkileri için bkz. burada, bölüm 15, s. 555-56. Düşük gelirli ülkelerden gelen ticari rekabetin eşitsizleştirilmesi muhtemelen devam edecektir: Lindert ve Williamson 2016: 250; bkz. Milanović 2016: 115. Küresel süper seçkinler: Rothkopf 2008; Freeland 2012. Bilgisayarlaşma ve işgücü piyasaları hakkında bkz. özellikle Autor 2015: 22-28 ve daha genel olarak Ford 2015. Tahmin: Frey ve Osborne 2013. Diğerlerinin yanı sıra Brynjolfsson ve McAfee 2014 bilgisayarlaşmanın muazzam dönüştürücü potansiyelini vurgular. Yapay zeka için bkz. en son Bostrom 2014.

Halk sağlığının aksine, iyileştirmeler bir yükseltmedir ve bu nedenle eşitsiz tedarik için daha uygundur. Batı demokrasilerinde hâlihazırda önerilmekte olan yasal kısıtlamalar, özel tedavinin sunulacağı ülkelerde –büyük olasılıkla Asya'nın bazı bölgelerinde– özel tedaviyi karşılayabilenlere avantaj sağlayarak daha da eşitsiz sonuçlara yol açabilir. Uzun vadede, zenginler ve iyi bağlantıları olanlar için tasarım bebeklerin yaratılması, genetik ya da siborg özelliklerine sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki hareketliliği azaltabilir, hatta en azından kuramsal, nihayetinde Princetonlı genetikçi Lee Silver tarafından öngörülen "ZenGen" [*GenRich*] ve "Doğal" genetik seçkinleri ve diğer herkes gibi iki farklı insan türüne ayrılmaya neden olabilir.[10]

Eğitim uzun zamandır teknolojik değişime sık sık otomatik olarak verilen yanıt olageldi. Küreselleşmenin devam etmesi ve –belki de bir noktaya kadar olsa da– bilgisayarlaşmada daha fazla atılım yapılması durumunda da böyle kalabilir. Ama genetik mühendisliği ya da beden-makine melezleşmesi –ya da büyük olasılıkla her ikisi birlikte– sayesinde insanlar daha eşitsiz hâle geldikten sonra bu paradigma kırılma noktasına kadar gerilecektir. Eğitim, tamamen yeni yapay fiziksel ve zihinsel gelişim derecelerine karşı koyabilecek mi? Ancak aceleci davranmamalıyız. Süper insanların emirlerini yerine getiren süper robotlar hakkında endişelenme zamanı gelmeden çok önce, dünya hâlihazırdaki gelir ve servet eşitsizliği gibi daha sıradan bir sorunla karşı karşıyadır. Şimdi son bir kez daha

[10] Genetik ve Toplum Merkezi 2015, genetik tekniklerdeki son gelişmeleri, özellikle de CRISPR/Cas9 yoluyla genomik düzenlemeyi inceler; bkz. özellikle germ hattı modifikasyonu hakkında 20-25 ve etik ve eşitsizlik hakkında 27-28. Liang vd. 2015, bir Çin üniversitesinde büyük ölçüde başarısız olan insan embriyosu gen düzenlemesini bildirir. Sentetik biyolojinin potansiyeli için ayrıca Church ve Regis 2014'e bakınız. Harari 2015, siyasi kısıtlamaların sınırları hakkında değerli noktalara değinmektedir. Bostrom 2003 genetik modifikasyonların eşitlik sonuçlarını değerlendirirken, Harris 2010 bunların etik ve arzu edilebilirliği konusunda iyimserdir. Türleşme: Silver 1997.

bu kitabın ana konusuna dönüyorum: eşitsizliğin azaltılması. O hâlde düzlenmenin geleceği nasıl olabilir?

2. Reçeteler

Şu anda eşitsizliğin nasıl azaltılabileceğine dair önerilerde bir kıtlık yok. İktisat alanında Nobel ödüllü akademisyenler, gelir ve servet dağılımını yeniden dengelemek üzere tasarlanmış uzun önlem listeleri yayımlama işinde daha az ödüllü ama bazen daha çok satan meslektaşlarına ve çeşitli gazetecilere katıldılar. Vergi reformu bu önemler arasında belirgin bir yer tutuyor. (Aksi belirtilmedikçe, aşağıda ABD'deki koşullara atıfta bulunulmaktadır.) Gelir daha artan oranlı bir şekilde vergilendirilmeli; sermaye kazançları olağan gelir olarak vergilendirilmeli ve genel olarak sermaye gelirlerine daha yüksek vergiler uygulanmalı; azalan oranlı bordro vergileri ortadan kaldırılmalıdır. Servet doğrudan ve kuşaklararası aktarılması engellenecek şekilde vergilendirilmelidir. Ticaret tarifeleri gibi yaptırımlar ve küresel bir servet kaydının oluşturulması, offshore vergi kaçakçılığının önlenmesine yardımcı olacaktır. Şirketler küresel kârları üzerinden vergilendirilmeli ve gizli sübvansiyonlara son verilmelidir. Fransız iktisatçılar, servet üzerinden kaynağında kesilen yıllık bir küresel vergi bile önerdi. Buna ek olarak, sermaye üzerinden tek seferde alınacak daha büyük bir vergi kamu borcunu azaltacak ve özel servetle kamu serveti arasındaki oranın yeniden dengelenmesine yardımcı olacaktır. Daha önce atıfta bulunulan becerilere yönelik arz-talep yaklaşımı eğitimin rolüne dikkat çekmiştir. Kamu siyasası, eğitime erişimi ve eğitimin kalitesini eşitleyerek kuşaklararası hareketliliği artırmayı hedeflemelidir. Okul finansmanının yerel emlak vergileriyle bağlantısının kesilmesi bu yönde atılacak bir adım olacaktır. Okul öncesi eğitimin evrensel olarak sağlanması faydalı olacaktır ve yükseköğretime fiyat denetimi getirilebilir. Daha genel olarak, eğitimin

iyileştirilmesi, rekabetçi bir küresel ortamda işgücünün "beceri kazanması"yla sonuçlanabilir.

Harcama tarafında ise kamu siyasaları, konut değerlerinden işçilere ait kooperatiflere ve insanların sağlığına kadar, düşük gelirli grupların varlıklarının değerini dışsal şoklara karşı koruyan sigorta biçimleri sağlamalıdır. Evrensel sağlık hizmetleri bu tür şoklara karşı tampon görevi görebilir. Daha az varlıklı olanların girişimcilik faaliyetleri için kredi almaları kolaylaştırılmalı ve iflas yasası borçlular için daha bağışlayıcı hâle getirilmelidir. Kredi verenlere teşvikler sunulmalı ya da ipotekleri yeniden yapılandırmaya zorlanmalıdır. Daha iddialı planlar arasında temel bir asgari gelir, bir tavana kadar kişisel tasarruflar için eşleştirme hibeleri ve her çocuğa asgari bir hisse senedi ve tahvil bağışı sağlanması da yer almaktadır. İş dünyasının düzenlenmesi de gündemdeki bir diğer maddedir. Patentler, antitröst ve sözleşmelerle ilgili yasalar değiştirilerek, tekeller engellenerek ve finans sektörü daha sıkı bir şekilde düzenlenerek gelirlerin piyasa dağılımı ayarlanabilir. Kurumlar vergisi, CEO ücretinin işçi medyan ücretine oranıyla ilişkilendirilebilir. Yöneticilerin rant kollama davranışları kurumsal yönetişim reformu yoluyla ele alınmalıdır. Hissedarların ve çalışanların temsil ve oy hakları güvence altına alınarak ve şirketler karlarını işçilerle paylaşmaya zorlanarak hissedarların ve çalışanların konumları güçlendirilmelidir. Kurumsal reformlar sendikal gücü canlandırmalı, asgari ücretleri yükseltmeli, yeterince temsil edilmeyen grupların istihdama erişimini iyileştirmeli ve federal iş programları oluşturmalıdır. Göç siyasaları, beceri getirilerini düşürmek için vasıflı işgücü ithalatını desteklemelidir. Küreselleşmenin eşitsizleştirici etkisi, çalışma standartlarının uluslararası koordinasyonu ve yabancı kazançların ve şirket kârlarının üretim yerine bakılmaksızın vergilendirilmesi yoluyla azaltılabilir. Uluslararası sermaye akışları düzenlenmelidir ve özellikle cesur bir öneriye göre, ABD ticaret ortaklarının kendi ulusal medyan ücretlerinin yarısına eşit asgari ücretler belirlemelerini isteyebilir. Siya-

si alanda ABD, kampanya finansmanı reformunu hayata geçirerek eşitsizlikle mücadele etmeli ve seçmen katılımını artıracak önlemler almalıdır. Medyaya müdahale, yayınlarını demokratikleştirebilir.[11]

Yakın geçmişteki tartışmalar, maliyet ve faydalarının olası ölçeğine ve gerçek hayattaki siyasi fizibilitelerine yeterince dikkat etmeden çoğunlukla –hatta sadece– siyasa önlemlerinin içeriğine odaklandı. Birkaç örnek yeterli olacaktır. Francois Bourguignon, ABD'nin "yüzde 1'lik kesimi" üzerindeki efektif vergi oranının, bu kesimin hane halkının harcanabilir gelirindeki payını 1979 seviyesine bile indirmek için neredeyse iki katına yani %35'ten %67,5'e çıkarılması gerektiğini tahmin eder ki bu, "siyasi açıdan tamamen uygulanabilir görünmeyen" bir hedeftir. Piketty, %80'lik bir üst gelir vergisi oranını iktisadi maliyetler ve eşitlik faydaları açısından "optimal" olarak değerlendirir ama "böyle bir siyasanın yakın zamanda benimsenmesinin pek olanaklı görünmediğini" de kabul eder. Başarısı etkin küresel siyasa eşgüdüme bağlı olan öneriler çıtayı baş döndürücü yüksekliklere çıkarır. Ravi Kanbur, "böyle bir kurumun siyasi fizibilitesini ya da operasyonel pratikliğini bir kenara bırakarak" küreselleşme baskılarına karşı mücadelede mucizevi bir silaha benzeyen çalışma standartlarını eşgüdümlemek için uluslararası bir kurumun oluşturulmasını savunur. Piketty, önerilen bu "küresel sermaye vergisinin ütopik bir fikir" olduğunu açıkça belirtir ama Avrupa çapında bir servet vergisinin gerçekçi olmaması için "hiçbir *teknik* neden" görmez. Bununla birlikte, bu tür yüce fikirler sadece yararsız olmakla kalmayıp dikkatleri daha uygulanabilir önlemlerden uzaklaştırma tehdidi nedeniyle

[11] Bu, OECD 2011'de öne sürülen fikirlerin bir *florilegium*'udur [seçkisi]: 40-41; Bowles 2012a: 72, 98-99, 157, 161; Noah 2012: 179-195; Bivens ve Mishel 2013: 73-74; Corak 2013: 95-97; Stiglitz 2013: 336-363; Piketty 2014: 515-539, 542-544; Blume ve Durlauf 2015: 766; Bourguignon 2015: 160-161, 167-175; Collins ve Hoxie 2015: 9-15; Kanbur 2015: 1873-1876; Ales, Kurnaz ve Sleet 2015; Reich 2015: 183-217; Zucman 2015: 75-101.

potansiyel olarak ters etki yaratabilecekleri gerekçesiyle eleştirilmektedirler. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bu savunulardan herhangi birinin uygulanması için siyasi çoğunlukları harekete geçirebilecek araçların ciddi bir şekilde ele alınmaması dikkat çekicidir.[12]

Bugüne kadar ortaya konan en detaylı ve titiz dengeleme programı olan Anthony Atkinson'ın Birleşik Krallık'ta eşitsizliğin nasıl azaltılacağına dair yakın tarihli planı, bu siyasa odaklı yaklaşımın sınırlarını gösterir. Çok sayıda ve genellikle iddialı önlemler kapsamlı bir reform paketini oluşturur: Kamu sektörü "çalışanların istihdam edilebilirliğini artıran yenilikleri teşvik ederek" teknolojik değişimi etkilemeye çalışmalı; yasa koyucular "tüketici piyasalarındaki pazar gücünü azaltmak" ve örgütlü emeğin pazarlık gücünü canlandırmak için çaba göstermeli; firmalar kârlarını "etik ilkeleri yansıtacak" şekilde çalışanlarla paylaşmalı ya da kamu kurumlarına tedarikten men edilmeli; en yüksek gelir vergisi oranı %65'e yükseltilmeli; sermayeden elde edilen gelir emekten elde edilen

Gelir vergisi: Bourguignon 2015: 163; Piketty 2014: 512-513 (alıntı: 513), Piketty, Saez ve Stantcheva 2013'ten yararlanıldı. Küresel çalışma standartları: Kanbur 2015: 1876. Varlık vergisi: Piketty 2014: 515, 530 (alıntılar; vurgular bana ait). Eleştiri: Piachaud 2014: 703, küresel servet fikri üzerine; ayrıca bkz. Blume ve Durlauf 2015: 765. Diğerleri Piketty'nin vergilendirmeye odaklanmasını eleştirdi: 765-766; Auerbach ve Hassett 2015: 39-40. Bowles 2012a: 156-157 siyasi olarak uygulanabilir siyasa tasarımları geliştirmenin önemine dikkat çeker. Siyasi eylemle ilgili olarak Levy ve Temin 2007: 41 "sadece devlet siyasasının yeniden yönlendirilmesi savaş sonrası patlamanın genel refahını geri getirebilir" ve Atkinson 2015: 305 bize "harekete geçmek için bir iştah olması gerektiğini ve bunun da siyasi liderlik gerektirdiğini" hatırlatır. Atkinson'ın "İkinci Dünya Savaşı döneminde ve savaş sonrası on yıllarda" yapılan iyileştirmelere atıfta bulunması (308; tarihsel bir inceleme için bkz. 55-77) çok yerinde olmakla birlikte günümüz için pek umut vermemektedir. Stiglitz 2013: 359-361, sayısız önerisini uygulamaya koyma olasılıkları üzerine, hiçbir önemli öneri sunmaz. Milanović 2016: 112-117 çeşitli eşitleyici güçlerin (siyasi değişim, eğitim ve küreselleşme baskılarının azalması) potansiyeline ilişkin sağlıklı bir şüphecilik dile getirir, rantların zaman içinde yavaşça dağılmasına ve düşük vasıflı işçilerin göreli verimliliğini artırabilecek gelecekteki teknolojilerin ortaya çıkmasına umut bağlar. Tüm göstergelerin yakın gelecekte eşitsizliğin artmaya devam edeceğine işaret ettiği ABD'de iktisadi eşitlenmenin kısa vadedeki beklentileri konusunda özellikle kötümserdir (181-190, özellikle 190).

kazançtan daha saldırgan bir şekilde vergilendirilmeli; miras ve armağanlar üzerindeki vergiler sıkılaştırılmalı ve emlak vergileri güncel değerlendirmelere göre belirlenmeli; ulusal tasarruf bonoları, kişisel bir üst sınıra kadar "tasarruflar için pozitif (ve muhtemelen sübvanse edilmiş) bir reel faiz oranı" garanti etmeli; yasal asgari ücret "geçim ücreti olarak belirlenmeli"; her yurttaş vadesi geldiğinde ya da daha sonraki bir tarihte bir sermaye bağışı almalı ve "hükümet, isteyen herkese geçim ücretinde garantili istihdam sunmalıdır." (Atkinson'ın kendi de bunun "tuhaf görünebileceğini" kabul eder). Olası eklentiler arasında yıllık servet vergisi ve "kişisel vergi mükellefleri için toplam servete dayalı küresel bir vergi rejimi" de yer alır. Buna ek olarak, Avrupa Birliği, medyan milli gelire endeksli vergilendirilebilir bir yardım olarak "çocuklar için evrensel temel gelir" uygulamaya ikna edilmelidir. Atkinson, bunun gerçekten gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğine ilişkin uzun tartışmasında, ekonomiye maliyetine (ki bu maliyet belirsizliğini korur) ve Avrupa ya da küresel siyasa eşgüdümü yoluyla karşı koymayı umduğu küreselleşmenin karşı baskılarına ve mali açıdan karşılanabilirlik konularına odaklanır. Eşitleyici reform önlemlerinin diğer savunucularından farklı olarak Atkinson, bu paketin olası etkisine dair bir tahminde de bulunur: dört ana siyasa uygulandığı takdirde –daha yüksek ve daha artan oranlı gelir vergileri, düşük gelir düzeylerinde kazanılmış gelir indirimi, her çocuk için ödenen önemli vergilendirilebilir yardımlar ve tüm yurttaşlar için asgari gelir– eşdeğer harcanabilir gelirin Gini katsayısı %5,5 puan düşecek ve böylece İngiltere ile İsveç arasındaki hâlihazırdaki eşitsizlik uçurumu yarıdan biraz fazla daralacaktır. Daha sınırlı değişiklikler ise %3 ya da %4 puanlık daha az bir iyileşme anlamına gelecektir. Bunu bir bakış açısına oturtmak gerekirse, kendi hesabına göre, aynı İngiliz Gini'si 1970'lerin sonları ila 2013 arasında %7 puan artmıştır. Dolayısıyla, oldukça radikal ve tarihte eşi benzeri görülmemiş birkaç devlet müdahalesinin bir araya gelmesi

bile, yeniden canlanan eşitsizliğin etkilerini yalnızca kısmen tersine çevirecek ve daha ılımlı siyasalar daha da küçük faydalar sağlayacaktır.[13]

3. Atlıların Olmadığı Bir Dünya Var Olabilir mi?

Tout cela est-il utopique?[14] ["Hepsi mi ütopyacı?"] Düpedüz ütopyacı olmasalar bile, bu siyasa önerilerinin çoğu tarihsel farkındalık eksikliğinden mustariptir. Kenarlarda yapılacak reformların, piyasa geliri ve servet dağılımındaki hâlihazırdaki eğilimler üzerinde kayda değer bir etki yaratması olası değildir. Atkinson'ın tartışması, hem iddialı bir önlem paketinin bedelini hem de herhangi bir gerçekçi siyasa yapılandırması için görece mütevazı olan harcanabilir gelir eşitsizliği üzerindeki olası etkisini dikkate almak gibi benzersiz bir değere sahiptir. Daha genel olarak, bu tür önerilerin nasıl gerçeğe dönüştürüleceği, hatta büyük bir fark yaratıp yaratmayacağı konusuna ilgi şaşırtıcı derecede az görünüyor. Bununla birlikte tarih bize düzlenme konusunda iki önemli şey öğretir. Birincisi, radikal siyasa müdahalelerinin kriz zamanlarında ortaya çıktığıdır. Çeşitli komünist devrimler bir yana, dünya savaşlarının ve Büyük Buhran'ın şokları, bu özgül bağlamlara çok şey borçlu olan ve farklı koşullar altında –en azından aynı boyutlarda– olanaklı olmayabilecek eşitleyici siyasa önlemleri üretti. İkinci ders daha da basittir: Siyasalar bizi ancak bir yere kadar götürebilir. Zaman zaman toplumlar içindeki maddi dengesizliklerin azalması ya insan denetiminin dışında kalan ya da artık uygulanabilir herhangi bir siyasi gündemin kapsamının

Atkinson 2014a ve 2015. Atkinson 2015: 237-238'e ek olarak, çoğunlukla özet çeşitlemesinden (2014a) alıntı yapıyorum. "Yapılabilir mi?" sorusu için bkz. 241-299. Gini azalması: 294, 19 şekil 1.2, 22 şekil 1.3 (ve ayrıca bkz. yaklaşık 4 puanlık olası bir azalma için 299). Britanya gelir Gini'si İkinci Dünya Savaşı sırasında yaklaşık 7 puan düştü: 19 şekil 1.2.

[14] Piketty 2013: 921 (İngilizce çeviri içinde Piketty 2014: 561).

çok ötesinde olan zorlu güçler tarafından yönlendirilmiştir. En etkili düzleme mekanizmalarının hiçbiri bugün dünyada işler durumda değildir: Dört Atlı atlarından inmiştir ve aklı başında hiç kimse onların tekrar atlarına binmesini istemez.

Örneğin kitlesel seferberlik savaşları artık miadını doldurdu. Askeri çatışmaların biçimi her zaman kararlı bir şekilde teknoloji tarafından şekillendirildi. Bu zaman zaman Antikçağın savaş arabaları ya da Ortaçağ şövalyeleri gibi yüksek değerli varlıklara yatırımı destekledi zaman zaman da düşük maliyetli piyadelere avantaj sağladı. Batı'da, erken modern dönemde mali-askeri devletler olgunlaştığında ulusal ordular, paralı askerlerin yerini aldılar. Halkın askeri seferberliği Fransız Devrimi'yle yeni zirvelere tırmandı ve iki dünya savaşında savaşmak için toplanan milyonlarca kişilik ordularla doruğa ulaştı. O zamandan bu yana eğilimler bir kez daha ters yönde, nicelikten niteliğe doğru ilerledi. Kuramsal düzeyde, nükleer silahlar 1940'ların sonlarında büyük ölçekli konvansiyonel savaşı anlamsız hâle getirmiş olabilir ama pratikte daha düşük riskli çatışmalarda ve nükleer kapasiteye sahip olmayan güçler arasında ya da bu güçlerin dâhil olduğu çatışmalarda varlığını sürdürdü. Zorunlu askerlik giderek azaldı; yerini daha incelikli araç gereçleri kullanmakla görevli profesyonellerden oluşan gönüllü ordulara bıraktı.

Hâlâ askeri harekâtlara katılan nispeten az sayıdaki gelişmiş ülkede, askerlik hizmeti genellikle ana akım toplumdan kopmuş ve eşitleyici "seferberlik etkileri" ortadan kalkmıştır. ABD'de savaş için vergi artışlarının ciddi bir tartışma olmaksızın kabul edildiği son yıl 1950'ydi. Askere alma uygulamasının hâlâ yürürlükte olduğu bir dönemde bile 1964 Gelir Yasası, Vietnam'daki askeri katılım genişlediği hâlde 1981'den önce ABD tarihindeki en büyük vergi indirimlerini sağlandı. 1980'lerde ve 2000'lerde Afganistan ve Irak işgalleri sırasında ABD askeri harcamalarındaki artışlara hem vergi indirimleri hem de dünya savaşları sırasında yaşananların tersine artan gelir ve servet eşitsizliği eşlik etti. Aynı durum

1982'deki Falkland Savaşı öncesinde ve sonrasında Birleşik Krallık için de geçerliydi.

Her ne kadar son dönemdeki çatışmalar görece daha mütevazı ölçekte olmuş ya da –Soğuk Savaş örneğinde olduğu gibi– açık düşmanlıklara dönüşmemiş olsa da, daha büyük savaşların patlak vermesi hâlinde önümüzdeki onyıllarda bu gidişatı değiştirmesi pek olası değildir. Termonükleer felaket dışında akla gelebilecek en büyük çatışmanın, yani ABD ile Çin arasında topyekûn bir konvansiyonel savaşın çok büyük orduları nasıl verimli bir şekilde içerebileceğini hayal etmek zordur. 70 yıldan daha uzun bir süre önce bile Pasifik Savaşı pahalı gemileri ve hava gücünü kitlesel piyade kuvvetlerine tercih etti ve bu bölgede gelecekte yaşanacak herhangi bir savaş öncelikle hava ve deniz gücünü, füzeleri, uyduları ve her türlü siber savaşı içerecektir ki bunların hiçbiri kitlesel seferberliğe uygun değildir. Aşırı durumlarda nükleer savaş da söz konusu değildir. Hâlihazırda Rusya, gönüllülerden yararlanarak zorunlu askerliği daraltmaktadır ve Avrupa Birliği ülkelerinin büyük bir çoğunluğu askere alma uygulamasını tamamen kaldırmıştır. Büyük ölçekli savaşın diğer iki potansiyel tarafı olan Hindistan ve Pakistan da aynı şekilde gönüllü askerlere dayanır. Askeri yetenekleri giderek istikrarsızlaşan komşularınınkini gölgede bırakan İsrail bile bu türden bir geçiş öngörmektedir.

Piyadelerden oluşan çok geniş ordularının 21. yüzyılın savaş alanlarında neleri başarabilecekleri son kertede açık değildir. Gelecekteki savaşın doğasına ilişkin hâlihazırdaki tahminler "robotik, akıllı mühimmat, her yerde bulunan algılama ve aşırı ağ oluşturmayla birlikte siber savaşın potansiyel olarak büyük etkisine" odaklanmaktadır. Dış iskeletler, implantlar ve eninde sonunda belki de genetik geliştirmelerle fiziksel ve bilişsel olarak güçlendirilmiş daha az sayıda ama daha yüksek performanslı insan savaşçılar olacaktır. Bu savaşçılar, savaş alanlarını böcekler kadar küçük ve otomobiller kadar büyük her şekil ve boyutta robotlarla paylaşacaktır;

lazerler ve mikrodalga ışınları gibi yönlendirilmiş enerji silahlarının yanı sıra güç alanlarını da kullanabileceklerdir. Silahların minyatürleştirilmesi, gücün daha gelişigüzel yansıtılmasının yerini alarak belirli bireyler seviyesine kadar hassas hedeflemeye olanak tanıyacak ve yüksek hızlı, yüksek irtifalı süperdronlar insan pilotları gereksiz hâle getirebilecektir. Bu senaryolar daha önceki sanayileşmiş savaş biçimlerinden son derece uzaktır ve ordunun sivil alandan ayrılmasını daha da güçlendirecektir. Bu tür çatışmaların herhangi bir dengeleyici etkisi muhtemelen finans piyasalarında yoğunlaşacak ve birkaç yıl sonra toparlanana kadar seçkinlerin servetini geçici olarak baskılayan son küresel mali krizdekine benzer altüst oluşları tetikleyecektir.[15]

Aynı durum, küçük ölçekli nükleer silahların sınırlı taktiksel kullanımını içeren savaşlar için de geçerli olacaktır. Sadece topyekûn bir termonükleer savaş var olan kaynak dağılımını temelden değiştirebilir. Tırmanış, kamu kurumlarının hâlâ işlediği ve yeterli miktarda hayati altyapının sağlam kaldığı bir noktada denetim altına alınabilirse, devletler ve askeri yetkililer ücretleri, fiyatları ve kiraları donduracak; bankalardan zorunlu olmayan para çekme işlemlerini engelleyecek; gıda için kapsamlı bir karne sistemi uygulayacak; gereksinilen mallara el koyacak; kıt kaynakların savaş çabası, devlet operasyonları ve hayatta kalmak için gerekli olan hayatta kalma malzemelerinin üretimi lehine merkezi olarak tahsis edilmesi de dâhil olmak üzere merkezi planlama biçimlerini benimseyecek; konut tahsis edecek, hatta muhtemelen zorla çalıştırmaya başvuracaktır. ABD'nin "Ertesi Gün" planlamasında, savaş kayıplarının ekonomi genelinde paylaşılması uzun zamandır kilit bir siyasa hedefi olagelmiştir. Büyük güçler arasında stratejik bir nükleer çatışma, fiziksel sermayeyi

[15] Tahminler: Kott vd. 2015, özellikle 1 (alıntı), 7-11, 16-17, 19-21. Robotları gelecekteki kullanımı için ayrıca bkz. Singer 2009. Son iktisadi krizlerin etkileri için bkz. burada, bölüm 12, s. 493.

büyük ölçüde yok edecek ve mali piyasaları mahvedecektir. Bunun en olası sonucu sadece GSYH'de dramatik bir düşüş değil, aynı zamanda erişilebilir kaynakların eşitleştirici yeniden dengelenmesi ve sermayeden emeğe doğru bir kayma olacaktır.

Sınırsız bir nükleer savaşın yaşanacağı bir kıyamet günü senaryosunun, bu öngörülen sonuçların çok ötesine geçmesi kaçınılmazdır. Bu, sistem çöküşünün aşırı bir çeşitlemesini temsil edecek ve Dokuzuncu Bölümde tartıştığım ilk uygarlıkların çarpıcı çöküşünü bile aşacaktır. Kıyamet sonrası bir dünyanın çağdaş bilim kurgu anlatıları bazen kıt yaşamsal kaynakları denetleyenler ile yoksun çoğunluklar arasında yüksek derecede eşitsizlik öngörse de, modern öncesi tarihin tamamen yoksullaşmış ve daha az tabakalaşmış çöküş sonrası topluluklarının deneyimi gelecekte yaşanması olası bir "nükleer kış" koşulları için bize daha iyi bir rehber olabilir.

Ama bunun meydana gelmesi olası değildir. Nükleer silahların yayılması savaş alanlarında oyunun kurallarını değiştirse de, 1950'lerden bu yana büyük güçler arasında nükleer savaşı engelleyen aynı varoluşsal riskler geçerli olmaya devam ediyor. Dahası, nükleer silah stoklarının varlığı, ABD ya da Çin gibi merkezlerin konvansiyonel savaşa bile kitlesel olarak dâhil olma olasılığını azaltmanın yanı sıra çatışmanın küresel çeperlere taşınmasına hizmet ediyor ki bu da çatışmaların dünyanın büyük ekonomilerine ciddi zararlar verme olasılığını düşürüyor.[16]

Silah teknolojisi hikâyenin sadece bir kısmıdır. İnsanlığın

[16] ABD devletinin nükleer savaş sonrasına yönelik planlamaları için bakınız Zuckerman 1984: 2-5, 8-11, 236-237, 283-288. Zorla çalıştırma: ABD Bağlılık Yemini, yurttaşların "yasalar gerektirdiğinde sivil yönetim altında ulusal öneme sahip işler yapmasını" gerektirir. Yeni nükleer çatışma biçimleri konusunda Bracken 2012'ye ve kazara nükleer savaş olasılıkları konusunda Barrett, Baum ve Hostetler 2013'e bakınız. Ulusal Askeri Strateji 2015: 4 ABD ile büyük bir güç arasında bir savaş çıkma olasılığını "düşük ama artmakta" olarak değerlendirir ve bunun "sonuçlarının muazzam olacağını" öngörür. Yerinden edilme etkisi için uluslararası çalışmalar uzmanı Artyom Lukin'in http://www.huffingtonpost.com/artyom-lukin/world-war -iii_b_5646641.html adresindeki katkısına bakınız. Allison 2014, 1914 ile 2014 arasındaki farklılık ve benzerliklere dair

zaman içinde daha barışçıl hâle gelme olasılığını da göz ardı etmemeliyiz. Taş Devri'ne kadar uzanan çeşitli kanıtlar, bir insanın şiddete bağlı nedenlerden ölme olasılığının tarihin çok uzun bir döneminde azaldığını ve bu eğilimin devam ettiğini güçlü bir şekilde göstermektedir. Bu uzun vadeli değişim, devletin artan gücü ve buna bağlı kültürel uyarlanmalardan kaynaklanıyormuş gibi görünse de, daha önce bahsedilen daha özgül bir etken türümüzün yatıştırılmasını pekiştirmek üzeredir. Diğer her şey eşit olduğunda, Batı'da hâlihazırda başlamış olan ve eninde sonunda dünyanın her yerinde gerçekleşecek olan nüfusun yaşlanmasının, genel olarak şiddetli çatışma olasılığını azaltması beklenebilir. Bu durum özellikle ABD ile Çin arasında ve birçoğu genç nüfustan yaşlı nüfusa doğru çarpıcı bir demografik değişimle karşı karşıya olan Doğu Asya ülkeleri arasında gelecekteki ilişkilerin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Tüm bunlar Milanović'in "bugün yüz yıl öncesine çok benzer bir durumla karşı karşıya olan insanlığın, eşitsizliğin hastalıklarına dünya savaşı felaketinin çare olmasına izin vermeyeceği" umudunu desteklemektedir.[17]

Kıyametvari düzlenmenin sonraki iki atlısı fazla ilgi gerektirmiyor. Dönüştürücü devrim, kitlesel seferberlik savaşından bile daha fazla demode olmuştur. Sekizinci Bölümde gösterdiğim gibi, tek başına isyanlar nadiren başarılı olurlar ve normalde önemli bir eşitlenme sağlamazlar. Sadece komünist devrimler gelir ve servet dengesizliklerini büyük ölçüde düzlemeye muktedir olmuşlardır. Yine de 1917 ile 1950 yılları arasında komünist yönetimin muazzam genişlemesi dünya savaşlarından güç aldı ve bir daha asla tekrarlanmadı. Sovyetler Birliği tarafından desteklenen sonraki komünist hareketler

erişilebilir bir inceleme sunar. Morris 2014: 353-393 gelecekteki bir dizi sonucu değerlendirir.
Azalan şiddet: Pinker 2011; Morris 2014, özellikle 332-340. Demografi ve savaş arasındaki ilişkinin bir incelemesi için Thayer 2009'a ve Kuzcydoğu Asya'da gelecekteki yaşlanmanın barışçıl etkileri için Sheen 2013'e bakınız. Alıntı: Milanović 2016: 102-103.

-Küba, Etiyopya, Güney Yemen ve özellikle de 1975'e kadar Güneydoğu Asya'da- sönmeye başlamadan önce sadece arada sırada zafer kazandılar. 1970'lerin sonları, Afganistan, Nikaragua ve Grenada'da iktidarın son kez bu şekilde el değiştirdiğine tanıklık etti. Bunlar ya geçici ya da siyasi olarak ılımlıydı. Peru'nun önemli komünist isyanları 1990'larda büyük ölçüde bastırıldı ve 2006 yılına gelindiğinde Nepal'in Maoistleri iç savaştan vazgeçerek seçim siyasetine katıldılar. Piyasa reformları geriye kalan tüm halk cumhuriyetlerinin sosyalist temellerini fiilen aşındırdı. Küba ve Kuzey Kore bile bu küresel eğilimden kaçamadı. Gelinen noktada ufukta başka bir sol devrim görünmediği gibi, benzer bir şiddetle düzleme potansiyeline sahip alternatif bir hareket de sahneye çıkmadı.[18]

Dokuzuncu Bölümde tartıştığım ölçekte devlet iflasları ve sistem çöküşleri de aynı şekilde son derece nadir görülür hâle geldiler. Son dönemdeki devlet başarısızlığı örnekleri Orta ve Doğu Afrika ile Ortadoğu'nun çeperleriyle sınırlı kalmaya meyillidir. Sistemik Barış Merkezi'nin Devlet Kırılganlığı Endeksi [*State Fragility Index of the Center for Systemic Peace*] 2014 yılında Orta Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Afganistan, Yemen, Etiyopya ve Somali'ye dünyanın en kötü puanlarını verdi. Myanmar haricindeki diğer 17 en kırılgan ülke de Afrika'da ya da Ortadoğu'da yer almaktadır. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın 1990'ların başında dağılması ve Ukrayna'da devam eden olaylar, sanayileşmiş orta gelirli ülkelerin bile parçalanma baskılarına karşı hiçbir şekilde bağışık olmadığını gösterse de, günümüzün gelişmiş ülkelerinin –ve aslında gelişmekte olan birçok ülkenin de– aynı yola girme olasılığı oldukça düşüktür. Modern iktisadi büyüme ve mali genişleme sayesinde, yüksek gelirli ülkelerdeki devlet kurumları, devlet yapılarının toptan çökemeyeceği ve

[18] Venezuela'nın "Bolivarcı devrimi", güçlü bir gelir eşitliği siciline sahip olan ve parlamenter bir sistemle çalışmaya devam eden solcu bir hareket, artan iç direnişle karşı karşıya ve ekonomiyi kötü yönetmekten kurtulamayabilir.

eşzamanlı bir düzlenmenin gerçekleşemeyeceği kadar güçlü ve toplumun derinlerinde tahkim edilmiş hâle geldiler. En dezavantajlı toplumlarda bile devletin iflası genellikle iç savaşla ilişkilendirilir ki bu da normalde eşitleyici sonuçlar üretmeyen bir şiddet şoku türüdür.[19]

Bu da bizi dördüncü ve son atlıyla baş başa bırakıyor: şiddetli salgın hastalıklar. Yeni ve potansiyel olarak yıkıcı salgın riski göz ardı edilebilir olmaktan çok uzaktır. Tropikal ülkelerdeki nüfus artışı ve ormansızlaşma sayesinde hayvan konaklarından insanlara sıçrayan zoonotik enfeksiyonlar günümüzde yükselişte dir. Yabanî hayvan eti tüketimi de bu bulaşma zincirini sürdürür ve sınai hayvancılık, mikroorganizmaların yeni ortamlara uyum sağlamasını kolaylaştırır. Patojenlerin silah hâline getirilmesi ve biyoterörizm de giderek büyüyen endişe kaynaklarıdır. Buna rağmen, yeni bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden olan aynı etkenler –iktisadi kalkınma ve küresel karşılıklı bağlantılılık– bu tür tehditleri izlememize ve bunlara yanıt vermemize de yardımcı olur. Hızlı DNA dizme tekniği, sahada kullanılmak üzere laboratuvar araç gereçlerinin minyatürleştirilmesi ve denetim merkezleri kurarak ve dijital kaynaklardan yararlanarak salgınları takip etme yeteneği, cephaneliğimizdeki güçlü silahlardır.

Bu kitabın amaçları açısından iki konu hayati önemi haizdir. Birincisi, Onuncu ve On Birinci Bölümlerde tartıştığım büyük modern öncesi salgınların boyutlarına yaklaşabilecek herhangi bir salgın bugün dünyada en kötümser senaryoların çok ötesinde yüz milyonlarca insanın ölmesini gerektirir. Dahası, gelecekteki herhangi bir küresel salgın büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerle sınırlı kalabilir. Bir yüzyıl önce bile, mevcut terapötik müdahalenin çok az fark yarattığı ya da hiç fark yaratmadığı bir dönemde, 1918-20 küresel grip salgınının

[19] Dizin: http://www.systemicpeace.org/inscr/SFImatrix2014c.pdf. İç savaş ve eşitsizlik için bkz. burada, bölüm 6, s. 202-207. Somali'de devletin iflasını bölüm 9, s. 285-92'da tartışıyorum.

ölü sayısı, kişi başına düşen gelir seviyeleri tarafından güçlü bir şekilde yönlendirildi. Bugün, tıbbi müdahale benzer şiddette bir suşu salgınının genel etkisini azaltacak ve ölümcül sonuçları daha da güçlü bir şekilde yüksek gelirli ülkeler lehine olacaktır. "İspanyol gribi" için bildirilen ölüm oranlarından 2004 yılına kadar dışdeğerleme yapıldığında, dünya çapında öngörülen 50 ila 80 milyon ölümün %96'sı gelişmekte olan ülkelerde meydana gelebilir. Her ne kadar gelişmiş silahlanma daha güçlü bir süpermikrop üretebilecek olsa da, devlet düzeyindeki faillerin böyle bir hastalık etkenini serbest bırakması çıkarlarına uygun olmayacaktır. Öte yandan biyoterörizmin başarı şansı çok az olabilir ve ulusal ya da daha geniş ölçekte gerçek bir kitlesel ölümle sonuçlanma olasılığı daha da düşüktür.

İkinci konu, gelecekteki salgınların dağılımsal iktisadi sonuçlarıyla ilgilidir. Bulaşıcı hastalıkların neden olduğu felaketvari ani ölüm oranlarının tarım çağında olduğu gibi gelir ya da servet eşitsizliğini dengeleyeceği kesin değildir. Hatta 1918-1920 yılları arasında 50 ila 100 milyon kişinin, yani o dönemdeki dünya nüfusunun %3 ila %5'inin ölümüne yol açtığı düşünülen küresel grip salgınının –Birinci Dünya Savaşı'nın eşitleyici etkisiyle aynı döneme denk gelmesi nedeniyle– maddi kaynakların dağılımı üzerinde önemli bir etkisinin olup olmadığını bile söyleyemeyiz. Günümüzde grip gibi genel salgınlar yoksulları daha ciddi şekilde etkilese de, ekonomi bir bütün olarak büyük ölçüde sağlam kalsa bile düşük vasıflı emeğin değerini artıracak sınıfa özgü bir ölüm krizi varsayamayız. Çağdaş bir salgının dünya çapında yüz milyonlarca insanın hayatına mal olarak gerçekten felakete yol açması için, en azından kısa vadede denetim altına alınmasının olanaksız olması ve ulusal sınırların ve toplumsal iktisadi yelpazenin ötesinde insanları öldürmesi gerekir. Bu durumda, karmaşık ve birbirine bağlı modern ekonomiler ve bunların son derece farklılaşmış işgücü piyasaları üzerindeki yıkıcı etkisi, işgücü arzı ve sermaye birikimlerinin değerlenmesine ilişkin her türlü eşitleyici etkiden daha ağır basabilir. Çok daha az bütünleşmiş tarım toplumlarında bile salgın hastalıklar,

insanlara ayrım gözetmeksizin zarar veren kısa vadeli altüst oluşları tetiklemiştir. Uzun vadede, dağıtımla ilgili sonuçlar sermayenin emek yerine ikame edilmesinin yeni yollarıyla şekillenecektir: Vebanın tükettiği ekonomilerde, robotlar eninde sonunda kaybolan işçilerin çoğunun yerini alabilirler.[20]

Önümüzdeki yılların, uygarlığın başlangıcından bu yana tarihi kesintiye uğratan şiddetli şoklardan arınmış olacağından emin olamayız. Büyük bir savaşın ya da yeni bir Kara Ölüm'ün kurumsallaşmış düzeni sarsma, gelir ve servet dağılımını yeniden şekillendirme olasılığı küçük de olsa her zaman vardır. Yapabileceğimizin en iyisi, en iktisadi öngörüyü belirlemektir ve bu da şudur: Dört geleneksel düzleyici şimdilik ortadan kalkmıştır ve bunların yakın zamanda geri dönmeleri pek olası değildir. Bu da gelecekte düzlenmenin uygulanabilirliği konusunda ciddi şüpheler yaratmaktadır. Tarihsel sonuçlara birçok etken katkıda bulunur ve düzlenmenin tarihi de bir istisna değildir: Kurumsal düzenlemeler, azaltıcı şokların dağılımsal sonuçlarının belirlenmesinde hayati önemi haiz olageldiler. Yöneticilerin ve sermaye sahiplerinin zorlayıcı gücündeki farklılıklar vebanın bazı toplumlarda reel ücretleri yükseltmesine izin verirken diğerlerinde vermedi. Dünya savaşları bazı ekonomilerde piyasa gelirlerinin dağılımını düzleştirirken diğerlerinde iddialı yeniden dağıtım planlarını teşvik etti. Mao'nun devrimi "toprakbeyleri"ni ortadan kaldırdı ama kent ile kır arasındaki eşitsizlikleri de artırdı.

Ama bilinen her kayda değer düzleştirme olayının arkasında her zaman bir Büyük Neden vardı. John D. Rockefeller'ın bir

[20] Yeni enfeksiyonların ortaya çıkışını anlatan ve gelecekteki tehditleri ele alan popüler bilim kitaplarının sayısı hiç de az değil: bkz. en son olarak Drexler 2009 ve Quammen 2013. En bilgili katkı Stanford'a bağlı virolog Nathan Wolfe tarafından yapıldı ve Wolfe, izleme ve müdahale etme konusundaki gelişmiş kabiliyetlerimizi vurguladı: Wolfe 2011. Ölçek: ne olursa olsun, Bill Gates gelecekte on milyonlarca ölümü hesaba katar: https://www.ted.com/talks/bill_gates_the_next_disaster_we_re_not_ready?language=en. "İspanyol gribi"nden dış değerleme: Murray ve diğerleri 2006. Biyoterörizm: örneğin, Stratfor 2013. Silahlanma potansiyeli olan patojenler için bkz. Zubay vd. 2005.

ve iki kuşak sonra en zengin yurttaşlarından reel olarak 10 kat daha zengin olmasının, Downton Abbey'nin Britanyası'nın yerini evrensel ücretsiz sağlık hizmetleri ve güçlü işçi sendikalarıyla tanınan bir topluma bırakmasının, dünyanın dört bir yanındaki sanayileşmiş ülkelerde zengin ve yoksul arasındaki uçurumun 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlangıcında olduğundan çok daha küçük olmasının ve gerçekten de 100 kuşak önce Spartalıların ve Atinalıların eşitlik ideallerini benimseyip bunları hayata geçirmeye çalışmasının bir Büyük Nedeni vardı. 1950'lere gelindiğinde Çin'in Zhangzhuangcun köyünün mükemmel eşitlikçi bir tarım arazisi dağılımına sahip olmasının bir Büyük Nedeni vardı. 3000 yıl önce Aşağı Mısır'ın yüksek ve kudretli insanlarının ölülerini elden düşme eşyalarla ya da derme çatma tabutlarla gömmek zorunda kalmalarının, Roma aristokrasisinin kalıntılarının Papa'dan sadaka almak için sıraya girmelerinin ve Maya şeflerinin haleflerinin *hoi polloi* [halk] ile aynı diyetle beslenmelerinin bir Büyük Nedeni vardı. Bizans ve erken İslam Mısırı'ndaki mütevazı ırgatların, Geç Ortaçağ İngilteresi'ndeki marangozların ve erken modern Meksika'daki kiralık işçilerin önceki ve sonraki akranlarından daha fazla kazanmalarının ve daha iyi beslenmelerinin bir Büyük Nedeni vardı. Bu Büyük Nedenlerin hepsi aynı değildi ama ortak bir kökü paylaşıyorlardı: kurulu düzenin kitlesel ve şiddetli bir şekilde bozulması. Kayıtlı tarih boyunca kitlesel seferberlik savaşları, dönüştürücü devrimler, devletlerin iflası ve salgın hastalıkların yol açtığı periyodik eşitsizlik azalmaları, tamamen barışçıl yollardan bilinen eşitlenme örneklerini her zaman gölgede bıraktılar.

Tarih geleceği belirlemez. Belki de modernlik gerçekten farklıdır. Çok uzun vadede öyle olduğu ortaya çıkabilir. Bizi tekilliğin yörüngesine sokabilir, tüm insanların küresel olarak birbirine bağlı melez bir beden-makine süperorganizmasında birleştiği ve artık eşitsizlik konusunda endişelenmemize gerek kalmadığı bir noktaya vardırabilir. Belki de teknolojik ilerlemeler, biyomekatronik ve genetik olarak geliştirilmiş seçkinleri sıradan ölümlülerden ayırarak eşitsizlikleri yeni uç

noktalara taşıyacak ve sıradan ölümlüler, efendilerinin her zamankinden daha üstün yetenekleri tarafından sürekli olarak uzak tutulacaklardır. Ya da yukarıdakilerin hiçbiri olmayabilir, henüz tahayyül bile edemediğimiz bambaşka sonuçlara doğru ilerliyor da olabiliriz. Fakat bilimkurgu bizi sadece bir yere kadar götürür. Şimdilik, sahip olduğumuz zihinlere ve bedenlere ve onların yarattığı kurumlara sıkışıp kalmış durumdayız. Bu da gelecekteki düzlenme olasılıklarının zayıf olduğunu gösteriyor. Kıta Avrupası'nın sosyal demokrasileri için yüksek vergilendirme ve kapsamlı yeniden dağıtım sistemlerini sürdürmek ve ayarlamak ya da Asya'nın en zengin demokrasileri için vergi öncesi gelirlerin alışılmadık derecede adil dağılımını korumak, devam eden küreselleşme ve benzeri görülmemiş demografik dönüşümler baskıyı artırdıkça daha da güçlenebilecek olan eşitsizlik dalgasını durdurmak için bir meydan okuma olacaktır. Bunu başarıp başaramayacakları şüpheli: Eşitsizlik her yerde artıyor ve bu eğilim inkâr edilemez bir şekilde statükonun aleyhine işliyor. Hâlihazırdaki gelir ve servet dağılımlarının istikrara kavuşturulması giderek daha da zorlaşacaksa bunları daha adil hâle getirmeye yönelik her türlü girişim daha da büyük engellerle karşılaşacaktır.

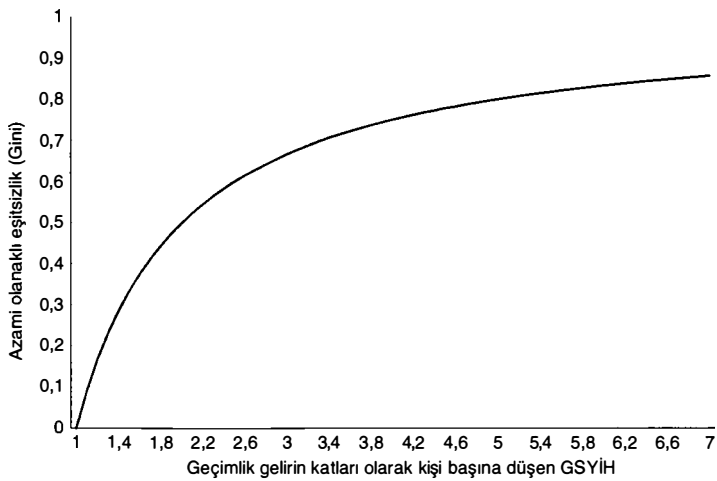
Binlerce yıl boyunca tarihte eşitsizliğin yükseldiği ya da yüksek ve istikrarlı olduğu uzun dönemlerle şiddetli düşüşler birbirini izledi. 1914'ten 1970'lere ya da 1980'lere kadar geçen 60-70 yıl boyunca, hem dünyanın zengin ekonomileri hem de komünist rejimlere teslim olan ülkeler, kaydedilmiş tarihin en yoğun düzlenmelerinden bazılarını yaşadılar. O zamandan bu yana, dünyanın büyük bir kısmı bir sonraki uzun dönem olabilecek bir döneme girdi: sürekli sermaye birikimi ve gelir yoğunlaşmasına geri dönüş. Tarihe bakılırsa, barışçıl siyasa reformları önümüzde büyüyen zorluklara karşı yetersiz kalabilir. Peki ya alternatifler? Daha fazla iktisadi eşitlik isteyen hepimizin, nadir istisnalar dışında, bunun sadece acılarla birlikte ortaya çıktığını hatırlamasında fayda var. Ne dilediğinize dikkat edin.

Ek
Eşitsizliğin Sınırları

Eşitsizlik ne kadar yükselebilir? Kayda değer bir açıdan, gelir eşitsizliği ölçümleri servet eşitsizliği ölçümlerinden farklıdır. Belirli bir nüfus içinde servetin ne kadar eşitsiz dağıtılabileceğinin bir sınırı yoktur. Kuramsal düzeyde, bir kişi sahip olunabilecek her şeye sahip olabilir, diğer herkes hiçbir şeye sahip olmayabilir ama emek ya da aktarımlardan elde edilen gelirle hayatta kalabilir. Bu dağılım ~1'lik bir Gini katsayısı ya da %100'lük bir en yüksek servet payı üretecektir. Tamamen matematiksel terimlerle, gelir Gini'leri mükemmel eşitlik için 0'dan tam eşitsizlik için ~1'e de gidebilir. Fakat pratikte ~1'e asla ulaşılamaz çünkü herkesin hayatta kalmak için asgari miktarda gelire ihtiyacı vardır. Branko Milanović, Peter Lindert ve Jeffrey Williamson, bu temel gereksinimi hesaba katmak için, belirli bir kişi başına ortalama üretim düzeyinde kuramsal olarak mümkün olan en yüksek eşitsizlik derecesini belirleyen bir ölçü olan "Eşitsizlik Olasılık Sınırı" (GİS) kavramını geliştirdiler. Kişi başına düşen GSYH ne kadar düşükse çıplak geçimliğin ötesindeki kişi başına düşen artık o kadar küçük ve Gelir İmkânları Sınırı (GİS) [*Income Possibility Frontier* (IPF)] o kadar kısıtlayıcıdır.

Kişi başına düşen ortalama GSYH'nin asgari geçim düzeyine eşit olduğu bir toplum hayal edin. Bu durumda gelir Gini'si 0 olmalıdır çünkü gelirdeki küçük eşitsizlikler bile bu grubun bazı üyelerini hayatta kalmaları için gerekli düzeyin altına itecektir. Bu kesinlikle olanaklı olsa da –diğerleri açlıktan ölürken bazıları zenginleşecektir– uzun vadede sürdürülebilir olmayacaktır çünkü nüfus giderek azalacaktır. Eğer kişi başına

düşen ortalama GSYH geçimlik gelirin biraz üzerindeyse – örneğin 100 kişilik bir nüfusta 1,05 kat– herkes tam olarak asgari gelir düzeyinde yaşarken bir kişi geçimlik gelirin altı katını talep edebilir. Gini katsayısı 0,047 ve en yüksek %1'lik gelir payı %5,7 olacaktır. Ortalama GSYH'nin asgari geçim düzeyinin iki katı olması durumunda –ki bu gerçek hayattaki yoksul bir ekonomi için daha gerçekçi bir senaryodur– bir kişi mevcut artığın tamamını kullanırken, bu tek başına en çok kazanan kişi tüm gelirin %50,5'ini talep edecek ve Gini katsayısı 0,495'e ulaşacaktır. Böylece GİS, kişi başına düşen GSYH arttıkça yükselir: kişi başına düşen ortalama üretim geçimlik gelirin beş katı olduğunda, azami uygulanabilir Gini 0,8'e yakın olacaktır (Şekil A.1).[1]

Şekil A.1 Gelir İmkânları Sınırı (GİS)

Şekil A.1, GİS'deki en büyük değişikliklerin kişi başına düşen GSYH'nin çok düşük düzeylerinde meydana geldiğini

Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 256-259. Şekil A.1 onların 258 şekil 1'ine dayandırıldı. Modalsli 2015: 241-242 geçimlik düzeylerin altında insan varlığı olasılığı konusunda daha iyimserdir. Azami Gini'nin 1 yerine ~1 olması kavramı için bkz. burada, giriş, s. 34 n. 9.

gösterir. İkincisi, genellikle modern gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, çıplak geçimin büyük bir katına çıktığında, GİS yüksek 0,9'lara itilir ve ~1'lik resmi tavandan giderek ayırt edilemez hale gelir. Bu nedenle, bu temel GİS daha çok modern öncesi toplumlardaki ve günümüzün düşük gelirli ülkelerindeki eşitsizliği anlamamız açısından önem taşır. Asgari geçim 1990 Uluslararası Doları cinsinden yıllık 300$ gelir olarak tanımlanırsa –her ne kadar biraz daha yüksek düzeyler daha makul olsa da– kişi başına yıllık 1.500$'a kadar GSYH üreten ekonomiler, eşitsizlik potansiyellerinin GİS temelli ayarlamalarından en çok etkilenen ekonomilerdir. Modern öncesi ekonomilerin tamamı ya da neredeyse tamamı bu kategoriye girer; bu da Şekil A.1'de gösterilen aralığın insanlık tarihinin çoğunu kapsadığı anlamına gelir. Ülke düzeyinde, 300$'lık geçimlik gelirin beş katı eşiğine ilk olarak Hollanda'da on altıncı yüzyılın başlarında, İngiltere'de 1700 civarında, ABD'de 1830'da, Fransa ve Almanya'da on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Japonya'da 1910'larda, Çin'de ise 1985'e kadar ve Hindistan'da on yıl sonra ulaşıldı.[2]

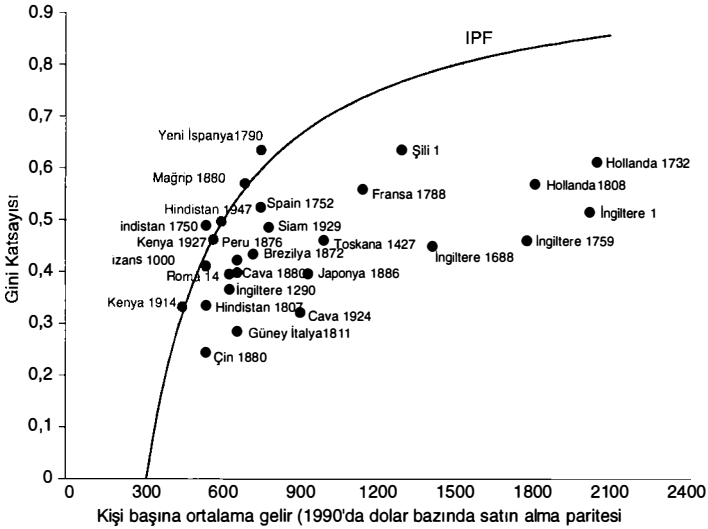
Gözlemlenen bir gelir Gini katsayısının olanaklı olan azami değere (GİS) bölünmesi, kuramsal olarak olanaklı olan eşitsizliğin, geçimlik gelirin üzerinde gelir elde edenler tarafından gerçekte elde edilen oranını ölçen "el koyma [ya da çıkarma] oranı"nı verir. El koyma oranı, mükemmel eşitlik koşulları altında 0'dan, bir kişinin kişi başına toplam geçimin ötesindeki tüm üretimi soğurduğu %100'e kadar değişebilir. Gözlemlenen Gini'lerle GİS arasındaki fark ne kadar küçükse, el koyma oranı %100'e o kadar yakındır. Milanović, Lindert ve Williamson, Roma İmparatorluğu'ndan Britanya Hindistanı'na kadar yirmi sekiz modern öncesi toplum için, gelir dağılımının kaba bir endeksini sağlayan sosyal tablo-

Maddison projesi. Olası bir kadim öncü, klasik Atina için bkz. burada, bölüm 2, s. 132-33; ama on beşinci yüzyıl Floransa Toskanası'nın bile sadece yaklaşık 1.000 dolara ulaştığına dikkat edin.

ların (Gregory King'in 1688'de İngiltere için hazırladığı ve lordlardan yoksullara kadar otuz bir sınıf arasında ayrım yapan ünlü toplumsal tablosuna kadar uzanan bir format) ve erişilebilir nüfus sayımı bilgilerinin bir bileşimine dayanarak el koyma oranlarını hesaplar (Şekil A.2).[3]

Bu yirmi sekiz toplumdaki ortalama Gini gelir katsayısı yaklaşık 0,45'tir ve gelirden pay alma oranı ortalama %77'dir. Daha yoksul toplumlar, daha gelişmiş olanlara kıyasla GİS'e daha yakın olma eğilimindedir. Örneklemde yer alan ve kişi başına düşen ortalama GSYH'si 1990 Uluslararası Dolar cinsinden 1.000 doların altında olan yirmi bir toplum için ortalama el koyma oranı %76'dır ve bu oran kişi başına düşen ortalama GSYH'si 1.000 ila 2.000 dolar arasında olan yedi toplum için ortalama %78 olan oranla aynıdır. Bu oran ancak iktisadi performans kişi başına asgari geçim düzeyinin dört ila beş katı arasında bir düzeye yükseldiğinde düşer: 1732 ila 1808 yılları arasında İngiltere ve Hollanda için el koyma oranı ortalama %61'dir. Örneklemdeki %97 ila %113 arasında değişen en yüksek beş oran, özellikle varsayılan Gini'lerin ima edilen GİS'i önemli ölçüde aştığı durumlar için yetersiz verilerin bir eseri olabilir. Gerçek hayatta, fiili eşitsizlik düzeyleri hiçbir zaman GİS'e ulaşmamış ya da çok yaklaşmamış olmalıdır çünkü sanayi öncesi toplumlarda bir hükümdarın ya da küçük bir seçkin topluluğunun, diğer herkesin çıplak geçime indirgendiği bir nüfusu denetim altında tuttuğu bir toplum hayal etmek zordur. Yine de bu beş toplumun sömürgeci güçler ya da yabancı bir fetihçi seçkinler tarafından yönetildiğini belirtmek gerekir ki bu koşullar yağmacı el koymayı olağanüstü yüksek seviyelere çıkarmış olabilir.[4]

Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 259-263 temel veriler ve bunların sınırlamaları için. Şekil A.2, 265 Şekil 2'ye dayanmaktadır. Toplumsal tablolara başvurmak bir dizi olası gelir dağılımı üretir; Milanović, Lindert ve Williamson iki tane hesaplar: biri her bir gelir dilimi içindeki eşitsizliği en aza indiren, diğeri de en çoğa çıkaran. Çoğu durumda, bu ölçütler arasındaki farklar küçüktür. Milanović, Lindert ve Williamson 2011: 263 tablo 2. Modalsli 2015: 230-243, toplumsal tablolarda grup içi dağılımın doğru bir şekilde hesaba katılmasını

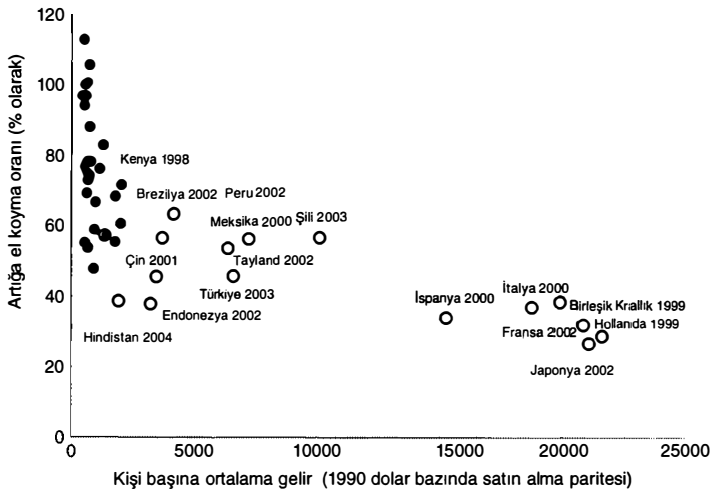

Şekil A.2 Sanayi öncesi toplumlarda tahmin edilen gelir Gini katsayıları ve Gelir İmkânları Sınırı (GİS)

GİS ve el koyma oranlarının hesaplanması iki önemli kavrayış sunar. İlk toplumların olabildiğince eşitsiz olma eğiliminde olduğu gerçeğini vurgular. Sadece zengin bir "yüzde 1"le askerler, yöneticiler ve ticari aracılardan oluşan birkaç %1'in yoksul bir tarım nüfusunun üzerine bindirildiği toplumlar, GİS'e yakın herhangi bir yerde el koyma oranları üretebilirdi. Bununla birlikte bu, yaygın bir örüntüymüş gibi görünür. Şekil A.2'de çizilen tahminlerin iç tutarlılığından biraz rahatlayabiliriz: tüm bu veri kümelerinin bizi aynı yönde hataya sürüklemesi ve böylece geçmişteki eşitsizlik düzeyleri hakkında son derece yanıltıcı bir izlenim yaratması pek olası

söz konusu toplumlar için önemli ölçüde daha yüksek genel gelir Ginilerine yol açtığını savunur: sonuçların geniş dağılımı için özellikle bkz. 237 şekil 2. Bununla birlikte, öngörülen yaklaşık %15 puanlık artışlar, Ginileri GİS'e çok yaklaştıracak ve hatta aşacaktır; bu sorundan ancak tutarlı bir şekilde daha düşük bir geçim tabanı ya da daha yüksek kişi başına GSYH varsayımıyla kaçınılabilir. En önemlisi, bu ayarlamaların bu toplumların göreli eşitsizlik sıralamasını sadece nadiren değiştirdiğini belirtir (238). Sömürgecilikten kurtulmanın gelir eşitsizliği üzerindeki karmaşık etkileri için Atkinson 2014b'ye bakınız.

görünmez. İkinci önemli gözlemse yoğun iktisadi büyümenin eninde sonunda el koyma oranlarını düşürdüğüdür. Bu görüngünün ölçeği, örneklenen yirmi sekiz toplumla yaklaşık 2000 yılında aynı ya da kısmen eş kapsamlı on altı ülke arasında yapılan bir karşılaştırmayla gösterilir (Şekil A.3).[5]

Şekil A.3 Sanayi öncesi toplumlar için artığa el koyma oranları ve bunlara karşılık gelen modern toplumlar

El koyma oranlarında gözlemlenen süreksizlik, gelir Gini katsayılarını kişi başına düşen ortalama GSYH'nin çok farklı düzeyleri arasında karşılaştırma yapmanın ne kadar yanıltıcı olabileceğini gösterir. 0,45 ve 0,41 ile modern öncesi ve yakınçağ örnekleri için ortalama Gini değerleri oldukça benzerdir. Görünür değer olarak ele alındığında, modernleşme sürecinde eşitsizlikte sadece hafif bir azalmayı işaret ederler. Bununla beraber kişi başına ortalama GSYH modern örneklemde öncekinden on bir kat daha büyük olduğu için, ortalama el koyma oranı çok daha düşüktür: %76'ya karşılık %44. Bu ölçüte göre, 2000 yılına gelindiğinde, bu toplumlar daha uzak geç-

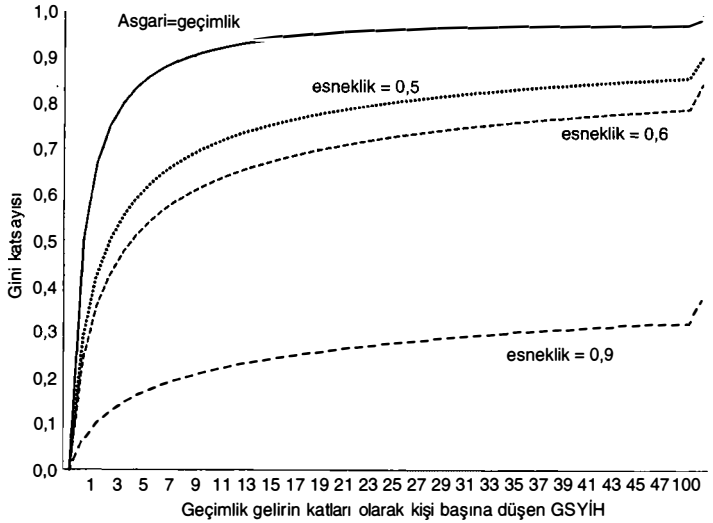
Şekil A.3 Milanovic, Lindert ve Williamson 2011: 268 Şekil 4'ten alındı.

mişte olduklarından çok daha az eşitsiz hale geldi. En yüksek gelir paylarının düzeltilmemiş karşılaştırması daha da sorunlu olabilir. Ortalama kişi başına düşen GSYH'nin asgari geçimin 1,05 katına eşit olduğu ve en yüksek %1'lik gelir payının %5,7 olduğu hayali bir toplumda bir varlıklı ve doksan dokuz yoksul birey örneğimi hatırlayın. Tam da bu en yüksek %1'lik gelir payı, 2000 yılında Danimarka'da, bu ülkenin ortalama kişi başına düşen GSYH'si, düşünce deneyimde olduğundan en az yetmiş üç kat daha büyük olarak saptandı. Çarpıcı bir biçimde farklı iktisadi kalkınma düzeyleri, yüzeysel olarak benzer eşitsizlik düzeylerine dönüşebilir. Buradan çıkarılacak ders açıktır: tarihsel gelir dağılımlarına ilişkin düzeltilmemiş tahminler, benim "etkin eşitsizlik" olarak adlandırdığım –kuramsal olarak olanaklı olan eşitsizlik derecesine göre tanımlanan– görüngünün zaman içinde nasıl değiştiğine ilişkin anlayışımızı gölgeleyebilir. Bu rakamların güvenilirliği sorusunu bir kenara bırakırsak, İngiltere için yaklaşık 1290'da 0,37, 1688'de 0,45, 1759'da 0,46 ve 1801'de 0,52 olan gelir Gini katsayıları, eşitsizlikte kademeli bir artışa işaret ederken, iktisadi üretim büyüdükçe el koyma oranı bu dönemin çoğunda azalmıştır: 0,61'e yükselmeden önce 0,69'dan 0,57 ve 0,55'e. Hollanda'da 1561'de 0,56 olan Gini'ler geliri 1732'de 0,61'e yükselmiş ve daha sonra el koyma oranları %76'dan %72'ye ve %69'a düşmeye devam ederken bile 1808'de 0,57'ye düşmüştür. Bu rakamları çevreleyen önemli derecede belirsizlik göz önüne alındığında, bu özel gözlemlere çok fazla ağırlık vermek akıllıca olmayacaktır. Önemli olan ilkedir: el koyma oranları bize gerçek eşitsizlik hakkında Gini katsayılarının tek başına verdiğinden daha iyi bir fikir verir.

Bu durum, geleneksel eşitsizlik ölçümlerinin modern toplumlardaki gerçek gelir eşitsizliğinin boyutunu, daha uzak geçmişte ya da günümüzün en yoksul gelişmekte olan ülkelerindekine kıyasla abarttığı ve dolayısıyla iktisadi kalkınmanın önemli ölçüde barışçıl düzleşmeyi sürdürdüğü anlamına mı gelir? Bu sorunun yanıtı büyük ölçüde etkin eşitsizliği nasıl

tanımladığımıza bağlıdır. Standart eşitsizlik ölçütlerinde yapılan bağlamsal ayarlamalar bir sürü sorun yaratır. Gerçek gelir tabanları sadece çıplak fizyolojik geçim tarafından değil, aynı zamanda güçlü toplumsal ve iktisadi etmenler tarafından da belirlenir. Milanović, GİS ve el koyma oranı kavramlarını ortaya attıktan kısa bir süre sonra, geçimin toplumsal boyutunu da dikkate alarak bu yaklaşımı geliştirdi. Asgari yıllık gelirin 1990 Uluslararası Dolarına göre 300 Dolar olması fiziksel hayatta kalma için gerçekten de yeterlidir ve hatta çok düşük gelirli toplumlarda uygulanabilir bir standart olabilir. Ancak ekonomiler zenginleştikçe ve toplumsal normlar değiştikçe geçim gereksinimleri göreceli olarak artar. Günümüzde sadece en yoksul ülkelerde resmi yoksulluk sınırları geleneksel asgari geçim düzeyleriyle örtüşür. Başka yerlerde daha cömert sınırlar, kişi başına düşen GSYH'nin daha yüksek olmasının bir işlevidir. Toplumsal olarak kabul edilebilir asgari geçim düzeyinin ne olduğuna dair öznel değerlendirmeler de genel yaşam standartlarına karşı bir miktar hassasiyet gösterir. Adam Smith'in kendi zamanındaki asgari gereksinimler tanımı ünlü bir örnektir. Ona göre bu tanım, "yalnızca yaşamı sürdürmek için vazgeçilmez derecede gerekli olan malları değil, aynı zamanda İngiltere'de keten gömlek ve deri ayakkabılar gibi, ülkenin geleneklerine göre en alt tabakadan bile olsa saygın insanların onsuz olmasını uygunsuz kılan her şeyi" içerir. Bununla beraber yoksulluk düzeyleri GSYH'yle aynı oranda değişmez, aksine gerisinde kalır: ortalama gelire göre esneklikleri sınırlıdır. Milanović, 0,5'lik esneklikle hesaplandığında, toplumsal asgarilere göre ayarlanmış, kişi başına düşen ortalama GSYH'nin belirli bir düzeyi için GİS'in, yalnızca çıplak fizyolojik geçim gereksinimleri tarafından belirlenenden önemli ölçüde daha düşük olduğunu gösterir. Ortalama kişi başına düşen GSYH'si 1.500 dolar olan bir nüfus için bu değer 0,8'den 0,55'e, 3.000 dolarda ise 0,9'dan 0,68'e düşer (Şekil A.4).[6]

Adam Smith, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*

Şekil A.4 Toplumsal asgarinin farklı değerleri için Gelir İmkânları Sınırı (GİS)

Değişen toplumsal asgariler hesaba katılsın ya da katılmasın, el koyma oranları İngiltere'de 1688 ila 1867 arasında ve ABD'de 1774 ila 1860 arasında sabit kaldı. Bununla birlikte, GSYH büyümesine göre toplumsal asgarilerin 0,5'lik bir esnekliği GİS'in hesaplanmasına dahil edilirse, ima edilen el koyma oranı bu iki dönem için kabaca %80'dir; gözlemlenen eşitsizliği asgari fizyolojik geçimle ilişkilendirerek elde edilen kabaca %60'tan çok daha yüksektir. Buna karşın, her iki şekilde de tanımlanan el koyma oranları İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana çok daha düşük olmuştur. İktisadi üretim artarken bile seçkinler erişilebilir artıktan oldukça sabit bir pay almaya devam ettiği için etkin eşitsizlik yirminci yüzyıldan önce yüksek olmaya devam etti. Bu durum, şiddetli azalma dönemleri haricinde, toplumsal olarak belirlenmiş geçim zeminleri tarafından kısıtlanan etkin eşitsizliğin sadece modern öncesi tarih boyunca değil, sanayileşmenin ilk aşamalarında

V.ii.k. Şekil A.4 Milanović 2013: 9 şekil 3.

da genel olarak yüksek olduğunu gösterir. Gini katsayıları ya da en yüksek gelir paylarıyla ifade edilen nominal eşitsizlik ölçümleri ve toplumsal asgarilere göre ayarlanmış reel eşitsizlik, Büyük Azalma öncesinde büyük gelir eşitsizlikleri olduğu izlenimini desteklemekte birleşir.[7]

Peki ya şimdi? Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılının sonunda, toplumsal asgariler için bir ayarlama yapılsın ya da yapılmasın, ABD ve Britanya el koyma oranları yaklaşık %40'a ulaştı, yani 1860'lardakinin sadece yarısı kadardı. Bu durum, eşitsizliğin son dönemde yeniden canlanmasından sonra bile bu iki ülkenin gerçek anlamda geçmişte olduğundan çok daha eşitlikçi olduğu anlamına mı gelir? Tam olarak değil. Belirleyici soru şudur: öncelikle fosil yakıtların çıkarılmasına değil, gıda üretimi, imalat ve hizmetlerin bir bileşimine dayanan bir ekonomide, belirli bir kişi başına düşen GSYH düzeyinde iktisadi olarak olanaklı olan azami gelir eşitsizliği düzeyi nedir? ABD için kuramsal olarak olanaklı olan azami harcanabilir gelir Gini katsayısı, bir kişinin asgari fizyolojik geçimin üzerindeki tüm artığı ele geçirdiği bir senaryoda ya 0,99'dur ya da bir kişinin yalnızca toplumsal olarak belirlenen asgari gelirlerin üzerindeki tüm artığı ele geçirmesi durumunda yaklaşık 0,9'dur. Tartışma adına, böyle bir toplumun bir şekilde siyasi olarak uygulanabilir olacağını kabul edersek –bu durum tek bir plütokratın [*monoplutocrat*] 320 milyon yurttaşını denetlemek için robotlardan oluşan bir ordu istihdam etmesini gerektirse bile– kişi başına yıllık ortalama 53.000 $ GSYH üreten bir ekonomiyi sürdürüp sürdüremeyeceğini sormalıyız. Bu sorunun yanıtı kesinlikle olumsuz olmalıdır: bunun gibi ölçüsüz derecede eşitsiz bir toplum, bu çıktı düzeylerine ulaşmak için gereken insan sermayesini üretip yeniden üretemez ve iç tüketim hacmini (ABD'nin GSYH'sinin neredeyse

Milanović 2013: 12 tablo 1, 13 şekil 4 (Birleşik Krallık ve ABD). 1914'e kadar olan yüksek eşitsizlik için bkz. burada, bölüm 3, s. 159-61, 164-70.

%70'ini oluşturur) destekleyemez. Bu nedenle "gerçek" GİS oldukça düşük olmalıdır.[8]

Ama ne kadar daha düşük? ABD'de harcanabilir gelir için Gini katsayısı şu anda 0,38'e yakındır. Yine sadece tartışma adına, kişi başına düşen ortalama GSYH'yi mevcut düzeylerin altına düşürmeden Namibya'nın 2010 yılındaki puanı olan 0,6'ya kadar yükselebileceğini varsayalım. Bu da %63'lük bir etkin el koyma oranı anlamına gelecektir. Milanović, farklı bir bağlamda, uygulanabilir emek ve sermaye geliri eşitsizliğine ilişkin oldukça uç varsayımlar altında bile, genel ABD gelir dağılımı için Gini katsayısının 0,6'nın üzerine çıkamayacağını savundu. Ama 0,6 bile ABD tarzı bir ekonomi için çok yüksek olabilir: Namibya'nın kişi başına düşen GSYH'si reel olarak ABD'nin sadece yedide biri kadardır ve ekonomisi büyük ölçüde maden ihracatına bağımlıdır. Gerçek tavan 0.5 olsaydı, ABD'nin şu anki etkin el koyma oranı %76 olurdu ki bu da yukarıda bahsedilen yirmi sekiz modern öncesi toplum için hesaplanan ortalamaya eşit ve 1860 yılında ABD için hesaplanan %84'lük orana yakındır. 1929'da ülkenin harcanabilir gelir için Gini katsayısı 0,5'ten az değildi ve 0,8'e yakın toplumsal asgarilere göre ayarlanmış bir GİS, yaklaşık %60'lık bir el koyma oranına işaret eder. Bununla birlikte, kişi başına düşen reel GSYH'nin bugünkünün dörtte birinden az olduğu 1929 yılında bile, iktisadi olarak uygulanabilir azami Gini, bugün olduğundan daha yüksek olsa da, 0,8'den az olmalıydı. Bu noktada farklı rakamlarla deney yapmaktan elde edilecek çok az şey vardır. Eşitsizliğin iktisadi büyüme üzerindeki olumsuz etkisini ölçmek olanaklıysa, o zaman hâlihazırdaki üretim düzeylerinin artık elde edilemeyeceği eşitsizlik düzeyini

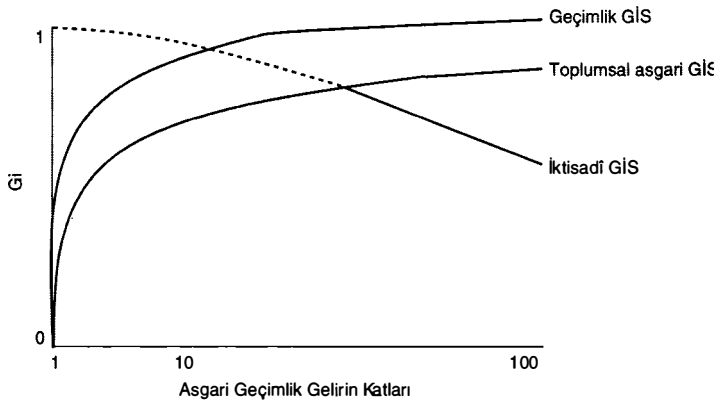
Petrol devletlerini hariç tutuyorum çünkü yüksek gelir eşitsizliğini yüksek kişi başına düşen GSYH ile birleştirebilirler ve fiilen de birleştiriyorlar. Botsvana ve Namibya gibi diğer el koyma biçimlerine bağlı ekonomiler de son derece eşitsizdir ancak kişi başına düşen ortalama gelirde yüksek seviyelere ulaşamazlar. ABD ve BK için veriler: Milanović 2013: 12 tablo 1. ABD için piyasa gelir eşitsizliği rakamlarını kullanmasını denetliyorum, ki bu rakamlar bu bağlamla ilgili değildir.

tahmin etmek de olanaklı olmalıdır. İktisatçıların bu soruyu ele alacağını umuyorum.[9]

Tarihin tüm seyri boyunca, gelir eşitsizliği potansiyeli farklı etmenlerin silsilesi tarafından sınırlandırıldı. Çok düşük iktisadi performans düzeylerinde, eşitsizlik ilk aşamada, çıplak fizyolojik geçimi sağlamak için gerekli olanın ötesindeki üretim hacmiyle sınırlandırılır. Günümüz standartlarına göre orta düzeyde olan 0,4'lük bir Gini katsayısı, kişi başına düşen ortalama GSYH'nin asgari geçimin yalnızca iki katı olduğu ve eşitsizlik potansiyelinin yaklaşık 0,5'lik bir gelir Gini'sinde sınırlandığı bir toplumda son derece yüksek etkin eşitsizliğe işaret eder. Orta gelişmişlik düzeylerinde, toplumsal asgariler temel kısıtlama haline gelir. Örneğin, 1860 yılında ABD'de kişi başına düşen ortalama GSYH asgari geçimin yedi katına ulaştığında, toplumsal asgarilerin ima ettiği en yüksek uygulanabilir Gini ya da GİS, yalnızca çıplak geçim tarafından belirlenenden çok daha düşüktü – 0,86'ya kıyasla 0,63 ve etkin el koyma oranı da buna uygun olarak daha yüksekti: %62 yerine %84. O dönemde, toplumsal asgarilerden elde edilen GİS, iktisadi karmaşıklığın dayattığı tavandan neredeyse kesinlikle daha düşüktü: nüfusun yarısından fazlasının hâlâ tarımla uğraştığı bir dönemde, gelir eşitsizliği için kuramsal potansiyel oldukça yüksek olurdu. Bu durum, modern iktisadi kalkınmayla ilişkili GİS azalırken bile toplumsal asgarilere dayalı GİS Gini'lerin 0,7'lere ve 0,8'lere yükselmesiyle değişti. Bir noktada iki sınır kesişti ve ikincisi potansiyel eşitsizlik üzerindeki en güçlü kısıtlayıcıya dönüştü (Şekil A.5).[10]

Veriler: SWIID; Maddison projesi; Milanović 2013: 12 tablo 1, Atkinson 2015 ile birlikte: 18 şek. 1.1. Üst sınırın 0,55 ila 0,6 olması için Milanović 2015'e bakınız. ABD için 1929 yılında sadece piyasa geliri Gini rakamları erişilebilir görünmektedir ama o dönemdeki düşük vergilendirme ve aktarım seviyeleri göz önünde bulundurulduğunda, harcanabilir gelir için olanlardan çok daha yüksek olmayacaktır. Eşitsizliğin büyüme üzerindeki etkisi için bkz. burada, giriş, s. 44-5.

[10] Veriler için bir kez daha Milanović 2013'e bakınız: 12 tablo 1. Basit modelim,

Şekil A.5 Farklı türde Gelir İmkânları Sınırı (GİS) sınırları

Modelim, GİS'in gelir dağılımının tüm tarihsel tayf boyunca oldukça istikrarlı kaldığını akla getirir. Kişi başına ortalama GSYH'si asgari geçimin iki ila üç katına eşdeğer olan toplumlar için 0,5'ler ve 0,6'lardaki azami uygulanabilir Gini'ler, kişi başına ortalama GSYH'si asgari geçimin beş ila on katına eşdeğer olan daha gelişmiş tarım toplumları ve erken sanayileşen toplumlar için olanlara yakından benzemektedir; bu da günümüzde kişi başına asgari geçimin yüz katına eşdeğer olan yüksek gelirli ekonomilere uygulananlardan çok farklı olmak zorunda değildir. Değişen, çıplak geçimden toplumsal asgarilere ve iktisadi karmaşıklığa kadar temel kısıtlamanın doğasıdır. GİS'nin iktisadi performansa karşı sezgisel hassasiyet eksikliğini "eşitsizliğin kalkınma paradoksu" olarak adlandırıyorum: *plus ça change, plus c'est la même chose* [*her şey ne kadar değişirse, o kadar aynı kalır*] izleğinin bir başka çeşitlemesi. Bu uzun vadeli istikrar, tarihin çok uzun dönemlerinde gelir eşitsizliğinin karşılaştırmalı değerlendirmeleri için büyük bir nimettir: GİS iktisadi kalkınmanın farklı aşamaları arasında büyük farklılıklar göstermiyorsa, Gini katsayılarını kadim çağlardan günümüze karşılaştırmak doğrudan meşrudur.[11]

rol oynaması kaçınılmaz olan diğer etmenleri, özellikle de siyasi kurumları göz ardı eder.

[11] Scheidel ve Friesen 2009'un Eski Roma eşitsizliği çalışmasına atıfla, çevrimiçi

Bugün ABD'de ya da Birleşik Krallık'ta eşitsizliğin gerçek el koyma oranının 150 yıl önceki kadar yüksek olup olmadığı açık bir soru olarak kalmaya devam eder ama yalnızca toplumsal asgarilere dayalı hesaplamaların önerdiği gibi, o zaman ve şimdi arasında yarıya inmediği ya da uzaktan bile karşılaştırılabilir bir ölçüde düşmediği konusunda hiçbir şüphe yoktur. Her ne kadar ABD'deki hâlihazırdaki etkin el koyma oranı neredeyse kesin olarak 1929'dakinden daha düşük olsa da, eşitsizlik reel anlamda dikkat çekici bir şekilde devam etti ya da yeniden canlandı. Ama her yerde değil: Bugün İskandinav ülkelerinde olduğu gibi 0,2'lerin ortasındaki harcanabilir gelir için Gini katsayıları, GİS'leri nasıl tanımladığımızdan bağımsız olarak, daha uzak geçmişte olduğundan çok daha düşüktür. Bu teknik incelemeyi, potansiyel eşitsizlik üzerindeki kısıtlamaların uluslararası karşılaştırmaları nasıl etkilediğine dair kısa bir örnekle sonlandırıyorum. Harcanabilir gelir ABD'de İsveç'tekinden ne kadar daha eşitsiz dağılır? Yaklaşık 0,23 ve 0,38'lik Gini değerleri göz önüne alındığında, ABD eşitsizliğinin yaklaşık üçte iki daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu oran, kavramsal bir azami belirlemek için bir GİS uygularsak değişmez: her iki ülke için GSYH ile ilgili 0,6'lık bir GİS varsayarsak, %63'lük ABD için el koyma oranı, %38'lik İsveç oranından üçte iki daha yüksektir. Bununla beraber gelir eşitsizliği potansiyeli sadece en tepede sınırlı değildir. Piyasa ekonomilerinde, kişi başına düşen üretimin yüksek seviyelerde sürdürülebilmesi için harcanabilir gelir eşitsizliğinin sıfırın önemli ölçüde üzerinde olması gerekir. Daha önceki 0,6'lık tavana ek olarak 0,1'lik bir asgari uygulanabilir Gini'nin

medya kuruluşları günümüz ABD gelir eşitsizliğinin Roma İmparatorluğu'ndakinden daha yüksek olduğunu bildirdi; bu gözlem, modern piyasa sonrası yeniden dağıtımı ve ilgili GİS'leri dikkate almayan piyasa Gini katsayılarına dayalıdır: http://persquaremile.com/2011/12/16/income-inequality-in-the -roman-empire/, kısmen http://www.huffingtonpost.com/2011/12/19/us-income-inequality -ancient-rome-levels_n_1158926.html tarafından rapor edilmiştir. Bu ifade ancak halihazırdaki Birleşik Devletler için gerçek IPF 0.5 kadar düşük olsaydı doğru olurdu.

eklenmesi, %50 puanlık bir Eşitsizlik Olasılık Alanı [*Inequality Possibility Space* (IPS)] olarak adlandırabileceğimiz bir alan yaratacaktır. Gözlemlenen İsveç eşitsizliği bu alanın yaklaşık dörtte birini kapsarken, ABD'de bu oran yarıdan biraz fazladır. Bu ayarlama, ABD'deki harcanabilir gelir dağılımını reel anlamda İsveç'tekinden en az iki kat daha eşitsiz hâle getirecektir.

Kaynakça

Aaberge, R., and Atkinson, A. B. 2010. "Top incomes in Norway." In Atkinson and Piketty, eds. 2010: 448–481.

Abdullah, Abdul Jabbar, Doucouliagos, Hristos, and Manning, Elizabeth. 2015. "Is there a Kuznets process in Southeast Asia?" *Singapore Economic Review* 60. doi:10.1142/S0217590815500174.

Abelshauser, Werner. 1998. "Germany: guns, butter, and economic miracles." In Harrison, ed. 1998b: 122–176.

Abelshauser, Werner. 2011. *Deutsche Wirtschaftsgeschichte: von 1945 bis zur Gegenwart*. 2nd ed. Munich: C. H. Beck.

Abul-Magd, Adel Y. 2002. "Wealth distribution in an ancient Egyptian society." *Physical Review E* 66: 057104, 1–3.

Acemoglu, Daron, and Autor, David. 2012. "What does human capital do? A review of Goldin and Katz's *The race between education and technology*." *Journal of Economic Literature* 50: 426–463.

Acemoglu, Daron, Naidu, Suresh, Restrepo, Pascual, and Robinson, James A. 2015. "Democracy, redistribution, and inequality." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 1883–1966.

Acemoglu, Daron, and Robinson, James A. 2000. "Why did the West extend the franchise? Democracy, inequality, and growth in historical perspective." *Quarterly Journal of Economics* 115: 1167–1199.

Acemoglu, Daron, and Robinson, James A. 2002. "The political economy of the Kuznets curve." *Review of Development Economics* 6: 183–203.

Acemoglu, Daron, and Robinson, James A. 2015. "The rise and decline of general laws of capitalism." *Journal of Economic Perspectives* 29: 3–28.

Acosta, Pablo, Calderon, Cesar, Fajnzylber, Pablo, and Lopez, Humberto. 2008. "What is the impact of international remittances on poverty and inequality in Latin America?" *World Development* 36: 89–114.

Adam, Hussein. 2008. *From tyranny to anarchy: the Somali experience*. Trenton, NJ: Red Sea Press.

Adams, Robert McC. 1988. "Contexts of civilizational collapse: a Mesopotamian view." In Yoffee and Cowgill, eds. 1988: 20–43.

Addison, Paul. 1994. *The road to 1945: British politics and the Second World War*. Rev. ed. London: Pimlico.

Adema, Willem, Fron, Pauline, and Ladaique, Maxime. 2014. "How much do OECD countries spend on social protection and how redistributive are their tax/benefit systems?" *International Social Security Review* 76: 1–25.

Aftalion, Florin. 1990. *The French Revolution: an economic interpretation*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Aghion, Philippe, et al. 2016. "Innovation and top income inequality." NBER Working Paper No. 21247.

Aidt, Toke S., and Jensen, Peter S. 2011. "Workers of the world, unite! Franchise extensions and the threat of revolution in Europe, 1820–1938." CESIFO Working Paper 3417.

Albertus, Michael. 2015. *Autocracy and redistribution: the politics of land reform*. New York: Cambridge University Press.

Albuquerque Sant'Anna, André. 2015. "A spectre has haunted the West: did socialism discipline income inequality?" MPRA Paper No. 64756.

Ales, Laurence, Kurnaz, Musab, and Sleet, Christopher. 2015. "Technical change, wage inequality, and taxes." *American Economic Review* 105: 3061–3101.

Alesina, Alberto, and Glaeser, Edward L. 2004. *Fighting poverty in the US and Europe: a world of difference*. New York: Oxford University Press.

Alfani, Guido. 2010. "Wealth inequalities and population dynamics in early modern Northern Italy." *Journal of Interdisciplinary History* 40: 513–549.

Alfani, Guido. 2015. "Economic inequality in northwestern Italy: a long-term view (fourteenth to eighteenth centuries)." *Journal of Economic History* 75: 1058–1096.

Alfani, Guido. 2016. "The rich in historical perspective: evidence for preindustrial Europe (ca. 1300–1800)." Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research Working Paper No. 571.

Alfani, Guido, and Ammannati, Francesco. 2014. "Economic inequality and poverty in the very long run: the case of the

Florentine state (late thirteenth to nineteenth century)." Dondena Working Paper No. 70, Università Bocconi, Milan.

Alfani, Guido, and di Tullio, Matteo. 2015. "Dinamiche di lungo periodo della disugualianza in Italia settentrionale: una nota di ricerca." Dondena Working Paper No. 71, Università Bocconi, Milan.

Alfani, Guido, and Ryckbosch, Wouter. 2015. "Was there a 'Little Convergence' in inequality? Italy and the Low Countries compared, ca. 1500–1800." Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research, Working Paper No. 557.

Alfani, Guido, and Sardone, Sergio. 2015. "Long-term trends in economic inequality in southern Italy. The kingdoms of Naples and Sicily, 16th–18th centuries: first results." Economic History Association 2015 Annual Meeting, Nashville TN, September 11–13, 2015.

Allen, Robert C. 2001. "The great divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War." *Explorations in Economic History* 31: 411–447.

Allen, Robert C. 2003. *Farm to factory: a reinterpretation of the Soviet industrial revolution*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Allen, Robert C. 2009. "Engels'-pause: technical change, capital accumulation, and inequality in the British industrial revolution." *Explorations in Economic History* 46: 418–435.

Allen, Robert C., Bassino, Jean-Pascal, Ma, Debin, Moll-Murata, Christine, and van Zanden, Jan Luiten. 2011. "Wages, prices, and living standards in China, 1738–1925: in comparison with Europe, Japan, and India." *Economic History Review* 64: S8–S38.

Allison, Graham. 2014. "Just how likely is another world war? Assessing the similarities and differences between 1914 and 2014." *The Atlantic* July 30, 2014. http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/07/just-how-likely-is-another-world-war/375320/.

Alvaredo, Facundo. 2010a. "The rich in Argentina over the twentieth century, 1932–2004." In Atkinson and Piketty, eds. 2010: 253–298.

Alvaredo, Facundo. 2010b. "Top incomes and earnings in Portugal, 1936–2005." In Atkinson and Piketty, eds. 2010: 560–624.

Alvaredo, Facundo. 2011. "A note on the relationship between top

income shares and the Gini coefficient." *Economics Letters* 110: 274–277.

Alvaredo, Facundo, Atkinson, Anthony B., Piketty, Thomas, and Saez, Emmanuel. 2013. "The top 1 percent in international and historical perspective." *Journal of Economic Perspectives* 27: 3–20.

Alvaredo, Facundo, and Gasparini, Leonardo. 2015. "Recent trends in inequality and poverty in developing countries." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 697–806.

Alvaredo, Facundo, and Piketty, Thomas. 2014. "Measuring top incomes and inequality in the Middle East: data limitations and illustration with the case of Egypt." Paris School of Economics Working Paper.

Alvaredo, Facundo, and Saez, Emmanuel. 2010. "Income and wealth concentration in Spain in a historical and fiscal perspective." In Atkinson and Piketty, eds. 2010: 482–559.

Álvarez-Nogal, Carlos, and Prados de la Escosura, Leandro. 2013. "The rise and fall of Spain (1270–1850)." *Economic History Review* 66: 1–37.

Ammannati, Francesco. 2015. "La distribuzione della proprietà nella Lucchesia del tardo Medioevo (sec. XIV–XV)." Dondena Working Paper No. 73, Università Bocconi, Milan.

Anand, Sudhir, and Segal, Paul. 2015. "The global distribution of income." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 937–980.

Andermahr, Anna Maria. 1998. *Totus in praediis: senatorischer Grundbesitz in Italien in der frühen und hohen Kaiserzeit*. Bonn, Germany: Habelt.

Anderson, Thomas P. 1971. *Matanza: El Salvador's communist revolt of 1932*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Andreski, Stanislav. 1968. *Military organization and society*. 2nd ed. Berkeley: University of California Press.

Andress, David, ed. 2015. *The Oxford handbook of the French Revolution*. Oxford: Oxford University Press.

Andrews, Dan, and Leigh, Andrew. 2009. "More inequality, less social mobility." *Applied Economics Letters* 16: 1489–1492.

Angeles, Luis. 2010. "An alternative test of Kuznets' hypothesis." *Journal of Economic Inequality* 8: 463–473.

Anghelinu, Mircea. 2012. "On Palaeolithic social inequality: the funerary evidence." In Kogalniceanu, Raluca, Curca, Roxana-Gabriela, Gligor, Mihai, and Stratton, Susan, eds., *Homines,*

funera, astra: proceedings of the international symposium on funeral anthropology 5–8 June 2011 '1 Decembrie 1918' University (Alba Iulia, Romania). Oxford: Archaeopress, 31–43.

Aristázabal-Ramírez, María, Canavire-Bacarezza, Gustavo, and Jetter, Michael. 2015. "Income inequality in Bolivia, Colombia, and Ecuador: different reasons." Working paper.

Arroyo Abad, Leticia. 2013. "Persistent inequality? Trade, factor endowments, and inequality in Republican Latin America." *Journal of Economic History* 73: 38–78.

Arroyo Abad, Leticia, Davies, Elwyn, and van Zanden, Jan Luiten. 2012. "Between conquest and independence: real wages and demographic change in Spanish America, 1530–1820." *Explorations in Economic History* 49: 149–166.

Assuncão, Juliano. 2006. "Land reform and landholdings in Brazil." UNI-WIDER Research Paper No. 2006/137.

Atkinson, Anthony B. 2007. "The distribution of top incomes in the United Kingdom 1908–2000." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 82–140.

Atkinson, Anthony B. 2014a. "After Piketty?" *British Journal of Sociology* 65: 619–638.

Atkinson, Anthony B. 2014b. "The colonial legacy: income inequality in former British African colonies." WIDER Working Paper.

Atkinson, Anthony B. 2015. *Inequality: what can be done?* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Atkinson, Anthony B. n.d. "Income distribution and taxation in Mauritius: a seventy-five year history of top incomes." Working paper.

Atkinson, Anthony B., and Bourguignon, Francois, eds. 2000. *Handbook of income distribution*. Vol. 1. Amsterdam: Elsevier.

Atkinson, Anthony B., and Bourguignon, Francois, eds. 2015. *Handbook of income distribution*. Volumes 2A–B. Amsterdam: North-Holland.

Atkinson, Anthony B., and Brandolini, Andrea. 2004. "Global world income inequality: absolute, relative or intermediate?" Working paper. www.iariw.org/papers/2004/brand.pdf.

Atkinson, Anthony B., and Leigh, Andrew. 2013. "The distribution of top incomes in five Anglo-Saxon countries over the long run." *Economic Record* 89 (S1): 31–47.

Atkinson, Anthony B., and Morelli, Salvatore. 2011. "Economic

crises and inequality." UNDP Human Development Reports 2011/06.

Atkinson, Anthony B., and Morelli, Salvatore. 2014. "Chartbook of economic inequality." Working Paper No. 324, ECINE: Society for the Study of Economic Inequality. (Also available at http://www.chartbookofeconomicinequality.com.)

Atkinson, Anthony B., and Piketty, T., eds. 2007a. *Top incomes over the twentieth century: a contrast between continental European and English-speaking countries.* Oxford: Oxford University Press.

Atkinson, Anthony B., and Piketty, T. 2007b. "Towards a unified data set on top incomes." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 531–565.

Atkinson, Anthony B., and Piketty, T., eds. 2010. *Top incomes: a global perspective.* Oxford: Oxford University Press.

Atkinson, Anthony B., and Søgaard, Jakob E. 2016. "The long-run history of income inequality in Denmark." *Scandinavian Journal of Economics* 118: 264–291.

Auerbach, Alan J., and Hassett, Kevin. 2015. "Capital taxation in the twenty-first century." *American Economic Review* 105: 38–42.

Autor, David H. 2014. "Skills, education, and the rise of earnings inequality among the 'other 99 percent.'" *Science* 344: 843–850.

Autor, David H. 2015. "Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation." *Journal of Economic Perspectives* 29: 3–30.

Autor, David, and Dorn, David. 2013. "The growth of low-skill service jobs and the polarization of the U.S. labor market." *American Economic Review* 103: 1553–1597.

Autor, David, Levy, Frank, and Murnane, Richard J. 2003. "The skill content of recent technological change: an empirical exploration." *Quarterly Journal of Economics* 116: 1279–1333.

Autor, David, Manning, Alan, and Smith, Christopher. 2010. "The contribution of the minimum wage to U.S. wage inequality over three decades: a reassessment." NBER Working Paper No. 16533.

Bagchi, Sutirtha, and Svejnar, Jan. 2015. "Does wealth inequality matter for growth? The effect of billionaire wealth, income

distribution, and poverty." *Journal of Comparative Economics* 43: 505–530.

Bagnall, Roger S. 1992. "Landholding in late Roman Egypt: the distribution of wealth." *Journal of Roman Studies* 82: 128–149.

Balch, Stephen H. 2014. "On the fragility of the Western achievement." *Society* 51: 8–21.

Banerjee, Abhijit, and Piketty, Thomas. 2010. "Top Indian incomes, 1922–2000." In Atkinson and Piketty, eds. 2010: 1–39.

Bang, Peter F., Bayly, Christopher A., and Scheidel, Walter, eds. Forthcoming. *The Oxford world history of empire*. 2 vols. New York: Oxford University Press.

Bang, Peter F., and Turner, Karen. 2015. "Kingship and elite formation." In Scheidel 2015a: 11–38.

Bank, Steven A., Stark, Kirk J., and Thorndike, Joseph J. 2008. *War and taxes*. Washington, DC: Urban Institute Press.

Barbiera, Irene, and Dalla Zuanna, Gianpiero. 2009. "Population dynamics in Italy in the Middle Ages: new insights from archaeological findings." *Population and Development Review* 35: 367–389.

Barfield, Thomas J. 1989. *The perilous frontier: nomadic empires and China, 221 BC to AD 1757*. Cambridge, MA: Blackwell.

Barker, Graeme. 2006. *The agricultural revolution in prehistory: why did foragers become farmers?* Oxford: Oxford University Press.

Barker, John W. 2004. "Late Byzantine Thessalonike: a second city's challenges and responses." In Alice-Mary Talbot, ed., *Symposium on late Byzantine Thessalonike*. Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 5–33.

Barraclough, Solon L. 1999. "Land reform in developing countries: the role of the state and other actors." UNRISD Discussion Paper No. 101.

Barrett, Anthony M., Baum, Seth D., and Hostetler, Kelly R. 2013. "Analyzing and reducing the risks of inadvertent nuclear war between the United States and Russia." *Science and Global Security* 21: 106–133.

Bartels, Larry M. 2008. *Unequal democracy: the political economy of the new Gilded Age*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Bassino, Jean-Pascal, Fukao, Kyoji, and Takashima, Masanori. 2014.

"A first escape from poverty in late medieval Japan: evidence from real wages in Kyoto (1360–1860)." Working paper.

Bassino, Jean-Pascal, Fukao, Kyoji, Settsu, Tokihiko, and Takashima, Masanori. 2014. "Regional and personal inequality in Japan, 1850–1955." Conference paper for "Accounting for the Great Divergence," University of Warwick in Venice, May 22–24, 2014.

Baten, Joerg, and Mumme, Christina. 2013. "Does inequality lead to civil wars? A global long-term study using anthropometric indicators (1816–1999)." *European Journal of Political Economy* 32: 56–79.

Baten, Joerg, and Schulz, Rainer. 2005. "Making profits in wartime: corporate profits, inequality, and GDP in Germany during the First World War." *Economic History Review* 58: 34–56.

Batten, Bruce. 1986. "Foreign threat and domestic reform: the emergence of the Ritsuryo state." *Monumenta Nipponica* 41: 199–219.

Bauer, Michal, et al. 2016. "Can war foster cooperation?" NBER Working Paper No. 22312.

Bekar, Cliff T., and Reed, Clyde G. 2013. "Land markets and inequality: evidence from medieval England." *European Review of Economic History* 17: 294–317.

Bentzel, Ragnar. 1952. *Inkomstfördelningen i Sverige.* Stockholm: Victor Peterssons Bokindustri Aktiebolag.

Bercé, Yves-Marie. 1987. *Revolt and revolution in early modern Europe: an essay on the history of political violence.* Manchester, UK: Manchester University Press.

Bergh, Andreas. 2011. "The rise, fall and revival of the Swedish welfare state: what are the policy lessons from Sweden?" IFN Working Paper No. 871.

Bergh, Andreas, and Henrekson, Magnus. 2011. "Government size and growth: a survey and interpretation of the evidence." *Journal of Economic Surveys* 25: 872–897.

Bergh, Andreas, and Nilsson, Therese. 2010. "Do liberalization and globalization increase income inequality?" *European Journal of Political Economy* 26: 488–505.

Berkowitz, Edward, and McQuaid, Kim. 1988. *Creating the welfare state: the political economy of twentieth-century reform.* 2nd ed. New York: Praeger.

Bernhardt, Kathryn. 1992. *Rents, taxes, and peasant resistance: the*

Lower Yangzi region, 1840–1950. Stanford, CA: Stanford University Press.

Bertelsmann Stiftung. 2012. *BTI 2012—Cuba country report*. Gütersloh, Germany: Bertelsmann Stiftung.

Bértola, Luis, Castelnuovo, Cecilia, Rodríguez, Javier, and Willebald, Henry. 2009. "Income distribution in the Latin American Southern Cone during the first globalization boom and beyond." *International Journal of Comparative Sociology* 50: 452–485.

Bértola, Luis, and Ocampo, José Antonio. 2012. *The economic development of Latin America since independence*. Oxford: Oxford University Press.

Besley, Timothy, and Persson, Torsten. 2014. "Why do developing countries tax so little?" *Journal of Economic Perspectives* 28 (4): 99–120.

Beveridge, Sir William. 1942. *Social insurance and allied services*. London: His Majesty's Stationery Office.

Biehl, Peter F., and Marciniak, Arkadiusz. 2000. "The construction of hierarchy: rethinking the Copper Age in southeastern Europe." In Diehl, Michael W., ed., *Hierarchies in action:* cui bono? Center for Archaeological Investigations, Occasional Paper No. 27: 181–209.

Bircan, Cagatay, Brück, Tilman, and Vothknecht, Marc. 2010. "Violent conflict and inequality." DIW Berlin Discussion Paper No. 1013.

Bivens, Josh, and Mishel, Lawrence. 2013. "The pay of corporate executives and financial professionals as evidence of rents in top 1 percent incomes." *Journal of Economic Perspectives* 27: 57–77.

Björklund, Anders, and Jäntti, Markus. 2009. "Intergenerational income mobility and the role of family background." In Salverda, Nolan, and Smeeding, eds. 2009: 491–521.

Blanton, Richard. 1998. "Beyond centralization: steps toward a theory of egalitarian behavior in archaic states." In Feinman, Gary M., and Marcus, Joyce, eds., *Archaic states*. Santa Fe: School of American Research, 135–172.

Blanton, Richard, and Fargher, Lane. 2008. *Collective action in the formation of pre-modern states*. New York: Springer.

Blanton, Richard E., Kowalewski, Stephen A., Feinman, Gary M., and Finsten, Laura M. 1993. *Ancient Mesoamerica: a comparison*

of change in three regions. 2nd ed. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Blickle, Peter. 1983. *Die Revolution von 1525*. 2nd ed. Munich: Oldenbourg.

Blickle, Peter. 1988. *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300–1800*. Munich: Oldenbourg.

Blum, Jerome. 1957. "The rise of serfdom in Eastern Europe." *American Historical Review* 62: 807–836.

Blume, Lawrence E., and Durlauf, Steven N. 2015. "*Capital in the twenty-first century*: a review essay." *Journal of Political Economy* 123: 749–777.

Bodde, Derk. 1986. "The state and empire of Ch'in." In Twitchett and Loewe, eds. 1986: 20–102.

Boehm, Christopher. 1999. *Hierarchy in the forest: the evolution of egalitarian behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Boix, Carles. 2015. *Political order and inequality: their foundation and their consequences for human welfare*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Boix, Carles, and Rosenbluth, Frances. 2014. "Bones of contention: the political economy of height inequality." *American Political Science Review* 108: 1–22.

Bonica, Adam, McCarty, Nolan, Poole, Keith T., and Rosenthal, Howard. 2013. "Why hasn't democracy slowed rising inequality?" *Journal of Economic Perspectives* 27: 103–123.

Bonnet, Odran, Bono, Pierre-Henri, Chapelle, Guillaume, and Wasmer, Etienne. 2014. "Does housing capital contribute to inequality? A comment on Thomas Piketty's *Capital in the 21st century*." SciencesPo, Department of Economics, Discussion Paper 2014–07.

Bordo, Michael D., and Meissner, Christopher M. 2011. "Do financial crises always raise inequality? Some evidence from history." Working paper.

Borgerhoff Mulder, Monique, et al. 2009. "Intergenerational wealth transmission and the dynamics of inequality in small-scale societies." *Science* 326: 682–688, with supporting online material at www.sciencemag.org/cgi/content/full/326/5953/682/DC1.

Borsch, Stuart J. 2005. *The Black Death in Egypt and England: a comparative study*. Austin: University of Texas Press.

Boserup, Ester. 1965. *The conditions of agricultural growth: the economics of agrarian change under population pressure.* London: Allen and Unwin.

Boserup, Ester. 1981. *Population and technological change: a study of long-term trends.* Chicago: University of Chicago Press.

Bostrom, Nick. 2003. "Human genetic enhancements: a transhumanist perspective." *Journal of Value Inquiry* 37: 493–506.

Bostrom, Nick. 2014. *Superintelligence: paths, dangers, strategies.* Oxford: Oxford University Press.

Bosworth, Barry, Burtless, Gary, and Zhang, Kan. 2016. "Later retirement, inequality in old age, and the growing gap in longevity between rich and poor." Washington, DC: Brookings Institution.

Bourguignon, Francois. 2015. *The globalization of inequality.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Bower, John M. 2001. *The politics of "Pearl": court poetry in the age of Richard II.* Woodbridge, UK: Boydell and Brewer.

Bowles, Samuel. 2006. "Group competition, reproductive leveling and the evolution of human altruism." *Science* 314: 1569–1572.

Bowles, Samuel. 2012a. *The new economics of inequality and redistribution.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bowles, Samuel. 2012b. "Warriors, levelers, and the role of conflict in human social evolution." *Science* 336: 876–879.

Bowles, Samuel. 2015. "Political hierarchy, economic inequality & the first Southwest Asian farmers." SFI Working Paper 2015–06–015.

Bowles, Samuel, and Choi, Jung-Kyoo. 2013. "Coevolution of farming and private property during the early Holocene." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 110: 8830–8835.

Bowles, Samuel, and Gintis, Herbert. 2002. "The inheritance of inequality." *Journal of Economic Perspectives* 16: 3–30.

Bowman, Alan K. 1985. "Landholding in the Hermopolite nome in the fourth century AD." *Journal of Roman Studies* 75: 137–163.

Bracken, Paul. 2012. *The second nuclear age: strategy, danger, and the new power politics.* New York: Times Books.

Brady, David, and Finnigan, Ryan. 2014. "Does immigration undermine public support for social policy?" *American Sociological Review* 79: 17–42.

Brandolini, Andrea, and Smeeding, Timothy M. 2009. "Income

inequality in richer and OECD countries." In Salverda, Nolan, and Smeeding, eds. 2009: 71–100.

Brandolini, Andrea, and Vecchi, Giovanni. 2011. "The well-being of Italians: a comparative historical approach." Quademi di Storia Economica (Economic History Working Papers), No. 19.

Brandt, Loren, and Sands, Barbara. 1992. "Land concentration and income distribution in Republican China." In Rawski, Thomas G., and Li, Lillian M., eds., *Chinese history in economic perspective*. Berkeley: University of California Press, 179–207.

Brenner, Y. S., Kaelble, Hartmut, and Thomas, Mark, eds. 1991. *Income distribution in historical perspective*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Briggs, Asa. 1961. "The welfare state in historical perspective." *European Journal of Sociology* 2: 221–258.

Britnell, Richard. 2004. *Britain and Ireland 1050–1500: economy and society*. Oxford: Oxford University Press.

Broadberry, Stephen, and Gupta, Bishnupriya. 2006. "The early modern great divergence: wages, prices and economic development in Europe and Asia, 1500–1800." *Economic History Review* 59: 2–31.

Broadberry, Stephen, and Harrison, Mark, eds. 2005a. *The economics of World War I*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Broadberry, Stephen, and Harrison, Mark. 2005b. "The economics of World War I: an overview." In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 3–40.

Broadberry, Stephen, and Howlett, Peter. 2005. "The United Kingdom during World War I: business as usual?" In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 206–234.

Brown, Peter. 2012. *Through the eye of a needle: wealth, the fall of Rome, and the making of Christianity in the West, 350–550 AD*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Brown, T. S. 1984. *Gentlemen and officers: imperial administration and aristocratic power in Byzantine Italy A.D. 554–800*. Rome: British School at Rome.

Brown, Kyle S., et al. 2012. "An early and enduring advanced technology originating 71,000 years ago in South Africa." *Nature* 491: 590–593.

Brownlee, W. Elliot. 2004. *Federal taxation in America: a short*

history. 2nd ed. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press.

Brueckner, Markus, and Lederman, Daniel. 2015. "Effects of income inequality on aggregate output." World Bank Policy Discussion Paper No. 7317.

Brynjolfsson, Erik, and McAfee, Andrew. 2014. *The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. New York: Norton.

Buffett, Warren E. 2011. "Stop coddling the super-rich." *New York Times* August 15, 2011: A21.

Burbank, Jane, and Cooper, Frederick. 2010. *Empires in world history: geographies of power, politics of difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Burgers, Peter. 1993. "Taxing the rich: confiscation and the financing of the Claudian Principate (AD 41–54)." *Laverna* 4: 55–68.

Byrne, Joseph P. 2006. *Daily life during the Black Death*. Westport, CT: Greenwood Press.

Campbell, Bruce M. S. 2008. "Benchmarking medieval economic development: England, Wales, Scotland, and Ireland, *c.* 1290." *Economic History Review* 61: 896–945.

Campos-Vazquez, Raymundo, and Sobarzo, Horacio. 2012. *The development and fiscal effects of emigration on Mexico*. Washington, DC: Migration Policy Institute.

Canbakal, Hülya. 2012. "Wealth and inequality in Ottoman Bursa, 1500–1840." Conference paper for "New perspectives in Ottoman economic history," Yale University, November 9–10, 2012.

Canbakal, Hülya, and Filiztekin, Alpay. 2013. "Wealth and inequality in Ottoman lands in the early modern period." Conference paper for "AALIMS—Rice University conference on the political economy of the Muslim world," April 4–5, 2013.

Card, David. 2009. "Immigration and inequality." *American Economic Review* 99: 1–21.

Carneiro, Robert L. 1970. "A theory of the origin of the state." *Science* 169: 733–738.

Carneiro, Robert L. 1988. "The circumscription theory: challenge and response." *American Behavioral Scientist* 31: 497–511.

Cartledge, Paul, and Spawforth, Antony. 1989. *Hellenistic and Roman Sparta: a tale of two cities*. London: Routledge.

Cederman, Lars-Erik, Weidmann, Nils B., and Skrede, Kristian. 2011.

"Horizontal inequalities and ethnonationalist civil war: a global comparison." *American Political Science Review* 105: 478–495.

Center for Genetics and Society. 2015. "Extreme genetic engineering and the human future: reclaiming emerging biotechnologies for the common good." Center for Genetics and Society.

Cerman, Markus. 2012. *Villagers and lords in Eastern Europe, 1300–1800*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

Champlin, Edward. 1980. "The Volcei land register (*CIL* X 407)." *American Journal of Ancient History* 5: 13–18.

Cherry, John F., and Davis, Jack L. 2007. "An archaeological homily." In Galaty and Parkinson, eds. 2007b: 118–127.

Chetty, Raj, et al. 2014. "Is the United States still a land of opportunity? Recent trends in intergenerational mobility." *American Economic Review* 104: 141–147.

Christian, David. 2004. *Maps of time: an introduction to Big History*. Berkeley: University of California Press.

Ch'ü, T'ung-tsu. 1972. *Han social structure*. Seattle: University of Washington Press.

Church, George, and Regis, Ed. 2014. *Regenesis: how synthetic biology will reinvent nature and ourselves*. New York: Basic Books.

Cingano, Federico. 2014. "Trends in income inequality and its impact on economic growth." OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 163.

Cioffi-Revilla, Claudio, Rogers, J. Daniel, Wilcox, Steven P., and Alterman, Jai. 2011. "Computing the steppes: data analysis for agent-based models of polities in Inner Asia." In Brosseder, Ursula, and Miller, Bryan K., eds., *Xiongnu archaeology: multidisciplinary perspectives of the first steppe empire in Inner Asia*. Bonn, Germany: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, 97–110.

Claessen, Henry J. M., and Skalník, Peter. 1978a. "The early state: models and reality." In Claessen and Skalník, eds. 1978b: 637–650.

Claessen, Henry J. M., and Skalník, Peter, eds. 1978b. *The early state*. The Hague: De Gruyter.

Clark, Andrew E., and D'Ambrosio, Conchita. 2015. "Attitudes to income inequality: experimental and survey evidence." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 1147–1208.

Clark, Gregory. 2007a. *A farewell to alms: a brief economic history of the world*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Clark, Gregory. 2007b. "The long march of history: farm wages, population, and economic growth, England 1209–1869." *Economic History Review* 60: 97–135.

Clark, Gregory. 2014. *The son also rises: surnames and the history of social mobility*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Clarke, Walter S., and Gosende, Robert. 2003. "Somalia: can a collapsed state reconstitute itself?" In Rotberg, Robert I., ed,. *State failure and state weakness in a time of terror*. Washington, DC: Brookings Institution Press, 129–158.

Clausewitz, Carl von. 1976. *On war.* Trans. Peter Paret and Michael Howard. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Cline, Eric C. 2014. *1177 B.C.: the year civilization collapsed*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Cobham, Alex, and Sumner, Andy. 2014. "Is inequality all about the tails? The Palma measure of income inequality." *Significance* 11 (1): 10–13.

Coe, Michael D. 2003. *Angkor and the Khmer civilization*. New York: Thames and Hudson.

Coe, Michael D. 2005. *The Maya*. 7th ed. New York: Thames and Hudson.

Cohen, Joel. 1995. *How many people can the earth support?* New York: W. W. Norton.

Cohen, Ronald. 1978. "State origins: a reappraisal." In Claessen and Skalník, eds. 1978b: 31–75.

Cohn, Samuel K., Jr. 2004. *Popular protest in late medieval Europe: Italy, France, and Flanders*. Manchester, UK: Manchester University Press.

Cohn, Samuel K., Jr. 2006. *Lust for liberty. The politics of social revolt in medieval Europe, 1200–1425: Italy, France, and Flanders*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Coleman, David. 2006. "Immigration and ethnic change in low-fertility countries: a third demographic transition." *Population and Development Review* 32: 401–446.

Collier, Paul, and Hoeffler, Anke. 2004. "Greed and grievance in civil war." *Oxford Economic Papers* 56: 563–595.

Collins, Chuck, and Hoxie, Josh. 2015. "Billionaire bonanza: the Forbes 400 . . . and the rest of us." Washington, DC: Institute for Policy Studies.

Conyon, Martin J., He, Lerong, and Zhou, Xin. 2015. "Star CEOs or political connections? Evidence from China's publicly traded firms." *Journal of Business Finance and Accounting* 42: 412–443.

Cook, Noble David. 1998. *Born to die: disease and the New World conquest, 1492–1650.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Cooney, Kathlyn M. 2011. "Changing burial practices at the end of the New Kingdom: defensive adaptations in tomb commissions, coffin commissions, coffin decoration, and mummification." *Journal of the American Research Center in Egypt* 47: 3–44.

Corak, Miles. 2013. "Income inequality, equality of opportunity, and intergenerational mobility." *Journal of Economic Perspectives* 27: 79–102.

Cornia, Giovanni Andrea, ed. 2014a. *Falling inequality in Latin America: policy changes and lessons.* Oxford: Oxford University Press.

Cornia, Giovanni Andrea. 2014b. "Inequality trends and their determinants: Latin America over the period 1990–2010." In Cornia, ed. 2014a: 23–48.

Cornia, Giovanni Andrea. 2014c. "Recent distributive changes in Latin America: an overview." In Cornia, ed. 2014a: 3–22.

Courtois, Stéphane. 1999. "Introduction: the crimes of communism." In Courtois et al. 1999: 1–31.

Courtois, Stéphane, Werth, Nicolas, Panné, Jean-Louis, Paczkowski, Andrzej, Bartosek, Karel, and Margolin, Jean-Louis. 1999. *The black book of communism: crimes, terror, repression.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Cowell, Frank A., and Flachaire, Emmanuel. 2015. "Statistical methods for distributional analysis." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 359–465.

Cowen, Deborah. 2008. *Military workfare: the soldier and social citizenship in Canada.* Toronto: University of Toronto Press.

Cowgill, George. 2015. *Ancient Teotihuacan: early urbanism in central Mexico.* New York: Cambridge University Press.

Crafts, Nicholas, and Mills, Terence C. 2009. "From Malthus to Solow: how did the Malthusian economy really end?" *Journal of Macroeconomics* 31: 68–93.

Credit Suisse. 2014. *Global wealth report.* Zurich: Credit Suisse AG.

Credit Suisse. 2015. *Global wealth report.* Zurich: Credit Suisse AG.

Crivellaro, Elena. 2014. "College wage premium over time: trends in Europe in the last 15 years." Ca' Foscari University of Venice, Department of Economics, Working Paper No. 03/WP/2014.

Crone, Patricia. 2003. *Pre-industrial societies: anatomy of the pre-modern world*. 2nd ed. Oxford: Oneworld Publications.

Cronin, James E. 1991. *The politics of state expansion: war, state and society in twentieth-century Britain*. London: Routledge.

Crosby, Alfred. 1972. *The Columbian exchange: biological and cultural consequences of 1492*. Westport, CT: Westview Press.

Crosby, Alfred. 2004. *Ecological imperialism: the biological expansion of Europe, 900–1900*. 2nd ed. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Culbert, T. Patrick, ed. 1973. *The Classic Maya collapse*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Culbert, T. Patrick. 1988. "The collapse of classic Maya civilization." In Yoffee and Cowgill, eds. 1988: 69–101.

Dabla-Norris, Era, et al. 2015. "Causes and consequences of income inequality: a global perspective." IMF Staff Discussion Note.

D'Amuri, Francesco, and Peri, Giovanni. 2014. "Immigration, jobs, and employment protection: evidence from Europe before and after the Great Recession." *Journal of the European Economic Association* 12: 432–464.

Davies, John K. 1971. *Athenian propertied families, 600–300 B.C.* Oxford: Oxford University Press.

Davies, John K. 1981. *Wealth and the power of wealth in classical Athens*. New York: Ayer.

Davies, R. W. 1998. *Soviet economic development from Lenin to Khrushchev*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Davis, Gerald F., and Kim, Suntae. 2015. "Financialization of the economy." *Annual Review of Sociology* 41: 203–221.

De Ferranti, David, Perry, Guillermo E., Ferreira, Francisco H. G., and Walton, Michael. 2004. *Inequality in Latin America: breaking with history?* Washington, DC: World Bank.

Deger-Jalkotzy, Sigrid. 2008. "Decline, destruction, aftermath." In Shelmerdine, ed. 2008: 387–416.

Deininger, Klaus, and Squire, Lyn. 1998. "New ways of looking at old issues: inequality and growth." *Journal of Development Economics* 57: 259–287.

De Jong, Herman. 2005. "Between the devil and the deep blue sea:

the Dutch economy during World War I." In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 137–168.

De Ligt, Luuk, and Garnsey, Peter. 2012. "The album of Herculaneum and a model of the town's demography." *Journal of Roman Archaeology* 24: 69–94.

Dell, Fabien. 2005. "Top incomes in Germany and Switzerland over the twentieth century." *Journal of the European Economic Association* 3: 412–421.

Dell, F. 2007. "Top incomes in Germany throughout the twentieth century: 1891–1998." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 365–425.

Dell, F., Piketty, F., and Saez, E. 2007. "Income and wealth concentration in Switzerland over the twentieth century." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 472–500.

Demarest, Arthur A. 2006. *The Petexbatun regional archaeological project: a multidisciplinary study of the Maya collapse*. Nashville, TN: Vanderbilt University Press.

Demarest, Arthur A., Rice, Prudence M., and Rice, Don S., eds. 2004a. "The Terminal Classic in the Maya lowlands: assessing collapse, terminations, and transformations." In Demarest, Rice, and Rice, eds. 2004b: 545–572.

Demarest, Arthur A., Rice, Prudence M., and Rice, Don S., eds. 2004b. *The Terminal Classic in the Maya lowlands: collapse, transition, and transformation*. Boulder: University Press of Colorado.

Deng, Gang. 1999. *The premodern Chinese economy: structural equilibrium and capitalist sterility*. London: Routledge.

Department of State. 1946. *Occupation of Japan: policy and progress*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

D'Errico, Francesco, and Vanhaeren, Marian. 2016. "Upper Palaeolithic mortuary practices: reflection of ethnic affiliation, social complexity, and cultural turnover." In Renfrew, Colin, Boyd, Michael J., and Morley, Iain, eds., *Death rituals, social order and the archaeology of immortality in the ancient world: "death shall have no dominion."* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 45–64.

De Vries, Jan. 1984. *European urbanization, 1500–1800*. London: Methuen.

De Vries, Jan, and Van der Woude, Ad. 1997. *The first modern economy: success, failure, and perseverance of the Dutch*

economy, 1500–1815. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Diamond, Jared. 1997. *Guns, germs, and steel: the fates of human societies*. New York: W. W. Norton.

Diamond, Jared. 2005. *Collapse: how societies choose to fail or succeed*. New York: Viking.

Dikötter, Frank. 2013. *The tragedy of liberation: a history of the Chinese revolution, 1945–1957*. New York: Bloomsbury.

Diskin, Martin. 1989. "El Salvador: reform prevents change." In Thiesenheusen, ed. 1989b: 429–450.

Dobado González, Rafael, and García Montero, Héctor. 2010. "Colonial origins of inequality in Hispanic America? Some reflections based on new empirical evidence." *Revista de Historia Económica* 28: 253–277.

Dobson, R. B. 1983. *The peasants' revolt of 1381*. 2nd ed. London: Macmillan.

Docquier, Frederic, Ozden, Caglar, and Peri, Giovanni. 2014. "The labour market effects of immigration and emigration in OECD countries." *Economic Journal* 124: 1106–1145.

Dols, Michael W. 1977. *The Black Death in the Middle East*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Dore, R. P. 1984. *Land reform in Japan*. London: Athlone Press.

Doyle, Michael. 1986. *Empires*. Ithaca: Cornell University Press.

Doyle, William. 2009. *Aristocracy and its enemies in the age of revolution*. Oxford: Oxford University Press.

Draper, Nicholas. 2010. *The price of emancipation: slave-ownership, compensation and British society at the end of slavery*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Drexler, Madeline. 2009. *Emerging epidemics: the menace of new infections*. New York: Penguin.

Drinkwater, John F. 1992. "The bacaudae of fifth-century Gaul." In Drinkwater, John, and Elton, Hugh, eds., *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 208–217.

Dubreuil, Benoît. 2010. *Human evolution and the origins of hierarchies: the state of nature*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Duch, Raymond M., and Rueda, David. 2014. "Generosity among friends: population homogeneity, altruism and insurance as determinants of redistribution?" Working paper.

Dumke, Rolf. 1991. "Income inequality and industrialization in Germany, 1850–1913: the Kuznets hypothesis re-examined." In Brenner, Kaelble, and Thomas, eds. 1991: 117–148.

Duncan-Jones, Richard. 1982. *The economy of the Roman empire: quantitative studies*. 2nd ed. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Duncan-Jones, Richard. 1994. *Money and government in the Roman empire*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Duncan-Jones, Richard P. 1996. "The impact of the Antonine plague." *Journal of Roman Archaeology* 9: 108–136.

Dunn, Alastair. 2004. *The peasants' revolt: England's failed revolution of 1381*. Stroud: Tempus.

Durevall, Dick, and Henrekson, Magnus. 2011. "The futile quest for a grand explanation of long-run government expenditure." *Journal of Public Economics* 95: 708–722.

Du Rietz, Gunnar, Henrekson, Magnus, and Waldenström, Daniel. 2012. "The Swedish inheritance and gift taxation, 1885–2004." IFN Working Paper 936.

Du Rietz, Gunnar, Johansson, Dan, and Stenkula, Mikael. 2013. "The evolution of Swedish labor income taxation in a 150-year perspective: an in-depth characterization." IFN Working Paper No. 977.

Du Rietz, Gunnar, Johansson, Dan, and Stenkula, Mikael. 2014. "A 150-year perspective on Swedish capital income taxation." IFN Working Paper No. 1004.

Dutton, Paul V. 2002. *Origins of the French welfare state*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Dyer, Christopher. 1998. *Standards of living in the later Middle Ages: social change in England c. 1200–1520*. Rev. ed. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Easterly, William. 2007. "Inequality does cause underdevelopment: insights from a new instrument." *Journal of Development Economics* 84: 755–776.

Ebrey, Patricia. 1986. "The economic and social history of Later Han." In Twitchett and Loewe, eds. 1986: 608–648.

Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC) 2015. *Latin America and the Caribbean in the world economy, 2015*. Santiago, Chile: United Nations.

Economist Intelligence Unit. 2014. "Economic challenges in

Somaliland." http://country.eiu.com/Somalia/ArticleList/Updates/Economy.

Edo, Anthony, and Toubal, Farid. 2015. "Selective immigration policies and wages inequality." *Review of International Economics* 23: 160–187.

Ehrenreich, Robert M., Crumley, Carole L., and Levy, Janet E., eds. 1995. *Heterarchy and the analysis of complex societies.* Washington, DC: American Anthropological Association.

Eidelberg, Philip Gabriel. 1974. *The great Rumanian peasant revolt of 1907: origins of a modern jacquerie.* Leiden, Netherlands: Brill.

Eika, Lasse, Mogstad, Magne, and Zafar, Basit. 2014. "Educational assortative mating and household income inequality." Federal Reserve Bank of New York Staff Report No. 682.

Eisenstadt, Shmuel N. 1993. *The political systems of empires.* Pb. ed. New Brunswick: Transaction Publishers.

Elhaik, Eran, et al. 2014. "The 'extremely ancient' chromosome that isn't: a forensic investigation of Albert Perry's X-degenerate portion of the Y chromosome." *European Journal of Human Genetics* 22: 1111–1116.

Elton, Hugh. 2007. "Military forces." In Sabin, van Wees and Whitby, eds. 2007: 270–309.

Elvin, Mark. 1973. *The pattern of the Chinese past.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Esmonde Cleary, Simon. 1989. *The ending of Roman Britain.* London: Routledge.

Estevez-Abe, Margarita. 2008. *Welfare and capitalism in postwar Japan: party, bureaucracy, and business.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

European Commission. 2007. *Europe's demographic future: facts and figures on challenges and opportunities.* Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

European Commission. 2013. "Demography and inequality: how Europe's changing population will impact on income inequality." http://europa.eu/epic/studies-reports/docs/eaf_policy_brief_-_demography_and_inequality_final_version.pdf.

European Commission. 2015. *The 2015 aging report: economic and budgetary projections for the 28 EU member states (2013–2060).* Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Faik, Jürgen. 2012. "Impacts of an ageing society on macroeconomics and income inequality—the case of Germany since the 1980s." ECINEQ Working Paper 2012–272.

Falkenhausen, Lothar von. 2006. *Chinese society in the age of Confucius (1000–250 BC): the archaeological evidence.* Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology.

Farber, Samuel. 2011. *Cuba since the revolution of 1959: a critical assessment.* Chicago: Haymarket Books.

Farris, William Wayne. 1993. *Heavenly warriors: the evolution of Japan's military, 500–1300.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Fearon, James D., and Laitin, David. 2003. "Ethnicity, insurgency, and civil war." *American Political Science Review* 97: 75–90.

Feinstein, Charles. 1988. "The rise and fall of the Williamson curve." *Journal of Economic History* 48: 699–729.

Ferguson, Niall. 1999. *The pity of war: explaining World War I.* New York: Basic Books.

Fernandez, Eva, and Santiago-Caballero, Carlos. 2013. "Economic inequality in Madrid, 1500–1840." Working paper. http://estructuraehistoria.unizar.es/personal/vpinilla/documents/Fernandez_Santiago.pdf.

Figes, Orlando. 1997. *A people's tragedy: the Russian revolution 1891–1924.* London: Pimlico.

Findlay, Ronald, and Lundahl, Mats. 2006. "Demographic shocks and the factor proportion model: from the plague of Justinian to the Black Death." In Findlay, Ronald, Henriksson, Rolf G. H., Lindgren, Hakan, and Lundahl, Mats, eds., *Eli Heckscher, international trade, and economic history.* Cambridge, MA: MIT Press, 157–198.

Fine, John V. A. 1987. *The late medieval Balkans: a critical survey from the late twelfth century to the Ottoman conquest.* Ann Arbor: University of Michigan Press.

Finlayson, Bill, and Warren, Graeme M. 2010. *Changing natures: hunter-gatherers, first farmers and the modern world.* London: Duckworth.

Finseraas, Henning. 2012. "Poverty, ethnic minorities among the poor, and preferences for redistribution in European regions." *Journal of European Social Policy* 22: 164–180.

Fisher, Jonathan D., Johnson, David S., and Smeeding, Timothy M. 2013. "Measuring the trends in inequality of individuals and

families: income and consumption." *American Economic Review* 103: 184–188.

Fitzgerald, F. Scott. 1926. "The rich boy." *Red Magazine* January/February 1926. http://gutenberg.net.au/fsf/THE-RICH-BOY.html.

Flakierski, Henryk. 1992. "Changes in income inequality in the USSR." In Aslund, Anders, ed., *Market socialism or the restoration of capitalism?* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 172–193.

Flannery, Kent, and Marcus, Joyce. 2012. *The creation of inequality: how our prehistoric ancestors set the stage for monarchy, slavery, and empire.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Fochesato, Mattia, and Bowles, Samuel. 2015. "Nordic exceptionalism? Social democratic egalitarianism in world-historic perspective." *Journal of Public Economics* 127: 30–44.

Ford, Martin. 2015. *Rise of the robots: technology and the threat of a jobless future.* New York: Basic Books.

Formicola, Vincenzo. 2007. "From the Sungir children to the Romito dwarf: aspects of the Upper Paleolithic funerary landscape." *Current Anthropology* 48: 446–453.

Förster, Michael F., and Tóth, István György. 2015. "Cross-country evidence of the multiple causes of inequality changes in the OECD area." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 1729–1843.

Fortun Vargas, Jonathan M. 2012. "Declining inequality in Bolivia: how and why." MPRA Paper No. 41208.

Foster, Benjamin R. 2016. *The age of Agade: inventing empire in ancient Mesopotamia.* London: Routledge.

Fourquin, Guy. 1978. *The anatomy of popular rebellion in the Middle Ages.* Amsterdam: North-Holland.

Foxhall, Lin. 1992. "The control of the Attic landscape." In Wells, ed. 1992: 155–159.

Foxhall, Lin. 2002. "Access to resources in classical Greece: the egalitarianism of the polis in practice." In Cartledge, Paul, Cohen, Edward E., and Foxhall, Lin, eds., *Money, labour and land: approaches to the economies of ancient Greece.* London: Routledge, 209–220.

Frankema, Ewout. 2012. "Industrial wage inequality in Latin America

in global perspective, 1900–2000." *Studies in Comparative International Development* 47: 47–74.

Frankfurt, Harry G. 2015. *On inequality*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Fraser, Derek. 2009. *The evolution of the British welfare state: a history of social policy since the Industrial Revolution*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

Frazer, Garth. 2006. "Inequality and development across and within countries." *World Development* 34: 1459–1481.

Freeland, Chrystia. 2012. *Plutocrats: the rise of the new global super-rich and the fall of everyone else*. New York: Penguin.

Freeman, Richard B. 2009. "Globalization and inequality." In Salverda, Nolan, and Smeeding, eds. 2009: 575–598.

Freu, Christel. 2015. "Labour status and economic stratification in the Roman world: the hierarchy of wages in Egypt." *Journal of Roman Archaeology* 28: 161–177.

Frey, Carl Benedikt, and Osborne, Michael A. 2013. "The future of employment: how susceptible are jobs to computerization?" Oxford Martin School Working Paper.

Frier, Bruce W. 2001. "More is worse: some observations on the population of the Roman empire." In Scheidel, Walter, ed., *Debating Roman demography*. Leiden, Netherlands: Brill, 139–159.

Frydman, Carola, and Molloy, Raven. 2012. "Pay cuts for the boss: executive compensation in the 1940s." *Journal of Economic History* 72: 225–251.

Fuentes-Nieva, Ricardo, and Galasso, Nick. 2014. "Working for the few: political capture and economic inequality." Oxford: Oxfam.

Fuks, Alexander. 1984. *Social conflict in ancient Greece*. Jerusalem: Magnes Press.

Fukuyama, Francis. 2011. *The origins of political order: from prehuman times to the French Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Furceri, Davide, and Karras, Georgios. 2011. "Tax design in the OECD: a test of the Hines–Summers hypothesis." *Eastern Economic Journal* 37: 239–247.

Fussell, Paul. 1989. *Wartime: understanding and behavior in the Second World War*. New York: Oxford University Press.

Gabaix, Xabier, and Landier, Augustin. 2008. "Why has CEO pay

increased so much?" *Quarterly Journal of Economics* 121: 49–100.

Gabaix, Xavier, Landier, Augustin, and Sauvagnat, Julien. 2014. "CEO pay and firm size: an update after the crisis." *Economic Journal* 124: F40–F59.

Galassi, Francesco, and Harrison, Mark. 2005. "Italy at war, 1915–1918." In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 276–309.

Galaty, Michael L., and Parkinson, William A. 2007a. "2007 introduction: Mycenaean palaces rethought." In Galaty and Parkinson, eds. 2007b: 1–17.

Galaty, Michael L., and Parkinson, William A., eds. 2007b. *Rethinking Mycenaean palaces II*. Rev. and exp. 2nd ed. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology.

Gallagher, Thomas. 1982. *Paddy's lament: Ireland 1846–1847. Prelude to hatred*. San Diego, CA: Harcourt Brace.

García-Montero, Héctor. 2015. "Long-term trends in wealth inequality in Catalonia, 1400–1800: initial results." Dondena Working Paper No. 79.

Gärtner, Svenja, and Prado, Svante. 2012. "Inequality, trust and the welfare state: the Scandinavian model in the Swedish mirror." Working paper.

Gasparini, Leonardo, and Lustig, Nora. 2011. "The rise and fall of income inequality in Latin America." In Ocampo, José Antonio, and Ros, Jaime, eds., *The Oxford handbook of Latin American Economics*. New York: Oxford University Press, 691–714.

Gasparini, Leonardo, Cruces, Guillermo, and Tornarolli, Leopoldo. 2011. "Recent trends in income inequality in Latin America." *Economía* 11 (2): 147–190.

Gat, Azar. 2006. *War in human civilization*. Oxford: Oxford University Press.

Gatrell, Peter. 2005. *Russia's First World War: a social and economic history*. Harlow, UK: Pearson.

Geary, Frank, and Stark, Tom. 2004. "Trends in real wages during the Industrial Revolution: a view from across the Irish Sea." *Economic History Review* 57: 362–395.

Gellner, Ernest. 1983. *Nations and nationalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Giannecchini, Monica, and Moggi-Cecchi, Jacopo. 2008. "Stature in archaeological samples from Central Italy: methodological

issues and diachronic changes." *American Journal of Physical Anthropology* 135: 284–292.

Giddens, Anthony. 1987. *The nation-state and violence: volume two of a contemporary critique of historical materialism*. Berkeley: University of California Press.

Gilens, Martin. 2012. *Affluence and influence: economic inequality and political power in America*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gilmour, John. 2010. *Sweden, the swastika and Stalin: the Swedish experience in the Second World War*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Gilmour, John, and Stephenson, Jill, eds. 2013. *Hitler's Scandinavian legacy: the consequences of the German invasion for the Scandinavian countries, then and now*. London: Bloomsbury.

Gindling, T. H., and Trejos, Juan Diego. 2013. "The distribution of income in Central America." IZA Discussion Paper No. 7236.

Goetzmann, William N. 2016. *Money changes everything: how finance made civilization possible*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Goldin, Claudia, and Katz, Lawrence F. 2008. *The race between education and technology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Goldin, Claudia, and Margo, Robert A. 1992. "The Great Compression: the wage structure in the United States at mid-century." *Quarterly Journal of Economics* 107: 1–34.

Goñi, Edwin, López, J. Humberto, and Servén, Luis. 2008. "Fiscal redistribution and income inequality in Latin America." World Bank Policy Research Paper No. 4487.

Goodin, Robert E., and Dryzek, Jon. 1995. "Justice deferred: wartime rationing and post-war welfare policy." *Politics and Society* 23: 49–73.

Goos, Maarten, and Manning, Alan. 2007. "Lousy and lovely jobs: the rising polarization of work in Britain." *Review of Economics and Statistics* 89: 118–133.

Gordon, Robert J. 2016. *The rise and fall of American growth: the U.S. standard of living since the Civil War*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gottfried, Robert S. 1983. *The Black Death: natural and human disaster in medieval Europe*. New York: Free Press.

Graeber, David. 2011. *Debt: the first 5,000 years*. Brooklyn, NY: Melville House.

Grant, Oliver Wavell. 2002. "Does industrialisation push up inequality? New evidence on the Kuznets curve from nineteenth-century Prussian tax statistics." University of Oxford Discussion Papers in Economic and Social History, No. 48.

Gray, Lewis C. 1933. *History of agriculture in the southern United States to 1860*. Vol. I. Washington, DC: Carnegie Institution of Washington.

Greenwood, Jeremy, Guner, Nezih, Kocharkov, Georgi, and Santos, Cezar. 2014. "Marry your like: assortative mating and income inequality." *American Economic Review* 104: 348–353.

Gregory, Paul R. 1982. *Russian national income, 1885–1913*. New York: Cambridge University Press.

Grigg, David. 1980. *Population growth and agrarian change: an historical perspective*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Grimnes, Ole Kristian. 2013. "Hitler's Norwegian legacy." In Gilmour and Stephenson, eds. 2013: 159–177.

Grogger, Jeffrey, and Hanson, Gordon H. 2011. "Income maximization and the selection and sorting of international migrants." *Journal of Development Economics* 95: 42–57.

Gross, Jean-Pierre. 1997. *Fair shares for all: Jacobin egalitarianism in practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Grütter, Alfred. 1968. "Die eidgenössische Wehrsteuer, ihre Entwicklung und Bedeutung." PhD thesis, Zürich.

Guasti, Cesare, ed. 1880. *Il sacco di Prato e il ritorno de' Medici in Firenze nel MDXII*. Bologna, Italy: Gaetano Romagnoli.

Gurven, Michael, et al. 2010. "Domestication alone does not lead to inequality: intergenerational wealth transmission among agriculturalists." *Current Anthropology* 51: 49–64.

Gustafsson, Björn, and Johansson, Mats. 2003. "Steps toward equality: how and why income inequality in urban Sweden changed during the period 1925–1958." *European Review of Economic History* 7: 191–211.

Haas, Ain. 1993. "Social inequality in aboriginal North America: a test of Lenski's theory." *Social Forces* 72: 295–313.

Haber, Stephen. 2006. "The political economy of Latin American industrialization." In Bulmer-Thomas, Victor, Coatsworth, John, and Cortes Conde, Roberto, eds., *The Cambridge*

economic history of Latin America. Vol. 2. *The long twentieth century*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 537–584.

Haber, Stephen. 2012. "Climate, technology, and the evolution of political and economic institutions." PERC Working Paper.

Haldon, John F. 1993. *The state and the tributary mode of production*. London: Verso.

Haldon, John F. 1997. *Byzantium in the seventh century: the transformation of a culture*. Rev. ed. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Hamilton, Malcolm B. 1989. *Democratic socialism in Britain and Sweden*. Basingstoke, UK: Macmillan Press.

Haney, Emil B., Jr., and Haney, Wava G. 1989. "The agrarian transition in Highland Ecuador: from precapitalism to agrarian capitalism in Chimborazo." In Thiesenheusen, ed. 1989b: 70–91.

Hansen, Mogens H. 1985. *Demography and democracy: the number of Athenian citizens in the fourth century B.C.* Herning, Denmark: Systime.

Hansen, Mogens H. 1988. *Three studies in Athenian demography*. Copenhagen: Royal Danish Academy of Sciences and Letters.

Hansen, Mogens H., ed. 2000. *A comparative study of thirty city-state cultures: an investigation conducted by the Copenhagen Polis Centre*. Copenhagen: Royal Danish Academy of Sciences and Letters.

Hansen, Mogens H. 2006a. *Polis: an introduction to the ancient Greek city-state*. Oxford: Oxford University Press.

Hansen, Mogens H. 2006b. *The shotgun method: the demography of the ancient Greek city-state culture*. Columbia: University of Missouri Press.

Hansen, Mogens H., and Nielsen, Thomas H., eds. 2004. *An inventory of archaic and classical poleis*. Oxford: Oxford University Press.

Hanus, Jord. 2013. "Real inequality in the early modern Low Countries: the city of 's-Hertogenbosch, 1500–1660." *Economic History Review* 66: 733–756.

Hanushek, Eric A., Schwerdt, Guido, Wiederhold, Simon, and Woessmann, Ludger. 2013. "Returns to skills around the world: evidence from PIAAC." NBER Working Paper No. 19762.

Hara, Akira. 1998. "Japan: guns before rice." In Harrison, ed. 1998b: 224–267.

Hara, Akira. 2003. "Wartime controls." In Nakamura and Odaka, eds. 2003a: 247–286.

Harari, Yuval Noah. 2015. "Upgrading inequality: will rich people become a superior biological caste?" *The World Post* February 4, 2015. http://www.huffingtonpost.com/dr-yuval-noah-harari/inequality-rich-superior-biological_b_5846794.html.

Hardoon, Deborah, Ayele, Sophia, and Fuentes-Nieva, Ricardo. 2016. "An economy for the 1%: how privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be stopped." Oxford: Oxfam GB.

Harper, Kyle. 2015a. "Landed wealth in the long term: patterns, possibilities, evidence." In Erdkamp, Paul, Verboven, Koenraad, and Zuiderhoek, Arjan, eds., *Ownership and exploitation of land and natural resources in the Roman world*. Oxford: Oxford University Press, 43–61.

Harper, Kyle. 2015b. "Pandemics and passages to late antiquity: rethinking the plague of *c.* 249–270 described by Cyprian." *Journal of Roman Archaeology* 28: 223–260.

Harris, John. 2010. *Enhancing evolution: the ethical case for making better people*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Harrison, Mark. 1998a. "The economics of World War II: an overview." In Harrison, ed. 1998b: 1–42.

Harrison, Mark, ed. 1998b. *The economics of World War II: six great powers in international comparison*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Hartung, J. 1898. "Die direkten Steuern und die Vermögensentwicklung in Augsburg von der Mitte des 16. bis zum 18. Jahrhundert." *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich* 22 (4): 166–209.

Hashim, Alice B. 1997. *The fallen state: dissonance, dictatorship and death in Somalia*. Lanham, MD: University Press of America.

Hashimoto, Jurô. 2003. "The rise of big business." In Nakamura and Odaka, eds. 2003a: 190–222.

Hatzfeld, Jean. 2005. *Machete season: the killers in Rwanda speak*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Hautcoeur, Pierre-Cyrille. 2005. "Was the Great War a watershed? The economics of World War I in France." In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 169–205.

Hayami, Akira. 2004. "Introduction: the emergence of 'economic society.'" In Hayami, Saitô, and Toby, eds. 2004: 1–35.

Hayami, Akira, Saitô, Osamu, and Toby, Ronald P. 2004. *The economic history of Japan: 1600–1990*. Vol. 1. *Emergence of economic society in Japan, 1600–1859*. Oxford: Oxford University Press.

Hegyi, Géza, Néda, Zoltán, and Santos, Maria Augusta. 2005. "Wealth distribution of Pareto's law in the Hungarian medieval society." *arXiv*. http://arxiv.org/abs/physics/0509045.

Henken, Ted A., Celeya, Miriam, and Castellanos, Dimas, eds. 2013. *Cuba*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.

Henrekson, Magnus, and Waldenström, Daniel. 2014. "Inheritance taxation in Sweden, 1885–2004: the role of ideology, family firms and tax avoidance." IFN Working Paper 1032.

Henshilwood, Christopher S., et al. 2001. "An early bone tool industry from the Middle Stone Age at Blombos Cave, South Africa: implications for the origins of modern human behavior, symbolism and language." *Journal of Human Evolution* 41: 631–678.

Hernani-Limarino, Werner L., and Eid, Ahmed. 2013. "Unravelling declining income inequality in Bolivia: do government transfers matter?" Working paper.

Higham, Tom, et al. 2007. "New perspectives on the Varna cemetery (Bulgaria)—AMS dates and social implications." *Antiquity* 81: 640–654.

Hilton, Rodney. 1973. *Bond men made free: medieval peasant movements and the English rising of 1381*. London: Temple Smith.

Hilton, R. H., and Aston, T. H., eds. 1984. *The English rising of 1381*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Hines, James R., Jr. 2006. "Will social welfare expenditures survive tax competition?" *Oxford Review of Economic Policy* 22: 330–348.

Hines, James R., Jr., and Summers, Lawrence H. 2009. "How globalization affects tax design." *Tax Policy and the Economy* 23: 123–158.

Hinton, William. 1966. *Fanshen: a documentary of revolution in a Chinese village*. New York: Monthly Review Press.

Ho, Hoang-Anh. 2013. "Not a destiny: ethnic diversity and

redistribution examined." MSc thesis, University of Gothenburg.

Hodkinson, Stephen. 2000. *Property and wealth in classical Sparta*. London: Duckworth.

Hoffman, Philip T. 1996. *Growth in a traditional society: the French countryside, 1450–1850*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hoffman, Philip T., Jacks, David S., Levin, Patricia A., and Lindert, Peter H. 2005. "Sketching the rise of real inequality in early modern Europe." In Allen, Robert C., Bengtsson, Tommy, and Dribe, Martin, eds., *Living standards in the past: new perspectives on well-being in Asia and Europe*. Oxford: Oxford University Press, 131–172.

Hoffner, Harry A. Jr. 1998. *Hittite myths*. 2nd ed. Atlanta: Scholars Press.

Hoggarth, Julie A., et al. 2016. "The political collapse of Chichén Itza in climatic and cultural context." *Global and Planetary Change* 138: 25–42.

Holtermann, Helge. 2012. "Explaining the development-civil war relationship." *Conflict Management and Peace Science* 29: 56–78.

Holtfrerich, Carl-Ludwig. 1980. *Die deutsche Inflation 1914–1923: Ursachen und Folgen in internationaler Perspektive*. Berlin: Walter de Gruyter.

Hooglund, Eric J. 1982. *Land and revolution in Iran, 1960–1980*. Austin: University of Texas Press.

Hopkins, Keith. 1978. *Conquerors and slaves: sociological studies in Roman history 1*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Hopkins, Keith. 2002. "Rome, taxes, rents, and trade" (1995/96). In Scheidel, Walter, and von Reden, Sitta, eds., *The ancient economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 190–230.

Horden, Peregrine. 2005. "Mediterranean plague in the age of Justinian." In Mass, Michael, ed. *The Cambridge companion to the age of Justinian*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 134–160.

Horn, Jeff. 2015. "Lasting economic structures: successes, failures, legacies." In Andress, ed. 2015: 607–624.

Horrox, Rosemary, trans. and ed. 1994. *The Black Death*. Manchester, UK: Manchester University Press.

Hossmann, Iris, et al. 2008. "Europe's demographic future: growing imbalances." Berlin: Berlin Institute for Population and Development.

Hsu, Cho-yun. 1965. *Ancient China in transition: an analysis of social mobility, 722–222 B.C.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Hsu, Cho-yun. 1980. *Han agriculture: the formation of early Chinese agrarian economy (206 B.C.–A.D. 220)*. Seattle: University of Washington Press.

Huber, John D., Ogorzalek, Thomas K., and Gore, Radhika. 2012. "Democracy, targeted redistribution and ethnic inequality." Working paper.

Hudson, Michael. 1993. "The lost tradition of biblical debt cancellations." http://michael-hudson.com/wp-content/uploads/2010/03/HudsonLostTradition.pdf.

Hudson, Michael. 1996a. "Privatization: a survey of the unresolved controversies." In Hudson and Levine, eds. 1996: 1–32.

Hudson, Michael. 1996b. "The dynamics of privatization, from the Bronze Age to the present." In Hudson and Levine, eds. 1996: 33–72.

Hudson, Michael. 1996c. "Early privatization and its consequences." In Hudson and Levine, eds. 1996: 293–308.

Hudson, Michael, and Levine, Baruch, eds. 1996. *Privatization in the Ancient Near East and classical world*. Cambridge, MA: Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University.

Hudson, Michael, and Van De Mieroop, Marc, eds. 2002. *Debt and economic renewal in the Ancient Near East*. Bethesda, MD: CDL.

Human development report. 2014. *Human development report 2014. Sustaining human progress: reducing vulnerabilities and building resilience*. New York: United Nations Development Programme.

Hungerford, Thomas L. 2013. "Changes in income inequality among U.S. tax filers between 1991 and 2006: the role of wages, capital income, and taxes." SSRN Working Paper No. 2207372.

Jabbari, Eric. 2012. *Pierre Laroque and the welfare state in post-war France*. Oxford: Oxford University Press.

Jackson, R. V. 1987. "The structure of pay in nineteenth-century Britain." *Economic History Review* 40: 561–570.

Jackson, R. V. 1994. "Inequality of incomes and lifespans in England since 1688." *Economic History Review* 47: 508–524.

Jacobs, Harrison. 2015. "Here's the ridiculous loot that's been found with corrupt Chinese officials." *Business Insider* January 22, 2015.

Janowitz, Morris. 1976. *Social control of the welfare state*. Chicago: University of Chicago Press.

Jäntti, Markus, and Jenkins, Stephen P. 2015. "Income mobility." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 807–935.

Jäntti, M., Riihelä, M., Sullström, R., and Tuomala, M. 2010. "Trends in top income shares in Finland." In Atkinson and Piketty, eds. 2010: 371–447.

Janusek, John Wayne. 2004. *Identity and power in the ancient Andes: Tiwanaku cities through time*. New York: Routledge.

Jarvis, Lovell S. 1989. "The unraveling of Chile's agrarian reform, 1973–1986." In Thiesenheusen, ed. 1989b: 240–275.

Jaumotte, Florence, Lall, Subir, and Papageorgiou, Chris. 2013. "Rising income inequality: technology, or trade and financial globalization?" *IMF Economic Review* 61: 271–309.

Jaumotte, Florence, and Osorio Buitron, Carolina. 2015. "Inequality and labor market institutions." IMF Staff Discussion Note 15/14.

Jaworski, Taylor. 2009. "War and wealth: economic opportunity before and after the Civil War, 1850–1870." LSE Working Papers No. 114/09.

Jenkins, Stephen P., Brandolini, Andrea, Micklewright, John, and Nolan, Brian, eds. 2013. *The Great Recession and the distribution of household income*. Oxford: Oxford University Press.

Jenkins, Stephen P., and Van Kerm, Philippe. 2009. "The measurement of economic inequality." In Salverda, Nolan, and Smeeding, eds. 2009: 40–67.

Johnson, Allen W., and Earle, Timothy. 2000. *The evolution of human societies: from foraging group to agrarian state*. 2nd. Stanford, CA: Stanford University Press.

Johnson, Harold B. Jr. 2001. "Malthus confirmed? Being some reflections on the changing distribution of wealth and income in Portugal [1309–1789]." Working paper.

Jongman, Willem. 1988. *The economy and society of Pompeii*. Amsterdam: Gieben.

Jongman, Willem. 2006. "The rise and fall of the Roman economy: population, rents and entitlement." In Bang, Peter F., Ikeguchi, Mamoru, and Ziche, Hartmut G., eds., *Ancient economies, modern methodologies: archaeology, comparative history, models and institutions*. Bari, Italy: Edipuglia, 237–254.

Jordan, William C. 1996. *The great famine: northern Europe in the early fourteenth century*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Jursa, Michael. 2010. *Aspects of the economic history of Babylonia in the first millennium BC*. Münster, Germany: Ugarit-Verlag.

Jursa, Michael. 2015. "Economic growth and growing economic inequality? The case of Babylonia." Conference paper for "The haves and the have-nots: exploring the global history of wealth and income inequality," September 11, 2015, University of Vienna.

Justman, Moshe, and Gradstein, Mark. 1999. "The industrial revolution, political transition, and the subsequent decline in inequality in 19th-century Britain." *Explorations in Economic History* 36: 109–127.

Kaboski, Joseph P. 2005. "Supply factors and the mid-century fall in the skill premium." Working paper.

Kage, Rieko. 2010. "The effects of war on civil society: cross-national evidence from World War II." In Kier and Krebs, eds. 2010: 97–120.

Kaimowitz, David. 1989. "The role of decentralization in the recent Nicaraguan agrarian reform." In Thiesenheusen, ed. 1989b: 384–407.

Kanbur, Ravi. 2015. "Globalization and inequality." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 1845–1881.

Kaplan, Steve N., and Rauh, Joshua. 2010. "Watt Street and Main Street: what contributes to the rise in the highest incomes?" *Review of Financial Studies* 23: 1004–1050.

Kaplan, Steven N., and Rauh, Joshua. 2013. "It's the market: the broad-based rise in return to top talent." *Journal of Economic Perspectives* 27 (3): 35–55.

Kapteijns, Lidwien. 2013. *Clan cleansing in Somalia: the ruinous legacy of 1991*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Kasza, Gregory J. 2002. "War and welfare policy in Japan." *Journal of Asian Studies* 61: 417–435.

Katajala, Kimmo, ed. 2004. *Northern revolts: medieval and early*

modern peasant unrest in the Nordic countries. Helsinki: Finnish Literature Society.

Kautsky, John H. 1982. *The politics of aristocratic empires*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Kawagoe, Toshihiko. 1993. "Land reform in postwar Japan." In Teranishi and Kosai, eds. 1993: 178–204.

Kawagoe, Toshihiko. 1999. "Agricultural land reform in postwar Japan: experiences and issues." World Bank Policy Research Working Paper No. 2111.

Kay, Philip. 2014. *Rome's economic revolution*. Oxford: Oxford University Press.

Kaymak, Baris, and Poschke, Markus. 2016. "The evolution of wealth inequality over half a century: the role of taxes, transfers and technology." *Journal of Monetary Economics* 77: 1–25.

Keister, Lisa A. 2014. "The one percent." *Annual Review of Sociology* 40: 347–367.

Keister, Lisa A., and Lee, Hang Y. 2014. "The one percent: top incomes and wealth in sociological research." *Social Currents* 1: 13–24.

Kelly, Robert L. 2013. *The lifeways of hunter-gatherers: the foraging spectrum*. New York: Cambridge University Press.

Kemp, Barry J. 1983. "Old Kingdom, Middle Kingdom and Second Intermediate Period, *c.* 2686–1552 BC." In Trigger, Bruce G., Kemp, Barry J., O'Connor, David, and Lloyd, Alan B., *Ancient Egypt: a social history*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 71–182.

Kennett, Douglas J., et al. 2012. "Development and disintegration of Maya political systems in response to climate change." *Science* 338: 788–791.

Kier, Elizabeth, and Krebs, Ronald, R., eds. 2010. *In war's wake: international conflict and the fate of liberal democracy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Klausen, Jytte. 1998. *War and welfare: Europe and the United States, 1945 to the present*. New York: St. Martin's Press.

Klein, Richard. 2009. *The human career: human biological and cultural origins*. 3rd ed. Chicago: University of Chicago Press.

Knapp, A. Bernhard, and Manning, Sturt W. 2015. "Crisis in context: the end of the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean." *American Journal of Archaeology* 120: 99–149.

Koeniger, Winfried, Leonardi, Marco, and Nunziata, Luca. 2007.

"Labor market institutions and wage inequality." *Industrial and Labor Relations Review* 60: 340–356.

Koepke, Nicola, and Baten, Jörg. 2005. "The biological standard of living in Europe during the last two millennia." *European Review of Economic History* 9: 61–95.

Kolata, Alan. 1993. *The Tiwanaku: portrait of an Andean civilization.* Cambridge, MA: Blackwell.

Komlos, John, Hau, Michel, and Bourguinat, Nicolas. 2003. "An anthropometric history of early-modern France." *European Review of Economic History* 7: 159–189.

Kopczuk, Wojciech. 2015. "What do we know about the evolution of top wealth shares in the United States?" *Journal of Economic Perspectives* 29: 47–66.

Kopczuk, Wojciech, Saez, Emmanuel, and Song, Jae. 2010. "Earnings inequality and mobility in the United States: evidence from Social Security data since 1937." *Quarterly Journal of Economics* 125: 91–128.

Kott, Alexander, et al. 2015. "Visualizing the tactical ground battlefield in the year 2050: workshop report." US Army Research Laboratory ARL-SR-0327.

Kozol, Jonathan. 2005. *The shame of the nation: the restoration of apartheid schooling in America.* New York: Random House.

Kron, Geoffrey. 2011. "The distribution of wealth in Athens in comparative perspective." *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 179: 129–138.

Kron, Geoffrey. 2014. "Comparative evidence and the reconstruction of the ancient economy: Greco-Roman housing and the level and distribution of wealth and income." In Callataÿ, Francois de, ed., *Quantifying the Greco-Roman economy and beyond.* Bari, Italy: Edipuglia, 123–146.

Kršljanin, Nina. 2016. "The land reform of the 1830s in Serbia: the impact of the shattering of the Ottoman feudal system." Conference paper for "Old and new words: the global challenges of rural history," Lisbon, January 27–30, 2016.

Kuehn, John T. 2014. *A military history of Japan: from the age of the Samurai to the 21st century.* Santa Barbara: ABC-CLIO.

Kuhn, Dieter. 2009. *The age of Confucian rule: the Song transformation of China.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kuhn, Philip A. 1978. "The Taiping Rebellion." In Fairbank, John F., ed., *The Cambridge history of China.* Vol. 10. *Late Ch'ing,*

1800–1911, Part I. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 264–317.

Kuhrt, Amélie. 1995. *The ancient Near East c. 3000–330 BC.* 2 vols. London: Routledge.

Kuroda, Masahiro. 1993. "Price and goods control in the Japanese postwar inflationary period." In Teranishi and Kosai, eds. 1993: 31–60.

Kuznets, Simon. 1955. "Economic growth and income inequality." *American Economic Review* 45: 1–28.

Labuda, Damian, Lefebvre, Jean-Francois, Nadeau, Philippe, and Roy-Gagnon, Marie-Hélène. 2010. "Female-to-male breeding ratio in modern humans—an analysis based on historical recombinations." *American Journal of Human Genetics* 86: 353–363.

Lakner, Christoph, and Milanovic, Branko. 2013. "Global income distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession." World Bank Policy Research Working Paper No. 6719.

Larrimore, Jeff. 2014. "Accounting for United States household income inequality trends: the changing importance of household structure and male and female labor earnings inequality." *Review of Income and Wealth* 60: 683–701.

Laybourn, Keith. 1995. *The evolution of British social policy and the welfare state*. Keele, UK: Keele University Press.

Lee, Richard B. 1979. *The !Kung San: men, women, and work in a foraging society*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Lee, Richard B. 1984. *The Dobe !Kung*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Lee, Ronald D. 1986a. "Malthus and Boserup: a dynamic synthesis." In Coleman, David, and Schofield, Roger, eds., *The state of population theory: forward from Malthus*. Oxford: Blackwell, 96–130.

Lee, Ronald D. 1986b. "Population homeostasis and English demographic history." In Rotberg, Robert I., and Rabb, Theodore K., eds., *Population and economy: population and history from the traditional to the modern world*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 75–100.

Leeson, Peter T. 2007. "Better off stateless: Somalia before and after government collapse." *Journal of Comparative Economics* 35: 689–710.

Leigh, Andrew. 2007. "How closely do top income shares track other measures of inequality?" *Economic Journal* 117: F619–F633.

Leigh, Andrew, Jencks, Christopher, and Smeeding, Timothy M. 2009. "Health and economic inequality." In Salverda, Nolan, and Smeeding, eds. 2009: 384–405.

Leitner, Ulrich. 2011. *Imperium: Geschichte und Theories eines politischen Systems*. Frankfurt, Germany: Campus Verlag.

Lemieux, Thomas. 2006. "Post-secondary education and increasing wage inequality." *American Economic Review* 96: 195–199.

Leonard, Carol S. 2011. *Agrarian reform in Russia: the road to serfdom*. New York: Cambridge University Press.

Le Roy Ladurie, Emmanuel. 1966. *Les paysans de Languedoc*. 2 vols. Paris: Mouton.

Levy, Frank, and Temin, Peter. 2007. "Inequality and institutions in 20th century America." NBER Working Paper No. 13106.

Lewis, Joanna. 2000. *Empire state-building: war and welfare in Kenya 1925–52*. Oxford: James Currey.

Lewis, Mark Edward. 1990. *Sanctioned violence in early China*. Albany: State University of New York Press.

Lewis, Mark Edward. 1999. "Warring States: political history." In Loewe, Michael, and Shaughnessy, Edward L., eds., *The Cambridge history of ancient China: from the origins to 211 B.C.* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 587–650.

Lewis, Mark Edward. 2007. *The early Chinese empires: Qin and Han*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lewis, Mark Edward. 2009a. *China between empires: the Northern and Southern dynasties*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lewis, Mark Edward. 2009b. *China's cosmopolitan empire: the Tang dynasty*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Li, Feng. 2013. *Early China: a social and cultural history*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Li, Shi. 2014. "Rising income and wealth inequality in China." http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2014/05/TG03-SI-Event-LI-Shi-income-inequality.pdf.

Liang, Puping, et al. 2015. "CRISPR/Cas9-mediated gene editing in human tripronuclear zygotes." *Protein and Cell* 6: 363–372.

Lin, Ken-Hou, and Tomaskovic-Devey, Donald. 2013. "Financialization and US income inequality, 1970–2008." *American Journal of Sociology* 118: 1284–1329.

Lindert, Peter H. 1991. "Toward a comparative history of income and wealth inequality." In Brenner, Kaelble, and Thomas, eds. 1991: 212–231.

Lindert, Peter H. 2000a. "Three centuries of inequality in Britain and America." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2000: 167–216.

Lindert, Peter H. 2000b. "When did inequality rise in Britain and America?" *Journal of Income Distribution* 9: 11–25.

Lindert, Peter H. 2004. *Growing public: social spending and economic growth since the eighteenth century*. 2 vols. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Lindert, Peter H. 2015. "Where has modern equality come from? Lucky and smart paths in economic history." Conference paper for "Unequal chances and unequal outcomes in economic history," All-UC Economic History Group/Caltech Conference, February 6–7, 2015.

Lindert, Peter H., and Williamson, Jeffrey G. 2014. "American colonial incomes, 1650–1774." NBER Working Paper 19861.

Lindert, Peter H., and Williamson, Jeffrey G. 2016. *Unequal gains: American growth and inequality since 1700*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Lindqvist, Erik, and Östling, Robert. 2013. "Identity and redistribution." *Public Choice* 155: 469–491.

Lindsay, Craig. 2003. "A century of labour market change: 1900 to 2000." Labour Market Trends 111 (3). www.ons.gov.uk/ons/rel/lms/labour-market-trends--discontinued-/volume-111--no--3/a-century-of-labour-market-change--1900-to-2000.pdf.

Link, Stefan. 1991. *Landverteilung und sozialer Frieden im archaischen Griechenland*. Stuttgart, Germany: Steiner.

Lipton, Michael. 2009. *Land reform in developing countries: property rights and property wrongs*. Abingdon, UK: Routledge.

Little, Lester K., ed. 2007. *Plague and the end of antiquity: the pandemic of 541–750*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Livi Bacci, Massimo. 2008. *Conquest: the destruction of the American Indios*. Cambridge, UK: Polity Press.

Lo Cascio, Elio. 2001. "Recruitment and the size of the Roman population from the third to the first century BCE." In Scheidel, Walter, ed., *Debating Roman demography*. Leiden, Netherlands: Brill, 111–137.

Lo Cascio, Elio, ed. 2012. *L'impatto della "peste antonina."* Bari, Italy: Edipuglia.

Lodin, Sven-Olof. 2011. *The making of Swedish tax law: the development of the Swedish tax system*. Trans. Ken Schubert. Uppsala, Sweden: Iustus.

Loewe, Michael. 1986a. "The Former Han dynasty." In Twitchett and Loewe, eds. 1986: 103–222.

Loewe, Michael. 1986b. "Wang Mang, the restoration of the Han dynasty, and Later Han." In Twitchett and Loewe, eds. 1986: 223–290.

Lovejoy, Paul E. 2011. *Transformations in slavery: a history of slavery in Africa*. 3rd ed. New York: Cambridge University Press.

Lowe, Rodney. 1990. "The second world war, consensus, and the foundation of the welfare state." *Twentieth Century British History* 1: 152–182.

Lustig, Nora, Lopez-Calva, Luis F., and Ortiz-Juarez, Eduardo. 2012. "Declining inequality in Latin America in the 2000s: the cases of Argentina, Brazil, and Mexico." World Bank Policy Research Working Paper No. 6248.

Lustig, Nora, Lopez-Calva, Luis F., and Ortiz-Juarez, Eduardo. 2014. "Deconstructing the decline in inequality in Latin America." Working paper.

Lutz, Wolfgang, and Scherbov, Sergei. 2007. "The contribution of migration to Europe's demographic future: projections for the EU-25 to 2050." Laxenburg, Austria: International Institute for Applied Systems Analysis, IR-07–024.

Machin, Stephen. 2008. "An appraisal of economic research on changes in wage inequality." *Labour* 22: 7–26.

Maddison project. "Maddison project." http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm.

Magness, Phillip W., and Murphy, Robert P. 2015. "Challenging the empirical contribution of Thomas Piketty's *Capital in the twenty-first century*." *Journal of Private Enterprise* 30: 1–34.

Mahler, Vincent A. 2010. "Government inequality reduction in comparative perspective: a cross-national study of the developed world." *Polity* 42: 511–541.

Maisels, Charles K. 1990. *The emergence of civilization: from hunting and gathering to agriculture, cities, and the state in the Near East*. London: Routledge.

Malinen, Tuomas. 2012. "Estimating the long-run relationship

between income inequality and economic development." *Empirical Economics* 42: 209–233.

Malthus, T. R. 1992. *An essay on the principle of population; or a view of its past and present effects on human happiness; with an inquiry into our prospects respecting the future removal or mitigation of the evils which it occasions*. Selected and introduced by Donald Winch using the text of the 1803 edition as prepared by Patricia James for the Royal Economic Society, 1990, showing the additions and corrections made in the 1806, 1807, 1817, and 1826 editions. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Mango, Cyril. 1985. *Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siècles)*. Paris: De Boccard.

Mansfield, Edward D., and Snyder, Jack. 2010. "Does war influence democratization?" In Kier and Krebs, eds. 2010: 23–49.

Mansvelt Beck, B. J. 1986. "The fall of Han." In Twitchett and Loewe, eds. 1986: 317–376.

Marean, Curtis W. 2014. "The origins and significance of coastal resource use in Africa and Western Eurasia." *Journal of Human Evolution* 77: 17–40.

Marean, Curtis W. 2015. "An evolutionary anthropological perspective on modern human origins." *Annual Review of Anthropology* 44: 533–556.

Margolin, Jean-Louis. 1999a. "Cambodia: a country of disconcerting crimes." In Courtois et al. 1999: 577–644.

Margolin, Jean-Louis. 1999b. "China: a long march into night." In Courtois et al. 1999: 463–546.

Markoff, John. 1996a. *The abolition of feudalism: peasants, lords and legislators in the French Revolution*. University Park: Pennsylvania State University Press.

Markoff, John. 1996b. *Waves of democracy: social movements and political change*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

Marlowe, Frank W. 2010. *The Hadza: hunter-gatherers of Tanzania*. Berkeley: University of California Press.

Marwick, Arthur. 1988. "Conclusion." In Marwick, Arthur, ed. 1988. *Total war and social change*. Houndmills, UK: Macmillan Press, 119–125.

Marzagalli, Silvia. 2015. "Economic and demographic developments." In Andress, ed. 2015: 3–20.

Massey, Douglas S. 2007. *Categorically unequal: the American stratification system*. New York: Russell Sage Foundation.

Masson, Marilyn A., and Peraza Lope, Carlos. 2014. *Kukulcan's realm: urban life at ancient Mayapan*. Boulder: University Press of Colorado.

Mau, Steffen, and Burkhardt, Christoph. 2009. "Ethnic diversity and welfare state solidarity in Western Europe." *Journal of European Social Policy* 19: 213–229.

Mayer, Emanuel. 2012. *The ancient middle classes: urban life and aesthetics in the Roman empire, 100 BCE—250 CE*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mayshar, Joram, Moav, Omer, Neeman, Zvika, and Pascali, Luigi. 2015. "Cereals, appropriability and hierarchy." Barcelona GSE Working Paper No. 842.

McCaa, Robert. 2000. "The peopling of Mexico from origins to revolution." In Haines, Michael R., and Steckel, Richard H., eds., *A population history of North America*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 241–304.

McCormick, Michael. 2015. "Tracking mass death during the fall of Rome's empire (I)." *Journal of Roman Archaeology* 28: 325–357.

McDougall, Ian, Brown, Francis H., and Fleagle, John G. 2005. "Stratigraphic placement and age of modern humans from Kibish, Ethiopia." *Nature* 433: 733–736.

McEvedy, Colin, and Jones, Richard. 1978. *Atlas of world population history*. New York: Penguin.

McKenzie, David, and Rapoport, Hillel. 2007. "Network effects and the dynamics of migration and inequality: theory and evidence from Mexico." *Journal of Development Economics* 84: 1–24.

Medeiros, Marcelo, and Ferreira de Souza, Pedro H. G. 2013. "The state and income inequality in Brazil." IRLE Working Paper No. 153–13.

Medeiros, Marcelo, and Ferreira de Souza, Pedro H. G. 2015. "The rich, the affluent and the top incomes." *Current Sociology Review* 63: 869–895.

Mehrotra, Ajay K. 2013. *Making the modern America fiscal state: law, politics, and the rise of progressive taxation, 1877–1929*. New York: Cambridge University Press.

Meloy, John L. 2004. "The privatization of protection: extortion and

the state in the Circassian Mamluk period." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 47: 195–212.

Meyer, Bruce D., and Sullivan, James X. 2013. "Consumption and income inequality and the Great Recession." *American Economic Review* 103: 178–183.

Michelmore, Molly C. 2012. *Tax and spend: the welfare state, tax politics, and the limits of American liberalism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Middleton, Guy D. 2010. *The collapse of palatial society in LBA Greece and the postpalatial period*. Oxford: Archaeopress.

Milanovic, Branko. 1997. *Income, inequality, and poverty during the transition from planned to market economy*. Washington, DC: World Bank.

Milanovic, Branko. 2005. *Worlds apart: measuring international and global inequality*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Milanovic, Branko. 2006. "An estimate of average income and inequality in Byzantium around year 1000." *Review of Income and Wealth* 52: 449–470.

Milanovic, Branko. 2010. "Income level and income inequality in the Euro-Mediterranean region: from the Principate to the Islamic conquest." MPRA Paper No. 46640.

Milanovic, Branko. 2012. "Global inequality recalculated and updated: the effect of new PPP estimates on global inequality and 2005 estimates." *Journal of Economic Inequality* 10: 1–18.

Milanovic, Branko. 2013. "The inequality possibility frontier: extensions and new applications." World Bank Policy Research Paper No. 6449.

Milanovic, Branko. 2015. "A note on 'maximum' US inequality." *globalinequality* December 19, 2015. http://glineq.blogspot.com/2015/12/a-note-on-maximum-us-inequality.html?m=1.

Milanovic, Branko. 2016. *Global inequality: a new approach for the age of globalization*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Milanovic, Branko, Lindert, Peter H., and Williamson, Jeffrey G. 2011. "Pre-industrial inequality." *Economic Journal* 121: 255–272.

Millar, Fergus. 1977. *The emperor in the Roman world (31 BC—AD 337)*. London: Duckworth.

Miller, Joseph C. 2012. *The problem of slavery as history: a global approach*. New Haven, CT: Yale University Press.

Millon, René. 1988. "The last years of Teotihuacan dominance." In Yoffee and Cowgill, eds. 1988: 102–164.

Minami, Ryoshin. 1998. "Economic development and income distribution in Japan: as assessment of the Kuznets hypothesis." *Cambridge Journal of Economics* 22: 39–58.

Mishel, Lawrence, Shierholz, Heidi, and Schmitt, John. 2013. "Don't blame the robots: assessing the job polarization explanation of growing wage inequality." Economic Policy Institute—Center for Economic and Policy Research, Working Paper.

Mithen, Steven. 2003. *After the ice: a global human history, 20,000–5000 BC*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Miwa, Ryôchi. 2003. "Postwar democratization and economic reconstruction." In Nakamura and Odaka, eds. 2003a: 333–370.

Miyamoto, Matayo. 2004. "Quantitative aspects of Tokugawa economy." In Hayami, Saitô, and Toby, eds. 2004: 36–84.

Miyazaki, Masayasu, and Itô, Osamu. 2003. "Transformation of industries in the war years." In Nakamura and Odaka, eds. 2003a: 287–332.

Modalsli, Jorgen. 2015. "Inequality in the very long run: inferring inequality from data on social groups." *Journal of Economic Inequality* 13: 225–247.

Moise, Edwin E. 1983. *Land reform in China and North Vietnam: consolidating the revolution at the village level*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Mokyr, Joel, and Ó Gráda, Cormac. 1988. "Poor and getting poorer? Living standards in Ireland before the famine." *Economic History Review* 41: 209–235.

Mollat, Michel, and Wolff, Philippe. 1973. *The popular revolutions of the late Middle Ages*. London: Allen and Unwin.

Mollick, André Varella. 2012. "Income inequality in the U.S.: the Kuznets hypothesis revisited." *Economic Systems* 36: 127–144.

Monson, Andrew, and Scheidel, Walter, eds. 2015. *Fiscal regimes and the political economy of premodern states*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Morelli, Salvatore, and Atkinson, Anthony B. 2015. "Inequality and crises revisited." *Economia Politica* 32: 31–51.

Morelli, Salvatore, Smeeding, Timothy, and Thompson, Jeffrey. 2015. "Post-1970 trends in within-country inequality and poverty: rich and middle-income countries." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 593–696.

Moriguchi, Chiaki, and Saez, Emmanuel. 2010. "The evolution of income concentration in Japan, 1886–2005: evidence from income tax statistics." In Atkinson and Piketty, eds. 2010: 76–170.

Morris, Ian. 1994. "The Athenian economy twenty years after *The Ancient Economy*." *Classical Philology* 89: 351–366.

Morris, Ian. 2000. *Archaeology as cultural history: words and things in Iron Age Greece*. Malden, MA: Polity.

Morris, Ian. 2004. "Economic growth in ancient Greece." *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 160: 709–742.

Morris, Ian. 2010. *Why the West rules—for now: the patterns of history, and what they reveal about the future*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Morris, Ian. 2013. *The measure of civilization: how social development decides the fate of nations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Morris, Ian. 2014. *War! What is it good for? Conflict and the progress of civilization from primates to robots*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Morris, Ian. 2015. *Foragers, farmers, and fossil fuels: how human values evolve*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Morris, Ian, and Scheidel, Walter, eds. 2009. *The dynamics of ancient empires: state power from Assyria to Byzantium*. New York: Oxford University Press.

Morris, Marc. 2012. *The Norman conquest*. London: Hutchinson.

Morrison, Cécile, and Cheynet, Jean-Claude. 2002. "Prices and wages in the Byzantine world." In Laiou, Angeliki E., ed., *The economic history of Byzantium: from the seventh through the fifteenth century*. Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 815–878.

Morrison, Christian. 2000. "Historical perspectives on income distribution: the case of Europe." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2000: 217–260.

Morrisson, Christian, and Snyder, Wayne. 2000. "The income inequality of France in historical perspective." *European Review of Economic History* 4: 59–83.

Moselle, Boaz, and Polak, Benjamin. 2001. "A model of a predatory state." *Journal of Law, Economics and Organization* 17: 1–33.

Motesharrei, Safa, Rivas, Jorge, and Kalnay, Eugenia. 2014. "Human and nature dynamics (HANDY): modeling inequality and the use of resources in the collapse or sustainability of societies." *Ecological Economics* 101: 90–102.

Motyl, Alexander J. 2001. *Imperial ends: the decay, collapse, and revival of empires*. New York: Columbia University Press.

Mouritsen, Henrik. 2015. "Status and social hierarchies: the case of Pompeii." In Kuhn, Annika B., ed., *Social status and prestige in the Graeco-Roman world*. Stuttgart, Germany: Steiner, 87–114.

Mousnier, Roland. 1970. *Peasant uprisings in seventeenth-century France, Russia, and China*. New York: Harper & Row.

Moyo, Sam. 2013. "Land reform and distribution in Zimbabwe since 1980." In Moyo and Chambati, eds. 2013b: 29–77.

Moyo, Sam, and Chambati, Walter. 2013a. "Introduction: roots of the Fast Track Land Reform." In Moyo and Chambati, eds. 2013b: 1–27.

Moyo, Sam, and Chambati, Walter, eds. 2013b. *Land and agrarian reform in Zimbabwe: beyond white-settler capitalism*. Dakar, Senegal: CODESRIA.

Mratschek-Halfmann, Sigrid. 1993. *Divites et praepotentes: Reichtum und soziale Stellung in der Literatur der Prinzipatszeit*. Stuttgart, Germany: Steiner.

Mubarak, Jamil. 1997. "The 'hidden hand' behind the resilience of the stateless economy in Somalia." *World Development* 25: 2027–2041.

Mulligan, Casey B., Gil, Ricard, and Sala-i-Martin, Xavier. 2004. "Do democracies have different public policies than nondemocracies?" *Journal of Economic Perspectives* 18: 51–74.

Murphey, Rhoads. 1999. *Ottoman warfare, 1500–1700*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Murray, Charles. 2012. *Coming apart: the state of white America*. New York: Crown Forum.

Murray, Christopher J. L., et al. 2006. "Estimation of potential global pandemic influenza mortality on the basis of vital registry data from the 1918–20 pandemic: a quantitative analysis." *Lancet* 368: 2211–2218.

Murray, Sarah C. 2013. "Trade, imports, and society in early Greece: 1300–900 B.C.E." PhD thesis, Stanford University.

Nafziger, Steven, and Lindert, Peter. 2013. "Russian inequality on the eve of revolution." Working paper.

Nakamura, Takafusa. 2003. "The age of turbulence: 1937–1954." In Nakamura and Odaka, eds. 2003a: 55–110.

Nakamura, Takafusa, and Odaka, Kônosuke, eds. 2003a. *The economic history of Japan: 1600–1990*. Vol. 3. *Economic history of Japan 1914–1955. A dual structure*. Trans. Noah S. Brannen. Oxford: Oxford University Press.

Nakamura, Takafusa, and Odaka, Kônosuke. 2003b. "The inter-war period: 1914–37, an overview." In Nakamura and Odaka, eds. 2003a: 1–54.

National Military Strategy. 2015. "The national military strategy of the United States of America 2015: the United States' military contribution to national security." http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf.

Nau, Michael. 2013. "Economic elites, investments, and income inequality." *Social Forces* 92: 437–461.

Nawar, Abdel-Hameed. 2013. "Poverty and inequality in the non-income multidimensional space: a critical review in the Arab states." Working Paper No. 103. Brasília, Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth.

Neal, Larry, and Williamson, Jeffrey G., eds. 2014. *The Cambridge history of capitalism*. 2 vols. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Nenova, Tatiana, and Harford, Tim. 2005. "Anarchy and invention: how does Somalia's private sector cope without government?" World Bank: Findings No. 254.

Neveux, Hugues. 1997. *Les révoltes paysannes en Europe (XIVe-XVIIe siècle)*. Paris: Albin Michel.

Newson, Linda A. 2006. "The demographic impact of colonization." In Bulmer-Thomas, V., Coatsworth, John H., and Conde, Roberto Cortes, eds., *The Cambridge economic history of Latin America*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 143–184.

Nguyen, Ngoc-Luu. 1987. "Peasants, party and revolution: the politics of agrarian transformation in Northern Vietnam, 1930–1975. PhD thesis, Amsterdam.

Nishikawa, Shunsaku, and Amano, Masatoshi. 2004. "Domains and their economic policies." In Hayami, Saitô, and Toby, eds. 2004: 247–267.

Noah, Timothy. 2012. *The great divergence: America's growing inequality crisis and what we can do about it*. New York: Bloomsbury Press.

Nolan, B. 2007. "Long-term trends in top income shares in Ireland." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 501–530.

North, Douglass C., Wallis, John J., and Weingast, Barry R. 2009. *Violence and social orders: a conceptual framework for interpreting recorded human history*. New York: Cambridge University Press.

Nunn, Nathan, and Qian, Nancy. 2010. "The Columbian exchange: a history of disease, food, and ideas." *Journal of Economic Perspectives* 24: 163–188.

Ober, Josiah. 2015a. *The rise and fall of classical Greece*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ober, Josiah. 2015b. "Classical Athens." In Monson and Scheidel, eds. 2015: 492–522.

Ober, Josiah. 2016. "Inequality in late-classical democratic Athens: evidence and models." Working paper.

Obinger, Herbert, and Schmitt, Carina. 2011. "Guns and butter? Regime competition and the welfare state during the Cold War." *World Politics* 63: 246–270.

Oded, Bustenay. 1979. *Mass deportations and deportees in the Neo-Assyrian empire*. Wiesbaden, Germany: Reichert.

O'Donnell, Owen, Van Doorslaer, Eddy, and Van Ourti, Tom. 2015. "Health and inequality." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 1419–1533.

OECD. 2010. *Economic policy reforms: going for growth*. Paris: OECD Publishing.

OECD. 2011. *Divided we stand: why inequality keeps rising*. Paris: OECD Publishing.

OECD. 2014. "Social expenditure update—social spending is falling in some countries, but in many others it remains at historically high levels." http://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-Social-Expenditure-Update-Nov2014-8pages.pdf.

OECD. 2015. *In it together: why less inequality benefits all*. Paris: OECD Publishing.

Oechslin, Hanspeter. 1967. *Die Entwicklung des Bundessteuersystems der Schweiz von 1848 bis 1966*. Einsiedeln, Switzerland: Etzel.

Ó Gráda, Cormac. 1994. *Ireland: a new economic history, 1780–1939*. Oxford: Oxford University Press.

Ohlsson, Henry, Roine, Jesper, and Waldenström, Daniel. 2006. "Long run changes in the concentration of wealth: an overview of recent findings." WIDER Working Paper.

Ohlsson, Henry, Roine, Jesper, and Waldenström, Daniel. 2014. "Inherited wealth over the path of development: Sweden, 1810–2010." IFN Working Paper 1033.

Ohtake, Fumio. 2008. "Inequality in Japan." *Asian Economic Policy Review* 3: 87–109.

Okazaki, Tetsuji. 1993. "The Japanese firm under the wartime planned economy." *Journal of the Japanese and International Economies* 7: 175–203.

Olson, Jan Marie, and Smith, Michael E. 2016. "Material expressions of wealth and social class at Aztec-period sites in Morelos, Mexico." *Ancient Mesoamerica* 27: 133–147.

Osborne, Robin. 1992. "'Is it a farm?' The definition of agricultural sites and settlements in ancient Greece." In Wells, ed. 1992: 21–27.

Oshima, Takayoshi. 2014. *Babylonian poems of pious sufferers:* Ludlul Bel Nemeqi *and the* Babylonian Theodicy. Tübingen, Germany: Mohr Siebeck.

Ostby, Gudrun. 2008. "Polarization, horizontal inequalities and violent civil conflict." *Journal of Peace Research* 45: 143–162.

Östling, Johan. 2013. "Realism and idealism. Swedish narratives of the Second World War: historiography and interpretation in the post-war era." In Gilmour and Stephenson, eds. 2013: 179–196.

Ostry, Jonathan D., Berg, Andrew, and Tsangarides, Charalambos G. 2014. "Redistribution, inequality, and growth." IMF Staff Discussion Note.

Özmucur, Süleyman, and Pamuk, Şevket. 2002. "Real wages and standards of living in the Ottoman empire, 1489–1914." *Journal of Economic History* 62: 292–321.

Page, Benjamin I., Bartels, Larry M., and Seawright, Jason. 2013. "Democracy and the policy preferences of wealthy Americans." *Perspectives on Politics* 11: 51–73.

Palma, José Gabriel. 2011. "Homogeneous middles vs. heterogeneous

tails, and the end of the 'inverted-U': it's all about the share of the rich." *Development and Change* 42: 87–153.

Palme, Bernhard. 2015. "Shifting income inequality in Roman and late antique Egypt." Conference paper for "The haves and the have-nots: exploring the global history of wealth and income inequality," September 11, 2015, University of Vienna.

Pamuk, Şevket. 2005. "The Ottoman economy in World War I." In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 112–136.

Pamuk, Şevket. 2007. "The Black Death and the origins of the 'Great Divergence' across Europe, 1300–1600." *European Review of Economic History* 11: 289–317.

Pamuk, Şevket. Forthcoming. *Uneven progress: economic history of Turkey since 1820*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Pamuk, Şevket, and Shatzmiller, Maya. 2014. "Plagues, wages, and economic change in the Islamic Middle East, 700–1500." *Journal of Economic History* 74: 196–229.

Parkin, Tim G. 1992. *Demography and Roman society*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Patlagean, Evelyne. 1977. *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance, 4e—7e siècles*. Paris: Mouton.

Patterson, Orlando. 1982. *Slavery and social death: a comparative study*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Payne, Richard. 2016. "Sex, death, and aristocratic empire: Iranian jurisprudence in late antiquity." *Comparative Studies in Society and History* 58: 519–549.

Petersen, Michael B., and Skaaning, Svend-Erik. 2010. "Ultimate causes of state formation: the significance of biogeography, diffusion, and Neolithic Revolutions." *Historical Social Research* 35: 200–226.

Pettitt, Paul B., Richards, Michael, Maggi, Roberto, and Formicola, Vincenzo. 2003. "The Gravettian burial known as the Prince ('Il Principe'): new evidence for his age and diet." *Antiquity* 77: 15–19.

Philippon, Thomas, and Reshef, Ariell. 2012. "Wages and human capital in the U.S. finance industry: 1909–2006." *Quarterly Journal of Economics* 127: 1551–1609.

Piachaud, David. 2014. "Piketty's capital and social policy." *British Journal of Sociology* 65: 696–707.

Pigou, A. C. 1918. "A special levy to discharge war debt." *Economic Journal* 28: 135–156.

Piketty, Thomas. 2007. "Income, wage, and wealth inequality in France, 1901–98." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 43–81.

Piketty, Thomas. 2011. "On the long-run evolution of inheritance: France 1820–1998." *Quarterly Journal of Economics* 126: 1071–1131.

Piketty, Thomas. 2013. *Le capital au XXIe siècle*. Paris: Éditions du Seuil.

Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the twenty-first century*. Trans. Arthur Goldhammer. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Piketty, Thomas. 2015a. "Vers une économie politique et historique: réflexions sur le capital au XXIe siècle." *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, 125–138.

Piketty, Thomas. 2015b. "Putting distribution back at the center of economics: reflections on *Capital in the twenty-first century*." *Journal of Economic Perspectives* 29: 67–88.

Piketty, Thomas, Postel-Vinay, Gilles, and Rosenthal, Jean-Laurent. 2006. "Wealth concentration in a developing economy: Paris and France, 1807–1994." *American Economic Review* 96: 236–256.

Piketty, Thomas, and Saez, Emmanuel. 2007. "Income and wage inequality in the United States, 1913–2002." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 141–225.

Piketty, Thomas, and Saez, Emmanuel. 2013. "Top incomes and the Great Recession: recent evolutions and policy implications." *IMF Economic Review* 61: 456–478.

Piketty, Thomas, and Saez, Emmanuel. 2014. "Inequality in the long run." *Science* 344: 838–842.

Piketty, Thomas, Saez, Emmanuel, and Stantcheva, Stefanie. 2013. "Optimal taxation of top incomes: a tale of three elasticities." *American Economic Journal: Economic Policy* 6: 230–271.

Piketty, Thomas, and Zucman, Gabriel. 2015. "Wealth and inheritance in the long run." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 1303–1368.

Pines, Yuri. 2009. *Envisioning eternal empire: Chinese political thought of the Warring States era*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Pinker, Steven. 2011. *The better angels of our nature: why violence has declined*. New York: Viking.

Plack, Noelle. 2015. "Challenges in the countryside, 1790–2." In Andress, ed. 2015: 346–361.

Platt, Stephen R. 2012. *Autumn in the heavenly kingdom: China, the West, and the epic story of the Taiping civil war*. New York: Knopf.

Plavcan, J. Michael. 2012. "Sexual size dimorphism, canine dimorphism, and male–male competition in primates." *Human Nature* 23: 45–67.

Ponthieux, Sophie, and Meurs, Dominique. 2015. "Gender inequality." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 981–1146.

Porter, Bruce D. 1994. *War and the rise of the state: the military foundations of modern politics*. New York: Free Press.

Postel-Vinay, Gilles. 1989. "À la recherche de la révolution économique dans les campagnes (1789–1815)." *Revue Économique* 40: 1015–1045.

Postles, Dave. 2011. "Inequality of wealth in the early sixteenth centuries." Paper for the 2011 Economic History Society Annual Conference, Cambridge.

Postles, Dave. 2014. *Microcynicon: aspects of early-modern England*. Loughborough, UK: self-published.

Powell, Benjamin, Ford, Ryan, and Nowrasteh, Alex. 2008. "Somalia after state collapse: chaos or improvement?" *Journal of Economic Behavior and Organization* 67: 657–670.

Powelson, John P. 1988. *The story of land: a world history of land tenure and agrarian reform*. Cambridge, MA: Lincoln Institute of Land Policy.

Poznik, G. David, et al. 2013. "Sequencing Y chromosomes resolves discrepancy in time to common ancestor of males versus females." *Science* 341: 562–565.

Pozzi, Luca, et al. 2014. "Primate phylogenetic relationships and divergence dates inferred from complete mitochondrial genomes." *Molecular Phylogenetics and Evolution* 75: 165–183.

Prados de la Escosura, Leandro. 2007. "Inequality and poverty in Latin America: a long-run exploration." In Hatton, Timothy, O'Rourke, Kevin H., and Taylor, Alan M., eds., *The new comparative economic history: essays in honor of Jeffrey G. Williamson*. Cambridge, MA: MIT Press, 291–315.

Prados de la Escosura, Leandro. 2008. "Inequality, poverty and the

Kuznets curve in Spain, 1850–2000." *European Review of Economic History* 12: 287–324.

Preiser-Kapeller, Johannes. 2016. "Piketty in Byzanz? Ungleichverteilungen von Vermögen und Einkommen im Mittelalter." Working paper. http://www.dasanderemittelalter.net/news/piketty-in-byzanz-ungleichverteilungen-von-vermogen-und-einkommen-im-mittelalter/.

Prentiss, Anne Marie, et al. 2007. "The emergence of status inequality in intermediate scale societies: a demographic and socio-economic history of the Keatley Creek site, British Columbia." *Journal of Anthropological Archaeology* 26: 299–327.

Prentiss, Anne Marie, et al. 2012. "The cultural evolution of material wealth-based inequality at Bridge River, British Columbia." *American Antiquity* 77: 542–564.

Price, T. Douglas, and Bar-Yosef, Ofer. 2010. "Traces of inequality at the origins of agriculture in the Ancient Near East." In Price, T. Douglas, and Feinman, Gary M., eds., *Pathways to power: new perspectives on the emergence of social inequality*. New York: Springer, 147–168.

Price, T. Douglas, and Bar-Yosef, Ofer. 2011. "The origins of agriculture: new data, new ideas. An introduction to Supplement 4." *Current Anthropology* 52: S163–S174.

Pringle, Heather. 2014. "The ancient roots of the 1%." *Science* 344: 822–825.

Pritchard, David M. 2010. "The symbiosis between democracy and war: the case of ancient Athens." In Pritchard, David M., ed., *War, democracy and culture in classical Athens*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1–62.

Pritchett, Lant, and Woolcock, Michael. 2002. "Solutions when the solution is the problem: arraying the disarray in development." Center for Global Development Working Paper No. 10.

Psacharopoulos, George, et al. 1995. "Poverty and income inequality in Latin America during the 1980s." *Review of Income and Wealth* 41: 245–264.

Pyzyk, Mark. Forthcoming. "Onerous burdens: liturgies and the Athenian elite."

Quammen, David. 2013. *Spillover: animal infections and the next human pandemic*. New York: W. W. Norton.

Raghavan, Srinath. 2016. *India's war: the making of modern South Asia, 1939–1945*. New York: Basic Books.

Ranis, Gustav, and Kosack, Stephen. 2004. "Growth and human development in Cuba's transition." Miami, FL: University of Miami.

Rankov, Boris. 2007. "Military forces." In Sabin, van Wees, and Whitby, eds. 2007: 30–75.

Ravaillon, Martin. 2014. "Income inequality in the developing world." *Science* 344: 851–855.

Raven, Maarten J. 1991. *The tomb of Iurudef: a Memphite official in the reign of Ramesses II*. London: Egypt Exploration Society.

Raven, Maarten J., et al. 1998. "The date of the secondary burials in the tomb of Iurudef at Saqqara." *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden* 78: 7–30.

Raven, Maarten J. Forthcoming. "Third Intermediate Period burials in Saqqara."

Reardon, Sean F., and Bischoff, Kendra. 2011a. "Income inequality and income segregation." *American Journal of Sociology* 116: 1092–1153.

Reardon, Sean F., and Bischoff, Kendra. 2011b. "Growth in the residential segregation of families by income, 1970–2009." US 2010 Project Report.

Reich, Robert B. 2015. *Saving capitalism: for the many, not the few*. New York: Alfred A. Knopf.

Reis, Jaime, Santos Pereira, Alvaro, and Andrade Martins, Conceicão. n.d. "How unequal were the Latins? The "strange" case of Portugal, 1550–1770." Working paper.

Renfrew, Colin. 1979. "Systems collapse as social transformation: catastrophe and anastrophe in early state societies." In Renfrew, Colin, and Cooke, Kenneth L., eds., *Transformations: mathematical approaches to cultural change*. New York: Academic Press, 481–506.

Reno, Philip L., and Lovejoy, C. Owen. 2015. "From Lucy to Kadanuumuu: balanced analyses of Australopithecus afarensis assemblages confirm only moderate skeletal dimorphism." *PeerJ* 3:e925; DOI 10.7717/peerj.925.

Reno, Philip L., McCollum, Melanie A., Meindl, Richard S., and Lovejoy, C. Owen. 2010. "An enlarged postcranial sample confirms *Australopithecus afarensis* dimorphism was similar to modern humans." *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 365: 3355–3363.

Rigoulot, Pierre. 1999. "Crimes, terror, and secrecy in North Korea." In Courtois et al. 1999: 547–576.

Ritschl, Albrecht. 2005. "The pity of peace: Germany's economy at war, 1914–1918 and beyond." In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 41–76.

Ritter, Gerhard A. 2010. *Der Sozialstaat: Entstehung und Entwicklung im internationalen Vergleich*. 3rd ed. Munich: Oldenbourg.

Rivaya-Martínez, Joaquín. 2012. "Becoming Comanches: patterns of captive incorporation into Comanche kinship networks, 1820–1875." In Adams, David Wallace, and DeLuzio, Crista, eds., *On the borders of love and power: families and kinship in the intercultural American Southwest*. Berkeley: University of California Press, 47–70.

Roach, Neil T., Venkadesan, Madhusudhan, Rainbow, Michael J., and Lieberman, Daniel E. 2013. "Elastic energy storage in the shoulder and the evolution of high-speed throwing in *Homo*." *Nature* 498: 483–486.

Rockoff, Hugh. 2005. "Until it's over, over there: the US economy in World War I." In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 310–343.

Rodríguez Weber, Javier E. 2015. "Income inequality in Chile since 1850." Programa de Historian Económica y Social—Unidad Multidisciplinaria—Facultad de Ciencias Sociales—Universidad de la República. Documento On Line No. 36.

Roeck, Bernd. 1989. *Eine Stadt in Krieg und Frieden: Studien zur Geschichte der Reichsstadt Augsburg zwischen Kalenderstreit und Parität*. 2 vols. Göttingen, Germany: Vandenhoeck & Ruprecht.

Rognlie, Matthew. 2015. "Deciphering the fall and rise in the net capital share: accumulation, or scarcity?" Working paper.

Roine, Jesper, and Waldenström, Daniel. 2008. "The evolution of top incomes in an egalitarian society: Sweden, 1903–2004." *Journal of Public Economics* 92: 366–387.

Roine, Jesper, and Waldenström, Daniel. 2010. "Top incomes in Sweden over the twentieth century." In Atkinson and Piketty, eds. 2010: 299–370.

Roine, Jesper, and Waldenström, Daniel. 2015. "Long-run trends in the distribution of income and wealth." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 469–592.

Roselaar, Saskia T. 2010. *Public land in the Roman republic: a social*

and economic history of ager publicus *in Italy, 396–89 BC*. Oxford: Oxford University Press.

Rosenbloom, Joshua, and Dupont, Brandon. 2015. "The impact of the Civil War on Southern wealth mobility." Paper presented at the annual meeting of the Economic History Association, Nashville.

Rosenbloom, Joshua L., and Stutes, Gregory W. 2008. "Reexamining the distribution of wealth in 1870." In Rosenbloom, Joshua L., ed., *Quantitative economic history: the good of counting*. London: Routledge, 146–169.

Rosenstein, Nathan. 2008. "Aristocrats and agriculture in the Middle and Late Republic." *Journal of Roman Studies* 98: 1–26.

Rossi, Nicola, Toniolo, Gianni, and Vecchi, Giovanni. 2001. "Is the Kuznets curve still alive? Evidence from Italian household budgets, 1881–1961." *Journal of Economic History* 61: 904–925.

Rotberg, Robert I. 2003. "The failure and collapse of nation-states: breakdown, prevention, and repair." In Rotberg, Robert I., ed. *When states fail*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1–25.

Rothkopf, David. 2008. *Superclass: the global power elite and the world they are making*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Roxana, Maurizio. 2014. "Labour formalization and declining inequality in Argentina and Brazil in 2000s [*sic*]." ILO Research Paper No. 9.

Roy, Kaushik. 2016. *Military manpower, armies and warfare in South Asia*. Milton Park, UK: Routledge.

Rubin, Amir, and Segal, Dan. 2015. "The effects of economic growth on income inequality in the US." *Journal of Macroeconomics* 45: 258–273.

Ryckbosch, Wouter. 2010. "Vroegmoderne economische ontwikkeling en sociale repercussies in de zuidelijke Nederlanden." *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 7: 26–55.

Ryckbosch, Wouter. 2014. "Economic inequality and growth before the industrial revolution: a case study of the Low Countries (14th–19th centuries)." Dondena Working Paper No. 67, Università Bocconi, Milan.

Sabin, Philip, van Wees, Hans, and Whitby, Michael, eds. 2007. *The Cambridge history of Greek and Roman warfare*. Vol. II.

Rome from the late Republic to the late Empire. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Sadao, Nishijima. 1986. "The economic and social history of Former Han." In Twitchett and Loewe, eds. 1986: 545–607.

Sadomba, Zvakanyorwa W. 2013. "A decade of Zimbabwe's land revolution: the politics of the war veteran vanguard." In Moyo and Chambati, eds. 2013b: 79–121.

Saez, Emmanuel, and Veall, Michael R. 2007. "The evolution of high incomes in Canada, 1920–2000." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 226–308.

Saez, Emmanuel, and Zucman, Gabriel. 2016. "Wealth inequality in the United States since 1913: evidence from capitalized income tax data." *Quarterly Journal of Economics* 131: 519–578.

Saito, Osamu. 2015. "Growth and inequality in the great and little divergence debate: a Japanese perspective." *Economic History Review* 68: 399–419.

Sallares, Robert. 1991. *The ecology of the ancient Greek world*. London: Duckworth.

Salverda, Wiemer, and Atkinson, Anthony B. 2007. "Top incomes in the Netherlands over the twentieth century." In Atkinson and Piketty, eds. 2007a: 426–471.

Salverda, Wiemer, and Checchi, Daniele. 2015. "Labor market institutions and the dispersion of wage earnings." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 1535–1727.

Salverda, Wiemer, Nolan, Brian, and Smeeding, Timothy M., eds. 2009. *The Oxford handbook of economic inequality*. Oxford: Oxford University Press.

Samaraweera, Vijaya. 1982. "Land reform in Sri Lanka." *Third World Legal Studies* 1 (7). Valparaiso University Law School.

Sanderson, Stephen K. 1999. *Social transformations: a general theory of historical development*. Exp. ed. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Sandmo, Angar. 2015. "The principal problem in political economy: income distribution in the history of economic thought." In Atkinson and Bourguignon, eds. 2015: 3–65.

Santiago-Caballero, Carlos. 2011. "Income inequality in central Spain, 1690–1800." *Explorations in Economic History* 48: 83–96.

Sapolsky, Robert M., and Share, Lisa J. 2004. "A pacific culture

among wild baboons: its emergence and transmission." *PLoS Biology* 2 (4): e106. doi:10.1371/journal.pbi0.0020106.

Sarris, Peter. 2007. "Bubonic plague in Byzantium: the evidence of non-literary sources." In Little, ed. 2007: 119–132.

Sassaman, Kenneth E. 2004. "Complex hunter-gatherers in evolution and history: a North American perspective." *Journal of Archaeological Research* 12: 227–280.

Scheidel, Walter. 2001. *Death on the Nile: disease and the demography of Roman Egypt*. Leiden, Netherlands: Brill.

Scheidel, Walter. 2002. "A model of demographic and economic change in Roman Egypt after the Antonine plague." *Journal of Roman Archaeology* 15: 97–114.

Scheidel, Walter. 2005a. "Human mobility in Roman Italy, II: the slave population." *Journal of Roman Studies* 95: 64–79.

Scheidel, Walter. 2005b. "Military commitments and political bargaining in classical Greece." Princeton/Stanford Working Papers in Classics.

Scheidel, Walter. 2006. "Stratification, deprivation and quality of life." In Atkins, Margaret, and Osborne, Robin, eds., *Poverty in the Roman world*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 40–59.

Scheidel, Walter. 2007. "A model of real income growth in Roman Italy." *Historia* 56: 322–346.

Scheidel, Walter. 2008. "Roman population size: the logic of the debate." In De Ligt, Luuk, and Northwood, Simon J., eds., *People, land, and politics: demographic developments and the transformation of Roman Italy, 300 BC-AD 14*. Leiden, Netherlands: Brill, 17–70.

Scheidel, Walter. 2009a. "From the 'Great Convergence' to the 'First Great Divergence.'" In Scheidel, Walter, ed. *Rome and China: comparative perspectives on ancient world empires*. New York: Oxford University Press, 11–23.

Scheidel, Walter. 2009b. "Sex and empire: a Darwinian perspective." In Morris and Scheidel 2009: 255–324.

Scheidel, Walter. 2010. "Real wages in early economies: evidence for living standards from 1800 BCE to 1300 CE." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 53: 425–462.

Scheidel, Walter. 2012. "Roman wellbeing and the economic consequences of the Antonine Plague." In Lo Cascio, ed. 2012: 265–295.

Scheidel, Walter. 2013. "Studying the state." In Bang, Peter Fibiger, and Scheidel, Walter, eds., *The Oxford handbook of the state in the ancient Near East and Mediterranean*. New York: Oxford University Press, 5–57.

Scheidel, Walter. 2015a. "The early Roman monarchy." In Monson and Scheidel, eds. 2015: 229–257.

Scheidel, Walter, ed. 2015b. *State power in ancient China and Rome*. New York: Oxford University Press.

Scheidel, Walter. 2015c. "State revenue and expenditure in the Han and Roman empires." In Scheidel 2015b: 150–180.

Scheidel, Walter. 2016. "Empires of inequality: ancient China and Rome." Working paper. http://papers.ssrn.com/abstract=2817173.

Scheidel, Walter, and Friesen, Stephen J. 2009. "The size of the economy and the distribution of income in the Roman empire." *Journal of Roman Studies* 99: 61–91.

Schepartz, Lynne A., Miller-Antonio, Sari, and Murphy, Joanne M. A. 2009. "Differential health among the Mycenaeans of Messenia: status, sex, and dental health at Pylos." In Schepartz, Lynne A., Fox, Sherry C., and Bourbou, Chryssi, eds., *New directions in the skeletal biology of Greece*. Princeton, NJ: American School of Classical Studies at Athens, 155–174.

Scheve, Kenneth, and Stasavage, David. 2009. "Institutions, partisanship, and inequality in the long run." *World Politics* 61: 215–253.

Scheve, Kenneth, and Stasavage, David. 2010. "The conscription of wealth: mass warfare and the demand for progressive taxation." *International Organization* 64: 529–561.

Scheve, Kenneth, and Stasavage, David. 2012. "Democracy, war, and wealth: lessons from two centuries of inheritance taxation." *American Political Science Review* 106: 81–102.

Scheve, Kenneth, and Stasavage, David. 2016. *Taxing the rich: a history of fiscal fairness in the United States and Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Schlozman, Kay L., Verba, Sidney, and Brady, Henry E. 2012. *The unheavenly chorus: unequal political voice and the broken promise of American democracy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Schmidt-Nowara, Christopher. 2010. "Emancipation." In Paquette, Robert L., and Smith, Mark M., eds., *The Oxford handbook*

of slavery in the Americas. Oxford: Oxford University Press, 578–597.

Schmidt-Nowara, Christopher. 2011. *Slavery, freedom, and abolition in Latin America and the Atlantic world*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Schulze, Max-Stephan. 2005. "Austria-Hungary's economy in World War I." In Broadberry and Harrison, eds. 2005a: 77–111.

Schütte, Robert. 2015. *Civilian protection in armed conflicts: evolution, challenges and implementation*. Wiesbaden, Germany: Springer.

Schwartz, Christine. 2010. "Earnings inequality and the changing association between spouses' earnings." *American Journal of Sociology* 115: 1524–1557.

Seidel, Frederick. 2016. *Widening income inequality: poems*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Seker, Sirma Demir, and Jenkins, Stephen P. 2015. "Poverty trends in Turkey." *Journal of Economic Inequality* 13: 401–424.

Sharp, Michael. 1999. "The village of Theadelphia in the Fayyum: land and population in the second century." In Bowman, Alan K., and Rogan, E., eds., *Agriculture in Egypt: from Pharaonic to modern times*. Oxford: British Academy, 159–192.

Shatzman, Israel. 1975. *Senatorial wealth and Roman politics*. Brussels: Latomus.

Shaw, Brent D. 2011. *Sacred violence: African Christians and sectarian hatred in the age of Augustine*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Sheen, Seongho. 2013. "Northeast Asia's aging population and regional security: 'demographic peace?'" *Asia Survey* 53: 292–318.

Shelmerdine, Cynthia W., ed. 2008. *The Cambridge companion to the Aegean Bronze Age*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Shennan, Stephen. 2011. "Property and wealth inequality as cultural niche construction." *Philosophical Transactions: Biological Sciences* 366: 918–926.

Shultziner, Doron, et al. 2010. "The causes and scope of political egalitarianism during the Last Glacial: a multi-disciplinary perspective." *Biology and Philosophy* 25: 319–346.

Sidrys, Raymond, and Berger, Rainer. 1979. "Lowland Maya

radiocarbon dates and the Classic Maya collapse." *Nature* 277: 269–74.

Silver, Lee M. 1997. *Remaking Eden: cloning and beyond in a brave new world.* New York: Avon Books.

Singer, Peter W. 2009. *Wired for war: the robotics revolution and conflict in the 21st century.* New York: Penguin.

Slonimczyk, Fabián. 2013. "Earnings inequality and skill mismatch in the U.S.: 1973–2002." *Journal of Economic Inequality* 11: 163–194.

Smith, Eric A., et al. 2010a. "Production systems, inheritance, and inequality in premodern societies." *Current Anthropology* 51: 85–94.

Smith, Eric A., et al. 2010b. "Wealth transmission and inequality among hunter-gatherers." *Current Anthropology* 51: 19–34.

Smith, Michael E., et al. 2014. "Quantitative measures of wealth inequality in ancient central Mexican communities." *Advances in Archaeological Practice* 2: 311–323.

Smith, Roger S. 1995. "The personal income tax: average and marginal rates in the post-war period." *Canadian Tax Journal* 43: 1055–1076.

Smolensky, Eugene, and Plotnick, Robert. 1993. "Inequality and poverty in the United States: 1900 to 1990." Institute for Research on Poverty, University of Wisconsin–Madison Discussion Paper No. 998–93.

Snyder, Timothy. 2010. *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin.* New York: Basic Books.

Söderberg, Johan. 1991. "Wage differentials in Sweden, 1725–1950." In Brenner, Kaelble, and Thomas, eds. 1991: 76–95.

Soltow, Lee. 1968. "Long-run changes in British income inequality." *Economic History Review* 21: 17–29.

Soltow, Lee. 1975. *Men and wealth in the United States, 1850–1870.* New Haven, CT: Yale University Press.

Soltow, Lee. 1979. "Wealth distribution in Denmark in 1789." *Scandinavian Economic Review* 27: 121–138.

Soltow, Lee. 1985. "The Swedish census of wealth at the beginning of the 19th century." *Scandinavian Economic Review* 33: 60–70.

Soltow, Lee, and van Zanden, Jan Luiten. 1998. *Income and wealth inequality in the Netherlands 16th–20th century.* Amsterdam: Het Spinhuis.

Spant, Roland. 1981. "The distribution of income in Sweden, 1920–

76." In Klevmarken, N. A., and Lybeck J. A., eds., *The statics and dynamics of income*. Clevedon, UK: Tieto, 37–54.

Sparrow, James T. 2011. *Warfare state: World War II Americans and the age of big government*. New York: Oxford University Press.

Speller, Camilla F., Yang, Dongya Y., and Hayden, Brian. 2005. "Ancient DNA investigation of prehistoric salmon resource utilization at Keatley Creek, British Columbia, Canada." *Journal of Archaeological Science* 32: 1378–1389.

Spence, Jonathan D. 1996. *God's Chinese son: the Taiping heavenly kingdom of Hong Xiuquan*. New York: W. W. Norton.

Stanley, Marcus. 2003. "College education and the midcentury GI bills." *Quarterly Journal of Economics* 118: 671–708.

State Council. 2013. "Some opinions on deepening the reform of the system of income distribution." http://www.gov.cn/zwgk/2013-02/05/content_2327531.htm.

Stathakopoulos, Dionysios C. 2004. *Famine and pestilence in late Roman and early Byzantine empire: a systematic survey of subsistence crises and epidemics*. Aldershot, UK: Ashgate.

Steckel, Richard H. 2009. "Heights and human welfare: recent developments and new directions." *Explorations in Economic History* 46: 1–23.

Stenkula, Mikael, Johansson, Dan, and Du Rietz, Gunnar. 2014. "Marginal taxation on labour income in Sweden from 1862 to 2010." *Scandinavian Economic History Review* 62: 163–187.

Stephan, Robert Perry. 2013. "House size and economic growth: Regional trajectories in the Roman world." PhD dissertation, Stanford University.

Stiglitz, Joseph E. 2013. *The price of inequality: how today's divided society endangers our future*. New York: W. W. Norton.

Strasma, John. 1989. "Unfinished business: consolidating land reform in El Salvador." In Thiesenheusen, ed. 1989b: 408–428.

Stratfor. 2013. "Bioterrorism and the pandemic potential." *Security Weekly* March 7, 2013. https://www.stratfor.com/weekly/bioterrorism-and-pandemic-potential.

Stringer, Randy. 1989. "Honduras: toward conflict and agrarian reform." In Thiesenheusen, ed. 1989b: 358–383.

Sullivan, Michael. 1996. *The development of the British welfare state*. London: Prentice Hall.

Sussman, Nathan. 2006. "Income inequality in Paris in the heyday of

the commercial revolution." Working paper. http://degit.sam.sdu.dk/papers/degit_11/C011_043.pdf.

Sutherland, Donald M. G. 2003. *The French Revolution and empire: the quest for a civic order*. Malden, MA: Blackwell.

Swann, Nancy Lee. 1950. *Food and money in ancient China: the earliest economic history of China to A.D. 25. Han shu 24 with related texts, Han shu 91 and Shih-chi 129*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

SWIID. "The standardized world income inequality database." http://fsolt.org/swiid/.

Taagepera, Rein. 1978. "Size and duration of empires: systematics of size." *Social Science Research* 7: 108–127.

Tackett, Nicolas. 2014. *The destruction of the medieval Chinese aristocracy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Tainter, Joseph A. 1988. *The collapse of complex societies*. Cambridge, UK: Cambridge University.

Takigawa, Tsutomo. 1972. "Historical background of agricultural land reform in Japan." *The Developing Economies* 10: 290–310.

Tan, James. Forthcoming. *Politics and public finance at Rome (264–49 BCE)*. New York: Oxford University Press.

TeBrake, William H. 1993. *A plague of insurrection: popular politics and peasant revolt in Flanders, 1323–1328*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Teranishi, Juro. 1993a. "Inflation stabilization with growth: the Japanese experience, 1945–50." In Teranishi and Kosai, eds. 1993: 61–85.

Teranishi, Juro. 1993b. "Financial sector reform after the war." In Teranishi and Kosai, eds. 1993: 153–177.

Teranishi, Juro, and Kosai, Yutaka, eds. 1993. *The Japanese experience of economic reforms*. Basingstoke, UK: Macmillan.

Thayer, Bradley A. 2009. "Considering population and war: a critical and neglected aspect of conflict studies." *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B* 263: 3081–3092.

Therborn, Göran. 2013. *The killing fields of inequality*. Cambridge, UK: Polity.

Thiesenheusen, William C. 1989a. "Conclusions: searching for agrarian reform in Latin America." In Thiesenheusen, ed. 1989b: 483–503.

Thiesenheusen, William C., ed. 1989b. *Searching for agrarian reform in Latin America*. London: Unwin Hyman.

Thomas, Hugh M. 2003. "The significance and fate of the native English landholders of 1086." *English Historical Review* 118: 303–333.

Thomas, Hugh M. 2008. *The Norman conquest: England after William the Conqueror*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Thompson, Edward A. 1952. "Peasant revolts in late Roman Gaul and Spain." *Past and Present* 2: 11–23.

Thomson, Henry. 2015. "Rural grievances, landholding inequality and civil conflict." SSRN Working Paper. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2551186.

Thorp, Rosemary. 1998. *Progress, poverty and exclusion: an economic history of Latin America in the 20th century*. Washington, DC: Inter-American Development Bank.

Ticchi, Davide, and Vindigni, Andrea. 2008. "War and endogenous democracy." IZA Discussion Paper 3397.

Tilly, Charles. 1985. "War making and state making as organized crime." In Evans, Peter B., Rueschemeyer, Dietrich, and Skocpol, Theda, eds., *Bringing the state back in*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 169–191.

Tilly, Charles. 1992. *Coercion, capital, and European states, AD 990–1992*. Cambridge, MA: Blackwell.

Tilly, Charles. 2003. *The politics of collective violence*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Tinbergen, Jan. 1974. "Substitution of graduate by other labour." *Kyklos* 27: 217–226.

Tinh, V. N., et al. 2011. "Mitochondrial evidence for multiple radiations in the evolutionary history of small apes." *BMC Evolutionary Biology* 10: 74. doi:10.1186/1471–2148–10–74.

Titmuss, Richard M. 1958. "War and social policy." In Titmuss, Richard M., ed., *Essays on the welfare state*. London: George Allen and Unwin, 75–87.

Toynbee, Arnold J. 1946. *A study of history: abridgment of volumes I–VI by David C. Somervell*. Oxford: Oxford University Press.

Treisman, David. 2012. "Inequality: the Russian experience." *Current History* 111: 264–268.

Trigger, Bruce G. 2003. *Understanding early civilizations: a comparative study*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Trinkaus, Erik, Buzhilova, Alexandra P., Mednikova, Maria B., and Dobrovolskaya, Maria V. 2014. *The people of Sunghir: burials, bodies, and behavior in the Earlier Upper Paleolithic.* Oxford: Oxford University Press.

Tsounta, Evridiki, and Osueke, Anayochukwu I. 2014. "What is behind Latin America's declining income inequality?" IMF Working Paper 14/124.

Tuma, Elias H. 1965. *Twenty-six centuries of agrarian reform: a comparative analysis.* Berkeley: University of California Press.

Turchin, Peter. 2009. "A theory for formation of large empires." *Journal of Global History* 4: 191–217.

Turchin, Peter. 2016a. *Ages of discord: a structural-demographic analysis of American history.* Chaplin, CT: Beresta Books.

Turchin, Peter. 2016b. *Ultrasociety: how 10,000 years of war made humans the greatest cooperators on earth.* Chaplin, CT: Beresta Books.

Turchin, Peter, Currie, Thomas E., Turner, Edward A. L., and Gavrilets, Sergey. 2013. "War, space, and the evolution of Old World complex societies." *Proceedings of the National Academy of Science* 110: 16384–16389.

Turchin, Peter, and Gavrilets, Sergey. 2009. "Evolution of complex hierarchical societies." *Social Evolution and History* 8: 167–198.

Turchin, Peter, and Nefedov, Sergey A. 2009. *Secular cycles.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Turner, Michael. 1996. *After the famine: Irish agriculture, 1850–1914.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Twitchett, Denis, and Loewe, Michael, eds. 1986. *The Cambridge history of China.* Vol. 1. *The Ch'in and Han empires, 221 B.C.-A.D. 220.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

United Nations. 2015. "World population prospects: the 2015 revision, key findings and advance tables." United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Working Paper No. ESA/P/WP.241.

United States strategic bombing survey 1946. *Summary report (Pacific war).* Washington, DC: United States Government Printing Office.

Vanhaeren, Marian, and d'Errico, Francesco. 2005. "Grave goods from the Saint-Germain-la-Rivière burial: evidence for

social inequality in the Upper Palaeolithic." *Journal of Anthropological Archaeology* 24: 117–134.

van Praag, Bernard, and Ferrer-i-Carbonell, Ada. 2009. "Inequality and happiness." In Salverda, Nolan, and Smeeding, eds. 2009: 364–383.

van Treeck, Till. 2014. "Did inequality cause the U.S. financial crisis?" *Journal of Economic Surveys* 28: 421–448.

van Wees, Hans. 2004. *Greek warfare: myths and realities*. London: Duckworth.

van Zanden, Jan Luiten. 1995. "Tracing the beginning of the Kuznets curve: western Europe during the early modern period." *Economic History Review* 48: 643–664.

van Zanden, Jan Luiten. 2009. "The skill premium and the 'Great Divergence.'" *European Review of Economic History* 13: 121–153.

Veltmeyer, Henry, and Rushton, Mark. 2012. *The Cuban revolution as socialist human development*. Leiden, Netherlands: Brill.

Verme, Paolo, et al. 2014. *Inside inequality in the Arab Republic of Egypt: facts and perceptions across people, time, and space*. Washington, DC: World Bank.

Villette, Michel, and Vuillermot, Catherine. 2009. *From predators to icons: exposing the myth of the business hero*. Ithaca: Cornell University Press.

Virén, Matti. 2000. "Financing the welfare state in the global economy." Working Paper No. 732, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, Helsinki.

Visser, Jelle. 1989. *European trade unions in figures*. Deventer, Netherlands: Kluwer.

Visser, Jelle, and Checchi, Danielle. 2009. "Inequality and the labor market: unions." In Salverda, Nolan, and Smeeding, eds. 2009: 230–256.

Voitchovsky, Sarah. 2009. "Inequality and economic growth." In Salverda, Nolan, and Smeeding, eds. 2009: 549–574.

Volscho, Thomas W., and Kelly, Nathan J. 2012. "The rise of the super-rich: power resources, taxes, financial markets, and the dynamics of the top 1 percent, 1949 to 2008." *American Sociological Review* 77: 679–699.

Waglé, Udaya R. 2013. *The heterogeneity link of the welfare state and redistribution: ethnic heterogeneity, welfare state policies,*

poverty, and inequality in high income countries. Cham, Switzerland: Springer.

Wagner, David M., et al. 2014. "*Yersinia pestis* and the Plague of Justinian 541–543 AD: a genomic analysis." *The Lancet Infectious Diseases* 14 (4): 319–326.

Waldenström, Daniel. 2015. "Wealth-income ratios in a small, late-industrializing, welfare-state economy: Sweden, 1810–2014." Uppsala Center for Fiscal Studies Working Paper 2015:6.

Walder, Andrew G. 2015. *China under Mao: a revolution derailed*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wang, Chen, Caminada, Koen, and Goudswaard, Kees. 2012. "The redistributive effect of social transfer programmes and taxes: a decomposition across countries." *International Social Security Review* 65 (3): 27–48.

Ward, Eric E. 1990. *Land reform in Japan 1946–1950, the Allied role*. Tokyo: Nobunkyo.

Watkins, Susan Cotts, and Menken, Jane. 1985. "Famines in historical perspective." *Population and Development Review* 11: 647–675.

Weber, Max. 1950. *General economic history*. New York: Free Press.

Wehler, Hans-Ulrich. 2013. *Die neue Umverteilung: soziale Ungleichheit in Deutschland*. 2nd ed. Munich: Beck.

Weisbrot, Mark, Ray, Rebecca, Montecino, Juan A., and Kozameh, Sara. 2011. "The Argentine success story and its implications." Washington, DC: Center for Economic and Policy Research.

Wells, Berit, ed. 1992. *Agriculture in ancient Greece*. Stockholm: Swedish Institute at Athens.

Wengrow, David, and Graeber, David. 2015. "Farewell to the 'childhood of man': ritual, seasonality, and the origins of inequality." *Journal of the Royal Anthropological Institute* 21: 597–619.

Werth, Nicolas. 1999. "A state against its people: violence, repression, and terror in the Soviet Union." In Courtois et al. 1999: 33–268.

Western, Bruce, and Rosenfeld, Jake. 2011. "Unions, norms, and the rise of U.S. wage inequality." *American Sociological Review* 76: 513–537.

Wickham, Chris. 2005. *Framing the early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400–800*. Oxford: Oxford University Press.

Wilensky, Harold L. 1975. *The welfare state and equality: structural and ideological roots of public expenditures.* Berkeley: University of California Press.

Willey, Gordon R., and Shimkin, Demitri B. 1973. "The Maya collapse: a summary view." In Culbert, ed. 1973: 457–501.

Williamson, Jeffrey G. 1985. *Did British capitalism breed inequality?* Winchester, MA: Allen and Unwin.

Williamson, Jeffrey G. 1991. "British inequality during the Industrial Revolution: accounting for the Kuznets curve." In Brenner, Kaelble, and Thomas, eds. 1991: 56–75.

Williamson, Jeffrey G. 2009. "History without evidence: Latin American inequality since 1491." National Bureau of Economic Research Working Paper No. 14766.

Williamson, Jeffrey G. 2015. "Latin American inequality: colonial origins, commodity booms, or a missed 20th century leveling?" NBER Working Paper No. 20915.

Wimmer, Andreas. 2014. "War." *Annual Review of Sociology 40*: 173–197.

Windler, Anne, Thiele, Rainer, and Müller, Johannes. 2013. "Increasing inequality in Chalcolithic Southeast Europe: the case of Durankulak." *Journal of Archaeological Science* 40: 204–210.

Winters, Jeffrey A. 2011. *Oligarchy.* New York: Cambridge University Press.

Wolfe, Nathan. 2011. *The viral storm: the dawn of a new pandemic age.* New York: Times Books.

Wolff, Edward N. 1996. "International comparisons of wealth inequality." *Review of Income and Wealth* 42: 433–451.

Wood, Ellen Meiksins. 2003. *Empire of capital.* London: Verso.

Wood, James W. 1988. "A theory of preindustrial population dynamics." *Current Anthropology* 39: 99–135.

World Bank. 2008. *Land reforms in Sri Lanka: a poverty and social impact analysis (PSIA).* Washington, DC: World Bank.

Wright, Gavin. 2006. *Slavery and American economic development.* Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Wright, James C. 2008. "Early Mycenaean Greece." In Shelmerdine, ed. 2008: 230–257.

Wright, Katherine I. 2014. "Domestication and inequality? Households, corporate groups and food processing tools

at Neolithic Catalhöyük." *Journal of Anthropological Archaeology* 33: 1–33.

Wright, Lisa. 2006. *Diet, health, and status among the Pasión Maya: a reappraisal of the collapse*. Nashville, TN: Vanderbilt University Press.

Wright, Rita. 2010. *The ancient Indus: urbanism, economy, and society*. New York: Cambridge University Press.

WWID. "The world wealth and income database." http://www.wid.world.

Xie, Y., and Zhou, X. 2014. "Income inequality in today's China." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111: 6928–6933.

Yamada, Shigeo. 2000. *The construction of the Assyrian empire: a historical study of the inscriptions of Shalmaneser III (859–824 BC) relating to his campaigns to the west*. Leiden, Netherlands: Brill.

Yamamoto, Yûzô. 2003. "Japanese empire and colonial management." In Nakamura and Odaka, eds. 2003a: 223–246.

Yaycioglu, Ali. 2012. "Wealth, power and death: capital accumulation and imperial seizures in the Ottoman empire (1453–1839)." Working Paper, Yale Program in Economic History, Yale University.

Yoffee, Norman. 1988. "The collapse of ancient Mesopotamian states and civilization." In Yoffee and Cowgill, eds. 1988: 44–68.

Yoffee, Norman, and Cowgill, George L., eds. 1988. *The collapse of ancient states and civilizations*. Tucson: University of Arizona Press.

Yonekura, Seiichiro. 1993. "Postwar reform in management and labour: the case of the steel industry." In Teranishi and Kosai, eds. 1993: 205–238.

Yoshikawa, Hiroshi, and Okazaki, Tetsuji. 1993. "Postwar hyperinflation and the Dodge Plan, 1945–50: an overview." In Teranishi and Kosai, eds. 1993: 86–104.

You, Jong-sung. 2015. *Democracy, inequality and corruption: Korea, Taiwan and the Philippines compared*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

You, Jong-sung. n.d. "Inequality and corruption: the role of land reform in Korea, Taiwan, and the Philippines." Working paper.

Yuen, Choy Leng. 1982. "The struggle for land reform in Japan: a

study of the major land legislation, 1920–1943." PhD thesis, Harvard University.

Yun-Casalilla, Bartolomé, and O'Brien, Patrick K., with Comín Comín, Francisco, eds. 2012. *The rise of fiscal states: a global history, 1500–1914*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Zala, Sacha. 2014. "Krisen, Konfrontation, Konsens (1914–1949)." In Kreis, Georg, ed. *Geschichte der Schweiz*. Basel, Switzerland: Schwabe, 490–539.

Zamagni, Vera. 2005. "Italy: how to lose the war and win the peace." In Harrison, ed. 1998b: 177–223.

Zébitch, Milorade. 1917. *La Serbie agricole et sa démocratie*. Paris: Libraire Berger-Levrault.

Ze'evi, Dror, and Buke, Ilkim. 2015. "Banishment, confiscation, and the instability of the Ottoman elite household." In Ze'evi, Dror, and Toledano, Ehud, eds., *Society, law, and culture in the Middle East: "modernities" in the making*. Berlin: De Gruyter, 16–30.

Zelener, Yan. 2012. "Genetic evidence, density dependence and epidemiological models of the 'Antonine Plague.'" In Lo Cascio, ed. 2012: 167–191.

Zelin, Madeleine. 1984. *The magistrate's tael: rationalizing fiscal reform in eighteenth-century Ch'ing China*. Berkeley: University of California Press.

Zeuske, Michael. 2013. *Handbuch der Geschichte der Sklaverei: eine Globalgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Berlin: De Gruyter.

Zhong, Wei, et al. 2010. "Wealth inequality: China and India." India China Institute collaborative project *Prosperity and inequality in India and China, 2008–2010*. Working paper.

Zubay, Geoffrey, et al. 2005. *Agents of bioterrorism: pathogens and their weaponization*. New York: Columbia University Press.

Zuckerman, Edward. 1984. *The day after World War III*. New York: Avon.

Zucman, Gabriel. 2013. "The missing wealth of nations: are Europe and the US net debtors or net creditors?" *Quarterly Journal of Economics* 128: 1321–1364.

Zucman, Gabriel. 2015. *The hidden wealth of nations: the scourge of tax havens*. Chicago: University of Chicago Press.

Dizin

11 Eylül Saldırıları 494
1323-1328 Flaman köylü isyanı 340
1351 tarihli İşçiler Tüzüğü 409
1525 Alman Köylü Savaşı 340, 345, 347
1846 Galiçya köylü ayaklanması 346
1904-1905 Rus-Japon Savaşı 177, 209
1918 Gelir Yasası 215
1924 Gelir Yasası 215
1935 Ulusal Çalışma İlişkileri Yasası 238
1942 Ücret İstikrar Yasası 216
1943 Bengal kıtlıkları 448
1946 Stratejik Bombardıman Araştırması 182
2008 Büyük Durgunluğu 494

A
ABD 19, 20, 21, 23, 25, 37, 40, 43, 44, 45, 101, 164, 165, 166, 168, 169, 174, 178, 180, 182, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 192, 193, 200, 201, 202, 207, 209, 211, 212, 214, 215, 227, 235, 238, 240, 241, 245, 250, 256, 287, 293, 298, 307, 309, 318, 470, 474, 475, 476, 477, 478, 482, 490, 492, 493, 494, 497, 498, 500, 503, 505, 509, 513, 516, 517, 523, 525, 536, 537, 545, 548, 550, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 575, 576, 577, 580, 581, 582, 586, 587, 588, 589, 590, 599, 605, 606, 607, 608, 610, 611; ~ Bağımsızlık Savaşı 165, 334
Acemoğlu, Daron 495
acı toplantılar 313
Afrika'nın büyük maymunları 51
Afroavrasya 427
Agade 94
ahlak ekonomisi 57, 58
Akadlar 22, 23, 28, 41, 94, 95, 96, 198, 242, 255, 262, 266, 340, 386, 446, 454, 492, 519, 524, 580, 604
Akdeniz havzası 116, 365, 366
akrabalık 85, 361, 382
Alaska 63, 178, 427
Alçak Ülkeler 147, 149, 150, 404
Aleut Adaları 174
Alfani, Guido 417
Allende, Salvador 477
Alman: ~ işgali 213, 221, 222; ~ kahve pazarı 474; ~ kuvvetleri 228
Almanya 145, 167, 169, 182, 194, 195, 196, 198, 201, 205, 206, 207, 208, 209, 212, 218, 219, 220, 231, 232, 240, 241, 257, 298, 307, 340, 345, 404, 454, 455, 458, 493, 505, 522, 529, 545, 547, 571, 573, 574, 599
Amerikan İç Savaşı 27, 41, 168, 249, 339, 489
Amsterdam 145, 146, 148, 410, 458
Ana Hatlarıyla Toprak Kanunu 312
ancien régime 87, 326, 322, 323
And Dağları 78, 129, 381, 429
anıtsal mimari 356, 381
Antarktika 79
Antikçağ 38, 155, 349, 368, 586
Antoninus Vebası 442, 452
Anvers 410
Apiones Hanedanı 125
Apollodorus 485
araybosna 169

Arazi Kira Denetimi Kararnamesi 180
Arene Candide mağarası 61
Arezzo 145, 148, 149, 419
Arjantin 166, 198, 210, 225, 514, 515, 518, 519, 520, 523, 536
arpa 67, 73, 115, 377, 415, 453
Assemblée nationale constituante 324
assignat 326
Asur ~ İmparatorluğu 100, 372, 387, 453; ~ kralları 100, 282
Atina 27, 42, 133, 134, 265, 266, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 293, 339, 348, 384, 494, 595
Atkinson, Anthony 583, 584, 585
Augsburg 145, 284, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462
Augustus (imparator) 119
avcı-toplayıcılar 56, 58, 61, 69
Avusturya-Macaristan 206, 212, 218, 223, 298
ayllukuna 90
Azat Şarkısı 92
Aziz Augustinus 340
Aztekler 38, 90, 91, 97, 129, 158, 334, 428, 429, 430, 433

B
BAAS yönetimi 478
Babil 38, 83, 84, 97, 98, 150, 387, 453, 487
bahçeciler 68, 69
balıkçılık 92
barışçıl makro iktisadi krizler 491
Barış İttifakı 476
Barre, Mohamed Siad 391, 393, 395
Basra Körfezi 499
Batı: ~ Akdeniz 140; ~ Avrasya 39, 137, 436; ~ Avrupa 23, 145, 170, 345, 408, 422, 423, 424, 425, 432, 433, 434, 442, 447, 462, 508, 521, 523, 569, 574; ~ Yarıküre 161; ~ Zhou dönemi 90
beceri getirileri 153, 162, 166, 176, 508, 509, 519, 520, 524, 525, 555, 556, 558, 581
beden-makine melezleşmesi 579
Berce, Yves-Marie 347, 351
Bereketli Hilal 100
Bethune, Maximilien de 131
Beveridge, William 244, 514
Biens nationaux 325
Birinci Dünya Savaşı 22, 161, 162, 163, 168, 175, 177, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 218, 221, 222, 223, 224, 225, 228, 231, 238, 250, 257, 298, 299, 472, 473, 492, 496, 498, 509, 513, 529, 536, 593
birincil üreticiler 81, 85, 92, 124, 181, 342
Birleşik: ~ Cephe 311; ~ Krallık 43, 160, 169, 178, 194, 196, 201, 202, 204, 205, 207, 209, 211, 212, 214, 227, 238, 241, 242, 298, 522, 545, 555, 565, 571, 583, 587, 610
bitler 428
biyoterörizm 592, 593
Bizans İmparatorluğu 126, 137, 138, 141, 154, 403, 413, 434, 435, 595
Blum, Jerome 423
Boccaccio, Giovanni 405
Bolivar, Simon 131
Bolsa Familia programı 521
Bolşevikler 299, 300, 301, 310
Bolşevizm 535
Bonaparte, Napolyon 27, 154, 255, 256, 257, 329, 330, 472, 473, 488, 489
bonobolar 51, 52
Bourbon: ~ Hanedanı 132, 330; ~ Restorasyonu 330
Bourguignon, Francois 46, 582
Bowles, Samuel 71
bölgecilik 56, 63
Brandeis, Louis 497
Brezilya 166, 489, 490, 514, 518, 520, 521
Britanya 38, 63, 122, 137, 138, 159, 160, 175, 211, 226, 243, 244, 365, 368, 369, 435, 483, 488, 489, 490, 496, 505, 516, 538, 568, 575, 595, 599, 606
Britanya Kolumbiyası 63
Bronz Çağı 98, 374, 463

Buffett, Warren 22
buğday 67, 84, 123, 437, 438, 439, 415, 444, 445, 453
bulaşıcı hastalıklar 257, 427, 592, 593
Bulgaristan 73, 345
Bulgar Ulusal Tarım Birliği 473
Bullion, Claude de 131
Büyük Azalma 26, 41, 170, 193, 245, 528, 538, 541, 545, 552, 565, 606
Büyük: ~ Buhran 198, 209, 214, 215, 217, 221, 231, 232, 233, 238, 336, 482, 492, 493, 513, 521, 556, 568, 585; ~ eşitsizleşme 62, 63; ~ Kıtlık 448; ~ Mahele 481; ~ Neden 594, 595; ~ savaş 28, 156, 201, 261, 278, 299, 535, 587; ~ Terör 306, 327

C
Caffa 402
Calakmul 378
calpotin 90
camtaşı 67, 73
Carnegie, Andrew 251
Carneiro, Robert 78
Cassel 341
Cermenler 126, 366
Changping Muharebesi 261
Channel Adaları 65
Cheverny, Dufort de (Kont) 328
Chichen Itza 379
Chronique des quatre premiers Valois 350, 351
Chumash kabilesi 64, 65
Churchill, Winston 243
Ciompi İsyanı 350
Clausewitz, Carl von 256
Colbert, Jean-Baptiste 132
Coleman, David 573
consortia 117
Cortes, Hernan 129, 384
Creoleler 334
Crone, Patricia 82
Crosby, Alfred 427
Cuzco 96

Ç
çakmaktaşı 61, 65
Çatalhöyük 38, 71
Çayönü köyü 67
çiçek hastalığı 28, 428, 429, 442
çiftçilik 24, 63, 67, 71, 87, 106, 136, 306, 526
Çin 20, 22, 32, 41, 65, 80, 88, 90, 96, 103, 111, 114, 126, 127, 131, 156, 169, 174, 178, 185, 188, 190, 191, 223, 241, 257, 258, 287, 288, 293, 310, 311, 314, 316, 317, 318, 321, 331, 337, 338, 347, 351, 352, 359, 402, 448, 452, 469, 471, 483, 484, 511, 517, 530, 551, 552, 556, 564, 569, 587, 589, 590, 595, 599; ~ Halk Cumhuriyeti 22, 564; ~ Komünist Partisi 131
çobanlar 59, 69, 70, 75
çobanlık 24, 63, 70
Çömleksiz Neolitik 66, 67
çöreklenme 63, 91, 92, 104

D
Danimarka 163, 164, 169, 174, 196, 200, 201, 221, 222, 224, 231, 239, 241, 493, 546, 571, 603
Darwin, Charles 98
Davos Adamı 577
değirmen taşı 72
dekurion 120, 123, 125
Demografik Geçiş 400, 573, 576
demokrasi 29, 133, 212, 236, 240, 243, 272, 274, 279, 293, 336, 485, 494, 495, 497, 525, 535, 538, 540, 579, 596
demokratikleşme 176, 186, 240, 242, 244, 267, 280, 468, 494, 495, 497, 498
Demokrat Parti 22
Demokritos 468
deniz kabuğu 61, 65, 66
deprem fırtınası 373
deregülasyon 562
despotizm 308
devlet 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 42, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92,

94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 117, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 142, 143, 146, 148, 149, 150, 156, 157, 168, 178, 179, 181, 183, 186, 187, 196, 207, 208, 215, 216, 217, 218, 223, 224, 228, 229, 231, 234, 237, 239, 241, 242, 246, 249, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 272, 274, 275, 279, 280, 282, 287, 290, 291, 293, 297, 299, 300, 302, 303, 304, 306, 308, 309, 310, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 327, 331, 333, 335, 338, 339, 346, 348, 349, 351, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 368, 369, 371, 372, 373, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 399, 423, 424, 425, 430, 432, 442, 445, 454, 467, 472, 473, 474, 478, 479, 481, 483, 484, 487, 488, 489, 509, 513, 514, 515, 516, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 527, 528, 531, 532, 535, 537, 538, 539, 557, 568, 571, 575, 584, 586, 588, 590, 591, 592, 593, 595; ~ iflası 29, 42, 358, 359, 364, 369, 388, 390, 391, 396, 527, 531, 532; ~ inşası 81, 484, 527, 528; ~ müdahalesi 178, 181, 217, 319, 432, 509, 514, 539, 584
Devlet Kırılganlığı Endeksi 591
Devrim Mahkemesi 327
Dicle Nehri 72
dilencilik 57
dimorfizm 53
Doğu: ~ Akdeniz 114, 126, 372, 412; ~Asya 169, 478, 525, 539, 552, 555, 590; ~ Avrupa 155, 223, 423, 552; ~ Hint Adaları 178
Dolm Vestovice 61
Domesday Book 139, 283
Dominik Cumhuriyeti 477, 518
Dordogne 61
dönüştürücü şoklar 500
Dört Atlı 24, 25, 28, 29, 41, 170, 175, 321, 454, 463, 586
Dünya Bankası 43
dünya savaşları 26, 27, 29, 30, 32, 166, 167, 175, 195, 196, 202, 204, 229, 236, 237, 239, 240, 242, 244, 257, 289, 321, 535, 536, 540, 552, 570, 585, 586, 590, 594
Dünya Servet ve Gelir Veritabanı 37
Düzlemenin Dört Atlısı 25, 170
düzlenme 25, 28, 29, 41, 42, 56, 88, 89, 111, 135, 137, 145, 146, 164, 168, 170, 173, 175, 176, 184, 185, 201, 202, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 222, 229, 233, 234, 235, 236, 244, 246, 250, 254, 257, 261, 262, 283, 284, 287, 293, 294, 297, 301, 303, 306, 308, 309, 310, 314, 316, 319, 321, 322, 328, 330, 331, 333, 334, 336, 338, 339, 344, 352, 355, 358, 364, 371, 380, 387, 390, 391, 395, 396, 399, 401, 417, 419, 420, 433, 434, 440, 441, 447, 448, 449, 451, 454, 458, 460, 462, 468, 475, 484, 488, 490, 491, 510, 515, 518, 521, 524, 527, 528, 529, 530, 532, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 541, 542, 545, 580, 585, 590, 592, 594, 596

E
Efesli Ioannes 436
Ekklesiazusai 348
Elam 101
el koyma 36, 85, 92, 93, 109, 112, 119, 127, 128, 133, 138, 150, 154, 181, 188, 257, 264, 282, 284, 300, 302, 303, 305, 312, 317, 329, 367, 373, 377, 383, 385, 470, 475, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 610
El Salvador 319, 337, 350, 477, 518, 519
El Şebab 392
emmer 67
encomienda sistemi 130, 432
Endonezya 480, 551

Erken: ~ Demir Çağı 267, 377, 379, 396; ~ Dryas 66
Eski: ~ Babil 83, 98, 150; ~ Dünya 78, 158, 401, 427, 428, 434, 512; ~ Yunan 27, 79, 99, 240, 279, 338, 348, 349, 467, 484
Essex Kontu 138
eşitlikçilik 62, 266, 271, 374
eşitsizleşme 62, 63, 71, 102, 126, 141, 150, 152, 159, 162, 168, 532, 552
Etiyopya 321, 392, 394, 469, 483, 591
Euboea Adası 377
Euhemeros 349
evcilleştirme 24, 31, 56, 59, 63, 65, 67, 68, 71, 74, 76, 78, 83, 101, 135, 170, 526, 527

F
faiz 88, 91, 92, 104, 117, 183, 189, 272, 311, 325, 408, 458, 472, 483, 485, 487, 566, 584
feodal: ~ toplumlar 86, 138, 187, 262, 283, 318, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 343, 346, 473, 482; ~ yükümlülükler 326, 328, 346, 473
Ferdinand, Franz 169
Feyyum Vahası 443
fideicommissum 419
Filistin 347, 372, 373, 434, 440
filizlenen toplumsal hiyerarşi 66
firavun 25, 96, 98, 373, 386, 387, 388
Flamanya 340, 341, 346, 404
Floransa 144, 148, 149, 344, 350, 403, 405, 417, 418, 419, 449
Forbes 114; ~ Dünya Milyarderleri sıralaması 114
Fouquet, Nicolas 132
Frankfurt, Harry 43
Fransa 38, 87, 131, 132, 139, 149, 153, 154, 161, 167, 168, 169, 193, 198, 201, 204, 205, 206, 209, 211, 212, 213, 214, 218, 220, 222, 228, 240, 241, 243, 249, 255, 257, 285, 298, 307, 318, 322, 325, 326, 327, 328, 329, 340, 342, 343, 346, 403, 410, 422, 435, 437, 469, 483, 489, 493, 505, 522, 532, 545, 547, 550, 565, 571, 599; ~ Ulusal Meclisi 325
Fransız Çinhindi 178
Fransız Devrimi 27, 41, 255, 256, 298, 322, 330, 467, 489, 532, 586
Fraser Nehri 63
Fronde Ayaklanmaları 131

G
Gaismair, Michael 345
galler 470, 586
Galler 141, 154, 160, 406, 574
Galya 119, 340, 365, 366, 442
Gates, Bill 23
Gaulle, Charles de 193
Gazze 434
Geç Tunç Çağı 136, 372, 388
gelir dağılımı 22, 27, 29, 34, 35, 89, 123, 143, 148, 159, 162, 173, 174, 197, 228, 253, 256, 283, 292, 298, 304, 308, 316, 322, 328, 329, 330, 334, 364, 374, 426, 451, 455, 478, 491, 495, 502, 514, 522, 529, 533, 550, 554, 557, 564, 568, 569, 573, 599, 607, 609, 611
gelir eşitsizliği 22, 23, 29, 30, 32, 34, 37, 38, 39, 40, 44, 45, 46, 124, 127, 133, 143, 145, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 164, 167, 176, 192, 202, 221, 225, 233, 238, 247, 266, 271, 280, 285, 288, 289, 306, 307, 309, 316, 322, 395, 415, 433, 440, 441, 490, 491, 495, 496, 500, 501, 502, 505, 507, 508, 509, 510, 511, 513, 515, 516, 518, 519, 520, 521, 525, 536, 545, 546, 550, 552, 554, 557, 558, 559, 561, 565, 567, 569, 570, 573, 585, 597, 603, 606, 608, 609, 610
Gellner, Ernest 81
GI Bill 510
Gilmour, John 234
Gini katsayısı 33, 35, 36, 37, 38, 69, 74, 123, 133, 138, 141, 142, 144, 145, 147, 149, 150, 154, 155, 156, 160, 162, 163, 165, 166, 173, 177,

191, 197, 202, 217, 221, 223, 225, 251, 253, 261, 278, 280, 282, 284, 286, 287, 288, 307, 308, 309, 316, 319, 322, 352, 395, 417, 419, 420, 441, 455, 456, 462, 475, 476, 495, 498, 502, 505, 510, 511, 512, 513, 515, 516, 517, 520, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 566, 569, 571, 584, 597, 598, 599, 600, 602, 603, 606, 607, 608, 609, 610
Girit Adası 374
Giza Piramitleri 385
Glaeser, Edward 574
Gobi Çölü 401
Google 22
goriller 51, 52, 53, 82
göç siyasaları 581
Göksel Krallık 331
gösterişçi tüketim 83
Gracchus, Tiberius 480
Grenada 591
gruplararası çatışma 56, 78
GSMH 185, 208
GSYH 20, 36, 39, 40, 123, 124, 133, 146, 152, 153, 154, 155, 159, 170, 207, 208, 213, 278, 279, 288, 291, 316, 492, 495, 499, 500, 502, 503, 504, 505, 506, 518, 521, 522, 523, 552, 553, 570, 571, 572, 589, 597, 598, 599, 600, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610
Guan Fu 107
Guatemala 319, 473, 483, 515, 516, 518
guerre aux chateaux 324
Güneş Kral XIV. Louis 132
Güney: ~ Afrika 55, 196, 197, 493, 511, 536, 548, 549; ~ Amerika 65, 81, 130, 166, 514, 523; ~ Avrupa 144, 156, 403, 508; ~ Kore 241, 474, 476, 483, 497, 499, 573
Güneybatı Asya 65

H
Habsburg İmparatoru 459
Hadzalar 57, 58
Halk Komiserleri Konseyi 300
Hammurabi 387
Han: ~ Çini 126, 129; ~ Hanedanı 38, 72, 79, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 125, 126, 128, 129, 156, 157, 258, 261, 263, 265, 331, 332, 338, 359, 363, 368, 387, 484
hanedan döngüleri 156
Harappa kültürü 384
Hastings, William 282
Hattuşa 372
helotlar 269, 271, 339, 486
Herodes, Lucius Vibullius Hipparchus Tiberius Claudius Atticus 133, 134
heterarşik yönetimler 78
hırsızlık 57
hıyarcıklı veba 137, 140, 368, 402, 435
Hideki Tojo 42
Hindistan 20, 80, 196, 197, 201, 226, 346, 402, 480, 511, 517, 551, 556, 587, 599
Hinton, William 310
hiperenflasyon 185, 200, 212, 219, 220, 475
Hipparkos 134
Hiroşima 182
Hititçe 92
Hitit İmparatorluğu 372
Hollanda 38, 133, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 154, 162, 167, 168, 169, 178, 196, 220, 221, 223, 224, 231, 241, 278, 414, 493, 522, 532, 533, 547, 565, 574, 599, 600, 603
Holosen 24, 59, 61, 62, 135
homeostatik modeller 531, 532
Homo: ~ erectus 53; ~ sapiens 55
Honduras 319, 516, 518
Hongwu (imparator) 112
Hoover, Herbert 493
Hoplit 277
Huang Chao 361, 362
Hung Hsiu-chuan 331

I
Iamboulos 349
III. Ramses 373
III. Şalmanezer 282

III. Tiglath-Pileser 100
II. Ramses 373, 388
Iustinianus Vebası 434, 435, 438, 440

İ
İbn Haldun 406
ihracat hacmi 225
İkinci Dünya Savaşı 174, 175, 183, 184, 193, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 209, 212, 213, 214, 215, 217, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 229, 233, 238, 239, 241, 242, 250, 256, 257, 288, 289, 292, 299, 463, 470, 473, 474, 482, 483, 492, 509, 513, 536, 539, 545, 558, 568, 605
İkinci Pön Savaşı 264, 265
ikinci serflik 347
ikta 424
iktisadi: ~ faaliyetler 27, 62, 65, 83, 84, 357, 364, 377, 388; ~ krizler 29, 468, 490, 491, 492, 494, 516, 519, 520, 524, 525, 552
İlkbahar Çini 86
imparatorluk 23, 79, 80, 81, 85, 90, 94, 95, 96, 97, 100, 102, 103, 105, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 119, 120, 123, 126, 127, 129, 131, 138, 142, 157, 169, 258, 266, 279, 280, 282, 284, 300, 360, 361, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 373, 382, 385, 387, 388, 430, 459, 481, 530
İndus Vadisi 384
İngiltere 22, 25, 38, 133, 140, 141, 142, 145, 150, 154, 160, 167, 168, 225, 235, 255, 282, 322, 346, 371, 400, 404, 406, 408, 410, 411, 413, 414, 422, 437, 449, 463, 469, 514, 532, 533, 534, 574, 584, 595, 599, 600, 603, 604, 605
İnka İmparatorluğu 96, 130
İnkalar 90, 96, 130, 158, 382, 429, 430
İran 94, 101, 435, 442, 480, 511
İrlanda patates kıtlığı 449
İskenderiye 403, 434, 452
İspanya 119, 129, 131, 138, 152, 153, 162, 167, 196, 224, 242, 255, 285, 287, 288, 289, 293, 334, 344, 365, 366, 403, 414, 435, 473, 481, 489, 491, 505, 528, 532, 533, 548, 549
İspanya İç Savaşı 288, 505
İspanyol fatihler 129, 334, 433
İsveç 164, 168, 169, 184, 196, 198, 210, 216, 224, 225, 227, 231, 232, 234, 235, 236, 239, 241, 244, 347, 458, 459, 462, 522, 529, 548, 555, 565, 571, 574, 584, 610, 611
İsviçre 196, 198, 225, 227, 228, 229, 230, 232, 240, 347, 510, 536, 545, 548, 550
işbölümü 144, 356, 440
İşçi Sendikaları Konfederasyonu 234
işgücü arzı 165, 245, 436, 441, 508, 593
itaatsizlik 57
İtalya 38, 101, 114, 116, 117, 122, 125, 141, 142, 144, 145, 161, 167, 223, 241, 265, 290, 291, 299, 339, 340, 346, 349, 365, 366, 367, 402, 406, 417, 419, 421, 426, 435, 446, 449, 452, 458, 479, 498, 529, 545, 547

J
Jacquerieler 339, 342, 350, 422
Jakobenler 324, 328, 351
Janibeg 402
Japon: ~ İktisadi Kurumlarının Demokratikleştirilmesi 186; ~ Tarım Bakanlığı 190
Japonya 42, 167, 168, 169, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 199, 201, 202, 208, 209, 226, 241, 463, 470, 471, 472, 482, 483, 493, 499, 503, 522, 523, 529, 536, 537, 545, 547, 556, 573, 599
Jiangxi üs bölgesi 311
Junkerler 473

K
Kaliforniya 63, 64
kalkınma 29, 46, 47, 58, 102, 137,

142, 146, 147, 154, 168, 177, 255, 316, 392, 394, 468, 495, 499, 500, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 512, 513, 514, 515, 518, 519, 522, 525, 527, 528, 536, 570, 592, 603, 608, 609
Kalkınma 392, 498
Kamboçya 319, 320, 321, 351, 352, 469, 483
kamu sektörü 583
Kanada 193, 196, 199, 201, 211, 212, 217, 241, 493, 522, 545, 546
Kara Ölüm 23, 41, 140, 146, 155, 168, 170, 343, 344, 346, 399, 406, 407, 408, 412, 414, 415, 419, 420, 422, 423, 424, 426, 427, 430, 432, 433, 434, 439, 440, 442, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 462, 463, 508, 528, 534, 537, 594
Karayipler 428
Kardinal: ~ Mazarin 131; ~ Richelieu 131
karne uygulaması 234, 242
Karolenj: ~ genişlemesi 138; ~ Hanedanı 138
karşıolgular 42, 468, 512, 526, 530, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 541, 542
Kartaca 264, 265
Kastilya 154
Katalonya 344
kayırmacılık 96, 106, 479, 523
kaymaktaşı 73
kaynak-tarla sistemi 104
Kazaklar 300, 345, 346
Keatley Creek 63
Kent Gang Deng 337
kentleşme 102, 116, 136, 137, 144, 148, 149, 150, 153, 157, 158, 166, 262, 424, 440, 441, 446, 455, 501
KGB 310
Kırım Yarımadası 402
kırsallaşma 152, 288
kırsal terekeler 156
Kırsal Yoksullar Komiteleri 302
Kıta Avrupası 558, 570, 596
kıtalararası ticaret 142
Kıyamet sonrası senaryolar 589
kızamık 28, 427, 428, 429
Kızıl Kmerler 319
kira gelirleri 179, 183, 189, 192, 275
Kitabı Mukaddes 26
kitlesel: ~ ordular 240; ~ ölümler 42, 408, 428, 436, 443, 447, 448, 449; ~ seferberlik savaşı 25, 27, 105, 176, 193, 212, 227, 238, 242, 244, 248, 250, 254, 256, 280, 290, 292, 297, 321, 385, 454, 475, 537, 590
Knighton, Henry 343, 409
kolektifleştirme 288, 301, 303, 304, 306, 318, 321, 448, 478
Kolomb alışverişi 427
Komançiler 67, 68
komünist devrimler 298, 336, 467, 468, 500, 535, 585, 590
komünizm 30, 58, 302, 308, 321, 332, 352, 474, 476, 539, 551
Konstantinopolis 138, 402, 434, 436
Korint 485
koruyucu kabuklar 82
Kosta Rika 516, 518
köle sahipliği 251, 252
köylü isyanları 27, 337, 338, 340, 343, 346, 347, 422
kuşaklararası: ~ hareketlilik 70; ~ servet aktarımı 69
Kuzey: ~ Afrika 38, 99, 122, 339, 365, 366, 435, 436; ~ Amerika 20, 63, 65, 67, 68, 99, 226, 512
Kuzeybatı: ~ Amerika 66; ~ Pasifik 64, 101
Kuzey Kutup Dairesi 174
Kuznets, Simon 160, 316, 500, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 518, 526, 527, 535
Küçük Asya 155
küreselleşme 30, 168, 247, 513, 514, 539, 540, 554, 555, 556, 557, 559, 568, 577, 579, 581, 582, 584, 596

L
Lacy, Roger de 140
Lagaş 92
Latin Amerika 29, 87, 158, 166, 168, 225, 226, 431, 476, 483, 489, 490, 500, 505, 512, 513, 514, 516, 517,

521, 522, 523, 524, 525, 529, 536, 538, 552, 556, 570
Le Bon, Joseph 327
Leiden 146
Lenin, Vladimir Ilyiç 52, 73, 93, 110, 115, 119, 121, 123, 127, 174, 260, 281, 300, 301, 302, 319, 321, 322, 327, 332, 339, 402, 438, 486, 487, 521, 536, 592
Le Tellier, Francois Michel 132
Levant 66, 80, 273, 372, 410
Ligurya 61
Likurgus 268
Lineer B yazı 374
literati 105
liturji 275, 276, 277
litürjistler 276
Li Zicheng 338
Lombardiya 420
Londra Kulesi 343
Lorenz eğrisi 99, 364, 420
Luna, Alfonso 20, 32, 34, 61, 64, 68, 73, 74, 76, 77, 86, 88, 92, 101, 102, 108, 111, 122, 128, 132, 140, 146, 152, 155, 157, 190, 197, 259, 317, 327, 350, 351, 359, 365, 377, 378, 384, 388, 389, 391, 400, 401, 404, 408, 412, 431, 435, 509, 512, 518, 529, 533, 546, 555, 578, 587, 597
Luoyang 361, 363

M
maddi kaynaklar 23, 24, 27, 30, 31, 35, 40, 58, 62, 77, 85, 95, 96, 99, 102, 170, 195, 242, 268, 269, 278, 282, 297, 322, 364, 494, 526, 593
Madrid 152, 481
Mahşerin Dört Atlısı 175
majordomo 95
makro iktisadi krizler 29, 491, 492, 516, 519, 524, 552
Malabar İsyanı 346
Malanima, Paolo 406
Malthus, Thomas 399, 400, 407, 419, 431, 432, 445, 454, 528
mamut 59, 60
Mamut 61
Mançular 338
Mançu Qing 113
Mançurya 178, 188, 311
Maoistler 190, 591
Mao Zedong 157, 174, 190, 310, 311, 313, 316, 319, 321, 349, 463, 535, 591, 594
Marduk-mudammık 282
Marei, Sayed 478
matanza 337
Mayapan 379
Maya takvim sistemi 379
Megara 272, 485
Megiddo 372
Mekong Deltas 475
Meksika Üçlü İttifakı 79
Mello Muharebesi 342
Memfis 385, 388, 389
Memlûkler 86, 127, 128, 424, 425, 441, 447
Mestizolar 334
Mezoamerika 96, 129, 428, 429
Mezopotamya 28, 72, 73, 78, 83, 90, 92, 97, 100, 281, 372, 386, 387, 435, 440, 442, 487
Mısır 78, 96, 98, 125, 142, 372, 373, 385, 388, 389, 390, 391, 406, 424, 425, 434, 437, 438, 439, 440, 441, 443, 446, 452, 477, 478, 483, 511, 595
mızrak 54, 55, 60, 267
Mızrak 54
Miken Uygarlığı 375
Mikronezya Adaları 174
Milanović, Branko 308, 531, 590, 597, 599, 604, 607
Ming Hanedanı 111, 112, 113, 157, 338, 489
Minos kültürü 374
Mitanni Krallıkları 387
modern öncesi dönem 24, 25, 27, 39, 40, 41, 42, 76, 78, 81, 84, 85, 87, 88, 96, 98, 99, 123, 124, 127, 132, 133, 143, 255, 257, 264, 279, 280, 287, 293, 298, 322, 334, 347, 351, 355, 356, 357, 359, 387, 391, 395, 396, 400, 433, 437, 446, 453, 491, 508, 527, 529, 538, 589, 592, 599, 602, 605, 607

Mogadişu 392, 393
Moğollar 81, 112, 157
Morelli, Pagolo 344
Morgan, John P. 251
Moskova 59, 301, 309
Mukaddime 406
Musul 73
mübadele 73, 77, 137, 142, 286, 303, 373, 400
Mübadele 463
Mühimmat Şirketleri Yasası 179
mülkiyet 25, 31, 56, 58, 65, 67, 68, 71, 74, 82, 83, 84, 86, 87, 90, 91, 95, 96, 103, 112, 116, 123, 128, 129, 143, 156, 159, 168, 180, 186, 252, 253, 261, 268, 269, 270, 283, 290, 300, 301, 308, 312, 318, 321, 331, 333, 334, 337, 348, 349, 386, 417, 419, 441, 469, 470, 472, 474, 478, 481, 482
mülk sahipleri 91, 104, 126, 128, 309, 365, 457
Müttefik Kuvvetler 184

N
Nagazaki 182
Napoli Krallığı 149
Napolyon Savaşları 154, 257, 472, 473
Naram-Sin 94, 95
Natufyan kültürü 66
Nebukadnezar 453
Neron (imparator) 120
Nijerya 101
Nikaragua 319, 321, 469, 483, 519, 591
Nil Deltası 443
NKVD 306
Normanlar 282, 371
Norveç 164, 196, 200, 201, 220, 222, 224, 529, 548, 565, 574
Nottingham 150
nükleer kış 589

O
Oaxaca 129
Ober, Josiah 78, 266, 267, 368, 410
Odeon tiyatrosu 134
OECD ülkeleri 239, 546, 558, 559, 561, 564, 565, 571, 575
offshore hesaplar 19, 37, 567, 569, 580
oligarşik iktidar 336, 523
olumlu frenleyiciler 399, 400
Olympiodorus 124
Orta: ~ Afrika 43, 591; ~ Amerika 81, 319, 533; ~ Avrupa 81, 352, 422, 471, 483, 539; ~ Babil 97; ~ Meksika 80, 381; ~ Orta Mısır 389, 443
Ortaçağ 38, 41, 79, 86, 96, 140, 141, 143, 144, 145, 150, 154, 155, 168, 340, 346, 347, 349, 368, 400, 401, 405, 407, 408, 410, 414, 417, 422, 425, 427, 436, 437, 438, 440, 441, 446, 450, 455, 483, 508, 529, 537, 586, 595; ~ İklim Optimumu 407
Ortadoğu 80, 141, 402, 406, 427, 434, 437, 500, 511, 575, 591
Osmanlı Devleti 128, 129, 155, 156, 207, 258, 344, 413, 481, 482
otlakçılık 57
otokratik: ~ sistemler 212; ~ yönetimler 89, 212, 236
otorite 57, 58, 77, 78, 82, 86, 92, 96, 126, 128, 218, 266, 268, 322, 341, 345, 361, 379, 406
Otuz Yıl Savaşları 193, 248, 284, 454, 457, 535
Oyo İmparatorluğu 97

Ö
ölüm oranları 88, 122, 399, 406, 414, 430, 447, 448, 457, 462, 593
önleyici frenleyiciler 399
örgütlü emek 218, 535
özelleştirme 82, 91, 156, 260, 261, 530
özel mülkiyet 58, 86, 87, 96, 116, 128, 168, 186, 300, 301, 312, 321, 331, 348, 349, 474, 482

P
Pakistan 480, 511, 551, 587
Paleolitik Dönem 39, 56, 61, 62
Panchaia Adası 349

pandemi 429, 442, 451, 454
Papa VI. Clemens 406
Paraguay 518
parasal genişleme 218
Paris 131, 141, 161, 324, 327, 348, 404; ~ Komünü 348
Pasifik Savaşı 178, 179, 587
Peloponez 269, 349
Pelusium 434
Perikles 42
Peru 90, 130, 477, 483, 514, 518, 520, 591
Phnom Penh 319, 320
phytophthora infestans 450
Piedmont 145, 149, 150
Piketty, Thomas 88, 213, 222, 223, 237, 501, 565, 577, 582
pireler 401, 402, 428
Pius, Antonius 134
Pizarro, Francisco 130
Platon 348
Pleistosen 59
Ploutos 348
plütokrasi 107, 132, 537, 606
Politbüro Daimi Komitesi 114
Pol Pot 174
Pompei 121
Portekiz 38, 153, 196, 198, 224, 242, 287, 473, 510, 528, 529, 548
Potos 130
Prato 145, 148, 149, 284, 419
Pravda 301
primatlar 41, 52, 53, 54, 55
proletarya 297, 302, 323
Puntland 391

Q
Qin dönemi 111
Qing Hanedanı 113, 157, 331, 333, 337

R
Ranke, Leopold von 534
Razin, Stepan 95, 190, 310, 311, 315, 332, 346, 446, 469, 470, 481
Reconquista 129
reel: ~ gelir 39, 181, 217, 328, 368, 400, 407, 410, 411, 413, 416, 425, 433, 434, 438, 439, 441, 446, 452, 570; ~ GSMH 185; ~ ücret 23, 28, 39, 40, 141, 146, 152, 153, 155, 156, 158, 162, 177, 224, 278, 285, 306, 328, 401, 410, 411, 413, 414, 418, 419, 424, 431, 432, 433, 437, 440, 445, 449, 450, 452, 453, 457, 492, 508, 594
Remences İsyanı 344
Renfrew, Colin 357
Rimuş 94
Rochester Manastırı 408
Rockefeller, John D. 166, 251, 594
Roine, Jesper 244
Roma: ~ Cumhuriyeti 41, 87, 101, 118, 263, 265, 266, 289, 293, 479; İmparatorluğu 25, 79, 114, 120, 123, 126, 133, 136, 137, 138, 140, 141, 156, 170, 258, 291, 339, 364, 366, 367, 368, 452, 534, 599
Romalı aristokratlar 87, 534
Romalılar 117, 365
Roosevelt, Theodore 211, 216
Rus Devrimi 231, 298
Rus-Japon Savaşı 177, 209, 240
Rus oligarklar 88, 480
Rusya Federasyonu 308
rüşvet 85, 92, 106, 258, 326, 357, 366

S
Sahagun, Bernardino de 429
Sahraaltı Afrika 394, 511
Saint-Germaine-la-Riviere 61
Sakkara 388
salgın 25, 29, 32, 42, 137, 140, 141, 142, 144, 149, 158, 274, 284, 344, 345, 368, 375, 385, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 410, 414, 417, 419, 420, 422, 426, 427, 428, 429, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 454, 458, 462, 468, 498, 527, 528, 532, 534, 592, 593, 595
Samnium 367
Sanayi Devrimi 528

sanayileşme 25, 159, 161, 166, 167, 168, 177, 304, 498, 513, 516, 605
Sanders, Bernie 22
Sandinistalar 319
San Francisco Barış Antlaşması 188
San Gimignano 145
Santa Barbara 64
Sargon 94
Sarı Nehir 363
Savaşan Devletler dönemi 103
sayımlar 109, 112, 115, 167, 264, 414, 574, 607
Scheve, Kenneth 210, 248, 257, 495, 496
seçkinler 25, 26, 28, 37, 40, 75, 76, 79, 81, 82, 83, 85, 87, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 103, 104, 108, 109, 110, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 137, 138, 140, 142, 146, 148, 149, 150, 157, 158, 161, 165, 166, 167, 169, 173, 174, 176, 177, 192, 198, 205, 210, 211, 213, 217, 218, 225, 227, 228, 231, 251, 254, 255, 258, 260, 262, 264, 265, 267, 272, 274, 276, 277, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 290, 293, 306, 307, 326, 334, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 394, 395, 399, 407, 408, 416, 418, 419, 422, 424, 426, 432, 440, 441, 459, 462, 471, 475, 480, 481, 482, 484, 487, 488, 493, 513, 527, 530, 531, 532, 539, 556, 560, 567, 579, 588, 595, 600, 605
senatörler 22, 115, 116, 117, 118, 120, 123, 290, 365
sendikalaşma 26, 176, 189, 238, 239, 244, 496, 525, 538, 557, 568
sermaye birikimi 170, 182, 213, 214, 237, 305, 450, 455, 577, 593, 596
servet: ~ dağılımı 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 46, 47, 83, 89, 95, 99, 144, 159, 178, 185, 195, 237, 253, 270, 275, 277, 282, 289, 293, 297, 339, 347, 359, 386, 419, 447, 448, 449, 463, 559, 561, 569, 577, 578, 580, 585, 594; ~ yoğunlaşması 88, 103, 111, 129, 139, 144, 145, 147, 150, 156, 158, 161, 164, 167, 261, 270, 271, 280, 290, 292, 309, 330, 386, 387, 420, 457, 529, 532, 537, 551, 567
sestertius 115, 116, 118, 119, 123, 124, 134
Shang dönemi 90, 259
Shang Yang 259
sınırlandırma kuramı 78
siber savaş 587
siddetin dengelenmesi 42
Silver, Lee 579
Sima Qian 105, 106
sivrisinekler 428
siyez 67
Soğuk Savaş 30, 187, 188, 247, 393, 469, 501, 568, 587
Sokoto Halifeliği 101
Solomon Adaları 174
Somali 28, 42, 359, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 591
Somaliland 391, 395
Sonbahar Çini 86
Song Hanedanı 111, 112, 157, 258, 363
sosyal demokratlar 231, 232, 234, 235
Sovyet bloku 20, 246, 556
Sovyetler 247, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 318, 321, 347, 351, 476, 511, 551, 590, 591; ~ Birliği 247, 307, 308, 309, 310, 311, 318, 321, 351, 476, 551, 590, 591
Sovyet Rejimi 298
soylu sınıfı 90, 91, 101, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 115, 128, 129, 138, 146, 259, 261, 262, 274, 282, 283, 291, 300, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 340, 341, 342, 343, 346, 348, 360, 362, 367, 383, 415, 416, 423, 424, 456, 457, 473

Sparta 27, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 279, 293, 339, 485, 486, *595*
Sri Lanka 178, 478, 483
Stalin, Josef 304, 306, 319, 321
Standart Kültürlerarası Örneklem 76
Stasavage, David 210, 248, 257, 495, 496
Sungir kazı alanı *59*, 61
Suriye 92, 94, 119, 372, 373, 386, 387, 406, 435, 440
Sümerler 90, 91, 92, 95, 150, 281, 386, 487
süperdronlar *588*
süpermikrop *593*

Ş
şempanzeler 51, *52*
şiddetli düzleyici güçler 512

T
Taiping İsyanı 331, 332, 333, 338
taksonomik aile *52*
Tang Hanedanı 111, 157, 359, 361, 363, 365, 367, 471, 475, 484
Tanis 388, 389
Tanzanya *57*
Tarım Arazilerinin Düzenlenmesi Yasası 180
tarım: devletleri 85 ~ toplumları 28, 39, 68, 75, 76, 99, 258, 401, *593*, 609
Taş Devri 30, *590*
Tayvan 169, 188, 241, 475, 483, 497, 499, 548, *573*
tazminat 85, 179, 188, 219, 227, 228, 252, 291, 300, 318, 324, 330, 341, 342, 459, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 478, 479, 480, 483, 488, 489, 490
Tell es-Sawwan köyü 72
temettü 177, 178, 179, 183, 189, 224, 228, 236, 425, 539, 559, 566, *567*
Teotihuacan 381, 383
Terminal Klasik Dönem 379
tersine tahakküm hiyerarşisi *57*
ters U örüntüleri 502, 504, 505, *506*
Tessub 92, 93
Theadelphia köyü 445
tikal 38, 259
Tikal 378, 384
Tilly, Charles 280
Titicaca Gölü 381, 383
Tokugawa dönemi 167, 176
Tolstoy 395
toplayıcılar 24, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 71, 75, 101, *526*
toprakbeyleri 105, 110, 112, 126, 130, 177, 180, 181, 185, 190, 282, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 324, 328, 329, 333, 335, 336, 346, 351, 360, 366, 399, 416, 423, 473, 479, 481, 482, *594*
toprak: ~ işgalleri 470; ~ kararnamesi 300, 301
topyekûn savaş 173,175, 178, 191, 192, 222, 242, 274, 275, *535*
Toskana 145, 150, 284, 418, 419, 421
Toynbee, Arnold 281
Trigger, Bruce 97
Trinidad ve Tobago 504
Tukididis 384
Tunç Çağı 136, 266, 267, 372, 382, 388
Tunus 120, 403
Tura, Agnolo di *55*, 64, 81, 112, 130, 190, 213, 264, 265, 274, 279, 314, 319, 361, 393, 404, 405, 425, 460, *574*, *577*
Tüketici fiyat endeksi 185
Tüketici Fiyat Endeksi 220
Türkiye 67, 242, *511*
tüzel yapılar 78, 228
Tyler, Wat 344

U
Ulusal Savaş Çalışma Kurulu 216

Ü
Üçüncü: Demografik Geçiş *573*, *576*; ~ Dünya Savaşı 30
üreme başarısı 24, *52*, 68, 69

V
Valdes, Joaquin 350, 351

vampir devletler 395
Varna 73, 136
veba 28, 137, 140, 141, 142, 144, 145, 149, 157, 274, 284, 344, 345, 368, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 426, 427, 428, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 446, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 457, 458, 460, 462, 534, 594
Veba 397, 401, 402, 403, 410, 416, 434, 435, 436, 438, 440, 442, 451, 452, 458, 460, 594
Venedik 79, 403
Venette, Jean de 408
Venezuela 285, 479, 484, 514, 515, 518, 520, 523
veraset envanterleri 145, 151
vergi kayıtları 34, 37, 40, 112, 141, 142, 144, 145, 147, 152, 153, 305, 333, 567
vergilendirme 26, 88, 121, 147, 148, 185, 186, 192, 204, 209, 210, 213, 215, 216, 218, 222, 224, 229, 234, 236, 244, 248, 263, 271, 279, 289, 299, 305, 317, 341, 394, 487, 501, 522, 557, 558, 560, 575, 596
Vezüv Yanardağı 121
Vietnam 317, 318, 319, 351, 352, 475, 483, 511, 586
Viktorya dönemi 25
Vizigotlar 137

W
Wagner, Jacob 459
Waldenstrom, Daniel 244
Wang Mang 104, 108
Weber, Max 240
Wei Zhuang 362
Wendi (imparator) 103
Wigforss, Ernst 235
Williamson, Jeffrey 244, 431, 597, 599
Willis, Nathaniel Parker 20
Wilson, Woodrow 241
Wudi (imparator) 105, 108
Wyndham Yasası 483

Y
Yakındoğu 93, 96, 136, 284, 385, 487
Yarımada Savaşı 533
Yarım Tepe 73
Yeni: ~ Babil 84, 387, 453; ~ Dünya 96, 129, 142, 158, 334, 380, 427, 428, 430, 433, 498; ~ Düzen 109,186, 216, 238; ~ Halk 317, 320; ~ İktisadi Siyasa 303; ~ Malthusçuluk 400; ~ Zelanda 178, 196, 197, 493, 548, 550
yolsuzluk 25, 83, 89, 92, 106, 113, 350, 355, 393, 537
Yoruba 97
Y. pestis 435
Yukarı On Binde Bir 20
Yukatan 378, 380, 396
yüzde 1 20, 22, 33, 76, 81, 90, 97, 114, 165, 169, 173, 174, 183, 184, 198, 204, 253, 307, 329, 550, 560, 561, 566, 582, 601

Z
zaibatsu 179, 185, 187
Zapata, Emilio 335
Zazalla 93
ZenGen 579
zengin köylüler 311, 313, 314
Zhangzhuangcun köyü 310, 314, 595
Zheng Gu 362
Zhou imparatorları 96
Zhou Yongkang 114, 131
zor kullanma 92, 149
zorunlu askerlik 211, 233, 234, 242, 250, 471, 472, 536, 586

İnsanların yerleşik hayata geçtiği günden beri maddi eşitsizlik uygarlıkların en temel ve belirgin özelliklerinden biri olageldi. Çok büyük bir zenginlik çok küçük bir zümrenin elinde toplanırken diğerleri kitleler hâlinde açlık ve sefalet içinde hayatta kalma mücadelesi verdiler. Bu durum o kadar yaygın biçimde kanıksandı ve dünyanın olağan hâli olarak görüldü ki herkesin kapısını er ya da geç çalacak olan ölüm, birçok kültürde her türlü eşitsizliği en sonunda ortadan kaldıran tek gerçek eşitleyici olarak algılandı. Hatta insanın ölümlü oluşu eşitsizliğin mağdurlarına zaman zaman huzur bile verdi. Peki, tarihte maddi eşitsizliklerin ortadan kalktığı zamanlar olmadı mı? Bundan sonra olamaz mı? Olursa bunun bedeli ne olacak ve biz buna hazırlıklı mıyız?

Walter Scheidel, birçok ödül kazanan, maddi eşitsizlik sorununa sarsıcı bir bakış getirdiği bu abidevi çalışmasında, işte bu temel sorulara bir yanıt arıyor. Tarih boyunca eşitsizliği ortadan kaldıran, zengin ile yoksulu ayıran servet dağlarını dümdüz eden, yüz yüze gelenlere kıyamet saatinin geldiğini düşündüren mahşerin gerçek dört atlısıyla bizi tanıştırıyor: büyük savaşlar, devrimler, salgınlar ve devletlerin yıkılışı. Primat atalarımızın yaşadığı Afrika'nın savanlarından, Amerika'nın en eski yerli uygarlıklarına, Uzakdoğu ve Mezopotamya'nın kültürlerinden Avrupa'nın Ortaçağına ve bugünün modern dünyasına kadar, bu yıkıcı güçlerin bireylerin ve ulusların kaderini nasıl durmaksızın yeniden şekillendirdiğini ve oyun alanını nasıl eşitlediğini gözler önüne seriyor.

Bir anlatıdan ziyade manifesto niteliği taşıyan bu kitap, herkesin bildiği sırları ifşa etmenin ne denli zahmetli bir iş olduğunu da gösteriyor.

FOL BÜYÜK DÜZLEVİCİ
KİTAP NO / 322 BASKI / 1
/folkitap /folkitap /folkitap
ISBN 978-625-6584-26-6
9 786256 584266